

ΒΑΣ. ΚΡΑΨΙΤΗ

ΤΑΞΙΔΙ
ΣΤΗΝ ΗΠΕΙΡΟ

ΜΑΥΡΙΔΗΣ

1960

ΖΩΣΙΜΑΙΑ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΑΚΑΔΗΜΙΑ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ
Α. Α. 111
Α. Μ. 273

ΖΩΣΙΜΑΙΑ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΑΚΑΔΗΜΙΑ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ *Λογοτεχνία*
Α. Α. 312
Α. Μ. 1335

ΤΑΞΙΔΙ ΣΤΗΝ ΗΠΕΙΡΟ

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

«ΑΣΤΡΟΦΕΓΓΙΕΣ»	Ποιήματα	1951
«ΙΚΕΣΙΑ»	»	1953
«ΗΠΕΙΡΩΤΕΣ ΛΥΡΙΚΟΙ»	Μελέτη	1955
«ΤΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΗΣ ΛΕΥΤΕΡΙΑΣ»	»	1957
«ΣΟΥΛΙΩΤΙΚΗ ΡΑΨΩΔΙΑ»	»	1958
«ΗΠΕΙΡΩΤΕΣ ΛΥΡΙΚΟΙ»	»	1958
«ΑΝΟΙΞΙΑΤΙΚΗ ΜΕΛΩΔΙΑ»	Ποιήματα	1960
«ΤΑΞΙΔΙ ΣΤΗΝ ΗΠΕΙΡΟ»		1960

ΓΙΑ ΤΥΠΩΜΑ

«ΟΔΥΝΗ ΚΑΙ ΦΩΣ»	Ποιήματα
-----------------	----------

ΒΑΣ. ΚΡΑΨΙΤΗ

ΤΑΞΙΔΙ
ΣΤΗΝ ΗΠΕΙΡΟ

ΖΩΣΙΜΑΙΑ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΑΚΑΔΗΜΕΙΑ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

105

Α. Α. 119

Α. Ν. 4928

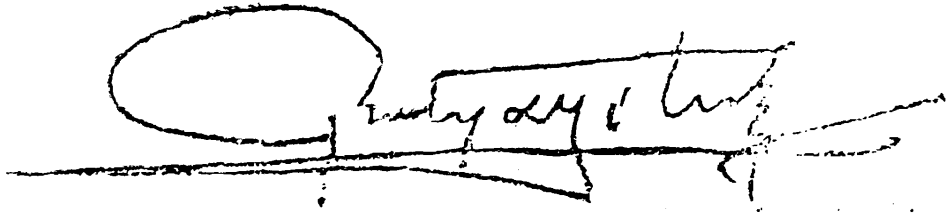

ΜΑΥΡΙΔΗΣ

1960

Όλα τ' αντίτυπα υπογράφονται απ' τὸ συγγραφέα

A handwritten signature in Greek, which appears to be 'Βασίλειος Κραψίτης' (Basilios Krapsitis). The signature is written in a cursive style with a large initial 'Β'.

Ἀπαγορεύεται ἡ ἀνατύπωση τοῦ ἔργου ἢ ἀποσπασμάτων του
χωρὶς τὴν ἔδεια τοῦ συγγραφέα.

Copyright by Basilios Krapsitis—Ioannina

Στή σύνταξο τῆς ζωῆς μου

ΕΡΡΙΚΕΤΗ

Τ Α Ξ Ι Δ Ι Σ Τ Η Ν Η Π Ε Ι Ρ Ο

Ελάτε μ' ένα ξεφάντωμα της φαντασίας και με ἀληθινό σκίρτημα της ψυχῆς, στο ἱερό προσκύνημα τοῦ Ἑπειρωτικοῦ χώρου. Τ' ἄγρια βουνά σοῦ δίνουν τὸ αἶσθημα τῆς Λεβεντιᾶς, τῆς ἀρρενωπῆς ὀμορφιᾶς καὶ τοῦ στοχασμοῦ, ἀλλὰ δικαιολογοῦν ἀκόμη τὸν ξεχωριστὸ χαρακτήρα τοῦ ἡπειρώτη μὲ τὸν τίμιο λόγο καὶ τὴν ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια.

Γύρω τὰ βουνά, ἀκατάλυτα μὲς τὸν χώρο, ποῦ μετουσιώνονται σὲ ἱστορία.

Ἀπάτητες βουνοκορφές, ὅπου χαρούμενο καὶ πονεμένο ἀντήχησε τὸ τραγούδι τῆς λευτεριᾶς κι' ὅπου ἀδελφωμένες ἔσμιξαν ἡ θυσία καὶ ἡ ἔθνικὴ ὑπερηφάνεια.

Ἐδῶ ὁ ἄνθρωπος δούλεψε τὸ πνεῦμα του, αὐτό, ποῦ ὕψωσε τὸ ἡπειρωτικὸν ὄνομα πέρα ἀπ' τὰ ἑλληνικὰ ὄρια, κι' ἡ φύση μὲ σπατάλη σκόρπισε τίς ὀμορφιές της.

Ἐνα ἀγριολούλουδο, λίγα κέδρα γέρικα, κάποια μισογκρεμισμένα δέντρα, δάση παρθένα, καὶ ἄλλοῦ λίγη χλωρίδα καὶ γκῦ, σοῦ στέλνουν ἕνα ἐλπιδοφόρο μήνυμα τῆς ζωῆς.

Ψηλὰ ἀσημένιες βεράντες πιγυμένες σὲ χιόνια αἰώνων. Χαμηλὰ νὰ ξετυλίγεται ἡ ἀσημένια κλωστή τοῦ νεροῦ, τὰ γαλανὰ ποτάμια μὲ τίς περίφημες πέστροφες καὶ ν' ἀκούγεται ἡ μελωδία τῆς γαλήνης καὶ τῆς εὐτυχίας, μὲ τὸ σιγομουρμούρισμα τῶν φύλλων ἀπ' τὰ αἰωνόβια πλατάνια.

Στις πιό ψηλές κορφές νά ριζώνει τὸ μεγαλόπρεπο δέντρο τῆς Παιδείας καὶ τῶν Μεγάλων Εὐεργετῶν, πού σκορπίζει τὸ λεπτὸ ἄρωμά του σὲ κάθε ἄκρη τῆς Ἑλληνικῆς γῆς καὶ ἐδραιώνει τὸ ἠπειρωτικὸν ὄνομα σὲ κάθε συνείδηση.

Μεγαλόπρεποι χείμαρροι συμπληρώνουν τὴν ἠπειρωτικὴν ἄρμονία πού σοῦ δημιουργεῖ τὴν ἀνάγκη νά ξεπεράσεις τὸν ἑαυτὸν σου καὶ νά ὑψωθείς Θεὸς στὴ δημιουργία τῶν ὑψηλῶν καὶ τῶν μεγάλων.

Σὲ εἰρηνικὲς πεδιάδες ὁ ἠπειρωτικὸς ἰδρωτὰς ὀργώνει τίς συνειδήσεις καὶ τὴν Ἰδέα, πού θὰ δώσουν στὸ πανελλήνιο τὸ ἀμάραντο καὶ εὐωδιαστὸ λουλούδι τῆς θυσίας καὶ τῆς φιλαλληλίας μὲ τοὺς ἥρωες καὶ τοὺς εὐεργέτες.

Ἐνας κόσμος ἀγνός, λιτός, εὐγενικός, μορφές τυραγνισμένες, στεγνές ἀπ' τὸ μόχθο τῆς δημιουργίας, κλώθουν τὸ νῆμα τῆς καθάριας συνείδησης καὶ τῆς λευτεριάς, ἔτσι, πού οἱ ἀμαζόνες αὐτὲς τῆς Ἡπείρου¹, πέρασαν στὴν ἀθανασία μὲ τὸ χορὸ τοῦ Ζαλόγγου καὶ τὴ Μεγάλῃ προσφορᾷ τῆς Πίνδου.

Στὸν τόπο τοῦτον, πού ἀπλώνονταν ἀπ' τὰ Ἀκροκεραῦνια ὡς τὸν Ἀμβρακικό, μὲ τίς γόνιμες πεδιάδες τῆς

1. Τὸ ὄνομα Ἡπειρος ἐτυμολογεῖται ἀπ' τὸ ἄ - περιος, δηλαδή ἀπ' τὸ στερητικὸ α- καὶ τὴ ρίζα περ, ἀπ' τὴν ὁποία καὶ προῆλθαν οἱ λέξεις πέ - ρας, πε - ρᾶν, πού στὴν ἀρχὴ ἐσήμαινε ἐκεῖνο πού δὲν ἔχει πέρας, τέλος κι' ἀργότερα τὴ στεριά σὲ ἀντίθεση πρὸς τὴ θάλασσα (Ὀδυσ. γ, 90 - 91 «εἶθ' ὁ γ' ἐπ' ἠπείρου δάμη ἀνδράσι δυσμενέεσσιν εἶτε καὶ ἐν πελάγει).

Ἡ λέξη Ἡπειρος (δωρ. ἄπειρος καὶ αἰολ. ἄπερρος) εἶναι προελληνική κι' ἔχει γεωγραφικὴ καὶ ἐθνογραφικὴ σημασία. Ἀπαντιέται στὸν Ὅμηρο, Θουκυδίδη, στὸν Ἐκαταῖο πού τὸν βον αἰῶνα ἀναφέρει τὸν ὠρικὸ γιὰ λιμάνι τῆς Ἡπείρου κ. ἄ. Οἱ Ἡπειρῶτες πρὶν ἀκόμη ἐνωθοῦν σὲ πολιτικὴ ἐνότητα, ἔκοψαν νομίσματα μὲ τὴν ἐπιγραφή ΑΠΕΙ(ΡΩΤΑΝ). Πινδ. Νεμ. δ. 82 - 87. Head historia nummorum σελ. 269.

Δ. Εὐαγγελίδη: «Οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τῆς Ἡπείρου» ἐκδ. 1947.

Γ. Ἀναγνωστοπούλου: «Τὸ ὄνομα Ἡπειρος» ἐγκυκλ. Πυρσοῦ.

Ἑλλοπίας, στ' ἀνατολικά τοῦ Τόμαρου, ὅπου ἀναπτύχθηκε ἡ Δωδώνη καί στο Μεσαίωνα ἡ πόλη τῶν Γιαννίνων καί τῆς Ἀμβρακίας μέ κέντρο τήν Ἄρτσ, κατοικοῦσαν, ὅπως γράφει τόν Δ'. π. Χ. αἰῶνα ὁ Θεόπομπος, δέκα τέσσαρα ἔθνη.

Ἀπ' αὐτά ὁ Στράβων² μνημονεύει ἔντεκα: Χάονες, Θεσπρωτοῦς, Κασσωπαίους, Ἀμφιλόχους, Μολοττούς, Ἀθαμάνας, Αἴθικας, Τυμφαίους, Ὀρέστας, Παρωραίους καί Ἀτιντᾶνας.

Μά ἡ ζωὴ ὑπῆρξε χιλιάδες χρόνια νωρίτερα, ὑπάρχουν δέ λείψανα ἀπ' τὸ 2.300 π. Χ., τὴν πρώτη περίοδο τοῦ χαλκοῦ, μερικά εὐρήματα τῆς Δωδώνης³ καί ἄλλων⁴ τόπων, τὰ ὁποῖα μᾶς πείθουν πὼς οἱ κάτοικοι τῆς Ἠπείρου ἔμοιαζαν μέ τοὺς λαοὺς τῆς Θεσσαλίας καί Μακεδονίας, οἱ ὁποῖοι ἀνήκαν στὴν Ἀρία φυλὴ⁵.

Ἐδῶ οἱ πρώτοι Ἕλληνες οἱ Ἐλλοί ἢ Σελλοί, ἐδῶ ἡ «Ἑλλάδα ἢ ἀρχαία», ὅπως τὴν ὀνομάζει ὁ Ἀριστοτέλης⁶, ἡ κοιτίδα τῶν πιὸ γνήσιων Ἑλλήνων, τῶν Δωριέων. Στὴν κάθοδο τῶν Δωριέων, ἀπ' ἐδῶ ξεκίνησε τὸ δυτικὸ τους τμήμα, οἱ Δυμᾶνες⁷.

Ὑποστηρίζεται ὅμως πὼς, πολὺ νωρίτερα ἀπ' τὸν Η'. π. Χ. αἰῶνα, ἦταν ἐγκατεστημένα ἐδῶ ξενόγλωσσα καί βάρβαρα Ἰλλυρικὰ φύλα, τὰ ὁποῖα ἐξελληνίσθησαν μόλις τὸν Δ'. π. Χ. αἰῶνα.

Μιὰ ἄποψη πού σοβαρὰ κλονίζεται. Γιαυτό καί οἱ ἴδιοι μέ τὴν παραπάνω σκέψη, ἀπ' τὴν ὕπαρξη τοῦ Ἑλληνικοῦ Μαντείου τῆς Δωδώνης στὰ Ὀμηρικὰ χρόνια⁸ καί

2. Στράβων: Ζ' 7, 1 σελ. 321 κ. ἐξ.

3. Δ. Εὐαγγελίδη «Ἠπειρωτικὰ Χρονικά» τόμ. I 1935 σελ. 193-212.

4. N. Hammond, Epirus and the dorian invasion, 1933 σ. 133.

5. Δ. Εὐαγγελίδη: ὅπου πιὸ πάνω.

6. Ἀριστοτέλης: (Μετεωρολ. Α' 14, 21 - 22).

7. N. Hammond: ὅπου πιὸ πάνω σελ. 156 - 158.

8. Ὀδύσσεια. Ζ 316 κ. ἐξ.

της τόσο πολιτισμένης γύρω περιοχής, αναγκάζονται να παραδεχτοῦν⁹ πὼς προῦπηρχαν ἐδῶ Ἕλληνες τοὺς ὁποίους ἔδιωξαν τὰ Ἰλλυρικὰ φύλα ἢ συγχώνευσαν.

Ἄμφισβητοῦν ἀκόμη τὴν ἑλληνικὴ γνησιότητα τῶν ἠπειρωτῶν ἀπ' τὴν ὁμοιότητα τῶν ἐπιθέτων καὶ τῶν ὀνομάτων τους μὲ τὰ Ἰλλυρικὰ. Μὰ ἀποδείχτηκε¹⁰ πὼς εἶναι γνήσια ἑλληνικὰ ποὺ συναντιοῦνται καὶ στὴν λοιπὴ Ἑλλάδα. Κι' ἀμφισβητεῖται ἀκόμη, ἀπ' τὸ χαρακτηρισμὸ τους ὡς βαρβάρων¹¹ ἀπ' τὸ Θουκυδίδη, ποὺ ἦταν Ἀθηναῖος. Δὲν ἀποκλείεται ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτὸς νὰ χρωσιέται¹² στὸ ὅτι οἱ ἠπειρώτες συμμαχίσαντες μὲ τοὺς Λακεδαιμόνιους πολέμησαν ἐναντιὸν τῶν Ἀθηναίων, ἀκόμη δὲ καὶ στὴν τόσο διαφορετικὴ διάλεκτό τους, ἀπ' τὸ λεπτὸ Ἀθηναϊκὸν ἰδίωμα.

Ἡ Ἑλληνικότητα ἢ γνήσια τῶν ἠπειρωτῶν εἶναι ἀναμφισβήτητη. Ὁ Πολύβιος¹³ ἀναφέρει ὅτι οἱ πρῶτοι ἠπειρώτες ἀποτελοῦσαν μὲ τοὺς Ἀχαιοὺς, Ἀκαρνᾶνες, Βοιωτοὺς καὶ Θεσσαλοὺς τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος. Καὶ ὁ Schmid¹⁴ γράφει: «Δὲν ἔχομε πιά τὸ δικαίωμα νὰ θεωροῦμε τοὺς ἠπειρώτες λαὸ ξένο ἀπ' τοὺς Ἕλληνες στὰ αἰσθήματα καὶ στὴ γλῶσσα. Ἦταν φυλὴ ἑλληνικὴ, συγγενικὴ μὲ τίς ἄλλες, ποὺ ἔμεινε ὅμως κατώτερη ἀπὸ ἐκεῖνες στὴν ἐξέλιξη τοῦ πολιτισμοῦ».

Καὶ ἀποδεικνύεται ἐπίσης ἡ ἑλληνικότητα τῆς Ἠπειροῦ ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα, ὅπως χυράκτηκε στὰ πανάρχαια εὐρήματα τῆς Δωδώνης, ἀπ' τὴ Δωρικὴ δηλαδὴ διάλεκτο, ποὺ διαφύλαξε τ' ἀρχαιότατα στοιχεῖα τῆς καὶ

9. M. Nilsson studien z cechichte D' Alten epeiros tisque hichte σελ. 3 κ. ἄ.

10. Beloch (Criechi cechichte ἐκδ. β' I, σελ. 33).

11. Θουκυδίδης: (Α' 47, 3, β, 68, 5 καὶ 80).

12. Κ. Γερογιάννη: Ἐγκυκλοπαιδεία Πυρσοῦ.

13. Πολυβίου: (IX, 38, 3).

14. Schmid, Epirotica, σελ. 17 κ. ἐξ.

ἀπὸ τὰ ἐρείπια ὀλάκερου τοῦ ἠπειρωτικοῦ χώρου πού εἶναι τὰ ἴδια τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν πόλεων.

Τρία ἦταν τὰ ἔνδοξα ἠπειρωτικά ἔθνη : Οἱ Θεσπρωτοὶ πού κατεῖχαν τὸ παραλιακὸ τμήμα τῆς Ἠπειροῦ καὶ στὴ δικαιοδοσία τους ἀπ' τὰ Ὀμηρικὰ χρόνια ὡς τὸν 5ον περίπου¹⁵ π. Χ. αἰῶνα εἶχαν τὴ Δωδώνη μὲ τὸ μαντεῖο τῆς. Στὴ Θεσπρωτία ὁ Ὀμηρὸς¹⁶ τοποθετεῖ τὸν Ἀχέρωντα, τὸν Κωκυτὸ, τὴν Ἀχερουσία λίμνη, τὸ νεκρομαντεῖο, μνημονεύει δὲ καὶ τὸν Ὀδυσσεῦ νὰ θυσιάζει στὸν Ποσειδῶνα κατόπιν παραγγελίας τοῦ Τειρεσία. Μὲ τοὺς Ἀμβρακιῶτες μαζί οἱ Θεσπρωτοὶ ἔλαβαν μέρος¹⁷ στὸν πόλεμο κατὰ τῶν Περσῶν, ἀπ' τοὺς Θεσπρωτοὺς¹⁸ δὲ προέρχονται οἱ Θεσσαλοὶ. Ἀκόμη καὶ πόλη Ἐφύρα (Κρανιῶν) ἀπαντιέται στὴ Θεσσαλία, πού μᾶλλον πῆρε τὸ ὄνομα ἀπ' τὴ Θεσπρωτικὴ ὁμώνυμη πόλη πού ἦταν κοντὰ στὴν Πάργα.

Ἀκολουθεῖ τὸ φύλο τῶν Μολοσσῶν, πού κατεῖχε τὸ κεντρικὸ τμήμα, τὴ Δωδώνη, τὴν Ἐλλοπία ὡς τὸν Ἀμβρακικὸ κόλπον, ὅπου εἶχαν στὴν κατοχὴ τους καὶ τὴν πόλη Χαράδρα.

Οἱ Μολοσσοὶ δὲν μνημονεύονται ἀπ' τὸν Ὀμηρο, πρῶτος δὲ βασιλεὺς τους θεωρεῖται ὁ ἥρωας Ἀχιλλέας πού λέγονταν καὶ Ἄσπετος. Καὶ γίνεται πιστευτὸ αὐτὸ καὶ ἀποδεικνύεται¹⁹ μιὰ ἀκόμη φορὰ ἡ ἑλληνικότητα τῶν Μολοσσῶν ἀπ' τὸ ὅτι ὁ γιὸς τοῦ Ἀχιλλέα ὁ Νεοπτόλεμος στὴν χώρα τῶν Μολοσσῶν²⁰ βασιλεύσε.

15. Στράβων Ζ. 7, 11, σελ. 323, γράφει : «καὶ οἱ τραγικοὶ δὲ καὶ Πίνδαρος Θεσπρωτίδα εἰρήκασιν τὴν Δωδώνην», ἀκόμη καὶ ὁ Αἰσχύλος στὸν Προμηθ. Δεσμ. στίχοι 827 - 829.

16. Ὀδύσσ. ζ 315 ἐπ., 355, Π. 65, Ρ. 526, Τ. 271, 287, 292.

17. Ἡροδότου : (Β. 8, 47).

18. Ἰδίου : Ζ'. 176.

19. Wilamowitz, Euripides Herakles, I², 11 σημ.

20. Πανσανίας : Στὸ ποίημά του «Νόστων» 10, 26, 4 Klotzsch, Epirotisch Geschichte, 1911 σελ. 220, Πίνδαρος : «Παιάν» VI, 110.

Ἐδῶ στὸ Βασιλῆα τοὺς Ἄδμητο καταφεύγει ὁ Θεμιστοκλῆς, ἀπ' ὅπου καὶ φυγαδεύεται στὴν Μ. Ἀσία, ἀπὸ τὸν 5ον δὲ π.Χ. αἰῶνα οἱ Μολοσσοὶ ἀφοῦ ἀπέσπασαν ἀπ' τοὺς Θεσπρωτοὺς τὴ Δωδώνη κυριαρχοῦν σχεδὸν σ' ὅλη τὴν Ἡπειρο.

Ἀπὸ τότε ἀρχίζει ἡ πνευματικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ ἀνάπτυξη τοῦ χώρου τούτου, ὁ δὲ Βασιλῆας Ἀρύββας παίρνει στὰ μέσα τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνα, μέρος στοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνες καὶ στοὺς Πυθικοὺς, ὅπου καὶ νίκησε.

Τὸ τρίτο σημαντικὸ φύλο εἶναι οἱ Χάονες πού κατεῖχαν τὸ βορειοδυτικὸ ἠπειρωτικὸ τμήμα, ἀπ' τὴν Κεστρήνη τοῦ Καλαμᾶ, ὡς τὴν Ἀπολλωνία, τοὺς Ἀτινᾶνες πού κατοικοῦσαν στὴν περιφέρεια τοῦ σημερινοῦ Ἀργυρόκαστρου κι' ὡς τὸ Τεπελένι.

Ἀπὸ τὸ 375 π. Χ. πού ὁ Βασιλῆας τῶν Μολοσσῶν Ἀλκέτας, γιὸς τοῦ Θαρύπα, συμπύσσει τὴ «Συμμαχία τῶν Ἡπειρωτῶν» στὴν ὁποία προσχωροῦν οἱ Θεσπρωτοὶ κι' οἱ Χάονες, οἱ κατοικοῦντες στὴν Ἡπειρο, λέγονται πιά μὲ ἓνα ὄνομα, Ἡπειρῶτες, καὶ τὴν ἴδια περίπου ἐποχὴ ἐμφανίζεται ἡ Ἡπειρωτικὴ νομισματοκοπία.²¹

Ὁ Βασιλῆας Ἀρύββας, γιὸς τοῦ Ἀλκέτα προστατεύει τίς τέχνες καὶ τὰ γράμματα, τὴν κόρη δὲ τοῦ ἀδελφοῦ του, τὴν Ὀλυμπιάδα παντρεύει μὲ τὸ Βασιλῆα τῆς Μακεδονίας Φίλιππο τὸ Β'. Μὰ τοῦτος²² ἐκστρατεύει ἐναντίον του τὸ 349 π. Χ. καὶ βάζει βασιλῆα στὴν Ἡπειρο τὸν ἀδελφὸ τῆς Ὀλυμπιάδας Ἀλέξαντρο τὸν Α' (342—326 π. Χ.) πού προσαρτᾶ στοὺς Μολοσσοὺς τὴ χώρα τῶν Κασσωπαίων²³ κα ἀναδείχτηκε ὁ πρῶτος Ἕλληνας πού ἀνέλαβε ἀγῶνες γιὰ

21. Ἀξιοσημείωτο εἶναι τὸ τετράδραχμο τοῦ Πύρρου πού στὴ μιὰν ὄψη ἔχει τὸ κεφάλι τοῦ Δωδωναίου Δία δρυοστεφανωμένο καὶ στὴν ἄλλη τὴν ἐπιγραφή ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΥΡΡΟΥ καὶ τὴ Διώνη μὲ σκῆπτρο νὰ κάθεται σὲ θρόνο.

22. Δημοσθένους : I, 13.

23. Ἰδίου : VII 32, Θεόπ. ἀποσπ. 228.

τὴν κατάκτηση τῆς Ἰταλίας.

Ἔτσι τὴν ἴδια ἐποχὴ πού ὁ ἀνεψιός του Μεγάλος Ἀλέξαντρος ἀγωνίζεται νὰ ὑποτάξει τὴν Ἀσία, τοῦτος καταλαμβάνει τὴ μιὰ μετὰ τὴν ἄλλη τις Ἰταλικές πόλεις (Παῖστον, Λευκανία, Βρεττία κ. ἄ.) γιὰ νὰ σκοτωθεῖ, τρία χρόνια μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Μεγ. Ἀλέξαντρου, σὲ μάχη κοντὰ στὴν πόλη Πανδοσία, καὶ νὰ κατακτηθεῖ ἔτσι ὀλάκερη ἡ Ἡπειρος ἀπ' τοὺς Μακεδόνες.

Ἡ Ὀλυμπιάδα ὅμως, ἡ μητέρα τοῦ Μεγ. Ἀλέξαντρου, βάζει στὴν Ἡπειρο βασιληᾶ τὸν Αἰακίδη, γιὸ τοῦ Ἀρρύβα, τὸν ὁποῖον διαδέχεται ὁ ἀδελφός του Ἀλκέτος ὁ Β' καὶ μετὰ τὴ δολοφονία τούτου, ὁ γιὸς τοῦ Αἰακίδη Πύρρος τὸ 306 π. Χ., σὲ ἡλικία δώδεκα χρονῶ.

Ἀπ' ἐδῶ ἀρχίζει ἡ Ἑλληνιστικὴ περίοδος (306—168 π. Χ.). Ὁ Πύρρος ὑπῆρξεν ὁ ἐνδοξότερος Ἡπειρώτης καὶ ἡ μεγαλύτερη τῶν αἰώνων στρατιωτικὴ φυσιογνωμία μετὰ τὸ Μεγάλο Ἀλέξαντρο.

Κυριεῦει τὸ 287 π. Χ. τὴ Μακεδονία τὴν ὁποία μοιράζεται μὲ τὸ Βασιληᾶ τῆς Θράκης Λυσίμαχο καὶ ἀφοῦ τὴν χάνει λίγο ἀργότερα, στρέφεται κατὰ τῆς Ἰταλίας γιὰ νὰ βοηθήσει τοὺς Ἕλληνες πού ἔμεναν ἐκεῖ καὶ περισσότερο τοὺς Ταραντίνους, ἐναντίον τῶν Ρωμαίων. Ἡγεῖται τὴν ἀνοιξη τοῦ 280 π. Χ. μιᾶς ἐκστρατείας πού παίρνει πανελληνίον χαρακτήρα καὶ βοηθεῖται μὲ πλοῖα ἀπ' τὸν Ἀντίγονο, μὲ στρατὸ καὶ ἐλέφαντες ἀπ' τὸν Πτολεμαῖο τὸν Κεραυνὸ καὶ μὲ χρήματα ἀπ' τὸν Ἀντίοχο.

Στὴν Ἡράκλεια νικάει τοὺς Ρωμαίους, προχωρεῖ στὴν Καμπανία, καὶ μὲ τὸ συνετὸ στρατηγὸ Κινέα τοὺς προτείνει εἰρήνη μὲ τὸν ὄρο τῆς ἀναγνώρισης τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Μεγάλης Ἑλλάδας καὶ τῶν Σαμνιτῶν, Λευκανῶν, Ἀπούλων καὶ Βρεττιῶν. Μὰ σὰν δέν γίνονται δεκτές οἱ προτάσεις του ἐπιτίθεται τὴν ἀνοιξη τοῦ 276 π. Χ. κατὰ τῶν Ρω-

24. Niese II, 267.

μαίων τούς όποιους νικᾶ καί γίνεται κύριος όλης τῆς Σικελίας έκτός άπ' τὸ Λιλυβαῖο καί τῆ Μεσσήνη.

Τὸ 276 π. Χ. βαδίζει καί πάλι έναντίον τῶν Ρωμαίων στήν Ἰταλία, μὰ νικιέται στή μάχη τοῦ Βενέβεντου τὸ 275 π. Χ. κι' έγκαταλείπει όριστικά τὰ σχέδιά του γυρίζοντας στήν Ἑλλάδα τὸ 274 π. Χ.

Τὸ έπόμενον έτος έπιτίθεται κατὰ τῶν Μακεδόνων καί τὸ 272 π. Χ. κατὰ τῆς Σπάρτης τὴν όποία δέν κατάρθωσε νὰ ύποτάξει καί άποσύρεται στοῦ "Αργος. Ἐδῶ σκοτώνεται άπ' ένα κεραμίδι πού έπεσεν άπό μιὰ στέγη (272 π. Χ.). "Ένα ἄδοξο τέλος μιᾶς τόσο μεγάλης φυσιογνωμίας.

Μετά τὸ θάνατο τοῦ δευτερότοκου γιοῦ τοῦ Ἄλεξάντρου τοῦ Β' πού τὸν διαδέχτηκε, κυβερνοῦν τὰ ἄκληρα τέκνα τούτου Πύρρος καί Πτολεμαῖος, γιά νὰ σβήσει μέ τὸ θάνατό τους ὁ οἶκος τῶν Αἰακιδῶν, νὰ έπακολουθήσει άναρχία καί έξέγερση τῶν ἠπειρωτῶν μέ τὴν όποίαν καταργεῖται ὁ βασιλικός θεσμός καί συντάσσεται ὁ καταστατικός χάρτης (243 π. Χ.)²⁴ πού διαβάζομε στίς έπιγραφές πού βρέθηκαν στή Δωδώνη²⁵. Δημιουργεῖται τώρα μιὰ συμπολιτεία πού περιλαμβάνει ὀλάκερη τὴν Ἠπειρο, έκτός τῆς Ἀμβρακίας, Ἀμφιλοχίας καί Ἀθαμανίας, πού άνήκουν στήν Αἰτωλική Συμπολιτεία, ἡ όποία κόβει νομίσματα μέ τὴν έπιγραφή Ἀπειρωτῶν. Τώρα ἡ νομοθετική έξουσία άνήκει στή συνέλευση τοῦ λαοῦ, πού άποφασίζει γιά πόλεμο, εἰρήνη, σύναψη συνθηκῶν καί ἡ όποία στίς πολιτικές δίκες άσκεῖ τὴν Ἀνωτάτη Δικαστική Ἐξουσία. Συνδέει τὴν τύχη της μέ τούς Μακεδόνες μέ τούς όποιους χρόνια πολεμοῦν τούς Ρωμαίους.

Μὰ ἦλθεν ἡ ὥρα ν' άφανισθεῖ τοῦτος ὄλος ὁ πολιτισμός. Στὰ τέλη τοῦ 167 π. Χ. ὁ Ρωμαϊκός στρατός μέ έπικεφαλῆς τὸν Αἰμίλιο Παῦλο, άφοῦ νίκησε τούς Μακεδόνες, γιά νὰ φτάσει στον Ὁρικόν κι' άπ' έκεῖ στήν Ἰταλία,

25. Collitz, *Dialektinthr* 1334 έξ.

περνάει ἀπ' τὴν Ἡπειρο τὴν ὁποία ἀφάνταστα λεηλατεῖ καὶ καταστρέφει. Ἐβδομηντα πόλεις, οἱ περισσότερες τῶν Μολοσσῶν, ἐξαφανίζονται τελείως καὶ ἑκατὸν πενήντα χιλιάδες ἠπειρώτες πωλοῦνται στὰ σκλαβοπάζαρα. Μιά ἐκδίκηση τοῦ Πύρρου τὴν ὁποία παίρνουν οἱ Ρωμαῖοι μετὰ ἀπὸ τόσα χρόνια.

Σκότος πιά ἐπικρατεῖ ἐδῶ πού ἔλαμψεν ἕνας ἀληθινὸς πολιτισμὸς, πού ἀπλώνει σὲ φοβερὰ ἐρέβη τὸ 90 ὡς τὸ 89 π. Χ., ὅταν οἱ βάρβαροι τῆς Θράκης, παίρνώντας τὴ Μακεδονία φτάνουν στὴν Ἡπειρο, τὴν ὁποία καταστρέφουν, καθὼς καὶ τὸ ναὸ τῆς Δωδώνης.

Ἡ φρίκη περπατάει σὲ κάθε ἠπειρωτικὸ χῶρο καὶ τέτοια εἶναι ἡ ἐρήμωση τῆς Ἡλείρου πού ὁ Στράβων²⁶ γράφει στὸ β' ἡμισυ τοῦ Α'. αἰῶνα π. Χ. ὅτι ὅλα ἔχουν ἀφανιστεῖ καὶ παρακμάσει «ἐνστρατοπεδεύουσιν αὐτοῖς Ρωμαῖοι τοῖς οἴκοις, κατασταθέντες ὑπ' αὐτῶν (τῶν Ἡπειρωτῶν) δυνάσται».

Στὴν περίοδο αὐτὴ τῆ Ρωμαϊκῆ (167 π. Χ. – 330 μ. Χ.) οἱ Ρωμαῖοι χτίζουν τὶς ἀποικίες τους Νικόπολη, Βουθρωτὸ καὶ Ἀνδριανούπολη.

Ὅμως ὁ παλιὸς ἐκεῖνος κόσμος ἔσβησε γιὰ πάντα καὶ τὸ φλογισμένο πνεῦμα του κράτησε ζηλόφθονα ἡ γῆ χιλιάδες χρόνια στὴν ἀγκαλιά της. Ἀπ' τὸ 330 μ. Χ. ὁ τόπος τοῦτος ἀποτελεῖ τὴ δωδεκάτη²⁷ ἐπαρχία τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας. Μιά ἐπαρχία πού περιλαμβάνει ὅλη τὴν παλιὰ καὶ νέα Ἡπειρο καθὼς καὶ τὴν Ἰθάκη καὶ τὴν Κέρκυρα.

Οἱ δοξαστικοὶ ὕμνοι τῶν Θεῶν τοῦ Ὀλύμπου δίνουν τὴ θέση τους στὶς Βυζαντινὲς μελωδίες τοῦ Χριστιανισμοῦ. Δὲν ἔλειψαν κατὰ καιροὺς οἱ προσπάθειες ἀνορθώσεως

26. Στράβων: (VII, 832)

27. Notitia Dignitatum Utriusque Imperii καὶ Συνέδημος τοῦ Ἱεροκλέα.

τοῦ τόπου τούτου, ὁ Ἰουστινιανὸς δὲ γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσει τὶς ἐπιδρομὲς τῶν βαρβάρων ἐπισκευάζει κάστρα, ὀχυρώνει πόλεις καὶ ἀνορθώνει ²⁸ ἀκόμη πόλεις, ὅπως τὴν Ἰουστινιανούπολη (τὴν κατοπινὴ Δρυϊνούπολη), τὴ Φωτικὴ καὶ τὴ Νικόπολη.

Ἐκκλησιαστικῶς ἡ Ἥπειρος ὑπήγετο στὸν Πάπα, ὡς τὸ 727 πού ὁ εἰκονομάχος Αὐτοκράτορας Λέων Β΄ ὁ Ἰσαυρος ἀφῆρεσε τὴ δικαιοδοσίαν τοῦ Πάπα καὶ ὑπήγαγε τὴν Ἥπειρο στὸν Πατριάρχη τῆς Κωνσταντινούπολης.

Οἱ γραφικὲς Ἡπειρωτικὲς βουνοκορφὲς τὴν ἴδια ἐποχὴ σπάρθηκαν ἀπὸ ὁμορφα ξωκκλήσια καὶ τὰ χωριά κι' οἱ πόλεις ἀπὸ λαμπροὺς ναοὺς μὲ τὴ βαθεῖα ἀτμόσφαιρα τῆς καλωσύνης καὶ τῆς εἰρήνης.

Ἀπέριττα Μοναστήρια τοῦ ἔννατου αἰῶνα καὶ τῶν μετέπειτα χρόνων μὲ τὴν ξεχωριστὴ τέχνη τῆς ἀγιογραφίας, χύνουν στὴν ψυχὴ, τὴ γαλήνη καὶ τὸ φῶς.

Μὰ στὸ κύλισμα τῶν αἰώνων ὀργώθηκε ὁ τόπος τοῦτος πρὶν ἀνθίσει. Ὁ Ἀλάριχος τὸ 447, οἱ Ὀστρογότθοι τοῦ Θεοδώριχου τὸ 474, ὁ στρατὸς τοῦ Βασιληᾶ τῆς Ἰταλίας Τωτίλα πού λεηλατεῖ τὴ Νικόπολη καὶ τὴ Δωδώνη. Καὶ συμπληρώνουν τὴν καταστροφὴ οἱ θεομηνίες τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, οἱ λοιμοὶ καὶ οἱ φρικτοὶ σεισμοὶ ²⁹ πού ἀφάνισαν πολλὰς πόλεις καὶ χιλιάδες ἠπειρώτες.

Γύρω στὰ 700, οἱ Σλαῦοι ἐγκαθίστανται στὴν ὄρεινὴ Ἥπειρο, στὴν περιοχὴ τοῦ Μετσόβου, τὰ δὲ ἠπειρωτικὰ παράλια μαστίζονται ἀπὸ τὶς ἐπιδρομὲς τῶν Σαρακηνῶν πειρατῶν.

Κι' ἔρχονται, μετὰ τὸ 929, τὰ Βουλγαρικὰ καὶ λοιπὰ σλαυϊκὰ στίφη, πού καταλαμβάνουν τὴν Ἥπειρο καὶ ἀπὸ τὸ κέντρο τῆς ἀποικίας τους, τὴ Νικόπολη, ὁ Τσάρος τῶν

28. Προκοπίου: «Περὶ κτισμ. σελ. 268 ἐκδ. Βόννης».

29. Προκοπίου: «Ἀνέκδοτα, 19, ἐκδ. Βόννης, τ. 111, σελ. 112».

Βουλγάρων Σαμουήλ (976-1016) δραματίζεται την καθυπόταξη όλης της Ελλάδας. Μά τα Βυζαντινά στρατεύματα πολεμοϋν μαζί τους και τους διώχνουν και άπ' τη Νικόπολη.

Τό 1040, ό νέος Τσάρος Πέτρος Δελεάνος καταλαμβάνει την Ήπειρο, για να έκδικηθει τό επόμενον έτος 1041 κι' έτσι να έκλείψουν όριστικά οι Βούλγαροι άπ' την Ήπειρο.

Νέος όμως έχθρός έμφανίζεται τώρα άπ' τη Δύση, οι Νορμανδοί. Τό 1082 ό άρχηγός των Νορμανδων της Άπουλίας Ροβέρτος Γυσκάρδος καταλαμβάνει τό Δυρράχιο και ό γιός του Βαημοϋνδος την μεταξύ Δυρραχίου και Άρτας Ήπειρο, πρωτεύουσά του δέ κάνει τά Γιάννινα. Άργότερα τό 1108 νικιέται στην Αϋλώνα άπ' τόν Αϋτοκράτορα του Βυζαντίου Άλέξιο στον όποιο γίνεται ύποτελής.

Κι' άκολουθοϋν τό 1147 οι επιδρομές των Νορμανδων του Ρογήρου Β' και Γουλιέλμου Β' ως και ή φοβερή επανάσταση του 1200 των Βλαχοβουλγάρων που έφερε μεγάλες καταστροφές στην Ήπειρο.

Ή κατάληψη του 1204 της Κωνσταντινούπολης άπ' τους Λατίνους Σταυροφόρους γίνεται αίτία να ιδρυθει έδω, άπ' τό γενναίο Βυζαντινόν άρχοντα Μιχαήλ Άγγελο, τό Δεσποτάτο της Ήπείρου, ³⁰ του όποίου θαυμάζομε σήμερα τά περίφημα μνημεία. Μά στα μέσα του ΙΔ' αιώνα αναταράσσεται ό ήπειρωτικός χώρος άπ' τό Σέρβο Θωμά Πρελούμποβιτς που κατέχει τά Γιάννινα σαν άυτοτελές κράτος, (1367 - 1385) και τους Άλβανούς, Γκίνο Μπούα Σπάτα που κατέχει τό Άγγελόκαστρο και Πετροπιώσα που κατέχει την Άρτα και τους Ρωγούς.

Νέος πιο φοβερός έχθρός, έμφανίζεται έδω τό 1360.

30. Για τό Δεσποτάτο της Ήπείρου κοίτα στο ταξίδι μας στην Άρτα.

οί Τούρκοι, πού κάνουν πρωτεύουσα προσωρινή του Κράτους τους την 'Ανδριανούπολη για να έπεκταθούν, άφου συντρίψουν τους Σέρβους στο Κοσσυφοπέδιο, στη κεντρική 'Ηπειρο, και να κυριαρχίσουν στα Γιάννινα στις 9 'Οκτώβρη 1430³¹ και στην 'Αρτα στις 24 Μάρτη του 1449.

Πέντε αιώνες κυριαρχούν οί Τούρκοι και τὸ πνεῦμα του 'Ισλάμ ἄφηκε τὰ περίτεχνα τζαμιά ἀπ' τὰ ὁποῖα ἀκούγονταν ἡ φωνή του Μουεζίνη.

Μὰ ἡ βία σωριάστηκε ὕστερα ἀπὸ ἐπικούς ἀγῶνες και τὰ κανόνια τῶν τούρκων ἐσίγησαν. 'Απ' τὶς ρωγμές τους φύτρωσαν τὸ 1913 τὰ μυριόχρωμα λουλούδια τῆς Λευτεριάς.

Στὸ ταξίδι μας στὸν ἠπειρωτικὸ χῶρο, με τὴν πανελλήνια ἀχτινοβολία του, σταματᾶμε γιὰ λίγο στὰ Γιάννινα τὴν πνευματικὴ ἀκρόπολη του δουλωμένου Γένους.

'Εδῶ ἡ παλῆὰ πολιτεία με τὰ γκαλντερίμια, τοὺς στενοὺς δρόμους, τὰ σωριασμένα σπίτια και τὶς φτωχογειτονιές και πρὸς τὸ κέντρο ἡ σύγχρονη πόλη με τὴν ξεχωριστὴ γραφικότητα και ὁμορφιά, με τὸν παλμὸ τῆς ζωῆς.

Στὸ κάστρο κυριαρχεῖ ἡ μορφή του 'Αλῆ - Πασσᾶ κι' ὁ βόγγος τῶν παλληκαριῶν και ἡρώων.

Στὴ γραφικὴ λίμνη με τὰ καθάρια νερά νανουρίζονται οί πόθοι μας και στὸ νησί κυριαρχεῖ τὸ πνεῦμα τῆς σιωπῆς.

Βαρκοῦλες ἀραγμένες στὸν εἰρηνικὸ μῶλο, καλαμιῶνες, ἐπιδιορθῶματα διχτυῶν, κυπρῦνοι και ξακουστὰ χέλια, κατακάθαρα σπίτια, κληματαριές και ντενεκεδένιες γλάστρες, μιὰ ζωὴ ἡμερη και ταπεινὴ πού ἡ ποίησή της ἡ ἀπλὴ σου χαρίζεται με μιὰ συγκινητικὴ ἀναστάτωση του εἶναι σου.

'Εδῶ ἡ Μονὴ του "Αἱ Παντελεήμονα πού σκοτώθηκε

31. Κοίτα και στὸ ταξίδι μας στὰ Γιάννινα.

ὁ Ἄλῃ - Πασᾶς, τὸ σημερινὸ μουσεῖο τῶν προεπαναστα-
τικῶν χρόνων.

Καὶ σεργιανίζεις ἀκόμη στὸ Μυθικὸ παλάτι τοῦ Σπή-
λαιου τοῦ Περάματος, πού ὁ νοῦς σου σταματᾷε στὰ
θαύματα τῆς φύσης.

Ἔνας κόσμος μαγευτικὸς καὶ ἀσύλληπτος.

Ψηλὰ τὰ Ζαγοροχώρια μὲ τὸν ἰδιαιτέρο πολιτισμὸ
τους, πού τίποτε δὲν ἔχουν νὰ ζηλέψουν ἀπ' τὰ Ἑλβετικὰ
τοπία. Ἄφθονο χύθηκε ἐδῶ, τὸ μαζεμένο μὲ ἰδρώτα στὴν
ξενητιᾶ χρῆμα καὶ θαυμάζεις σήμερα, σ' ἓνα ἀληθινὸ ὄρ-
γίσμα τῆς φύσης, τὰ πολυόροφα σπίτια μὲ τὶς πεντακά-
θαρες αὐλές, τὶς πλακόστρωτες ὠραῖες πλατεῖες μὲ τὰ γέ-
ρικα πλατάνια, τ' ἀνηφορικὰ γκαλντερίμια, τὶς γραφικὲς
ἐκκλησιᾶς μὲ τὰ χρυσομένα τέμπλα, τὰ περίτεχνα καμπα-
ναριὰ καὶ τὴν καταπράσινη γιρλάντα.

Παρθένα δάση, πεῦκα καὶ ἔλατα καὶ πυργωμένος
ψηλὰ στὸ Μονοδέντρι, ὁ Βῆκος, ὁ μεγαλόπρεπος κι' ἀρρε-
νωπός, πού στὴ θέα του ἐκμηδενίζεσαι καὶ κατανουχτικὰ
προσεύχεσαι.

Πιὸ κεῖ τὸ ὄμορφο Μέτσοβο μὲ τὶς τέχνες καὶ τοὺς
θρύλους του, ἡ εὐωδιαστὴ πατρίδα τῶν Μεγάλων Εὐεργε-
τῶν καὶ ἡ Κόνιτσα, τὸ ἡπειρωτικὸ προπύργιο, πού ἀποθα-
νατίστηκε μὲ τὴ νεώτερη ἱστορία της, καὶ ὁ Βοῖδομάτης
μὲ τὶς ξακουστὲς πέστροφες.

Κι' ὡς φεύγουμε, δεξιὰ μας ἀφήνομε τὴ Δωδώνη ἢ
μὲ τὸ πανάρχαιο μαντεῖο της, καὶ πιὸ δῶ, τὸ χάνι τοῦ
Τερρόβου πού ἦταν τὸ στρατηγεῖο τοῦ Διάδοχου Κωνσταν-
τίνου τὸν καιρὸ τῆς ἀθάνατης ἐκείνης ἐποποιᾶς πού χά-
ρισε τὴ Λευτεριά στὴν Ἠπειρο. Μπροστὰ μας ξαπλώνε-
ται ὁ Λοῦρος μὲ τοὺς μικροὺς καταρράχτες καὶ τὶς γεμάτες
μὲ πλατάνια ἀκροποταμιές. Δεξιὰ του τὸ γραφικὸ φυ-
τώριο τῶν ἀνθρώπων ἢ παιδόπολη τοῦ Ζιρό.

32. Κοίτα τὸ ταξίδι μας στὴ Δωδώνη, πιὸ κάτω.

Τὸ γλυκὸ τραγούδι τοῦ Λούρου μᾶς φέρνει σ' ἓνα εὐ-
ωδιαστὸ δάσος ἀπ' ἀνθισμένες λεμονιές καὶ πορτοκαλι-
ές, στὴν ἼΑρτα τὴν πρωτεύουσα τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡ-
πείρου.

Ἐδῶ ἡ βαρεῖα Βυζαντινὴ σφραγίδα μὲ τὸ μεγάλο ναὸ
τῆς Παναγιᾶς τῆς Παρηγορίτισσας κι' ὁ τάφος τοῦ Κρυ-
στάλλη, ἐδῶ καὶ τ' ἀκατάλυτο γεφύρι τῆς ἼΑρτας ποὺ δι-
αιωνίζει μὲ τὴ θυσία τῆς γυναίκας τοῦ πρωτομάστορα τὴν
πίστη, πῶς τὰ μεγάλα ἔργα στεριώνονται μόνο μὲ τρανές
θυσίες. Ἀριστερὰ τὰ Τζουμέρκα, ἡ πατρίδα τοῦ Ζαλοκώ-
στα, τοῦ Λάμπρου καὶ τοῦ Κρυστάλλη.

Γυρίζομε στὸ κάστρο τῶν Ρωγῶν, στὴ Νικόπολη, τὴ
νεκρὴ πολιτεία, καὶ στὴν Πρέβεζα μὲ τὸ εἰρηνικὸ δάδος
τῆς ἐληᾶς καὶ τὸ κυρίαρχο πνεῦμα τοῦ Καρυωτάκη. Προ-
χωροῦμε στὴν κοιλάδα τοῦ ἼΑδη, στὸν κάμπο τοῦ Φανα-
ριοῦ ὅπου ἤκμασε ἓνας πανάρχαιος πολιτισμὸς, ἐπισκε-
πτόμαστε τὸ νεκρομαντεῖο, δραματιζόμαστε τὴν Ἀχερου-
σία λίμνη, γέρνομε στὰ ἐρείπια τῆς Εὐροίας, τῆς Πανδο-
σίας κ. ἄ. παρακολουθοῦμε τὸ ἄγριο κατέβασμα τοῦ ἼΑ-
χέροντα ἀπ' τὴ γέφυρα τῆς Γλυκῆς καὶ τὸ σιγομουρμούρι-
σμα τοῦ Κωκυτοῦ. Καὶ νά! στὴν Παραμυθιά, τὴ μαρτυρι-
κὴ πολιτεία, ποὺ διαδέχτηκε τὴν ἀρχαία Φωτικὴ, τῆς ὁ-
ποίας κατάλοιπον εἶναι ἡ σαρκοφάγος ποὺ βρίσκεται στὸ
Μουσεῖο τῶν Γιαννίνων. Ψηλά τῆς κρέμονται τὰ περήφα-
να βουνὰ τοῦ Σουλιοῦ, ὅπου πρωτακούστηκεν ὁ νικη-
τῆριος παιᾶνας τοῦ σκλαβωμένου ἼΕθνους.

Ἀριστερὰ μας ἡ ὁμορφὴ Πάργα μὲ τίς γραφικὲς ἀ-
κτές τῆς ποῦγραψε ἀθάνατης δόξας σελίδες, ὅταν πουλή-
θηκε ἀπὸ τοὺς ἼΑγγλους στὸν ἼΑλη-Πασᾶ.

Καὶ πιὸ δῶ ἡ ἼΗγουμενίτσα ἡ νέα πολιτεία ποὺ φιλο-
δοξεῖ νὰ γίνῃ τὸ πρῶτο τουριστικὸ λιμάνι τῆς ἼΗπείρου.
ἼΑκολουθεῖ ἡ ἀκρόπολη τοῦ ἐλληνισμοῦ ἡ ταλαιπωρημένη
περιοχὴ τῶν Φιλιατῶν ποὺ κάθε θύελλα ἀντιμετώπισε μ'
ὀλόρθη τὴν ψυχὴ καὶ τὸ γραφικὸ Πωγῶνι μὲ τὸν ξεχωρι-
στὸ πολιτισμὸ του καὶ τὴν προσφορὰ του στὴν Παιδεία.

Ἡ Ζίτσα μὲ τὰ ξακουσμένα κρασιά της, τὰ παληὰ σχολειὰ της, τὸ μοναστήρι τοῦ Προφήτη Ἡλία ὅπου ἔμεινε δυὸ μέρες ὁ Λόρδος Βύρων πού μελωδικὰ τραγούδησε τίς ὁμορφιές της καὶ στὸ γυρισμὸ μας στὰ Γιάννινα ἡ ψυχὴ μας ξαλαφρώνει στὸν ἁγιασμένο χώρο τῆς μονῆς Βελλᾶς, ὅπου συνεχίζεται ἡ παράδοση μὲ τοὺς μελωδικούς βυζαντινοὺς ὕμνους καὶ τὴν καλλιέργεια τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ψυχῆς.

Ἕνα ταξίδι χαρούμενο καὶ δροσερὸ στὸν ἠπειρωτικὸν χώρο πού πλούσια προσφέρεται σὲ κάθε ἐποχὴ καὶ μιὰ γνωριμία μ' ἕναν κόσμον πού φλογίστηκε ἀπ' τὸ φῶς, πού δούλεψε τὸ πνεῦμα του, πού ἀχτινοβόλησε τὴν καλωσύνη καὶ τὴν ἀγάπη, πού κέρδισε τὴν ἐμπειρία τῆς ζωῆς μὲ θυσίες καὶ αἷμα, μ' ἕνα κόσμον μὲ τίμιον καὶ εὐθύ χαρακτηρισμὸν πού γνωρίζει καρτερικὰ νὰ δέχεται τὴν ἐγκατάλειψη καὶ τὴν ἀγνωμοσύνη.

Ἐλάτε μαζί μου νὰ ταξιδέψωμε στὴν Ἠπειρο. Τὸ ἀσημένιον πρῶϊνόν, ἡ χρυσομένη δύση στὴ λίμνη, τὸ ἀναδίπλωμα τῆς ψυχῆς στοὺς πανάρχαιους τόπους καὶ τὰ γραφικὰ μοναστήρια, ἡ μυρωμένη ἀνοιξη, τὸ μεστωμένο καλοκαίρι, τὸ χρυσομένο φθινόπωρον, τὸ ξεχωριστὸ χειμωνιάτικο ταμπλὼ μὲ τὰ κρύσταλλα τῆς λίμνης καὶ τὴ μαγεία τῶν χιονισμένων βουνῶν καὶ ὁ φιλόξενος κόσμος, σοὺ δίνουν μιὰ ξεχωριστὴ αἴσθηση, μιὰ γοητεία, πού σὲ δένει νοσταλγικὰ μὲ τὸ ἠπειρωτικὸν τοπίον, καὶ σοὺ κρατᾷ ἀναμμένη τὴ φλόγα τῆς ἀγάπης καὶ τῆς θύμησης...

Τ Α Γ Ι Α Ν Ν Ι Ν Α

Ωρα γλυκειά της άνοιξης. Νά γαληνεύουν τὰ πάντα.
Νά ρουφᾶς τὸ νέκταρ τῆς εὐδαιμονίας πού σου
στέλνει ἡ άνθισμένη πλάση κι' οἱ γαλαζένιοι καταρ-
ρᾶχτες τ' οὐρανοῦ. Μιά πνοή άνοιξης έντός σου νά φέρ-
νει τὸ παραλήρημα τῆς ψυχῆς πού νοιώθει τὸ σκίρτημα
γιά μιὰ ἀληθινὴ λύτρωση.

Νάχεις προετοιμάσει τὸν ἑαυτό σου γιά τὸ εὐλαβικὸ
προσκύνημα στὸν ἱερόν ἠπειρωτικὸ χῶρο τοῦ θρύλου, νά
ὀδοιπορεῖς στοχαστικά καὶ κατανυχτικά γιά τὴ χώρα τῶν
Μολοσσῶν καὶ νά νοιώθεις τὸ μάταιο τῆς σπουδῆς σου.
Γιατὶ ἀπὸ κάθε σπιθαμὴ τῆς γῆς αὐτῆς μιὰ νοσταλγικὴ
συμφωνία ψιθυρίζει τὸ ὕφος καὶ τὴν ἱστορία της πού σε
διδάσκει.

Γιατὶ κάθε βῆμα σου σ' ὀδηγεῖ στὴν Ἐθνικὴ κολυ-
μπῆθρα τῆς ὀμορφιάς, τῆς ἰδέας καὶ τῆς ἀθανασίας.

Γιατὶ ἀκόμη σε κάθε γκρίζα βουνοκορφὴ ἀπ' τὴν πε-
ρίσσια πρόσμιξη τῆς στάχτης τοῦ χρόνου, διαβαίνουν σφι-
χταγκαλιασμένες δυὸ πανάρχαιες, αἰθέριες καὶ φλογισμέ-
νες Θεές, γνώριμες καὶ πάντα νέες στὸν ἠπειρωτικὸ χῶρο,
ἡ Ἱστορία κι' ἡ Δόξα.

Νά σε χαϊδεύει ἡ Ἄνοιξη μὲ τ' ἀργυρὸ της μαστίγιο
κι' ὁ μεθυστικὸς ἀγέρας τῆς ἀθανασίας, νά σου χαμογε-
λοῦν τὰ ὀλάνθιστα κρῖνα τῆς ἀνατολῆς, νά σε μεθᾶ ἡ με-
λωδία τῶν πουλιῶν κι' ἡ γλυκειὰ ὑπόκρουση τῆς φλογέ-
ρας καὶ νά ξυπνοῦν μέσα σου οἱ μάγοι τῆς θύμησης, πού σε

ξεμακραίνουν απ' τὸ ἄγχος τὸ καθημερινὸ καὶ σοῦ θεριεύουν τὴ νοσταλγία τῆς ζωῆς σὰν ὁδοιπορεῖς σὲ γνῶριμα μέρη, σὰν ἀτενίζεις τὴ χώρα τοῦ φωτός καὶ τὶς ἀνέσπερες χρυσαχτιῖδες τῆς.

Νὰ σὲ μαγεύει τὸ μυστήριον κι' ἡ ὁμορφιά τοῦ καταπράσινου κάμπου, τὰ ποτάμια μὲ τὰ βαθίσκια πλατάνια καὶ τὶς ἀνθισμένες πλαγιές, τὸ χαρούμενον τραγούδι τοῦ ἀσημένιου νήματος τοῦ νεροῦ ποῦ ξεκλώθεται μακρὰ στὰ βάρη καὶ νὰ σ' ἀνασταίνει τὸ εὐωδιαστὸ καὶ μυρωμένο ἡπειρωτικὸ ἀγέρι τῆς λεβεντιάς καὶ τοῦ τίμιου λόγου.

Μπροστὰ σου νὰ ὀρθώνωνται ἀλυσίδες ἄγρια, γυμνά, σταχτιά βουνὰ ποῦ σχίζουν τοὺς οὐράνιους θόλους καὶ ποῦ πλούσιο χύνεται τὸ γαλάζιο φῶς τῆς χρυσαυγῆς, καὶ νὰ ξυπνάει μέσα σου τὸ αἶτημα τοῦ ἐξαγνισμοῦ τῆς ρώμης καὶ τοῦ στοχασμοῦ.

Νὰ πνίγῃσαι στὰ πέπλα τῆς μνήμης, νὰ λικνίζῃσαι στὸ τραγούδι τοῦ θρύλου καὶ νὰ ὀρθώνεται ἐντός σου ἡ ἀνάγκη νὰ ὑψωθεῖς Θεὸς γιὰ νὰ μετουσιώσῃς τὸ νόημα τοῦ χώρου τούτου τοῦ ἱεροῦ, γιὰ νὰ μπορέσῃς νὰ μετρηθεῖς μαζί του.

Νὰ ὁδοιπορεῖς γιὰ τὰ Γιάννινα τὴν πολιτεία ποῦ ξεπέρασε στὴν ἱστορία τῆς τὸν ἡπειρωτικὸν ἄστρο φωτεινὸν κι' ἔγινε πανελλήνιον ἄστρο φωτεινὸν κι' ἀμάραντο σύμβολο καὶ νὰ ἐκμηδενίζῃσαι, νὰ ὑποτάσσῃσαι στὸ τοπίο ποῦ γίνεται ὀλάκερο ἱστορία.

Ἕνας τόπος μ' αἰώνια ἐφηβεία, βαθειὰ δουλεμένος ἀπ' τὸ πνεῦμα. Ἕνας χώρος γιὰ τὸν ὁποῖο μόχθησεν ὁ ἡπειρώτης κι' ἀπέχτησε συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ του, κι' ἔδωκε νόημα καὶ σκοπὸν στὴ ζωὴ του καὶ κέρδισε τὴν ἱστορικὴ πρωτοπορία στὴν πραγμάτωση τῶν πῶ ἀνθρώπων ἰδανικῶν μὲ τὴν ἀμάραντη θυσία.

Ἕνα νοτισμένο, πονεμένο καὶ βαθειὰ ὀργωμένο ἡπειρωτικὸν χῶμα, ποῦ φυτρώνει καὶ σὲ κακιὰς ἀκόμη ἐθνικὰς σοδειάς, τὴν ἀκλόνητην πίστη τοῦ ἡπειρώτη γιὰ τὰ ἱερά καὶ τ' ἀθάνατα καὶ τὴν αὐθόρμητην καὶ πολύτιμη προσφορά

του, χωρίς περίσκεψη και συναλλαγή, στην «Ίδέα».

Μιά μελωδική συναυλία γύρω σου, του ήπειρωτικού χώρου, με τὸ σιγοψιθύρισμα τῶν Θεῶν, πού σ' ὀδηγεῖ ἀπ' τὸν κόσμο τῆς σιωπῆς στοὺς μελωδικούς ἤχους τῆς ἑλληνικῆς συγχορδίας, στὰ γαλανὰ οὐράνια πελάγη τῆς ἀθανασίας μὲς στὰ ὁποῖα γκρεμίζονται οἱ αἰῶνες κι' οἱ καιροί, γιὰ ν' ἀναβαφτιστεῖ κάθε ἐποχὴ στὴν ἱερὴ κολυμπήθρα τῆς παράδοσης.

Ἡ ἱστορικὴ στιγμή πούχει μεταγγίσει μέσα της τὴν ἀξία τοῦ πόνου τῶν περασμένων, πού ρούφηξε σταλαγματιὰ, σταλαγματιὰ τοὺς χυμοὺς τοῦ πνεύματος, ξυπνάει ἐδῶ πάντα νέα καὶ δροσερή. Κι' ἡ ζωὴ παίρνει νόημα μορφὴ καὶ ἀξία, μετὴ λεβεντιὰ, τὸν ἄδολο λογισμό καὶ τὴν ἱστορικὴ συνείδηση τοῦ ἡπειρώτη.

Ἡ ὑπερβατικότητα τῆς ἱστορίας χάνεται ἐδῶ κι' ἀπ' τὰ βάθρα ὅλων τῶν αἰῶνων ὑψώνεται μὲς τὸν ἀδιάφορο χῶρο, ἓνας ὑπέρλαμπρος καὶ ἀκατάλυτος ναὸς μετὴ τὴν ἀμάραντη ἡπειρωτικὴ μνήμη. Κι' ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη ἀντηχοῦν γλυκεῖες ψαλμωδίες καὶ θριαμβευτικὰ ὠσαννὰ γιὰ τὸν ἄνθρωπο τὸν ριζωμένο μετὴ τὸν τόπο τοῦτο πού λευτέρωσε τὴν ψυχὴ του κι' ἔπλασε σὲ μιὰ δραματικὴ πάλη τοῦ πνεύματος τὸν τίμιο χαρακτήρα κι' ἀκούγονται σὲ πανελλήνιες μελωδίες οἱ νότες τῆς εὐγνωμοσύνης στὴν εὐάνδρον ἡπειρο, στὴ χώρα μετὴ τὴ βαθεῖα συναίσθηση τῆς ἀνθρώπινης εὐθύνης, γιὰ τὸ συνάνθρωπο.

Περιπλανιόμαστε μετὴ τὴ δύναμη τοῦ καταρράχτη τῆς θύμησης πού δίνει νόημα κι' ἐξαγνισμό στὴν ὑπαρξὴ μας, σὲ γνώριμα μέρη.

Ἐνας δικέφαλος ἀητὸς ξαπλώνεται νωχελικὰ κοντὰ στὴν Παμβώτιδα. Μὲ τίς φτεροῦγες του, ἀνοιγμένες βεντάγιες, νὰ σχηματίζεται ὀλάκερη ἡ πολιτεία καὶ τὰ δυὸ κεφάλια, τὰ κάστρα, νὰ λούζονται στὰ γαλανὰ καὶ ἀτεμάχιστα νερά τῆς λίμνης, κι' ἄλλοτε χρυσαφένια, σὰν ἥλιος προβάλλει ἀπ' τὸ Μιτισκέλι.

Τὰ Γιάννινα, μιὰ ὁμορφὴ πολιτεία πνιγμένη στοὺς

θρύλους και στίς παραδόσεις, που συγκινεί και σου ζωντανεύει την άμραντη μνήμη της με τη γραφικότητά της, το καταπράσινο ταμπλώ των κοντινών δασών, την ύγρασία και τα ρίγη της δμορφης Παμβώτιδας. Το γραφικό νησί που σπάρθηκε από δοξαστικά Μοναστήρια, τις ψαρόβαρκες, τα δίχτυα, τους καλαμιώνες και τα στενά δρομάκια με τα βασιλικά. Τις μεγάλες λεωφόρους, τα παληά γκρίζα σπίτια και τα δλόλαμπρα σύγχρονα Μέγαρα, τους συνοικιακούς καφενέδες με τις τυραγνισμένες μορφές των γέρων που αναπολουν κάποιους άλλους καιρούς και τα τάρ με τη σφύζουσα νεότητα. Τα αιώνόβια βαθισκια πλατάνια και τα έρείπια περασμένων χρόνων πουστησαν τη φωληά τους οι πελαργοί. Τα πνευματικά κέντρα, τα σχολειά, τα γυμνάσια, ή 'Ακαδημία, οι σχολές του Μικρού Πολυτεχνείου, τό Μορφωτικό Κέντρο της 'Εταιρείας 'Ηπειρωτικών Μελετών, τό Κάστρο με τα μυστικά του και τό τζαμί του 'Ασλάν Πασά που θυμίζει τα έρέβη της σκλαβιάς και τό άδούλωτον 'Ελληνικό πνεύμα, μιá πολιτεία βυθισμένη στους θρύλους.

Κι' όταν γλυκοφέγγει ή τό σούρωπο σκορπίζει τις πρώτες σκιές της νύχτας να σταματάει ή κίνηση της πλατείας και ν' αναφτερώνεται ή ψυχή με την έπαρση ή την ύποστολή της σημαίας, γιατί έδώ, τόσο κοντινά στα σύνορα, διατηρείται, κι' είναι χρέος να διατηρείται, έντονο τό έθνικόν αίσθημα

Και με τα πρώτα φθινοπωρινά ρίγη τό τοπίο να γυμνώνεται, οι κήποι να νεκρώνουν, να ξεψυχοϋν τα στερνά φύλλα στα κλαδιά, να στοιβάζονται σωροί τα κιτριτισμένα φύλλα, να ξεψυχοϋν οι ρυθμικές νότες της βροχής στην άσφαλτο, να βρέχει άτέλειωτα και γερμείος στο παράθυρο του σπιτιού σου, όπου πλάθεις και ζεις σ' ένα δικό σου κόσμο, να μαγεύεσαι άπ' τις μυστικές φωνές του φθινόπωρου που στο μελάγχολο σύνολό του τις φέρνει με δύναμη στην ψυχή σου, κάποιες μυστικές φωνές που δονίζουν τό είναι σου κι' ίσως έρχονται από μακρυά, τόσο μακρυά,

ἀπ' τὰ βάθη τῶν περασμένων...

Μιά φωνή ἀπὸ μακρυνοὺς αἰῶνες, ποὺ ἀφήνει ὅμως ἀναπάντητο τὸ ἀγωνιῶδες ἐρώτημά μας γιὰ τὴν ἀκριβῆ χρονολογία ποὺ χτίστηκαν τὰ Γιάννινα. Ὑπῆρξαν πολλοὶ ἐρευνητὲς μὲ ἀντιτιθέμενες ἀπόψεις. Πολλοὶ¹ ἐρμηνεύοντες τὴν περιγραφή τοῦ Προκόπιου «Περὶ κτισμάτων Ἰουστινιανοῦ» σὲ συσχετισμὸ μὲ τὸ Συνέκδημο τοῦ Ἱεροκλέα, ὑποστηρίζουν πὼς χτίστηκε ἀπὸ τὸν Ἰουστινιανὸ² γύρω στὴν τρίτη δεκαετηρίδα τοῦ ἕκτου αἰῶνα, γι' αὐτὸ καὶ τὴν ὠνόμασαν Νεώτερη Εὐροία. Ἄλλοι³ ὑποστήριξαν πὼς στὴ θέση τοῦ Κάστρου ποὺ ὑψώνεται τὸ τζαμί τοῦ Ἀσλάν Πα-σα, βρισκόνταν στὰ πανάρχαια χρόνια τὸ Μαντεῖο τῆς Δωδώνης στὰ ἐρείπια τοῦ ὁποῖου οἱ Εὐροεῖς ἔχτισαν μεγαλόπρεπη ἐκκλησιὰ τοῦ Ἁγίου Γιάννη. Ὑποστηρίχθηκε ἀκόμη πὼς τὰ Γιάννινα βρισκόνταν στὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας πόλης Κασσιόπης ποὺ ἦταν ἐκεῖ ποὺ τὸ σημερινὸ χωριὸ Καστρίτσα, γιὰ ν' ἀπορριφθεῖ σύντομα ἀπ' τὴ μελέτη τοῦ

1. α) Δ. Σεμιτέλου «Ἡπειρωτικῶν βιβλίον πρῶτον» Βερολίνον 1854 σελ. 55: «ἐνθα δὲ νῦν ἡ πόλις Ἰωάννινα κείται, ἦν τὸ πάλαι πόλις τις, Εὐροία καλουμένη, ἕνεκα τῶν πολλῶν ὑδάτων. Ταύτης μὲν οὐδεὶς τῶν ἀρχαίων συγγραφέων μέμνηται, οἷς δὲ φησὶ Προκόπιος (Ἰουστινιανοῦ Κτισμάτων Δ, Ι) δῆλον ὅτι ἡ πόλις ἀρχαία ἦν καὶ ἐνθα τὰ Ἰωάννινα ἔκειτο». β) Ἀλ. Πάλλη «Μελέται περὶ τῆς ἀρχαίας Χωρογραφίας καὶ Ἱστορίας τῆς Ἡπείρου». γ) Σωτ. Δάκαρη «Ἡπ. Ἑστία» 1952. δ) Β. Πυρσινέλλα «Ἡπ. Ἑστία» 1959 κ. ἀ.

2. Γιὰ ὅσα λεπτομερῶς γράφομε στὴ μελέτη μας «Ἡ Παραμυθία» τοῦ βιβλίου τούτου, βρισκόμαστε σὲ ἀδυναμία νὰ παραδεχτοῦμε τὴν ἀποψη τούτη.

3. α) Π. Ἀραβαντινοῦ «Χρον. Ἡπείρου» τόμ. Β'. σελ. 218.

β) Γ. Κ. Χασιώτου «Περὶ Δωδώνης» Ἀθ. 1867 σελ. 90.

γ) Leake, Travels Etc τόμ. IV σελ. 199.

4. Leguïen, Oriens Christianus τόμ. Β'. σελ. 150.

β) Λαόνικου Χαλκοκονδύλη (Κρουμβάχερ. Βυζαντ. Λογοτεχνία τόμ. Α'. σελ. 614).

γ) Ἀθ. Σταγειρίτη «Ἡπειρωτικά» Ἀθην. 1819 σελ. 375.

χωρίου του Στράβωνα⁵ πού τοποθετεί την Κασσιόπη στα νότια της Θεσπρωτίας «έν άριστερᾷ δὲ τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου ἢ Νικόπολις καὶ τῶν Ἡπειρωτῶν οἱ Κασσωπαῖοι».

Ὁ Σταγειρίτης γράφει στα «Ἡπειρωτικά» του :⁶ «εἶναι δῆλον ὅτι ἔκτισεν αὐτὴν Ἰωάννης τις καλούμενος Δεσπότης τῆς Ἡπείρου» καὶ ἄλλοῦ⁷ ὅτι : «ἔκτισεν τὰ Ἰωάννινα ὁ Καντακουζηνὸς Ἰωάννης συγγενὴς τοῦ Αὐτοκράτορος Ἰωάννου τοῦ Καντακουζηνοῦ».

Ὁ Πουκεβίλ⁸ ὑποστήριξε ὅτι τὰ Γιάννινα ἦταν παλιὰ πολιτεία τὴν ὁποία ἀνακαίνισεν ὁ Ἰωάννης γιὸς τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ. Μιὰ ἄποψη πού δὲν ἀληθεύει, γιατί στὴν Ἀλεξιάδα τῆς τοῦ 1801 ἡ Ἄννα Κομνηνὴ ἐνῶ μιλάει γιὰ τὰ Γιάννινα δὲ μνημονεύει τὴν ἀνοικοδόμησή τους ἀπ' τὸν ἀδελφὸ τῆς Ἰωάννη.⁹ Καὶ συνεχίζει ὁ Πουκεβίλ ὅτι στὴν ἐκδοδεῖσα ἀπ' τὸ μοναχὸ Βανδύρε ἐκθεση τοῦ Αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικου, ἀναφέρεται ὅτι : «εἰς τὸ ἔτος 673 μεταξύ τῶν Μητροπόλεων καὶ τὰ Ἰωάννινα, τὰ ὁποῖα πρότερον ἦσαν Ἐπισκοπὴ ὑπὸ τὴν Μητρόπολιν τῆς Ναυπάκτου».

Μὰ ἡ νεώτερη ἐκθεση τοῦ Ἀνδρόνικου τοῦ ἴδιου Βαντιρί, πού ἐκδόθηκε στὴ Βενετία τὸ 1721 πουθενά δὲν ἀναφέρεται τὸ 673. Ὑπάρχει ὁ ἀριθμὸς 670 στὸ χειρόγραφο (ἀριθμὸς σελίδας) καὶ ἐσφαλμένα¹⁰ τὸ μετέφερε ὁ ἐκδότης σὰν ἔτος πού ἔγιναν τὰ Γιάννινα Μητρόπολη.

Τὸ χτίσιμο τῶν Γιαννίνων πολλοὶ τὸ τοποθετοῦν στα πρὸ τοῦ 9ου αἰῶνα χρόνια μιὰ πού στα Πρακτικά τῆς Συνόδου πού ἔγινε στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ 879 ἀναφέρε-

5. Στράβων σελ. 447.

6. Ἀθ. Σταγειρίτη «Ἡπειρωτικά» σελ. 375.

7. Ἰδίου σελ. 419.

8. F. Rougueville, Voyage de la Grece, Paris 1826.

9. Π. Ἀραβαντινοῦ, ὅπου πρὸ πάνω, τόμ. Β'. σελ. 113.

10. Rougueville, ὅπου πρὸ πάνω, σελ. 225 τόμ. Α'.

11. Β. Πυρσινέλλα : Ὅπου πρὸ πάνω σελ. 207.

ται ὅτι ἦταν παρών καὶ ὁ Ἐπίσκοπος τῶν Γιαννίνων Ζαχαρίας.

Ἡ πρώτη ἱστορική μνεία γίνεται σὲ Σιγίλλιο τοῦ Αὐτοκράτορα Βασιλείου Β΄ τοῦ Βουλγαροκτόνου, ποῦ βγήκε τὸ 1020.

Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ στὴν «Ἀλεξιάδα» τῆς μνημονεῦει ὅτι τὸ 1081 ὁ Νορμανδὸς Ροβέρτος Γυϊσκάρδος κατέλαβε τὶς πόλεις Γλαβινίτσα καὶ Κάννινα, ποῦ ἔγιναν ἡ ἀφετηρία τῶν στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων.

Τὸν ἄλλο χρόνο, τὸ 1082, ὁ γιὸς του Βαημοῦνδος κατέλαβε τὰ Γιάννινα, ἔσκαψε γύρω ἀπ' τὴν πόλη μεγάλη τάφρο καὶ διώρθωσε τὰ τείχη καὶ τὸ κάστρο «τὴν τοῦ κάστρου ἀκρόπολιν ἐπισφαλῆ διαγγοῦς»¹² ἔξω δὲ ἀπὸ τὰ Γιάννινα τὸ 1083 νίκησε τὸν Αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου Ἀλέξιο Κομνηνό.

Τὶς θετικώτερες ὁμῶς πληροφορίες γιὰ τὴν ἵδρυση τῶν Γιαννίνων ἔχομε στὶς ἀρχές τοῦ 13ου αἰῶνα. Ἀπ' τὸ Μητροπολίτη Ναυπάκτου Ἀπόκαυκον (1217) ἀναφέρεται¹³ ὡς πρῶτος ἰδρυτὴς τῶν Γιαννίνων μὲ τὴ μορφή ἑνὸς κάστρου, ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος Κομνηνός, νόθος γιὸς τοῦ Σεβαστοκράτορα Ἰωάννη, γιὰ τὸν ὁποῖον ὁμιλεῖ ὡς «τεκτηναμένου τὸ τῶν Ἰωαννίνων πολίδιον καὶ εἰς μόρφωσιν Κάστρου αὐτὸ ἀνεγείροντος» θεωρεῖ δὲ τὸ κάστρο ὡς μιὰ καινούργια κιβωτό : «ἄλλων σώτειραν κιβωτὸν τὴν ἐν τῷ κατακλεισμῷ παντοίων γενεῶν ἀπόμοιραν διασώσασαν».

Μετὰ τὴν ἄλωση τοῦ 1204 τῆς Κωνσταντινούπολης ἀπ' τοὺς Φράγκους Σταυροφόρους, ἰδρύεται τὸ Δεσποτᾶτο τῆς Ἠπείρου μὲ ἔδρα τὰ Γιάννινα¹⁴ στὰ ὁποῖα καταφεύγουν οἱ ἄρχοντες τοῦ Βυζαντίου διωγμένοι ἀπ' τοὺς Λατί-

12. Ἄννα Κομνηνὴ I 223. Π. Ἀραβαντινοῦ τόμ. Β΄. σελ. 70 κ. ἔξ.

13. Ἄννα Κομνηνὴ σελ. 236 κ. ἔξ.

14. Κεραμέως «Δελτ. Ἱστορ. Ἐθν. Ἑτ. Ἑλλάδος», 3 (1890) 454 κ. ἔξ.

15. Ἡ Ἄρτα ἐγίνε πρωτεύουσα τοῦ Δεσποτάτου τὸ 1721 (Ρωμάνος σελ. 83).

νους τῆς Πόλης. Τὰ χρόνια ἐκεῖνα ὅπως φανερώνεται ἀπ' τὶς ἀφηγήσεις τοῦ Ἄραβα περιηγητῆ Ἐδρισῆ (1153) καὶ τοῦ Ραββίνου Βενιαμίν ἀπ' τὴν Τουδέλη, τὰ Γιάννινα ἦταν μιὰ πολυάριθμη καὶ πλούσια πολιτεία.

Μιὰ ὁμορφη πολιτεία ποὺ καταλάμβανε ὁλόκληρο τὸ χῶρο τοῦ Φρουρίου, μιὰ πολιτεία ποὺ πῆρε τ' ὄνομά της ἀπ' τὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Γιάννη τοῦ Προδρόμου, ¹⁶ ποῦ γινε τοπωνυμικὸ κι' ἔλαβε ὄλος ὁ τόπος γύρω του, στὸν ὁποῖον ἀργότερα ξαπλώθηκε ἡ πόλη, τ' ὄνομά του. Κι' ἡ ἐκκλησιὰ τούτη βρισκόνταν μέσα στὸ κάστρο, ἐκεῖ ποὺ χτίστηκε ἀργότερα τὸ τζαμί τοῦ Ἀσλάν Πασᾶ, ¹⁷ ἂν καὶ πιθανώτερα νὰ ἦταν κοντὰ στὶς στρατιωτικὲς ἀποθῆκες, στὰ νότια τοῦ τζαμιοῦ τούτου, ¹⁸ στὰ ἐρείπια ποὺ σκιάζουν θλιβερὰ δυὸ κυπαρίσσια.

Στενά δρομάκια ὀδηγοῦν τὰ βήματά σου μετὰ τὴν πύλη τοῦ κάστρου. Μάταια ἀγωνίζεσαι νὰ περπατήσεις στ' ἀχνάρια τῶν περασμένων. Ἡ φαντασία σου σὲ μιὰ ἱστορικὴ ἀναδρομὴ προσπαθεῖ ν' ἀναστήσει μιὰ ἐποχὴ χαμένη πιά γιὰ πάντα. Γιατὶ ὅλα τὰ ἐξαφάνισεν ὁ χρόνος κι' ὁ χαλαστὴς ἄνθρωπος. Ἐδῶ στὴ θέση τοῦ τζαμιοῦ Φετιγὲ ὑψώνονταν τ' Ἀνάκτορα τῶν Δεσποτῶν ποὺ τᾶχτισεν ὁ ἱδρυτὴς τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου Μιχαὴλ Α', (1204—1214), γιὰ νὰ τὸν διαδεχτεῖ ὁ ἀδελφός του Θεόδωρος (1214—1230) ποῦ φτάσε τὰ σύνορα τοῦ Δεσποτάτου ὡς τὴν Κωνσταντινούπολη ποὺ τὴν εἶχαν οἱ Φράγκοι, μὲ τοὺς ὁποῖους καθὼς καὶ μὲ τοὺς Σέρβους, Βουλγάρους καὶ Ἀλβανοὺς πολέμησε σκληρὰ πολλὰ χρόνια γιὰ νὰ πάρει στὴν κατοχὴ του τὴν Ἀνδριανούπολη (1224) καὶ τὴ Θεσσαλονίκη.

16. Γ. Χατζιδάκι «Γλωσσολογικαὶ ἔρευναι», τόμ. Α'. Ἀθην. 1934 σελ. 347.

17. Leake, ὅπου πρὶν πάνω, τόμ. IV σελ. 199. Π. Ἀραβαντινοῦ, ὅπου πρὶν πάνω τόμ. Β'. σελ. 114 κ. ἄ.

18. Γ. Χασιώτη, ὅπου πρὶν πάνω σελ. 114.

Κι' ἔλαμψαν ἐδῶ οἱ πορφύρες τῶν Δεσποτῶν. Στὴ μάχη τῆς Πελαγονίας τοῦ 1259 ὁ Δεσπότης τῆς Ἡπείρου με τοὺς Φράγκους συμμάχους του τοῦ Γουλιέλμου Βιλλαρδουίνου νικιέται ἀπ' τὸν Αὐτοκράτορα τῆς Νίκαιας ἀπ' τὸ στρατὸ τοῦ ὁποίου καὶ καταλαμβάνονται τὰ Γιάννινα. Ὅμως πολὺ γρήγορα ἀπελευθερώνονται ἀπ' τὸ Δεσπότη Μιχαὴλ καὶ τοὺς Φράγκους συμμάχους του, οἱ ὁποῖοι πρωτοπαρουσιάζονται ἔτσι στὴν ἱστορία τῶν Γιαννίνων. Σκληροὶ ἀγῶνες γίνονται γιὰ νὰ διωχθοῦν οἱ Φράγκοι καὶ περισσότερο ἀπ' τὴν Ἄννα Παλαιολογίνα καὶ τὸ παιδί της Θωμᾶ. Οἱ ἀγῶνες παίρνουν διάρκεια καὶ τὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα ἀστράφτει ξανά. Ὅμως ὁ Θωμᾶς δολοφονεῖται. Κι' οἱ πιέσεις τῶν Φράγκων πυκνώνουν γιὰ νὰ ξεδυσλυθοῦν τὸ 1315 ποὺ ὁ Αὐτοκράτορας τῆς Κωνσταντινούπολης Ἄνδρόνικος Β' ἔστειλε ἰσχυρὲς βοήθειες στοὺς ἀγωνιζόμενους Γιαννιώτες κι' ἔτσι οἱ Φράγκοι χάνονται ἀπ' τὰ χῶματα τοῦτα τὰ ἱερά.

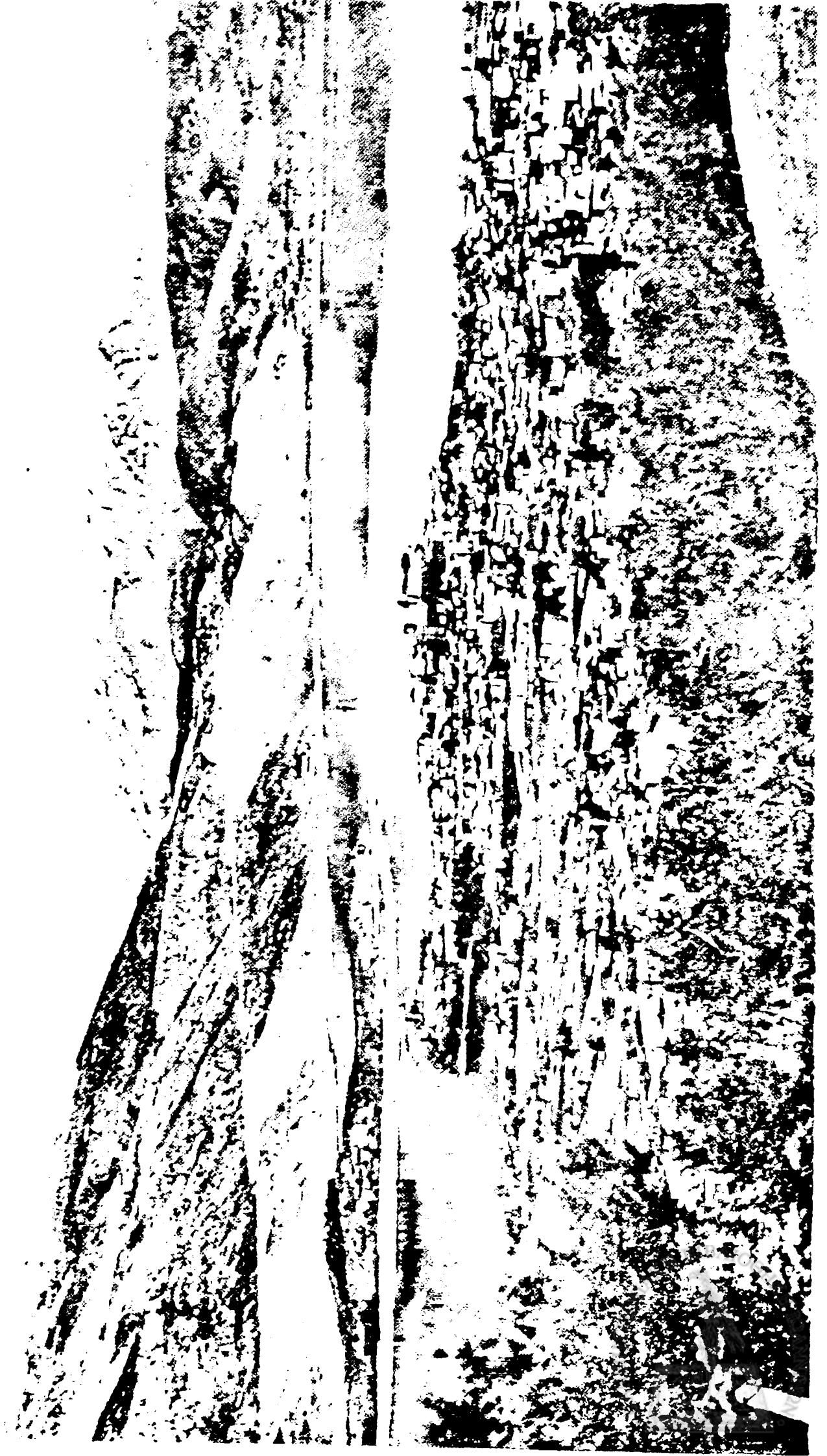
Τὸ Δεσποτᾶτο τῆς Ἡπείρου ποὺ ἔχει γιὰ ἕδρα του τὰ Γιάννινα συντελεῖ πολὺ στὴν αὔξηση τοῦ πληθυσμοῦ καὶ στὴν ὀχύρωση τῆς πόλης. Χιλιάδες Ἕλληνες συγκεντρώνονται δῶ γιὰ ν' ἀποφύγουν τὰ δεινὰ τῆς ἄλωσης τῆς Κωνσταντινούπολης ἀπ' τοὺς Φράγκους τῆς τέταρτης σταυροφορίας. Ἔρχονται δῶ οἱ διωγμένοι καὶ λεύτεροι στὸ πνεῦμα ρωμηοὶ ποὺ «κατοικίαν ἀνεψηλάφων».

Δημιουργεῖται τώρα μιὰ προηγμένη πολιτεία ἢ ὁποία «μεμέστητοι οἰκητόρων, ἀκμάζει δὲ πλούτῳ καὶ πᾶσιν ἄλλοις ἐναβρύνεται», ὅπως μᾶς λέγει τὸ Χρυσόβουλλο τοῦ 1319 τοῦ Ἄντρονίκου Παλαιολόγου.

Δημιουργεῖται ἕνα Ἑλληνικὸ κράτος ποὺ βοήθησε ἀφάνταστα τὴν ἐθνικὴ πορεία καὶ συνέχισε τὸν ἑλληνικὸ πολιτισμὸ χωρὶς ὅμως ποτὲ νὰ δεχτεῖ, ὅπως καὶ τὸ Δεσποτᾶτο τῆς Τραπεζούντας, τὴ συνένωση μετὰ τὸ κράτος τῆς Κωνσταντινούπολης ποὺ θᾶφερνε ἔτσι τὴν ἀποκατάσταση τοῦ ἔνδοξου Βυζαντινοῦ κράτους.

Τὸ 1319 βυζαντινὰ στρατεύματα μετὰ ἀρχηγὸ τὸ Συρ-

Γιάννινα

γιάννη πολιορκούν τά Γιάννινα. Ἡ ἄμυνα προβάλλεται σθεναρῆ, μὰ οἱ ἐλπίδες μιᾶς νίκης μικραίνουν καθημερινά. Οἱ Γιαννιώτες πείθονται ἀπ' τὸ Συργιάννη νά ὑποταχθοῦν μέ ὄρους στὸν Αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου Ἀντρόνικο Β' Παλαιολόγο, ὁ ὁποῖος τοὺς χορηγεῖ τὸ περίφημο Χρυσόβουλλο¹⁹ ποὺ βρίσκεται στὸ «Τμῆμα Χειρογράφων» τῆς Ἑθνικῆς μας βιβλιοθήκης μέ αὐξ. ἀριθμὸ 1463. Ἐνα Χρυσόβουλλο ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ τρακόσιους περίπου στίχους, μέ τὸ ὁποῖο ἀναγνωρίζονται ὅλα τὰ αἰτήματα τῶν ἰσχυρῶν καὶ τῆς ἐκκλησιᾶς τῶν Γιαννίνων. Φανερώνεται μ' αὐτὸ ἡ ἰδιοτέλεια τῶν τότε δυναστῶν τῆς πολιτείας, οἱ ὁποῖοι δὲν ἐνδιαφέρθηκαν γιὰ τοὺς «μικροὺς». Μιὰ μοναδικὴ πρόνοια πάρθηκε γι' αὐτούς, τοῦ ἐκτοπισμοῦ: «ἵνα οἱ κατὰ καιροὺς μέλλοντες κεφαλατικεύειν (διοικεῖν) εἰς τὴν εἰρημένην πόλιν τῶν Ἰωαννίνων οὐδὲν ἔχουσιν ὅλως ἄδειαν ἐκβάλλειν καὶ μετοικίζειν τινὰ μικρὸν ἢ μέγαν ἀπὸ τῶν ἐποίκων αὐτῆς, καὶ ἀλλαχοῦ κατοικεῖν αὐτόν, εἰ μήπως αὐτὸς θελήσῃ οἴκοθεν καὶ προαιρεθῆ ἔξελθεῖν καὶ μετοικῆσαι ἀλλαχοῦ». Μιὰ πρόνοια γιὰ τοὺς «μικροὺς» ποὺ ἀμβλύνεται δυστυχῶς μέ τὰ παρακάτω: «τὸν ἀναφέντα δὲ δημοταράκτην, αὐτόν καὶ μόνον ὀφείλει ἔχειν ἄδειαν ἢ εἰρημένη κεφαλῇ ἐπιβάλλειν καὶ ἀποπέμπειν ἀπὸ τῆς εἰρημένης πόλεως».

Μὲ τοὺς ὄρους τοῦ Χρυσόβουλλου ποὺ ἐπέβαλαν οἱ Γιαννιώτες ἀποδεικνύεται περίτρανα καὶ ἡ πίστη τους στὴν ἑλληνικὴ ἰδέα «ἵνα οὐδὲν ἐκδοθῆ ἢ τοιαύτη πόλις ποτὲ παρὰ τῆς βασιλείας... πρὸς Φράγκους ἢ πρὸς ἄλλους τινὰς τῶν ἀπάντων!». Μιὰ δυσπιστία τῶν Γιαννιωτῶν, στὴ Βυζαντινὴ διοίκηση, πετυχαίνει τὸν ὄρον ὅπως ὁ Αὐτοκράτορας δέχεται νά ἐκλέγωνται ντόπιοι δικαστές, οἱ

19. Δημοσιεύτηκε ἀπ' τοὺς: Α. Μουστοξύδη «Ἑλληνομνημῶν» σελ. 464 κ. ἑξ. Π. Ἀραβαντινὸ, ὅπου πρὸ πάντων τόμ. Β'. σελ. 291. *Miclosich-Müller, Acta et Diplomata Graeca Medii Aevi* 5, 77.

Π. Καλλιγᾶ: Μελέται Βυζαντινῆς Ἱστορίας» 1894 σελ. 362. Σπ. Λάμπρου: «Ν. Ἑλληνομνημῶν» τ. 12 (1915) σελ. 36.

ὅποιοι νὰ δικάζουν ὄλα τὰ ζητήματα, ἐκτὸς ἀπ' τὰ ὑπαγόμενα στὴ Μητρόπολη τῶν Γιαννίνων, τῆς ὁποίας καὶ ἐνισχύεται ἡ θέση: «ἵνα διορίσῃται ἡ βασιλεία μου καὶ ἐκλεγῶσιν ἄνθρωποι καλοὶ ἀπὸ τῶν ἐποίκων τῆς τοιαύτης πόλεως καὶ ταχθῶσιν ὡς κριταί, καὶ κρίνωσι καὶ ἐξισάζωσι τὰς παρεμπιπτούσας ἐν αὐτῇ ὑποθέσεις μετὰ τῶν εὑρισκομένων εἰς κεφαλὴν αὐτῶν, πλὴν τῶν ὑποθέσεων μόνον αἵτινες ἀρμόζουσι λαμβάνειν τὴν διευλύτωση (λύση) ἀπὸ τοῦ μέρους τῆς ἐκεῖσε ἀγιωτάτης ἐκκλησίας». Κάποιοι ἄλλοι ὄροι τοῦ χρυσόβουλλου τούτου ἀπαλλάσσει τοὺς Γιαννιώτες ἀπὸ φόρους καὶ στρατιωτικὲς ὑποχρεώσεις τοὺς ἔξω ἀπ' τὰ Γιάννινα.

Τὰ δικαιώματα τῆς ἐκκλησιᾶς καὶ τῶν προυχόντων ὀλοκληρώνονται μὲ τὸ δεύτερο Χρυσόβουλλον ²⁰ τοῦ ἰδίου Αὐτοκράτορα ποὺ δόθηκε τὸ 1321 στοὺς Γιαννιώτες.

Νέα ὅμως σύννεφα παρουσιάζονται ποὺ ὄλο πυκνῶνουν καὶ γίνεται μολυβένιος ὁ οὐρανὸς καὶ γίνονται ὄλα μιὰ θύελλα ποὺ συνεπαίρνει.

Οἱ Σέρβοι τοῦ Στεφάνου Δουσάν τὸ 1349 καταλαμβάνουν ὄλη τὴν Ἡπειρο καὶ κἀνουν ἔδρα τῆς Διοίκησής τοὺς τὰ Γιάννινα μὲ Διοικητὴ τὸν Πρελούμποβιτς. Μὰ κι' ἄλλα σύννεφα σωριάζονται ποὺ βυθίζουν τὴν πολιτεία τὸν ἴδιο καιρὸ στὴν ἀγωνία τὴν ἐφιαλτικὴ τῶν Ἀλβανῶν τοῦ Πέτρου Λιώσσα καὶ τοῦ Γκίνου Φράτη ἐναντίον τῶν ὁποίων σκληρὰ μάχεται ὁ ἀπαίσιος Διοικητὴς τῶν Γιαννίνων Θωμᾶς Πρελούμποβιτς. Κι' ἔρχεται ἡ θεία δίκη μὲ τὸ ὄπλισμένο χέρι ἐνὸς σωματοφύλακα ποὺ δολοφονεῖ τὸ 1384 τὸν Πρελούμποβιτς, ὁ θάνατος τοῦ ὁποίου δημιουργεῖ πιὸ ἄμεσο τὸν κίνδυνο τῶν Ἀλβανῶν. Ἡ Ἑλληνικὴ καταγωγῆς χήρα τοῦ Μαρίας Ἀγγελικὴ Παλαιολογίνα, λυγίζει

20.—Τὸ Χρυσόβουλλο τοῦτο βρίσκεται στὸ Μουσεῖο τοῦ Λονδίνου μὲ ἀριθμὸ: Additional 24.382.

Κοίτα: κ. Μέρτζιου «Ἡπειρ. Ἑστία» 1952 σελ. 115 κ. ἔξ.

στις παρακλήσεις τῶν ἀρχόντων τῶν Γιαννίνων καὶ παν-
τρεύεται τὸν Φλωρεντινὸν Ἴησαῦ Μπουουτελμόντι, πού οἱ
χρονογράφοι τοῦ Βυζαντίου ὀνομάζουν Ἰζάουλον, ὁ ὁ-
ποῖος μέχρι τὰ τέλη τῆς ζωῆς του διεξήγαγε οκληροῦς
ἀγῶνες κατὰ τῶν Ἀλβανικῶν φύλων καὶ ἀναδείχτηκε
προστάτης τῆς πολιτείας, τῆς Ἑλληνικῆς Θρησκείας καὶ
τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων.

Ἔτσι, μέ τὸν Ἰζάουλον οἱ Φράγκοι ἐπανερχοῦνται στὴν
ἱστορία τῆς πολιτείας. Ὁ συγγενὴς τοῦ Κάρολος Α. Τόκ-
κος, κόμισ τῆς Κεφαλλονιάς, καλεῖται μετὰ τὸ θάνατό του
στὰ Γιάννινα, ἀπ' τὰ ὁποῖα κατωρθώνει νὰ διώξει τοὺς
Ἀλβανοὺς τοῦ Μπούα Σπάτα. Ὁ διάδοχος του ὁμοίως Κά-
ρολος ὁ Β. ἀγωνιζόμενος ἐναντίον τῶν νόθων παιδιῶν
τοῦ πατέρα του ποὺ διεκδικοῦσαν τὴ διαδοχὴ, καὶ προσ-
παθώντας νὰ πνίξει τ' ἀπελευθερωτικὰ κινήματα τῶν
Γιαννιωτῶν κατὰ τῶν Φράγκων, ζητᾷ στὴ Θεσσαλονίκη
τὴν προστασίαν τοῦ Τούρκου Βαγιαζήτ Γκιλντιρίζ στὸν
ὁποῖο τελικὰ τὸ 1430²¹ παραδίδει μὲ συνθήκη τὴν πόλη
καὶ γίνεται ὑποτελὴς του.

Ἐνας μεγάλος γδοῦπος ἀκούγεται. Τὰ σύμβολα τοῦ
Χριστιανισμοῦ γκρεμίζονται. Τὴν ξάστερη μέρα δονεῖ ἡ
προσευχὴ τοῦ Ἰμάμη. Τὰ μισοφέγγαρα ἀνεβαίνουν. Ἐνας
φοβερός κρότος ἀντηχεῖ ἀπ' τὰ γκρεμισμένα σύμβολα τοῦ

21.—Γιὰ τὴν ἀλῶση τῶν Γιαννίνων ὑπάρχουν διάφορες ἀπόψεις.
Ὁ Φραντζῆς (Ἐκδ. Βόννης σελ. 154), ὁ Μελέτιος Μῆτρος, Μητροπολί-
της Ἀθηνῶν (Ἠπειρ. χρον. τόμ. ΙΑ' σελ. 323), ὁ Thomas Hugues
καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Κανταβρυγίας) voyage a Jannina ἔκδ.
Παρισίων 1821, τόμ. Ι σελ. 291 κ.εξ., ὁ Πουκεβίλ) Voyage dans la Gré-
ce, τόμ. Ι σελ. 116 καὶ ὁ Π. Ἀραβαντινὸς παραδέχονται τὸ ἔτος
1431.

Ἀντίθετα ὁ Κ. Παπαρρηγόπουλος (Ἱστορία Παπαρ.—Καρολίδου
Ε' σελ. 330—1), ὁ Λαόνικος Χαλκοκονδύλης (Ἐκδ. Εὐόνης, σελ. 234), ὁ
Κ. Δ. Μέρτζιος, (Ἠπειρ. Χρον. τόμ. ΙΓ' 1938 σελ. 120) καὶ τὸ Χρονι-
κὸν τῆς Ἠπειρ. (Rougeeville voyage la Grèce τόμ. 5ος σελ. 290)
παραδέχονται τὴν 9 Ὀκτώβρη τοῦ 1430.

έλληνισμοῦ, πού φτάνει ὡς τὰ πέρατα τῆς ρωμηοσύνης, πού συνταράζει ἡ μοιραία αὐτὴ στιγμή.

Τὰ Γιάννινα ἐτούρκειψαν.

Ἡ πτώση τῆς Ἡπείρου ἦταν ἀναμφισβήτητη. Μόλις εἶχε προηγηθεῖ ἡ καταστροφή τῆς Θεσσαλονίκης. Ἐπειτα ὑπῆρχε καὶ κάποια ἐμπειρία τῶν Γιαννιωτῶν γιὰ τὰ προνόμια. Θυμόνταν ἐκεῖνα τοῦ Ἀνδρόνικου. Κι' ἡ συμφωνίαπραγματεύτηκε. Οἱ Γιαννιωτὲς προσφέρουν στὸν Τουρκικὸ ζυγὸ τὴν πολιτεία τους. Ἀπ' τὰ προνόμια πού παραχώρηθηκαν στὸ Μητροπολίτη καὶ στοὺς Ἄρχοντες, ἰδιαίτερα στὸ Στρατηγόπουλο καὶ τὸ γιό του, φανερώνονται οἱ συνεννοήσεις πού προηγήθηκαν: «Ὁ Μητροπολίτης νὰ ἔχη τὴν κρίσιν του τὴν ρωμαϊκὴν καὶ ὅλα του τὰ ἐκκλησιαστικὰ δικαιώματα· οἱ ἄρχοντες ὅσοι ἔχουν τιμάρια. πάλιν νὰ τὰ ἔχουσιν...».

Τὰ προνόμια πού ὁ Μουράτ ὁ Β. παραχώρησε στοὺς Γιαννιωτὲς εἶναι γνωστὰ σὰν «ὄρισμός τοῦ Σινὰν πασᾶ²²», ὁ ὁποῖος γράφτηκε στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα. «Ὅρισμός ὄν περ ἔστειλεν ὁ Σινὰν πασᾶς ὁ τοῦ Σουλτὰν Μουράτ Βεζύρης εἰς τὰ Ἰωάννινα ἐπὶ ἔτη σιπλη...

«Τῆς κεφαλῆς τῶν κεφαλᾶδων καὶ αὐθέντου πάσης Δύσεως, τοῦ Σινὰν πασιᾶ ὄρισμός καὶ χαιρετισμός εἰς τὸν πανιερώτατον Μητροπολίτην Ἰωαννίνων καὶ εἰς τοὺς ἐντιμοτάτους ἄρχοντες τὸν τε καπετάνον Στρατηγόπουλον καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Καπετάνου τὸν κύρ Παῦλον καὶ εἰς τὸν πρωτοστάτορα τὸν Μπονήσαβον καὶ εἰς τὸν πρωτοσιγκρήτη τὸν Στανίτζη καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς ἄρχοντες τῶν Ἰωαννίνων, μικροὺς τε καὶ μεγάλους.

Νὰ ἡξεύρετε ὅτι μᾶς ἔστειλεν ὁ μέγας αὐθέντης νὰ παραλάβωμεν τοῦ Δούκα τὸν τόπον καὶ τὰ κάστρη του.

22.— Σπ. Λάμπρου: «ὅπου πῖὸ πάνω» τόμ. 5 (1908) σελ. 61. Πορφυρίου Κύσπένσκη: «Ταξείδιον Μετεώρων» σελ. 126. «Ἡπειρ. Ἡμερολόγιον» 1914 σελ. 250. Κ. Ἀμαντου: «Οἱ Χριστιανοὶ καὶ ὁ ὄρισμός τοῦ Σινὰν Πασᾶ». Ἡπειρ. Χρονικά 1930 σελ. 208.

Καί ὠρισέν μας γοῦν οὕτως: ὅτι ὁποῖον κάστρο καί χώρα προσκυνήση μέ τὸ καλόν, νά μηδέν ἔχει κανένα φόβον, οὔτε κακόν, οὔτε κουρσεμόν ἀλλ' οὔτε κανέναν χαλασμόν καί ὁποῖον κάστρο καί χώρα δέν προσκυνήσουσιν, ὠρισεν νά τὰ καταλύσω καί νά τὰ χαλάσω ἐκ θεμελίων, ὡσπερ ἐποίησα καί τήν Θεσσαλονίκην. Διά τοῦτο γράφω καί λέγω σας ὅτι νά προσκυνήσετε μέ τὸ καλόν καί μηδέν πλανηθῆτε καί ἀκούσετε τῶν Φράγκων τὰ λόγια ὅτι τίποτε δέν σᾶς θέλουν ὠφελῆσει, πλήν ἂν σᾶς χαλάσουν καθὼς ἐχαλάσασιν καί τοὺς Θεσσαλονικαίους. Καί ἔνεκεν τούτου ὁμνέω σας τὸν Θεόν τοῦ Οὐρανοῦ καί γῆς καί τὸν προφήτην Μωάμεθ καί εἰς τὰ ἑπτὰ μουσάφια καί εἰς τοὺς ἑκατὸν εἴκοσι τέσσαρες χιλιάδες προφῆτες τοῦ Θεοῦ καί εἰς τήν ψυχὴν μου καί εἰς τήν κεφαλὴν μου καί εἰς τὸ σπαθί ὅπου ζώνομαι ὅτι νά μηδέν ἔχετε κανένα φόβον, μήτε αἰχμαλωτισμόν, μήτε πιασμόν παιδίων, μήτε ἐκκλησίας νά χαλάσωμεν, μήτε μασιγίδι νά ποιήσωμεν ἀλλὰ καί οἱ ἐκκλησίες σας νά σημαίνουν καθὼς ἔχουν συνήθειαν.

Ὁ Μητροπολίτης νά ἔχη τήν κρίσιν του τήν ρωμαϊκὴν καί ὅλα τὰ ἐκκλησιαστικά του δικαιώματα. Οἱ ἄρχοντες ὅσοι ἔχουν τιμάρια, πάλιν θὰ τὰ ἔχουσιν· τὰ γονικά τους, τὰ ὑποστατικά τους καί τὰ πράγματά τους ὅλα νά τὰ ἔχουν χωρὶς τινος λόγου· καί ἄλλα εἴτι ζητήματα θέλετε ζητήσῃ νά σᾶς τὰ δώσωμεν. Εἰ τὲ καί σταθῆτε πεισματικά καί δέν προσκυνήσετε μέ τὸ καλόν νά ἡξεύρετε ὅτι ὡσπερ ἐδιαγουματίσαμεν τήν Θεσσαλονίκην καί ἐχαλάσαμεν ταῖς ἐκκλησίαις καί ἐρημώσαμεν καί ἀφανίσσαμεν τὰ πάντα, οὕτως θέλομεν χαλάσει καί ἐσᾶς καί τὰ πράγματά σας καί τὸ κρίμα νά τὸ γυρέψῃ ὁ Θεὸς ἀπ' ἐσᾶς...».

Ὁ ὄρισμός τοῦ Σινάν πασᾶ ἔχει σημασίαν καί γιὰ τὴ λοιπὴ Ἑλλάδα διότι, μέ τὰ προνόμια διασώθηκεν ὁ ἐλληνισμός. ὅσοι δὲ (Χιῶτες, Κυκλαδίτες καί ἄλλοι) πέτυχαν διάφορα προνόμια, στοὺς παραπάνω ὄρισμοὺς στηρίχτηκαν καί αὐτὰ σχεδὸν ἀντέγραψαν. Δέν εἶναι γνωστὸ ἂν

δόθηκαν αργότερα και άλλα προνόμια ή τροποποιήθηκαν τὰ πιὸ πάνω μὲ ἄλλους «ἀχτναμέδες=συνθήκες». Γεγονὸς ὅμως εἶναι πὼς τὰ διάφορα προνόμια εὐκολὰ καταπατιοῦνταν.

Ἡ τυραννία τῶν Τούρκων ἀρχίζει στὸν ἠπειρωτικὸ χῶρο νὰ δεσπόζει. Μάταια τὸ 1445 ἀγωνίζεται ὁ Κάρολος ὁ Β΄ νὰ λευτερώσει τὴν πόλη. Τὰ Γιάννινα ἐτούρκεψαν ὀριστικὰ καὶ στεροῦνται προσωρινὰ τὰ προνόμια τῆς συνθήκης τοῦ 1430.

Τὸ κάστρο θρηνεῖ. Οἱ νύχτες λιποθυμοῦν στὴν ὁμορφιά τῆς Παμβώτιδας. Ὁ ἀχὸς τῆς τωρινῆς ζωῆς σβῆνει κι ἀπόκοσμοι ψίθυροι σὲ κάνουν νὰ σπουδάξεις τὴν ποίηση καὶ τὸ πνεῦμα ἑνὸς ἄλλου καιροῦ μ' ἓνα γκαλντερίμι, ἓνα γέρικο πλατάνι, ἓνα γκρεμισμένο τζαμί ποῦ θεμελιώθηκε στὰ ἔρειπια κάποιου ναοῦ, καὶ μὲ θυμωνιὲς ἀπὸ ἑλληνικὲς ἀναλαμπές.

Ἐδῶ στὸ κάστρο ἀντήχησαν οἱ Βυζαντινοὶ ὕμνοι, στὸ Μητροπολιτικὸ ναὸ τοῦ Ταξιάρχη Μιχαῆλ ποῦ τὸν ἔχτισε στὸν περίβολο τοῦ Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου ὁ Δεσπότης Μιχαῆλ Α΄ καὶ στὸ κοντινὸ Μητροπολιτικὸ Μέγαρο.

Καὶ γύρω τοῦ μεγάλου ναοῦ ἦταν τὸ νεκροταφεῖο κι' οἱ τάφοι τῶν ἐπισήμων, τοῦ Θωμᾶ Πρελούμπου ποῦ τὸν ἀνακάλυψε ὁ Ἀλῆ-Πασᾶς ὅταν ἔχτισεν ἐκεῖ τὸ γυναικωνίτη του καὶ τὸν ἀνάγνωσεν ὁ διδάσκαλος Κοσμᾶς Μπαλᾶνος τὸν ὁποῖο κάλεσεν ὁ Βεζύρης καὶ πιὸ κεῖ ὁ τάφος τῆς κόρης τοῦ Θωμᾶ, Ἐλένης, τῆς γυναίκας του Ἀγγελικῆς καὶ τῶν δεσποτῶν Ἰζάουλου καὶ Καρόλου τοῦ Α΄.

Καὶ πιὸ ἀριστερά, στὸν κῆπο ποῦ ἀργότερα χτίστηκε τὸ τζαμί, ὑψώνονταν τὰ μεγαλοπρεπῆ Ἀνάκτορα τῶν Δεσποτῶν τῆς Ἠπείρου κι' ἔλαμψαν οἱ πορφύρες τους, κι' ἄστραψε τὸ πνεῦμα τους σὲ εἰρηνικὰ ἔργα, κι' ἀνέζησε τὸ δουλωμένο στοὺς Φράγκους Βυζάντιον ποῦ συνέχισεν ἐδῶ τὴν ἑλληνικὴ του πορεία, καὶ βασιλέψαν ἀργότερα σ' αὐτὰ οἱ Νορμανδοὶ κι' οἱ Σλαῦοι, γιὰ νᾶρθει ὁ χρόνος μὲ τίς

ἀφαιρέσεις του και ν' ἀναζητᾶς σήμερα τοῦ κάκου και τὸ πιὸ μικρὸ ἀχνάρι τους.

Περήφανο ὑψώνεται σήμερα, ἀκατάλυτο σύμβολο τῆς κυριαρχίας τῶν Τούρκων, τὸ τζαμί τοῦ Ἀσλάν Πασᾶ πὸ χτίστηκε τὸ 1618 και τὸ ὁποῖο σήμερα μετατράπηκε σὲ Δημοτικὸ Μουσεῖο και πιὸ ἀριστερὰ ἢ τούρκικη βιβλιοθήκη και οἱ τάφοι τῶν ἐπισήμων τους και ἄλλα ἐρείπια πὸ φέρουν τὴ σφραγίδα τοῦ Ἀλῆ-Πασᾶ.

Γιατὶ και σήμερα ἀκόμη, ἰδιαίτερα ἐδῶ στὸ κάστρο, ζωντανεῦει πάντα ἡ μνήμη τοῦ Ἀλῆ-Πασᾶ, τοῦ ὁποῖου τὸ ἀκέφαλο σῶμα εἶναι θαμμένο ἐδῶ. Και κάθε σταλαγματιὰ βροχῆς και κάθε σιγομουρμούρισμα τῶν φύλλων και κάθε κυμάτισμα τοῦ νεροῦ τῆς λίμνης, σοῦ φέρνει ἀπ' τὶς σωριασμένες ὑπόγειες φυλακὲς τὸ θρῆνο τῶν ἀγωνιστῶν, τὸ βόγγο τῶν ἀρματωλῶν και κλεφτῶν. Και μὲ τὸ ρυθμικὸ κουπί τοῦ βαρκάρη πλανιέται φερμένη ἀπ' τοὺς βυθοὺς τῆς λίμνης ἡ σκιά τῆς Κυρὰ-Φροσύνης και τῶν δεκαεφτὰ παρθένων, μὲς τὴ σιωπηλὴ νύχτα πὸ τὸ ἀνάλαφρο ψιθύρισμα τῆς φέρνει τὸν ἀνασασμὸ τοῦ θάνατου.

Κι' ἀπὸ κάθε βόγγο, ἀπὸ κάθε θρῆνο, ἀπὸ κάθε ἀτιμασμένη ψυχὴ κι' ἀπὸ κάθε κρεμασμένο κουφάρι, ὑψώθηκε τὸ ἀκατάλυτο πνεῦμα τοῦ ἠπειρώτη μὲ τὴν ὁμορφιά τοῦ κάλλους, ποῦστησε στὸν τόπο τοῦτο τὴν πιὸ τρανὴ και πανέμορφη Θεά, τὴ Λευτεριά. Ὁ ἀγέρωχος Ὀλυμπος σκοτείνιασε μπρὸς στὴν ἄγρια ὁμορφιά τοῦ Μιτωκελιοῦ και τῶν Τζουμέρκων και τῆς περήφανης ὄροσειρᾶς τοῦ Σουλιοῦ, πὸ γέννησαν μιὰν ἄϋλη, ἀκατάλυτη κι' αἰώνια Θεά, πὸ γκρέμισε τοὺς ἀνθρωπόμορφους Θεοὺς, πὸ γέννησαν τὴ Λευτεριά μὲ τὴν αὐτόνομη παρουσία και τὸ δικὸ τῆς Ἰσρὸ φῶς, πὸ ἀχτινοβολεῖ τὴν ἀρετὴ και τὴν ἠθική. Τ' ὀλόλαμπρο περπάτημά τῆς στίς ἠπειρωτικὲς ἀητοφωλιές ἔδιωξε τοὺς Θεοὺς τῶν δασῶν κι' ἀντιλάλησε χαρούμενο τὸ ἀπελευθερωτικὸ κερυοφίλι κι' ἡ μελωδία τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ.

Κι' ὅταν ὄλα ἦταν θλιμμένα κι' ἡ προσμονὴ στέρεψε και ὁ

Ἑλληνισμὸς εἶχε χάσει τὴν ὅποια ἔννοια τοῦ κι' ἢ σκλαβιά τοῦ Τούρκου ἦταν ἀσάλευτη, μπροστὰ στὴν πόρτα τοῦ κάστρου ἔπεσεν ἕνας τρομερὸς κεραυνὸς κι' ἀπὸ τὸν κρότο τοῦ ἐξαφανίσκηκαν οἱ Τούρκοι κι' ἀπὸ τὸ ἐκτυφλωτικὸ ὀλοκόκκινο φῶς τοῦ ξεδιπλώθηκε περήφανη ἡ Ἑλληνικὴ σημαία, ἔστω καὶ γιὰ δυὸ μέρες τοῦ 1611, μὲ τὸ τρεμάμενο χέρι τοῦ μαρτυρικοῦ Παραμυθιώτη Δεσπότη, τοῦ Διονύσιου τοῦ Σκυλόσοφου, μὲ τὴν ἀδάμαστη ψυχὴ.

Ἐνὸς λαμπροῦ κληρικοῦ μὲ μεγάλη μὀρφωση, ποῦ ἔλαβε στὴ Βενετιὰ καὶ στὸ Πατάβιο. Δίκαιος ὁ τίτλος τοῦ φιλόσοφου, ἀφοῦ σπούδασε φιλοσοφία, Θεολογία, φιλολογία καὶ Ἱατρικὴ. Γεννημένος στὸ 1541 στὴν Παραμυθιά²³ μόνασσε στὸ Μοναστήρι τῆς τ' Ἀη Δημήτρη τοῦ Διχουνιοῦ²⁴ ἀνάμεσα στὰ χωριά Κεράσοβο καὶ Ραδοβίτσι. Τὶς σπουδὲς τοῦ συνέχισε στὴν Κωνσταντινούπολη μ' ἕναν εὐρὺ κύκλο μαθημάτων Γραμματικῆς, Ποίησης καὶ Λογικῆς. Στὴν Πόλη ὑπηρετοῦσε στὰ Πατριαρχεῖα σὰ Διδάκκος καὶ τὸ 1593 ἐκλέγεται Μητροπολίτης τῆς Λάρισας²⁵. Στὴ νέα του ἔδρα ὁ ὄνειροπόλος δεσπότης μὲ τὴν ἀλύγιστη ψυχὴ καὶ τὴν

23.— Γιά τὴν Παραμυθιώτικη καταγωγὴ τοῦ κοίτα· Χ. Χρηστοβασιλῆ: «Ἐθνικὰ Ἔσματα» Ἀθήνα 1902 σελ. 100. Ἀθηναγορά Μητροπολίτη Παραμυθιάς: «Διονύσιος ὁ Σκυλόσοφος» σελ. 3. Ἀρχιεπισκόπου Χρυσοστόμου Παπαδόπουλου «Διονύσιος ὁ Σκυλόσοφος» «Ἡπειρωτικὰ Χρονικά» 1933 σελ. 158. Δ. Σαλαμάγκα: «Διονύσιος ὁ Σκυλόσοφος» Γιάννινα 1953.

24.— Ἡ Μονὴ Διχουνιοῦ εἶχε 18 μετόχια, πολλὰ καὶ πλούσια κτήματα σὲ 25 χωριά.

25.— Ὁ Διονύσιος βρῆκε τὴ Λάρισα ἔρημη ἀπὸ χριστιανοὺς κατοίκους γι' αὐτὸ κι' ἔκανε ἔδρα τοῦ τὰ Τρίκαλα. Ἔτσι φέρεται σὰν «Ἐπίσκοπος Τρίκης» ὅπου καὶ οὐσιαστικὰ ὑπηρέτησε καὶ ἔδρασε.

Κ. Δυοβουνιώτου: Συμβολαὶ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν Λαρίσης», «Ἱερὸς Σύνδεσμος» ΙΒ'. (Κ) περιοδ. β'. 1916 ἀριθ. 279 σελ. 14, ἀριθ. 284 σελ. 11, 15, 1917 σ. 23.

Ἀθηναγορά Μητροπολίτη Παραμυθιάς «ὁ ἱερομάρτυρας Σεραφείμ» σελ. 23 κ. ἄ.

πίστη στα Ἐθνικά Ἰδεώδη κήρυξε τὸν Ὀχτώβρη τοῦ 1600 τῆ Θεσσαλικῆ ἐπανάσταση, κατὰ τοῦ Σουλτάνου Μεχμέτ τοῦ Γ'. Μιά ἐξέγερση μὲ ἔρεισμα τὸν «κεφαλικὸ φόρο» ποὺ κράτησε σὲ συνεχεῖς μάχες, ὡς τὶς 15 Νοέμβρη τοῦ 1600 ὁπότε ὁ Σκυλόσοφος ἀναγκάζεται νὰ φύγει ἀπ' τὰ Τρίκαλα. Ὁ Διονύσιος θεωρεῖται ἔκπτωτος τοῦ Μητροπολιτικοῦ θρόνου τῆς Λάρισας, πολλοὶ δὲ κληρικοὶ ὑπέστησαν τὶς συνέπειες τῆς ἐπανάστασός του. Τότε (Νοέμβρης τοῦ 1600) μαρτύρησε κι' ὁ ἅγιος Σερσαφείμ.

Στὴν Ἰταλία καὶ στὴν Ἰσπανία βρισκόμενος ὁ Διονύσιος ἐργάζεται καὶ μὲ ἄλλους "Ἕλληνες" γιὰ νὰ ἐξεγείρουν τοὺς Δυτικοὺς ἡγεμόνες κατὰ τῆς Τουρκίας. Ἰδιαίτερη ἀποδεικνύεται ἡ συνεργασία του μὲ τὸν κρητικὸ Ἰωάννη Μινῶτο. Ὑπάρχουν βάσιμα στοιχεῖα ὅτι ἡ Ἡπειρωτικὴ Ἐπανάσταση τοῦ Διονύσιου δὲν ἦταν ἀπλὸ γέννημα ἑνὸς ὄνειροπόλου καὶ αἰσθηματῖα ἡγέτη, ἀλλὰ καρπὸς μίδς βαθεῖας μελέτης καὶ προπαρασκευῆς. Ὁ Δεσπότης εἶχε συνεννοηθεῖ μὲ τὸ Δοῦκα τοῦ Νεβέρ Κάρολο τὸν Β', ποὺ θεωροῦσε τὸν ἑαυτοῦ ἀπόγονο τοῦ Αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου Ἀντρέονικου Παλαιολόγου (1281-1332) κι' ἐπιζητοῦσε τὴν ἐξέγερση τῆς Ἑλλάδας. Στὴν κίνησή του μετεῖχαν ὁ Μητροπολίτης τῆς Ναύπακτου καὶ Ἄρτας Γαβριήλ, ὁ τῶν Γιαννίνων, ὁ τοῦ Δυρραχιοῦ Χαρίτωνας καὶ ὁ τοῦ Τορνόβου Διονύσιος Ράλλης, γιὰ τὸν ὁποῖο καὶ πῆγε πρὸς συνεννόηση ὁ Σκυλόσοφος στὴν Ἰσπανία. Ἄν λάβωμε ὑπ' ὄψιν μας ὅτι ἡ προκληθεῖσα ἐξέγερση τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὸ Δοῦκα ἔγινε μετὰ τὴν ἡπειρωτικὴ ἐπανάσταση τοῦ Σκυλόσοφου, κάνομε τὴ σκέψη πὼς ὁ Δεσπότης ἢ ἐγκαταλείφθηκε ἀπ' τοὺς Φράγκους ἢ τὸ σχέδιό τους προδόθηκε

26. Κ. Σάθα: «Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάς» σ. 215. Δ. Παπαρρηγόπουλου: «Ἰστ. Ἑλλήν. Ἔθνους» Ε, β, σελ. 181, 182,—Δ. Σάρρον: «Παλαιογραφικὸς Ἔρανος» περιοδ. «ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος» τόμ. ΑΓ.' 1914 σελ. 76. Ἀρχιεπ. Χρυσοστόμου: ὅπου πρὸ πάνω σελ. 177.

στούς Τούρκους κι' αναγκάστηκε νά επισπεύσει τήν επανάσταση. Ἀπό τήν Ἑνετική Ἐκθεση τοῦ 1616 φανερώνεται πῶς ὁ Σκυλόσοφος εἶχε συνεννοηθεῖ μέ τοὺς Ναπολιτάνους κοί τοὺς Μελιταίους ἀπ' τοὺς ὁποίους περίμενε ὄπλα καί τήν ἐπίθεση ὀχτώ χιλιάδων Χιμαρριωτῶν κατὰ τῆς Αὐλώνας μέ ταυτόχρονη ἐπίθεση τῶν Μαυροβουνιωτῶν στὰ Σκόπια.

Μέ τέτοιες λοιπὸν συνεννοήσεις ὁ Γέροντας τῶν ἑβδομήντα χρόνων μαζεύει γύρω του νέα παιδιά πού τὰ ἐμψυχώνει ἢ φλογερῆ του φυσιογνωμία. Πρωτοπαλλήκαρά του οἱ Παραμυθιώτες Ζώτος Τσίριπος, Γιώργος Ντελής καί ἕνας Λάμπρος. Γιά ὄπλα τους ἔχουν τῆ μεγάλη θέληση καί τῆ λεύτερη σκέψη. Σηκώνει ὁ Σκυλόσοφος τὸ ἐπαναστατικὸ λάβαρο μέ ὀχτακόσιους νέους στίς 7 Σεπτέμβρη τοῦ 1611, μέ τήν κατάληψη τοῦ Μοναστηριοῦ τ' Ἁη Δημήτρη στὸ Ζαραβοῦτσι.

Τῆ νύχτα τῆς 10 μέ 11 Σεπτέμβρη 1611 μπαίνει στὰ Γιάννινα. Τὰ ὄπλα σχεδὸν παλληκόρια του ψάλλουν τὸ «Κύριε Ἐλέησον» καί ἐπιτίθενται στὸ Διοικητήριο τοῦ Καλοῦ-Τσεσμέ, τὸ ὁποῖο καίνε. Σάν ἀπὸ θαῦμα σώθηκε μέ τῆ γυναῖκα του ὁ ἐπίσης Παραμυθιώτης Διοικητῆς τῶν Γιαννίνων, Ὁσμάν πασᾶς. Μέ κραυγές «Χαράτσι, Χαρατσόπουλον» καί «ἀναζούλι, ἀναζουλόπουλον» πού δίνουν καί ἕνα ἀκόμη ἔρεισμα τῆς ἐξέγερσης κατὰ τῶν νέων σκληρῶν φόρων τοῦ Σουλτάνου, οἱ ἐπαναστάτες ἐπιτίθενται στὸ κάστρο τῶν Γιαννίνων. Δυὸ Παραμυθιώτες ἀρχηγοὶ ἀναμετριοῦνται. Μά οἱ Τοῦρκοι πολυαριθμότεροι καί κολὰ ὀπλισμένοι χτυποῦν²⁷ ἀλύπητα τοὺς ἐπαναστάτες οἱ ὁποῖοι διαλύονται κι' ἀφήνουν τὸ Σκυλόσοφο μόνο του μέ λίγα παλληκάρια. Ξημέρωνε Κυριακῆ κι' ὁ Διονύσιος πού ἦταν κον-

27. Ὁ Ἀραβαντινός : ὅπου πρὸ πάνω σελ. 222 γράφει ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἦταν λίγοι, ἀλλὰ μαζί τους ἐνώθησαν οἱ Χριστιανοὶ τοῦ Κάστρου οἱ ὁποῖοι ἐπολέμησαν «τὸν κακὸ Διονύσιον καί τὸν ἐκαταχάλασαν».

τά στο κάστρο κρύβεται στή σπηλιά τοῦ ναοῦ Ἄη Γιάννη τοῦ Πρόδρομου, πού καί σήμερα λέγεται «τρύπα τοῦ Σκυλόσοφου». Ἀπερίγραφτη εἶναι ἡ καταστροφή τῶν Γιαννιωτῶν ἀπό τοὺς Τούρκους μέ, τῆ συνεργασία ἀτυχῶς καί τῶν Ἰουδαίων²⁸. Τῆ φρίκη ἐκείνη μᾶς διασώζει καί τὸ δημοτικὸ τραγούδι:

*Δεσπότη μου, τί σήκωσες τὸν κόσμον στὸ σεφέρι
καὶ ρήμαξαν τὰ Γιάννινα καὶ ρήμαξεν ὁ τόπος;
Μεῖναν τὰ σπήτια ἀδειανά, γέμισαν τὰ χανδάκια
κι' ὁ Τοῦρκος δὲν ἀπόσωσε νὰ κόβη καὶ νὰ καίη.
Ἐδῶ ἀρπάζουν κόρακες κι' ἐκεῖ οἱ Γιουντηδες.
Δὲν ἔχ' ἡ μάνα πιά παιδιὰ καὶ τὰ παιδιὰ γονέους.
Κι' ἐσένα τὸ τομάρι σου τὸ στέλλανε στὴ πόλη,
νὰ τρῶν οἱ κότες πίτουρα νὰ νταβουλᾶν οἱ Γύφτοι,
γιὰ νὰ ξυπνήη ἡ Τουρκιὰ νὰ κἀνη Ραμαζάνι²⁹.*

Τὸ κρησφύγειο τοῦ Σκυλόσοφου τὸ ἀνακάλυψαν οἱ ἔβραῖοι, ὅπως μᾶς λέει ὁ συντάκτης τοῦ «Ἡπειρωτικοῦ Χρονικοῦ» κι' ὁ ἄτυχος Δεσπότης μετὰ τῆ θεϊκῆ ἄρνηση γιὰ ἐξισλαμισμὸ του, γδέρνεται ζωντανός.

Γεμισμένο μὲ ἄχυρα τὸ δέρμα του περιφέρεται σ' ὄλες τῆς πολιτείες, ὡς καὶ σ' αὐτὴ τὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπου τὸ δείχνουν στὸ Σουλτάνο Μεχμέτ. Ἡ περιφορὰ τούτη μᾶς πείθει ὅτι στὴν ἠπειρωτικὴ ἐπανάσταση δόθηκε ἀπ' τὸν τύραννο μεγάλη σημασία. Ἀκόμη μᾶς πείθει ὅτι ἠρωϊκὴ κι' ἀθάνατη ὑπῆρξεν ἡ μορφή τοῦ ἐθνομάρτυρα Σκυλόσοφου πού «πρωτοστάτης ἔγινε τῆς μακρᾶς σειρᾶς τῶν ἠρώων καὶ μαρτύρων, οἵτινες προῆλθον ἐκ' τῶν τάξεων τῆς Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας καὶ κα-

28. Πρβλ. N. A. BEES. Ve bersicht über die Geschichte des Judentum von Janinna, eis Byzantinisch—Neugriechische Jahrbücher. II, Berlin—Walmersdorf 1921, σελ. 166—167.

Ἡ συμμετοχὴ τῶν Ἰουδαίων φανερώνεται καὶ ἀπὸ τὸ «στηλιτευτικό» τοῦ Μάξιμου.

29. Πρωτοδημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸ Σταμ. Σταμ/ατίου στὸ περιοδ. Μπουκέττο.

τά τὰς ἡμέρας τοῦ περὶ ἀνεξαρτησίας ἀγώνος, πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς πατρίδος³⁰».

Παρὰ τὸν «στηλευτικό» τοῦ Πελοποννήσιου Μάξιμου μὲ τὴν ἀπύθμενη κακία του κατὰ τοῦ Σκυλόσοφου, ἡ μνήμη τοῦ Μεγάλου αὐτοῦ Δεσπότη ἀποτελεῖ πανελλήνιο σύμβολο ἱερὸ καὶ ἔθνικό, τὸ δὲ ὄνομά του ἡ ἱστορικὴ δικαιοσύνη τὸ τοποθέτησε στὸ πάνθεον τῶν ἀθανάτων: «Εἰς τὰς ἀπαστραπτούσας ἐκ λαμπηδόνας ἀνεσπέρου δόξης αἰθούσας τοῦ Ἐθνικοῦ Πανθέου τόπον διὰ τὴν εἰκόνα τοῦ Διονυσίου τοῦ Σκυλοσόφου... Καταστάς τῆς Κάτω Ἡπείρου τῶν Ἰωαννίνων πορθητής, ἠττήθη ὁ νικητὴς τῆς Ἰδέας εἰς σύρραξιν ἐλθὼν μὲ ὀλίγους καὶ ἀόπλους πρὸς τὰ ἠνωμένα στρατόπεδα τῶν ἐχθρῶν του, ὁ ἀτρόμητος. Διωκόμενος ἔμεινε τὴν ψυχὴν ἀδούλωτος, ἀπτόητος πρὸ τῶν φρικωδῶν βασάνων, ζωντανὸς θηριωδῶς ἐκδερόμενος, δὲν κατεβλήθη, ἀλλ' εἶχε τὴν ψυχὴν λόμπουσαν ἐκ χαρᾶς ἐν μέσῳ τῶν ἀγρίων μαρτυρίων, ὁ ὑψηλόφρων ἱερεὺς, ὁ στρατιώτης, ὁ καρτερόψυχος, ὁ ἔθνομάρτης, ὁ σεπτὸς, ὁ ἀτίμιμος Διονύσιος ὁ Σκυλόσοφος»³¹.

Ἡ ἀποτυχημένη ἐπανάστασή του καὶ ὁ τραγικὸς θάνατός του ὑπῆρξαν ἓνα γύμνασμα τῆς ἀθάνατης ἐλληνικῆς ψυχῆς καὶ μιὰ τρανὴ ἀπόδειξη πὼς τὸ ἰδανικὸ τῆς Λευτεριᾶς δὲ χαλκεύεται, ἀλλ' ἀναπηδάει αὐτοδύναμο, μέσα ἀπὸ μορφές ζωντανές σὰν ὄριμος καρπὸς ἀπ' τὴ ζύμωση τῶν συνειδήσεων.

Ἡ ἀποτυχημένη ἐπανάσταση τοῦ Διονυσίου τοῦ Σκυλόσοφου στέρησε τοὺς Γιαννιώτες ἀπ' τὰ προνόμια³² τοῦ

30. Σπ. Λάμπρου: «Σελίδες ἐκ τῆς Ἱστορίας τῶν Ἰωαννίνων», Νέος Ἑλληνομνήμων» ΚΑ. σελ. 344.

31. «Παρνασσός» ἔτος Ζ'. σελ. 300.

32. Γ. Φραντζῆ: «Χρονικὸν» Βιέννη 1796 σελ. 34 «τῷ 1431 ἔπει Ὀκτωβρίῳ μηνὶ ἀπῆρεν ὁ μπεγλέρμπεης τῶν Τούρκων τοῦνομα Σινάνης τὰ Ἰωάννινα καὶ τὴν αὐτοῦ περιοχὴ».

όρισμοῦ τοῦ Σινάν Πασᾶ τοῦ 1430 ». Κι' ἦταν αὐτά ἡ ἀπαλλαγὴ τους ἀπ' τὴν αἰχμαλωσία, ἀπ' τὸ παιδομάζωμα, ὅτι δὲν θὰ γκρεμίζονταν οἱ ἐκκλησιῆς τους καὶ οἱ καμπάνες θὰ ἐξακολουθοῦσαν νὰ στέλνουν τοὺς μελωδικούς τους ἤχους μὲ τὴ φωνὴ τοῦ ἔθνους, ὅτι ξέν θὰ χτίζονταν τζαμιά μέσα στὸ κάστρο στὸ ὁποῖο ποτὲ δὲν θὰ κατοικοῦσαν οἱ Τούρκοι καὶ ὅτι θὰ ἦταν σεβαστὴ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐξουσία τοῦ Μητροπολίτη καὶ ἡ ἰδιωτικὴ περιουσία. Κι' ἔρχεται τώρα ἡ ἀφάνταστη σκληρότητα τῶν Τούρκων μὲ τὴν κατάργηση τῶν περισσότερων προνομίων καὶ κυριώτερα μὲ τὴ βίαιη καὶ ὁμαδικὴ ἔξωση τῶν Χριστιανῶν ἀπ' τὸ κάστρο μὲ τὴν ἐντολὴ σὲ τακτὴ προθεσμία νὰ κατοικήσουν ἔξω ἀπ' αὐτό, χωρὶς καμμιά βοήθεια. Καὶ περιῆλθαν σὲ τέτοια ἀπόγνωση « πού πολλοὶ θεώρησαν τὴ χρονιά ἐκεῖνη τοῦ 1611 ὡς τὴν πραγματικὴ ἄλωση τῆς πόλης.

Μὰ ἡ καταφρόνια αὐτὴ θέριεψε τὸ ἰδανικὸ της Λευτεριᾶς ποῦλαμψεν ἐδῶ στὸν ἠπειρωτικὸ χῶρο μὲ τὴ μορφή τῆς νίκης, μ' ὀλόφωτο βλέμμα καὶ θεϊκὸ πνεῦμα, τὴ Λευτεριά πού συγκέντρωνε τὸ κάλλος τῆς Ἑλληνικῆς δόξας καὶ τὴν ἀνθρώπινη ἐμπειρία.

Καὶ τὰ χρόνια πού μάζεψε ἡ βαρυχειμωνιά τῆς αἰῶνας σκλαβιάς κι' ἔγιναν παγετῶνες ποῦθαψαν τίς τόσες θυμωνιές, ἀρχίζουν σιγά-σιγά νὰ λυώνουν. Ἕνας ἥλιος θαμπὸς ρίχνει τίς ἀδύνατες ἀχτίδες του στὴν ἑλληνικὴ τούτη γωνιά καὶ τὰ μολυβένια σύγνεφα ἀραιώνουν καὶ γίνονται γκρῖζα κι' ἀραιώνουν σὲ μιὰ δαντελωτὴ γιρλάντα μὲ μιὰ ὑποψία φωτεινότητας, πού σβήνει τὸ ἄγριο νόημα τοῦ θάνατου καὶ γεννάει τὴ διάθεση τῆς προσευχῆς καὶ τῆς ἀνάτασης καὶ τὴ θερμὴ ἐλπίδα τῆς ἐπιστροφῆς στὴν ἀφετηρία, στὰ ἔνδοξα ἐκεῖνα χρόνια τοῦ κλασικισμοῦ. Κι'

33. Κ. Ἄμαντου : «ὁ ὁρισμὸς τοῦ Σινάν Πασᾶ» Ἡπειρ. Χρονικά, τόμ. Γ.' 1930 σελ. 197 κ. ἐξ.».

34. «Ἡπειρωτικὰ Χρονικά» 1933 σελ. 157.

ὁ ἥλιος φεγγοβολάει στοὺς οὐρανοὺς ὀλοπόρφυρος κι' ὄλα γύρω θυμίζουσι τὸ σμάλτο κι' ὄλα λαμπυρίζουσι στὸ δούλεμα τοῦ πνεύματος. "Ἄπλετο χύνεται ἀπ' ἐδῶ τὸ πνευματικὸ φῶς σ' ὀλόκληρη τὴ σκλαβωμένη πατρίδα.

Μὲ τὴ λειτουργία στὰ Γιάννινα τῆς Σχολῆς τῶν Φιλανθρωπινῶν ³⁵ (1682—1758), τοῦ Ἐπιφανείου ³⁶ (1645—1742), ³⁷ Γκιούμα (1675—1725) Μπαλανείου (1723—1820), ³⁸ Μαρουτσειοῦ ³⁹ (1742—1797), Καπλανείου ⁴⁰ (1805—1828),

35. Σχολὴ Φιλανθρωπινῶν: Ἄπὸ τὸ 1292 ὡς τὸ 1642 στὸ Μοναστήρι τοῦ Ἁγ. Νικόλα τοῦ νησιοῦ τῶν Γιαννίνων λειτουργοῦσε «Φροντιστήριον». Τὸ 1682 ὁ Μιχαὴλ Φιλανθρωπινὸς Οἰκονόμος τὴν ἔκανε πραγματικὴ σχολὴ στὴν ὁποία διδάσκονταν Ἑλληνικὴ Φιλοσοφία, θρησκευτικὰ μαθήματα καὶ ἀρχαῖοι Ἑλληνες συγγραφεῖς. Διατηρήθηκε ὡς τὸ 1758. πῆρε δὲ τὸ ὄνομα τοῦ Σπανοῦ ἀπ' τὸ διδάσκαλο καὶ περίφημο λόγιο Γιαννιώτη Ἀλέξιο Σπανὸ πού διδάξεν ἐδῶ.

36. Σχολὴ Ἐπιφανείου: Ἰδρυτὴς τῆς τὸ 1645 ὁ ἠπειρώτης ἀπ' τὴ Βενετιὰ Ἐπιφάνειος Ἡγούμενος. Διδάσκονταν θρησκευτικὰ, Γραμματικὴ, Φιλολογία καὶ ἐπιστῆμες. Σ' αὐτὴ διδάξεν καὶ ὁ ξακουστὸς Μπαλᾶνος Βασιλόπουλος.

37. Σχολὴ Γκιούμα: «Ἱεροσπουδαστήριον» πού ἰδρύθηκε τὸ 1675 μὲ δωρεὰ τοῦ Γιαννιώτη ἐμπόρου Μάνθου Γκούμα. Πρῶτος διευθυντὴς τῆς ὑπῆρξεν ὁ σοφὸς διδάσκαλος Βησσαρίων Μακρῆς, καὶ ἀργότερα οἱ ἐξάρετοι λόγιοι Γεώργιος Ἀνθρακίτης, Βασιλόπουλος Μπαλᾶνος καὶ ἄλλοι.

38. Σχολὴ Μπαλάνειος: Ἡ Σχολὴ Γκιούμα τὸ 1725 παίρνει τὸ ὄνομα τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Μπαλάνου ἢ οἰκογένεια τοῦ ὁποίου διδάσκει ἐδῶ ἐπὶ ἕναν ὀλάκερον αἰῶνα. Πλουτίζεται μὲ ἀρχαίους Κώδικες, ἀρχεῖο χειρογράφων καὶ ἐξάισια Βιβλιοθήκη καὶ ἀναδείχτηκε σὲ τὴν Ἀρχιγυμνάσιο τῶν Ἰωαννίνων». Ἐκλείσει τὸ 1820 μὲ τὴν διένεξη Πύλης καὶ Ἀλῆ Πασᾶ.

39. Σχολὴ Μαρούτσειος: Ἰδρύθηκε τὸ 1742 μὲ δωρεὰ τοῦ Παραμυθιώτη ἀπ' τὴ Βενετιὰ Λάμπρου Μαρούτση. Πρῶτος διευθυντὴς ὑπῆρξεν ὁ σοφὸς Εὐγένιος, Βούλγαρης, ὁ ὁποῖος ἔδωκε ἰδιαίτερη σημασία στὰ μαθηματικὰ καὶ τὴ φυσικὴ καὶ ἡ σχολὴ του πῆρε ξεχωριστὴ αἴγλη.

40. Καπλάνειος Σχολὴ: Ἡ Μαρούτσειος Σχολὴ τὸ 1805 παίρνει τὸ ὄνομα τοῦ Μεγάλου Εὐεργέτη ἀπὸ τὸ Γραμμένο τῆς Ἠπείρου Καπλάνη καὶ τίθεται ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Πατριαρχείου. Ὁ Διαπρεπὴς Κα-

καί Ζωσιμαίας ⁴¹ (1828—1929), ἡ ἀρχαία καί δοξασμένη Ἰθάκη ξαναζει ἐδῶ κι' ἡ πολιτεία τῶν Γιαννίνων γίνεται τὸ σύμβολο τῆς πνευματικῆς ἀναγέννησης καί ὁ σηματοφόρος τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης.

Ξαναζει ἡ προγονικὴ σοφία μὲ τὴ διδασκαλία τῶν Μεγάλων Διδασκάλων τοῦ Γένους καί τὸ ἀνατύπωμα τῶν κλασσικῶν ἔργων, πού κρατοῦν ἀκοίμητη τὴν εὐδαιμονία τοῦ πνεύματος καί τῆς ψυχῆς.

Συντελεῖται στὰ Γιάννινα μιὰ ἀληθινὴ Ἐκπαιδευτικὴ καί γλωσσικὴ ἐπανάσταση. Δημιουργοῦνται ἐπιστῆμες καί καταρτίζονται προγράμματα ὕλης τῶν σχολείων μὲ βάση τὰ Εὐρωπαϊκὰ πρότυπα. Λάμπει ἐδῶ ἕνας ἰδιαίτερος πολιτισμὸς πού κάνει τὸ Νεόφυτο Δοῦκα νὰ ὁμολογήσει ⁴² ὅτι: «ὄσοι κατὰ τὸν Δέκατον ὄγδοον αἰῶνα ἐχρημάτισαν Ἑλληνες συγγραφεῖς ἢ διδάσκαλοι ὑπῆρξαν Ἰωαννῖται ἢ μαθηταὶ τῆς τῶν Ἰωαννίνων Σχολῆς», τὸ Διδάσκαλο τῆς Μεγάλης Σχολῆς τοῦ Γένους Κ. Κούμα νὰ πεῖ: «Εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἰωαννίνων χρεωστεῖ ἡ Ἑλλάς τὴν ἀναγέννησιν τῆς Παιδείας», τὸ Γεώργιο Παλιουρίτη ⁴³ νὰ ὀνομάσει τὰ Γιάν-

θηγητῆς Ἰθάκης. Ψαλίδας διορίζεται ἀπὸ τὸν Καπλάνη πρῶτος Διευθυντῆς τῆς καί ἡ σχολὴ ἀπέκτησε μεγάλη φήμη. Κάηκε τὸ 1820 μὲ τὰ γεγονότα τοῦ Ἰθάκη-Πασᾶ.

41. Ζωσιμαία Σχολή: Ἰδρυτὲς τῆς οἱ Μεγάλοι Εὐεργέτες ἀδελφοὶ Ζωσιμάδες ἀπ' τὸ Γραμμένο τῆς Ἰθάκης. Ἐλειτούργησε τὸν τίτλο «Γενικὸν Ἑλληνικόν». Πρῶτος διευθυντῆς τῆς ὁ Γ. Αἰσώπος. Τὸ 1852 γίνεται τετρατάξιον Γυμνάσιον καί ἀναγνωρίζεται ἰσότιμη τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς, τὴν ὁποία πολὺ γρήγορα ἐπισκίασεν ἡ φήμη τῆς Ζωσιμαίας. Ὑπῆρξε τὸ φυτώριον σοφῶν διδασκάλων, ποιητῶν, λογίων, ἐπιστημόνων καί ὁ ἀληθινὸς πνευματικὸς φάρος τῆς Ἑλλάδος. Τοῦ νέου κτίριου τὰ ἐγκαίνια ἐγένον τὸ 1905, τὸ Μέγαρον δὲ τοῦτο εἶχε τὸ σχῆμα τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Καταστράφηκε ἀπ' τοὺς βομβαρδισμοὺς τοῦ 1940. Τώρα ὑψώθηκε καί λειτουργεῖ τὸ νέο καί συγχρονισμένον διδαστήριον τῆς Ζωσιμαίας στὴν πλατεία Ἰθάκης. Βενιζέλου.

42. Ν. Δούκα: «Λόγοι καὶ ἐπιστολαὶ» Αἴγινα 1834 τόμ. Β.' σελ. 281.

43. Ἀρχαιολογία Ἑλληνική, τόμ. Α., σελ. ε.

νινα «Νέας Ἀθήνας τῶν δύο περασμένων αἰώνων» καὶ τὸν Πατριάρχη ποὺ συνέστησε τὴν Καπλάνειο Σχολὴ νὰ τ' ἀποκαλεῖ: «Μητρόπελις πάσης μαθήσεως»,

Ἔτσι τὰ Γιάννινα ἐκφράζουν τὰ «ἄρματα, τὰ γρόσια καὶ τὰ γράμματα». Γιατὶ καλλιέργησαν τὴν ψυχὴ ν' ἀγαπάει τὴ λευτεριά, γιατί ἔδωκαν πλούσια τὰ ὑλικά μέσα γιὰ τὴν ἐπίτευξη τῶν πιὸ ἀσύλληπτων πραγματοποιήσεων καὶ γιατί ἀκόνισαν τὸ κορμὶ στὸ ὄπλοστάσιο τῆς θυσίας. Ἡ κάθε γενιὰ περήφανη βάδιζε στὸ βωμὸ τῆς θυσίας γιατί ἐλάμβανε τὸ ἀγνιστικὸ λουτρὸ τῆς ἀληθινῆς μὀρφωσης, γιατί φλογίζονταν ἀπ' τὸ ἀνέσπερο φῶς τῆς φιλοπατρίας καὶ τῆς σοφίας τῶν διδασκάλων τοῦ Γένους.

: Κι' ἀπ' τὸ πνευματικὸ αὐτὸ φυτῶριο ξεπήδησε ἡ Ἐθνικὴ ἀξιοπρέπεια... Δὲν ἔλειψαν στὴ μακραίωνη σκλαβιά τὰ ἀπελευθερωτικὰ κινήματα ποῦχαν σὰν ἀποτέλεσμα τὶς πιέσεις καὶ τὸν ἐξισλαμισμό, τὴ φτώχεια καὶ τὶς θυσίες καὶ τὴν ἄφθαστη καρτερία στὸ θάνατο, ὅπως ὁ μαρτυρικὸς θάνατος τοῦ Νεομάρτυρα τῶν Γιαννίνων Γεωργίου (1838) ὡς τὴ μεγάλη ἐπανάσταση τοῦ 1854 ποὺ ὁ ἀρχηγὸς τῆς Θεοδωράκης Γρίβας πολιόρκησε τὰ Γιάννινα.

Σὲ πολεμικὴ ἐξέγερση βρέθηκε ὅλη ἡ Βαλκανικὴ τὸ φθινόπωρο τοῦ 1853 μὲ τὴ κήρυξη τοῦ πολέμου τῆς Ρωσίας μὲ τὴν Τουρκία, τοῦ Κριμαϊκοῦ δηλαδὴ πολέμου, στὸν ὁποῖο ἔλαβεν μέρος μὲ τὴν Τουρκία ἡ Ἀγγλία, ἡ Γαλλία καὶ τὸ κράτος τοῦ Πεδεμόντιου. Ἡ Ρωσία ἡ ὁποία εἶχε δημιουργήσει τὴν παράδοση τῆς προστάτιδας τῶν χριστιανῶν ἀπὸ τοὺς Ἀγαρηνοὺς προτρέπει τὰ Βαλκάνια σ' ἐπανάσταση: «...προστρέχοντες εἰς τὰ ὄπλα ὑπὲρ τῶν καταπιεζομένων ἀδελφῶν ἡμῶν, τῶν πρεσβευόντων τὴν Χριστιανικὴν πίστην ἀνακράζωμεν: Ἀναστήτω ὁ Θεὸς καὶ διασκορπισθήτωσαν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ».

Ὁ Βασιλεὺς Ὁθωνας εὐνοεῖ τὴν ἐξέγερση τῶν σκλαβωμένων Ἑλλήνων καὶ γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ στέλνονται στὴ Θεσσαλία ὁ Χατζη-Χρῆστος καὶ στὴν Ἡπειρο ὁ Θεοδωράκης Γρίβας. Στὶς 6 Γενάρη τοῦ 1854 κυκλοφορεῖ

Γιαννιώτικο άρχοντικό (οίκη Μίσιου)

ή επαναστατική προκήρυξη. Στην Έθνική αυτή πρόσκληση υπακούει ολάκερη σχεδόν ή Ήπειρος.

Στις 25 Γενάρη 1854 στο χωριό Μπότση του Ραδοβυζιοῦ οί καπετάνιοι Σκαλτσογιάννης, Τσιγαρίδας, Κατσικογιάννης, Κοσσυβάκης και ἄλλοι κηρύττουν επίσημα τήν επανάσταση.

Μέ τήν κατάληψη του Δημοριοῦ καταστρέφονται τά στρατεύματα του Σουλεῦμάν και καταλαμβάνεται ή Άρτα της οποίας οί Τούρκοι ἀναγκάζονται νά κλειστοῦν στο κάστρο.

Μά ή ἄμυνα συνεχίζεται και τό κάστρο γίνεται ἀπόρθητο. Η επανάσταση ξαπλώνεται τώρα στη Θεσπρωτία. Στις 24 Γενάρη 1854 επαναστατεῖ ή Παραμυθιά, οί γεναῖοι δέ κάτοικοί της ἀναγκάζουν τό Μουδῖρη της νά κλειστεῖ στο κάστρο τ' Ἄη Δονάτου. Ἀκολουθαί ή Λάκκα Σουλιοῦ. Ταυτόχρονα ἐξεγείρονται οί Σουλιῶτες πού πολιορκοῦν τό Μπίλιο Χοῦσο στην Κιάφα. Τό πρώτο δεκαήμερο του Φλεβάρη επαναστατεῖ τό τμήμα Τσαμαντᾶ, οί ἀρχηγοί του δέ Δημ. Ντόμαρης και Παπαγιάννης Σέλιγγας πολιορκοῦν τίς Φιλιάτες.

Ὁ ἀρχηγός της επανάστασης Γρίβας στρατοπεδεύει στο χωριό Κουτσελιό, δέκα χιλιόμετρα ἔξω ἀπ' τά Γιάννινα. Στις 26 Φλεβάρη πού γιῶρταζε δέχεται τήν επίθεση του Ἄβδη πασᾶ μέ τρεῖς χιλιάδες Ἀλβανούς. Οί επαναστάτες ὀχυρώνονται στις ἐκκλησιές και στά σπίτια.

Ὁ στρατηγός Γρίβας κινδυνεύει, μά τόν προστατεύει ἀπ' τό ὕψωμα της ἐκκλησιᾶς ὁ γιός του Δημητράκης. Ὁλάκερη τή μέρα διαρκεῖ ή μάχη και σάν φτάνει ή εἶδηση πῶς ἔρχεται ἐνίσχυση μέ πεντακόσιους Λακκιῶτες, ὁ Ἄβδη πασᾶς μέ τ' ἀσκέρι του στά πρώτα πέπλα της νύχτας γυρίζει στά Γιάννινα ἀφοῦ προκαλεῖ καταστροφές στην Κατσικά. Τώρα ὁ Θ. Γρίβας ἀποσύρεται στά ὕψωματα των Κατσανοχωριῶν μ' ἔδρα του τό χωριό Ἑλληνικό.

Ἡ κάμψη αὐτή των Τουρκικῶν στρατευμάτων ἀνησυχεῖ τους Ἄγγλους πού στέλνουν στά Γιάννινα νέο τους

Πρόξενο, τὸ Λόγκορθ, μὲ τὴν ἐντολὴ νὰ λύσει μὲ κάθε μέσο τὴν ἐπανάσταση.

Μὰ τὸ φιλελεύτερο πνεῦμα τῶν ἡπειρωτῶν μεγαλοουργεῖ. Στὶς 2 Μάρτη ἀποκρούεται Τουρκικὴ ἐπίθεση στὸ Πέτα. Τὰ Κουρεντοχώρια μὲ ἀρχηγὸ τὸν Παπα-Ἰγνάτιο ἐπαναστατοῦν. Ἀκολουθαίει τὸ Μέτσοβο μὲ ἀρχηγούς τὸ Σαρακιώτη, Μπαλμοῦτσο, Βοῖλα καὶ ἄλλους οἱ ὅποιοι νοιώθοντες τὴν προδοσίαν τῆς ἀντίθετης μερίδας τοῦ Τσανάκα καὶ Τζοανόπουλου, ποὺ δὲν εὐνοοῦν τὸ κίνημα καὶ εἰδοποιοῦν τοὺς Τούρκους στὰ Γιάννινα νὰ ῥθουν νὰ καταλάβουν τὸ Μέτσοβο, στέλνουν κρυφὸ μῆνυμα στὸ Γρίβα. Ὁ στρατηγὸς Γρίβας κατέχει ἔτσι τὸ Μέτσοβο. Ὁ Τσανάκας ὁμως ὁδηγεῖ τοὺς Τούρκους ἀπ' τὶς Πολιτσές. Σαραντα ὀχτῶ ὄρες ἀμύνεται ἡρωϊκὰ ὁ Γρίβας στὸ σπίτι τοῦ Νικολέττου καὶ τελικὰ μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι κάνει τὴ θρυλικὴ του ἔξοδο καὶ διασώζεται στὸ ζυγὸ. Οἱ Τούρκοι ἐκδικοῦνται τὴ μικρὴ πολιτεία. Καίνε τετρακόσια σπίτια. Τέσσαρες χιλιάδες Μετσοβῖτες καταφεύγουν στὰ βουνά, συνεχίζοντες οἱ περισσότεροὶ τοὺς ἐπικούς ἀγῶνες τους.

Στὶς 13 Ἀπρίλη οἱ Τούρκοι μὲ ἕξ χιλιάδες στρατὸ χτυπᾶνε στὴν Ἄρτα τοὺς Ἕλληνες ἔξω ἀπ' τὰ χαρακώματά τους. Λίγο νωρίτερα στὸ Θεοτοκιὸ σκοτώθηκε σὲ συμπλοκὴ τὸ παιδί τοῦ Ἀρχηγοῦ τῶν ἐπαναστατῶν Τζαβέλλα καὶ ὁ Ξεν. Ζωγράφος.

Ὁ Τζαβέλλας ὑποχωρεῖ στὰ Φλωριανὰ καὶ οἱ Τούρκοι καταλαμβάνουν τὸ Πέτα καὶ τὸ Κομπότι ξεκαθαρίζοντες τὰ γύρω ὑψώματα. Ἡ Ἄρτα τώρα ξεφεύγει τὴν ἀπειλή.

Μὲ τὴ μεγάλη πίεση τοῦ Ἀγγλοῦ Πρόξενου Λόγκορθ καὶ ὕστερα ἀπ' τὴ διάλυση τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ τῆς Ἄρτας, οἱ Σουλιῶτες ἀναγκάζονται νὰ συνθηκολογήσουν στὶς 7 Μάη 1854

Κάποια σπίθα τῆς ἐπανάστασης τρεμοσβύνει ἀκόμα στὰ Τζουμέρκα.

Οἱ Ἀρχηγοὶ τους Ζέρβας, Καραϊσκάκης καὶ Ζαΐμης

ἀποκρούουν στή Σκουλικαριά, στίς 22 Μάη, τήν επίθεση τοῦ Ἀχμέτ πασᾶ μέ δυό χιλιάδες ἀλβανούς.

Μά ὁ βασιλεὺς Ὀθωνας ἀποκηρύσσει τώρα τήν ἐπανάσταση καί ἡ δυστυχισμένη Ἡπειρος πού γιά μῆνες ἔζησε μέ τὰ δυνατὰ ρίγη τοῦ λεύτερου ἀγέρα, πέφτει στίς βαρειές ἀλυσίδες τῆς μαύρης σκλαβιάς. Ὁ τόπος ὅλος ὁ ἠπειρωτικός πού μετὰ ἀπὸ αἰῶνες σκλαβιάς ἔζησε τὸ θεῖο δῶρο τῆς λευτεριάς κι' ἔνοιωσε νὰ ξεδιπλώνεται ἔξω ἀπ' τὰ Γιάννινα ἡ ἀγιασμένη γαλανόλευκη, ζεῖ τώρα τὸν πιὸ μαρτυρικὸ ζυγὸ. Γιατί οἱ καταστροφές τῆς ἐπανάστασης τοῦ Γρίβα ἀπ' τοὺς Τούρκους εἶναι ἀπερίγραπτες. Ἡ Ἡπειρος ἀνασκάφτεται καί νεκρώνεται, ὅπως μᾶς λένε κι' οἱ στίχοι τοῦ Σούτσου:

*«...οὕτως ἡ ἐλευθερία τῆς Ἡπείρου κατεστράφη
δένδρον φυτευθὲν ἐν βίᾳ εἰς ἀνέτοιμα ἐδάφη
καὶ οὐδὲν ῥιζωθὲν.
Τὸ ἀνέτρεψεν ἡ λαΐλαψ, ὁ Βρεττανικὸς βραχίον
καὶ ἀπέναντι τῆς χώρας τῶν νεκρῶν Ἑπτανησίων
κεῖται ἤδη νεκρωθὲν...».*

(Ποιητικὰ Ἀπομνημονεύματα Ἀλ. Σούτσου).

Κι' ὁ ἄγνωστος τραγουδιστὴς ἀποθανάτισε τίς ἐπικὲς ἐκεῖνες σελίδες μέ τοὺς παρακάτω στίχους πού διαιώνιζουν τὴν ἀνέσπερη θύμηση τῆς ἐπανάστασης τοῦ Γρίβα τοῦ 1854:

Ἡ ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΚΟΥΤΣΕΛΙΟΥ

*Ὁ Ντελῆς Γρίβας ἔπιασε τοῦ Κουτσελιοῦ τὰ σπίτια
κι' εἶχε μαζί του μοναχὰ τρακόσια παλληκάρια.
Σὰν τῶμαθε ὁ Ἀβδῆ πασᾶς, (ἕνα λελέκι τῶπε)
ἔβγηκε ἀπὸ τὰ Γιάννινα νύχτα βαθὺ σκοτάδι
καὶ πῆγε καὶ ξημέρωσε στοῦ Κουτσελιοῦ τίς ράχες.
Παρασκευὴ ξημέρωνε κρύα παταγωμένη
καὶ ὁ Γρίβας ὅταν ξύπνησε εὐρέθηκε κλεισμένος.
Βροντᾶν τὰ τόπια τῶν Τουρκῶν, ντουφέκια ἀντιλαλοῦν*

καὶ πεντακόσια ἀλόγατα στὸν κάμπο γλιμντροῖζουν.
 Ὁ πόλεμος δὲν ἔπαυεν ἀπ' τὸ πρωτὶ ὡς τὸ βράδν
 καὶ μέσα ἀπὸ τὴν ἐκκλησιὰ καὶ ἀπὸ δυὸ τρία σπίτια
 σὰν τὰ μολύβια ἐπέταγαν, ἔπεφταν σὰν κουφάρια.
 Ὁ Λάμπρο Ζῆκος φώναξε ἀπὸ ψηλὴ ραχούλα:
 Γρίβαμ βάστα τὴν φωτιά, ὡς νὰ καλονυχτώσῃ
 φέρνω λεβέντες διαλεχτοὺς Λακκιῶτες πεντακόσιους.
 Κι' οἱ Τοῦρκοι δὲν καρτέρεψαν νὰ τοὺς πλακώσῃ ἡ νύχτα,
 καὶ μπῆκαν μέσ' τὰ Γιάννινα πεζοῦρα καὶ καβάλλα.
 Πέντε χιλιάδες βγήκανε νιζάμι κι' Ἀρβανῖτες
 καὶ πλήρωσαν τὴ δεκατιὰ στοῦ Κουτσελιοῦ τὶς ράχες.

(Συλλογὴ Ἀραβαντινοῦ)

Ἡ λευτεριά ματωμένη περπατάει στὰ κακοτράχαλα
 τοῦτα βουνά. Κι' ἡ λύρα τοῦ ἄγνωστου ποιητῆ ἀκολουθαίει
 τ' ὀλόφωτο περπάτημά της πάνω στὰ ἠπειρωτικά κορφο-
 βούνια καὶ ρεμματιές, μ' ἓνα στίχο πού ἀγκαλιάζει τὸν
 κλέφτη καὶ γίνεται μαζί του ἀστραπὴ γιαταγανιοῦ, μὲ μιὰ
 ὠδὴ Πινδαρική πού ζωντανεύει τὴν παράδοση, μὲ μιὰ φω-
 νὴ γνήσια Ἑλληνική.

Τὸ Δημοτικὸ τραγούδι πού ἔχει μάννα του τὴν ἠπειρω-
 τικὴ γῆ ἀκούγεται τραγικὸ καὶ πονεμένο τὴν ὥρα πού ἱ-
 στορικοὶ καὶ οἰκονομικοὶ λόγοι ἀναγκάζουν τὰ ἠπειρωτόπου-
 λα, σὰ λευκὰ κοπαδιαστὰ περιστέρια νὰ χάνωνται στὴν
 ξενητιά, ὅταν ἀνατριχιάζαν στοὺς κάμπους μαγευτικὰ ἀτε-
 λεύτητα βελοῦδα κι' ἔλαμπε ἡ ἥρεμη Παμβώτιδα στοὺς πιὸ
 ζωηροὺς χρωματισμούς.

Μ' ἂν ἡ μοῖρα τοῦ ἠπειρώτη εἶναι νὰ μοχθεῖ μακρυὰ
 ἀπ' τὴν πατρίδα του, ἔμβλημα καὶ σφραγίδα δωρεᾶς του
 εἶναι νὰ μαζεύει τὸν τίμιο κόπο του σὲ δεκαετίες βιοπάλης
 καὶ νὰ δίνει τὸν πλοῦτο του ὀλάκερο χωρὶς σκέψη, στὸ με-
 θῦσι μιᾶς ἱερῆς στιγμῆς, γιατί πάντα πίστεψε πὼς ἡ εὐτυ-
 χία τοῦ Ἕθνους δὲ μπορεῖ νὰ στηριχτεῖ στὴν ἀτομικὴ εὐη-
 μέρεια, ἀλλὰ στὴν καθολικὴ καὶ κυριώτερα στὸ πάσχισμα
 γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ πνεύματος.

Ἐδῶ ρίζωσε τ' ὀλόχρυσο καὶ μοναδικὸ δέντρο τῶν

Ευεργετών μ' ευωδιαστούς καρπούς τούς 'Αβέρωφ, 'Αρσάκη, Δομπόλη, Ζάππα, Ζωγράφου, Ζωσιμάδες, Καπλάνη, Μελᾶ, Μαρούτση, Μπάγκα, Ριζάρηδες, Σίνα, Γεώργιο Σταύρου, Στουρνάρα, Χατζηκώστα, Καστρισιόϊα κι' ἄλλους, ποῦδωκαν τὸ βιό τους γιὰ τὴ διατήρηση τοῦ λεύτερου ἀγωνιστικοῦ πνεύματος, γιὰ τὴ συντήρηση τοῦ Σουλιώτικου Κράτους καὶ γιὰ τὴν ἴδρυση τῶν σχολειῶν ἀπ' τὰ ὁποῖα ξεπήδησε ἀνέσπερη ἢ ἐθνικὴ φλόγα.

Οἱ Εὐεργέτες ἔστησαν τὴν ἡπειρωτικὴν ἱστορία καὶ πολιτισμὸν ἀκλόνητον στὸν ἐλληνικὸ χῶρο γιὰτὶ βυθίζοντες τὴ συνείδησή τους στὴν ὕλη ἔκαναν νὰ βλαστήσει ἕνα πνευματικὸ γεγονός, ποῦ ἐκφράζει τὴν τελεολογικὴ δυναμικότητα τῆς συνείδησης γιὰ τὸν πνευματικὸ κόσμο.

'Ο Δάσκαλος τοῦ Γένους κρατεῖ ἐδῶ ἄσβεστη τὴν παράδοση. 'Ο κληρικὸς γίνεται ὁ 'Εθνάρχης του ποῦ γνωρίζει νὰ θυσιάζεται.

'Υπῆρξαν Μητροπολίτες ποῦ καθαγίασαν τὸ ρᾶσο τους γιὰ τὴ διατήρηση τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐθνικῆς ἰδέας, ἀκόμη δὲ καὶ σὲ ἔργα εὐποιίας. Πέντε ἀπ' αὐτοὺς ἀνυψώθηκαν ἀντάξια στὸν Πατρισρχικὸ Θρόνο, οἱ περισσότεροι δὲ ποιμενάρχες ἦταν ἡπειρωτικῆς καταγωγῆς. 'Η 'Επισκοπὴ τῶν Γιαννίνων ὑψώθηκε σὲ Μητρόπολη στὰ πρῶτα χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ Αὐτοκράτορα 'Αντρόνικου τοῦ Β'. τὸ ἔτος 6793 ἀπὸ τῆς κτίσης τοῦ κόσμου ἢ 1284, 1285 ἀπὸ Χριστοῦ⁴⁴, ἔλαβε δὲ τὴν πεντηκοστὴ τρίτη θέση, στὴν ὁποία παρέμεινε αἰῶνες. «'Εν τῷ Συνταγματῷ⁴⁵ τοῦ Πατριάρχου 'Ιεροσολύμων Χρυσάνθου, ὁ 'Ιωαννίνων κατέχει τὴν ΛΑ' θέσιν». 'Αργότερα ὑψώθηκε στὴ ΙΕ' θέση, τὸ 1842 στὴ ΙΓ' καὶ σήμερα ὁ Μητροπολίτης Γιαννίνων κατέχει τὸν ΙΒ' θρόνο⁴⁶: Μέσα στοὺς δύσκολους καιροὺς τῆς μακραίωνης

44. Miklosich-Muller Acta Patri τόμ. Α.' σελ. 470.

45. 'Αθηναγόρα, Μητροπολίτη Παραμυθίας καὶ Πάργας: «'Η 'Εκκλησία τῶν 'Ιωαννίνων» 'Ηπειρωτικὰ Χρονικά, 1928 σελ. 47.

46. 'Αθηναγόρα ὅπου πῶς πάνω. Κατάλογος 'Επισκοπικῶς τῆς 'Εκ-

σκλαβιάς οί ποιμενάρχες με διπλωματία και όλόρθη συνείδηση κατώρθωσαν να διατηρούν άσβεστη την έλληνική φλόγα του δουλωμένου Γένους με την αναπτέρωση του θρησκευτικού αίσθήματος και την καλλιέργεια του πνεύματος, με τή διατήρηση και λειτουργία τόσων και τόσων σχολών.

κλησίας τών Γιαννίνων. Ζαχαρίας 879.

1020, αναφέρεται 'Επίσκοπος τών Γιαννίνων χωρίς όνομα, που υπήγετο στην πνευματική δικαιοδοσία του άρχιεπίσκοπου Βουλγαρίας 'Ιωάννη.

1232. 'Ο 'Επίσκοπος τής χρονιάς αύτής μνημονεύεται άνώνυμα άπ' τό Μητροπολίτη Ναυπάκτου-'Ιωαννίνων 'Απόκαυκον στον όποιο και έγραφε: «Τῷ 'Αγιωτάτῳ 'Ιωαννίνων ό άμαρτωλός ποτέ Ναυπάκτου...». Στόν ίδιο 'Επίσκοπο έγραψε και ό 'Αρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας Δημήτριος Χωματιανός (Μηλιαράκη, 'Ιστορία του Βασιλείου τής Νικαίας και του Δεσποτάτου τής 'Ηπείρου).

1285-1365. Τό 1332 άπό τό Δεσπότη τής 'Ηπείρου, τόν κληρο και τους άρχοντες ψηφίστηκε Μητροπολίτης ό Μιχαήλ ό Φιλανθρωπινός τής Βυζαντινής οίκογένειας τών Φιλανθρωπινών που στά 1292 έχτισε στο νησί τών Γιαννίνων τό Μοναστήρι του 'Αη Νικόλα όπου συνέστησε και Φροντιστήριο. Δέν πρόλαβε όμως να πάρει τó χάρισμα τής άρχιερωσύνης γιατί την ίδια χρονιά πέθανε και τάφηκε στο πιο πάνω Μοναστήρι. Στά ίδια χρόνια άνυψώθηκαν στο θρόνο τών Γιαννίνων τρεις Μητροπολίτες, που άγνοοῦνε τά όνόματά τους.

1365-1381. Σεβαστιανός, άπό τά Γιάννινα.

1381-1385. Ματθαίος, ήπειρώτης.

1385-1408. Γαβριήλ, ήπειρώτης, ήγούμενος του Μοναστηριού τών Γιαννίνων 'Αρχιμαντρείου.

1408. 'Ιωσήφ.

1410. Πρόκλος.

1450. Τή χρονιά τούτη υπήρχε Μητροπολίτης στα Γιάννινα. Σ' αυτόν έγραφε και ό Σινάν πασάς ζητώντας την παράδοση τής πόλης. Όμως δέν είναι γνωστό τó όνομά του.

1480-1487. Νεόφυτος.

1500. Νήφων.

1513. Νείλος.

1513. Θεόληπτος, άπό την Πογδόριανη (Ι. Λαμπρίδη «'Ιερά έν 'Ηπειρώ σημειώματα» σελ. 14). 'Ο Θεόληπτος υπήρξε Πατριάρχης τής πόλης άπό τó 1513 ως τó 1522 ('Αρχιεπ. 'Αθηνών Χρυσοστόμου «Θεο-

Ἄληθινοὶ μάρτυρες οἱ ὅποιοι προετοίμασαν μὲ οὐνεση καὶ μαστοριά τὴν ἀπελευθέρωση τῆς πατρίδας καὶ φωτεινοὶ πνευματικοὶ ἡγέτες στὰ χρόνια τῆς λεύτερης ἡπειρωτικῆς ζωῆς.

Οἱ Ἠπειρώτες ποιητὲς καὶ λόγιοι ἀγωνίζονται γιὰ τὴν Ἐπικράτηση τῆς γλώσσας τοῦ λαοῦ, μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς γίνονται ἀληθινοὶ πρόδρομοι, φανερώνουν ὅτι ἔχουν μέσα τους ἀθάνατο μὲ τὴ μορφή τοῦ κάλους καὶ καλλιεργοῦν

λογία» τόμ. 4ος σελ. 180).

1513. Γρηγόριος (Δελτίον Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἐταιρείας ἔτος 1891 τομ. Γ' τεῦχος ΙΑ' σελ. 490).

1520-1526. Σωφρόνιος. Τὸ 1526 διέμενε στὰ Μετέωρα, στὴ Μονὴ Βαρλαάμ, ὅπου καὶ πέθανε.

1526-1546. Νήφων.

1546-1549. Μακάριος.

1549-1571. Ἰωάσαφ. Ἀπ' τὸ χωριὸ Κράψη τῶν Γιαννίνων, ὁ μετέπειτα Πατριάρχης.

1571-1585. Δανιήλ.

1585-1595. Ματθαῖος.

1597-1605. Νεόφυτος.

1605-1613. Μανασσῆς.

1614. Ματθαῖος.

1615. Κύριλλος.

1616-1620. Νεόφυτος γιὰ δεύτερη φορά.

1621-1632. Θεόκλητος.

1632. Ἰωαννίκιος. Δὲν πρόλαβε νὰ ἀνέλθει στὸ θρόνο, γιὰτὶ πέθανε ἓνα μῆνα μετὰ τὴν ἐκλογή του.

1932-1639. Παρθένιος, ἀπ' τὸ χωριὸ Ἐπισκοπὴ τῆς ἐπαρχίας Δριϋνούπολης. Τὸ 1639 ὁ Παρθένιος ἔγινε Πατριάρχης στὴν Κωνσταντινούπολη.

1639-1640. Καλλίνικος.

1640-1644. Ἰωάσαφ.

1644-1666. Ὁ Καλλίνικος, γιὰ δεύτερη φορά. Κατάγονταν ἀπ' τὸ χωριὸ Λουζάτι τῆς κωμόπολης Δελβίνου κοντὰ στὴ Δρόβιανη.

1666-1669. Κύριλλος.

1669-1670. Ὁ Καλλίνικος γιὰ τρίτη φορά.

1670-1676. Ὁ Κύριλλος γιὰ δεύτερη φορά.

1676-1680. Ἰάκωβος.

τὸ ἀνθρωπιστικὸ πνεῦμα ποὺ κρατᾷ ἀναλλοίωτη κι' ὀ-
λόρθη τὴν ψυχὴ, τὸ πνεῦμα αὐτὸ ποὺ κλώθει μὲ τὴν ἔννοια
τοῦ χρέους τὴν λευτεριά, ποὺ πλάθει τὸ ἱστορικὸ χρέος.

Ἡ Ἡπειρωτικὴ χειροτεχνία, χρυσοχοϊκὴ, σμαλτο-
ποιΐα, ἀγγειοπλαστικὴ, ξυλογλυπτικὴ, εἰκονογραφία κ. ἄ.
ἀκόμη κι' οἱ φημισμένες πολυτελεῖς ἐνδυμασίες, ἐπιβάλ-
λονται στὴν ἀπέραντη Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία καὶ πολ-
λὰ προϊόντα τῆς ἐξάγονται ἔν τῇ Εὐρώπῃ, ἰδιαίτερα δὲ

-
- 1680-1716. Κλήμης.
1716-1735. Ἱερόθεος ὁ Ράπτης.
1736-1767. Γρηγόριος.
1767-1771. Γαβριήλ. Τὸ 1781 ἔγινε οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.
1771-1776. Γρηγόριος γιὰ δεῦτερη φορά.
1776. Ἱερόθεος.
1776-1780. Παΐσιος.
1780-1799. Μακάριος.
1799-1810. Ἱερόθεος.
1810-1826. Γαβριήλ, ἀπ' τὴν Παραμυθιά (Π. Ἀραβαντινοῦ «Χρο-
νογραφία Ἡπείρου» Τ. Β.' σελ. 265).
1826-1830. Βενέδικτος.
1830-1835. Ἰωακείμ.
1835-1838. Ἰωακείμ ὁ ἀπὸ Δριῦνουπόλεως.
1838-1840. Ἰωαννίκος.
1840-1845. Ἰωακείμ γιὰ δεῦτερη φορά. Τὸ 1860 ἀναδείχτηκε Οἰ-
κουμενικὸς Πατριάρχης.
1845-1854. Ἰωαννίκιος ἀπ' τὸ Μακρῦνο.
1854-1869. Παρθένιος.
1869-1889. Σωφρόνιος.
1889-1902. Γρηγόριος.
1902-1906. Σωφρόνιος γιὰ δεῦτερη φορά.
1906-1910. Γεράσιμος ὁ Τανταλίδης.
1910-1916. Γερβάσιος Ὁρολογᾶς.
1916-1956. Σπυρίδων Βλαῆχος, ὁ ὁποῖος τὸ 1947 ἔγινε Ἀρχιεπίσκο-
πος Ἀθηνῶν.
1956-1958 Δημήτριος.
1958 - Σεραφείμ.

στή Νεάπολη, Τεργέστη, Μάλτα, Κέρκυρα και Βενετιά.

Τὸν ἐξαιρετο τύπο τῆς ἡπειρωτικῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἀντιπροσωπεύουν δυὸ σπίτια, τοῦ γιατροῦ Ἰωαννίδη καὶ τοῦ δικηγόρου Μίσιου, ταλαιπωρημένα ἀπ' τὸν καιρὸ, ποὺ προσεχτικὰ πάντα τὰ μελετοῦν οἱ εἰδικοί.

Ἀναπτύχθηκε γενικώτερα ἐδῶ μιά ἄρτια τέχνη μὲ λεπτοὺς χρωματισμοὺς κι' ἐλεύτερη ἔκφραση, ποῦδωκε στὰ Γιάννινα ἀνθηρὴ οἰκονομία.

Ὅπως ξεμακραίνομε ἀπ' τὴν πόλη, ἀτενίζομε τοὺς πευκόφυτους λόφους καὶ τὴν καταπράσινη κοιλάδα μακρὰ καὶ στὸ βάθος τὰ βουνὰ τοῦ Μπιζανιοῦ ποῦγινε τὸ ὄχυρὸ θρῦλος μὲ τὰ μεγάλα ὄχυρωματικὰ ἔργα τῶν Γερμανῶν καὶ ξαναζει στὴ σκέψη μας ἡ μεγάλη ἐκείνη ἐποποιΐα τοῦ 1912—13 ποῦφερε στὴ σκλάβια τούτη πολιτεία τὴν ποθητὴ λευτεριά.

Ὅργωθηκαν τὰ βουνὰ γύρω γύρω ἀπ' τὰ κανόνια, βάρηκε τὸ χῶμα στὸ βαθύ κόκκινο, φλογίστηκαν οἱ κάμποι, πνίγηκαν τὰ λουλούδια στὸ αἷμα κι' ἀκούστηκε μελωδικὸ τὸ πανάρχαιο τραγούδι τῆς λευτεριάς ποὺ τὸ μελοποίησε αἰῶνες νωρίτερα τὸ ἀκατάλυτο πνεῦμα τοῦ ἡπειρώτη. Καὶ κάτω ἀπ' τὸ γαλάζιον οὐρανὸ τῆς καθαρῆς ἀνοιξιᾶτικῆς ἐκείνης μέρας τῆς 21ης Φλεβάρη ἀνθισε ἡ πανώρη Νίκη καὶ πλημμύρισαν ὄλα ἀπ' τοὺς γαλαζένιους καταρράχτες καὶ ρούφηξε λαίμαργα ὁ πονεμένος τοῦτος τόπος τὸ ἱλαρὸ φῶς τῆς λευτεριάς.

Ἡ ἔναρξη τῶν Βαλκανικῶν πολέμων βρίσκει φουντωμένα στὴν Ἠπειρο τ' ἀνταρτικὰ σώματα ". Στὴν Παραμυθιά καὶ σ' ὅλη τὴν περιφέρεια τοῦ Σουλιοῦ σχηματίζουν ἔνοπλες ὀμάδες ὁ Τζίμας, ὁ Παπαδιᾶς, ὁ Σκίσκας, ὁ Ζαχαράκης (Κώστας Τζώρτζης), ὁ Κρομμύδας, ὁ Χαραλαμπόπουλος, οἱ Καρραῖοι, ὁ Νίκο Κουτούπης, ὁ Κώστα Ζαρκάδης ἀπ' τὸ Πόποβο καὶ ἄλλοι. Τὸ ντουφεκίδι εἶχε ἀνάψει

47 Π. Ἀραβαντινοῦ: ὅπου πρὸ πάνω, τόμ. Β.' σελ. 251.

ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1912 σ' ὅλη τὴν περιοχὴ, ὁ Ἄρχοντας τῆς Παραμυθιάς Φουὰτ Πρόνιος ἀπειλεῖ : «Παπάδες καὶ μουχταροδημογέροντες.

Ἄμα λάβετε τὴν παροῦσα μου ἀμέσως νὰ ἔλθετε μὲ μπαῖράκια σας στὰ χέρια στὸν ὄντά μου καὶ μαζί νὰ παρουσιαστοῦμε στὸ διοικητήριον, νὰ μὴ σὰς πάρῃ τὸ κεφάλι ἀέρα καὶ χαθῆτε καθὼς εἶδατε τὸ Φανάρι ὀλόκληρον καὶ ἄλλα μέρη ἂν ἀκούσατε.

Σὰς γράφω διὰ τὸ καλὸν σας ἂν εἶστε φρόνιμοι καὶ γνωρίζετε τὸ καλὸν. Ἄν κάμετε ἀλλιῶς θὰ πάθετε τὰ ἴδια, ἡμεῖς οἱ Τοῦρκοι θὰ ἔλθωμε μὲ τὴ βασιλικὴ δύναμη νὰ σὰς χαλάσωμε καὶ τὸ κρῖμα στὸ λαιμό σας.

Παραμυθιά 27 Ὀκτωβρ. 1912
Φουὰτ Πρόνιος».

Μὰ ἡ ἀπόφασις τῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων εἶναι ἀμετάκλητη. Τὸ ἀγέρι τῆς Λευτεριάς ἔχει δροσίσει κι' ἀναστήσει τίς ψυχές τους. Στὶς ἀρχές τοῦ Ὀκτώβρη 1912 ὁ καπετάνιος Σκίσκας σκοτῶνει στὸ χωριὸ Γλυκὺ τὸν στρατιωτικὸ ἡγέτη Μπεκὴρ Μπᾶκο. Ἡ Γλυκὺ πολιορκεῖται στὶς 22 τοῦ ἴδιου μηνῆ ἀπὸ Τουρκικὸ στρατὸ πᾶνω τῶν χιλίων ἀντρῶν καὶ τὸ σῶμα τοῦ καπετάνιου Παπαδιᾶ ὑποχωρεῖ μὲ ἀρκετὲς ἀπώλειες. Στὶς 2 Νοέμβρη 1912 κρητικὰ σώματα μαζί μὲ ἡπειρωτικὰ κάτω ἀπὸ τοὺς καπετάνιους Τζώρτζη Τριάντο καὶ Χαραλαμπόπουλο παίρνουν τὸ χωριὸ Χόϊκα, ἐνῶ οἱ Τοῦρκοι διαλελυμμένοι ὑποχωροῦν στὸ Γαρδίκι.

Ἀπὸ τίς 20 Νοέμβρη 1912 σκληρὲς μάχες γίνονται στὴ Σκάλα τῆς Παραμυθιάς κοντὰ στὸ Πόποβο ποῦ εἶναι τὸ κλειδί τῆς περιοχῆς. Ἐνωμένοι πολεμοῦν ὁ ὄπλαρχηγὸς Μάρκος Ντεληγιαννάκης μὲ 30 κρητικούς καὶ ἡπειρώτες, ὁ Κερκυραῖος Βάρφης μὲ 10 παλληκάρια, ὁ Νικόλας Κουτούπης μὲ 150 Ποποβίτες, οἱ ἀδελφοὶ Καρραῖοι ἀπ' τὸ Ζωτικὸ μὲ 150 ἄντρες, ὁ Παπα-Δημήτρης κληρικὸς μὲ τὸ Γρηγόρη Κολιούση ἀπ' τὸ Βερνῖκο μὲ 30 ἄντρες καὶ ὁ ὑπολοχαγὸς Τεριακίδης μὲ 92 στρατιῶτες. Στὶς 25 Νοέμβρη ὕστερα ἀπὸ φονικὴ μάχη ὅπου ἡρωϊκὰ σκοτώθηκαν ὁ ὄπλαρχηγὸς

Νικόλας Κουτούπης, οί Ποποβίτες, Ἀναστάσης Τελέλης καί Γιάννης Ἀθανασίου, ὁ σηματοφόρος τοῦ Ντεληγιαννάκη Γιώργος Μακαρόνας ἀπ' τὰ Γιάννινα κι' ὁ ψυχογιός τοῦ Ντεληγιαννάκη Μανώλης, ἡ Σκάλα τῆς Παραμυθίδας καταλαμβάνεται.

Τ' ἀνταρτικά σώματα τῆς περιοχῆς αὐτῆς διοικοῦσε ὁ Σουλιώτης ὑπολοχαγός τοῦ Μηχανικοῦ Δημήτρης Μπότσαρης καί μετὰ τὸν τραυματισμό του στίς 16/11/1912, ὁ Σουλιώτης Ἀντισυνταγματάρχης τοῦ Μηχανικοῦ Κίτσος Μαλάμος.

Ἄλλα ἀνταρτικά σώματα προστάτευαν τὸν ἑλληνικὸ στρατὸ ποὺ προχωροῦσε στὴ γραμμὴ Λέλοβα, Βαργιάδες, Ζώριστα καί Μπαουσούς, ὡς τὴ θάλασσα. Ἡ Συμβολή τους ὑπῆρξε μεγάλη γι' αὐτὸ κι' ὁ Διάδοχος Κωνσταντῖνος ὅταν ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγία τοῦ ἠπειρωτικοῦ ἀγῶνα, ἐνῶ μὲ διαταγὴ του τίς 17 Γενάρη 1913 διέλυσε ὅλα τ' ἀνταρτικά σώματα, ἐξαίρεση ἔκανε στὰ ἠπειρωτικά σώματα τῶν ὀπείων ἐξετίμησε τὴν ἀντρεία καί τὴν πίστη τους στὴν ἱερὴ ἀποστολή.

«Φιλιππιάς 27 · 1 · 1913

Ἀντισυνταγματάρχην Μαλάμον,

«Ἐγκρίνεται στρατολογία Ἠπειρωτῶν καί παροχὴ ὀπλισμοῦ καί διατροφῆς, οὐχί ἱματισμοῦ μὴ ὑπάρχοντος τοιούτου...

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ».

Ἡ σημασία τῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων στὴν ἠπειρωτικὴ ἐποποιία εἶναι ἀναμφισβήτητη. Στὴ Μάχη τῆς Πρέβεζας μετέχει τὸ ἀντάρτικο σῶμα τοῦ ὀπλαρχηγοῦ Ζαχαράκη.

Τὸ χωριὸ Παπαδάτες τὸ καταλαμβάνουν οἱ ἀντάρτες. Στίς 22/10/1912 τὸ χωριὸ Μουσιωτίτσα τὸ καταλαμβάνουν τὰ σώματα τῶν ὀπλαρχηγῶν Β. Κολοβοῦ καί Φουρτοῦνα, ἀφοῦ πολέμησαν γενναῖα μὲ τὴν πάνω ἀπὸ πεντακόσιους ἀντρες Τουρκικὴ δύναμη.

Στις 30]10]1912 τὰ σώματα τῶν κληρικῶν Παπαγιάννη καὶ Παπαδημήτρη ἐπιτίθενται στὸ χωριὸ Κοπάνη.

Τὴν ἄμυνα τοῦ Φαναριοῦ ἔχουν οἱ ὄπλαρχηγοὶ Τζώρτζης καὶ Παπαδιῶς. ἐνῶ στίς 28]10]1912 τὸ σῶμα τοῦ Φουρτουῖνα μὲ τὶς ὁμάδες τῶν Κρητικῶν Κοσιφάκη καὶ Μάνου καθὼς καὶ τὴν Εὐζωνικὴ διμοιρία τοῦ Γρανίτσα, καταλαμβάνουν τὴ Μανωλιάσσα.

Στις 7]11]1912 ἀνταρτικὰ σώματα καὶ λόχος εὐζώνων καταλαμβάνουν τὶς Βαρυάδες.

Τὴν 1]12]1912 ἀνταρτικὰ σώματα, κάτω ἀπ' τὸν συνταγματάρχη Μαλάμο καταλαμβάνουν τὰ ὑψώματα τοῦ χωριοῦ Τσοῦκας.

Στις 2]12]1912 τὰ Κρητικὰ σώματα Ἀντωνίου καὶ Μάρκου Μάντακα συνεργαζόμενα μὲ τὰ σώματα τοῦ Τζήμα καὶ Ράδου χτυποῦν ἀπὸ τὸ Τόσκεσι τὸν ἄνδρα Νικόλα.

Στις 23]12]1912 τὰ ἡπειρωτικὰ σώματα τῶν ὄπλαρχηγῶν Τζαβέλλα, Δρόσου, Τσέγκου, Κολοβοῦ καὶ Χρήστου Ἡλία καταλαμβάνουν τὴ Δωδώνη.

Τὸ χωριὸ Δράγανη-Παραμυθιάς κατέχεται στίς 13]1]1913 ἀπ' τοὺς ὄπλαρχηγούς Κώστα Τζώρτζη, Βάρφη καὶ Ζαχαράκη, τὸ Πόποβο καὶ τὸ Πετοῦσι ἀπ' τὸν ὄπλαρχηγὸ Κρομμύδα καὶ στίς 8]2]1913 τὸ Κοῦγκι καὶ τὸ Κάστρο τοῦ Σουλιοῦ ἀπ' τὰ ἡπειρωτικὰ σώματα τῶν Βάρφη καὶ Τριάντη.

Στις 10]2]1913 τ' ἀνταρτικὰ σώματα τῶν Β. Κολοβοῦ καὶ Σ. Κρομμύδα, οἱ ὄπλαρχηγοὶ Πύλιος Τζήμας καὶ Κώστας Σταμάτης μ' ἐπικεφαλῆς τὸν ἑφεδρο Ἀνθυπολοχαγὸ Γρανίτσα καταστρέφουν ὅλους τοὺς νερόμυλους τῆς Κληματιῶς-Ἀραχωβίτσας, ἐνῶ στίς 17]2]1913 ἀποκρούουν ἰσχυρὴ ἐπίθεση τῶν Τούρκων στὸ Σουλόπουλο, οἱ ὁποῖοι ἀφήνουν πάνω ἀπὸ πενήντα νεκρούς.

Ἐξ ἄλλου στὴν περιοχὴ τοῦ Μετσόβου δροῦσε ἥρωϊκὰ τὸ σῶμα τοῦ Νώντα Παπανίκου ἀπ' τὰ Βραγκανὰ τῶν Ἀγράφων μὲ τοὺς Μετσοβίτες καπετάνιους Θεόδωρο Ναζήρη, Νικόλαο Κοσιῆρο, Νικόλαο Σιούτα, Ἀντρέα Ναζή-

ρη, Τάση Τέτσιο, Δημήτριο Κουτσαμάνη.

Ἐπίσης συνεργάζονταν μαζί τους καί τὰ Κρητικά σώματα τῶν ὀπλαρχηγῶν Κλειδῆ, Μπαλαντίνου, Μαλανδρῆ, Τζιτζιρίδη μέ μερικοὺς Θηβαίους ἐθελοντές.

Μέ τὴ γενναιότητα τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ καί τῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων ἡ Λευτεριά περπατάει δλόφωτη στὴν ἠπειρωτικὴ γῆ. Μά τὸ Μπιζάνι μέ τὰ ἑκατὸ κανόνια του καί τὰ μεγάλα ὀχυρωματικὰ ἔργα τῶν Γερμανῶν, ποὺ φράζει τὸ δρόμο ἀπ' τὴν Πρέβεζα στὰ Γιάννινα, μῆνες τώρα συντρίβει τίς ἐπιθέσεις τῶν ἀπελευθερωτῶν, μῆνες τώρα στέκει δλόρθο, ἀπόρθητο.

Ἀφάνταστη ἐκείνη ἡ τραγωδία τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ καί ἀπερίγραπτη.

Στίς 5 Δεκέμβρη 1912 ὁ Ἑσάτ πασᾶς, Διοικητὴς τῶν Γιαννίνων μέ μιὰ δύναμη 40.000 ἀντρῶν, ὕστερα ἀπ' τὴν ἐνίσχυση τῆς στρατιᾶς τοῦ Μοναστηριοῦ καί Βαρδάρη ποὺ ὑποχωροῦσε κάτω ἀπ' τὴ διοίκηση τοῦ Τζαβῆτ, Ζεκῆ καί Ἀλῆ Ριζᾶ, ἐπιτίθεται στὸ δεξιό τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ μέ σκοπὸ νὰ περάσουν τὸν Ἄραχθο καί νὰ τὸν ἀναγκάσουν σὲ ὑποχώρηση. Τὸ σχέδιο τοῦτο τοῦ Ἑσάτ τὸ ματαίωσε ἡ ἥρωϊκὴ ἀντίσταση τῶν θρυλικῶν Εὐζωνικῶν Ταγμάτων ποὺ δέκα μέρες πολεμοῦσαν σῶμα μέ σῶμα μέ τοὺς Τούρκους στὰ ὑψώματα τῆς Ἀετορράχης καί τοὺς ἀναγκάζουν νὰ ὑποχωρήσουν στὴ γραμμὴ τῆς ἄμυνας τους.

Ὁ Στρατηγὸς Σαπουντζάκης ἐνισχύεται μέ τίς IV καί VI Μεραρχίες ποὺ τίς διοικοῦσαν οἱ Στρατηγοὶ Μοσχόπουλος καί Μηλιώτης Κομνηνός, καθὼς καί μέ τὴ νέα Μεραρχία τῆς Ἠπείρου.

Στίς 7 Γενάρη ἡ VI Μεραρχία καί ἡ Μεραρχία Ἠπείρου καταλαμβάνουν τὸ χωριὸ Ἀετορράχη καί τ' Ἀνατολικά τοῦ Μπιζανιοῦ καί προχωροῦν καί καταλαμβάνουν τὰ χωριὰ Ἑλληνικὸ (Λοζέτσι) καί Φράστανά.

Τέσσερα Εὐζωνικά Τάγματα ἐπιτίθενται μέ τὸ διοικητὴ τους Ἀντισυνταγματάρχη Ἰωάννου καί συντρίβουν τὴ Μεραρχία Φαϊκ ποὺ ἀφήνει δυὸ χιλιάδες πτώματα στὸ

ὑψωμα τοῦ Λοζετσιοῦ ποῦ ὠνομάστηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους Καυλί Τεπέ (ὑψωμα αἵματος). Τὴν ἐπίθεση τῆς ἄλλης μέρας δυσχεραίνει ἡ δυνατὴ βροχὴ ποῦ πέφτει, ἀλλὰ οἱ ἐπιθέσεις τῶν δυὸ ἐπόμενων ἡμερῶν κρατοῦν ἀλύγιστο τὸ Μπιζάνι.

Τώρα ἡ Ἀρχηγία τῆς Ἡπειρωτικῆς στρατιᾶς ἀναλαμβάνεται ἀπ' τὸν Ἀρχιστράτηγο Διάδοχο Κωνσταντῖνο, ποῦ φτάνει στὸ μέτωπο στὶς 10 Γενάρη 1913 καὶ στήνει τὸ Στρατηγεῖο του στὸ ἱστορικὸ πιά χάνι Ἐμὶν Ἀγᾶ. Γεμάτες ἐθνικὴ ὑπερηφάνεια καὶ πίστη στὴ Μεγάλῃ Ἰδέᾳ οἱ πρῶτες διαταγές του.

Ὁ Ἐσάτ Πασᾶς, συμμαθητὴς του στὴν Ἀκαδημία Πολέμου τοῦ Βερολίνου, στὸ μῆνυμά του ὅπως παραδοθεῖ γιὰ ν' ἀποφευχθεῖ ἡ ἀνώφελη αἱματοχυσία, γιὰτὶ ἡ τύχη τῶν Γιαννίνων εἶναι πιά προδικασμένη, ἀπαντᾷ «...Ἐχῶ διαταγὴ νὰ ἀμυνθῶ, ὅσον δύναμαι καὶ θὰ ἀμυνθῶ».

Ὁ Διάδοχος Κωνσταντῖνος μελετᾷ τ' ἀποτελέσματα τῆς ἐπίθεσης τῆς 7)1)1913. Κάνει προσωπικὴ ἐδαφικὴ ἀναγνώριση καὶ πείθεται ὅτι ἡ ἄλωση τοῦ Μπιζανιοῦ θὰ ἐπιτυγχάνονταν μόνο μὲ αἰφνιδιαστικὴ κατὰ τῶν Τούρκων ἐπίθεση. Ἔτσι θὰ προχωροῦσε στὰ Γιάννινα παρακάμπτοντας τὰ ὄχυρά τοῦ Μπιζανιοῦ καὶ τῆς Καστρίτσας, τὰ ὁποῖα θ' ἀναγκάζωνταν νὰ καταθέσουν τὰ ὄπλα.

Παραπλανητικὰ ἐτοιμάζεται ἡ ἐπίθεση τοῦ ἀριστεροῦ μέρους τοῦ μετώπου καὶ τὶς νύχτες τοῦ δεξιοῦ. Ἀπὸ τὴ χαραυγὴ τῆς 19 Φλεβάρη ἀρχίζει ὁ σφοδρὸς βομβαρδισμὸς τοῦ Μπιζανιοῦ καὶ τοῦ ἀριστεροῦ τῶν Τούρκων ποῦ συνεχίστηκε ὡς τὰ ξημερώματα τῆς ἄλλης μέρας. Δεκαπέντε χιλιάδες ὀβίδες ρίχτηκαν συνολικὰ καὶ μεγάλες ὑπῆρξαν οἱ ἀπώλειες τῶν Τούρκων.

Στὶς 6 τὸ πρωτὶ τῆς 20 Φλεβάρη τρεῖς φάλαγγες ἔρχονται ὀρμητικὰ μὲ τὴ λόγχη σ' ἐπαφὴ μὲ τοὺς Τούρκους ποῦ τοὺς αἰφνιδιάζουν καὶ στὶς 7.30' καταλαμβάνουν τὰ ὄχυρά τῆς Μανωλιάσσης, Μονῆς Τσοῦκας καὶ Ἀη Σάββα, ἐνῶ γιὰ πρώτη φορὰ ἀπ' τὸν ψηλότερο αὐχένα τῆς Ὀλύτσικας

ήχοῦσαν αἰφνιδιαστικά τὰ πυρὰ δυὸ ὀρειβατικῶν πυροβόλων, πὸ ὄλη τὴ νύχτα τ' ἀνέβασαν γυναῖκες τῶν γύρω χωριῶν.

Τὰ Τουρκικὰ στρατεύματα πανικοβάλλονται καὶ ὑποχωροῦν στὴν πεδιάδα τῶν Γιαννίνων. προσπαθοῦν ν' ἀνασυνταχθοῦν στὸ χωριὸ Ραψίστα (Πεδινή), μπροστὰ ὅμως στὰ πυκνὰ πυρὰ τοῦ Ὀρειβατικοῦ πυροβολικοῦ φεύγουν τρομαγμένοι στὰ Γιάννινα καὶ παρασύρουν μαζί τους καὶ τοὺς ἄντρες τοῦ Στρατηγεῖου τοῦ Ἐσσάτ Πασᾶ πὸ ἦταν στὸ χωριὸ Ἄη Γιάννης. Οἱ Εὐζῶνοι τοῦ ἥρωα Ταγματάρχη Βελισσαρίου μεγαλουργοῦν καὶ φτάνουν ὡς τὶς παρυφῆς τῶν Γιαννίνων.

Ἡ ἐπικοινωνία τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ μὲ τὸ Μπιζάνι καὶ τὴν Καστρίτσα ἔχει διακοπεῖ. Ἡ προέλαση ὡς τὰ Γιάννινα τῶν Εὐζῶνων τοῦ Βελισσαρίου ἦταν μιὰ παράτολμη πράξη τοῦ ἥρωα Διοικητῆ. Γιατί ἡ διαταγὴ ἦταν νὰ σταματήσουν στὴ Ραψίστα. Μὰ ἡ ἀσύλληπτη τούτου πρωτοβουλία ἐδημιούργησε τὶς περιστάσεις τῆς ἄμεσης πτώσης τῶν Γιαννίνων. Νοιώθει ὁ Βελισσαρίου τὴν ἐνδεχόμενὴ τιμωρία του γιὰ τὴν παράτολμη ἐνέργειά του μὰ ἡ ἠρώϊκὴ ψυχὴ του τὸν φέρνει μὲ τὸν Ἰατρίδη στοὺς λόφους τ' Ἄη Γιάννη τῆς Μπονίλας. Τὸ πυκνὸ σκοτάδι τῆς νύχτας δὲν τοὺς ἀφήνει νὰ διακρίνουν τὴ λευκὴ σημαία πὸ ὕψωσαν οἱ Τοῦρκοι στὸ λόφο 499 κοντὰ στὸ δημόσιο δρόμο.

Ὁ Ἰατρίδης στέλνει τὴν ὑπ' ἀριθ. 1450 ἀναφορὰ του:

«Ἅγιος Ἰωάννης 20)2)1913

Διοικητὴν Συντάγματος Εὐζῶνων

Παπαδόπουλον.

«Ἀναφέρω ὑμῖν ὅτι τὸ Σύνταγμά μας εὐρίσκεται ἔξωθεν τῶν Ἰωαννίνων ὅπου ἐγκατέστησε προφυλακὰς. Ἀπέχει ὀλίγον τῆς εἰσόδου (Νοτίας παρυφῆς) 5 λεπτά...

8ον Τάγμα Εὐζῶνων

Γ. Ἰατρίδης: Ταγ]ρχης».

Ἡ σεμνή καὶ ἥρωϊκὴ μορφή τοῦ Βελισσαρίου ποῦ πρῶτος πάτησε τὸ πόδι του στὴν παρυφὴ τῶν Γιαννίνων, φανερῶνεται ἀπὸ τὴν πιὸ κάτω ἔκθεσή του:

«Ἀριθ. 1451|β

Ἀπόσπασμα Ἐκθέσεως
9ου Τάγματος Εὐζώνων
Ταγάρχου Βελισσαρίου Ι.

«...Τότε ἐσταμάτησα μὴ θεωρῶν φρόνιμον νὰ εἰσέλθω εἰς τὴν πόλιν καὶ ἐπεδόθην εἰς τὴν λήψιν προφυλάξεων πρὸς τὸ μέρος τῆς πόλεως πρὸς δυσμὰς ταύτης καὶ πρὸς Κατσικᾶν τάξας παρὰ τοὺς τρεῖς λόχους ἀνὰ δύο πολυβόλα, μεθ' ὃ διέταξα καὶ τὴν ἀποκοπὴν τῶν τηλεγραφικῶν καὶ τηλεφωνικῶν συρμάτων μεταξὺ πόλεως καὶ Μπιζάνι· Καστρίτης καὶ μετὰ ταῦτα ἔστειλα πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ κ. Ἰατρίδου, ἵνα συμπληρώσωμεν τὰς προφυλάξεις καὶ πρὸς τὸ Μπιζάνι, ὅπερ καὶ ἐγένετο τάξαντες τὸν ἀφιχθέντα ἤδη 4ον λόχον μου μετὰ δύο πολυβόλων. Ἐπίσης ἀπέστειλα τὸν Ἀνθυπασπιστὴν τῶν πολυβόλων κ. Μπάφαν ἔφιππον πρὸς τὴν ὁδὸν Φιλιππιάδος τὸ πρῶτον καθόσον ἡ τῆς Ραψίστης διὰ μέσου τελματώδους πεδιάδος ἦτο δύσκολον τὴν νύκτα, ἵνα πληροφορήσῃ ἑπὶ ἡμέτερον στράτευμα περὶ τῆς ἐκεῖ παρουσίας μας καὶ μὲ τὴν παράκλησιν νὰ πλησιάσουν. Ἀλλ' ἐπέστρεψεν ἄπρακτος μετ' ὀλίγον διότι ἡ ὁδὸς ἐπίσης ἐφρουρεῖτο ὑπὸ τῶν Τούρκων τοῦ Μπιζανιοῦ. Μετὰ ταῦτα τὸν ἀπέστειλα πρὸς Ραψίσταν παρὰ τῷ κ. Διοικητῇ παρ' ὧ παραμένει ὁ 3ος λόχος μου καὶ τὸ Τάγμα τοῦ 17ου Πεζ. Συν|τος. Οἱ ἄντρες διάβροχοι ἐκ τῆς διαβάσεως τῶν τελμάτων ἔμεινον ἀγρυπνοῦντες μὲ τὸ ὄπλον ἀνὰ χεῖρας, συχναὶ δὲ περιπολῆαι συνέδεον τὰ διάφορα Τμήματα Κατσικᾶ καὶ Μπιζάνι, ἰδίως δεχόμενοι ὁμάδες αἰχμαλώτων, οὓς ἐνεκλείομεν ἐντὸς τοῦς Ἀγίου Ἰωάννου, ὅτε περὶ τὴν 11ην ἑσπέρας διακρίναμεν ἐκ τοῦ τελευταίου ὃν ἐπιθεωρήσαμεν μετὰ τοῦ κ. Ἰατρίδου δύο παμμεγέθεις φανοὺς ὅπισθεν τῶν ὁποίων ἠκολούθη ὁμάς ἀνθρώπων. Ἐπλησιάσα-

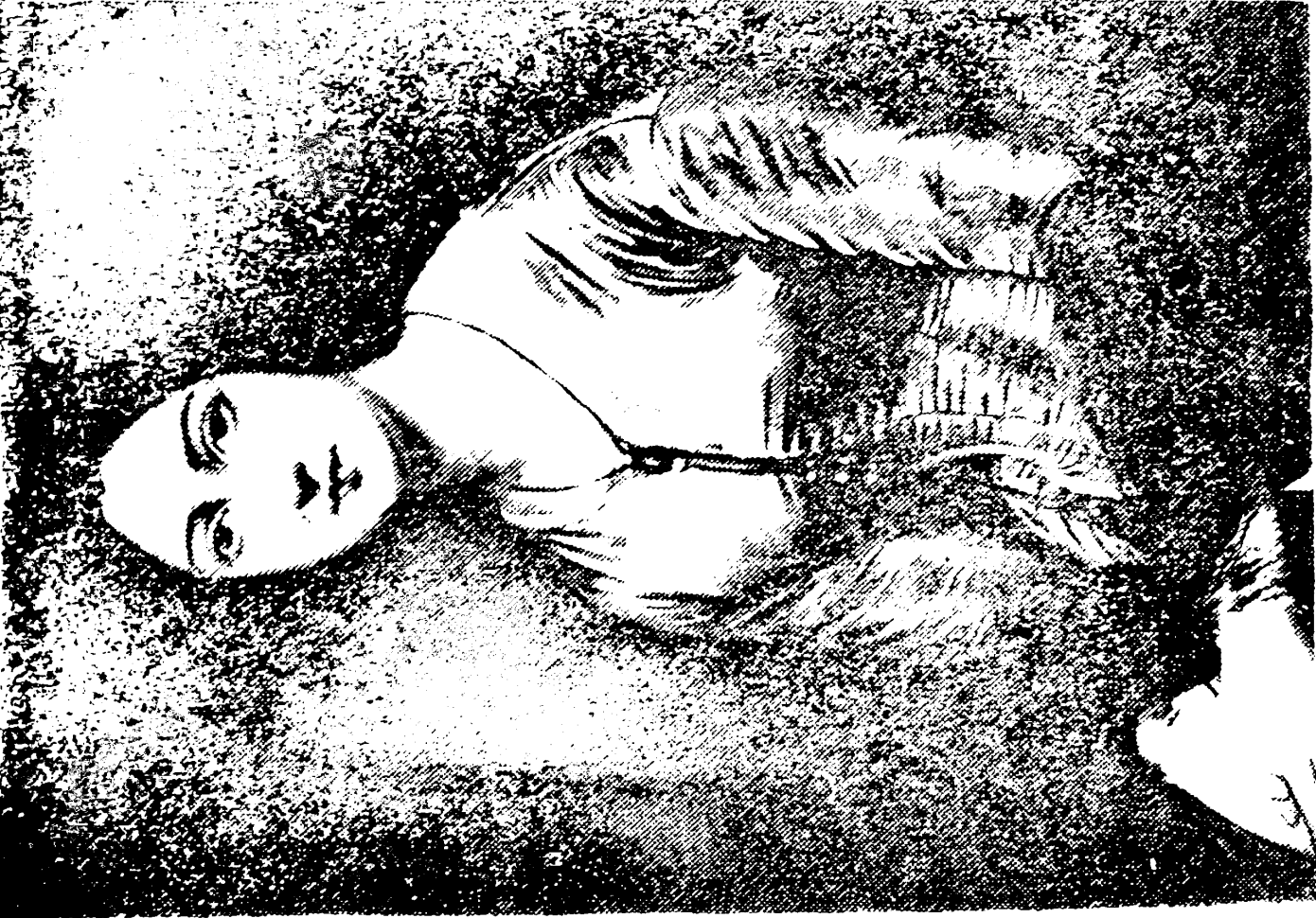

Τὸ πολᾶτι τοῦ Ἀλῆ - Πασᾶ

Κελλὶ Ἀγίου Παντελεήμονος στὸ νησί τῶν Γιαννίνων
ὅπου φονεύτηκε ὁ Ἀλῆ-Πασᾶς

Κυρά - Βασιλική

Τὸ βασιλείο τοῦ ψαρά (Γιάννινα -Νησί)

μεν καὶ ἐμφανίζεται πρὸ ἡμῶν ὁ Ἅγιος Δωδώνης, ὅστις
μας παρουσίασε δύο ἀξιωματικούς ὑπολοχαγὸν Ρεούφ καὶ
ἀνθυπ. Ταλαάτ ἀπεσταλμένους τοῦ Ἐσσάτ καὶ κομιστὰς
τῆς γνωστῆς ἐπιστολῆς τῶν Προξένων Ἰωαννίνων ἀνοικτῆς
καὶ Γαλλιστί συντεταγμένης, ἣν ἀναγνοῦς, ἐξουσιοδοτη-
θεὶς, εἶδον τὸ περιεχόμενον.

Τότε λέγω πρὸς τὸν κ. Ἰατρίδην ὅτι εἷς ἐκ τῶν δυό-
μας ἀνάγκη νὰ τοὺς συνοδεύσῃ εἰς Ἐμὶν Ἀγᾶ, ὅπως διευ-
κολύνη τὴν ταχύτεραν διὰ τῶν προφυλακῶν διέλευσίν
των ἄνευ βραδύτητος λόγῳ τῆς ἐξαιρετικῆς κρισίμου θέ-
σεώς μας (ἔχομεν ὀπίσω μας καὶ δεξιὰ τὸν ὄγκον τῶν
Τουρκικῶν Στρατευμάτων) καὶ πρὶν ἢ ἐξημερώσῃ καὶ τὴν
ἀντιληφθοῦν.

Ἀπεφασίσθη νὰ τοὺς συνοδεύσω ἐγὼ ἐπιβάς τῆς ἣν
εἶχον ἀμάξης μετὰ τῶν λοιπῶν τριῶν.

Ἀφίχθόντες εἰς τὰς προφυλακὰς τοῦ Μπιζάνι ἐπὶ τῆς
ὁδοῦ ἐγινόμεθα δεκτοὶ διὰ πυροβολισμῶν παρ' ἀγρίου
σκοποῦ πυροβολοῦντος καὶ κραυγάζοντος «ντούρ» ὅταν 4
σφαῖραι ἐσφύριζαν εἰς τὰ ὦτα μας, τότε κατέρχεται ὁ
ὑπολ. Ρεούφ προχωρῶν μόνος καὶ μὲ κόπον ἐπιτυχῶν νὰ
πείσῃ τὸν σκοπὸν νὰ ἡσυχάσῃ. Ἐλθόντος ἐν τέλει τοῦ
ἀρχιφύλακος διηκολύνθη ἡ διέλευσις, ἀφοῦ ἐξηγήθη αὐ-
τῷ ὁ σκοπὸς τῆς ἀποστολῆς καὶ οὕτω ἀνενόχλητοι πλέον
ἀφίχθημεν εἰς τὰς ἡμετέρας τοῦ Αὐγοῦ προφυλακὰς, ἔνθα
ἐτηλεφώνησα εἰς Ἐμὶν Ἀγᾶ ζητήσας καὶ αὐτοκίνητον
πρὸς ταχύτεραν μετάβασιν ὅπερ καὶ ἐγένετο.

Καθ' ὁδὸν οἱ Τοῦρκοι ἀξιωματικοὶ μὲ ἡρώτων περι-
τῶν ὑπὸ τῶν ἡμετέρων στρατευμάτων κατεχομένων θέσε-
ων εἰς ὃ ἀπήντησα ὅτι ἢ ἐκ 3 συνταγμάτων φάλαγξ τῆς
Μανωλιάσσης κατήλθεν εἰς τὴν πεδιάδα, ἢ ἐπίσης ἐκ 3
συνταγμάτων φάλαγξ τοῦ Ἁγίου Νικολάου εἶναι εἰς Ρα-
ψίσταν, ἢ τῆς Τσοῦκας ἔχει κατέλθει τὸ εἰς Δουρούτη,
προσέτι δὲ καὶ ἡ δεξιὰ μας φάλαγξ Λοζέτσι προελαύνει
πρὸς τὰ ἐκεῖ. Ὅτε ἐπεστρέφομεν τὴν πρωΐαν καὶ ἦτο ἡ-
μέρα πλέον οἱ Τοῦρκοι ἀξιωματικοὶ ἀνεζήτουν νὰ ἴδουν

τά προμνησθέντα στρατεύματα, οίτινες μάτην ἀναζητοῦν-
τες δὲν τὰ ἔβλεπον μὲ ἠρώτησαν ποῦ εἶναι καὶ ἐγὼ τοὺς
ἀπαντῶ «ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων».

«Μὰ δὲν μᾶς ἐλέγατε τὴν νύκτα ὅτι εἶχον κατέλθῃ
εἰς τὴν πεδιάδα;» μοί προσέθεσαν. «Ὁχι τοὺς λέγω, εἰς
τὴν πεδιάδα μόνον ἡμεῖς εἶχομεν κατέλθῃ». Τότε οἱ ἀ-
ξιωματικοὶ προσβλέψαντες ἀλλήλους καὶ κατανοήσαντες
τὸ πάθημά των, ἔδηξαν τὰ χεῖλη καὶ μοὶ λέγουν εἶτα:
«κ. Ταγματάρχα πρέπει νὰ γνωρίζητε ὅτι ἡ τιμὴ τῆς πα-
ραδόσεως τῶν Ἰωαννίνων ὀφείλεται εἰς ὑμᾶς». Περὶ τὴν
δὴν πρωΐας τῆς 21ης ἐπανεκάμψαμεν εἰς τὰς πρὸ τῶν
Ἰωαννίνων θέσεις μας ὅπου εἶχεν ἤδη ἀφίχθῃ καὶ ὁ Δι-
οικητῆς τοῦ 3ου Λόχου μου καὶ τοῦ Τάγματος τοῦ 17ου.
Ὁ Ἀνθυπασπιστῆς κ. Μπάφας ὅστις ἐστάλη εἰς Ραψί-
σταν πρὸς συνάντησιν τοῦ κ. Διοικητοῦ περὶ προσκλή-
σεως τῶν στρατευμάτων ὅπως πλησιάσωσι μετέβη καὶ με-
τέδωσε τὴν παράκλησίν μου». ⁴⁸

Ἰ. Βελισσαρίου. ⁴⁹

Ἡ ἐπιστροφή στὰ Γιάννινα ἀπ' τὸ μέτωπο τοῦ Ἐσσάτ
Πασᾶ, ὁ ρακένδυτος τουρκικὸς στρατὸς ποῦ ὀπισθοχω-
ροῦσε καὶ χτυποῦσε ἐξαθλιωμένος τὶς πόρτες ζητῶντας
ἐκμὲκ (ψωμί), ἡ κατάληψη τῶν τόσον κοντινῶν ὑψωμάτων
τῆς πόλης ἀπὸ τοὺς στρατιῶτες τοῦ Βελισσάρου, εἶχαν
πέσει ὅλους πῶς τὰ Γιάννινα λευτερόνονται.

Ὁ Ἐσσάτ ἀναγγέλει στὸ Μητροπολίτη καὶ στοὺς
Προξένους, ὅτι θεωρεῖ μάταιη κάθε ἀντίσταση καὶ τοὺς
παρακαλεῖ νὰ μεσολαβήσουν γιὰ τὴν παράδοση τῆς πό-
λης, ἀφοῦ ἐξασφαλιστεῖ ἡ ζωὴ, ἡ τιμὴ, οἱ θρησκευτικὲς
πεποιθήσεις καὶ ἡ περιουσία τῶν Μουσουλμάνων κα-
τοίκων.

48. «Πολεμικὴ Ἐκθεσις Γ. Ε. Σ. τόμ. Β' παράρτημα σελ. 675».

49. Ὁ λόφος τοῦ «Οἰκοτροφείου Θελέων Ἰωαννίνων» φέρει τὸ
ὄνομα Βελισσαρίου, μικρὸ δεῖγμα αἰώνιας εὐγνωμοσύνης στὸν ἥρωα αὐ-
τὸν ἀξιωματικόν.

Καί τότε συντάχτηκε τὸ ἱστορικὸ ἔγγραφο τῶν Προξένων, στὸ Διάδοχο Κωνσταντῖνο :

« Ὑψηλότατε,

Ἡμεῖς οἱ ὑπογεγραμμένοι Πρόξενοι ὑποβάλλομεν μετὰ σεβασμοῦ εἰς τὴν Ὑμετέραν Ὑψηλότητα τὰ ἑξῆς :

Ὁ διοικητὴς τῶν αὐτοκρατορικῶν στρατευμάτων Ἐξοχώτατος Ἐσσάτ Πασᾶς, ὅπως ἀποφύγη τὴν ἄσκοπον αἱματοχυσίαν μᾶς ἐπεφόρτησεν ὅπως παρέμβωμεν καὶ διευκολύνωμεν τὴν παράδοσιν τῆς πόλεως. Παρακαλοῦμεν ὅθεν ὅπως διατάξητε νὰ παύσουν αἱ ἐχθροπραξίαι. Ἀνάλογοι διαταγαὶ ἐδόθησαν ὑπὸ τοῦ Ἐσσάτ.

Οἱ ὑπογεγραμμένοι θὰ ἦσαν ἰδιαιτέρως εὐγνώμονες, ἐὰν ἐγνώριζεν ἡμῖν ἡ Ὑψηλότης σας διὰ μέσου κηρύκων τὰς ἀποφάσεις της.

Ἔπονται αἱ ὑπογραφαὶ τῶν προξένων Ρωσσίας, Αὐστρίας, Ρουμανίας καὶ Γαλλίας».

Ὁ Διάδοχος μὲ τοὺς ἴδιους Προξένους δηλώνει στὸν Ἐσσάτ, ὅτι δέχεται τὴν παράδοσιν μὲ τὸν ὄρο τὰ Τουρκικὰ στρατεύματα ἀφοῦ ὑψώσουν λευκὴ σημαία νὰ παραδίνωνται στὰ προελαύνοντα Ἑλληνικά.

Τῇ μεγάλῃ νίκῃ ὁ στρατηλάτης Κωνσταντῖνος ἀγγέλει τὴν ἴδια στιγμή στὸ Βασιλεῖα καὶ τὸν Πρωθυπουργὸ μὲ τὸ παρακάτω ἱστορικὸ τηλεγράφημα :

« Χάνι Ἐμὶν Ἄγᾶ 21 Φεβρουαρίου 1913, ὥρα 6 π. μ.

Α. Μ. Βασιλέα – Θεσσαλονίκην
Πρωθυπουργὸν – Ἀθήνας

Ἄλωθέντος ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ τοῦ Δυτικοῦ μετώπου τοῦ Φρουρίου τῶν Ἰωαννίνων καὶ κυκλωθείσης τῆς γραμμῆς τῶν ἐρεισμάτων Μπιζανίου – Καστρίτσας ὁ Ἐσσάτ Πασᾶς μοὶ ἐδήλωσεν ταύτην τὴν στιγμήν, ὅτι ὁ στρατός του παραδίδεται αἰχμάλωτος. Λεπτομερεῖας μεγίστης Νίκης ἀνδρείου Στρατοῦ τηλεγραφήσω προσεχῶς.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ».

Τὰ ὑποχωροῦντα Τουρκικὰ στρατεύματα τῆ νύχτα τῆς 20 πρὸς 21 Φλεβάρη ἐπιδίδονται σὲ διαρρήξεις καὶ στὴν πυρπόληση τῆς ἀγορᾶς. Ὀλόκληρο τὸ κοντὰ στὴ Μητρόπολη τετράγωνο πυρπολεῖται καθὼς κι' ἡ συνοικία τῶν Μνημάτων ἀπ' ὅπου ἔφευγε ὁ Τουρκικὸς στρατὸς πρὸς τὸ Λυκόστομο, ἡ δὲ ἀγορὰ διέτρεχε τὸν πιὸ σοβαρὸ κίνδυνο. Ὁ Γάλλος ὑποπρόξενος Dussar μὲ τὴ σύζυγόν του καὶ τὸ διερμηνεῖα τοῦ Προξενείου I. Λάππα ἐμφανίζεται στὸ κρισιμώτερο σημεῖο πυρπολισμοῦ τῆς ἀγορᾶς καὶ μὲ κίνδυνο τῆς ζωῆς του ἀποτρέπει τοὺς Τούρκους. Ὁ Πρόξενος τῆς Ρωσσίας Παναγιώτης Καλλίγερος μὲ τὸ περίστροφο στὸ χέρι καὶ μὲ τὸ μαστίγιο ἀπωθεῖ τοὺς ἐμπρηστές.⁵⁰ Τέλος ὁ Ἐσσάτ πασᾶς λαμβάνει αὐστηρότατα μέτρα γιὰ τὴν προστασία τῆς ἀγορᾶς καὶ γενικώτερα τῆς πόλης, ἡ ὁποία τελικὰ διασώθηκε.

Μιὰ νύχτα φρίκης ποὺ τὴ διαδέχτηκε τὸ ξημέρωμα τῆς γαλανῆς καὶ ξάστερης 21ης Φλεβάρη σὲ μιὰν ἀποθέωση ἑνὸς κόσμου ὠραίου.

Ἡ ἀγέρωχη ψυχὴ ὄλων τῶν Ἑλλήνων ἐπετέλεσε τὸ ἀσύλληπτο θαῦμα.

Παράλληλα πρὸς τὸν ἥρωα ποιητὴ Λορέντζο Μαβίλη, μάχονται μὲ τὴν πέννα καὶ τὸ ὄπλο κι' ἄλλοι ποιητές :

«Μανωλιάσσα – 25 Δεκεμβρίου... Ὅλοι ζητοῦν πυροβόλα. Διακρίνω τὸν πυροβολάρχην Πετμεζᾶν. Ἐχει διανεῖμει τὰ τέσσαρα πυροβόλα του εἰς τὰς τέσσαρας ἄκρας... Καὶ ὁ πυροβολάρχης ὅστις εἶναι ὑπὸ τὴν φιλολογικὴν του μορφήν ὁ γλυκὺς Λαύρας, βαίνει μὲ βῆμα περιπάτου ἀπὸ τοῦ ἑνὸς πυροβόλου εἰς τὸ ἄλλο φέρων τὸν ἀναπόσπαστον μονύελον καὶ περιστρέφων εἰς τὸν ἀέρα πελωρίαν γκλίτσαν... Πλησίον τοῦ λόχου μας ἄλλη διμοιρία μὲ ἐπὶ κεφαλῆς λοχίαν τὸν ποιητὴν Ρῶμον Φιλλύραν

50. Ἐφημ. «Ἡπειρος» τῆς 3 Μάρτη 1913.

έξεμεϊ τόν θάνατον, 'Η μικρή μας φιλολογία ἄς μὴ ἔχη παράπονα' ἀντιπροσωπεύεται θαυμάσια». ⁵¹ Μὰ σήμερα κάτω ἀπ' τὸ φῶς τοῦ λαμπεροῦ ἡλίου πού ἀνατέλλει ἀπὸ αἵματοβαμμένες κορφές λούζονται ὄλοι στὴν ὁμορφὴ πολιτεία πού τινάζεται λεύτερη καὶ ἀγιασμένη. Χαρμόσυνες καμπᾶνες ἀγγέλου τὴν ἔθνικὴ ἀνάστασι. 'Απ' τὸ Μιτσικέλι καὶ τὴν 'Ολύτσικα τὸ πυρωμένο ἀγέρι φέρνει τ' ἀθάνατο μήνυμα καὶ τὴ μοσχοβολιά του στοὺς ἡμίθεους τῶν ἱερῶν τῆς πατρίδας ἀγώνων πού ἤρεμοι ἀναπαύονται στοὺς τάφους των, φέρνει τὸ χαρμόσυνο ἄγγελμα τῆς πραγματικότητος στοὺς Μεγάλους Εὐεργέτες καὶ τὸ ἀναστάσιμο σάλπισμα τῆς καρποφορίας τοῦ σπόρου τους στοὺς Μεγάλους διδασκάλους τοῦ Γένους.

Τὰ θρυλικά Γιάννινα λευτερώθηκαν.

Τὸ Ἑλληνικὸ ἰππικὸ μὲ τὸν Στάϊκο καὶ Μελεᾶ βρίσκονται στὴν πόλη, ὁ Συνταγματάρχης Σοῦτσος, ὁ τέως Γενικὸς Πρόξενος Α. Φορέστης, ὁ Τροπάκης κι' ὁ Λαουτάρης εἶναι ἕτοιμοι νὰ παραλάβουν τὴν πόλη.

Τὸ «Πρωτόκολλον» τῆς παράδοσης ὑπογράφεται στίς 2 μ.μ. τῆς 21-2-1913 ἀπ' τὸ Βεχὴπ Πασᾶ, ἀδελφὸ τοῦ 'Εσσάτ καὶ τοὺς τότε ἀρχηγούς Ι. Μεταξᾶ καὶ Ξ. Στρατηγό.

ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟΝ

Μεταξὺ τῶν ὑπογεγραμμένων Λοχαγοῦ Μεταξᾶ καὶ Λοχαγοῦ Στρατηγοῦ πληρεξουσίων τῆς Α.Β.Υ. τοῦ Ἀρχιστρατήγου τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ Μακεδονίας καὶ Ἡπείρου καὶ τοῦ Βεχὴπ Βέη Ἀντ)ρχου καὶ Διοικητοῦ τῆς ὠχυρωμένης τοποθεσίας τῶν Ἰωαννίνων συνεφωνήθησαν τὰ ἑξῆς:

α) Ἡ ὠχυρωμένη τοποθεσία τῶν Ἰωαννίνων παραδίδεται εἰς τὸν Ἑλληνικὸν Στρατόν.

51. Ἡλία Κατσαντώνη: «Ἡ Ἐκπόρθησι τοῦ Μπιζανίου» βιβλ. Μ. Σαλιβέρου ἐκδ. 1914, σελ. 49.

β) Τὰ στρατεύματα, ἅτινα εὐρίσκονται σήμερον εἰς τὴν ὠχυρωμένην τοποθεσίαν παραδίδονται ὡς αἰχμάλωτοι πολέμου.

γ) Ἄπαν τὸ ὑλικὸν πολέμου, ὄπλα, σημαῖαι καὶ ἵπποι θὰ παραδοθῶσιν εἰς τὸν Ἑλληνικὸν Στρατόν, εἰς οἷαν κατάστασιν εὐρίσκονται σήμερον.

δ) Ἄπαντες οἱ Ἀξιωματικοί, στρατιῶται, τραυματῖαι καὶ ἀσθενεῖς ὑπαχθήσονται εἰς τὸν Νόμον τοῦ πολέμου.

(ὑπογρ.) ΒΕΧΗΠ—Ι. ΜΕΤΑΞΑΣ, Ξ. ΣΤΡΑΤΗΓΟΣ.

Ἡ βία συντρίφτηκε. Οἱ φυλακὲς ἔσπασαν καὶ τυραννισμένοι ρωμηοὶ ξεχύνονται στοὺς δρόμους. Ἡ γαλανόλευκη κυματίζει. Ἐνα γλυκὸ τραγούδι κυλάει. Τὸ τραγούδι τὸ γλυκὸ τῆς λευτεριᾶς. Ἡ εἴσοδος στὶς 23 Φλεβάρη τοῦ Διαδόχου Κωνσταντίνου στὰ Γιάννινα ἐπισφράγισε τὴν κατάλυση πέντε αἰώνων σκλαβιάς. Χιλιάδες κόσμου στοὺς δρόμους. Στὴν εἴσοδο τῆς πόλης καὶ τῆς πλατείας ὑψώνονται θριαμβευτικὲς ἀψίδες.

«Τῷ Ἐλευθερωτῇ Μακεδονίας καὶ Ἡπείρου Ἐνδόξῳ στρατηλάτῃ Διαδόχῳ Κωνσταντίνῳ εὐγνωμονοῦσα ἡ Ἡπειρος». Κάτω ἀπὸ βροχὴ λουλούδια, μὲ ἄπειρα χειροκροτήματα, σὲ μιὰ ἀληθινὴ ἀποθέωση καὶ μὲ κλάμματα γίνεται ἡ ὑποδοχὴ τοῦ Διαδόχου Κωνσταντίνου. Στὴν πλατεῖα ἡ ἀποθέωσή του θυμίζει «θρίαμβο» Ρωμαίου Αὐτοκράτορα. Στὴ Μητρόπολη τελεῖται δοξολογία ἀπ' τὸ Μητροπολίτη καὶ τοὺς Ἐπίσκοπους Μελέτιο καὶ Δωδώνης.

Ὁ Μητροπολίτης Γερβάσιος προσφωνεῖ:

«Ὅργανον θεοδόξαστον τῆς θείας Προνοίας, Ὑψηλότατε Στρατηλάτα Κωνσταντίνε, τὸ μέγα καὶ τετιμημένον παρ' ἅπαντι τῷ Ἑλληνικῷ Λαῷ ὄνομα, εἰσήλασας ἀστραπιαίως εἰς τὴν καρδίαν τῆς Μακεδονίας καὶ νικητῆς καὶ τροπαιοῦχος ἐνταῦθα καταφθάσας πηγνύεις τὸ Ἱερὸν τῆς ἐλευθερίας λάβαρον ἐπὶ τῶν ἐπάλλξεων τῆς Ἀκροπόλεως ταύτης τῆς εὐάνδρου Ἡπείρου, ἧς τὰ ὄρια πρόκειται νὰ χαράξῃ τὸ ὄξυ ξίφος Σου καὶ ἡ ἀνδρεία καὶ ὁ ἄκρατος

πατριωτισμός τῶν θαρραλέων πολεμιστῶν Σου.

Καί λοιπόν, Χριστιανοί μου, ἡμεῖς οἱ τέως ἐν χώρα καί σκιᾷ θανάτου καθήμενοι, βλέπομεν φῶς μέγα, βλέπομεν συντετριμένες καί μακράν ἐκτινασσομένας τῆς ἀκράτου δουλείας τὰς ἀλύσεις. Ἄλλὰ μήπως Χριστιανοί, διατελοῦμεν παίγνιον ἀπατηλοῦ ὄνειρου; Μέγας εἶ Κύριε καί θαυμαστά τὰ ἔργα Σου. Ἡ δεξιὰ Σου, Κύριε, συνέτριψε τοὺς ὑπεναντίους. Ἐπειδες τέλος, Κύριε, ἐπὶ τὴν κάκωσιν καί ταπείνωσιν τοῦ περιουσίου Λαοῦ Σου.

Ἐπὶ σειρὰν αἰῶνων, Ὑψηλότατε, οἱ πατέρες ἡμῶν καί ἡμεῖς Ἕλληνες ὄντες, τυράννου ἐδουλεύομεν. Ἐλοιδορούμεθα, ἐκολαφιζόμεθα ἐμαστιγούμεθα, ἐβασανίζόμεθα καί τί δέν ἐπάσχομεν ; Οἱ πλούσιοι, Ὑψηλότατε, δέν αἰσθάνονται τὰ δεινὰ τῆς πενίας. Ἄλλὰ καί οἱ μεγάλοι καί ἰσχυροὶ τῆς γῆς δέν συναισθάνονται τὰ δεινὰ τῆς δουλείας, διότι δέν εἶδον ἰδίοις ὀφθαλμοῖς τί σημαίνει βδέλυγμα ἐρημώσεως, οὐδ' ἐδοκίμασαν ποτέ τέρατος τυραννικοῦ σπάθην, οὐδέ τὴν ὑπερφίαλον θηριωδίαν. Ἄλλ' ἡμεῖς οἱ μέχρι τρυγὸς ποτισθέντες τὰ παντοδαπὰ τῆς πικρίας τῶν δούλων ποτήρια, ἡμεῖς συναισθανόμεθα ὅποιον ἀγαθὸν σήμερον ἀπεκτήσαμεν. Νομίζομεν ὅτι σήμερον νεωστὶ ἐγεννήθημεν, σήμερον ἐξεπηδήσαμεν ἐκ τῆς κοιτίας τῶν μητέρων μας... Τρίζουσι μὲν ἐκ χαρᾶς καί ἀγαλλιάσεως ἐν τοῖς τάφοις τὰ ὄστα τῶν πατέρων μας, αἱ δὲ ψυχαὶ αὐτῶν ταύτη τῇ στιγμή ὑπὲρ τὸ Σεπτὸν Σου πρόσωπον, περιχορεύουσαι, περιστρέφουσι δι' ἀμαράντων ἀνθέων δόξης τὴν πολύτιμον κεφαλὴν Σου. Ἡμεῖς δὲ προσφέρομεν τὴν βαθεῖαν ἡμῶν εὐγνωμοσύνην τῇ τε Ὑμετέρα Ὑψηλότητι καί τῇ λεοντοκάρδῳ Στρατιᾷ Σου. Εἶη ἀνθόσπορτος ἡ ὁδὸς Ὑμῶν, λιγυρὸν καί κοπτερὸν τὸ σφάγανον, δόξα δὲ καί τιμὴ καί ἔπαινος ἔστω ἀχώριστος ὑμῶν σύντροφος⁵²...»

Ἡ ἄλωση τῶν Γιαννίνων εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς Μεγάλης Ἰδέας, τῆς βαθεῖας πίστεως στὴν Ἑλληνικὴ κληρονο-

52. Ἐφημ. «Πατρίς Ἀθήνα 24-2-1913

μιά, στὸν Ἑλληνικὸ πυρῆνα, μ' ἓνα λυτρωτικὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν δεσμῶν τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ καὶ κατὰ τῆς Τυραννίας τῶν ἀδούλων ἀδελφῶν, τῆς πίστεως ὄλων γιὰ τὴν ἀποστολὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ στὸ διεθνῆ στίβο τῆς ἀνθρωπιᾶς καὶ τῆς λευτεριᾶς. Καὶ τὸ θαῦμα συντελέστηκε.

Ἀτενίζομε τὸ γυμνὸ βουνὸ τοῦ Μιτσικελιοῦ, ψηλὰ τὸ Δρῖσκο, καὶ συγκινημένοι μαζεύομε κάτασπρα ἀγριολούλουδα γιὰ νὰ ράνωμε εὐγνώμονες τὸν τάφο τοῦ πατριδολάτρη ἐξαίρετου ἐφτανήσιου ποιητῆ Λορέντζου Μοβίλη πού κάτω ἀπ' τὸ Φλάμπουρο τοῦ Ἰταλοῦ στρατηγοῦ Πιπίνου Γαριβάλδη πολέμησε γενναῖα καὶ καθαγίασε τὸν ἀγῶνα τῶν θρυλικῶν Γιαννίνων μὲ τὰ δαφνοστέφανά του, μὲ τ' ἄλικο αἷμα του, γιὰτὶ θεώρησε ὑψιστὴ τιμὴ του νὰ δώσει τὴ ζωὴ του στὴν Πατρίδα, γιὰτὶ πίστεψε πῶς : «ἦρθε, ἦρθε ἡ ὥρα πού τῆς μάνας μας Ἑλλάδας θᾶστραφε ξανά ἡ σβημένη ὄψη».

Ἀτενίζομε τὴν προτομὴ πού ἡ αἰώνια εὐγνωμοσύνη τοῦστησε στὸν παραλιμνιακὸ δρόμο καὶ φιλοῦμε τὴ γλυκειὰ μορφὴ τοῦ μελωδικοῦ ποιητῆ πού συνέδεσε τὴν ἐφτάνησο μὲ τὴν ἠπειρο καὶ μὲ νέους ἀκατάλυτους δεσμούς, πού θεράπευσε τὴ Μοῦσα μὲ τὸ στίχο καὶ μὲ τὸ ὄπλο. Γιὰτὶ ἔκανε τὴν ιδέα πράξη, τὸ λόγο πολεμικὴ ἰαχὴ καὶ τὸ ρυθμὸ, σταθμὸ ζωῆς κι' ἀμάραντη μνήμη.

Κι' ὡς προχωροῦμε τὴ γραφικὴ Λεωφόρο Καραμανλῆ μὲ τὸ σκυθρωπὸ κάστρο δεξιὰ πού βιγλίζει κι' ἀναδίνει τὸ κλίμα ἐνὸς ἄλλου καιροῦ μὲ δλόρθους πάνω στοὺς βράχους δυὸ μιναρέδες, τὴ σπηλιὰ τοῦ Σκυλόσοφου πού μάρτυρησεν ὁ μεγάλος ἐκεῖνος Δεσπότης, τὴν προτομὴ τοῦ ποιητῆ Ἀλέξανδρου Πάλλη π' ἀγναντεύει τ' ὄμορφο νησί πού σκεπάζει τὴ στάχτη του, τὰ βαθίσκια αἰωνόβια πλατάνια πού φτιάχνουν μιὰν ὄμορφη ἀλλέα, κι' ἀριστερὰ τίς ἀμμουδιές, τὰ γλυμμένα βράχια, τίς ψαρόβαρκες πού λικνίζονται στὸ ρυθμικὸ κουπί τοῦ βαρκάρη πάνω στὰ γαληνεμένα τ' ἀτεμάχιστα καὶ γαλαζένια νερά τῆς Παμβώτιδας, ὅλα μεταβάλλονται σ' ἓνα λυρικὸν οἶστρο. Ὁ ἥλιος πού

ἀνατέλλει χαρούμενος βάφει σὲ ρόζ και σὲ κόκκινο τίς ἀντίπερα βουνοκορφές, βουτάει στή λίμνη πού γίνεται ὀλοπόρφυρη και χρυσαφένια κι' ἀρχίζει μ' ἓνα μεθυστικό λίκνισμα τοῦ ἀνάλαφρου ἀγέρα τοῦ Μιτσικελιοῦ νά μουρμουρίζει τὸ γλυκὸ τραγοῦδι τῆς ζωῆς. Ἐλαφρὰ μονόξυλα, ξεχασμένες βαρκοῦλες μιᾶς παληᾶς ρομαντικῆς ἐποχῆς και περήφανες βενζινάκατοι πού πηγαινοέρχονται στὸ νησί, ἀυλακώνουν τὸ νερό. Ψαράδες ἀνοίγουν τὰ δίχτυα τους, ἡ νιότη τραγουδάει, οἱ μεγαλύτεροι ἀναπαύουν τὸν κάματο τους στήν εὐτυχισμένη ὀκνηρία τῆς ὥρας, και στοὺς καλάμωνες οἱ παλαίμαχοι ψαράδες διορθώνουν τὰ δίχτυα τους και μιλάνε ἀτέλειωτα μὲ τίς ἀραγμένες κι' ἀχρηστες πιά βαρκοῦλες, μιλάνε μὲ τὰ παιδικὰ τους χρόνια.

Τὸ κάλεσμα τῆς Παμβώτιδας, πού εἶναι γνωστὴ ἀπ' τὸ 12ον αἰῶνα μὲ τὸν Εὐστάθιο, εἶναι ἓνα συγκινητικό κάλεσμα. Ἀπ' τὰ βάθη τῆς φτάνει ὁ ἀνασσαμὸς τοῦ θανάτου τῆς κυρα·Φροσύνης, τῆς ὁμορφῆς και μορφωμένης ἐκείνης νέας, πού συνδέθηκε μὲ τὸ Μουχτάρ τὸ μεγαλύτερο γιὸ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ὁ ὁποῖος γιὰ νά πραγματοποιήσει τὴν ἐκδίκηση τῆς νύφης του, τῆς γυναίκας τοῦ Μουχτάρ, πνίγει⁵³ τὴν κυρά·Φροσύνη μὲ ἄλλες 17 γυναῖκες, μιὰ θλιβερὴ νύχτα τοῦ 1801 τὴν ὥρα πού πλανιόνταν οἱ σκιές κι' ἡ καταιγίδα στή λίμνη, πρὸς τὸ μέρος τῆς ἐκκλησιᾶς τ' Ἀη Νικόλα.

Στίς βαρυχειμωνιές, τὰ νερά τῆς λίμνης⁵⁴ κρουσταλλιάζουν και γίνεται ἡ λίμνη ὄλη ἓνας βιενέζικος μαγικός καθρέπτης. Ἡ παράδοση διασώζει πῶς τὸ 1434 ὁ Ντουραχάν πασᾶς ποῦρχονταν ἀπ' τὴ Θεσσαλία διὰ μέσου τῆς Πίνδου γιὰ νά καταστείλει μιὰν ἀνταρσία στήν Ἡπειρο,

53. Thos. Smart Hughes «Ταξείδια στή Σικελία, Ἑλλάδα και Ἀλβανία» 1820.

54. Ἡ ἐπιφάνεια τῆς λίμνης εἶναι 470 μ. ἀπ'τὴ θάλασσα. Ἐχει ἡ λίμνη πλάτος 5 χιλιόμ. στὸ δὲ σημεῖο τοῦ κάστρου πρὸς τὸ Μιτσικέλι 1,5 χιλ., βάθος 4—5 μέτρα και μεταξύ νησιοῦ και βουνοῦ 11 μέτρα, μήκος 8 περίπου χιλιόμ. κι' ἐπιφάνεια 22,8 τετραγωνικά χιλιόμετρα.

φτάνοντας στην ανατολική όχθη της λίμνης και χωρίς να καταλάβει ότι βρίσκονταν σε παγωμένη⁵⁵ λίμνη τή διάβηκε μ' όλο τὸ στρατό του κι' ἤρθε στὰ Γιάννινα, ὅπου πληροφορήθηκε τὸν κίνδυνο ποὺ πέρασε. Ἀποδίδοντας τή σωτηρία του σ' ἓνα εἰκονοστάσι τῆς Παναγιᾶς, ἴδρυσε ἀνατολικά τῆς λίμνης, ἀπ' ἐκεῖ ποὺ τή διάβηκε, τὸ γραφικὸ Μοναστήρι τῆς Παναγιᾶς Ντουραχάνη.

Μὰ καὶ δυὸ ναυμαχίες διασώζει τὸ χρονικὸ τῶν μοναχῶν Πρόκλου καὶ Μοναχοῦ. Ἡ μιὰ τὸ Φλεβάρη τοῦ 1379 τὸν καιρὸ τοῦ Θωμᾶ Πρελούμποβιτς καὶ τῶν Ἀλβανῶν τοῦ Μαλακασιοῦ ποὺ κατάλαβαν ἓναν πύργο τοῦ κάστρου καὶ τὸ νησί καὶ πολιορκήσαν τὴν πόλη, στοὺς ὁποίους τελικὰ οἱ ἀμυνόμενοι ἀντεπετέθησαν μὲ βάρκες καὶ τοὺς ἐδίωξαν, κι' ἡ ἄλλη τοῦ 1389 τὸν καιρὸ τοῦ Ἰζάουλου καὶ τῶν Ἀλβανῶν τοῦ Γιάννη Σπάτα ποὺ πολιορκήσε τὴν πόλη μὲ δυὸ πλοῖα.

Ἡ βενζινάκατος μᾶς φέρνει στὸ νησί ποὺ μᾶς καλεῖ σὲ μιὰ μακάρια ὄνειροπόληση.

Ἐδῶ ὄλα γαληνεύουν κι' ἡσυχάζουν σ' ἓνα εὐδαιμονικὸ περιβάλλον. Μικροί, στενοί, πεντακάθαροι δρόμοι μ' ἀσβεστωμένα πεζούλια, ὀλόλευκα σπιτάκια μὲ σκιερὲς αὐλές, μὲ ξύλινους ἐξῶστες πνιγμένους στὴν πρασινάδα κι' ἀραδιαστὲς ντενεκεδένιες γλάστρες κατάφορτες στὰ λουλούδια μὲ πλούσιους χρωματισμοὺς καὶ μύρια ἀρώματα. Περιποιημένοι κῆποι μὲ λογιῶν-λογιῶν φυτὰ κι' ἀπ' τοὺς φράχτες τὸ ἔντονο ἄρωμα τῆς δάφνης νὰ σοῦ θυμίζει κάποιους ἱστορικοὺς χρόνους.

Μιὰ μελωδία στεριανῆς καὶ θαλασσινῆς ζωῆς κελαρύζει ἐδῶ στὸ νησάκι. Λίγα χωράφια, λίγα γίδια στὶς πλαγιές, γυναῖκες νὰ συζητοῦν στὶς βρῦσες, πιὸ κεῖ νὰ μαζεύουν ξύλα, κάπου-κάπου ν' ἀκούγεται ἡ φλογέρα καὶ τὸ τραγούδι τοῦ Τσοπάνου, καὶ στὶς ὄχθες τῆς λίμνης νὰ ἐπι-

55. «Σ' ἐνθύμησες» μνημονεύεται γενικὸ πάγωμα τῆς λίμνης τὸ 1540, 1687, 1700, 1864. Ἐπίσης πάγωσε τὸ 1929 καὶ 1959.

διορθώνονται δίχτυα, ν' ἀράζουν ειρηνικά οί βαρκοῦλες, νὰ πηγαινοέρχονται οί βενζίνες, νὰ προσφέρωνται οί περίφημες καραβίδες. Μιά γαληνεμένη ταπεινή ζωή πού ἀποπνέει συγκινητικά τήν ποίησή της.

Σπάρθηκε ὁ μικρός τοῦτος τόπος ἀπό Μοναστήρια πού σέ μιὰ ἀτμόσφαιρα καλωσύνης καί εἰρήνης μέ τή μοναστική ζωή, ἔδωκαν στοῦ γύρω χῶρο βιβλική γαλήνη καί σκόρπισαν εἰρηνικό φῶς μέ τήν καλλιέργεια τοῦ πνεύματος.

Ἡ Μονή τῶν Φιλανθρωπινῶν ἢ Σπανοῦ πού χτίστηκε τὸ 1292 ἀπ' τὸν ἱερέα Μιχαήλ Φιλανθρωπινὸ πού τάφηκε στοῦ νάρθηκα τῆς ἐκκλησιᾶς. Τὸ Μοναστήρι τοῦτο ἦταν κι' ἐκπαιδευτήριον, στὸν ἔσωνάρθηκα δὲ τῆς ἀριστερῆς εἰσόδου βλέπει κανεὶς τίς τοιχογραφίες τῶν Ἑφτά φιλοσόφων, τὸν Πλάτωνα, Ἀπολλώνιο, Σόλωνα, Ἀριστοτέλη, Πλούταρχο, Θουκυδίδη, καί Χεῖλωνα καί δίπλα τους τίς μορφές τῶν ἁγίων, πού θυμίζουν ἔτσι κοντὰ τῇ μυθικῇ κράση τοῦ Ἑλληνικοῦ καί χριστιανικοῦ πνεύματος ποῦ ἔδωκε στοῦ χριστιανισμὸ παγκόσμια μορφή κι' ἀποδεικνύουν ἀκόμη τήν πνευματικὴ ὠριμότητα τοῦ τότε ἡπειρωτικοῦ συνόλου.

Καί στοῦ πίσω μέρος τοῦ Μοναστηριοῦ, κεῖ πού ὄλα σμίγουν ἀδελφικά μέ τὸ πνεῦμα τῆς σιωπῆς, ἕνας λησμονημένος τάφος πνιγμένος στ' ἀγριόχορτα, μ' ἕναν πέτρινο σταυρό, ὁ τάφος τοῦ φιλόσοφου ἡπειρώτη ποιητῆ, τοῦ Ἀλέξανδρου Πάλλη.

Νοτιώτερα ἢ Μονή τοῦ Ἀη Νικόλα Ντίλιου ἢ Στρατηγοπούλου μέ τίς περίφημες ἁγιογραφίες καί τῆς Παναγίας τῆς Ἐλεούσας κι' ἢ Μονή τοῦ Πρόδρομου πιδ δῶ, πίσω ἀπ' τὰ βαθίσκια πλατάνια, πού χτίστηκε τὸ 1506 σ' ἐρείπια παληᾶς βυζαντινῆς ἐκκλησιᾶς ἀπ' τοὺς Ἀψαράδες, τὸ Θεοφάνη καί Νεκτάριον, ποῦ ἔκαναν ἀργότερα, τὸ 1548, τὸ Καθολικὸ τῆς Μονῆς Βαρλαάμ τῶν Μετεώρων.

Μιά ὑπόγεια τρύπα κάτω ἀπ' τ' ἅγιο Βῆμα πού χρησίμευε γιὰ μυστικὴ κρύπτη, ὁδηγεῖ στὴ λίμνη.

Μπροστά της ή Μονή του "Αη Παντελεήμονα, χτισμένη σ' έρείπια Βυζαντινού ναού τὸ 17ον αἰῶνα, με τ' ὄμορφο χρυσωμένο τέμπλο. Δίπλα τὰ τρία κελλιά τοῦ Μοναστηρίου στὰ ὁποῖα, τὶς πρῶτες μέρες τοῦ Γενάρη τοῦ 1822, ἀφήνονταν τῆ φύλαξη τοῦ κάστρου καὶ τῶν θησαυρῶν του στὸ Σελήμ Τσάλη, κατέφυγεν ὁ Ἄλῆ Πασᾶς με τὴν κυρὰ Βασιλική, τὸ Θανάση Βάγια καὶ λίγους σωματοφύλακες, περιμένοντας τῆ Σουλτανικὴ ἀμνηστία ποὺ τοῦ ὑποσχέθηκε ὁ διώκτης του Χουρσίτ Πασᾶς.

Πλησιάζει τὸ δίκαιο τέλος τοῦ λιονταριοῦ τῆς Ἡπείρου. Ὁ Ἄλῆς ποὺ γεννήθηκε τὸ 1744 στὸ Τεπελένι ἀπὸ πατέρα λήσταρχο, τὸ Βελλῆ καὶ μητέρα τῆ φιλόδοξη καὶ θηριώδη Χάμκω, σὲ ἡλικία δέκα πέντε χρονῶν ἀκολούθησε τὸ ληστρικὸ ἐπάγγελμα. Τὸ 1768 παντρεύεται τὴν κόρη τοῦ Καπλάν πασᾶ τοῦ Δελβίνου Ἐμινέ, ἀπ' τὴν ὁποῖα ἀπέκτησε τὰ δυὸ του παιδιά τὸ Μουχτάρ (1769) καὶ τὸ Βελλῆ (1773). Τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα τοῦ Μαυροβουνιοῦ καὶ τῆς Χειμάρρας ποὺ τὰ ὑποκινούσε ἡ Ρωσσία τῆς Αἰκατερίνης Β' τὰ κατέστειλε ὁ ἀρχιστράτηγος Μουχαμέτ πασᾶς ὁ ὁποῖος στὸ Μοναστήρι ἀποκεφάλισε τὸν πεθερὸ τοῦ Ἄλῆ Καπλάν πασᾶ ποὺ τὰ εἶχε εὐνοήσει. Τὸν πεθερὸ του τὸν εἶχε καταδώσει ὁ Ἄλῆς γιὰ νὰ τὸν διαδεχτεῖ στὸ πασαλίκι τοῦ Δελβίνου. Μὰ ἡ Πύλη διώρισε ἀπογόνους τοῦ Καπλάν πασᾶ καὶ ἀφοῦ ὁ Ἄλῆς ἔχασε κάθε ἐλπίδα νὰ ἰκανοποιηθεῖ τὸ αἶτημά του αὐτό, ἐξωθεῖ τοὺς Ἄλβανοὺς σὲ ἐνέργειες κατὰ τῆς Πύλης. Γεμίζει ἡ Ἡπειρος, ἡ Θεσσαλία κι' αὐτὴ ἀκόμα ἡ Πελοπόννησος ἀπὸ τοὺς ἐξαγριωμένους Ἄλβανοὺς ποὺ ὄλα τ' ἀνασκάφτουν.

Τότε (1784) ὁ Σουλτᾶνος βγάζει τὸ φερμάνι τῆς ἐπικήρυξης ὄλων τῶν Ἄλβανῶν καὶ μετὰ ἀπὸ κολακεῖες τοῦ Ἄλῆ οἱ δημογέροντες κι' ἀρχιερεῖς τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Θεσσαλίας εἰσηγοῦνται στὴν Πύλη ὅτι μόνον ὁ Ἄλῆς θὰ μποροῦσε ν' ἀπαλλάξει τὸν τόπο ἀπ' τοὺς Ἄλβανούς. Ἔτσι ἡ Πύλη τὸν διώρισε διοικητὴ τῆς Θεσσαλίας.

Ἐδῶ ἀποδεκάτισε τὶς συμμορίες κι' ἐπέβαλε τὴν τά-

ξη. Δέν ξεχνάει τώρα τούς Χορμοβίτες πού πρίν δεκαοχτώ χρόνια είχαν προσβάλλει τή μητέρα του και τήν αδελφή του Χαϊνίτσα. Μαζί με τόν προϋχοντά τους, τόν ἄλλοτε ἔραστή τῆς μητέρα του, Τσαούς Πρίφτη, τούς ἔκλεισε στο Μοναστήρι Τριμποῦκι, ὅπου τούς κατέσφαξε, ἀφοῦ ἔψησε ζωντανό τόν Τσαούς Πρίφτη και κατέσκαψε ὀλόκληρο τὸ Χόρμοβο. Και συνεχίζει τήν ἐκδίκησή του γιά κάποια παληά πρὸς αὐτόν ἀπιστία, στοὺς Λεκλιῶτες τούς ὁποίους ἐξαφάνισε με κάθε μέσο, ἀφοῦ συνέτριψε σὲ χειρόμυλο τόν προϋχοντά τους Λέκκα και ἀνάγκασε τούς λίγους πού διασώθηκαν νά ξενητευτοῦν στήν Ἐφτάνησο.

Μέ διαταγή τοῦ Σουλτάνου ὁ Ἄλῆς βοηθούμενος κι' ἀπ' τούς Ἑλληνες ἄρματολους Βλαχάβα, Κανναβό, Χρηστάκη και ἄλλους ἀνακαταλαμβάνει τήν Ἀχρίδα ἀπ' τόν ἐπίδρομέα Μαχμούτ, γιὸ τοῦ Βεζύρη τῆς Σκόδρας. Ὁ Σουλτάνος ἐκτιμάει τήν γενναιότητα και τή στρατηγική ἱκανότητα τοῦ Ἄλῆ, ὁ ὁποῖος με τήν εὐκαιρία πού ἀπουσίαζε πολεμῶντας στο Δούναβι, ὁ πασαῶς τῶν Γιαννίνων Ἄληζότ, ἀρπάζει τὸ πασαλίκι τῶν Γιαννίνων και κατορθώνει ν' ἀναγνωριστεῖ ἀπ' τὸ Σουλτάνο. Ἐτσι τὸ 1788 ὁ Ἄλῆς, ἀφοῦ ἀφῆκε τοποτηρητὴ στή Θεσσαλία τὸ γιό του Βελλῆ, ἐγκαταστάθηκε στὰ Γιάννινα, γιά νά προαχτεῖ τὸ 1789 ἀπ' τήν Πύλη σὲ νερβεντάτ—ναζήρ (Γενικός Ἐπιθεωρητὴς τῶν ὁδῶν).

Ἀπ' τή στιγμή αὐτὴ ἀρχίζει ἡ ἐφαρμογὴ τῶν σχεδίων του γιά τήν πραγματοποίηση τῶν ὀνείρων του. Ἡ κυριαρχία του ξαπλώνεται στήν Ἠπειρο, Θεσσαλία και Στερεά και με τήν αὐστηρὴ ἀπονομὴ ἀπὸ μέρους του τῆς δικαιοσύνης ἀνάγκασε τούς πληθυσμοὺς τούτους νά ὑποταχθοῦν στο κράτος του. Με τήν κήρυξη τοῦ Ρωσοτουρκικοῦ πολέμου (1787-1792) ὕστερα ἀπὸ διαταγὴ τοῦ Σουλτάνου, πολεμάει τούς Αὐστριακοὺς στο Δούναβι. Μά ἐξεγείρεται τὸ περήφανο Σοῦλι κι' ὁ Ἄλῆς ἐπιστρέφει γιά νά διεξάγει τούς σκληροὺς ἀγῶνες του κατὰ τοῦ Σουλιοῦ (1790-1792) ὅπου ἔλαμψε κι' ἐμεγαλουργῆσε ἡ λεβεντιά.

των ἡρωϊκῶν Σουλιωτῶν. ⁵⁶

Τὸ 1797 πού ὁ Αὐτοκράτορας Ναπολέον κατέλαβε τὴν Ἐφτάνησο καὶ τὰ ἡπειρωτικὰ παράλια, ὁ Ἄλῆς ἀρχίζει τὴ φιλικὴ ἀλληλογραφία μαζί του καὶ συνάπτει στενοὺς δεσμούς. Τὸ 1798 καταστρέφει τὴ Χειμάρρα ποῦχε ἐναντιωθεῖ στὴν Πύλη καὶ γιὰ τὴν πράξη του αὐτὴ ἀνακηρύσσεται ἀπ' τὸ Σουλτᾶνο ἀσλάνι (Λιοντάρι) τῆς Ρούμελης. Μὲ ἄλλους πασᾶδες πολεμᾶει τὸν ἐπαναστάτη τοῦ Βοσνίου καὶ φίλο τοῦ Ναπολέοντα Πασβάνογλου, γιὰ νὰ γυρίσει ὅμως ἀμέσως στὰ Γιάννινα μὲ διαταγὴ τοῦ Σουλτάνου γιὰ νὰ ἐμποδίσει τὴν ἐξέγερση τῶν ἡπειρωτῶν, τοὺς ὁποίους ὑποκινούσαν οἱ Γάλλοι. Ἀφήνει τώρα τὸ προσωπεῖο του ἀπέναντι τῶν Γάλλων, συλλαμβάνει τὸν ἀπεσταλμένο τους Ροζέ καὶ καταλαμβάνει τὸ Βουθρωτό, Πρέβεζα ⁵⁷ καὶ τὴ Βόνιτσα. Οἱ ἀγῶνες του κατὰ τῶν Γάλλων, ἀμείβονται ἀπ' τὸ Σουλτᾶνο μὲ τὴν ἀπονομὴ στὸν Ἄλῆ τοῦ τίτλου τοῦ Βεζύρη. Ὁ Ἄλῆς τώρα δὲν ξεχνᾶει τὸ Σοῦλι καὶ ὕστερα ἀπὸ μακροὺς ἀγῶνες καὶ προδοσίες τὸ καταλαμβάνει τὸ 1803. Μιὰ νίκη ποὺ ἦταν περισσότερο νίκη τῶν ἐκπατριζομένων τώρα Σουλιωτῶν. Γιατὶ μὲ τὸν ἡρωϊσμό τους, τὴ λεβεντιά τους, τὴ θυσία, τὴ φιλοπατρία, τὴν πίστη καὶ τὸ μακάβριο χορὸ τοῦ Ζαλόγγου, πέρασαν στὴν ἀθανασία.

Ὁ Ἄλῆς τὸ 1804 μὲ 80.000 στρατιῶτες, ὕστερα ἀπὸ διαταγὴ τοῦ Σουλτάνου, ἐκστρατεύει γιὰ νὰ ἐπιβάλλει τὴ δημόσια ἀσφάλεια, στὴ Μακεδονία καὶ Θράκη. Μιὰ ἐπιχείρηση ποὺ ἐξασφάλισε ἄφθονο πλοῦτο στὸν Ἄλῆ ἀπ' τὶς συνεισφορὲς τῶν κατοίκων τῆς Μακεδονίας, ἀλλὰ ποὺ ἔβαλε σ' ἀνησυχίες τὸ Σουλτᾶνο, ὁ ὁποῖος τοῦ ἀφαιρεῖ τὸν τίτλο τοῦ Βαλῆ καὶ τὸν διατάζει νὰ γυρίσει στὰ Γιάννινα.

56. Κοίτα : Βασ. Κραψίτη «Σουλιώτικη Ραψωδία» 1958.

57. Κοίτα τοῦ ἴδιου, στὸ βιβλίο τοῦτο, τὶς μελέτες «Ἡ Πάργα καὶ ἡ Πρέβεζα».

Τώρα ό 'Αλῆς κυριαρχεῖ από τή Χειμάρα ώς τήν 'Αχρίδα καί από τή Δυτική Στερεά ώς τόν 'Αλιάκμονα καί μέ μεσολάβηση τοῦ Πρεσβευτῆ τῆς Γαλλίας στήν Κωσταντινούπολη, ώς τήν Πελοπόννησο.

'Αποτυγχάνουν οἱ βλέψεις του κατοχῆς τῶν 'Εφτανῆσων, ὕστερα ἀπ' τή συντριβή του στή μάχη τῆς Λευκάδας καί τή συνθήκη τοῦ Τιλοῖτ (1807) καί ό 'Αλῆς σκληρά ἐκδικεῖται τοὺς ὀπλαρχηγοὺς ποὺ βοήθησαν τοὺς Λευκαδίτες. Τώρα ἐξοντώνεται ό Νικοτσάρας, μεταφέρεται ἄρρωστος στά Γιάννινα ό θρυλικός Κατσαντώνης ποὺ θανατώνεται μέ φοβερά βάσανα στά μπουντρούμια τοῦ κάστρου, καί κατακρεουργεῖται μπροστά στοῦ Γάλλο Πρόξενο τῶν Γιαννίνων Πουκεβίλ, ό ἥρωας Εὐθ. Βλαχάβας.

Στήν καρδιά τοῦ 'Αλῆ ζεῖ πάντα τό μῖσος ποὺ τοῦ ρίζωσε ἡ μητέρα του Χάμκω κατά τῶν Γαρδικιωτῶν. Τό 1812 πολιορκεῖ τό Γαρδίκι, τό ὁποῖο τελικά συνθηκολογεῖ.

'Ο 'Αλῆς δέν σέβεται τίς συμφωνίες. Τά σπίτια γκρεμίζονται, οἱ προὔχοντες θανατώνονται καί ὅσοι εἶχαν ἀμνηστευτεῖ κλείνονται σ' ἓνα χάνι κι' ἐξοντώνονται. Μπροστά στήν ἀδελφή του Χαϊνίτσα σέρνονται ὅλες οἱ γυναῖκες τοῦ Γαρδικιοῦ. 'Η Χαϊνίτσα παίρνει τήν ἐκδίκησή της γιά τήν ἀτίμωση ποὺ τῆς εἶχαν κάνει τό 1760 οἱ Γαρδικιώτες καί ὅλες οἱ γυναῖκες τους ὑφίστανται βασανιστήρια καί ἀτιμώσεις.

'Ο 'Αλῆς ἀρχίζει τώρα τοὺς πολὺχρονοὺς ἀγῶνες του κατά τῆς ἡρωϊκῆς Πάργας τήν ὁποία κατακτᾶ, ὕστερα ἀπ' τήν ἀτιμωτική πράξη ἀγοραπωλησίας τῶν 'Αγγλων, τό 1819. Τώρα ἡ κυριαρχία του ἀρχίζει ἀπ' τίς ἐκβολές τοῦ 'Αῶου καί 'Αλιάκμονα, ώς τό Ταίναρο καί ό 'Αλῆς ἐπιβάλλει πιά τή δύναμή του. Χτυπάει ἀλύπητα τοὺς Μπέηδες ποὺ μέ τίς βαρεῖές τους φορολογίες στοὺς σκλαβωμένους προκαλοῦσαν τίς ἐξεγέρσεις τους: «Εἶδα, λέει ό 'Αλῆς, πῶς οἱ μπέηδες ἦταν οἱ ἀληθινοὶ ἐπαναστάτες καί οἱ πραγματικοὶ κλέφτες. Γι' αὐτό τοὺς χτύπησα κατακέφαλα καί συγχρόνως προσπάθησα νά πιάσω στά χέρια μου τοὺς λη-

στάς πού έρήμωναν τὰ πάντα». Ἡ τάξη ἔχει ἐπιβληθεῖ στήν ἐπικράτειά του σέ σημεῖο πού ἀπορεῖ κι' ὁ ποιητής του Χατζῆ Σεχρέτης: «Κύττα πῶς τῶφερε ὁ καιρός, πῶς τῶφεραν οἱ χρόνοι, νά παίζει ὁ λύκος μέ τ' ἀρνί κι' ὁ γκιώνης μέ τ' ἀηδόνι».

Ἄνεξιθρησκός ὁ ἴδιος ἄφηγε λεύτερους τοὺς χριστιανούς νά τελοῦν τὰ θρησκευτικά τους καθήκοντα, στά σεράγια του δὲ ἔχτιζε παρεκκλήσια γιὰ τίς χριστιανές γυναῖκες τοῦ χαρεμιοῦ του καί τοὺς χριστιανούς ἄντρες τῆς ὑπηρεσίας του.

Σέβονταν ἀφάνταστα τὸν Ἅγιο Κοσμᾶ τὸν Αἰτωλὸ καί τίμησε τῆ μνήμη του μέ τὴν ἀνέγερση ἐκκλησιᾶς στὸ χωριὸ Καλκουτάσι τοῦ Βερατιοῦ, ὅπου κρεμάστηκε ὁ ἅγιος. Κι' ὅταν ὕστερα ἀπὸ διαταγή του τοῦφεραν σὲ ἀσημένια θήκη τὸ κεφάλι τοῦ Ἅγιο Κοσμᾶ ἔδειξε τέτοια θλίψη καί σεβασμό, πού στοὺς Τούρκους πού παρευρίσκονταν καί δυσανασχέτισαν, εἶπε: «Φέρτε μου ἓναν μουσουλμᾶνο σὰν αὐτὸν τὸν χριστιανὸν νά τοῦ φιλήσω καί τὰ πόδια».

Τὴν περίοδο τοῦ ἀκόλαστου, βιαστοῦ, δολοφόνου καί ἄρπαγα Ἁλῆ Πασᾶ, ἀναμφισβήτητο εἶναι πῶς διέκρινε καί μιὰ προοδευτικὴ πνοὴ πού φυσοῦσε ἀπ' τὸν ἴδιο. Ὁ Μέδελσον, λέγει πῶς στὸν καιρὸ τοῦ Ἁλῆ οἱ ἄνθρωποι ἦταν τόσο ἀσφαλισμένοι πού μποροῦσαν νά ταξιδεύουν μέ κλειστὰ μάτια.

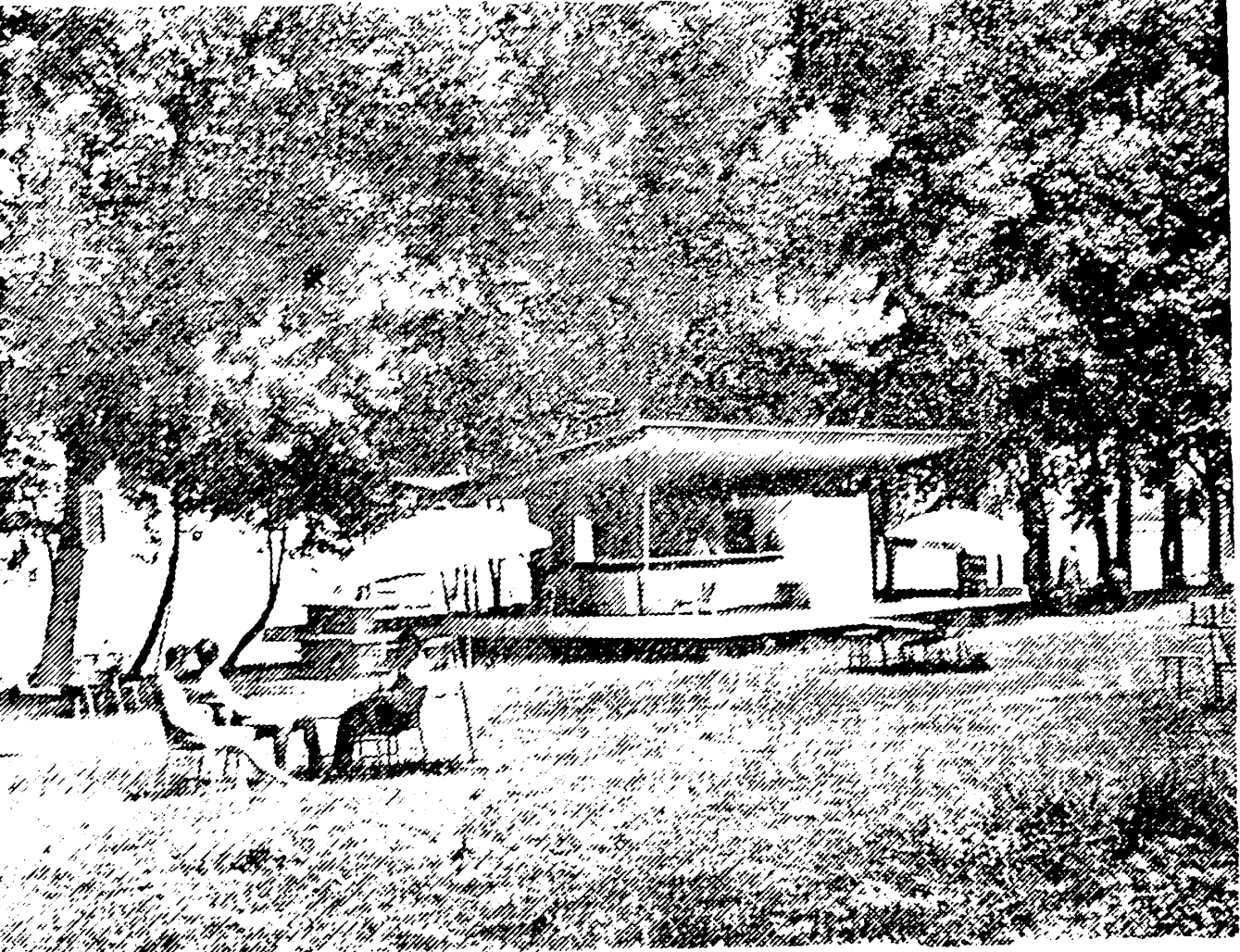
Σκληρὸς ὁ ἴδιος, τιμωροῦσε τὰ ἐγκλήματα τῶν ἄλλων καί μόνος του ἔδινε τὴ δικαιοσύνη. Γιατί γνώριζε τὰ ἥθη, ἔθιμα καί τίς κοινωνικὲς συνθήκες καί ἐπέβαλε στοὺς ἀδικημένους τὴν αὐτοπρόσωπη σ' αὐτὸν παρουσία τους.

Ἄνοιξε δρόμους, κατασκεύασε γεφύρια καί διευκόλυνε πολὺ τὴν ἐπικοινωνία τῶν χωριῶν. Πολλὰ σεράγια καί ὑδραγωγεῖα χτίστηκαν, τὸ ἐμπόριο δὲ καί ἡ βιοτεχνία ἦταν σ' ἀληθινὴ ἀνθηση. Ἀντάμωσε μέ τὸ κράτος του τὴ θαλασσινὴ δύναμη τοῦ Γαλαξειδιοῦ καί τὰ Γιάννινα ἔγιναν μεγάλο ἐμπορικὸ κέντρο.

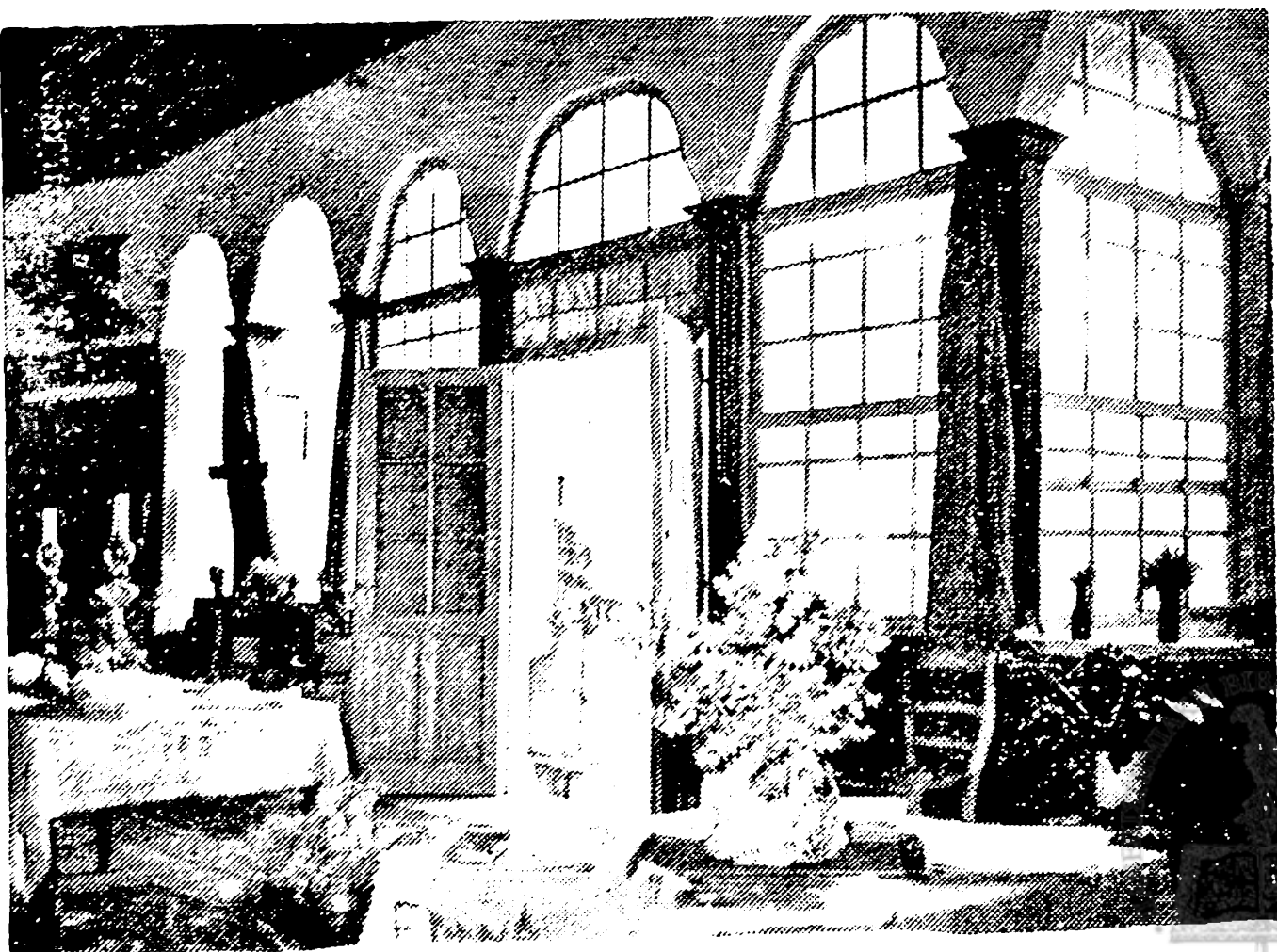
Διψῶντας ὁ ἴδιος γιὰ γράμματα καί κάτω ἀπ' τὴν ἐπί-

Λιμνοπούλα : Ἡ πλάζ τῶν Ἰωαννίνων

Ἐσπερικό Αγορατικῆς (οἰκία Μίσιου)

δραση τοῦ Ἄη Κοσμᾶ, ξαπλώνει τὴ φλόγα τῆς Παιδείας σ' ὅλο τὸ κράτος του. Χτυπιέται ἡ ἀγραμματωσύνη, ἰδρύει πάρα πολλὰ σχολεῖα, συντηρεῖ δασκάλους καὶ προτρέπει τοὺς Δεσποτάδες νὰ πρωτοστατήσουν στὴν ἐκπαίδευση. Στὴν ἐποχὴ του τὰ Γιάννινα προβάλλονται σὰν Ἀκρόπολη τῶν Γραμμάτων.

Στὴν αὐλὴ του τιμῶνταν ἰδιαίτερα οἱ φλογεροὶ καὶ σοφοὶ διδάσκαλοι, φιλοξενήθηκαν ἐπιστήμονες καὶ περιηγητές, ὅπως ὁ Λόρδος Βύρωνας, ὁ ἔκπτωτος Βασιλεὺς τῆς Σουηδίας Γουσταῦος ὁ Δ' καὶ ἄλλοι.

Μὰ ἡ αὐλὴ του ὑπῆρξε μιὰ ἀληθινὴ στρατιωτικὴ Ἀκαδημία, ποῦδωκε στὸ ἔθνος μας τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς ἐπανάστασης τοῦ εἰκοσιένα καὶ τοὺς γενναίους πολεμιστές, ὅπως τὸν Ὀδυσσεᾶ Ἀντροῦτσο, τὸ Μπότσαρη, τὸ Τζαβέλλα, τὸν Καραϊσκάκη, τὸ Θανάση Διακὸ, τὸ Γρίβα, τὸ Βαρνακιώτη, τὸν Πανουργιᾶ, τὸ Βεῖκο, τὸ Σκαλτσοδημο καὶ ἄλλους.

Ἐνα θηρίο ποῦ προστάτευε τὴ θρησκεία, τὴν παιδεία, ποῦ σέβονταν τὸ ὠραῖο καὶ μεθοῦσε ἀπ' τὰ τραγούδια, τοὺς χοροὺς καὶ τὴ μουσικὴ.

Ἡγερία του ὑπῆρξεν ἡ Βασιλικὴ Κονταξῆ (κυρὰ Βασιλικὴ) ποῦ ἀνώριμο κοριτσάκι ἀρπάχτηκε ἀπ' τὸ χωριὸ τῆς Πλαίσια τῶν Φιλιατῶν, γιὰ νὰ κλειστεῖ στὸ γυναικονίτη του. Ἦταν ἡ μόνη γυναῖκα ποῦ πραγματικὰ ἀγάπησε καὶ στὴν ὁποία τόσο ἀφοσιώθηκε. Ἦταν ἡ μόνη ποῦ «ἐτιθάσευε τὸν τίγριν τῶν Ἰωαννίνων» ὅπως ἔλεγαν καὶ ὁ λαὸς πίστευε πῶς τόσο ὑπάκουος τῆς ἦταν ποῦ, ἂν τὸ ποθοῦσε, μποροῦσε γιὰ χατήρι τῆς νὰ κάψει καὶ τὰ Γιάννινα:

*«Βασιλικὴ προστάζει, Βεζύρη Ἀλῆ πασᾶ
βάλε φωτιὰ στὰ τόπια, κάψε τὰ Γιάννινα».*

Τὴν κυρὰ Βασιλικὴ φέρνει στοὺς κόλπους τῆς ἡ Φιλικὴ Ἐταιρία καὶ μνημένη πιά αὐτὴ ὠθεῖ τὸν Ἀλῆ σ' ἀνταρσία κατὰ τοῦ Σουλτάνου. Σχέδιο τῆς Ἐταιρίας ἦταν μὲ τὴν ἐθνικὴ ἐξέγερση νὰ ἔχει ἐξουδετερωθεῖ ἡ δύναμη τοῦ

Ἄλῃ. Κάποιες προσπάθειες τοῦ Ι. Παπαρρηγόπουλου νὰ τὸν μύσει στὴ φιλικὴ Ἑταιρία ἐγκαταλήφθηκαν, ὅταν κατὰλαβε πὼς ὁ Ἄλῃς ἐγνώριζε πολλές λεπτομέρειες γι' αὐτήν. Γιατὶ φοβήθηκε τὴν προδοσίαν του. Ἡ εὐκαιρία δόθηκε μὲ τὴ δίωξη ἀπὸ μέρος τοῦ Ἄλῃ τοῦ Ἰσμαήλ Πασόμπεη τὸν ὁποῖο ἀπὸ χρόνια μισοῦσε. Ἄνθρωποι τοῦ προσπαθοῦν νὰ δολοφονήσουν τὸν Πασόμπεη μὲς τὴν Κωνσταντινούπολη. Συλλαμβάνονται καὶ μολογᾶνε πὼς ἦταν βαλμένοι ἀπ' τὸν Ἄλῃ. Μάταια προσπαθεῖ νὰ ἐξευμενίσει τὸ Σουλτάνο, προδίνοντας καὶ ὅσα γινώριζε γιὰ τὴ δράση καὶ τοὺς σκοποὺς τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας. Μὰ ὁ Σουλτάνος δὲν τὸν πιστεύει καὶ τὸν καλεῖ μέσα σὲ 40 μέρες ν' ἀπολογηθεῖ μπροστὰ τοῦ στο σεράϊ τῆς Πόλης. Ἡ προθεσμία περνᾶει καὶ Σουλτανικὰ στρατεύματα μ' ἐπικεφαλῆς τὸν Πασόμπεη βαδίζουν γιὰ τὰ Γιάννινα. Μαζὶ τοὺς βρίσκονται καὶ ἄλλοι 26 πασάδες πρὸς ἀφοῦ μὲ τοὺς ἄντρες τοὺς ἀπέκλεισαν τὰ ἡπειρωτικὰ παράλια βαδίζουν κι' αὐτοὶ κατὰ τῶν Γιαννίνων.

Οἱ γιοὶ τοῦ Ἄλῃ, Βελλῃς καὶ Μουχτάρ νικιοῦνται καὶ πολλοὶ στρατιῶτες τοὺς λιποταχοῦν στὸν Πασόμπεη. Ὁγδόντα χιλιάδες στρατεύματα πολιορκοῦν τώρα τὴν πόλιν κι' ὁ Ἄλῃς βλέποντας μάταιη τὴν ἄμυνά της, πυρπολεῖ τὰ Γιάννινα καὶ κλείνεται μ' ὄλους τοὺς θησαυροὺς τοῦ στο κάστρο τῆς Λιθαρίτσας. Ἀναζητᾶει συμμάχους γιατί κι' ὁ Καραϊσκάκης μὲ τὸν Ἀντροῦτσο μαζὶ μὲ τοὺς χίλιους πεντακόσιους ἄντρες τοὺς τὸν ἐγκατέλειψαν μὲ τὴν ἔναρξιν τῆς πολιορκίας. Θυμιάται τοὺς γενναίους Σουλιῶτες καὶ ζητᾶει τὴ βοήθειά τους. Τοῦ τὴν ὑπόσχονται μὲ τὸν ὄρον νὰ τοὺς παραδωθεῖ τὸ Σοῦλι. Ἔτσι οἱ ἥρωες τοῦτοι μετὰ ἀπὸ δεκαοχτὼ χρόνια ἐκπατρισμὸ ξαναγυρίζουν στὶς ἀητοφωλιές τους. Ἡ ἄμυνα τοῦ Ἄλῃ παρατείνεται χάρις στὴ συμβολὴ τῶν Σουλιωτῶν ποὺ κατέλαβαν τὰ Πέντε Πηγᾶδια, διέκοψαν τὴ συγκοινωνία τῆς Πρέβεζας μὲ τὴν Ἄρτα καὶ πολλές ζημιές καθημερινὰ προκαλοῦσαν στὸν ἐχθρό. Ἡ συμφωνία τοῦ Ἄλῃ μὲ τοὺς Σουλιῶτες χαρακτηρίζεται

ἀπ' τὴν Πύλη σὰν ἀποτυχία τοῦ Πασόμπεη ὁ ὁποῖος ἀντι-
καθίσταται καὶ ἀρχιστράτηγος τῶν σουλτανικῶν στρατευ-
μάτων διορίζεται ὁ Χουροίτ, ὁ πασᾶς τῆς Πελοποννήσου.
Τὴν ἀνοιξη τοῦ 1821 φτάνει μὲ στρατεύματά του ὁ Χουροίτ
στὴν Ἡπειρο καὶ ἡ πολιορκία τοῦ Ἀλῆ συνεχίζεται. Ἡ
ἀπομάκρυνση τῶν στρατευμάτων τούτων ἀπ' τὸ Μωρητᾶ
δίνει τὴν ἐπιζητούμενη εὐκαιρία στοὺς Ἕλληνες νὰ ὑψώ-
σουν τὴν σημαία τῆς ἀνεξαρτησίας τους. Γράφονται καθη-
μερινὰ σελίδες ἐποποιίας καὶ τῆς λευτεριᾶς τ' ἀγέρι δρο-
σίζει τὸ ἑλληνικὸ χῶμα ποὺ στέναζε σ' αἰῶνων σκλαβιά.
Οἱ Αὐλικοὶ ἀντιλαμβάνονται πῶς ὁ ἀγῶνας κατὰ τοῦ Ἀλῆ
Πασᾶ εὐνοεῖ τοὺς ἐξεγερθέντες Ρωμηοὺς καὶ συμβουλεύουν
τὸ Σουλτᾶνο νὰ συμφιλιωθεῖ μὲ τὸν Ἀλῆ τὸν ὁποῖο νὰ
στρέψει κατὰ τῶν Ἑλλήνων γιὰ νὰ πνίξει τὴν ἐξέγερση.
Οἱ φιλικοὶ ὅμως γιὰ νὰ ὑποδαυλίσουν τὴ θανάσιμη ἐχθρό-
τητα τοῦ Σουλτάνου κατὰ τοῦ Ἀλῆ διέδιδαν πῶς ἡ ἑλλη-
νικὴ ἐξέγερση εἶχεν ὑποκινηθεῖ ἀπ' τὸν Ἀλῆ. Κι' ὁ Σουλ-
τᾶνος Μαχμούτ ἐξαγριωμένος κι' ἐπηρεαζόμενος ἀπ' τὸν
ἰσχυρὸ φίλο του Χαλήλ ἐφέντη, ἐπιμένει στὴν ἐκμηδένιση
τοῦ Ἀλῆ. Ἔτσι ἡ πολιορκία τοῦ Ἀλῆ βαστάει πάνω ἀπὸ
ἓνα χρόνον. Τὸ λιοντάρι τῆς Ἡπείρου ἐγκαταλείπεται ἀπ'
ὄλους καὶ μόνον γύρω στὰ πενήντα παλληκάρια τοῦ μέ-
νουν πιστά.

Ἡ διαταγὴ τοῦ ἀπληστοῦ Σουλτάνου Μαχμούτ εἶναι
νὰ διασωθοῦν οἱ θησαυροὶ τοῦ Ἀλῆ, τοὺς ὁποῖους νὰ τοῦ
στείλουν στὴν Πόλη. Ὁ Ἀλῆς περνᾶει τὰ μερόνυχτά του
στὴν πυριτιδαποθήκη, ἕτοιμος νὰ τινάξει στὸν ἀέρα τὰ πα-
λάτια καὶ τοὺς θησαυροὺς του. Ἔτσι ὁ Χουροίτ ἀγωνίζε-
ται νὰ προκαλέσει τὴ θεληματικὴ παράδοση τοῦ Ἀλῆ, κι'
ὕστερα ἀπὸ συνεννοήσεις τοῦ στέλνει ἔγγραφο μὲ σφραγι-
δες μὲ τὸ ὁποῖο τοῦ γνωρίζει ὅτι τοῦ χαρίζεται ἡ ζωὴ, ἀρ-
κεῖ νὰ πάει στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ νὰ μείνει ὅπου θὰ
τοῦ ὠρίζαν. Ὁ Ἀλῆς παίρνει τὸ ἔγγραφο καὶ μὲ λίγους
ἐμπιστοὺς του φεύγει γιὰ τὸ νησί τῶν Γιαννίνων, ὅπου θὰ
περίμενε ὥσπου νὰ τοῦ μηνούσαν νὰ φύγει γιὰ τὴν Πόλη.

Ἡ ἔκθεση τοῦ Χουρσίτ φτάνει στήν Κωνσταντινούπολη, μὰ ὁ Χαλήλ μπέης φοβούμενος μήπως ὁ Ἄλῆς μαρτυρήσει πολλά σέ βάρος του γιατί τὰ τελευταῖα χρόνια δεχόνταν ἀπ' τόν Ἄλῆ πολλά χρηματικά ποσά γιά δῶρα, ἔπεισε τὸ Σουλτάνο νὰ χαριστεῖ τὸν Ἄλῆ ἢ ζωή, ἀλλὰ νὰ μὴν τοῦ ἐπιτρέψουν νὰ ἐγκατασταθεῖ στήν Πόλη. Τὸ φερμάνι φτάνει μὲ τὸ Χουρσίτ ποῦ ἐνδιαφέρονταν περισσότερο νὰ οἰκιοποιηθεῖ τοὺς θησαυροὺς τοῦ Ἄλῆ, ἔφτιαξε ἓνα ἄλλο (πλαστὸ) φερμάνι μὲ τὸ ὁποῖο ἀπεδοκιμάζονταν ἡ συμφωνία γιά τὴν ἀμνηστία τοῦ Ἄλῆ καὶ διατάζονταν ὁ Χουρσίτ νὰ σκοτώσει τὸν «ἄθλιον προδότην». Καὶ ἡ ἐκτέλεση τοῦ πλαστοῦ φερμανιοῦ ἀνατίθεται ἀπ' τὸ Χουρσίτ τὸν ἔμπιστό του Κιοσὲ Μεχμέτ πασᾶ, βαλῆ τῆς Πελοποννήσου.

Δειλινὸ τῆς 17 Γενάρη τοῦ 1822. Δυὸ βάρκες πλευρίζουν στὸ νησί. Ἀπ' αὐτὲς βγαίνουν λίγοι ἀξιωματικοί, τριάντα τοῦρκοι στρατιῶτες κι' ὁ Κιοσὲ Μεχμέτ Πασᾶς ποῦ τραυματίζεται στὸ χέρι, ἐδῶ στὰ κελλιά, ἀπ' τὸν Ἄλῆ Πασᾶ τὴν ὥρα ποῦ τοῦ διαβάζει τὴ θανατικὴ καταδίκη καὶ τοῦ ζητάει νὰ παραδοθεῖ. Πυκνώνουν οἱ πυροβολισμοὶ κι' ἀπ' τὰ δυὸ μέρη. Ὁ Ἄλῆ Πασᾶς τραυματίζεται στὸ χέρι καὶ σὲ λίγο θανάσιμα στήν κοιλιά, ἀπὸ στρατιῶτες Τούρκους ποῦ ἔφτασαν στὸ διάδρομο, κάτω ἀπ' τὰ κελλιά. Τὴν ὕστατη στιγμή του ὁ Ἄλῆς ζητάει ἀπ' τοὺς πιστοὺς του νὰ σκοτώσουν τὴ Βασιλικὴ ποῦ μὲ τὸ Θανάση Βάγια, κατέφυγε στὴ μικρὴ σπηλιὰ τοῦ διπλανοῦ κελλιοῦ. Ἴσως γιά νὰ μὴν πέσει στὰ χέρια τῶν ἐχθρῶν, ἴσως γιατί τώρα ἔνοιωσε τὴν προδοσίαν της.

Γιατί μὲ τοὺς πρώτους πυροβολισμοὺς ὁ Σελήμ, ὅπως εἶχαν συμφωνήσει, ἔπρεπε ν' ἀνατινάξει τὸ κάστρο καὶ τοὺς θησαυροὺς του. Μὰ λέγεται πὼς ἡ Βασιλικὴ ποῦξαιρε τὴ συμφωνία, ἔκλεψε ἀπ' τὸν Ἄλῆ τὸ μργαριταρένιο κομπολόϊ ποῦ τὸ πῆραν οἱ ἄνθρωποι τοῦ Χουρσίτ καὶ τὸ παρουσίασαν στὸ Σελήμ ὁ ὁποῖος μὲ σεβασμὸ τὸ φίλησε κι' ἔσβησε, ὅπως ἦταν ἡ συμφωνία μὲ τὸν ἀφέντη του, τὸ

δαυλό. Ἔτσι σώθηκε τὸ κάστρο κι' οἱ θησαυροὶ ποὺ τοὺς λεηλάτησεν ὁ Χουρσίτ.

Γι' αὐτὸ κι' οἱ τόσες τιμές στὴ Βασιλικὴ ἀπ' τὸ Σουλτάνο στὴν Πόλη ὅπου τὴν ἔστειλαν μαζί με τὸ κεφάλι τοῦ Ἄλῃ.

Τὸ κεφάλι ἔμεινε ἐκτεθειμένο μπροστὰ στὴν πόρτα Ὀρτά-Καπού τοῦ σεραγιοῦ τοῦ Σουλτάνου στὴν πόλη καὶ τάφηκε ἔξω ἀπ' τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινούπολης, κοντὰ στὴν πύλη τῆς Σηλυβρίας. Κοντὰ του τάφηκαν οἱ θανατωθέντες ἀπ' τὸ Σουλτάνο γιοὶ του Βελλῆς καὶ Μουχτόρ πασᾶς. Πάνω ἀπ' τὸν τάφο τοῦ Ἄλῃ μιὰ τουρκικὴ ἐπιγραφή ὑπάρχει: «Εἶναι ἡ ἀποκοπεῖσα κεφαλὴ τοῦ Τεπεδελενλῆ Ἄλῃ Πασᾶ, μουτασερίφου τῶν Ἰωαννίνων, ὅστις ἔστασίασε πρὸ πενήντα ἐτῶν».

Τὸ σῶμα τοῦ Ἄλῃ τάφηκε στὸ κάστρο.

Τώρα ἐδῶ στὸν ἴδιο τόπο με τὴ φροντίδα τοῦ καλοῦ Σωματείου τῶν Ἀθηνῶν «Οἱ Φίλοι τῶν Ἰωαννίνων» ἔγινεν ἀπὸ διετίας τὸ «Μουσεῖο τῆς προεπαναστατικῆς περιόδου». Γιὰ νὰ ζωντανεῦει τὴ μνήμη τὴν ἀμάραντη τῶν Σουλιωτῶν, τῶν φιλελλήνων καὶ τοὺς σκοτεινοὺς καιροὺς τῆς σκληροβιᾶς.

Ξεμακραίνοντας ἀπ' τὸ νησί, τὸ λεωφορεῖο τῆς ἀστικῆς συγκοινωνίας ἀπ' τὴν πλατεῖα τῶν Γιαννίνων μᾶς ὀδηγεῖ σ' ἓνα μαγικὸ κόσμο, στὸ παραμυθένιο παλάτι τῆς Σπηλιᾶς τοῦ Περάματος.

Ἐδῶ ἡ φύση χιλιάδες χρόνια δούλεψε ἀκούραστα γιὰ νὰ στήσει τὸ σμαραγδένιο παλάτι ἀληθινὸ κομψοτέχνημα, με ζωηρὲς πολύχρωμες ἀνταύγειες, με μαγικοὺς καθρέφτες, πολύχρυσους πολυέλαιους, ἓνα περιβάλλον ἀμύθητου πλούτου, ποὺ σ' ἀπομακρύνει ἀπ' τὸν κόσμο, ποὺ σὲ μεταφέρει σ' ἓνα φανταστικὸ κόσμο ποὺ τυλίγεται στὰ πέπλα τοῦ μυστηρίου καὶ τοῦ ὄνειρου καὶ σοῦ δημιουργεῖ τὴν ἔκσταση καὶ τὸ δέος, τὴ λύτρωση καὶ τὸ θαυμασμό.

Ἐνα τυχαῖο γεγονός, τότε τὸν καιρὸ τοῦ Ἑλληνοῖταλικοῦ πολέμου, ἡ ἀναζήτησις καταφυγίων νὰ γλυτώσουν

ἀπ' τοὺς βομβαρδισμοὺς καὶ τὸ παιχνίδι τοῦ δεκάχρονου τότε Γιάννη Κοντογιάννη ἀπ' τὸ Πέραμα, ξέσκαψαν τὸ χωνιασμένο αὐτὸ παλάτι πού αἰῶνες, χιλιάδες χρόνια, τὸ φύλαγαν ζηλότυπα οἱ νεράϊδες κι' οἱ Θεοὶ καὶ τὰ στοιχεῖα τῆς φύσης, τ' ὄνειρευτὸ αὐτὸ παλάτι, ἀπ' τὰ ὀμορφότερα τῆς Εὐρώπης καὶ τὸ πανάκριβο τῆς Ἑλλάδας.

Ἄλυσίδες σταλακτίτες καὶ σταλαγμίτες μὲ τίς ζωηρὲς ἀποχρώσεις τοῦ ἠλεκτρικοῦ ρεύματος συναγωνίζονται σὲ μύρια ἀρχιτεκτονικὰ σχέδια καὶ ἀρμονία χρωμάτων καὶ νὰ μιὰ γέρικη ἔληξά μὲ κιτρινωπὸ φλοιό, χιονισμένα κυπαρίσσια, δέντρα τῶν τροπικῶν χωρῶν, παγόβουνσ μὲ ὠραιότατες ἀποκρυσταλλώσεις, δαντελωτὲς γιρλάντες, κατάλευκοι θάμνοι, πολύμορφα ἀγάλματα θεῶν, κάθε λογῶν πουλιὰ στὶς φωληές τους καὶ στὰ κλώνια, μνήματα ἀπὸ σταλακτίτες σὰ λαξευμένο πεντελικὸ μάρμαρο, ἐπιβλητικοὶ σταυροί, φλογισμένα κηροπήγια, κολῶνες, σπασμένα κιονόκρανα καὶ ἀετώματα, χρυσωμένοι ἐξῶστες, ὁ προθάλαμος, τὸ κοιμητήρι ἢ ὁ θάλαμος τῆς Περσεφόνης, ἡ ὑπόγεια λίμνη μὲ τὰ νούφαρα, τ' Ἀνάκτορα, τὸ Μουσεῖο καὶ ἄλλα, ὅλα μαστορικὰ φτιαγμένα, ἔτσι πού δὲν μπορεῖς παρὰ νὰ προσκυνήσεις τὴ σοφία τῆς φύσης.

Κι' ὅλα καμωμένα μὲ ὑπομονὴ ἀπ' τὴ σταγόνα πού περνῶντας τὰ πετρώματα τῆς γῆς διαλύει μέρος ἀπ' τὴ μᾶζα τους, λεπτότατα μόρια τῆς ὁποίας παρασύρει στὸ στράγγισμά της καὶ τὰ ὁποῖα ἀφήνει στὴν ἐπιφάνεια τῆς πέτρινης σκεπῆς τῆς σπηλιᾶς. Κι' ἔρχεται ἡ δεύτερη, κι' ἄλλες σταγόνες πού ἀφήνουν ἀσβεστολιθικὲς οὐσίες πού μὲ τὴν ὑγρασία καὶ τὴ θερμότητα πού ὑπάρχει στὴ σπηλιά, προσκολλῶνται κι' ἀπολιθώνονται καὶ σχηματίζουν τοὺς σταλακτίτες.

Κι' ἔρχονται ἀκόμη αὐτὲς πού πέφτουν στὸ δάπεδο τῆς σπηλιᾶς ν' ἀφήσουν κάτω στὰ πετρώματα τ' ἅλατα πού φέρουν μαζί τους, γιὰ νὰ ἐνωθοῦν μαζί τους, νὰ πλατύνουν καὶ νὰ ψηλώσουν μὲ τὰ ἅλατα πού ἀφήνουν οἱ νέες σταγόνες καὶ νὰ γίνουν ἔτσι οἱ σταλαγμίτες. Κι' ἀγω-

νίζονται αδελφωμένες χιλιάδες χρόνια, στη δημιουργική τους προσπάθεια, για να σμίξουν διάφορου πάχους κολώνες σε ποικίλα σχήματα και άμύθητους χρωματισμούς.

Κι' ως άργοπέφτ' ή μέρα και περνᾶς τήν έξοδο τῆς σπηλιᾶς με τίς δεκάδες σκαλοπάτια κι' άγναντεύεις τόν κάμπο και τή νωχελική πολιτεία βυθισμένη στα πλούσια φῶτα, και τᾶστρα γέρνουν άπ' τόν πεντακάθαρον ούρανὸ και λιποθυμοῦν στη γαληνεμένη λίμνη και τὸ φεγγάρι χρυσώνει τ' άτεμάχιστα νερά της τήν ὠρα πού ή νύχτα άπλώνει τίς σκιές τῶν μυστικῶν της, νοιώθεις τόν έαυτό σου έκμηδενισμένο στο άσύλληπτο ὄνειρο ποῦζησες στο παραμυθένιο παλάτι τῆς σπηλιᾶς και στη μαγεία τῆς ὁμορφῆς Γιαννιώτικῆς νύχτας,

Κι' ή ψυχὴ ανασταίνεται. Και πιστεύεις πιά πῶς τᾶ Γιάννινα δέν είναι ή ζωντανὴ θύμηση τοῦ Ἄλῆ Πασᾶ και τὸ τζαμί τοῦ Ἄσλάν Πασᾶ, αλλά οί δαντελωτές ὄροσειρές, ή γαληνεμένη φύση, ὁ ἡμερος κάμπος, τᾶ χαμηλά δάση, ή λίμνη μέ τ' άνεκύμαντα νερά, τὸ γραφικὸ νησί μέ τοὺς εὔωδιαστοὺς κήπους, οί έκκλησιές, τᾶ ὀνομαστά σχολειᾶ, τὸ σμαραγδένιο παλάτι τῆς σπηλιᾶς τοῦ Περάματος, ή ζωντανὴ μνήμη και πάνω άπ' ὄλα τὸ ιδιαίτερον ήπειρωτικὸν πνεῦμα, αὐτὸ πού συνταιριάζει τή δραστηριότητα και μεθοδικὰ ζυγισμένη οίκονομία στήν άπόχτηση και διάθεση τοῦ πλούτου, μέ τὸ ζωηρὸ και ὀξύ σκοπὸ για τήν καθολικὴ γνώση στο λόγο, στίς τέχνες, στα γράμματα και στη θεωρία τῆς ζωῆς.

Ἔτσι τᾶ Γιάννινα είναι «τὸ γλυκὸ ἔαρ» πού μέ τήν πνοή του άνάβει τήν πυρκαϊά στήν ψυχὴ τοῦ Ἔθνους, είναι ή άκάλεστη μελωδία πού μέ τὸ φῶς της και τή μαγεία της, σε μιᾶ ᾄφταστη, ᾄφθαρτη κι' άκατάλυτη στιγμή ὑψώνει τὸ ήπειρωτικὸν ὄνομα άμάραντο στον έλληνικὸ χῶρο.

Χρόνια σχεδίαζα τὸ ἱερὸ τοῦτο προσκύνημα. Χρόνια τώρα ἔνοιωθα τὴν ἀνάγκη νὰ προετοιμάσω τὸν ἑαυτό μου γιὰ τὸ πνευματικὸ τοῦτο βάφτισμα, μέσα στὴ μυθικὴ φεγγοβολιὰ τῶν μουσικῶν φθόγγων τῶν Πελειάδων.

Στὸ πρωῖνὸ ἀγέρι ἀνατριχιάζουν, μακρυὰ στὸν κάμφο, μαγευτικὰ ἀτελεύτητα βαλοῦδα. Στούς φράχτες κυριαρχεῖ τὸ φανταχτερὸ λοῦσο τῆς ἀμυγδαλιᾶς, καὶ πιὸ κεῖ τὸ πυκνὸ χιόνισμα τῆς ἀχλαδιᾶς. Καὶ παπαροῦνες αἱμάτινες, χιλιάδες παπαροῦνες.

Ἄριστερά μας τὸ γαλανὸ στὸν πιὸ ζωηρὸ χρωματισμό, ἓνα ἀπέραντο γαλάζιο, ὁ καθαρὸς οὐρανὸς καὶ τὸ ἀτεμάχιστο γαλάζιο τῆς λίμνης ποὺ μᾶς γεννάει στὴν ψυχὴ τόσο πρωτόγνωρα συναισθήματα.

Ξεμακραίνομε ἀπ' τὰ Γιάννινα. Ἐνας δρόμος στενάχωρος ὁδηγεῖ στὴ Δωδώνη. Ἐχομε πιά ἀφήσει τὸν κάμφο τῆς Πεδινῆς, λοξεύομε τὴν Κοσμηρὰ καὶ παίρνομε τὴ μεγάλη ἀνηφοριὰ ποὺ θὰ μᾶς φέρει στὴν πραγμάτωση τοῦ ὄνειρου μας.

Ἄνεβαίνομε... ἀνεβαίνομε...

Βρισκόμαστε στὰ τέλη τῆς ἄνοιξης. Μιᾶς ἄνοιξης λιγόζωης ἐδῶ στὴν Ἥπειρο. Μιᾶς ἄνοιξης ποὺ τὴν ἀπάντησα πρὸ ὀλίγου καὶ τῆς ἔδωκα τὸ φιλὶ τῆς συνάντησης μὰ καὶ τοῦ χωρισμοῦ, γιατί τὴν ἄφησα πίσω μου τόσο κοντὰ μὰ καὶ τόσο μακρυὰ, μιᾶς ἄνοιξης ποὺ στέκει ἀλαργινὴ ὀ-

πτασία στο θέαμα που ξανοίγεται μπροστά μας.

Ἄπο τῆ στενωπῆ χαράδρα ποῦ κατεβαίνομε—τὴν πόρτα θά μποροῦσα νὰ πῶ τῆς ἀρχαίας Δωδώνης— ξανοίγεται μιὰ στενὴ κοιλάδα, καὶ γύρω βουνά, ἄγρια, γυμνά βουνά, κι' ἄλλοῦ λιγοστά δέντρα, λιγοστὴ βλάστηση, καὶ ὄλα μαζί νὰ φτιάνουν ἓνα φόντο βαρυχειμωνιάς. Καὶ νᾶμαστε δύο, τρεῖς, πολλοί, κι' ὄλοι μαζί νᾶμαστε ἓνας, μιὰ σκέψη, μιὰ ἰδέα, καθένας κλεισμένος στὸν ἑαυτὸ του. Νὰ πλημμυρίζουν μύρια συναισθήματα τὴν καρδιά σου, νὰ νοιώθεις τὴν ἀνάγκη τῆς ἐξομολόγησης καὶ νὰ δενώμαστε ὄλοι μὲ τὸ πνεῦμα τῆς σιωπῆς. Νοιώθουμε νὰ μικραίνουμε, νὰ μικραίνουμε φοβερὰ, νὰ γινώμαστε ἓνα τίποτε, ἓνα μηδενικό.

Μιὰ μουσικὴ φωνή, ἡ μελωδία τοῦ Ἔθνους ὠδήγησε τόσους καὶ τόσους ἐρευνητὲς¹ τοῦ χώρου ποῦ ἔλαμψε τὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα, ποῦ βρίσκονταν² τὸ πανάρχαιο μαντεῖο

1. Γιὰ τὴ «Δωδώνη» ἔγραψαν: Rougueville (1815), Δανιήλος Δημητρίου (Λεξικὸν ἔτους 1874), Α. Ραγκαβῆς (Ἀρχαιολογικὸν Λεξικόν), Π. Ἀραβαντινὸς, Α. Πάλλης, Α. Πετρίδης (1866), Μουστοξύδης, Αἰνιάν, Ἀθ. Σταγειρίτης, Ν. Πολιάνης, Κ. Καραπάνος (1878), Hoffmandie (1899), Κ. Λαμπρίδης, Σπ. Λάμπρου (Μικτὰὶ Σελίδες), Βρετὸς (Ἡμερολόγιον 1908), Κοσμᾶς Θεσπρωτὸς (1830), Δ. Σεμιτέλος (Ἡπειρωτικά), Μελέτιος Γεωγράφος, Γ. Κρομμίδης, Γ. Παληουρίτης, Δ. Παναγιωτίδης, Ν. Μουστακίδης, Λ. Βασιλειάδης (Ἡπειρ. Ἡμερολόγιον 1914), Δ. Εὐαγγελίδης ποῦ τριάντα χρόνια τώρα ἐνεργεῖ ἀνασκαφὲς κι' ἔταξε σκοπὸ τῆς ζωῆς του τὴν ἀνάστασι τοῦ ἱεροῦ τούτου χώρου (Ἡπειρ. Χρονικὰ 1935) καὶ ἄλλοι.

2. Ὁ Π. Ἀραβαντινὸς (Πίναξ Ἐθν. ὄνομ. σελ. 114) τοποθετεῖ τὴ Δωδώνη στὴν Καστρίτσα, ὁ Rougueville στὴ Λαψίστα, ὁ Δίδυμος Εὐστάθιος Ν. τῆς Μολοσσίδος καὶ Β. τῆς Θεσπρωτίας, ὁ Σεμιτέλος στὸ χωριὸ Τσαμαντᾶ τῶν Φιλιατῶν, ὁ Ἀθ. Πετρίδης στὸ χωριὸ Λιά τῶν Φιλιατῶν, ὁ Κοσμᾶς ὁ Θεσπρωτὸς στὴν ἀρχαία Φοινίκη τοῦ Δελβίνου, ὁ Λ.

της Δωδώνης. Στά έρείπιά του τοποθέτησαν ξένοι και δικοί μας την πρωτεύουσα της Μολοσσίας Πασσαρώνα και μόνος τὸ 1823 ὁ Ἄγγλος Λίκολν ἀφοῦ περιηγήθηκε τὴν Ἑπειρο, προσδιώρισε ἐδῶ τὴ Δωδώνη. Ἀναπάντητα ἔμεναν τὰ ἀγωνιώδη ἐρωτήματα τῶν ἐπιστημόνων, γιατί τὸ Μαντεῖον αἰῶνες πρὶν εἶχε σιγήσει, ὥσπου ὁ χτύπος τῆς σκαπάνης τοῦ Ἀρτινοῦ ἀρχαιολόγου Κ. Καραπάνου ἔλυσε τὸ 1875 ὀριστικὰ τὸ θέμα μὲ τὰ φανερωθέντα χάλκινα ἀναθήματα, τίς ἐπιγραφές, τὰ τεῖχη, τὰ βάρθρα, τὸ θέατρο, μὲ τὴν ἀφύπνιση τῶν ἱερῶν χωμάτων καὶ τὴν ἀνάσταση τοῦ Δωδωναίου πνεύματος.

Ἐδῶ στὴν κοιλάδα τῆς Ἑλλοπίας, κάτω ἀπ' τὸν Τόμαρο (Ὀλύτσικα) φανερώνονταν ὁ φίλος τῶν ἀνθρώπων ὁ Δίας μὲ τὴ φωνὴ τῆς φύσης, μὲ τὸν ἄγριο βορηᾶ καὶ τὴ βροντῆ. «Εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Τομάρου, μέσα εἰς μίαν γόνιμον κοιλάδα, μὲ πολλὰ νερά, ἀλλὰ καὶ παγερὴν. Τὴν ἐκτυποῦσαν πολλοὶ ἄνεμοι, συχνὰ δὲ τὴν συνεκλόνιζεν ἡ βροντῆ τοῦ Θεοῦ, πού εἶχε τὴν ἔδραν του ἐπάνω εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους». Μιὰ τοποθεσία προσεχτικὰ διαλεγμένη γιὰ τὸ φανέρωμα τοῦ Θεοῦ, τοῦ πατέρα τῶν ἀνθρώπων, μὲ τὰ μολυβένια σύννεφα, τὴ βροχὴ καὶ τὴν ἀστραπή, ἀφοῦ σύμφωνα μὲ εἰδικὴ ἔρευνα ποῦκανε ἐδῶ κάποιος Γερμανὸς ἐπιστήμονας, ὁ μέσος ὄρος τῶν θυελλωδῶν ἡμερῶν κάθε χρονιά στὴ Δωδώνη εἶναι 49, πράγμα πού δὲ συμβαίνει σὲ κανένα ἄλλο μέρος τῆς Εὐρώπης³.

Τοῦτος ὁ τόπος μὲ τίς ἀλυσίδες τὰ γυμνά βουνά, τοῦτος ὁ τόπος μὲ τὴν ἀρρενωπὴ ὁμορφιά του, ἦταν ἐδῶ καὶ χιλιάδες χρόνια ἢ μητέρα τῆς φυλῆς μας, ἡ κοιτίδα τοῦ Ἑλληνισμοῦ⁴. Ἐδῶ οἱ πρῶτοι Ἕλληνες, οἱ Σελλοὶ ἢ Ἑλ-

Βασιλειάδης ἀποκλείνει στὴν Πογδόριανη Κουρέντων, ὁ Α. Ἀρβανιτόπουλος στὰ στενὰ τοῦ Σαρανταπόρου στὴ θέση Ποταμιὰ τῆς Θεσσαλίας καὶ ἄλλοι σὲ διάφορα ἄλλα μέρη.

3. Jean Richerpin : «Ἑλλην. Μυθολογία» τόμ. Α' σελ. 72.

4. Ἀριστοτέλης: Μεταφ. Α' 14, 352α, 9.

λοιί, ἐδῶ στήν ἀρχαία Ἑλλοπία γιά τήν ὁποία ὁ Ἡσίοδος⁵ γράφει:

*Ἔστι τις Ἑλλοπία πολυλήϊος ἥδ' εὐλείμων
ἀφνειή μήλοισι καί εἰλιπόδεσι βόεσσιν.*

*Ἐν δ' ἄνδρες ναίουσι πολύρρηγες, πολυβοῦται,
πολλοὶ ἀπειρέσιοι, φύλα θνητῶν ἀνθρώπων.*

*Ἐνθάδε Δωδώνη τις ἔπ' ἐσχατιῇ πεπόλισται,
τήν δέ Ζεὺς ἐφίλησε ἐὼν χρηστήριον εἶναι
τίμιον ἀνθρώποις, ναίει δ' ἐν πυθμένῃ φηγοῦ.*

*Ἐνθεν ἐπιχθόνιοι μαντεύματα πάντα φέρονται,
ὅς δὴ κέθι μολῶν θεὸν Ἄμβροτον ἐξερεῖνη,
δῶρα φέρων ἔλθῃσι σὺν οἰωνοῖς ἀγαθοῖσι...*

«Ἡ Ἑλλοπία εἶχε πολλὰ χωράφια καὶ λειβάδια ὅπου ἔβοσκαν πολλὰ πρόβατα καὶ βόδια. Τὴν κατοικοῦσαν πολυάριθμοι θνητοὶ μὲ πολλὰ κοπάδια. Σὲ μιὰν ἄκρη τῆς περιοχῆς βρίσκεται ἡ Δωδώνη, ἡ ἀγαπημένη τοῦ Δία. Κεῖ ὁ Θεὸς ἐγκατέστησε τὸ μαντεῖο του, στήν κοιλότητα τοῦ κορμοῦ μιᾶς βελανιδιάς. Οἱ ἄνθρωποι θαρρεμένοι ἀπὸ τοὺς καλοὺς σκοποὺς πηγαίνουν πάντα ἐκεῖ ἀφοῦ πάρουν μαζί τους πλούσια δῶρα, γιὰ νὰ ἐκλιπαρήσουν τὴν εὖνοια τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ μάθουν τίς θελήσεις του».

Μιά πανάρχαιη παράδοση μᾶς σώζει πῶς ἐδῶ στὴ Δωδώνη, πρὶν ἀπὸ τὸ Δία τοῦ Ὀμήρου, ὑπῆρχε τὸ μαντεῖο, ὑπῆρχε λατρεία σὲ μιὰ ἱερὴ βελανιδιά, τὸ δέντρο αὐτὸ πού ἀργότερα ἔγινε τὸ σύμβολο τοῦ Δία. Ὑπῆρχεν ἐδῶ ἕνας λαὸς μὲ πίστη γιὰ ἕνα χθόνιο Θεό, πού οἱ σωζόμενες ἐπιγραφές ὀνομάζουν Νάϊον, καὶ ὁ ὁποῖος ἀργότερα ἔγινε ἕνα μὲ τὸ Μεγάλο Δία, τὸν Νάϊον, πού μνημονεύει καὶ ὁ Ὀμηρος⁶:

5. Ἡσίοδου: Τραχιν. 1264

6. Ἰλιάδ. Π. 233. Μὲ τὸ «ἀνιπτόποδες καὶ χαμαιεῦναι» ἐρμηνεύεται ὅτι ἀρχικὰ στὴ Δωδώνη γίνονταν ἡ μαντική μὲ τὰ δνεῖρα, τὰ ὁποῖα κοιμώμενοι στὸ ἔδαφος (χαμαιεῦναι) οἱ ἱερεῖς πού δὲν ἔπιβαν ποτὲ τὰ

*Ζεῦ Ἄνα Δωδωναῖε Πελασγικέ, τηλόθι ναίων,
Δωδώνης μαδέων δεισχειμέρου, ἀμφὶ δὲ Σελλοὶ
σοὶ ναίου σ' ὑποφῆται, ἀνιπτόποδες, χαμαιεῦναι...*

«Δία Θεὲ Δωδωναῖε Πελασγικέ, ποὺ κατοικεῖς μακρὰ καὶ βασιλεύεις στὴ Δωδώνη μὲ τίς βαρυχειμωνιές καὶ ἔχεις γύρω σου τοὺς λειτουργούς σου τοὺς Σελλοὺς, ποὺ δὲν καθαρίζουν τὰ πόδια τους, ποὺ πλαγιάζουν στὸ χῶμα...».

Ἕνας ὕμνος πρὸς τὸ Δία ποὺ λατρεύεται στὴ Δωδώνη στὴν ἱερὴ πολιτεία ποὺ πῆρε τὸ ὄνομα ἀπὸ τὸ ρῆμα δίδωμι, δῶ, δῶσω, ἀλληγορικὰ πρὸς τὴ μάνα γῆ, ποὺ λατρεύονταν νωρίτερα ἐδῶ, τὴ γῆ τὴ δώτειρα τῶν ἀγαθῶν, ἄλλοι δὲ ὑποστηρίζουν πὼς ὠνομάστηκε ἀπ' τὸ Δωδῶν τὸ γιό τοῦ Δία καὶ τῆς Εὐρώπης ἢ ἀπ' τὴ νύμφη τοῦ ὠκεανοῦ Δωδώνη.

Ἐδῶ μὲ τὴ μυστικὴ φωνὴ τῆς φύσης, μὲ τὸ θρόϊσμα τῶν φυλλωμάτων τῆς βελανιδιάς φανερώνονταν ὁ Δίας στοὺς ἀνθρώπους καὶ ἡ θεία του ἀποστολὴ ἦταν φημισμένη καὶ καθολικὴ καὶ μάλιστα στὰ χρόνια τοῦ Ὀμηροῦ, ὁ ὁποῖος παρουσιάζει τὸν Ἀχιλλεῖα νὰ προσεύχεται στὸ Δία «τὸν Πελασγικό», καὶ ὁ ἴδιος ν' ἀναφέρει ὅτι τὸν Ὀδυσσεῖα εἶχε δοθεῖ συμβουλὴ νὰ ρωτήσῃ τὸ μαντεῖο τῆς Δωδώνης γιὰ νὰ μάθει ἀπ' τὴ μαντικὴ βελανιδιά του ποιὰν ἀπόφαση εἶχε πάρει ὁ Δίας γιὰ τὴν ἐπιστροφή του στὴν Ἰθάκη.

«Τὸν δ' εἰς Δωδώνην φάτο βήμαναι, ὄφρα θεοῖο ἐκ δρυὸς ὑψικόμοιο Διός, βουλὴν ἐπακούσης ὅπως νοστήσει Ἰθάκης ἐς πῖονα δῆμον».⁷

πόδια τους (ἀνιπτόποδες) ἔπαιρναν ἀπὸ τὴ Γῆ, γιὰτὶ τότε ἦταν χθόνιο μαντεῖο τῆς Γῆς μὲ τὴν περιφρόνηση δὲ τῆς περιποίησης τοῦ σώματος, θεωρουμένης ἐπιζήμιας στὴν ἀφοσίωση τῆς ψυχῆς στὸ Θεῖον, ἐμοιαζαν σὲ πολλὰ μὲ τοὺς κατοπινούς χριστιανούς μοναχοὺς.

7. Ὀδυσ. Ζ. 327.

Ἐδῶ πρωτοπλάστηκεν ὁ φαντασμαγορικὸς κήπος τῆς Μυθολογίας. Ἐδῶ ὁ γεμάτος στοχασμὸ ἑλληνικὸς νοῦς, ἀγωνίζεται νὰ νοιώσει τοὺς Θεοὺς τοὺς ὠραίους, τοὺς μακαρισμένους μὲ τις ἀρετὲς καὶ τὰ ἐλαττώματά του «κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσίν του», τοὺς Θεοὺς ποὺ κυβερνοῦν τὸν κόσμον, γνωρίζοντας συγχρόνως τὴν ἀξία καὶ τὴ δύναμή του—μὲ τὸ νόμον, τὴν ἐπιστήμη καὶ τὴν τέχνη—γενόμενος ἔτσι τρισμακαρισμένος Θεὸς τοῦ ἑαυτοῦ του.

Τοῦτος ὁ τόπος στάθηκεν ἡ φωτοπηγὴ ποὺ θάμπωσε χιλιάδες χρόνια μέχρι τὰ τωρινὰ ὄλο τὸν κόσμον.

Ἀπ' ἐδῶ ξεκίνησεν ὁ πόνος τῆς ζωῆς, ἡ ἀνάταση τοῦ πνεύματος, τὸ Θεῖον. Ἀπ' ἐδῶ, ἀπ' τὴ «δυσχείμερον Δωδώνην» ξεκίνησαν δυὸ χιλιάδες περίπου χρόνια πρὸ Χριστοῦ οἱ πρῶτοι Ἕλληνες, γράφει ὁ Ἀριστοτέλης. Ἀλλὰ καὶ δυὸ βασιλικὲς οἰκογένειαι, ποὺ κατονομάζονται σὲ Ὀμηρικὸ Κατάλογον, ἀπὸ ἀρχαῖες ἠπειρωτικὲς πολιτεῖαι τοῦ σημερινοῦ Φαναριοῦ τῆς Θεσπρωτίας ξεκίνησαν καὶ πῆγαν εἰς τὴ Δωδεκάνησον. Ἀπ' ἐδῶ ἓνας ὑπέρλαμπρος λαὸς, ἀπ' ἐδῶ μιὰ ἀμάραντη δόξα: «Ἐγένετο ποτὲ Θεσπρωτὶς ἡ Δωδώνη, τούτέστιν ὑπὸ τοὺς Θεσπρωτοὺς», γράφει ὁ Εὐστάθιος, καὶ ὁ Πausanias: «Τῆς δὲ γῆς Θεσπρωτίδος ἔστιν μὲν ποῦ καὶ ἄλλα θέας ἄξια, ἱερόν τε Διὸς ἐν Δωδώνῃ καὶ ἱερὰ τοῦ Θεοῦ φηγός...» Τοποθετεῖται ἔτσι καὶ διοικητικῶς ἡ Δωδώνη εἰς τὴ Θεσπρωτία. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν Προμηθεῖα τοῦ Αἰσχύλου συναντᾶμε εἰς τὴ Δωδώνη τὰ Θεσπρωτικὰ μαντεῖα καὶ τὴν ἔδραν τοῦ Δία:

*Ἐπεὶ γὰρ ἦλθες πρὸς Μολοσσὰ γάπεδα
τὴν αἰπώνητον τ' ἀμφὶ Δωδώνην, ἵνα
μαντεῖα θᾶκός τ' ἐστὶ Θεσπρωτῶν Διός,
τέρας τ' ἄπιστον αἰ προσήγοροι δρῦες...*

Ν' ἀναζητᾶς πάντα εἰς τὴν ζωὴν σου κάτι τὸ βαθύ, τὸ ἀκαθόριστον, τὸ μεγάλο, ν' ἀναζητᾶς τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτό σου, καὶ νὰ εἰς τὸν δίνει τοῦτο τὸ χῶμα, τούτῃ ἢ φραγμένη κοιλιάδα, τοῦτος ὁ ἱερός χῶρος μὲ ἀνέκφραστη συγκίνηση.

Νὰ μιλάει πονεμένα ἡ ψυχὴ σου μ' ὄλα γύρω καὶ νὰ σοῦ γνέβουν οἱ ἱερεῖς πέτρες...

Δυὸ περιστέρες εἶχαν πετάξει ἀπ' τὶς Θῆβες τῆς Αἰγύπτου, ἢ μιὰ γιὰ τὴ Λιβύη, κι' ἡ ἄλλη γιὰ τὴ Δωδώνη. Ἡ πρώτη διέταξε τοὺς Λίβυας νὰ χτίσουν τὸ μαντεῖο τοῦ Ἄμμωνα κι' ἡ δεύτερη ἔκατσε πάνω σὲ μιὰ βελανιδιά καὶ μὲ ἀνθρώπινη λαλιὰ εἶπε στοὺς Δωδωναίους νὰ χτίσουν τὸ μαντεῖο τοῦ Δία.

Τὸ λέει καὶ ἀλλοιῶτικα πάλι ὁ Ἡρόδοτος, ἂν καὶ ὁ ἴδιος μολόγησε καὶ τὸ παραπάνω. Λέει, ⁸ λοιπόν, πῶς τὰ μαντεῖα αὐτὰ τᾶχτισαν δυὸ γυναῖκες ποὺ τὶς ἔκλεψαν οἱ Φοίνικες ἀπὸ τὶς Θῆβες. Μαθεύτηκεν ἀργότερα πῶς ἡ μιὰ ἀπ' αὐτὲς πουλήθηκε στὴ Λιβύη κι' ἡ ἄλλη στὴ Ἑλλάδα. Κι' ἡ πρώτη ἔχτισε κεῖ τὸ μαντεῖο τοῦ Ἄμμωνα κι' ἡ ἄλλη τὸ μαντεῖο τοῦ Δία στὴ Δωδώνη.

Μὰ ὑπάρχει καὶ ἄλλη ἐκδοχή. Λένε πῶς τὰ περιστέρια αὐτὰ μὲ τὴν ἀνθρώπινη λαλιὰ ἦταν δῶρα τοῦ Δία στὴν κόρη του τὴν Ἥβη. Τὸ ἓνα ἀπ' τὰ περιστέρια αὐτὰ ἔφτασε στὴ Δωδώνη τὴ στιγμή ποὺ ἓνας ξυλοκόπος βιάζονταν νὰ κόψει τὴν ἱερὴ βελανιδιά τοῦ Δία. Μὰ τὸ περιστέρι τὸν ἐμπόδισε.

Ὁ Φιλόστρατος ὁ ρήτορας, ποὺ ἔζησε τὸ 2 μ.Χ. αἰῶνα, ἄφησε τὴν περιγραφή ἑνὸς πίνακα, στὸν ὁποῖο παριστάνονταν τὸ χρυσὸ περιστέρι ἐπάνω στὴ βελανιδιά, σοφὸ σὲ ἀποκαλύψεις μὲ τοὺς χρησμοὺς ποὺ ἔδινε ἀπὸ μέρους τοῦ Δία. Καταγῆς ἦταν ὁ πελέκυσ, ποὺ εἶχε πέσει ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ ξυλοκόπου. Ἡ βελανιδιά ἦταν ὀλάκερη στολισμένη, γιὰτὶ ὅπως ὁ τρίποδας τῶν Δελφῶν, ἔδινε χρησμούς.

Στὸ βάθος φαίνονταν ἄνθρωποι ποὺ πλησιάζουν, ἄλλος γιὰ νὰ ρωτήσῃ, καὶ ἄλλος γιὰ νὰ προσφέρει θυσία.

Γίνεται πίστη πῶς οἱ χρησμοὶ δίνονταν μὲ τὴ βελανιδιά

8. Ἡροδότου : Β'. 53, 59.

γιατί ή ἀρχαιολογική σκαπάνη δέν ἔφερε στό φῶς ναό πού χρησιμοποιοῦνταν γιά μαντεῖο τοῦ Δία, οὔτε ὑπάρχουν δεδομένα πού μπορεῖ νά ταυτιστεῖ μέ τέτοιο ναό ὁ ναῖσκος τοῦ 4ου ἢ 3ου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα, τὰ ἐρείπια τοῦ ὁποῖου βρῆκε μέ τίς ἀνασκαφές του ὁ Δ. Εὐαγγελίδης⁹ στή νότια πλευρά τῶν ἐρειπίων τοῦ Χριστιανικοῦ ναοῦ. Ἡ ζωὴ τῶν Δωδωναίων παρακολουθεῖται ἀπὸ τὰ κινητὰ εὐρήματα γιατί ὅλα τὰ μέχρι σήμερα ἐρείπια εἶναι οἰκοδομῶν πού χτίστηκαν ὄχι παλαιότερα ἀπ' τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα.

Σ' ἓνα τετράγωνο περίβολο μέ μῆκος κάθε πλευρᾶς 20 μέτρων καὶ ὕψος ἑνός, φανερώθηκαν στοές, ναοὶ καὶ ἄλλα ἐρείπια, ὀλάκερη ἢ ἱερὴ οἰκία πού χτίστηκε τὸν ἴδιο αἰῶνα μέ μιὰ ἀνοιχτὴ στοὰ πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς, πού μπορεῖ νά σκεφτεῖ κανένας πῶς ἐκεῖ στὸν ὑπαίθριο χῶρο τῆς ὑπῆρχε καὶ βωμός. Καὶ μέσα στὴν «ἱερὴ οἰκία» βρέθηκε προϊστορική οἰκία ἀπὸ κοπανισμένο καὶ ψημένο χῶμα σὲ ἀνώμαλο κυκλικὸ σχῆμα καὶ πλήθος χειροποίητα ἀγγεῖα ἀπὸ μαῦρο ἢ γκρίζο χῶμα τῆς Μεσοελλαδικῆς περιόδου (πρὸ τοῦ 2000 π. Χ.) καὶ βάρθρα ἀναθημάτων, μικρὰ χάλκινα ἀφιερῶματα κυρίως πόρπες καὶ ἄλλα προϊστορικὰ χειροποίητα καὶ ἀπὸ χοντρό πηλὸ ἀγγεῖα πού κάνουν τὸν καθηγητὴ κ. Εὐαγγελίδη νά παραδέχεται πῶς ὁ ἱερός τοῦτος χῶρος τοῦ μαντείου κατοικήθηκε τοῦλάχιστον ἀπὸ τὰ μέσα τῆς 3ης χιλιετηρίδος π. Χ.

Καὶ τὰ τωρινὰ ἀπομεινάρια, οἱ ἱερεῖς τοῦτες πέτρες νά σοῦ γνέβουν ἀκόμα πολλά...

Τὸ πιὸ ἀρχαῖο τοῦτο μαντεῖο ἦταν σεβαστὸ στό πανελλήνιον. Οἱ Ἀθηναῖοι, ὅπως λέει ὁ Δημοσθένης «ἐν τῷ κατὰ Μηδείου λόγῳ» σέβονταν πολὺ τὸ μαντεῖο τῆς Δωδώνης γιά τὸν στολισμὸ τοῦ ὁποῖου συχνὰ ἔστελναν ἀ-

9. Μ. Παρασκευαΐδη : «Αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ Μαντείου τῆς Δωδώνης»
Ἔφημερ. «Καθημερινή» 12-1-1957.

φιερῶματα, χάλκινο τραπέζι καὶ ἄλλα «ἱερεῖα» κι' οἱ Βοιωτοὶ κάθε χρόνο χρυσαφένιο τρίποδα γιὰ νὰ ἐξιλέωσουν κάποια ἀσέβειά τους μέσα στὴν ἱερὴ οἰκία. Ὁ Αἰνεῖας ποὺ ἔλαβε κάποτε ἀπ' τὸ μαντεῖο κάποιον χρησμὸ ἔστειλε πολλὰ ἀναθήματα καὶ χάλκινους κρατῆρες ποὺ σώζωνταν ὡς τὴν ἐποχὴ τοῦ Διονύσιου τοῦ Ἀλικαρνασσέα ποὺ τοὺς ἀναφέρει ¹⁰ κι' ὁ Βασιληᾶς τῆς Ἡπείρου ὁ Πύρρος ὅταν νίκησε τοὺς Μακεδόνες ἀφιέρωσε «τὶς ἀσπίδες του στὸ Δωδωναῖο Δία μὲ τετράστιχη μετρικὴ ἀφιέρωση ποὺ διαιώνιζε τὴ νίκη του.

Ἀπ' ἐδῶ πέρασαν οἱ πιὸ διαλεχτοὶ τῶν ἀνθρώπων, ὅση δύναμη κι' ἂν εἶχαν, ὅσο σοφοὶ κι' ἂν ἦταν. Κι' ἔρχονταν ἐδῶ ἐξαγνισμένοι, ταπεινοὶ προσκυνητές.

Ἐρχονταν νὰ ὑψώσουν εὐλαβικὰ τὰ χέρια καὶ νὰ ζητήσουν τὴ συμβουλὴ τοῦ Δία. Κι' ἦρθαν προσκυνητές ὁ Ἴναρχος, ἡ Ἰώ, ὁ Ἡρακλῆς, ὁ Ἰάσονας, ὁ Ὀδυσσεύς, ὁ Νεοπτόλεμος, ὁ Ὀρέστης καὶ τόσοι ἄλλοι.

Κι' ἔρχονταν ἐδῶ καὶ οἱ μικροί, οἱ ταπεινοί, μὲ τὶς καθημερινὲς ἔγνοιες τῆς ζωῆς, νὰ ρωτήσουν καὶ νὰ μάθουν γιὰ τὰ προβλήματά τους, τὰ καθημερινά τους.

Ὁ Ἅγιος, ρωτᾷει, ἂν οἱ κουβέρτες καὶ τὰ προσκέφαλά του ποὺ ἐξαφανίστηκαν, χάθηκαν ἢ τίς ἔκλεψαν.

Ὁ Λυσανίας, ἂν τὸ παιδί, ποὺ ἡ Νύλα φέρει στὴν κοιλιά της εἶναι δικό του.

Ὁ Ἰππόστρατος, ρωτᾷει σὲ ποιὸ Θεὸ νὰ προσφέρει θυσίες.

Ἐνας πατέρας ἢ μιὰ μητέρα, ρωτᾷει ἂν συμφέρει νὰ κάνουν τὸ τάδε καὶ τὸ τάδε καὶ τὸ δεῖνα πράγμα «ὑπὲρ τοῦ τέκνου των».

Ἐνας τσομπάνος κάνει ὄρκο νὰ φέρει πλούσια δῶρα, ἂν πᾶνε καλὰ τὰ κοπάδια του.

Ἄλλος ρωτᾷει τὸ Δία ἂν κάποιος πιστός ἔκλεψε τὰ

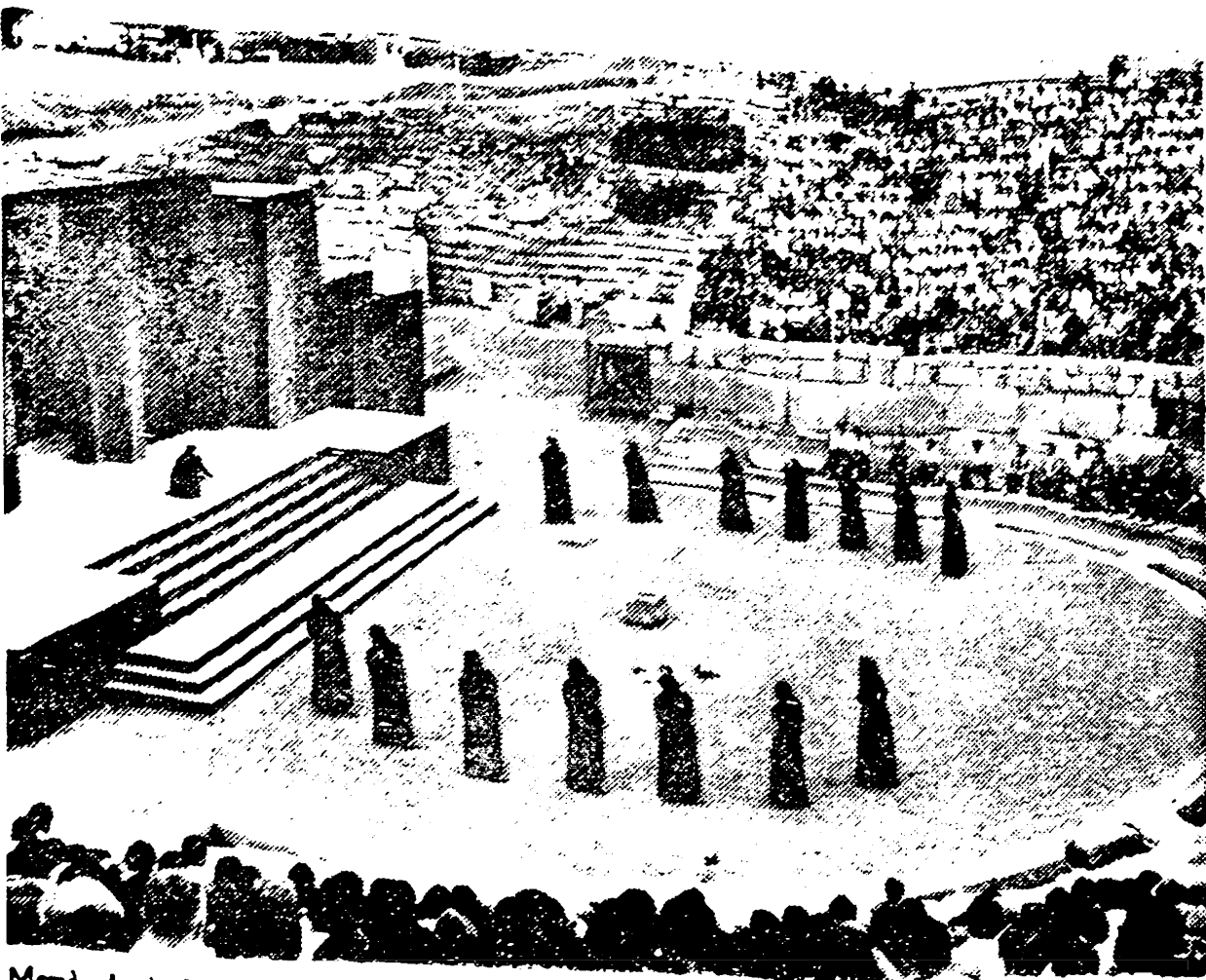
10. Διον. Ἀλικαρνασσεύς (Ρωμ. Ἀρχ. Α' 51).

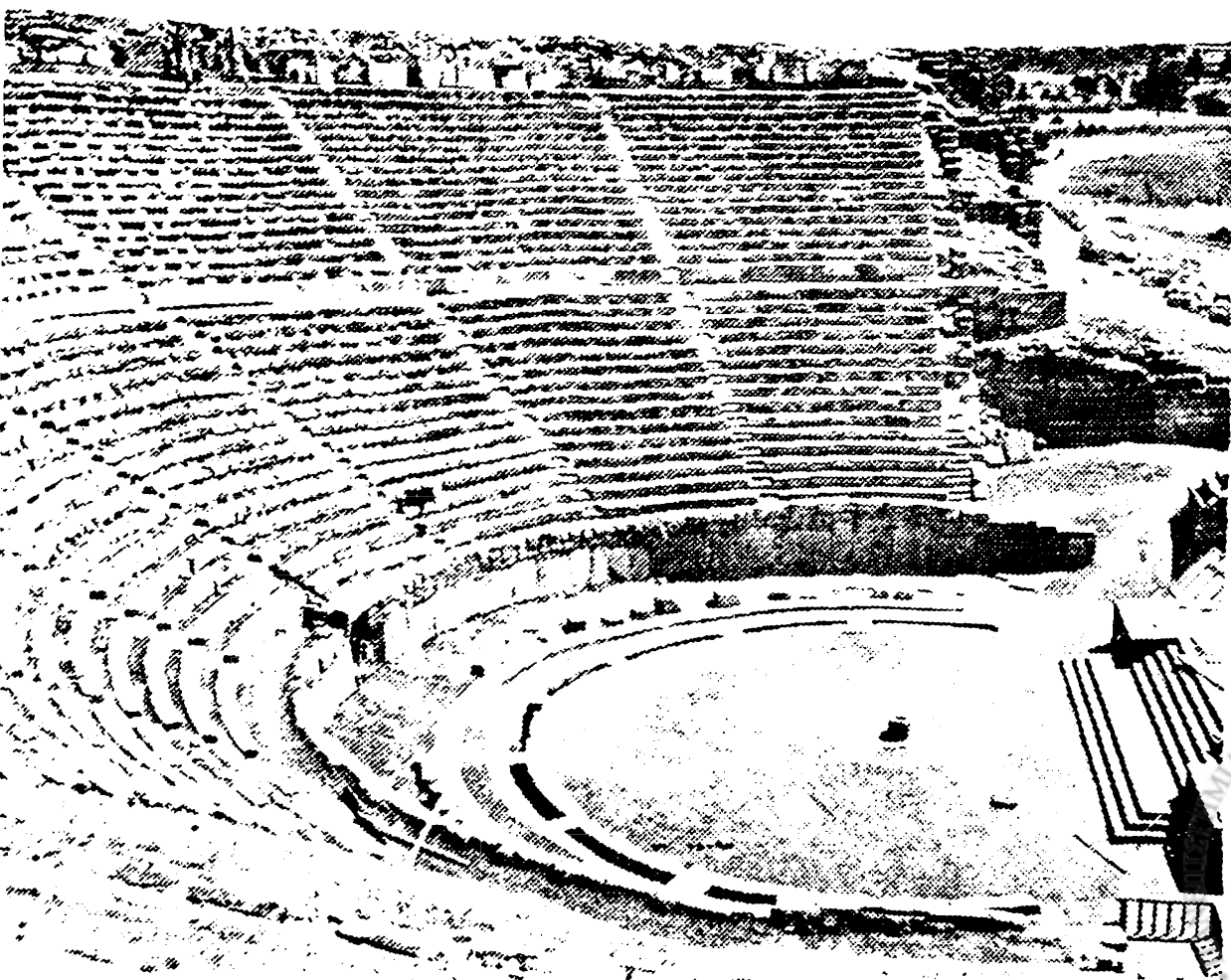

Δωδώνη : Τό επιβλητικό τοπίο της Κοιλάδας της Δωδώνης.

Μετά από 2.000 χρόνια ξανόζησε το αρχαίο δράμα στο θέατρο της Δωδώνης.
Ο θίασος Ρουτήρη ζωντανεύει την 'Ηλεκτρα.

Το άνοητο θέατρο της Δωδώνης αναστηλωμένο.

«Ἐρια» πού ἔχασε.

Κι' ὄλα τοῦτα τὰ ρωτήματα, καί ἄλλα πολλά, σκαλισμένα πάνω σέ μολυβένιες μικρές πλάκες πού βρέθηκαν στίς ἀνασκαφές.

Καί βρέθηκαν ἀκόμα κι' ἄλλες μικρές, μολυβένιες πλάκες, μέ σκαλισμένες τίς ἀπαντήσεις, τοὺς χρησμούς, πού δίνονταν μέ τὴν ἐξήγηση τοῦ θόρυβου πού ἔκανε τὸ νερό πού κυλοῦσε—γιατί ἦταν κοντά στὴν ἱερὴ βελανιδιά μιὰ ἀγιασμένη πηγὴ πού τὰ νερά της ἔσβηναν τίς ἀναμμένες δάδες καί ἄναβαν τίς σβησμένες σάν τίς πήγαιναν κοντά της—ἢ ἀπὸ τὸ θρόϊσμα τῆς ἱερῆς βελανιδιάς. Δίνονταν ἀκόμα ὁ χρησμός μέ τὴν ἐξήγηση τοῦ καμπανίσματος τοῦ «Δωδωναίου Χαλκείου» πού ἦταν ἕνας χάλκινος λέβητας στηριγμένος σ' ἕνα στῦλο, καί στὸ διπλανὸ στῦλο ἕνα ἀγαλματάκι μικροῦ παιδιοῦ πού κρατοῦσε στὸ δεξι χέρι ἕνα χάλκινο μαστίγιο μέ ἱμάντες ἀπὸ χαλκὸ κι' αὐτὲς, πού ἔπεφταν πάνω στὸ λέβητα ὅταν τίς κούναγε ὁ ἀγέρος κι' ἔβγαιναν ἔτσι δυνατοὶ καί συνεχεῖς ἤχοι. Τούτους τοὺς ἤχους τοῦ «Δωδωναίου Χαλκείου» πού τὸ δώρισαν οἱ Κερκυραῖοι, τοὺς ξηγοῦσαν οἱ ἱερεῖς καί οἱ ἱερεῖες, οἱ Πελειάδες, πού πάει νὰ πεῖ περισσότερές (Πέλεια, περισσότερά), καί φανέρωναν ἔτσι τὴ θεία θέληση, τὴ θέληση τοῦ Δία στοὺς ἀνθρώπους. Μίλαγαν οἱ Πελειάδες σέ στίχους καί οἱ πρῶτοι στίχοι ἦταν τὸ ἀθάνατο κήρυγμα:

*«Ζεὺς ἦν, Ζεὺς ἐστι, Ζεὺς ἔσεται,
ὦ Μεγάλε Ζεῦ.»*

Κοντὰ στὸ Δία ἀγαπήθηκε στὴ Δωδώνη καί μιὰ ἄλλη Θεά, ἡ Διώνη, πού ὁ Ἡσίοδος τὴ φέρει γιὰ κοπέλλα τοῦ Ὀκεανοῦ καί τῆς Τήθους, καί ἄλλοι συγγραφεῖς γιὰ μῆτέρα τῆς Ἀφροδίτης,¹² ὁ δὲ Θεόκριτος τὴν λέει «Κύπρις Διωναία». Ἡ Διώνη ἦταν θεότητα πού ἐκπροσωποῦσε τὴ

12. Ὀμήρου «Ἰλιάς Ε'. 370.

γονιμοποιῶ δύναμη τοῦ ὑγροῦ στοιχείου, θεὰ τῆς ὑγρῆς φύσης, γι' αὐτὸ τὴν ἐπικαλοῦντο καὶ «Ναΐας».

Λατρεύτηκε ἐδῶ ἡ Διώνη σὰ μητέρα τοῦ ἔρωτα (τῆς δημιουργικῆς αὐτῆς δύναμης) καὶ σὰ γυναῖκα τοῦ Δία (Ναΐος Ζεὺς καὶ Νάϊα Διώνη).

Σὰ γυναῖκα τοῦ Δία τὴν ἀναγνωρίζομε ἀργότερα στὸ μῦθο τῆς Λητώσ στὸν τοκετὸ τῆς ὁποίας δὲν βρέθηκε κι' αὐτή, ὅπως καὶ ἡ Ἥρα, ἀπὸ ζηλοτυπία. Ἡ Διώνη ἀγαπήθηκεν ἐδῶ πολὺ, στὴν ἀρχὴ χωρὶς ναό, ἀργότερα μὲ ναό, μὲ τὸ ἄγαλμά της καὶ μὲ προφητικὸ πουλί τὸ περιστέρι, τὸ σύμβολο πῶς ἀργότερα τοῦ ἔρωτα, ὅπως φανερώνεται ἀπὸ πολλὰ ἀρχαῖα νομίσματα τῆς Ἡπείρου.

Τὸ παλαιότερο λίθινο ἑλληνικὸ κείμενο τῆς Ἡπείρου βρέθηκε στὶς ἀνασκαφές τοῦ 1957 κι' εἶναι τὸ ψήφισμα τοῦ Βασιληᾶ τῶν Μολοσσῶν Νεοπτόλεμου ὁ ὁποῖος τὸ 369 π. Χ. παρεχώρησε μ' αὐτὸ πολιτικὰ δικαιώματα σὲ δυὸ γυναῖκες τῆς Ἡπείρου τὴ Φιλίστα, σύζυγο τοῦ Ἀντίμαχου καὶ στὴ Φυντώ.

Μὰ ἡ ἱερὴ οἰκία καταστρέφεται τὸ 218 π. Χ. ἀπ' τὸ Στρατηγὸ τῆς Αἰτωλικῆς συμπολιτείας Δορύμαχον, ὁ ὁποῖος μόλις ἔφτασε στὸ μαντεῖο ἔκαψε τίς στοές του, κατέστρεψε πολλὰ ἀπὸ τὰ καλλιτεχνικά του μνημεῖα, τ' ἀφιέρωματα καὶ κατέσκαψε τὴν ἱερὴ οἰκία: «Δορύμαχος ὁ τῶν Αἰτωλῶν στρατηγὸς ἀσεβῆ συνετελέσατο πράξι. Τὸ γὰρ περὶ τὴν Δωδώνην μαντεῖον συλήσας, ἐνέπρησε τὸ ἱερόν πλην τοῦ σηκοῦ¹³, παραγεόμενος δὲ πρὸς τὸ περὶ Δωδώνην ἱερόν, τὰς τε στοὰς ἐνέπρησε καὶ πολλὰ τῶν ἀναθημάτων διέφθειρε, κατέσκαψε δὲ καὶ τὴν ἱεράν οἰκίαν»¹⁴. Ἀπὸ τότε τὸ μαντεῖον ἀρχίζει νὰ παρακμάζει. Ἡ Δωδώνη εἶναι μιὰ ἀπ' τίς ἐβδομήντα πολιτεῖες, ποὺ κατέστρεψεν ὁ βέβηλος Αἰμίλιος Παῦλος (168-167 π.Χ). Καὶ τὴν τελικὴ

13. Διον. Σικ. Ἀπὸ σελ. 101.

14. Πολυβίου (2ον π.Χ. αἰῶνα) Δ' 67.

καταστροφή τή δίνουν τὸ 88 π.Χ. οἱ στρατιῶτες τοῦ Μιθιδράτη: «Οἱ Θρᾶκες ἀναπεισθέντες ὑπὸ Μιθιδράτου τὴν τε Ἑπειρον καὶ τᾶλλα μέχρι τῆς Δωδώνης κατέδραμον, ὥστε καὶ τὸ τῆς Δωδώνης ἱερὸν συλησάσαι...».

Ἐτσι αἰῶνες πιά τὰ περιστέρια δὲν προφήτεψαν καὶ τὸ «Δωδωναῖο Χαλκεῖο» δὲν ἀντήχησε. Ἡ σιωπὴ ἀπλώνει τὰ φτερά της ἐδῶ πού κάποτε ἔλαμψε ἕνας μέγας πολιτισμὸς κι' ὁ Λουκιανὸς εἰρωνεύεται πῶς ἐγκαταλήφθηκε πιά ὁ Δωδωναῖος Δίας. Τοῦ κάκου κάποια προσπάθεια γύρω στὸν 3ον μ.Χ. αἰῶνα ν' ἀναβιώσει τὸ μαντεῖο. Στὰ χρόνια τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου τὸ πανάρχαιο μαντεῖο τῆς Δωδώνης συμερίζεται τὴν τύχη τῶν ἄλλων ἐθνικῶν ἱερῶν καὶ οἱ ἀρχαῖοι Θεοὶ γκρεμίζονται γιὰ πάντα. Στὰ ἀρχαῖα ἐρείπια τὸ 435, τὸν καιρὸ τοῦ Αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου Θεοδοσίου, ἐκεῖ στὸ χῶρο τοῦ Χρηστηρίου, ὑψώνεται μεγαλοπρεπῆς ναὸς ἀρίστης κατασκευῆς, βασιλικὸ ρυθμοῦ. Οἱ θεοί, τὸ κλασσικὸ καὶ ἀνθρωπιστικὸ μέτρο τῶν Ἑλλήνων, τὸ φῶς τῆς ἀρμονίας καὶ τῆς αὐτάρκειας, σβήνουν ὀριστικά. Ἐκεῖ πού ἱερεῖς «ἀνιπτώποδες» ἐμάντευαν μὲ τὸ θρόισμα τῶν φύλλων τῆς βελανιδιάς τὴ βούληση τοῦ Δία καὶ τῆς Διώνης, τώρα ἀντηχοῦν μελωδικοὶ Βυζαντινοὶ ὕμνοι στὸ Χριστὸ καὶ στὴν Παναγιά.

Ἡ Δωδώνη εἶναι τώρα ἔδρα Ἐπισκόπου.

Ἡ ἱερὴ βελανιδιά γκρεμίζεται ἀπ' τὸν Ἰλλυριὸ ληστὴ Ἄρκη¹⁵, καὶ μαζί της σωριάζεται ἕνας πανάρχαιος κόσμος, πού στὸ ξεψύχισμά του δωρίζει στὴν καινούργια πίστη τοῦ Θεοῦ βρέφους τῆς ἐρήμου τῆς Παλαιστίνης, τὸ «Λόγο» καὶ τὴν «αἰσθητικὴ» πού τῆς θεμελίωσαν ἔτσι τὴν παγκόσμια κυριαρχία...

Ἡ ἔδρα τῆς Ἐπισκοπῆς διατηρεῖται ὡς τὰ τέλη τοῦ 6ου μ.Χ. αἰῶνα¹⁶ πού ἀφανίζεται γιὰ πάντα ἡ Δωδώνη ἀπ'

15. Jean Richerpin, ὅπου πρὸ πάνω σελ. 77.

16. Λεξικὸν «ΗΛΙΟΥ» τόμ. 6ος σελ. 269.

τις καταστροφές τῶν Γότθων, τῶν Σλαύων καὶ ἄλλων βαρβάρων ποὺ κυρίεψαν τὴν Ἠπειρο.

Ἄχολογáει γλυκειά φλογέρα μὲ ὑπόκρουση τὰ κουδούνισματα ἀπ' τὰ πρόβατα ποὺ βόσκουν στὸν ἱερὸ χῶρο. Εἶναι ἕνας ἀμέριμνος τσοπάνος ξυπόλυτος κι' ἀχτένιστος, πλαγιασμένος στὸ χῶμα, πάνω σὲ σκληρὲς πέτρες καὶ νὰ φωτίζεται τὸ πρόσωπό του ἀπὸ γαλήνη, καὶ νὰ σοῦ γνέβουν τοῦτες ἐδῶ οἱ ἱερὲς πέτρες:

«Ἄνιπτόποδες καὶ χαμαιεῦναι».

Νὰ ξεπετιέται ἀπὸ μιὰ φράχτη λιγερόκορμος σγουρομάλλης, μὲ ἄρρενωπὴ ὁμορφιά, σύγχρονος Δωδωναῖος, νὰ σοῦ προσφέρει τὶς ὑπηρεσίες του πρόθυμα κι' εὐγενικά, μολογώντας ὅσα ἔμαθε στὸ μικρὸ σχολεῖο κι' ὅσα κατοπινὰ ἄκουσε, νὰ διδάσκει καὶ νὰ διδάσκεται, νὰ σοῦ ἀποδεικνύει πὼς ζεῖ καὶ σήμερα ἐδῶ ὁ Ζεὺς ὁ Δωδωναῖος, ἀλλὰ καὶ ὁ Ξένιος καὶ νὰ σοῦ φανερώνει ἀπὸ μιὰ μαγευτικὴ πλευρὰ τὸ διπλανὸ ἀμφιθέατρο.

Γιὰ ν' ἀναστήσεις τὸ ὁμορφο τοῦτο Θέατρον ἔπρεπε νὰ ὀργιάσει ἡ φαντασία σου. Γιατὶ σώζονταν μόνον οἱ κερκίδες, ἕνας χαώδης σωρὸς ἀπὸ πέτρες, ἀπὸ ντόπιον ἀσβεστόλιθο ποὺ εἶναι τόσο εὐαίσθητος στὶς ἀτμοσφαιρικές μεταβολές κι' ἔγινε σήμερα τόσο εὐθρυπτος. Κι' ὅλα πνιγμένα σ' ἀγριόχορτα καὶ καρυδιές, κι' ὅλα σκεπασμένα κάτω ἀπὸ τέσσερα μέτρα χῶμα, γιατί ἐδῶ ἡ μεγάλη καταστροφή συντελέστηκε ὄχι μόνον ἀπ' τ' ἀνθρώπινα χέρια, ἀλλὰ κι' ἀπ' τὰ στοιχεῖα τῆς φύσης ποὺ συμπλήρωσαν μὲ βία τὶς ἐπιδρομὲς τῶν βαρβάρων.

Μὰ φέτος τὸ καλοκαῖρι τοῦ 1959, τὸ Δωδωναῖον πνεῦμα λευτερώνεται μὲ τὴν ἀφοσίωση τοῦ καθηγητῆ τοῦ Πολυτεχνείου Ἀθηνῶν κ. Δ. Εὐαγγελίδη, τοῦ ἐπιμελητῆ τῶν Ἀρχαιοτήτων Ἠπείρου κ. Σ. Δάκαρη, καὶ τὸν ἔρωτα τοῦ

κ. Κώστα Φρόντζου", Προέδρου της 'Εταιρείας 'Ηπειρωτικών Μελετών. Καί τὸ μεγαλοπρεπέστατο Θέατρο τῆς Δωδώνης ποὺ ἦταν ἓνα ἀπ' τὰ σημαντικώτερα τῆς 'Ελλάδας καί ἐφάμιλλο τοῦ Θεάτρου τῆς 'Επιδαύρου, παρουσιάζεται ὀλοζώντανο.

"Ὅπως ἀχτινοβολεῖ τώρα τὴν ὁμορφιά του, ἡ σκέψη σου πετάει σ' ἐκείνη τὴν ἰσχυρὴ φυλὴ τῶν Μολοσσῶν ποὺ στὰ τέλη τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνα πῆραν στὴν κυριότητά τους τὸ μαντεῖο τῆς Δωδώνης ἀπ' τοὺς Θεσπρωτοὺς ποὺ τὸ κατεῖχαν μέχρι τότες, μὲ τὸ δοξασμένο δέντρο τους, τὸν Ἄδμητο ποὺ τὸ 466 π.Χ. φιλοξένησε τὸ Θεμιστοκλῆ ποὺ τὸν καταδίωκαν οἱ Ἀθηναῖοι καί Σπαρτιᾶτες, τὸ Θάρυπο ποὺ φοίτησε στὶς φιλοσοφικὲς σχολές τῆς Ἀθήνας καί ἀναμόρφωσε τὸ βσιλείο του τῆς Ἠπείρου, τὸν Ἀλκέτα, τὸν Ἀρρύβα, τὸ Νεοπτόλεμο μὲ τίς δημοκρατικὲς ἀρχές, τὴν κόρη του τὴν Ὀλυμπιάδα τὴ γυναῖκα τοῦ Φίλιππου τῆς Μακεδονίας καί μητέρα τοῦ Μέγα Ἀλέξανδρου, ὡς τὸν Πύρρο (297-174 π.Χ.) τὸ μεγαλόπνοο βασιλεῖα τους ποὺ μετέφερε τὴν πρωτεύουσά του ἀπ' τὴν Πασσαρῶνα (πιθανῶς τὸ σημερινὸ Ραδοβίζι) στὴν Ἀμβρακία ποὺ τὴ στόλισε μὲ θέατρα, ἱερά, ναοὺς κ. ἄ., καί τοῦ ὁποῖου ἔργον, ὅπως τὰ μέχρι σήμερα δεδομένα φανερώνουν, εἶναι καί τὸ Θέατρον τῆς Δωδώνης.

'Απ' τὸ «κοῖλον» ἀγναντεύεις στὸ νότο τὴ μικρὴ κοιλάδα κι' ὁ ἀγέρας σὲ δροσιζει. Εἴμαστε ἑφτακόσια μέτρα πάνω ἀπ' τὴ στάθμη τῆς θάλασσας καί ἑξακόσια ὀγδόντα εἶναι τὸ δάπεδο τῆς «ὀρχήστρας».

Μιά πέτρινη κλίμακα ὀδηγεῖ, ἀπὸ δυὸ μεγαλόπρεπους

17. Ἰδιαίτερη πανηπειρωτικὴ εὐγνωμοσύνη ὀφείλεται στὸν κ. Κώστα Φρόντζου ποὺ μὲ τὴν ἀρχαιολατρεία του καί τὴν πνευματικὴ του προσωπικότητα πρόσφερε κάθε βοήθεια γιὰ τὴν ἀνάσταση τοῦ ἀρχαίου Θεάτρου καί προγραμμάτισε τὴ μελλοντικὴ του ἀξιοποίηση, κάνοντας ἔτσι τὴ Δωδώνη τὸ σπουδαιότερο κέντρον ἑλξέως τῶν ντόπιων καί τῶν ξένων περιηγητῶν στὴν Ἠπειρο.

πύργους που βρίσκονται κοντά στην «όρχήστρα» στο πάνω διάζωμα του «κοίλου». Δύο διάδρομοι διαιρούν το «κοίλον» σε τρία διαζώματα, το καθένα με (21) εἴκοσι μιά σειρές πέτρινα ἔδωλια, ἤτοι συνολικά 63 σειρές. Ἀπ' τὴν «όρχήστρα» ξεκινοῦν δέκα πέτρινες σκάλες που διαιροῦν τὸ Θέατρο σε 9 κερκίδες ἀκτινοειδῶς καὶ στὸ πάνω διάζωμα ἄλλες 9 κερκίδες τὸ διαιροῦν σε 18 κερκίδες. Ἔτσι συνολικά τὸ Θέατρο εἶχε θέσεις γιὰ δέκα ὀχτῶ χιλιάδες περίπου θεατές.

Κάτω, στὸ βασικὸ κύκλο τοῦ Θεάτρου, που ἔχει διάμετρο 23 μέτρα, ἦταν ἡ «Προεδρία» ἡ τιμητικὴ σειρά τῶν ἔδωλιων, τῆς ὁποίας πέντε σειρές ἔδωλιων ἀποσπάρτηκαν τὸν καιρὸ που ἡ «όρχήστρα» ἔγινε κονίστρα, γιὰ νὰ κατασκευαστεῖ σε ἔλλειψοειδῆ πέταλλο τοῖχος 2,50 μ. που προστάτευε τοὺς θεατές ἀπ' τὰ θηρία. Στὸ μέσον τοῦ τοίχου τούτου εἶναι μιὰ μικρὴ πόρτα που χρησίμευε γιὰ καταφύγιο—χῶρος ἀσφαλείας σε ὦρα κινδύνου—τῶν ἀγωνιζομένων μετὰ τὰ θηρία.

Μεγαλόπρεπη εἶναι ἡ εἴσοδος στὸ Θέατρο. Ἡ κάθε «πάροδος» του ἔχει περίφημα δίπτυλα με Ἴωνικά ἡμιοκίονια τῶν ὁποίων οἱ «γεῖσοι» ἔχουν στραμμένη τὴν πρόσοψή τους στὸ νότο καὶ σοῦ δίνουν τὴν ἐντύπωση πῶς στὴ θέση τους ὑπάρχουν ἀπὸ τρεῖς κανονικοὶ κίονες Ἴωνικοῦ ρυθμοῦ.

Καὶ νὰ ἐμπρός μας ἡ ἡμικυκλικὴ ὀρχήστρα με διάμετρο 18,70 μ., ἐνῶ τὸ «κοίλον» τῶν θεατῶν ἔχει διάμετρο 28 μ. καὶ τὸ τόξο που σχηματίζεται στὸ πιὸ ψηλὸ ἡμικύκλιο τοῦ «κοίλου» ἔχει μῆκος 42 μέτρων.

Ὅταν, ἴσως στὰ χρόνια τοῦ Ρωμαίου Αὐτοκράτορα Αὐγουστου, τὸ Θέατρον ἔγινεν ἀρένα θηριομαχιῶν καὶ μονομαχιῶν, τὸ «προσκήνιον» τοῦ 3ου π. Χ. αἰῶνα που ἦταν πέτρινο καὶ φέρονταν σε Ἴωνικά ἡμιοκίονια ἀποκόπηκε τοξοειδῶς, ἔδω δέ, στίς ἀνασκαφές βρέθηκαν πολλὰ κόκκαλα ταύρων, ἀγριογούρουνων καὶ ἄλλων ζῶων. Μιὰ μεγάλη στοὰ με δέκα τρεῖς ὀχτάπλευρους στύλους ὑπῆρχε πίσω ἀπ' τὴ σκηνή.

Μετά τήν καταστροφή τῆς Δωδώνης τοῦ 218, στό πλά-
τος ὀλάκερης τῆς σκηνῆς προστέθηκε ξύλινο προσκήνιο, τὸ
ὁποῖο μετά τήν καταστροφή τοῦ 168 π. Χ. ἀντικαταστά-
θηκεν ἀπὸ πέτρινο πού φέρονταν σέ δέκα ὀχτῶ περίκομψα
Ἰωνικά ἡμικιόνια. Ἀνάμεσα σ' αὐτά τὰ ἡμικιόνια τοποθε-
τοῦνταν κινητοὶ πίνακες πού χρησίμευαν στίς δραματικές
παραστάσεις γιά σκηνικά βάθους. Κι' ἀργότερα τὰ μετα-
κιόνια φράχτηκαν μέ τοῖχο πάνω στό ὁποῖο ζωγραφίζον-
ταν οἱ σκηνογραφίες. Σέ βάθος 3 μέτρων ἀποκαλύφθηκε
τέλειος ἀγωγός ἀποχετεύσεων τῶν νερῶν τῆς βροχῆς.

Ἔτσι ἐδῶ παίχτηκαν τὰ ἔργα τῶν κλασσικῶν συγγρα-
φῶν, κάτω ἀπὸ ἓνα ξάστερο πνευματικὸ ναὸ μέ θεατὲς
ποῦχαν συναίσθηση τῆς ἀποστολῆς τους.

Καί πιδεὶ δεξιά τοῦ θεάτρου, στή βάση τῶν γιγαν-
τιαίων πύργων βρέθηκαν σ' ἐπικλινῆς ἔδαφος 14 σειρὲς ἐ-
δωλίων πού προωρίζονταν γιά τήν παρακολούθηση τελε-
τῶν ἢ ἀγώνων πού γίνονταν ἔξω ἀπ' τὸ θέατρο, στό νότιο
μέρος του.

Ἀνθισεν ἐδῶ ἡ ὀμορφιά τοῦ σώματος κι' οἱ νεαροὶ
βλαστοὶ σ' εὐγενική ἄμιλλα ἀγωνίζονταν γιά τὸν κότινο
τοῦ εἰρηνικοῦ στίβου.

Σύγνεφα βαριά ζώνουν τὸν Τόμαρο, κι' ὀλο πυκνώ-
νουν, κι' ὀλο ἔρχονται κι' ἄλλα, καί γίνονται ὀλα ἓνας βα-
ρὺς μολυβένιος τροῦλλος, καί γίνονται ὀλα' μολυβένια, τὰ
βουνά, ἡ μικρὴ κοιλάδα, οἱ ἱερὲς πέτρες, καί γίνεται ἡ ψυ-
χή μας, μολυβένια μελαγχολική.

Κυριαρχεῖ ἐδῶ καί τώρα τὸ πνεῦμα τοῦ Δία.

Τὸ ζοῦνε ὀλα γύρω μας, τὸ ζοῦμε κι' ἐμεῖς μέσα μας.

Ἔχουμε πιδεὶ ἔξαγνισθεῖ στό σημερινὸ πνευματικὸ μας
βάπτισμα.

Ὁ Ζεὺς δεσπόζει στοὺς οὐρανοὺς καί στή γῆ: «ὀ
Ζεὺς εἶναι ἡ βάση τῆς γῆς καί τ' οὐρανοῦ μέ τὰ λαμπρά

ἄστρα.., ὁ Ζεὺς εἶναι ἢ πνοὴ τῶν πάντων... ὁ Ζεὺς, εἶναι ὁ κύριος τοῦ κόσμου, ὁ ὁποῖος τρέμει τὸν κεραυνὸ πού ἐκείνος ρίπτει...»

Οἱ κεραυνοί, φωτερὰ σχίζουν τὸ μολυβένιο τροῦλλο. Ὁ ἀγέρας οὐρλιάζει στὰ στενὰ τῆς κοιλάδας. Καί ἡ βροχὴ ἀρχίζει νὰ πυκνώνει, νὰ πέφτει χοντρή.

Ἡ Ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα στέριωσε τὰ μνημεῖα τῆς σέ ἀρμονία μὲ τὴ φύση. Κι' ὅλα ἐδῶ μετέχουν στὴν αἰωνιότητα. Πάνω ἀπ' τὰ νέα εὐρήματα φτερουγίζει τὸ πνεῦμα κι' ὁ ρυθμὸς πού μεγαλοῦργησαν. Ξαναζει τώρα ἡ Δωδώνη πού μὲ λυρικές νότες ἀπελπισίας ἀποζητοῦσεν ὁ Λόρδος Βύρων στὸν Τσάιλντ Ἄρολντ.

Ἀπ' τὰ πανάρχαια ἀνθρώπινα δεδομένα, ἀπὸ τὰ Ὀμηρικὰ χρόνια ἔρχεται μὲ τὸ σιγομουρμούρισμα τοῦ δάσους μιὰ καθάρια ἱκετευτικὴ φωνή.

Μιὰ φωνὴ ἑλληνικὴ πού τὴν παίρνει μιὰ ἀγριαχλαδιὰ φυτρωμένη δίπλα στὶς ἱερὲς πέτρες καὶ γέρνει μιὰ ἐδῶ καὶ μιὰ ἐκεῖ. Μιὰ φωνὴ πού ἴσως φέρνει τὸ θεϊκὸ μήνυμα στὴν ὥρα αὐτὴν ἐδῶ τῆ μυστικῆς, πού μαζὶ μὲ τὴ φύση δεόμαστε κι' ἐμεῖς κατανοητικά :

*Ζεὺς ἦν, Ζεὺς ἐστι
Ζεὺς ἔσεται,
ὦ Μεγάλε Ζεῦ...*

Σ Τ Ω Ν Ρ Ω Γ Ω Ν Τ Ο Κ Α Σ Τ Ρ Ο

Τριανταδυό περίπου χιλιόμετρα απ' την Πρέβεζα και να σε σταματάει ο έρειπωμένος γύρω χώρος. Κάτω να κυλάει ήρεμα ο Λοῦρος, γύρω ή φύση γαληνεμένη, κάπου - κάπου λίγες πέτρες, λίγα έρείπια να μαρτυρούν πώς ο τόπος γύρω όργώθηκε αλώνες απ' τή φύση και τον άνθρωπο και ψηλά στον καταπράσινο λοφίσκο λίγα άχνάρια του κάστρου να σου φέρνουν στη θύμηση τον ήρωικό έπίσκοπο Ρωγών, τον Ίωσήφ. Ήταν τότε, στις 10 'Απριλη του 1826, που το Μεσολόγγι γονάτισε και γέμισεν ή πυριτιδαποθήκη του από Τούρκους. Και μέσα σ' αυτήν ήταν κλεισμένα πολλά γυναικόπαιδα με τον έπίσκοπο Ρωγών Ίωσήφ, που προτίμησε αντί της άτιμωτικής ζωής το θάνατο, κι' έβαλε φωτιά και τινάχτηκαν όλοι κι' οί Τούρκοι μαζί, στον άέρα. Μιά ήρωϊκή στιγμή που κέρδισε μιάν άθάνατη μνήμη.

Κι' ως ανεβαίνεις ψηλά στο κάστρο, το χτισμένο με τιτανόλιθους και στο πάνω μέρος με πλίνθους—μιιά τοιχοδομία που φανερώνει τή Ρωμαϊκή του προέλευση και τις Βυζαντινές έπισκευές—στο κάστρο, που περιβάλλει με το επίμηκες σχήμα του ολάκερο το πάνω μέρος του λόφου, με την ακρόπολη που'χε στη μέση τον πύργο της, το συνηθισμένο διαμέρισμα με τον ψηλό του πύργο που'βρισκαν άσφάλεια οί κάτοικοι σε καιρό πολιορκίας, και το κύριο κάστρο όπου βρισκονταν ή πολιτεία με τους έννια προστατευτικούς πύργους, ή σκέψη σου γυρίζει στους σκοτεινούς

ιστορικούς χρόνους τοῦ χώρου τούτου.

Ἦταν, λένε, ἐδῶ ἡ ἀρχαία Κασσιώπη κι' ἄλλοι τὸ σωστότερον, ἡ ἀρχαία πολιτεία Χαράδρα, πού καταστράφηκεν ἀπ' τοὺς Ρωμαίους, γιὰ νὰ ἐπισκευασθοῦν σύντομα τὰ τείχη της καὶ νὰ δημιουργηθεῖ μιὰ νέα πολιτεία πού φιλόξενα δέχονταν ὅλους πού καταδιώκονταν ἀπ' τὶς βαρβαρικές ἐπιδρομές, στοὺς ὁποίους ἔδινε «ἀρωγήν» γι' αὐτὸ καὶ τὸ ὄνομα τῆς πολιτείας Ἀρωγοί ἢ Ρωγοί.¹

Τὸ κάστρο τοῦτο τῶν Ρωγῶν μνημονεύεται στὰ Βυζαντινὰ χρόνια, τότε τὸ 1339 πού τὸ κυρίεψεν ὁ Ἀλέξιος Καβάσιλας πού μαζί μὲ τὸ Νικηφόρο Βασιλίτση πού κυρίεψε τὴν Ἄρτα, ἐπαναστάτησαν κατὰ τοῦ Αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου Ἀντρόνικου τοῦ Γ'. (1328-1341) γιὰ νὰ ἐπιβάλουν Δεσπότη τῆς Ἠπείρου τὸ Νικηφόρο τὸ Β', γιὸ τῆς Δέσποινας Ἄννας, τὸν ὁποῖο βοήθησε κι' ἡ Αἰκατερίνη, χήρα τοῦ Φίλιππου, Δουκά τοῦ Δυρράχιου.

Τὸν ἐπόμενο ὅμως χρόνο, τὸ 1340, ὁ Καβάσιλας, ὕστερα ἀπὸ εἰσηγήσεις τοῦ Μεγάλου Δομέστηχου Καντακουζηνοῦ, παραδίνει τοὺς Ρωγούς στὸν Αὐτοκράτορα Ἀντρόνικο, πού τοῦ δίνει τὸ ἀξίωμα τοῦ Μεγάλου Κοντόσταυλου καὶ εὐεργέτη² στὴν πολιτεία.

Στὰ μέσα τοῦ ἴδιου αἵωνα, ὁ Κράλης τῆς Σερβίας Στέφανος, ἐκμεταλλευόμενος τὴ διένεξη Ἰωάννου Παλαιολόγου καὶ Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ καταλαμβάνει τὴν

1. Π. Ἀραβαντινοῦ: «Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου» τόμ. Β', σελ. 143 καὶ Σεραφεῖμ Βυζάντιου «Δοκίμιον» σελ. 170 «προσδεχομένης τοὺς ἐκ τῶν συνεχῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν καταδιωκομένους καὶ περιοίκους καὶ ἀρωγήν αὐτοῖς παρέχουσα· διὸ καὶ ἔλαβεν ἡ νέα πόλις τὸ ὄνομα Ἀρωγοί ἢ Ρωγοί». Ὁ Ἀραβαντινὸς βρίσκει καὶ ἄλλο ὄνομα τῆς πόλης τούτης «Ἀσταχώρα» (Ἄστου - φρούριον καὶ χώρα - πόλις) τοῦτο δὲ ἀπὸ ἐπιστολῆ τοῦ Κυριάκου ἀπ' τὴν Ἀγκῶνα πού δημοσίευσεν ὁ Mehus.

2. Ἰωάν. Καντακουζηνοῦ: «Ἱστορικῶν» βιβλ. Β', κεφ. 34 (ἔκδ. Βόννης, 1828 σελ. 509 κ.ἑξ.). Γ. Σωτηρίου «Τὸ κάστρο τῶν Ρωγῶν» Ἠπειρωτ. Χρονικά ἔτ. 1927, σελ. 102.

Ἡπειρο ὅπου βάζει Δεσπότη τὸν ἀπὸ τὴν ἐγγονὴ τοῦ Μιχ. Παλαιολόγου Μαρία, ἀδελφὸ τοῦ Συμεῶν (1346), τὸ κάστρο δὲ τῶν Ρωγῶν κατέλαβεν ὁ Ἀλβανὲς Πέτρος Λιόσας.

Ὁ ἰκανὸς Δεσπότης τῆς Ἡπείρου Ἰωάννης ὁ Γ' κατορθώνει τὸ 1374 ν' ἀφαιρέσει τὸ κάστρο τῶν Ρωγῶν ἀπ' τὰ χέρια τοῦ Ἀλβανοῦ Λιόσα.

Μνημονεύεται ἀκόμη τὸ κάστρο τοῦτο ἀπ' τὸν περιηγητὴ τοῦ 15ου αἰῶνα Κυριᾶκο ἀπ' τὴν Ἀγκῶνα, σ' ἐπιστολῇ του ποὺ δημοσίευσαν ὁ Mehus καὶ ὁ Jiebart, ὅπου γράφει ὅτι στίς 18 Ὀκτώβρη τοῦ 1440, γιορτὴ τοῦ Εὐαγγελιστῆ Λουκᾶ, ἦλθεν (ὁ Κυριᾶκος) στοὺς Ρωγούς καὶ προσκύνησε στὴν ἐκκλησιὰ τοῦ Εὐαγγελιστῆ Λουκᾶ ψηλὰ στὴν ἀκρόπολη τὸ ἅγιο λείψανο τοῦ Εὐαγγελιστῆ ποὺ φυλάγονταν ἐκεῖ μαζί μὲ τὰ ἅγια λείψανα «τῆς κάρας τῆς Ἀγ. Ἄννης καὶ τοῦ ποδὸς τοῦ Χρυσοστόμου»³, καὶ ἐξεφώνησε λατινιστὶ λόγον γιὰ τὸν Εὐαγγελιστὴ Λουκᾶ.

Ἐδῶ ψηλὰ ἦταν καὶ τὸ Μοναστήρι τῆς Παναγίας, ὅπως φανερώνεται ἀπ' τίς σωζόμενες τοιχογραφίες τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου καὶ πάνω ἀπ' αὐτὲς οἱ σκηνὲς τῶν γενέθλιων καὶ τῶν εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου καὶ πιὸ ψηλὰ ἀπ' τὴν πύλη πρὸς τὸν κύριο ναό, ἡ ἐπιγραφή:

Ἀνεκαινίσθη καὶ ἱστορήθη οὗτος ὁ Θεῖος καὶ πάνσεπτος ναὸς τῆς ὑπερευλογημένης Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας διὰ συνδρομῆς καὶ κόπου τοῦ πανοσιωτάτου Ἐφραίμ Ἱερομονάχου... μετὰ Λάμπρου Ἱερέως Ἀρχιερατεύοντος τοῦ πανιερωτάτου Μητροπολίτου κυρίου κὺρ Βαρθολομαίου.

Μιὰ ἀνακαίνιση τοῦ παλιοῦ Βυζαντινοῦ ναοῦ⁴, ποὺ

3. Γ. Σωτηρίου: ὅπου πιὸ πάνω σελ. 103.

4. Σεραφεῖμ Βυζαντίου: Μητροπολίτη Ἄρτης: «Δοκίμιον ἱστορικῆς τινος περιλήψεως Ἄρτης καὶ Πρεβέζης» Ἀθῆναι, 1884, σελ. 170: «ὁ ἡγούμενος Ἱερόθεος (1857) ἔλαβεν αὐτὴς εἰς κατοχὴν καὶ τὸ Φρούριον Ρωγῶν—τὸ ὁποῖον ἀνέδειξεν εἰς μετόχιον τῆς Μονῆς Προφήτου Ἡλιοῦ—καλ-

ἔγινε τὸν καιρὸ πού Μητροπολίτης τῆς Ἄρτας ἦταν ὁ Βαρθολομαῖος (1669-1687).

Ἦταν ἓνα μεγάλο μοναστήρι, ὅπως φανερώνουν καὶ τὰ ἐρειπωμένα κελλιά καὶ ἄλλες ἐκκλησιές, καθὼς καὶ ἐπισκοπικὴ ἔδρα.

Μὰ ἡ μικρὴ πολιτεία πού ξαπλώνονταν ὡς κάτω, τὸν σημερινὸν αὐτοκινητόδρομο, ὅπως φανερώνουν τὰ ἐρείπια τοῦ περιτοιχίσματος, γρήγορα πσρήκμασε, γι' αὐτὸ καὶ τὸ 1442 πού κατέλαβαν οἱ Τούρκοι ὅλο τὸν χῶρον τοῦτον, οἱ Ρωγοὶ διατηροῦνταν μόνον σὰν μοναστήρι, μὲ μιὰ πολιτεία ἀπ' ὀλίγους κατοίκους. Στὶς ἀρχές τοῦ δέκατου ἔκτου αἰῶνα τὸ κάστρο τῶν Ρωγῶν καὶ ἡ πολιτεία καταστρέφονται τελειωτικὰ ἀπὸ τοὺς Τούρκους γιὰ νὰ μὴ κατορθώσει ὁ διωγμένος Δεσπότης τῆς Ἄρτας Κάρολος καὶ οἱ συγγενεῖς του ἡγεμόνες τῆς Ἑλλάδας ν' ἀνακαταλάβουν τὴν Ἠπειρο, ὄχυροῦμενοι στὸ κάστρο τῶν Ρωγῶν^ε.

Κι' ἀπὸ τότε ἔμεινεν μόνον ὁ Ἐπισκοπικὸς τίτλος καὶ ἡ ἐπίσκεψή μας ἐδῶ δὲν μπορεῖ νὰ συλλάβει τὸ νόημα τῶν ἐρειπίων τούτων καὶ τοῦ μεγάλου μοναστηριοῦ, πού τόσο ἀδίκησε ἡ ἱστορικὴ ἔρευνα. Κι' ὅμως κάποιος κόσμος ἔζησε ἐδῶ ψηλὰ καὶ μὲς τὴν ὁμορφιά καὶ τὴν ἀθανασία τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος πορεύτηκε μὲ ἰδανικὰ καὶ παλμό.

Μὰ ἡ ἐπίσκεψή μας ξέχωρα ἀπ' τὴ θύμηση, μᾶς ἔδωκε τὴ γοητεία τῆς μαλακῆς καὶ ἀσάλευτης φθινοπωρινῆς νύχτας, ἐνῶ κάποια πουλιά ἀνήσυχα ἀπ' τὸ περπάτημά μας φτερούγισαν καὶ πᾶνε μακριά, λὲς καὶ συντροφεύουν τὴ σκέψη μας πού μ' ἀγωνία ἐρευνοῦσε ἓναν ἄλλον λησμονημένο βαθεῖά καιρό...

λωπίσας καὶ τὸν ἐν αὐτῷ ναὸν τῆς Θεοτόκου, ὅστις ἦν ποτε Μονὴ Ἀρχαιοτάτη, εἰς ἣν ὑπέκειτο καὶ ἡ τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ». 5. Π. Ἀραβαντινοῦ: ὅπου πρὸ πάνω σελ. 144.

Ν Ι Κ Ο Π Ο Λ Η

Ἡ σιγή ἔχει φωλιάσει μέσα μας ὀριστικά.

Μιά σιγή εἰρηνική πού ἀνοδίνεται ἀπ' τὸ ἀνάλαφρο χάδι τοῦ γαλανοῦ κόλπου τοῦ Ἀμβρακικοῦ, τὸ ἀσημένιο χαμόγελο τῆς ἐληᾶς, τὴ μυστική ἄρπα τοῦ ὁμορφου Ἰόνιου, τὰ καταπράσινα κυπαρίσσια καὶ ἀπ' τὸ φῶς τὸ γαλήνιο πού τυλίγει μιὰν ἀπέραντη πεδιάδα βαμμένη στὸ πράσινο, κι' ἄλλοῦ στὸ γκρίζο καὶ στὸ μῶβ πού κάπου-κάπου τυλιγεται σὲ πορφυρένιες ἐκκρήξεις ἀπ' τίς τόσες ροδοδάφνες.

Μιά σιγή γαλήνια κι' ἄλλοτε ἀπελπιστική στὴν προσπάθεια ν' ἀναστήσωμε μὲ τὴ φαντασία μιὰ ξακουστὴ πολιτεία, μέσα στὸ γραφικὸ αὐτὸ περιβάλλον. Ν' ἀναστήσωμε τὴ Νικόπολη ἀπ' τὴ λησμονιὰ τῶν αἰῶνων, ἀπ' τὰ λίγα ἐρείπια, ἓνα τεῖχος, δυὸ ἀπαράμιλλης τέχνης μωσαϊκὰ δάπεδα μιᾶς ἐκκλησιᾶς τοῦ τέταρτου μ.Χ. αἰῶνα, ἓνα καλλιμάρμαρον ὠδεῖο, λίγους κίονες, μιὰ σαρκοφάγο, δυὸ-τρία ἀκέφαλα ἀγάλματα κι' ἓνα σωρὸ σπασμένα μάρμαρα, φαγωμένα ἀπ' τὸν καιρὸ, μαυρισμένα ἀπὸ πυρκαϊῆς καὶ λαξευμένα ἀπ' τὸ σιγανὸ μουρμούρισμα τῆς βροχῆς πού μελαγχολικὰ τὰ συντροφεύει αἰῶνες τώρα.

Ὅμως δὲ φτάνει ἡ θέληση γιὰ νὰ δώσεις ζωὴ καὶ χρῶμα στὰ λίγα αὐτὰ ἀπομεινῶρια κάποιου λσμπροῦ πολιτισμοῦ. Ἡ καρδιά στέκει ἀνήμπορη νὰ ξεθάψει κάτω ἀπ' τὸ βᾶρος τῶσων αἰῶνων τὰ γκρεμισμένα σύμβολα, νὰ ὀρ-

θώσει περίλαμπρους ναούς και άρμονικά αγάλματα Θεών, να φανταστεί τὰ μάρμαρα τοῦ ὠδείου να παίζουν με τὸ φῶς. Εἶναι τόσο δύσκολο να σκεφθεῖς ἐδῶ στὴ γαληνεμένη αὐτὴ κοιλάδα ἕναν κόσμο πάνω ἀπὸ τρακόσιες χιλιάδες να ὑφαίνει με ὑπομονὴ καὶ μόχθο τὸ μεταξένιο νῆμα τοῦ πολιτισμοῦ, να κλώθει μ' ἀστραφτερὸ πνεῦμα ὑψηλὰ ἰδανικά, να θεραπεύει τίς καλὲς τέχνες ποὺ δίνουν νόημα κι' ὁμορφιά στὴ ζωὴ καὶ να ἐξευγενίζει τὰ ἦθη με τὴν ἀγάπη τοῦ ὠραίου, καὶ τοὺς χριστιανικοὺς ὕμνους.

Ἡ Νικόπολη κοιμᾶται με μιὰ συνείδηση ἡσυχῆ. Γιατὶ ἔλαμψε πάνω ἀπὸ χίλια χρόνια με τ' ὀλύμπιο φῶς της, σὰ γνήσια ἑλληνικὴ πόλη, γιὰ να παραδωθεῖ ἀργότερα στὸν ὄλεθρο κάτω ἀπ' τὸ βάρος καὶ τὴν ἀκρίβεια ἑνὸς ἀδυσώπητου νόμου. Ἡ παρακμὴ, κι' ὁ θάνατος. Ἔρχεται κάποτε στίς πολιτεῖες ποὺ κράτησαν βαρειά τὴ σημαία τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὴ δάδα τοῦ φωτός, ἡ στασιμότητα, ἡ κούραση κι' ἡ ἐξάντληση καὶ τότε ἡ σημαία κι' ἡ δάδα θὰ πᾶνε σ' ἄλλα χέρια βάρβαρα κι' ἀκαλλιέργητα, ποὺ με τὴ μορφὴ τῶν Βουλγάρων, γύρω στὸν ἐνδέκατον αἰῶνα, μπαίνουν ὀρμητικὰ στὸν ἡπειρωτικὸ στίβο καὶ σαρώνουν ὅ,τι ἦκμασε, καὶ ξερριζώνουν πολιτεῖες καὶ σκοτεινιάζουν τὸ φῶς τοῦ κάλλους γιὰ να περάσουν κι' ἴδιοι τελικὰ ἀπ' τίς ἴδιες περιπέτειες, γιὰ να παραδωθοῦν στὸ πεπρωμένο τους...

Ἡ στιγμή τοῦ θανάτου τοῦ λαμπροῦ πολιτισμοῦ πάνω σ' ὀλόκληρο τὸν ἑλληνικὸ χῶρο, δὲν εἶναι μοιραία... Εἶναι τὸ φυσικὸ τέλος ἑνὸς λαοῦ σκεπτικιστικοῦ με ὑπερβατικὴ σοφία, με ἐσωτερικὲς ἀνασχέσεις, με μεγάλη πνευματικὴ καλλιέργεια ποὺ συνήθως δὲ συμβαδίζει με τὴν τεχνικὴ, ἀπὸ λαοὺς ἀδίσταχτους ἠθικά, σκοτεινοὺς, βάρβαρας, με πολεμικὸ μένος.

Κάθομαι πάνω σ' ἕνα σπασμένο μάρμαρο. Τὸ φῶς παίζει στίς ἐλῆές, τὸ ἀγέρι κάνει να τρέμει δίπλα μου ἕνα ἀγριολούλουδο καὶ τὸ ἀσημένιο φῶς ἀνασαλεύει στὴ μνήμη μου τὴν ἱστορία.

Πάνω δὲ στὰ καταγάλανα νερά, συναντήθηκαν στὸ Ἄκτιο τὸ 31 π. Χ.¹ οἱ δυὸ συνάρχοντες τῆς Ρώμης. Ὁ στόλος τοῦ Ὀκτάβιου κι' ὁ ἐνωμένος στόλος τοῦ Ἀντωνίου καὶ τῆς ὁμορφῆς ἑλληνίδας Βασίλισσας τῆς Αἰγύπτου Κλεοπάτρας, ἀπ' τὴ Μακεδονικὴ δυναστεία τῶν Λαγιδῶν. Στὰ μάτια τοῦ Ἀντωνίου λάμπει κάποια ἄλλη πονεμένη εἰκόνα. Ἦταν τότε ποὺ κάλεσε στὴν Ταρσό τῆς Κιλικίας τὴν Κλεοπάτρα ν' ἀπολογηθεῖ γιὰ τὴν οὐδέτερη στάση τῆς στοὺς ἀγῶνες κατὰ τοῦ Κάσιου. Ἐνα χρυσόπρυμνο πλοῖο ἀργοδιαβαίνει τὸν παταμό. Λάμνουν ἀσημένια κουπιὰ κι' ἀντηχοῦν μελωδίες ἀπὸ αὐλοὺς καὶ κιθάρες. Γλυκειές κι' ὁμορφες κόρες τῆς ἀκολουθίας τῆς Βασίλισσας μεταμφιεσμένες σὲ νύμφες καὶ χάριτες κάθονται στὸ πηδάλιο καὶ κοντὰ στοὺς ἰστούς. Σὰ ζωντανὴ Ἀφροδίτη ξαπλώνει ἡ Κλεοπάτρα κάτω ἀπὸ χρυσοκέντητη σκιάδα, ἐνῶ τὴ δροσίζουν μὲ βεντάγιες παιδάκια μὲ τὴ μορφή ἐρώτων. Ὁ Ἀντώνιος ποὺ τὴν περίμενε μένει σχεδὸν μόνος του. Ὁ κόσμος τρέχει πρὸς τὸ ποτάμι. Ὡς κι' αὐτὴ ἡ ἀκολουθία του. Ἀπ' τὶς ὄχτες του ἀναδίνονται ἀρώματα καὶ θυμιάματα. Μεθυσμένο ἀπ' τὴν ὁμορφιὰ τῆς Κλεοπάτρας τὸ πλῆθος ζητοκραυγάζει: «ἔρχεται ἡ Ἀφροδίτη στὸ Διόνυσσο». Τὸ πλοῖο ἀργοδιαβαίνει τὸν ποταμό. Ὁ Ἀντώνιος τὴν ὑποδέχεται ἐγκάρδια καὶ μαγεμένος ἀπ' τὴ θεϊκὴ ὁμορφιὰ τῆς καὶ τὸ σπινθηροβόλο πνεῦμα τῆς, ἀποτιμωρός, γίνεται, ὑποταχτικὸς τῆς. Ἀπ' τὴ στιγμή ἐκείνη ἐνωμένοι μεγαλουργοῦν.

Στὴν Ἀλεξάντρεια γιορτάζει ὁ Ἀντώνιος μὲ κάθε μεγαλοπρέπεια τὸ θρίαμβό του μετὰ τὴ νίκη τοῦ 34 π. Χ. κατὰ τῶν Πάρθων. Κι' ἡ γιορτὴ αὐτὴ καταλήγει σ' ἄλη-

1. Δίων. Κασσ. Ρωμαϊκῆς Ἱστορίας 51, 1, «τοιαύτη τις ἡ ναυμαχία αὐτῶν τῆ δευτέρᾳ τοῦ Σεπτεμβρίου ἐγένετο. Τοῦτο δὲ οὐκ ἄλλως εἶπον οὐδὲ γὰρ εἴωθα αὐτὸ ποιεῖν, ἀλλ' ὅτι τότε πρῶτον ὁ Καῖσαρ τὸ κράτος πᾶν μόνος ἔσχεν, ὥστε καὶ τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν τῆς μοναρχίας αὐτοῦ ἔτων ἀπ' ἐκείνης τῆς ἡμέρας ἀκριβοῦσθαι».

θινή αποθέωση τῆς Κλεοπάτρας, τὴν ὁποῖαν ἀνακήρυξε «Βασίλισσα τῶν Βασιλισσῶν». Τὸ γιό τους τὸν Ἀλέξανδρον Ἦλιον τὸν κάνει Βασιληᾶ τῆς Ἀρμενίας, Μηδίας, καὶ Παρθίας, τὴν κόρη τους Κλεοπάτρα Σελήνη βασίλισσα τῆς Κυρηναϊκῆς καὶ τῆς Λιβύης καὶ τὸ μικρὸ Πτολεμαῖο Βασιληᾶ τῆς Φοινίκης, Κιλικίας καὶ Βόρειας Συρίας.

Ἰδρύεται ἔτσι ἀπ' τὸν Ἀντώνιο ἓνα πανίσχυρο ἑλληκὸ ἀνατολικὸ Κράτος μὲ κέντρο τὴν Ἀλεξάντρεα, πού τὴ στολίζει μ' ἀγάλματα καὶ πίνακες ζωγραφικῆς φερμένα ἀπ' τὴν Ἑλλάδα καὶ τὶς πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας κι' ἀκόμη μὲ συγγράμματα Ἑλλήνων σοφῶν καὶ ποιητῶν ἀπ' τὴν περίφημη βιβλιοθήκη τῆς Περγάμου. Ξαπλώνεται τώρα στὴν Ἀνατολὴ ἓνα ἑλληνιστικὸ κράτος, στὸ ὁποῖο δωρίζει ὁ Ἀντώνιος ὀλάκερες ρωμαϊκὲς ἐπαρχίες, πραγματοποιώντας ἓνα ὄνειρο πού νωρίτερα εἶχε κάνει γιὰ τὴν ἴδρυση μιᾶς Ἑλληνορωμαϊκῆς Βασιλείας ὁ Ἰούλιος Καίσαρας, αὐτὸ πού αἰῶνες ἀργότερα συντελεῖται ἀπ' τὸ Μεγάλο Κωνσταντῖνο στὸ Βυζάντιο.

Μὲ τὶς ἐκδηλώσεις αὐτὲς τοῦ Ἀντωνίου αὐξάνουν στὴ Ρώμη οἱ ἀνησυχίες. Ὁ Ὀκτάβιος φοβεῖται τὴ μεγάλη δύναμη πού ἀπόκτησε πιά ὁ Ἀντώνιος, προδιαθέτει ἐναντίο του τὸ λαὸ τῆς Ρώμης καὶ τελικὰ κηρύττει τὸν πόλεμο κατὰ τῆς Κλεοπάτρας γιὰ νὰ μὴ δώσει χαρακτῆρα ἐμφύλιας σύρραξης.

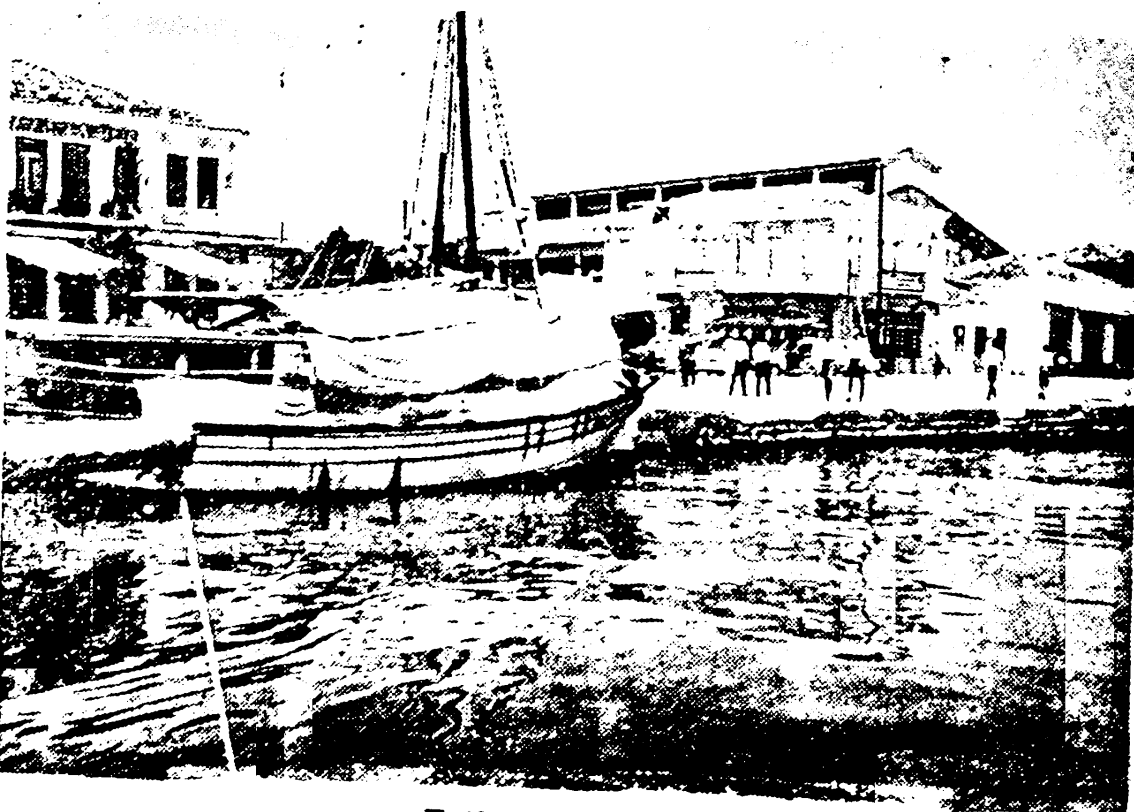
Ἔτσι ἐρμηνεύονται τὰ πραγματικὰ αἷτια πού φέρουν ἀντιμέτωπους στὸ Ἄκτιο τοὺς δυὸ συνάρχοντες τῆς Ρώμης καὶ τὰ ὁποῖα εἶναι ὅλως διάφορα ἀπ' ἐκεῖνα πού ὑποστήριξε ὁ Ρωμαῖος ἱστορικὸς Γάϊος Φλόρους, ὅτι αἷτια τῆς σύγκρουσης αὐτῆς ἦταν ἡ φιλοδοξία τῆς Κλεοπάτρας, ἡ ὁποία ἀξίωσεν ἀπ' τὸν Ἀντώνιο, νὰ τὴν κάνει καὶ Αὐτοκράτειρα τῆς Ρώμης.

Στὴ μεγάλη ναυμαχία ἡ νίκη γέρνει στὸν Ὀκτάβιο, πού ἀπ' τὴν ἀπέναντι τοῦ Ἄκτιου χερσόνησον ὅπου εἶχε τὸ στρατηγεῖο του βλέπει τὰ ἐχθρικὰ πλοῖα νὰ συντρίβονται. Ὁ Ἀντώνιος κι' ἡ Κλεοπάτρα παίρνουν τὸ δρό-

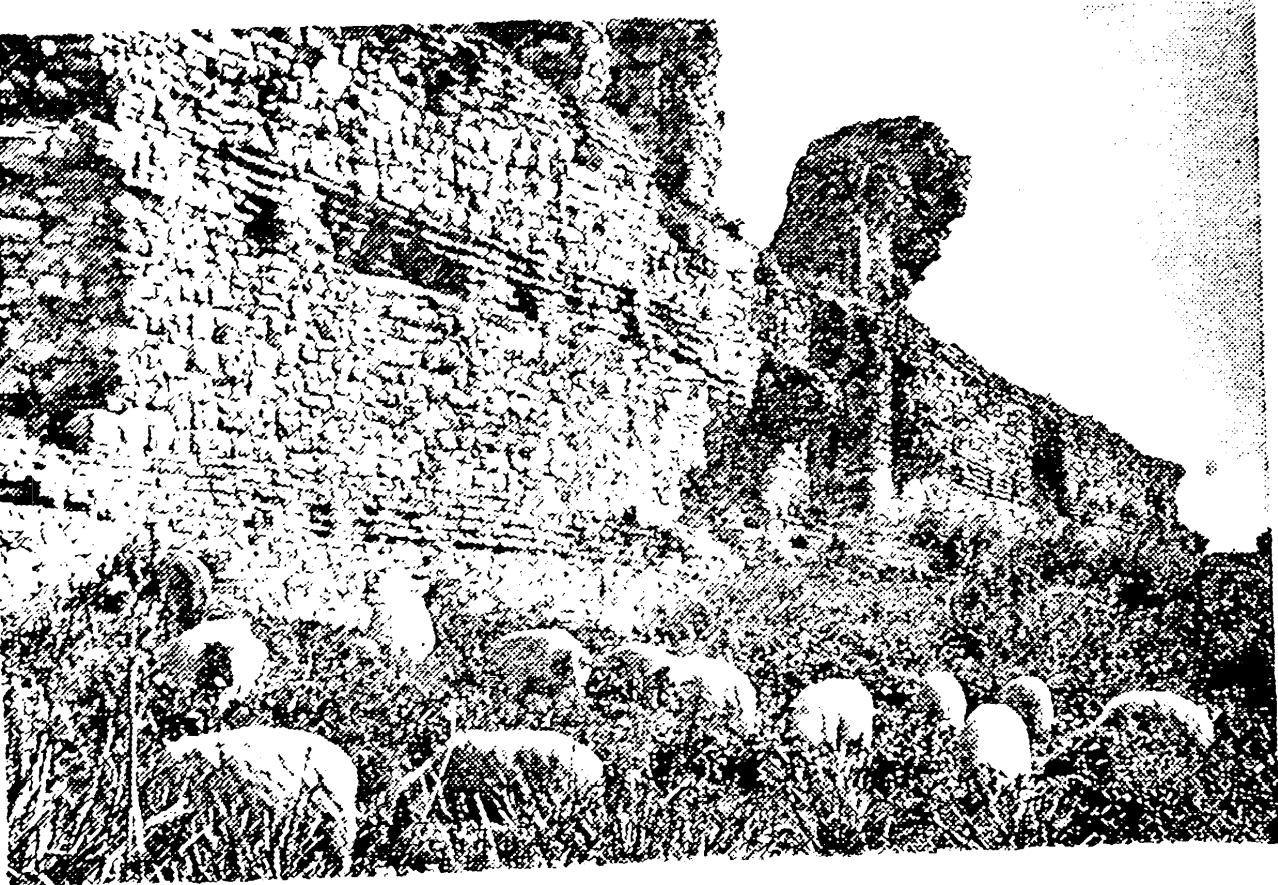

Πρέβεζα : «Ο κήπος τῶν ελαιῶν»

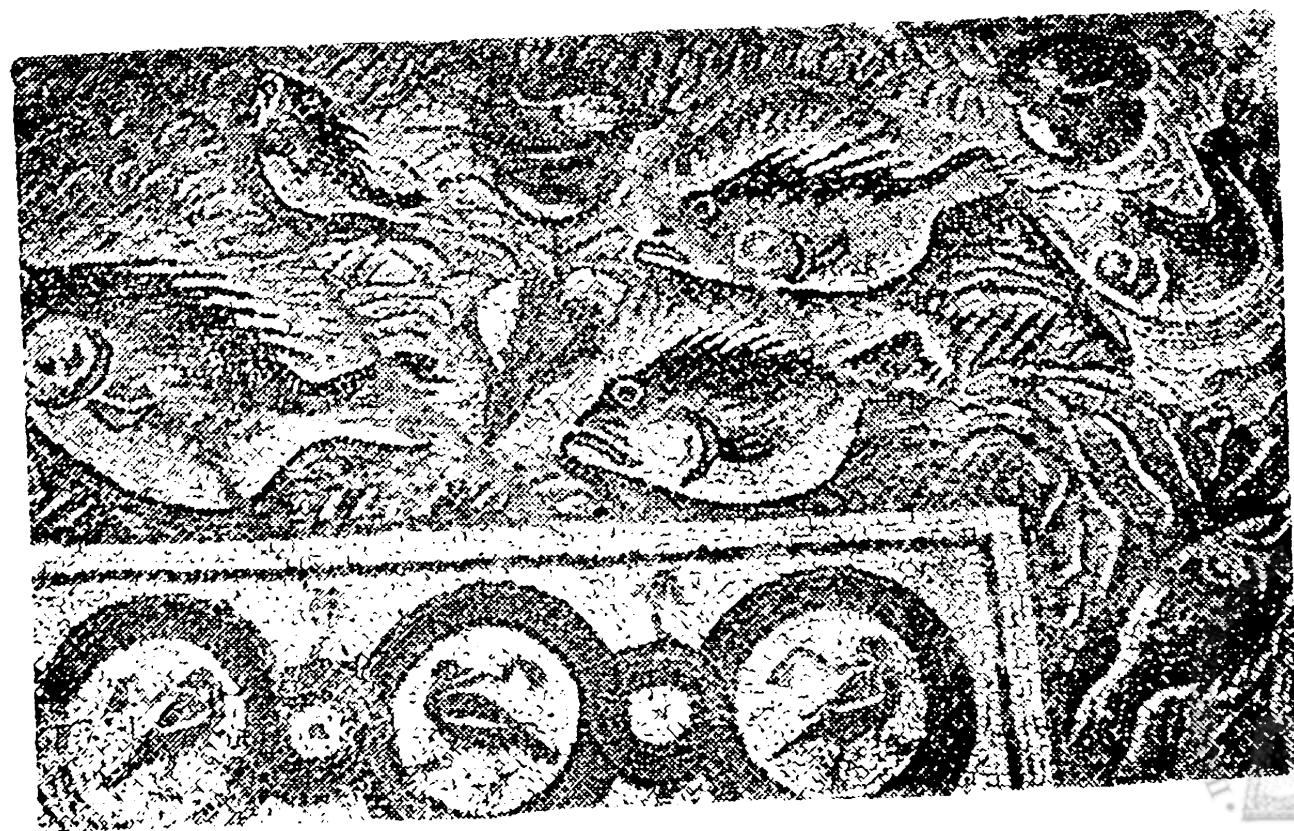

Πρέβεζα : Τὸ λιμάνι

Τὰ τείχη τῆς Νικοπόλεως

Νικόπολις Μωσαϊκό

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ

μο τοῦ γυρισμοῦ στήν Αἴγυπτο, ὅπου πολιορκοῦνται μετὰ ἕνα χρόνο στενά ἀπ' τόν Ὀκτάβιο καί σέ μιὰ ἀπελπιστική ἄμυνα αὐτοκτονεῖ ὁ Ἀντώνιος τήν 1ην Αὐγούστου τοῦ 30 π.Χ. καί τόν ἀκολουθεῖ σέ λίγες μέρες δηλητηριασμένη κι' ἡ Κλεοπάτρα γιά νά στερήσει τόν Ὀκτάβιον ἀπ' τή χαρά νά στολίσαι, μέ τή βασίλισσα δεμένη, τὸ θρίαμβό του στή Ρώμη. Ἐδῶ ὅπου εἶχε ἄλλοτε τὸ στρατηγεῖο του πανηγυρίζει ὁ Ὀκτάβιος τή μεγάλη του νίκη, περιμαντρώνει τόν τόπο μέ μεγάλα τετράγωνα λιθάρια καί τόν στολίζει μέ τὰ ἔμβολα τῶν πλοίων τοῦ νικημένου Ἀντωνίου².

Καί δυὸ χρόνια ἀργότερα, τὸ 29 π.Χ.³ ἀντηχεῖ στόν τόπο⁵ τοῦτον ἡ σκαπάνη τῆς δημιουργίας.

Μιά καινούργια πολιτεία προβάλλει πάνω σ' ἑλληνικόν ἔδαφος, στήν ὁποία, ὑποστηρίζεται γιά ν' ἀποθανατί-

2. Πλουτάρχου: Ἀντώνιος (62) «φθάνει δὲ Καῖσαρ, Ἀντωνίου περὶ τὸ Ἄκτιον ὀρμουῖντος, ἐν ᾧ τόπῳ νῦν ἡ Νικόπολις ἱδρυταί...»²

3. Στράβων 7,325 «ἡ μὲν οὖν Νικόπολις... Χώραν ἔχουσα πολλήν καί τὸν ἐκ τῶν λαφύρων κόσμον».

4. Τὸ καλοκαίρι τοῦ 29 π. Χ. ὁ Στράβων πηγαίνοντας ἀπ' τὴν Ἀνατολή στήν Ἰταλία πέρασε ἀπὸ πολλές ἑλληνικὲς πόλεις, ὅπως καί ἀπὸ τὴ Νικόπολη, ὅπως παραδέχεται ὁ Κ. Ρωμαῖος (Ἀρχαιολ. Δελτίον τόμ. 9 (1927) παράρτ. σελ. 3) «διῆλθεν τοῦλάχιστον ὁ Στράβων ἐκ Νικοπόλεως κατὰ τὸ 29 π.Χ.».

5. Στράβων 7,324 «Μετὰ δὲ Γλυκῶν λιμένα ἐφεξῆς εἰσὶ δύο ἄλλοι λιμένες ὁ μὲν ἐγγυτέρῳ καί ἐλάττω Κόμαρος ἰσθμῶν ποιῶν ἐξήκοντα σταδίων πρὸς τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον καί τὸ τοῦ Σεβαστοῦ Καίσαρος κτίσμα τὴν Νικόπολιν· ὁ δὲ ἀπωτέρῳ καί μείζων καὶ ἀμείνων πλησίον τοῦ στόματος τοῦ κόλπου, διέχων Νικοπόλεως ὅσον δώδεκα σταδίους». Π. Φουρίκη, «Νικόπολις—Πρέβεζα» Ἡπειρωτικὰ Χρονικά, 1928 σελ. 121. «Οἱ δυὸ ἀνωτέρῳ ἀναφερόμενοι λιμένες, ὧν ὁ μὲν Κόμαρος ὀνομάζεται νῦν Μύτικας (ἀπὸ τὸ ἀκρωτήριο Μύτικα), ὁ δ' ἕτερος (οὗτινος τὸ ὄνομα ἦτο ἀγνωστον εἰς τὸν Στράβωνα) Βαθὺ ἢ Μαργαρώνα, ἀσφαλῶς ἐχρησιμοποιήθησαν ὑπὸ τῆς Νικοπόλεως, καίτοι ὡς ἐμπορικὸς λιμὴν αὐτῆς, ἀγνωστον ἐπὶ πόσον χρόνον ἐχρησίμευσε τὸ Ἀνακτόριον, ὡς ρητῶς μαρτυρεῖ ὁ Στράβων (10,450) «Ἀνακτόριον τε ἐπὶ χερσονήσου ἱδρυμένου Ἄκτιου πλησίον, ἐμπορεῖον τῆς νῦν ἐκτισμένης ἐφ' ἡμῶν Νικοπόλεως».

σει τῆ νίκη του στό Ἄκτιο, δίνει τὸ ὄνομα Νικόπολη⁶.

Δὲν ἀπαντιῶνται στὴν ἱστορία περιπτώσεις ποὺ γιὰ μιᾶς ὀσοδήποτε μεγάλης νίκης ἀνάμνηση, νὰ χτίζονται πολιτείες. Ἀντίθετα πολὺ συχνὰ συναντᾶμε σὲ τέτοιες θύμησες τὴν ἀνέγερση λευκοπόρφυρων ναῶν μὲ πλούσια ἀγάλματα Θεῶν, μαρμάρινες ἐπιγραφές, μνημεῖα διάφορα κ.ἄ. Πολὺ διπλωματικὰ ἐκμεταλλεύτηκεν ὁ Ὀκτάβιος ψυχολογικὰ τὸ χτίσιμο τῆς πολιτείας, γιὰ νὰ μὴ φανεῖ στοὺς ἀνήσυχους ἀκόμη Ἕλληνες, ποὺ μόλις ἕναν αἰῶνα νωρίτερα εἶχαν κατακτηθεῖ τελειωτικὰ ἀπ' τοὺς Ρωμαίους, ἢ δουλωτικὴ γιὰ τὴ χώρα τους αὐτὴ ἐνέργεια, μὲ τὴν ἴδρυση μιᾶς Ρωμαϊκῆς πολιτείας στὴν ὁποία μετέφεραν ἀναγκαστικὰ ὄλους τοὺς κατοίκους τῆς Ἀμβρακίας, τοῦ Ἄργους καὶ πολλῶν ἄλλων πόλεων Αἰτωλικῶν καὶ Ἀκαναρικῶν⁷, ἀκόμη δὲ καὶ Ρωμαίους Ἀποίκους⁸.

Ἐθεώρησεν ὁ Ὀκτάβιος, γιὰ τὴν ἐπιτήρηση τῆς ὑπόδουλης Ἑλλάδας, ἀναγκαῖα τὴν ἴδρυση στρατιωτικῶν ἀποικιῶν. Ἔτσι στὴν εἴσοδο τῶν δυὸ κόλπων ποὺ βλέπουν στὴ δύση καὶ πρὸς τὴν Ἰταλία, τοῦ Ἀμβρακικοῦ καὶ τοῦ Κορινθιακοῦ, ἰδρύει τὴν Πάτρα καὶ τὴ Νικόπολη, μὲ τὴν ἀναμφισβήτητη στρατηγικὴ σημασίαν τους.

Γιὰ τὴν ἴδρυση τῆς Νικόπολης ὑπῆρξε κι' ἄλλος ἐξ'

6. Στράβων 7,327 «...ἐκάλεσε δ' ἐπώνυμον τῆς νίκης ἐν ἧ κατεναυμάχησεν Ἀντώνιον πρὸ τοῦ στόματος τοῦ κόλπου καὶ τὴν Αἰγύπτου Βασίλισσαν Κλεοπάτραν παροῦσαν ἐν τῷ ἀγῶνι καὶ αὐτήν».

7. Τὸ 147 π.Χ. μετὰ τὴ μάχη τῆς Λευκόπετρας, ὅπου ἐγίνε Ρωμαϊκὴ Ἐπαρχία μὲ τ' ὄνομα Ἀχαΐα.

8. Πausan. 10,38 «Δελφῶν δὲ ἀπωτέρω σταδίου εἴκοσι τε καὶ ἑκατὸν ἔστιν Ἀμφισσα μέγιστη καὶ ὀνομαστοτάτη πόλις τῶν Λοκρῶν· ἐσποιοῦσι δὲ αὐτοὺς εἰς τὸ Αἰτωλικὸν αἰσχύνῃ τῶν ὀζολῶν τοῦ ὀνόματος καὶ δὴ καὶ ἔχει τὸν λόγον εἰκότα, ὅτε Βασιλεὺς ὁ Ρωμαίων ἀναστάτους εἰς τὸν Νικοπόλεως συνοικισμὸν ἐποίησεν Αἰτωλοῦς, ἀποχωρῆσαι τοῦ Δήμου τὸ πολὺ εἰς τὴν Ἀμφισσαν».

9. Καρολίδου «Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς Ρωμαϊκῆς Κυριαρχίας, Ἀθῆναι 1902, τόμ. Α' σελ. 614-631.

ἴσου σοβαρός παράγοντας. Ἦταν ἡ συστηματικὴ μετοίκηση Ρωμαίων πολιτῶν ποὺ ἄρχισε τὸν καιρὸ τοῦ Ἰούλιου Καίσαρα καὶ συνεχίζεται τῶρα ἀπ' τὸν Ὀκτάβιο. Οἱ παλαίμαχοι ποὺ ὑπηρετοῦσαν τὴ Ρώμη περίπου ἀπὸ εἴκοσι χρόνια (49-31 π.Χ.) ζητοῦσαν τῶρα μὲ τὴν εἰρήνευση ἀπ' τὸ κράτος χρήματα καὶ γαῖες¹⁰, εἶχαν δὲ ἐξελιχθεῖ σ' ἐπικίνδυνα στοιχεῖα. Οἱ Ἰταλικὲς γαῖες δὲν ἐπαρκοῦσαν γιὰ τὴν ἱκανοποίηση τῶν ἀπαιτήσεων ὅλων τῶν παλαίμαχων κι' ἔτσι ὁ Ὀκτάβιος στράφηκε στὴν Ἑλλάδα.

Σ' αὐτοὺς τοὺς παράγοντες ὀφείλει τὸ χτίσιμό της ἡ Νικόπολη ποὺ γιὰ νὰ διακρίνεται ἀπ' ἄλλες ὁμώνυμες πολιτεῖες λέγονταν Ἄκτια¹¹ Νικόπολη ἢ Νικόπολις Ἱερά¹² ἢ καὶ Σεβαστοῦ Κτίσμα¹³.

Ἀπὸ λίγα μάρμαρα ποὺ βρίσκονται μπροστά σου, ἀπὸ μικρὰ σπασμένα ἀγάλματα καὶ ἄλλα συντρίμμια μαντεύεις τὸ πνεῦμα καὶ τὸ ρυθμὸ ποὺ κυριάρχησε στὸ χτίσιμο τῆς νεκρῆς πιά πολιτείας.

Πλῆθος τὰ ἑλληνικὰ ἀγάλματα μαζεύονται ἐδῶ ἀπ'

10. Δίων. Κασσ. 51, 4, 2, 51 «καὶ αὐτῶν ὁ Καίσαρ τοῖς μὲν ἄλλοις χρήματα ἔδωκε, τοῖς δὲ διὰ παντὸς αὐτῶ συστρατεύσασι καὶ γῆν προσκατένειμε. Τοὺς γὰρ δήμους τοὺς ἐν Ἰταλίᾳ τοὺς τὰ τοῦ Ἀντωνίου φρονήσαντος ἐξοικίσας τοῖς μὲν στρατιώταις τὰς τε πόλεις καὶ τὰ χωρία αὐτῶν ἐχαρίσατο, ἐκείνων δὲ δὴ τοῖς μὲν πλείοσι τὸ τε Δυρράχιον καὶ τοὺς Φιλίππους ἄλλα τε ἐποικεῖν ἀντέδωκε, τοῖς δὲ λοιποῖς ἀργύριον ἀντὶ τῆς χώρας τὸ μὲν ἔνειμε, τὸ δ' ὑπέσχετο».

11. Εὐσεβ. Ἐκκλησ. Ἱστορ. 6, 19, 8, σελ. 236 «ἐν τῇ πρὸς Ἀκτίοις Νικοπόλει» Γεωργίου Συγκέλλου, Ἐκλογή Χρονογραφίας (Ἔκδοσ. Βόννης) σ. 583,17 «Νικόπολις ἢ κατὰ Ἀκτίαν ἐκτίσθη...».

12. Πλουτάρχ. Συμποσιακ. 4, 2 «σύ δ' εἶπεν, ἀμφιάλον ὦν ζῶον καὶ τοσαύταις ἐντεθραμμένον θαλάτταις, αἱ τὴν Ἱεράν πέριξ ὑμῶν ἐλίττουσι Νικόπολιν, οὐκ ἀμύνεις τῷ Ποσειδῶνι;»—Σὲ χρυσὰ νομίσματα ἀναγράφεται: ΝΙΚΟΠΟΛΙΣ ΙΕΡΑ καὶ ΝΙΚΟΠΟΛΕΩΣ ΙΕΡΑΣ ΝΑΥΑΡΧΙΔΟΣ.

13. Στράβων 7,324 «Σεβαστοῦ Καίσαρος κτίσμα Νικόπολιν» καὶ σὲ νομίσματα ποὺ βρέθηκαν «Σεβαστοῦ κτίσμα».

ἄλλες Ἑλληνικὲς πόλεις¹⁴ καὶ ὑψώνονται μέσα στο φῶς μέ-
την ἀνθρώπινη ποίηση, μορφές Θεῶν, σὲ μιὰ ἀπαράμιλλη
ὁμορφιά τέχνης ποὺ ἐπέζησε στὴν τραγική της πάλη τοῦ
χρόνου, γιὰ ν' ἀποθανατίσει τὸ ἀμάραντο ἑλληνικὸ πνεῦμα.

Κι' ὑψώνονται ἐδῶ πολλὰ καλλιτεχνήματα, γυμνάσιο,
στάδιο καὶ τέμενος¹⁵, ἱερὸς ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνα, δυὸ θέα-
τρα, ἓνα στὸν ἱερὸ λόφο (στὸ σημερινὸ Μιχαλίτσι) κι' ἓνα
μεγαλύτερο βορεινὰ τῆς ἀκρόπολης, ἀκόμη δὲ καὶ ἀμφιθέα-
τρο¹⁶. Δυτικὰ τοῦ λόφου διακρίνονται σημαντικὰ τμήματα
τοῦ ὑδραγωγείου ποῦ φέρνε τὸ νερὸ ἀπὸ ψηλά, ἀπ' τὸν Ἄη
Γιώργη, ἕξη περίπου μίλλια μακρὰ.

Ἡ Θεὰ τῆς εὐδαιμονίας ἀπλώνει στὴν πεδιάδα τούτη
τὸ φῶς τοῦ χαμογελιοῦ της. Τὸ ἀνάλαφρο μαϊστράλι τοῦ
Ἀμβρακικοῦ, τ' ἀρώματα τοῦ Ἰόνιου, τὰ σπινθηροβολήμα-
τα τῶν ἄστρων ποὺ σβήνουν στὴν ἀκύμαντη θάλασσα, ἡ
εἰρηνικὴ ἀτμόσφαιρα μὲ τὰ Ἄκτια, τίς μεγάλες γιορτές,
ὅπου τὰ Ἑλληνικὰ νιάτα διεκδικοῦσαν τὸν κότινο τῆς νί-
κης, ἡ γαλήνη μιᾶς λεύτερης πόλης κι' ἡ Νιρβάννα μιᾶς ἱε-
ρῆς πόλης, ὅπου εὗρισκαν ἄσυλον ὅσοι κατέφευγαν σ' αὐ-
τή, τῆς ἔδιναν μιὰ ξεχωριστὴ θέση. Μιὰ πολιτεία ποὺ συγ-
κέντρωσεν, ἴσως περισσότερο ἐπειδὴ εὗρισκαν σ' αὐτὴν
ἄσυλο, πολλοὺς Ρωμαίους, Ἑλληνες φιλόσοφους κι' ἐμπό-
ρους, Ἰουδαίους ἐμπόρους καὶ κήρυκες μιᾶς νέας μονο-
θεϊστικῆς θρησκείας κ.ἄ.

Μιὰ πολυάριθμη πόλη ποὺ γρήγορα ἔγινεν ἡ πρωτεύ-

14. Πausan. 7, 18, 6, «...ώσαύτως δὲ καὶ ὅσα ἄλλα ἀγάλματα ἔκ τε
Αἰτωλίας καὶ παρὰ Ἀκαρνάνων, τὰ μὲν πολλὰ εἰς τὴν Νικόπολιν κο-
μισθῆναι...»

15. Στράβων 7,325 «μὲν οὖν Νικόπολις εὐανδρεῖ καὶ λαμβάνει καθ'
ἡμέραν ἐπίδοσιν, χώραν τε ἔχουσα πολλὴν καὶ τὸν ἐκ λαφύρων κόσμον,
τό τε κατασκευασθὲν τέμενος ἐν τῷ προαστείῳ τὸ μὲν εἰς τὸν ἀγῶνα τὸν
πεντητηρικὸν ἐν ἄλσει ἔχοντι γυμνάσιόν τε καὶ στάδιον, τὸ δ' ἐν τῷ ὑ-
περκειμένῳ τοῦ ἄλσεος ἱερῷ λόφῳ τοῦ Ἀπόλλωνος».

16. Ἀλεξ. Φιλαδελφῆως : «Ἀνασκαφαὶ Νικοπόλεως» Ἀθῆναι 1928.

ουσα τῆς νότιας Ἠπείρου καὶ Ἀκαρνανίας¹⁷ ποῦ μετεῖχε τοῦ Ἀμφικτυονικοῦ συνέδριου μὲ ἕξη ψήφους¹⁸.

Κι' ἦλθεν ἐδῶ τὸν καιρὸ (94 μ.Χ.) ποῦ ὁ Αὐτοκράτορας Δομητιανὸς ἔδιωχνε ἀπὸ τῆ Ρώμῃ ὄλους τοὺς φιλόσοφους, ὁ Ἐπίκτητος ἀπ' τῆ Φρυγία ποῦ ἵδρυσε στὴ Νικόπολη φιλοσοφικὴ σχολή¹⁹, ὅπου μαζεύονταν Ἕλληνες καὶ ρωμαῖοι κάθε ἡλικίας, κι' ὅπου ἐφοίτησεν ὁ Φλάβιος Ἀρριανὸς ποῦ ἔγραψε τέσσερα βιβλία γιὰ τὶς διατριβὲς τοῦ Ἐπίκτητου.

Ἐποστηρίζεται²⁰ πὼς λίγα χρόνια νωρίτερα, γύρω στὸ 63 μ.Χ., πέρασε ἀπ' τῆ Νικόπολη κι' ἔμεινε σ' αὐτὴν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ὁ ὁποῖος σ' ἐπιστολὴ του στὸν Τίτο²¹ γράφει: «Ὅταν πέμψω Ἀρτεμᾶν πρὸς σε ἢ Τυχικὸν σπούδασον ἐλθεῖν πρὸς με εἰς Νικόπολιν· ἐκεῖ γὰρ κέκρικα παραχειμᾶσαι». Πιὸς ξέρει ὅμως ἂν ἐννοῦσε τούτῃ τῆ Νικόπολη ἢ τῆς Κιλικίας, ἢ ἄλλη ὁμώνυμη κι' ἀκόμη ἂν πραγματοποίησε τὴν ἐπίσκεψή του στὴ Νικόπολη ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ὁπότε θὰ εἶχαμε ἐδῶ τὴν ἵδρυση τῆς πρώτης ἐκκλησιᾶς.

Μὰ πολὺ γρήγορα ἡ εἰρηνικὴ φύση ἐδῶ ἔσμιξε μὲ τὸ χριστιανικὸ φῶς στὴν αἰωνιότητα. Μελωδικὲς ἀντήχησαν οἱ ψαλμωδίες κάτω ἀπὸ ψηφιδωτοὺς θόλους ἐκκλησιῶν μὲ παράδοξη ὑποβολὴ καὶ γοητεία καὶ γύρω στὰ τέλη τοῦ τρί-

17. Καρολίδου: Ὅπου πρὸ πάνω τομ. Α'. σελ. 616-621.

18. Πανσαν. 10, 8, 2, «Βασιλεὺς δὲ Αὐγουστος μετεῖναι καὶ Νικοπολίταις τοῖς πρὸς τῷ Ἀκτίῳ συνεδρίου τῶν Ἀμφικτυόνων ἠθέλησε... οἱ δὲ Ἀμφικτύονες οἱ ἐπ' ἐμοῦ τριάκοντα ἀριθμῷ ἦσαν· ἐκ Νικοπόλεως μὲν καὶ Μακεδονίας τε καὶ Θεσσαλῶν, ἀπὸ ἐκάστῳ ἀριθμῷ ἦσαν ἕξ». Μᾶλλον μιὰ ἐνέργεια τοῦ Ὀκτάβιου νὰ θέσει τοποτηρητὲς στὸ Ἀμφικτυονικὸ συνέδριο καὶ ὄχι ἰδιαιτέρῃ εὐνοία.

19. Μ. Εὐαγγελίδου: «Σύνοψις τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλλην. Φιλοσοφίας» Ἀθῆναι 1886, σελ. 244.

20. Ὁ Μελέτιος (Γεωγραφία Παλαιὰ καὶ Νέα, Βενετία, ἐκδ. Ἀνθίμου Γαζῆ, 1807, τόμ. 26,27³ κ.έ.) γράφει: Εἰς αὐτὴν παρεχέμασεν ὁ μακάριος Παῦλος».

21. Ἀποστόλου Παύλου, ἐπιστολὴ πρὸς Τίτον, κεφ. Γ'. 12.

του αἰῶνα κυριαρχεῖ ἡ χριστιανικὴ θρησκεία, χωρὶς, ἀπ' τὸ γεγονός ὅτι δὲ μνημονεύεται κατηγορηματικὰ ἢ συμμετοχῇ στὴν πρώτη οἰκουμενικὴ σύνοδο στὴ Νίκαια τὸ 325 μ.Χ., τοῦ ἐπίσκοπου τῆς Νικόπολης, ν' ἀποκλείσωμε τοῦτο, γιατί οὔτε ὅλοι οἱ μητροπολίτες καὶ ἐπίσκοποι ἔλαβαν μέρος σ' αὐτή, οὔτε ὅμως καὶ σὸ σύγγραμμα τοῦ Εὐσέβιου²² ἀναφέρονται λεπτομερειακὰ οἱ Ἑπειῶτες Ἐπίσκοποι.

Στὴ σύνοδο ποὺ ἔγινε τὸ 347 μ.Χ. στὴ Σαρδικὴ ἀναφέρεται ὅτι ἔλαβε μέρος κι' ὁ ἐπίσκοπος τῆς Νικόπολης Ἑλιόδωρος, γιὰ ν' ἀκολουθήσει μιὰ σειρὰ ἀπὸ μεγάλους Ἐπίσκοπους καὶ Μητροπολίτες²³.

22. Εὐσέβιος, Βασιλ. Κωνσταντῖνος, Γ, 7, 8, τόμ. 20, σελ. 1051: «Ὁπως σύνοδον ἐν Νικαίᾳ γενέσθαι προσέταξεν... «Καὶ μιλῶντας γιὰ τοὺς παρόντες ἐπίσκοπους γράφει:» ...ἀλλὰ καὶ Θράκες καὶ Μακεδόνες, Ἀχαιοὶ τε καὶ Ἑπειῶτες...»

23. Ἐπίσκοποι τῆς Νικόπολης ὑπῆρξαν:

1) Ἑλιόδωρος: Ἐλαβε μέρος τὸ 347 μ.Χ. στὴ Σύνοδο τῆς Σαρδικῆς.

2) Δωνᾶτος: Ἐλαβε μέρος τὸ 431 στὴν τρίτη σύνοδο στὴν Ἐφεσο. ὅπου καὶ ὑπέγραψε «Δωνᾶτος Ἐπίσκοπος Νικοπόλεως τῆς Παλαιᾶς Ἑπείρου.

3) Ἀττικός: Ἐλαβε μέρος τὸ 449 στὴ μεγάλη σύνοδο στὴν Ἐφεσο τὴν ὁποία συγκάλεσεν ὁ Αὐτοκράτορας Θεοδόσιος ὁ Β', ἐπίσης δὲ καὶ τὸ 451 μ.Χ. στὴ Δ'. Οἰκουμενικὴ Σύνοδο στὴ Χαλκηδόνα, ὅπου διέπρεψεν ὑποστηρίζοντας μὲ ζέση τὴν ἀκύρωση τῶν ἀποφάσεων τῆς συνόδου τῆς Ἐφέσου (Εὐαγγρίου: Ἐκκλησ. Ἱστορία Β', 18, «...Μεθ' οὓς Ἀττικός ἐπίσκοπος Νικοπόλεως ἐζήτησεν ἐνδόσιμον αὐτοῖς γενέσθαι ὀλίγων ἡμερῶν, ἐφ' ᾧ ἀκυμάντῳ διανοίᾳ καὶ ἀταράχῳ λογισμῷ τὰ τῷ Θεῷ δοκοῦνται καὶ τοῖς ἁγίοις Πατράσι τυπωθῆναι...»).

4) Εὐγένιος: Ὑπῆρξεν Ἐπίσκοπος τὸν καιρὸ τοῦ Αὐτοκράτορα Λέοντος Α'. (457-474).

5) Δομίτιος Α': Ἰδρυτὴς τοῦ ἐξαίρετου ναοῦ τοῦ μεγαλομάρτυρα Δημήτριου, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὶς σωζόμενες ψηφιδωτὲς ἐπιγραφές.

6) Δομίτιος Β': συνεχιστὴς τοῦ ἔργου τοῦ παραπάνω καὶ τῆς διακόσμησης τῆς μεγάλης Βασιλικῆς.

7) Ἀλκίσων: Ἀρχιεράτευσε τὸν καιρὸ τοῦ Αὐτοκράτορα Ἀναστάσιου Α' (491-518).

8) Ἰωάννης: Διαδέχθηκε τὸν Ἀλκίσωνα ὅταν πέθανε τὸ 516.

Μὰ ἡ βαθειὰ σιγή πού μᾶς περιβάλλει, κεῖ πού ὄλα νομίζεις πῶς ἔχουν κάτι τὸ «τετελεσμένο», τὰ ψηφιδωτὰ δάπεδα τῆς περίφημης βασιλικῆς τοῦ Δομίτιου, δὲν εἶναι τ' ἀχνάρια μιᾶς ἄλλης μόνον ἐποχῆς, ἀλλὰ καὶ μιὰ ἔκφραση συγκινητικῆ, μιὰ ἐπίφραση ζωῆς πού φανερώνεται ξάστερη ὕστερα ἀπὸ μαβιά νύχτα χίλιων πεντακόσιων περίπου χρόνων. Μιὰ ἐκκλησιὰ μὲ μῆκος 55 μ. καὶ πλάτος 35 μ., μὲ περίφημη ψηφιδωτὴ διακόσμηση.

9) Ἀνδρέας: Μνημονεύεται σ' ἐπιστολὴ τοῦ Μεγάλου Γρηγορίου τὴν ὁποία τὸ 596 ἔστειλε στοὺς ἐπίσκοπους τῆς Ἡπείρου.

10) Σωτήριχος: Μνημονεύεται σ' ἐπιστολὴ τοῦ πάπα Ὀνωρίου Α'. τὴν ὁποίαν ἔγραψε τὸ 626 μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ὑπάτιου.

11) Ὑπάτιος: Διαδέχτηκε τὸ Σωτήριχο.

12) Ἀναστάσιος: Ἔλαβε μέρος στὴν ἑβδομῆ οἴκουμ. σύνοδο τὸ 724 ὑπογραφόμενος «Ἀναστάσιος ἀνάξιος Ἐπίσκοπος Νικοπόλεως (παλαιᾶς Ἡπείρου).

13 Δανιήλ: Ἀρχιεράτευσε τὸν καιρὸ τοῦ Αὐτοκράτορα Λέοντα τοῦ σοφοῦ (889-212). Προήχθη στὸ θρόνο τῆς «ἐν Γαλατίᾳ Ἀγκύρας». (Νικηφ. Κάλλιστος 14,39 (Migne, *patrol graec* τόμ. 145) «ὁ τῆς ἐν Ἑλλάδι Νικοπόλεως Ἐπίσκοπος Δανιήλ εἰς τὴν τῆς Γαλατίας Ἀγκυραν προβιβάζεται...»

Ὁ Λέοντας ὁ Σοφὸς μὲ τὴ διατύπωση «τῆς τάξεως τῶν ἐκκλησιῶν» ὑπήγαγε ἐκκλησιαστικῶς τὴ Νικόπολη στὴ Ναύπακτο, οἱ δὲ Ἐπίσκοποι φέρουν τὸν τίτλο «ὁ Ναυπάκτου Νικοπόλεως». Στὴ Μητρόπολη τῆς Ναυπάκτου περιλαμβάνονταν ὀκτώ θρόνοι: α. ὁ Βουνδίτζης, β. ὁ Ἀετοῦ, γ. ὁ Ἀγγελώου, δ. ὁ Ρογῶν, ε. ὁ Ἰωαννίνων, στ. ὁ Φωτικῆς, ζ. ὁ Ἀνδριανουπόλεως, η. ὁ Βο(υ)θρωτοῦ. (H. Celrer, *texte der notitiae episcoporum*, München, 1901, σελ. 255 κ.έ. «ὄσοι ἐκάστη Μητροπόλει ὑπόκεινται θρόνοι».

Ἀπὸ τὸ Δανιήλ καὶ μέχρι τὰ τέλη τοῦ 14. αἰῶνα δὲν εἶναι τίποτε γνωστὸ γιὰ τοὺς Ἐπισκόπους τῆς Νικόπολης.

Ἀπὸ τότε ὅμως ὡς τὰ μέσα τοῦ 15. αἰῶνα ἀναφέρονται δώδεκα Ἐπίσκοποι τῆς Νικόπολης πού ὑπήγοντο στὸ Μητροπολίτη τῆς Ναυπάκτου: Λουκάς, Πέτρος (1390), Λεονάρδος, Μαρτίνος (1394). Ἰωάννης (1396), Φραγκίσκος, Ἰβων (1412), Πέτρος Β', Μιχαήλ (1413), Ἐρμᾶννος (1417), Wenreslaus, Οὐγῶν (1437) καὶ τὸ 1480 φέρεται ὡς «Ναυπάκτου καὶ Νικοπόλεως» ὁ Γεράσιμος Χοιδᾶς Καλλιδόντης.

Τὸ ψηφιδωτὸ δάπεδο τοῦ νάρθηκα εἶναι ἀπ' τὰ λαμπρότερα μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς παλαιοχριστιανικῆς τέχνης, εἰκονίζει δὲ σ' ἑκατὸν πενήντα παραστάσεις μὲ φυσικότητα καὶ ἐξαιρετὴ τέχνη, ὀλάκερῃ τῇ δημιουργίᾳ, φυτὰ, ἄνθη, ψάρια, πτηνὰ, κυνηγούς, ψαράδες κ. ἄ. Στῆ βόρεια πτέρυγα τῆς πρόθεσης ὑπάρχει ἡ παρακάτω ἐπιγραφή ποῦ φανερώνει τὸν ἰδρυτὴ τῆς μεγάλης αὐτῆς ἐκκλησιᾶς, τὸ Δομίτιο, στὰ τέλη τοῦ πέμπτου αἰῶνα:

*᾽Ωκεανὸν πε]ρίφαντ]ον ἀπ]ε]ίριτον ἔνθα δέδορκας
γαῖαν μέσσον ἔχοντα σοφοῖς ἰνδάλμασι τέχνης
πάντα πέριξ φορέουσιν ὅσα]πν]ε]ίει τε καὶ ἔρπει
Δουμετίου κτέανον μ]εγαθύμου ἀρχιεροῦς²⁴.*

Λίγα κατάλοιπα μὲ τὴν αἴσθησιν τῆς αἰωνιότητος. Τριγυρισμένη ἀπὸ μιὰ πανέμορφη φύση ἡ Νικόπολις συντρίβεται ἀπ' τὰ στοιχεῖά της καὶ τοὺς ἀνθρώπους.

Ὁ μέγας σεισμὸς τοῦ 375 μ.Χ. ποῦ συντάρραξε ὅλες

24. Στὸ κατῶφλι τῆς μεγάλης Βασιλικῆς πύλης ὑπάρχει ἡ παρακάτω ψηφιδωτὴ ἐπιγραφή:

*Λίθον ἀπαστράπτοντα θ/εο/ῦ χάριν ἔνθα κ/αί/ ἔνθα
ἐκ θέμελθων τολύπευσε κ/αί/ ἀγλαίην πάρε πᾶσαν
Δουμέτιος περίπυστος ἀμωμήτων ἱερῶν
ἀρχιερεὺς πανάριστος, ὄλης πάτρης μέγα φέγ/γος/.
Αὕτη ἡ πύλη τοῦ Κ/υρίου/ δίκαιοι εἰσελθόντων.*

Στὴν κύρια εἴσοδο τοῦ ναοῦ ποῦ εἶναι στὸ δυτικὸ τοῖχο τοῦ ἐξω-νάρθηκα ὑπάρχει ἄλλη ψηφιδωτὴ ἐπιγραφή ποῦ φανερώνει ὅτι ὁ ναὸς ἦταν σὲ μνήμη τοῦ Μεγαλομάρτυρα Δημήτριου κι' ὅτι τῇ διακόσμηση τούτου συνέχισε ὁ Δομίτιος ὁ Β'.

Δομήτιος μὲν ὁ πρῶτος τὸν σεβάσιμον κατασκεύασεν οἶκον, Δομήτιος δὲ ὁ νῦν γε Ν/ικο/π/όλεως ἐὼν ἐκ/ε/ίνου καὶ τῆς ἱερωσύνης διάδοχος δυνάμ/ε/ι Χρ/ιστοῦ/ τὴν πᾶσαν ἐκαλ/λι/έργησεν τρίστινον εὐφρόσυνος μὴν ἐν τῷ νεῷ ὡς μαθητῆς τοῦ προτέρο/υ Π-Ι-ΑΙ ΜΑΩC 24 Δημητρίου μάρτυρος ἐκάτερος εὐχαριστῶν τῇ προστασίᾳ.

/Οἱ ἐπιγραφές δημοσιεύτηκαν ἀπὸ τὸν Ἄντ. Χατζῆ Α.Ε. 1918 σελ. 28-29/.

σχεδόν τις Ἑλληνικές πολιτείες ἐπληξε καὶ τὴ Νικόπολη αἰσθητὰ καὶ κατερείπωσε τὰ μνημεῖα ποὺ εἶχε ἀναστηλώσει σ' αὐτὴ ὁ Ἰουλιανός.

Τὴν καταστροφή τὴ συμπληρώνει τὸ 395 ὁ Ἀλάριχος ὁ Ἀρχηγός τῶν Οὐησιγόθων ποὺ ἔφτασε ὡς αὐτὴ ἀφοῦ πέρασε τις Δαλματικές καὶ Ἰλλυρικές²⁵ χώρες.

Ἀλλὰ κι' οἱ Βανδῆλοι τὸ 475 μ.Χ. μὲ ἀρχηγὸ τὸ Γεϊσέριχο κατέλαβαν τὴ Νικόπολη τὴν ὁποία καὶ κράτησαν ὡς ποὺ συνομολόγησαν εἰρήνη μὲ τὸν Αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου Ζήνωνα²⁶.

Ἀπ' τὰ συντρίμια τῆς τὴν ἀνορθώνει ὁ Ἰουστινιανός τὸν καιρὸ ποὺ κήρυξε μὲ τὸ στρατηγὸ τοῦ Βελισσάριο στὴν Ἰταλία τὸν πόλεμο κατὰ τῶν Γόθων τοῦ Τωτίλα. Τότε φοβούμενος ἐπίθεση τῶν Γόθων κατὰ τῆς Ἡπείρου ἀρχίζει νὰ διορθώνει τὰ κάστρα διαφόρων πόλεων²⁷ μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τῆς Νικόπολης.

Στὴ δεκάτη ἕκτη ἄνω χροιά τοῦ πολέμου τοῦτου, γύρω στὰ 551 ὅταν τὸν Βελισσάριον ἀντικατέστησεν ὁ Ναρσῆς, ὁ Τωτίλας μὲ 300 πλοῖα ἔρχεται στὰ ἠπειρωτικὰ παράλια τὰ ὁποία λεηλατεῖ ὡς τὴ Δωδώνη, ἰδιαίτερα δὲ λεηλάτησε τὴ Νικόπολη²⁸.

Τριακόσια περίπου χρόνια δὲ γίνεται λόγος γιὰ τὴ Νικόπολη. Τὸ 829 μ.Χ. στὴ βασιλεία τοῦ Βυζαντίου Μιχαὴλ Β', τοῦ τραυλοῦ, Βουλγαρικὰ φύλα μπαίνουν στὴ Μακεδο-

25. Σωκρατ. ὅπου παραπάνω 7,10 «Γενόμενος δὲ [ὁ Ἀλάριχος] ἐπὶ τὰ Ἰλλυριῶν, εὐθύς πάντα ἀνέτρεπε. Διαβαίνοντι δὲ αὐτῷ Θεσσαλοὶ ἀντέστησαν περὶ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Πηνειοῦ ποταμοῦ, ὅθεν δι' ὄρους Πίνδου ἐπὶ Νικόπολιν τῆς Ἡπείρου διαβῆναι ἔστι.

26. Μάλχου Ἀπόσπ. ἀριθ. 3 «...Ὁ δὲ Βάνδιλος μαθὼν ὅτι ἦξοι πρεσβεία, φθάσας ἐκπλοῦν ποιεῖται καὶ Νικόπολιν εἶχεν...».

27. Προκοπίου. Περὶ κτισμάτων 4,1 [ἐκδ. Βόννης] σελ. 268 «ἀνενεώσατο δὲ Νικόπολιν τε καὶ Φωτικὴν καὶ τὴν Φοινίκην ὠνομασμένην».

28. Προκοπίου Γόθθ. πόλεμ. 4,22 «...διαβάντες δὲ καὶ εἰς τὴν Ἡπειρον ἐξαπιναιῶς ἅπαντα ἐληίζοντο τὰ ἀμφὶ Δωδώνην χωρία καὶ διαφέροντως Νικόπολιν τε καὶ Ἀγχισον.»

νία, Θεσσαλία και Ἡπειρο καὶ καταλαμβάνουν τὴ Νικόπολη²⁹. Κι' ἀκολουθεῖ δεύτερη κατάληψή της ἀπὸ Βουλγάρους τὸν καιρὸ τοῦ Αὐτοκράτορα Ρωμανοῦ Λεκαπηνοῦ (919-944) καὶ τρίτη τὸ 927, ὅπως ἀναφέρει ὁ Κεδρηνός, κι' ἔτσι ἐγκαθίστανται οἱ Βούλγαροι στὴ Νικόπολη περίπου τετρακόσια χρόνια. Τὸν καιρὸ τοῦ Βασιλείου Βουλγαροκτόνου, ὁ ἀρχηγὸς τῶν Βουλγάρων Σαμουήλ, ἀφοῦ ἔκανε πρωτεύουσά του τὴν Πρέσπα, ἔφτασε ὡς τὴ Νικόπολη: ὅπου βρῆκε ἐγκατεστημένους ἄλλους Βουλγάρους.

Μόλις στὰ τέλη τοῦ δωδέκατου αἰῶνα ἀπαντιέται ἡ Νικόπολη σὰ θέμα τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας τὸν καιρὸ τοῦ Ἀλέξιου Γ'. Κομνηνοῦ (1195-1203) ποὺ ἔστειλε στὴ Νικόπολη τὸ Σεναρειχὴμ σύγαμπρο τοῦ Μιχαὴλ Κομνηνοῦ. Ἀπαντιέται ἀκόμη τὸ 1204 στὴν εἰρήνη ποῦ ἔκαναν μεταξὺ τους οἱ Φράγκοι γιὰ νὰ μοιράσουν τὸ Βυζαντινὸ Κράτος.

Ἡ Νικόπολη³⁰ περιλαμβάνεται στὶς πολιτεῖες ποὺ ἔλαχαν στὴ Βενετιά.

Κι' ἀπὸ τότε ἡ ἱστορία σιγεῖ γιὰ τὴν περίφημη τούτη πολιτεία. Κάπου-κάπου τὴ μνημονεύουν σὰν ἐρειπωμένη, νεκρὴ πολιτεία οἱ περιηγητὲς στὰ κατοπινὰ χρόνια.

Ἡ Νικόπολη δὲ ξέφυγε τὴ μοῖρα της, τὸ τραγικὸ πέπρωμένο της. Ἀνάμεσα ἀπὸ εὐωδιαστὰ λουλούδια, λίγα: σπαρμένα μάρμαρα μᾶς θυμίζουν πὼς ἐδῶ κοιμᾶται γιὰ πάντα ἡ Νικόπολη ἀδελφωμένη μὲ τὰ κύματα καὶ τοὺς ἀνέμους...

Ἔτσι ὅπως μὲ συνεπῆραν τὰ περασμένα, σκέπτομαι.

29. Κ. Παπαρρηγοπούλου-Καρολίδου «Ἱστορία Ἑλλην. Ἔθνους» Ἀθ' 1925 τόμ. Δ'. σελ. 72.

30. Tafel, symbolarum, criticarum geographiarum Byzantinam spectantium pars posterior σελ. 3 «...ὁ δεύτερος κληρὸς τοῦ κύρ Δουκός, καὶ τῆς Κοινότητος τῆς Οὐνετίας» σελ. 60 «...τὰ Νικοπόλεως συντοῖς Ἄρτης, Ἀχελώου, Ἀνατολικοῦ, Λεχωνίων καὶ τῶν λοιπῶν ἀρχονταρίων καὶ μοναστηρίων».

ἐκείνη τὴ νίκη, τὴ γεμάτη μεγαλεῖο, ποῦγινε ἀφορμὴ νὰ χτιστεῖ τούτῃ ἡ πολιτεία, τὴ νίκη ἐκείνη ποῦ λές κι' αἰσθάνεσαι ἀκόμη τὴν ἀνάερη παρουσία της. Ἀπ' τὴ μιὰ ἢ ἑλληνίδα Βασίλισσα τῆς Αἰγύπτου, στὸ ἤρεμο λυκόφως τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, ν' ἀγωνίζεται αἰσιόδοξα καὶ μὲ συναίσθηση τῆς ἱστορικῆς της εὐθύνης ν' ἀναστήσει τὸ προγονικὸ πνεῦμα δημιουργῶντας ἓνα πανίσχυρο ἑλληνιστικοανατολικὸ κράτος μὲ τὸν Ἀντώνιο. Ἀπ' τὴν ἄλλη ὁ Ὀκτάβιος μὲ τὸ Ρωμαϊκὸ πνεῦμα ποῦ δὲν ξέφυγε τὴ μοῖρα του, γιατί δουλώθηκε γρήγορα στὸ Ἑλληνικὸ πνεῦμα κι' ἡ Νικόπολη θελκτικὴ ἀνηφόρισε τὴν ἱστορία σὰ γνήσια ἑλληνικὴ πόλη, σὰ μιὰ ἀπ' τὶς πιὸ ὁμορφες Ἑλληνικὲς ὄρες.

Κι' ἔτσι ὅπως συλογίζομαι μὲ περιζώνει ἡ μελαγχολία. Γιατί ὅλα ἐδῶ ἀφανίστηκαν ἀπ' τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν καιρό. Μάταια ἡ φαντασία σου ἀγωνίζεται νὰ ξεθάψει τὰ θέατρα, τοὺς περίλαμπρους ναοὺς, τὶς παλαίστρες, τὶς ἐκκλησιές, τ' ἀνάκτορα, τ' ἀρχοντικά, τὰ σχολεῖα κ. ἄ. Ὅλα ἔχουν ἐξαφανιστεῖ. Μὰ μένει κάτι τὸ ἀνάερο ποῦ ξεπερνάει τὴν ὕλη. Μένει ἡ συνείδηση τοῦ πνεύματος. Μένει ἡ συνείδηση τῆς κλασσικῆς ὁμορφιάς ποῦ φτερουγίζει κι' ἀπ' αὐτὰ τὰ φτωχικὰ ἀπομεινάρια τοῦ ἀρχαίου μόχθου.

Σωπαίνομε γυμνωμένοι καὶ σ' ἓνα ἀκόμη σπασμένο μάρμαρο ποῦ ἔχει κάτι τὸ ὀριστικὸ, κάτι τὸ αἰώνιο. Κι' ὅλα πλημμυρίζουν φῶς, κι' ὅλα γίνονται ἓνα γαληνεμένο ὄνειρο ποῦ τὸ ζοῦμε ἐντατικὰ στὸ μελάγχολο καὶ βροχερὸ φθινοπωρινὸ ἀπομεσήμερο. Καὶ σωπαίνομε γυμνωμένοι. Κι' εἶναι ἴσως ἡ σιωπὴ μας σὺτῇ ἡ πιὸ εἰλικρινῆς καὶ μεγάλη προσφορὰ μας σὲ κάτι ποῦ ἀγαπᾶμε, σὲ κάτι ποῦ στέκει ὀρθὸ στὸ κύλισμα τῶν αἰώνων. Καὶ προσφέρομε στὴ μαγικὴν αὐτὴν ὥρα, ἀτίμητο δῶρο, τὴν κατανυχτικὴ μας σιγὴ στὴ Νικόπολη, τὴν πολιτεία μὲ τὸ ζωντανὸ Ἑλληνικὸ πνεῦμα.

Η Π Ρ Ε Β Ε Ζ Α

Κάθε ταξίδι στην Πρέβεζα μου θυμίζει τον Καρυωτάκη, τον ποιητή που με τον τραγικό του στίχο συγκίνησε τους νέους του 1928-1935, μιᾶς περιόδου που ώνομάστηκε «Καρυωτακισμός».

Ἡ ποίησή του με τὴ λυρική της οὐσία, τὴν ἰδιορρυθμία τῆς ἔκφρασης καὶ τὴν ποικιλία τοῦ μέτρου ἔφερε μιὰν ἀνανέωση στὴν παράδοση καὶ κάτι τὸ βαθειὰ ἀνθρώπινο. Ἡ ἀπαισιοδοξία του εἶναι ἡ δραματικὴ φωνὴ ἑνὸς ἀνθρώπου ποὺ δυναστεύεται, ἀλλὰ καὶ μιὰ φωνὴ ἑνὸς ποιητῆ ποὺ ξεμακραίνει ἀπ' τὰ «θλιμμένα καὶ μενεξεδένια δειλινὰ» ποὺ τραγουδοῦν οἱ σύγχρονοί του, μιὰ φωνὴ πρωτοποριακῆ τῆς ζωντανῆς θέσης ποὺ πρέπει νὰ παίρνει ὁ ποιητῆς στὰ προβλήματα τοῦ καιροῦ του. Ἔτσι ὁ Καρυωτάκης δὲν ὑπῆρξεν ὁ ρωμαντικὸς ἀπαισιόδοξος, ἀλλὰ ὁ λεπταίσθητος ποιητῆς ποὺ ἄγγιξε τίς πτυχές τοῦ ἀνθρώπου με στίχους γεμάτους πνευματικὸ νόημα—ὡς ἓνα σημεῖο—ὁ τραγικὸς ποιητῆς ποὺ ἀρνήθηκε τὴ ζωὴ στὶς 16 Ἰούλη τοῦ 1928 ἐδῶ, ὅπου ὑπηρετοῦσεν ὡς Νομαρχιακὸς ὑπάλληλος, γιατί δὲν ἔνοιωσε τὸν παλμό της, δὲ ρούφηξε τὸ νέκταρ της καὶ δὲ βρῆκε τὴ δύναμη ν' ἀγωνιστεῖ μαζί της. Ἡ σκιά του μ' ἀκολουθεῖ στοὺς στενοὺς δρόμους τῆς Πολιτείας. Καὶ μοχθῶ νὰ βρῶ τὴν ἐνοχὴ τῆς Πρέβεζας στὸ χαμό του.

Καθαρὴ Δευτέρα τοῦ 1960. Μιὰ μέρα ξάστερη, ἀνοιχιάτικη. Μιὰ στεριά ἤρεμη, πνιγμένη στὶς εἰρηνικὲς ἐλιές. Ἕνα ὄμορφο ταμπλὼ τοῦ «κῆπου τῶν ἐλαιῶν» πρὸς τὴ Βρυσούλα, ποὺ λές πῶς κάπως ἔτσι θάταν καὶ ὁ ἄλλος

«κήπος τῶν ἐλαίων» πού προσευχήθηκε ὁ Χριστός στίς ἀγωνιώδεις στιγμές του, σ' ἓνα μακαρισμένο περιβάλλον πού ξαλαφρώνει τήν ψυχή.

Πιό κεῖ ἡ νιρβάνα πού σοῦ προσφέρει ἡ Μαργαρῶνα, ἓνα γαληνεμένο κι' ἄρμονικό τοπίο, λίγα ἀπλωμένα δίχτυα, ψαρόβαρκες γερμένες κι' ἓνα παιχνίδιασμα τῆς θάλασσας. Ἐπ' τ' ἄλλο μέρος πάλι τὸ Ἴόνιο μεθυσμένο στήν πρωϊνή ἄρμονία, τὸ βαθυγάλαζο Ἴόνιο, τὸ μυθικό Ἴακτιο, τὸ πορθμεῖο πού συνδέει τήν Πρέβεζα μέτῃν Αἰτωλοακαρνανία, ὁ πνιγμένος στά δέντρα Ἐη Γιώργης πού φιλοξενεῖ ὄλη σχεδόν τήν Πρέβεζα πού γιορτάζει τὰ «κούλουμα», μιὰ ἐναλλαγή χρωμάτων ἀπ' τὸ πιό ἀνοιχτό ὡς τὸ βαθύ πράσινο καί μαργαρίτες ἄφθονες, μιὰ μεθυστική ἄρμονία πού σ' ἀνασταίνει ἀληθινά.

Κι' ἀπ' ἐδῶ ἀπ' τὸν Ἀμβρακικό τρελλοπαίζει ἡ γῆ μέ τὸ νερό καί στόν Ἐη Σπυρίδωνα κοντά, μέσ τῆ γλύκα τῆς πρωϊνῆς ἀνοιξῆς, χαϊδεύομε τήν εὐκάλυπτο, ὅπου ἔγυρεν ὁ αὐτοκτόνος καί τὸ χῶμα πού πότισε τὸ αἷμα του καί λυπόμαστε τὸν ἄμοιρο ποιητή, τὸν τραγικό ποιητή πού μέσα στήν τόσην ἄρμονία τοῦ τοπίου τούτου, τερμάτισε τῆ ζωῆ του, ἐνῶ κανεῖς θὰ πρόσμενε πῶς σὸ μεθύσι τοῦ γύρω χώρου θὰ σύνθετε τοὺς πιό μελωδικούς ὕμνους τῆς χαρᾶς καί τῆς ζωῆς. Μὰ ὁ Καρυωτάκης βρῖσκονταν σὸ τέρμα του, ἄρρωστος ψυχικά καί μέ ὀρθωμένους ἔμπρός τοὺς Λαιστρυγόνες:

*«... Τοὺς Λαιστρυγόνες καί τοὺς Κύκλωπας
τὸν ἄγριο Ποσειδῶνα δὲν θὰ συναντήσεις,
ἀν δὲν τοὺς κουβαλεῖς μέσ στήν ψυχή σου
ἀν ἡ ψυχή σου δὲν τοὺς στήγει ἔμπρός σου...».*

Κ. Καβάφης «Ἰθάκη».

Τοὺς Λαιστρυγόνες πού τοὺς κουβαλοῦσε ἡ ψυχή του. Γιατί καί ἄλλοι ζοῦνε δεκαετίες στήν ἐπαρχία μέ διχασμένη προσωπικότητα σὲ μιὰ εὐσυνείδητη δημοσιοῦπαλληλική θητεία καί σὲ μιὰ συγκινητική ἀφοσίωση στή θεραπεία τῶν

Μουσῶν ἀπ' τὸ ὑστέρημα τοῦ ὕλικου χρόνου, ἐργαζόμενοι ἀπ' τὶς τέσσαρες ἢ ὥρα τὸ πρῶτ', χωρὶς ἢ ἀγωνία κι' ὁ μόχθος τους νὰ πάρει τὸ ἀπελπιστικὸ ἐκεῖνο νόημα, χωρὶς νὰ σβῆνει στὶς ψυχές τους ἢ σπίθα τῆς ἐλπίδας γιὰ μιὰν αὐριανὴ δικαίωση. Ἔπειτα ἡ Πρέβεζα δὲν διαφέρει πολὺ ἀπ' τὶς ἄλλες ἐπαρχιακὲς πολιτεῖες ποὺ ἔζησέ ὁ Καρυωτάκης.

Μὰ τότε τὸ ἀνάθεμα, ἡ κατάρα, τὸ τραγικὸ του ποιήμα «Πρέβεζα;»

*Θάνατος εἶναι οἱ κάργιες ποὺ χτυποῦνται
στοὺς μαύρους τοίχους καὶ στὰ κεραμῦδια,
θάνατος οἱ γυναῖκες, ποὺ ἀγαποῦνται
καθὼς νὰ καθαρίζουνε κρεμῦδια...*

*Θάνατος οἱ λεροί, ἀσήμαντοι δρόμοι
μὲ τὰ λαμπρά, μεγάλα ὀνόματά τους,
ὁ ἐλαιώνας, γύρω ἢ θάλασσα κι' ἀκόμη
ὁ ἥλιος, θάνατος μὲς τοὺς θανάτους.*

*Θάνατος ὁ ἀστυνόμος ποὺ διπλώνει
γιὰ νὰ ζυγίσει μιὰ «ἐλλιπῆ» μερίδα,
θάνατος τὰ ζουμπούλια στὸ μπαλκόνι,
κι' ὁ δάσκαλος μὲ τὴν ἐφημερίδα.*

*Βάσις, Φρουρά, Ἐξηκονταρχία Πρεβέζης.
Τὴν Κυριακὴ θ' ἀκούσουμε τὴ μπάντα.
Ἐπῆρα ἓνα βιβλιάριο Τραπεζῆς,
πρῶτη κατάθεσις δραχμὲς τριάντα.*

*Περπατώντας ἀργὰ στὴν προκυμαία,
«Ἐπάρχω;» λές, κι' ὕστερα «δὲν ὑπάρχεις.»
Φτάνει τὸ πλοῖο... Ἐψωμένη σημαία.
Ἴσως ἔρχεται ὁ κύριος Νομάρχης.*

*Ἄν τουλάχιστον μέσα στοὺς ἀνθρώπους
αὐτοὺς ἓνας ἐπέθαινε ἀπὸ ἀηδία,
σιωπηλοί, θλιμμένοι, μὲ σεμνοὺς τρόπους
θὰ διασκεδάσαμε ὄλοι στὴν κηδεία.*

Δέν εἶναι παρά ἓνα ποίημα τῆς καθημερινῆς ζωῆς, τῆς ὁποίας πόλης. Ὁ Καρυωτάκης ἔφτασε στό τέλος του πού πραγματώθηκε ἐδῶ ἀπό μιὰ μοιραία στιγμή, πού μποροῦσε νά γίνει σ' ὁποιαδήποτε πόλη. Γιατί δέν ὑπάρχουν τά μικρογεγονότα καί οἱ πολιτεῖες, παρά τά ἐντός μας, ὁ ἔσωτερικός μας κόσμος. Κι' ὁ Καρυωτάκης ἐντός του ἔκρυβε τό θάνατο. Στούς στίχους του προβάλλεται ἡ ὑπαρξή του. Ὁ Καρυωτάκης δέν εἶχε τή δύναμη νά νικήσει τόν πόνο καί νά λευτερωθεῖ. Δέν ἀναζήτησε τή χαρά στή χυμώδη οὐσία τῆς ζωῆς. Κουβαλοῦσε τούς Λαιστρυγόνες καί ἡ μελαγχολία του τοῦδωκε τό θάνατο σάν μόνη διέξοδο, ἄν διέξοδο ποῦμε τό θάνατο.

Γιατί ὑπάρχομε μόνον ἐμεῖς. Καί οἱ Πρέβεζες ἄδικα πάντα θά φέρουν τήν κατάρα μας.

Νάί πού ἡ ἴδια πολιτεία στάθηκε ἡ δροσερή πηγὴ ἑνός ἄλλου ποιητή, τοῦ Παργινοῦ Τάκη Τσιάκου, πού σύνθεσε τό χαρούμενο ὕμνο της:

Π Ρ Ε Β Ε Ζ Α

*Νάχει βουλιάξει ἐκεῖ καταμεσίς
τοῦ κόρφου σου τ' ὀλόγιομο φεγγάρι,
σ' ἓνα βυθό...μὰ τί βυθό, μὰ τί!...
Κι' ἡ Μαργαρώνα σου—χαρές μου ἔσεῖς—
παραμυθένιαν ὄψη νάχη πάρει
σέ φῶς φλουρί, μαλαματί.*

*Νὰ ραίνουν οἱ σγουρές κορφές κι' οἱ κλώνοι
σμαράγδια, τή ζεστή τή γῆς, σέ μιὰ
βροχή ἀπ' ἀστέρια. Τὸ βαθὺ Ὁσαννά, σὰ
προσευχὴ σιωπῆς νὰ σέ κυκλώνει
—μιὰ προσευχὴ πὸν λέν τὰ γιασεμιά
σ' ἑνός Αὐγούστου τὴν ἀνάσα.*

*Καί νὰ σοῦ βρῖσκει ἡ μέρα, ἐκεῖ στῆς δρόσου
τῆς ἀγγινῆς, κρουστάλλι τ' ὄνειρό σου.*

*Γαλάζιο φῶς ὀλόγυρα καὶ χάμου.
Στὸν κόρφο, ἥλιος ροδὶς, πορτοκαλὶς.
Μὰ ἐσύ, καὶ πάλι—ὦ! Θεέ μου νὰ καλεῖς
γιὰ νέο ξενύχτι, Πρέβεζά μου.*

Ἔτσι ἡ αἰσιόδοξη διάθεση τοῦ Τσιάκου ἔπλασε σὲ σμιλευτὸ στίχο ἕναν ἀληθινὸν ὕμνο τῆς Πρέβεζας ποῦ εἶναι καὶ ὕμνος τῆς ζωῆς.

Λέμε λοιπὸν πῶς ὑπάρχει μόνον ὁ καθρέφτης τῆς ψυχῆς μας. Καὶ νὰ πῶς ὁ Βικέλας, στὸ βιβλίο του «Ἀπὸ Νικοπόλεως εἰς Ὀλυμπίαν» ἔκδοση τοῦ 1885, βλέπει τὴν Πρέβεζα: «...Εἰς τοὺς πόδας τῆς ἀπλοῦται ἡ θάλασσα κυανῆ, ὄπισθεν δὲ ζώνη ἀμπελώνων καὶ ἐλαιῶνων τὴν στολίζει. Εἶναι φαιδρὰ καὶ χαρμόσυνος τῆς δυστυχοῦς πόλεως ἡ ἄποψις... Διήλθομεν τὴν ἑσπέραν εἰς τὴν οἰκίαν ἐνὸς τῶν ἐγκριτοτέρων κατοίκων τῆς Πρεβέζης. Ἡδύνατό τις εὐκόλως νὰ φαντασθῆ ὅτι εὐρίσκεται εἰς Παρισίους, ἢ τουλάχιστον εἰς Ἀθήνας. Ὁμιλήσαμεν περὶ φιλολογίας, περὶ ἱστορίας, ὄχι ὁμῶς καὶ περὶ πολιτικῆς, προπάντων δὲ ἠκούσαμεν μουσικῆ. Ἡ θυγάτηρ τοῦ οἰκοδεσπότη, δεσποινὶς χαραιοστάτη, μᾶς ἔπαιξε τεμάχια τοῦ Chorin. Πῶς σοῦ φαίνεται; ὁ Chorin εἰς Πρέβεζαν!»

Ἐνα αἴσθημα ἀγάπης γιὰ τὴ σκλαβωμένη ἀκόμη τότε πολιτεία μὲ ξάστερη ἐκτίμηση τῆς ἐμπορικότητάς της, τοῦ ζωντανοῦ λιμανιοῦ, τῆς ζωῆς ποῦδιναν οἱ πολλὲς Προξενικὲς ἀρχές, τοῦ καλλιεργημένου καὶ πνευματικοῦ περιβάλλοντος.

Κι' ἔρχεται ἀκόμη ἡ ἀντικειμενικότητα τοῦ ἀληθινοῦ στυλίστα Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου νὰ χαράξει τίς πιὸ κάτω γραμμές, στὸ βιβλίο του «Ἑλληνικοὶ Ὅριζοντες» ἔκδοση τοῦ 1959: «...Ἡ Πρέβεζα εἶναι μιὰ πολιτεία, μὲ στενοὺς δρόμους, μὲ σπίτια πανάρχαια. Ἀνοίξανε κι' οἱ μπόμπες τοῦ πολέμου λαβωματιές ποῦ δεν ἔκλεισαν ἀκόμα... Χαλασμένα τζαμιά, χαλασμένα πλακόστρωτα... Χαμηλὴ σερνάμενη θλίψη...» Γιὰ τὸ φυσικὸ τῆς περιβάλλον συνεχίζει:

Γενική άποψη Παραμυθιάς

Παραμυθιά: Στο βάθος τὰ ἀγέρωχα βουνά τοῦ Σουλιού

«...μέσα στο Ίόνιο που άοτροφοκοπεύσε μεθυομένο από γαλήνη μακάρια, σέ κείνο τό φαντασμογερικό άοημογόλαζο, που τό κηλίδωναν, μέ τό ζωγορικότερο τρόπο, οί κόκκινες σιδερένιες σηματοούρες, οί χρομηλές στεριές, τής Πρέβεζας ή πυκνά δασωμένα από έώ, τό "Ακτιο γυμνό και μακρύ και μυθικό από κεί, εΐταν μιá μαγευτική ουνειδηση τής γής μου, που τή δοκίμαζα για πρώτη φορά μ' εύφροσύνη βαθύτατη... Και τό ποίημα του Κορυωτάκη; Νομίζω πως είναι τό ποίημα τής καθημερινότητας. Τής όποιος καθημερινότητας. Σ' όποιο μέρος του κόσμου. Ή αυτοκτονία στην Πρέβεζα είναι μιá σύμπτωση. Μιá άπλή σύμπτωση και τίποτε άλλο...

Σωστό είναι πως ύπάρχουμε πάντα έμεις οί ίδιοι. Και γύρω μας ή ζωή τής έπαρχίας, πάντα ίδια, τής όποιος έπαρχίας, μέ τήν τυπικότητα και τ' άγέλαστα χείλη, τήν έλλειψη ένός άληθινού πνευματικού παλμού, τά σκοτεινά άδειανά βράδυα, τήν ψυχαγωγία τής Κυριακάτικης Φιλαρμονικής, τους περίπατους τής πλατείας άπ' έναν άλύγιστο κόσμο και τίς «άσάλευτες κυρίες των έπορχιών» του Γ. Αθάνα.

*«Βρίσκω στίς έπαρχίες που τριγυρίζω
κάποιες κυρίες θλιμένες και χλομές,
που ζούνε πάντα σ' ένα χάος γκριζο,
γεμάτη πλήξη, άνία και τιμές.*

*Στή μουσική ζητούν παραμυθία
και στ' αβρόρμητα δάκρυα που και που.
"Αι ναί! πολλές ιδρύουν και σωματεία
θρησκευτικού ή κοινωνικού σκοπού».*

"Ίδιες λοιπόν οί έπαρχίες. Κι' ένα τυχαίο γεγονός εΐναι ή σύνδεση του όνόματος τής Πρέβεζας μέ τον Καρυωτάκη. Ή φύση τής Πρέβεζας άποπνέει τήν όμορφιά και

τὴν αἰσιοδοξία πού ἀρνήθηκεν ὁ Καρυωτάκης, ὁ τραγικός αὐτοκτόνος, ὁ δυστυχισμένος ποιητής...

Χρόνια τώρα, ἀπ' τις ἀρχές τοῦ ἐνδέκατου αἵωνα κοιμᾶται ἡσυχῇ τόσο κοντὰ στὴν Πρέβεζα, ἢ δοξαστὴ Νικόπολη. Καμμιά προσπάθεια τῶν Βυζαντινῶν νὰ τὴν ἀναστήσουν. Κι' ὁ τόπος γύρω ἐρημωμένος.

Μιά ἀνάγκη ἐπικοινωνίας τῆς ἠπείρου μὲ τὴν Ἀκαρνανία δημιουργεῖ στὸ στόμιο τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, ἀκριβῶς ἀπέναντι ἀπὸ τὸ ἀκρωτήρι "Ἀκτιον, ἕναν ἐμπορικὸ σταθμὸ, πού πολὺ γρήγορα ἐξελίχτηκε σὲ πολιτεία.

Δέν φαίνεται πῶς στὸν τόπο τοῦτο προϋπήρχε ἡ παλαιότερα πολιτεία ἃν καὶ πολλοὶ ὑπεστήριξαν πῶς ἐδῶ ὑπήρχεν ἡ Ὀμηρικὴ πόλις Ἀκτιάδα καὶ ἄλλοι ἢ Βερενίκη πού θεμελίωσεν ὁ Πύρρος.

Ἔτσι παρουσιάστηκε ἡ ὁμορφὴ αὐτὴ πολιτεία πού πῆρε τ' ὄνομά της ἀπ' τὴν Ἀλβανικὴ λέξη peneve, πού πάει νὰ πεῖ Πέραμα, μιὰ λέξη πού ἀπαντιέται ἀκόμη καὶ στὴν Ἀχαΐα μὲ τὴν ἴδια σημασία, ἃν καὶ πολλοὶ ὑποστηρίζουν πῶς προῆλθεν ἀπ' τὴ σλαυϊκὴ λέξη perevoz (περεβόζ=μεταφορά).

Ἡ πρώτη ἱστορικὴ μνεῖα τῆς πολιτείας γίνεται σὸ

1. Π. Α. Φουρίκη: «Ἡ Πρέβεζα» Ἐπετηρ. Ἐταιρ. Βυζαντ. Σπουδῶν. 1 (1924) σελ. 279,293.

2. Fr. dolger, zur etymologie von Πρέβεζα, eis philologische wochenschrift No 17 (1927) σελ. 509.

3. F. N. Uspenskiy, ἀνακοίνωση τοῦ 1926 στὴν Ἀκαδημία Πετροπόλεως, κατὰ τὸν Η. Cokolof, «Βυζαντινὰ Χρονικά» (Leningrad 1928 τόμ. 25 σελ. 112).

Διογένης Χαρίτων: «Πρακτικὰ Ἐπίστ. Ἐταιρείας» Ἀθ. τόμ. 37 (1925) σελ. 243.

«Χρονικό του Μορέως»⁴, όπου εξιστορείται ή μάχη του Αυτοκράτορα του Βυζαντίου Ἀντρέονικου του Β'. Παλαιολόγου ἐναντίον τῶν Δεσποτῶν τῆς Ἡπείρου Νικηφόρου Α'. Ἀγγέλου Κομνηνοῦ, Δεσπότη τῆς Θεσπρωτίας, Ἀκαρνανίας, Αἰτωλίας Δολοπίας καί Λευκάδας, καί τοῦ Ἰωάννη, Δεσπότη τῆς Θεσσαλίας, Φθιώτιδος, Πελασγιώτιδας καί Ὀζολικῆς Λοκρίδας, τοὺς ὁποίους ὑπεστήριξαν ὁ ἡγεμόνας τῆς Ἀχαΐας Φλωρέντιος καί Κεφαλλονίης Ριχάρδος Ὁροίνης. Τοῦ Αυτοκράτορα τὰ στρατεύματα ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας καί τὸ Μέτσοβο κατέλαβαν τὰ Γιάννινα, στόλος του δὲ ἀπὸ ἐξῆντα γεννουατικῆς γαλέρες ἐπλευσε στὸν Ἀμβρακικὸ καί κατέλαβε τὸ 1292 τὴν Πρέβεζα, τὴν ὁποία τ' ἀποβίβασθέντα Αυτοκρατορικὰ στρατεύματα ἐλεηλάτησαν κυριολεκτικὰ.

Ἀπ' τὴ μνημόνευση αὐτῆ τῆς Πρέβεζας, ὡς πολιτείας τὸ 1292, θὰ πρέπει τὸ χρόνο ποὺ χτίστηκε νὰν τὸν ἀναζητήσωμε στὴν πρὸ τοῦ δωδέκατου αἰῶνα περίοδο.

Σιγεῖ ἡ ἱστορία γιὰ τὴν πόλη τούτη, ὡς τὸν καιρὸ τῆς Τουρκοκρατίας, χωρὶς βέβαια ν' ἀποκλείεται ὅτι κι' αὐτὴ ἀκολούθησε τὴν τύχη τῆς Ἡπείρου τῶν χρόνων ἐκείνων. Σιγεῖ ὅμως καί ὁ περιηγητῆς Κυριακὸς ἀπ' τὴν Ἀγκῶνα ποὺ ἦλθε τὸ 1435[6] στὴν Ἡπειρο καί τόσα ἔγραψε γιὰ τὴν Ἄρτα, Νικόπολη, κάστρο Ρωγῶν⁵ κ. ἄ. Σιγοῦν ἀκόμη καί τόσοι ἄλλοι ποὺ περιέγραψαν διάφορες ἡπειρωτικῆς περιοχές.

Ἡ Πρέβεζα ἀρχίζει περισσότερο νὰ μνημονεύεται στὰ πρῶτα χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας. Ὑποστηρίζεται⁶ πὼς κι'

4. Ἡ Γαλλικὴ παραλλαγή τοῦ χρονικοῦ τούτου γράφει, ὅτι οἱ ἐξῆντα γαλέρες ἦλθαν στὸν κόλπο τῆς Ἄρτας καί ἔφτασαν *Au port de Saint Nicolas le tort a la ville ocité de la Prevasse*.

Μνημανεύεται δηλαδὴ πόλις Πρέβεζα τῆς ὁποίας τὸ λιμάνι λέγονταν Ἅγιος Νικόλαος.

5. Κοίτα πρὸ πάνω στὸ ταξίδι μας στὸ κάστρο τῶν Ρωγῶν.

6. Σεραφεῖμ Βυζαντίου: «Δοκίμιον ἱστορικῆς τινὸς περιλήψεως τῆς

αυτή υποτάχθηκε στους Τούρκους τὸ 1430 μαζί με τὰ Γιάννινα.

Ὅμως ὁ πιὸ πάνω περιηγητὴς Κυριᾶκος τοποθετεῖ τὴ Νικόπολη στὴ δικαιοδοσία τοῦ Δεσπότη τῆς Ἄρτας, στὸν ὁποῖο λόγω τῆς θέσεώς της θὰ ὑπήγετο ἡ Πρέβεζα, ἡ ὁποία θὰ πρέπει νὰ περιῆλθε στους Τούρκους τὸ 1449 μαζί με τὴν Ἄρτα.

Ὑποστηρίζεται ὅ ἀκόμη πῶς υποτάχτηκεν ἡ Πρέβεζα στους Τούρκους τὸ 1495, ἔτος στὸ ὁποῖον ὁ Μελέτιος⁹ τοποθετεῖ τὴν ἴδρυσή της με τὴ μορφή ἑνὸς κάστρου, καὶ ὁ Βυζάντιος¹⁰ τὴν πρώτη της ἱστορικὴ ἐμφάνιση.

Ἐπεισοδιακὰ ἡ Πρέβεζα μνημονεύεται στὸν πόλεμο τοῦ 1449 τοῦ Σουλτάνου Βαγιαζίτ ἐναντίον τῶν Ἑνετῶν, στὸν πόλεμο τοῦ 1537 κατὰ τῶν Ἑνετῶν ἀπὸ τὸ Σουλεῦμάν τὸ Μεγαλοπρεπῆ, ὅπου ὁ ναύαρχος τοῦ Γάλλου ἐξωμότης πειρατῆ Χαῖρεδίν πασᾶς Βαρβαρόσσας, ἀφοῦ ἀπέτυχεν νὰ καταλάβει τὴν Κέρκυρα, κατέπλευσε στὸ λιμάνι τῆς Πρέβεζας. Μνημονεύεται ἐπίσης τὸν καιρὸ τῆς νέας σταυροφορίας τοῦ Πάπα Παύλου Γ', ὅταν ὀγδόντα γαλέ-

*Ἄρτης καὶ Πρεβέζης» Ἄθ. 1884, σελ. 219.

7. Π. Φουρική: «Νικόπολις-Πρέβεζα» Ἑπειρ. Χρονικά 1929 σελ. 273.

8. Σπ. Ἀραβαντινοῦ: «Ἱστορία τοῦ Ἄλῃ Πασᾶ» Ἄθ. 1895 σελ. 106.

9. Μελετίου: «Γεωγραφία παλαιὰ καὶ νέα» Βενετία 1807 τόμ. 2 σελ. 279 «Πρέβεζα, κάστρον νέον κτισθὲν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐν ἔτει 1495».

Προβλ. Παν. Ἀραβαντινοῦ «Χρονογραφία τῆς Ἑπείρου» Ἀθήναι 1856 τόμ. 2 σελ. 133. Ζώτου Μολοσσοῦ «Ἑπειρωτικαὶ Μελέται» Δρομολόγιον, Ἄθ. 1878 τόμ. 4 σελ. 51 κ. ἐξ.

10. Σεραφεῖμ Βυζαντίου: ὅπου πιὸ πάνω σελ. 219 «ἱστορικῶς δὲ ἀναφέρεται κατὰ τὸ ἔτος 1495, ὅτε οἱ Ὀθωμανοὶ κατασχόντες ἅπαντα τὰ τῆς παλαιᾶς Ἑπείρου μέρη, καθίδρυσαν ναύσταθμον ἐν αὐτῇ, ἐφελκύσαντες καὶ οἰκητὰς ἐκ τῶν πέριξ Ἀκαρνάνων καὶ Ἑπειρωτῶν αὐτῶν, καὶ Ὀθωμανῶν ἐτι οἰκογενειῶν ἐγείραντες δὲ καὶ ὀχυρώματα ἐπέδωκαν αὐτῇ ἀποψιν πόλεως, καταστήσαντες ἐν αὐτῇ καὶ νεώριον ἐν ᾧ διέμενον τὰ πολεμικὰ αὐτῇ κάπεργα».

Π. Ἀραβαντινοῦ, ὅπου πιὸ πάνω σελ. 133.

ρες του τὸ 1538 μὲ νάυαρχο τὸν Ἀντρέα Δόρια πολιορκοῦν τὴν Πρέβεζα, γιὰ νὰ ἐκδιωχθοῦν τελικὰ ἀπὸ τοὺς Τούρκους, τοὺς ὁποίους μὲ 122 πλοῖα βοήθησε ὁ Βαρβαρόσσας, ὁ ὁποῖος στίς 28 Σεπτέμβρη 1538, πρὶν δῶ ἀπ' τὸ στόμιό τοῦ Ἀμβρακικοῦ ἐνίκησε τὸ στόλο τοῦ Δόρια.

Κάποια σκέψη τὸ 1570 τοῦ Ἐνετοῦ Σεβαστιανοῦ Βενιέρη, ποὺ κατέλαβε τὸ Σοποτό, νὰ καταλάβει καὶ τὴν Πρέβεζα, ἐγκαταλήφθηκε σὰ δύσκολη στὴν ἐκτέλεσή της ¹¹.

Στίς 3 Ἀπρίλη τοῦ 1605 δυὸ ὥρες πρὶν ξημερώσει ¹², ὁ Δούκας τῆς Τοσκάνης κατέλαβε τὴν Πρέβεζα, ὅπως σώζεται ἀπὸ ἐνθύμηση. Μνημονεύεται ἀκόμη ἡ Πρέβεζα τὸ 1675 ἀπὸ τοὺς περιηγηθέντες τὴν Ἠπειρο Ἰάκωβο Σρον καὶ Γεώργιο Wheeler ¹³.

Ἡ παραπάνω κατάληψη ὅμως ἦταν πολὺ προσωρινή καὶ οἱ Τούρκοι γίνονται κύριοί της, ὡς τὸ 1684 ποὺ ὁ Ἐνετός Φραγκῖσκος Μοροζίνης κατέλαβε τὴν πόλη καὶ πολιορκήσε τοὺς Τούρκους στὸ κάστρο της, τοῦ ὁποῦ κάστρου ζητάει τὴν ποράδοση ¹⁴ ἀπ' τὸν ὑπερασπιστὴ τοῦ Φρούραρχο Μουσταφᾶ Ἀγᾶ. Μὲ τὴν ἄρνησή του ὅμως, ὁ Μοροζίνης βομβαρδίζει καὶ παίρνει τὸ κάστρο στίς 29 Σεπτέμβρη τοῦ 1684 ¹⁵.

11. Κ. Σάθα: «Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάς» Ἀθ. 1859 σελ. 164.

12 Σπ. Λάμπρου: «Ν. Ἑλληνομνημῶν» τόμ. 7 (1910) σελ. 184-«Ἀπὸ Χριστοῦ ἀχὲ μὴν Ἀπριλίου 3 ἐπῆραν τὴν Πρέβεζα ὁ δούκας μὲ πέντε κάτεργα τῆς νυκτὸς εἰς σὲ δυὸ ὥρας νὰ ξημερώσει [ἐν τῷ κώδικι 36 τοῦ Γυμνασίου Μυτιλήνης] Κεραμέως, Μαυρογορδάτειος Βιβλιοθήκη σελ. 143].

13. J SROY—C.Wherer. Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Crèce et du levant, fait aux années 1675 et 1676 Haye 1724 τόμ. 1 σελ. 81.

14. Κ. Σάθα, ὅπου πρὶν πάνω σελ. 320. Ἡ ἐπιστολή τελειώνει: «...ὄθεν σκεφθῆτε καλῶς καὶ ἀποφασίσατε ἀμέσως, διότι ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων στιγμῶν ἐξαρτᾶται ἡ ἐκλογή τῆς ζωῆς ἢ τοῦ θανάτου ὑμῶν».

15. Στὸ χρονικὸ τοῦ Μάτεση, ἀναφέρεται ἡ «18 Σεπτεμβρίου» καὶ στὸν Κ. Σάθα, ὅπου πρὶν πάνω σελ. 320, ἡ «8 Νοεμβρίου [ἑορτὴ Ἀρχαγ-

Μιά πρεσβεία τῶν Μανιατῶν ζητάει στίς 23 Νοέμβρη 1684 ἐδῶ, ἀπ' τὸ Μοροζίνη¹⁶ στή βοήθεια τοῦ ἐπαναστατικοῦ τους ἀγῶνα ἀπὸ τὴ Γαληνότατη Ἑνετικὴ Δημοκρατία.

Μὲ τὴ συνθήκη ὅμως τοῦ Κάρλοβιτς τίς 26 Γενάρη 1699 οἱ Ἑνετοὶ παραδίνουν τὴν Πρέβεζα, τὴ Ναύπακτο καὶ τὸ Ἀντίρριο, στοὺς Τούρκους, ἀνατινάζονται τὰ κάστρα τῆς¹⁷ καὶ πολλοὶ Πρεβεζιάνοι προὔχοντες φεύγουν στὴν Πελοπόννησο¹⁸. Τὸν Ὀκτώβρη τοῦ 1717 ὁ φρούραρχος τῆς Κέρκυρας Schullenburg συνεννοούμενος μὲ τὸν Ἑνετὸ ναύαρχο Pisani καὶ μὲ ἕξ χιλιάδες ἄντρες, κατέλαβαν τὴν Πρέβεζα. Ἡ κατάληψη αὐτὴ κυρώθηκε στὴ συνθήκη τοῦ Πασάροβιτς (10]21 Ἰουλ. 1718) καὶ ἡ παραλιακὴ λωρίδα Βουθρωτοῦ, Πρέβεζας καὶ Βόνιτσας δόθηκε στοὺς Ἑνετούς, οἱ ὁποῖοι τὴν κατέχουν, ὡς τὸ χρόνο¹⁹ τῆς κατάλυσης τῆς Ἑνετικῆς Δημοκρατίας.

Τελευταῖος προνοητὴς τῆς Πρέβεζας ἦταν ὁ Ἰάκωβος Λωρέντζος Soranzo.

Μὲ τὴν κατάληψη τῶν νησιῶν τοῦ Ἰόνιου, ποὺ πρῶτα κατεῖχαν οἱ Ἑνετοὶ, ἀπὸ τὸ στρατηγὸ τοῦ Βονοπάρτη Centili, ἡ Πρέβεζα σύμφωνα μὲ τὴ συνθήκη τοῦ Καμποφόρμιου (6]17 Ὀκτωβρ. 1797) περιήλθε²⁰ στοὺς Γάλλους, οἱ

γέλου Μιχαήλ], σὲ δόξα τοῦ ὁποῖου ὁ Μοροζίνης μετατρέπει τὸ κυριώτερο τζαμί τῆς Πρέβεζας σ' ἐκκλησιὰ τοῦ Ἀρχαγ. Μιχαήλ.

16. Κατὰ τὸν Κ. Σάθα, ὅπου πρὸ πάνω σελ. 325 κ. ἔξ. ὁ Μοροζίνης τοὺς ἔστειλε μπαροῦτι καὶ ἄλλα ἐφόδια.

17. Κ. Σάθα: ὅπου πρὸ πάνω σελ. 427. Μελετίου, Γεωγραφία, ὅπου πρὸ πάνω σελ. 279.

18. Κ. Σάθα, ὅπου πρὸ πάνω, σελ. 247 Carzoni, istoria della republica Divenezia, Βενετία 1705, σελ. 826.

19. Xavier schofani, voyage en Crèce faiten 1794 et 1795, 1801, τόμ. 3 σελ. 16.

Κ. Σάθα, ὅπου πρὸ πάνω σελ. 447.

Σεραφεῖμ Βυζαντίου, ὅπου πρὸ πάνω σελ. 220.

Π. Ἀραβαντινοῦ, ὅπου πρὸ πάνω σελ. 132.

20. Ἄθαν. Σταγειρίτη: «Ἡπειρωτικά» 1819 σελ. 408.

όποιοι βρίσκουν τὴν πόλη σὲ ἄθλια κατάσταση.

Ἡ Γαλλικὴ ὁμῶς κυριαρχία ὑπῆρξε πρόσκαιρη.

Ὁ Ἀλῆ Πασᾶς τῶν Γιαννίνων ἐνθαρρυνόμενος ἀπ' τὸ Ρωσοτουρκικὸ στόλο ποῦ ἔπλεε στὶς Ἑλληνικὲς θάλασσες, νίκησε στὴ μάχη τῆς Νικόπολης (12 Ὀκτωβρ. 1798) τοὺς Γάλλους, τοὺς ὁποίους κατέσφαξε.

Τὸ στρατηγὸ τους La Salsette ἔπιασε αἰχμάλωτο ποῦ μόλις κατέλαβε τὴν Πρέβεζα, ἔσφαξε ἑπτά τοὺς περισσότερους κατοίκους καὶ παρέδωκε τὴν πόλη στὶς φλόγες.

Ἡ Πρέβεζα δυὸ μόνον χρόνια παρέμεινε στὴν κυριαρχία τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Μὲ τὴ Ρωσοτουρκικὴ συμφωνία τῆς Κωνσταντινούπολης (9|21 Μάρτη 1800) κυβερνιέται ἄρα τὴν ἀπὸ Ἀρμοστή τοῦ Σουλτάνου μὲ πρῶτο βοεβόδα τὸν Ἀβδουλάχ μπέη, ὡς τὸ 1807.

Ὁ Ἀλῆ Πασᾶς, ἐκμεταλλεόμενος τὴν κήρυξη ἀπὸ τὴ Ρωσσία τοῦ πόλεμου κατὰ τῆς Τουρκίας τὸ Μάρτη τοῦ 1807, στέλνει στὴν Πρέβεζα τὸ γιό του Βελλῆ, στὶς ἀρχὲς τοῦ Μάη τοῦ 1807, μὲ στρατὸ ἔντεκα χιλιάδες.

«Οἱ Γάλλοι εὗρον τὸ Διοικητήριον τῶν Ἑνετῶν ἐρείπιον, δύο καλύβας αὐτῶν, καὶ ἐν παρεκκλήσιον, ὅλα κρημνισμένα. Τρία κανόνια σιδηρὰ εἰς τὴν γῆν κείμενα, καὶ δώδεκα στρατιώτας φρουρά. Τοιαύτη ἦτο τότε ἡ κατάστασις τῶν κρατούντων».

21. Σπ. Λάμπρου: Ν. Ἑλληνομν. τόμ. 7 (1910) σελ. 251 ἀριθ. ἐνθύμησης 498: «...καὶ ἦλθε μὲ πολλὰ στρατεύματα καὶ ἐτρόπεσε τὴν Πρέβεζα. Τί θρῆνος, τί σφαγμός, τί πνιγμός θαλάσσης. Τὴν ὁμοίαν συμφορὰν ποτὲ οὐκ ἔγινε...». Τοῦ ἰδίου τόμ. 1 (1904) σελ. 491. Ἐπιστολὴ Ἀλῆ Πασᾶ πρὸς Παργιώτας: «Ἐγὼ Ἀλῆ Πασᾶς Εἰδησις πρὸς ἑσᾶς τοὺς Παργιώτας, ὅτι ἐβεβαιωθήκατε ὁ πόλεμος ὅπου ἔγινε σήμερον καὶ ἐξάπωσα τὴν Πρέβισαν...».

Πρέβισα, Τρίτη [2] ὀκτωβρίου ἀμάξι 1798».

Σεραφεῖμ Βυζαντίου, ὅπου πρὸ πάνω, σελ. 221.

Π. Κουγιτέα «Πραγματεία Τοπογραφικὴ, Ἱστορικὴ καὶ Ἐθνολογικὴ» Ἀθ. 1905, σελ. 225 κ. ἐξ.

22. Μελετιοῦ: Γεωγραφία, ὅπου πρὸ πάνω. Ἄνθιμου Γαζῆ 1807, τόμ. 2 σελ. 278,α «τὰ νῦν ὁμῶς [ἢ Πάργα] διοικεῖται δημοκρατικῶς ὑπὸ τῆν ἐπίσκεψιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καθὼς καὶ ἡ Πρέβεζα καὶ ἡ Βόνιτζα».

Ἡ Πρέβεζα πέφτει πάλι στὰ χέρια τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ καὶ ὁ βοεβόδας Ἀβδουλάχ ἐπιστρέφει στὴν Πόλη. Ἐπισκευάζονται τώρα τὰ φρούρια, σκάφεται μεγάλη τάφρος καὶ χτίζεται²³ ἓνα μεγαλόπρεπο Τζαμί.

Στὴν κατοχὴ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ μένει ἡ Πρέβεζα ὡς τὸ Φθινόπωρο τοῦ 1820, ὅποτε ὁ κυβερνήτης τῆς Βελλῆς, γιὸς τοῦ Ἀλῆ, πολιορκούμενος ἀπ' τὰ στρατεύματα τὰ σουλτανικά, ἀναγκάζεται νὰ παραδώσει σ' αὐτὰ²⁴ τὴν πόλη, ἀφοῦ ἔκαψε τὸ λαμπρὸν Ἀνάκτορο ποῦ εἶχε κτίσει ἐκεῖ ὁ Ἀλῆ Πασᾶς κι' ἀφοῦ πιὸ νωρὶς ἔστειλε τοὺς θησαυροὺς του στὴ Λευκάδα.

Μετὰ τὴν πτώση τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ὁ Ζῶτος ὁ Μολοσσός²⁵ καὶ ὁ Σεραφεῖμ Βυζάντιος²⁶, ἀναφέρουν ὅτι ἡ Πρέβεζα γιὰ ἕξη περίπου χρόνια ὑπῆρξεν ἐλεύθερο λιμάνι. Τὸ πιθανότερο εἶναι νὰ παραδεχτοῦμε πῶς ἀπὸ τὸ 1822—γιατὶ ἡ πιὸ πάνω πληροφορία τούτων δὲν φαίνεται ἀπὸ ποῦ πάρθηκε—κατέχεται πάλι ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

Μὲ τὴ συνθήκη τῆς Καλενδέρ—κιάσκ τῆς Κωνσταντινούπολης [10] 22-7-1832] ὅπου καθωρίστηκαν τὰ σύνορα τοῦ νέου τότε ἑλληνικοῦ κράτους, ἡ Τουρκία δίνουσα ιδιαίτερη ἀξία στὴ στρατηγικὴ θέση τοῦ χώρου τούτου, κρατᾶει

23. Κ. Σάθα: ὅπου πιὸ πάνω σελ. 574.

Σπ. Ἀραβαντινοῦ, ὅπου πιὸ πάνω σελ. 180.

24. Καρ. Μενδελσῶνος—Οἰκονομοπούλου «Ἱστ. Ἑλλ. Ἐπαν.» τόμ. 1 σελ. 186.

Σπ. Ἀραβαντινοῦ, ὅπου πιὸ πάνω σελ. 287.

25. Ζώτου Μολοσσοῦ. Δρομολόγιον, ὅπου πιὸ πάνω τόμ. 4 σελ. 51 τελευταῖον ἀπὸ τοὺς Ἀγγλους [sic] τὴν ἔλαβεν ὁ Ἀλῆς Πασᾶς, μετὰ δὲ τὴν καταστροφὴν αὐτοῦ ἐπὶ 6 ἔτη ἔμεινεν ἐλευθέρᾳ πόλις—Porto-Frago ὅλης τῆς Εὐρώπης, ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως».

26. Σεραφεῖμ Βυζαντίου: Ὅπου πιὸ πάνω σελ. 223 «μετὰ δὲ τὴν καταστροφὴν τοῦ Τυράννου, συμβᾶσαν τῷ ἔτει 1822 Ἰανουαρίου 24, ἐν ὄλῳ τῷ διαστήματι τῆς ἐν Ἑλλάδι Ἐθνεγεροσίας ἡ πόλις ἐπὶ 6 ἔτη διετέλει ἐλευθέρᾳ πόλις—Porto-Frago, κατὰ δὲ τῷ 1830 παρεχωρήθη ὀριστικῶς εἰς τοὺς Ὀθωμανούς.

στη δικαιοδοσία της τὴν Πρέβεζα καὶ τὸ Ἄκτιο.

Καὶ στὶς 21 Ὀκτώβρη τοῦ 1912 τὰ νικηφόρα Ἑλληνικά στρατεύματα ποὺ ἔχουναν τὰ θεῖα δῶρα τῆς λευτεριάς σὲ κάθε γωνιά τῆς ἠπειρωτικῆς γῆς, ἔφεραν τὴν Πρέβεζα στὴ θερμὴ ἀγκαλιὰ τῆς μάνας Ἑλλάδας. Ἡ Πρέβεζα ἐλεύτερη. Καὶ τὰ γαληνεμένα κύματά της πλάθουν ἕνα ὄμορφο καὶ γλυκὸ τραγούδι ποὺ τὸ παίρνουν τ' ἄστρα καὶ τὸ στέλνουν σὲ λίγους μῆνες στὶς ψηλές βουνοκορφές τοῦ Σουλιοῦ, τοῦ Μιτσικελιοῦ καὶ τῆς Πίνδου, ἕνα τραγούδι στὴ μεγάλη θεά, τὴ Λευτεριά, ποὺ ἀνανεώνει πάντα τὴ φυλὴ μας καὶ τῆς δίνει τὴ δύναμη νὰ πορευτεῖ αἰσιόδοξα στὸ χῶρο καὶ στὸ χρόνο...

Σήμερα ἡ Πρέβεζα εἶναι μιὰ γραφικὴ πολιτεία μὲ φανερὴ τὴν πνοὴ τῆς ἀναδημιουργίας της, ποὺ ὀφείλεται στὴν ἐντατικὴ καλλιέργεια τῶν ὀπωρολαχανικῶν καὶ ἐσπεριδοειδῶν. Ἐφερὲν ἀναμφισβήτητα κάποιον μαρασμὸ τὸ νεκρωμένο λιμάνι της. Ὅμως μένουν οἱ ἀπαράμιλλες φυσικὲς καλλονές της ποὺ σ' ἕνα ξαλάφρωμα τῆς ψυχῆς μᾶς καλοῦν κοντὰ τους.

Στὴν κάψα τοῦ καλοκαιριοῦ ἀντηχοῦν οἱ ἀκρογιαλιές της ἀπ' τὶς φωνές καὶ τὰ γέλια τῶν λουομένων—πολλοὶ Γιαννιώτες, λοιποὶ ἠπειρώτες καὶ ἄλλοι—ποὺ μεταλαβαίνουν τὴ χαρὰ στὸ τρελλὸ παιχνίδι τοῦ πράσινου μὲ τὸ γαλαζένιο τοῦ νεροῦ καὶ τὸ ἀσημί, στὴ μακάρια γαλήνη καὶ τὸ μεθύσι ποὺ σοῦ προσφέρει ζωγραφικὰ ὀλάκερο τὸ γύρω τοπίο.

Ἐλάτε μαζί μου στὶς θερινὲς διακοπές σ' ἕνα ταξίδι στὴν Πρέβεζα ποὺ θὰ μᾶς χαρίσει τὴν ξεκούραση ἀπ' τὸν καθημερινὸ μόχθο, τὴ χαρὰ καὶ τὴ Νιρβάνα...

Η Π Α Ρ Α Μ Υ Θ Ι Α Κ Α Ι Η Κ Ο Ι Λ Α Δ Α Τ Ο Υ Α Δ Η

Αναζώ ένα γλυκό, ένα τόσο λικνιστικό όνειρο. Έτσι όπως τόπλασε ή φαντασία μου με τα γαλάζια φτερά της δεκαπέντε τόσα χρόνια στην ξενιτιά. Έτσι όπως τὸ θέριεψε ή αγάπη κι' ή νοσταλγία—αὐτή ή μαγική δύναμη—για τὸν τόπο τοῦτο τὸν ἤρεμο καὶ πονεμένο, για τ' ἅγια τοῦτα τῆς πατρίδας χώματα.

Τὸ προσκύνημα στὴ γενέτειρα εἶναι πάντα μιὰ μεθυστική προσαγή τῆς ψυχῆς, εἶναι ή δύναμη τοῦ καταρράχτη τῆς θύμησης, αὐτῆς τῆς θεᾶς ποῦ τόσο κυριαρχεῖ στὰ συναισθήματά μας, καὶ τόσον ἐξευγενίζει τὸν ἐσωτερικό μας κόσμο.

Ἡ ψυχὴ ξεδιπλώνεται κι' ἀνασαίνει. Σφαλνοῦσα στὴ νέα μου πατρίδα τὰ μάτια κι' ἔνοιωθα μέσα μου νὰ συγκλονίζωμαι ἀπ' τὸ μυρωμένο ἀγέρι τῆς γλυκειᾶς ὄπτασις μιᾶς μικρῆς πόλης ποῦ ἔπαιρνε διαστάσεις καὶ γίνονταν μιὰ πολυαγαπημένη μορφή, ἕνα ἀμάραντο πορτραῖτο στὴν κορνίζα τῆς καρδιᾶς μου. Ἐνοιωθα τὰ ρίγη μιᾶς ἄδολης ἀγαλλίασης ποῦ μοῦ ψιθύριζε τὰ μυστικά της καὶ με προσκαλοῦσε πάντα κοντά της με ζέση καὶ καλωσύνη.

Ν' ἀγαπᾶς τὴν πατρίδα σου καὶ στὴν πιὸ στενή της σημασία εἶναι μιὰ ἀπ' τίς πιὸ ἠθικές ἀξίες τῆς ζωῆς. Εἶναι ἕνα σύμβολο, μιὰ ἰδέα, ἀλλὰ καὶ μιὰ ὑπαρξη πραγματική. Ἀγαπᾶμε αὐτὰ τὰ γυμνά, τ' ἄγρια βουνὰ ποῦ τὰ περιζώνει ὁ θρύλος καὶ ή μοναξιά, τὸ νοτισμένο χῶμα, τὸ

μικρό δάσος, τούς ανθισμένους κήπους, τή γαληνεμένη-
κοιλιάδα, τὰ περιβόλια μὲ τίς εἰρηνοφόρες ἐλιές καί τὰ λου-
λούδια τῆς ἀγάπης, τὰ γοητευτικά ἄνθη τῆς μυγδαλιάς
πού τόσο πρόωρα ξεπετιοῦνται ἐδῶ μὲς τῆ βαρυχειμωνιά-
γιὰ νά ντύσουν τίς βέργες τῆς μὲ λευκορόδινα ἀραχνοῦ-
φαντα μετάξια.

Ἄγαπᾶμε τὸ ἄρωμα τῆς ἄνοιξης πού εἶναι δῶ πιό-
μεθυστικό μὲ τῆ γαληνεμένη φύση, μιᾶς ἄνοιξης πού ξεπη-
δάει ἀπ' τὰ ἔγκατα τῆς γῆς, πού δὲ φανερώνεται μὲ τὸ
πρασίνισμα τῶν φύλλων, τίς λουλουδοκεντημένες βραγιές,
τὰ τιτιβίσματα τῶν πουλιῶν, τὸ γαλαζένιον οὐρανὸ καί τὸ
αἰσιόδοξο τραγούδι τῶν ρυακιῶν, ἀλλὰ μὲ τὸ ἀνέσπερο-
φῶς τῆς, μὲ τῆ δύναμη καί τὸν πόθο τῆς ζωῆς.

Ἄγαπᾶμε τίς τυραγνισμένες μορφές μὲ τὴν πικρὴ γεύ-
ση τῆς τρικυμίας τῆς ζωῆς, πού ξαίρουν ἀθόρυβα νά κλώ-
θουν τὸ ἀσημένιο νῆμα τῆς ἱστορίας τοῦ Ἔθνους καί χω-
ρίς ὑπολογισμό νά προσφέρουν τὸ βίό τους καί τῆ ζωῆ
τους στὴ διακονία τῆς πατρίδας. Ἄγαπᾶμε ὄλον αὐτὸν τὸν
ἱερὸ χῶρο πού φιλοξενεῖ τοὺς προγονικοὺς τάφους, τὰ ἱε-
ρὰ καί τὰ ὄσια πού μᾶς ψιθυρίζουν τό: «Ὡς οὐδὲν γλυκίον
ῆς πατρίδος, οὐδὲ τοκῆων γίγνεσθαι» τοῦ Ὀδυσσεά.

Νοιώθουμε μιὰ ξεχωριστὴ ἀγάπη γιὰ τὴν πατρίδα πού
μᾶς ἀνυψώνει κι' ἀνασταίνει τὴν παράδοση πού ἀνασυν-
θέτει τὴν ἐθνικὴ μας περιουσία.

Μ' εὐλάβεια ξαναγυρίζω στὴ μάνα γῆ, γιὰ νά ρουφή-
ξω σταλαγματιὰ, σταλαγματιὰ τὸ πεντακάθαρο φῶς τῆς
μικρῆς αὐτῆς πολιτείας, νά ξαναζήσω τ' ἀνέφελα παιδικά
μου χρόνια, τὰ χαρούμενα κι' ἀγνὰ τῆς εὐκολόπλαστης
νιότης πού ἔρανε μὲ τόση καλωσύνη τίς καρδιές.

Περπατῶ σὲ γνώριμα μέρη. Ἐδῶ μιὰ ἀνάμνηση, ἐκεῖ
ἓνα ἀνοιξιάτικο χαμόγελο, πιό πέρα κάποιον δάκρυ. Ὅλα
μοῦ μιλοῦν, ὅλα κάτι λένε, σ' ὅλα ἀπαντῶ μὲ βουρκωμένα
μάτια καί νοιώθω μέσα μου ἓνα οὐράνιο τραγούδι, τὸ γλυ-
κὸ τραγούδι τῆς ζωῆς πού συντροφεύει ἢ ἱερότητα τῆς
στιγμῆς.

Μιά σιωπή με δένει. Ἡ σιωπή τῆς μνήμης. Καί βρίσκω σ' αὐτὴ τὴν πιὸ ἀνθρώπινη διέξοδο.

Τὴ νοσταλγικὴ συμφωνία κάποιων χρυσομένων δονείρων,

Μικροὶ μαθητὲς ἀτενίζαμε θαμπωμένοι τὴν ὁμορφιά τῆς ζωῆς καὶ πλάθαμε μετὸ μουρμούρισμα τῶν πεύκων τοῦ Γαλατᾶ τὰ χρυσὰ ὄνειρά μας. Κι' ἦταν χυμένη γύρω μας ἡ αἰώνια ἄνοιξη, ἓνα ἀσημένιο φῶς ποὺ ρουφοῦσε ἡ ἐφηβεία μας, μιὰ ἀνάσταση τῶν γκρεμισμένων δέντρων καὶ τῶν κίτρινομένων φύλλων, ποὺ μεθοῦσαν κι' αὐτὰ στὰ αἰσιόδοξα χαμογέλια μας.

Τὰ λικνιστικὰ μας ὄνειρα ξεδυσάλυναν μ' ἑλληνικὴ συνείδηση τὰ χελιδόνια πάνω στὰ σύρματα καὶ στὰ κλαδιά, κι' οἱ ἀσάλευτοι καὶ σκεπτικοὶ πελαργοὶ ψηλὰ στὰ ἐρειπωμένα ἀρχοντικά.

Πέρα μακρὰ ὁ κάμπος μετὶς μαργαρίτες, τὶς ὀλοπόρφυρες παπαροῦνες καὶ τὶς αἰθέριες γιρλᾶντες τῶν μικρῶν λουλουδιῶν νὰ μεστῶνει τὸ στοχασμὸ μας.

Ν' ἀκούγεται τὸ σιγανὸ μοιρολόγι τοῦ Κωκυτοῦ, τοῦ ποταμοῦ ποὺ μνημονεύει κι' ὁ Ὀμηρος, σὰ διαβαίνει τὸ λειμῶνα τῶν ἀσφοδελῶν φορτωμένος τὶς ψυχὲς τῶν νεκρῶν στὸ ταξίδι τους γιὰ τὴν Ἀχερουσία λίμνη, νὰ στέκει περήφανος ὁ Κορύλας καὶ τ' ἄλλα ἀκατάλυτα Σουλιώτικα βουνὰ στὴ χώρα τοῦ θαύματος, νὰ βουτιοῦνται στὸ μῶβ οἱ μακρυνὲς ὄροσειρὲς καὶ νὰ βᾶφονται ὅλα γύρω, ἡ μεγάλη πεδιάδα τοῦ Φαναριοῦ, οἱ χαράδρες κι' ὁ οὐράνιος θόλος στὸ ἀνοιχτὸ μῶβ, καὶ νὰ νοιώθεις μέσα σου τὴν χαρὰ τῆς ἀνάστασης, τὸ γλυκὸ σκίρτημα ἑνὸς καινούργιου Θεοῦ ποὺ γεννιέται ἐκείνη τὴ στιγμή.

Νὰ ὀδοιπορεῖς στὰ στενὰ δρομάκια μετὰ βαθειὰ συγκίνηση, ν' ἀνασταίνεις στ' ἀνηφορικὰ γκαλντερίμια μορφὲς ἀγαπημένες ποὺ ἔσβησαν γιὰ πάντα, ν' ἀναζητᾶς τὴ φωτοαχτίδα τὴν ψορήγορη τῆς μάνας, νὰ σὲ κυβερνάει ἡ νύχτα, νὰ σοῦ χαμογελοῦν ἀπ' τοὺς γαλοζένιους ἐξώστες χιλιάδες ἄστρα, νὰ σίσθάνεσαι τὸν ἑαυτὸ σου ἐκμηδενισμένο

καὶ νὰ ξυπνάει ἀπ' τὸν πανάρχαιο λήθαργο ὁ λόγος, ὁ ἱστορικός λόγος, ποὺ ἔκανε στὸ κύλισμα τῶν αἰώνων ζωντανή τὴν παρουσία τῆς Παραμυθιάς.

Κουρνιαίνει κουρασμένο στὰ ριζὰ τοῦ Κορύλα τὸ παλιὸ κάστρο. Τὰ γκρεμισμένα τείχη του εἶναι τὸ ἤρεμο λυκόφως μιᾶς πανάρχαιης ἐποχῆς. Τὴ σιωπὴ του διακόπτει τὸ βέλασμα τῶν μικρῶν ἀρνιῶν καὶ ὁ θρῆνος τῆς κουκουβάγιας.

Κλαίει τοὺς ἥρωες ποὺ βάσταξαν ἀπ' τὰ πολὺ παλιὰ χρόνια τὶς ὀρδὲς τῶν βαρβάρων ποὺ ἀγωνίζονταν νὰ πατήσουν τὴν ἀρχαία τούτη Ἀκρόπολη μὲ τὴν καθαρὴ Ἑλληνικὴ νοοτροπία¹

Στὰ 1670 ποὺ ἐπισκέφτηκε τὴν Παραμυθιά ὁ Τοῦρκος περιηγητὴς Ἐβλιά² περιγράφει τὸ φρούριο αὐτὸ σὰ μικρὸ, πεντάγωνο, διώροφο, χωρὶς τάφρο, μὲ ἄπειρο πολεμικὸ ὕλικό. Οἱ θῦρες του ἦταν σιδερένιες, μεγάλες καὶ στέρεες. Δὲν εἶχε λουτρό, ἀγορὰ καὶ χάνια. Ὅλα τὰ σπίτια ποὺ ἦταν μέσα στὸ κάστρο δὲν περνοῦσαν τὰ σαράντα. Φημισμένο ἦταν τὸ τζαμί του ποὺ χτίστηκε ἀπ' τὸ Σουλτᾶνο Βαγιαζήτ, ποὺ ὅμοια του συναντᾶμε χτισμένα ἀπ' τὸν ἴδιο μόνο στὰ Γιάννινα, στὸ Ἀργυράκαστρο καὶ στὴν Κόνιτσα.

Ὁ Ἀραβαντινὸς γράφει³ ὅτι στὴν ἐποχὴ του (1856) ἦταν ἀκατοίκητον, ἀλλὰ τὸ συντηροῦσαν: «Σῶζεται εἰσέτι συντηρούμενον τὸ συνώνυμον ἀρχαῖον φρούριον, ἀλλ' ἀκατοίκητον εἰς τὸ παντελές» καὶ ὅτι παλαιότερα, τὸν καιρὸ ποὺ κατοικεῖτο, κατέφευγαν σ' αὐτὸ ἀπὸ γειτονικὲς πολιτεῖες καὶ χωριά πολλοὶ γιὰ ν' ἀποφύγουν τὶς Τουρκικὲς καὶ Ἀλβανικὲς ὀρδὲς καὶ εὑρίσκαν ἐκεῖ παραμυθίαν [παρηγοριά] ἀπ' ὅπου καὶ τὸνομα Παραμυθιά: «Ἐκ τῆς παρασιωπήσεως τῶν Βυζαντινῶν χρόνων εἰκάζεται ὅτι τὸ τοῦ

1. Λήκ: Travels τ. Δ' σελ.61.

2. Περιοδ. «Ἡπειρωτικὰ Γράμματα» Τεύχ. 7-8 τοῦ 1944 σ. 247.

3. Π. Ἀραβαντινοῦ: «Χρονογραφήματα τῆς Ἡπείρου».

Ἐπί τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας μετεβλήθη παρὰ τοῖς ἡπειρώταις εἰς τὸ τῆς Παραμυθίας, διότι ἐν τῷ καιρῷ τῶν κατὰ τῆς Θεσπρωτίας γιγνομένων ἐπιδρομῶν ὅτε μὲν τῶν Ὀθωμανικῶν ὀρδῶν, ὅτε δὲ τῶν τότε βαρβαρωτέρων Ἀλβανῶν οἱ κάτοικοι τῶν πέριξ Κωμῶν καὶ χωρίων προσέφευγον ὡς εἰς ὄρμητῆριον εἰς τὸ κατοικήσιμον φρούριον τοῦ Ἁγίου Δονάτου καὶ εὑρίσκον παραμυθίαν διατηροῦντες τὴν ζωὴν καὶ τὴν εὐκίνητον περιουσίαν τῶν. Κατακτηθείσης ἔπειτα τῆς Παραμυθίας καὶ πληθυνθέντων τῶν μονίμων κατοίκων τῆς, κατεσκεύασαν οἱ νεηλῆδες οἰκῆματα ἐν τῇ κλίσει τοῦ βουνοῦ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦτον πλησίον τοῦ Φρουρίου, καὶ διεκρίνοντο οἱ μὲν ἐν τῷ φρουρίῳ ἐνοικοῦντες λεγόμενοι Καστρινοί, οἱ δ' ἐκτός, ἐξωκαστρινοί, μέχρις ὅτου διὰ τὸ ἀναπαντικώτερον ἐγκατέλειψαν καὶ οἱ καστρινοὶ τὰς οἰκῆσεις τῶν καὶ κατώκησαν εἰς τὴν νῦν Παραμυθίαν». Ἡ ἀνεπανόρθωτη νοσταλγία τῶν περασμένων σοῦ δίνει τὴν σκιά τοῦ θανάτου καὶ τὸ ἐγκαταλελειμμένο σήμερα κι' ἐρειπωμένο Κάστρο ἀγναντεύει περίλυπα κάποια ἄλλα ἐρείπια πανάρχαιων καὶ ἀθηρῶν πολιτειῶν, ἀριστερὰ τῆς Εὐροίας καὶ δεξιὰ τῆς Φωτικῆς.

Ὁ Ἀραβαντινὸς τοποθετεῖ τὴν Εὐροία στὴ θέσιν Ἑβραϊκὰ μνήματα τῆς Παραμυθίας, ἥτοι στὴ μικρὴ πεδιάδα ποῦ ξαπλώνεται κάτω ἀπ' τὸ δεύτερο δάσος τοῦ Γαλατᾶ: «Πρὸς δυσμὰς αὐτῆς μίαν ὥραν περίπου μακρὰν ἐν τῇ ὑπορείᾳ φαίνονται ἱκανὰ ἐρείπια ἑλληνικῆς καὶ βυζαντινῆς οἰκοδομῆς, πόλεως ἐρημωθείσης, ἣτις ἦν καθ' ἡμᾶς ἡ πόλις Εὐροία, καλεῖται δὲ εἰσέτι ἐν μέρος τῆς θέσεως ταύτης Ἑβραϊκὰ μνήματα, διότι ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς συντηρήσεώς της, κατώκουν καὶ Ἑβραῖοι μετοικήσαντες ἀκολούθως εἰς Ἰωάννινα, καθ' ἃ Παραμυθιώτης φίλος τις φρονεῖ. Ἀλλ' ἡμεῖς

4. Π. Ἀραβαντινοῦ: «Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου» ἄρθρον περὶ Παραμυθίας.

νομιζομεν, ὅτι ἡ λέξις αὕτη ὑπάρχει ἐρείπιον τῆς Εὐροίας πόλεως μεταβληθεῖσα εἰς τὴν λέξιν Ἑβραϊκᾶ, ἀντὶ τῆς Εὐροιακᾶ μνήματα». Ὑποστηρίζεται μὲ θετικότητα ὅτι ἡ Εὐροια βρισκόνταν στὸν κάμπο τοῦ σημερινοῦ χωριοῦ Γλυκὺ τῆς Παραμυθιάς, ὅπου σώζονται πολλὰ ἐρείπια καὶ ὁ ναὸς τοῦ Ἁγ. Δονάτου, ὅπου ἦτο καὶ τὸ μνημα του. Ἡ πολιτεία αὕτη μνημονεύεται ἀπλῶς μόνον ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς Ἱεροκλέα καὶ Προκόπιο κι' ἔτσι λείπουν οἱ περισσότερες ἱστορικὲς πηγές.

Ὁ Προκόπιος⁵ γράφει: «Ἦν καίτις πόλις ἀρχαία, ὕδασι·ν ἐπιεικῶς κατακόρης οὔσα, ὀνόματός τε τῆς τοῦ χωρίου φύσεως Εὐροια ἀνέκαθεν ὠνομάζετο· ταύτης δὲ τῆς Εὐροίας οὐ πολλῶ ἄπωθεν λίμνη κέχυται καὶ νῆσος κατὰ μέσον ἀνέχει καὶ λόφος αὐτῶ ἐπανέστηκε· διαλείπει δὲ ἡ λίμνη τοσοῦτον ὅσον τινὰ ἐν τῇ εἰσόδῳ μοῖραν τῇ νήσῳ λελεῖφθαι· ἔνθα δὴ ὁ Βασιλεὺς τοὺς τῆς Εὐροίας μεταβιβάσας οἰκῆτορας πόλιν ὀχυρωτάτην οἰκοδομησάμενος ἐτοιχίσαστο».

Ἀπὸ τὴν ἐρμηνεία τῆς περικοπῆς αὐτῆς τοῦ Προκόπιου σὲ συσχετισμὸ μὲ τὸ Συνέκδημο τοῦ Ἱεροκλέα⁶ ὑποστηρίζουν πολλοὶ ὅτι μέρος ἀπ' τοὺς κατοίκους αὐτοὺς ὁ Ἰουστινιανὸς ἐγκατέστησε σὲ καινούργια πόλη τὰ σημερινὰ Γιάννινα, τὴ νεώτερη Εὐροια, ὅπως τὴν εἶπαν.

Ἀκριβῶς ἀπ' τὴν ἐρμηνεία αὕτη νομιζομε ὅτι ἡ λίμνη ποὺ μνημονεύεται ἦταν τῆς Ἀχερουσίας (ἢ Παμβώτις τῶν

5. Προκόπιου: Περὶ «κτισμάτων» 4, 48, 1, 46 καὶ 4, 1 σελ. 209.

6. Ἀπὸ τὸ Συνέκδημο τοῦ Ἱεροκλέα ποὺ γράφτηκε στὰ χρόνια τοῦ Ἰουστινιανοῦ (527-565) προκύπτουν οἱ πρὸ κάτω ἐπαρχίαι τῆς παλαιᾶς Ἠπείρου: 1/ Νικόπολις (πρωτεύουσα) 2/ Δωδώνη, 3/ Εὐροια, 4/ Ἄκτιον, 5/ Ἀνδριανούπολις, 6/ Ἄππων, 7/ Φοινίκη, 8/ Ἀγχιασμός, 9/ Βουθρωτός, 10/ Φωτική, 11/ Κέρκυρα νῆσος, 12/ Ἰθάκη νῆσος.

7. Σωτ. Δάκαρη: «Ἰωάννινα, ἡ νεώτερη Εὐροια», Ἠπειρ. Ἔστια Τ. 5 τοῦ 1952. Βασ. Πυρσινέλλα «Ἡ Ἰδρυσις τῶν Ἰωαννίνων καὶ ἡ ὀνομασία αὐτῶν» Ἠπειρ. Ἔστια τεύχος 83 τοῦ 1957 καὶ ἄλλοι.

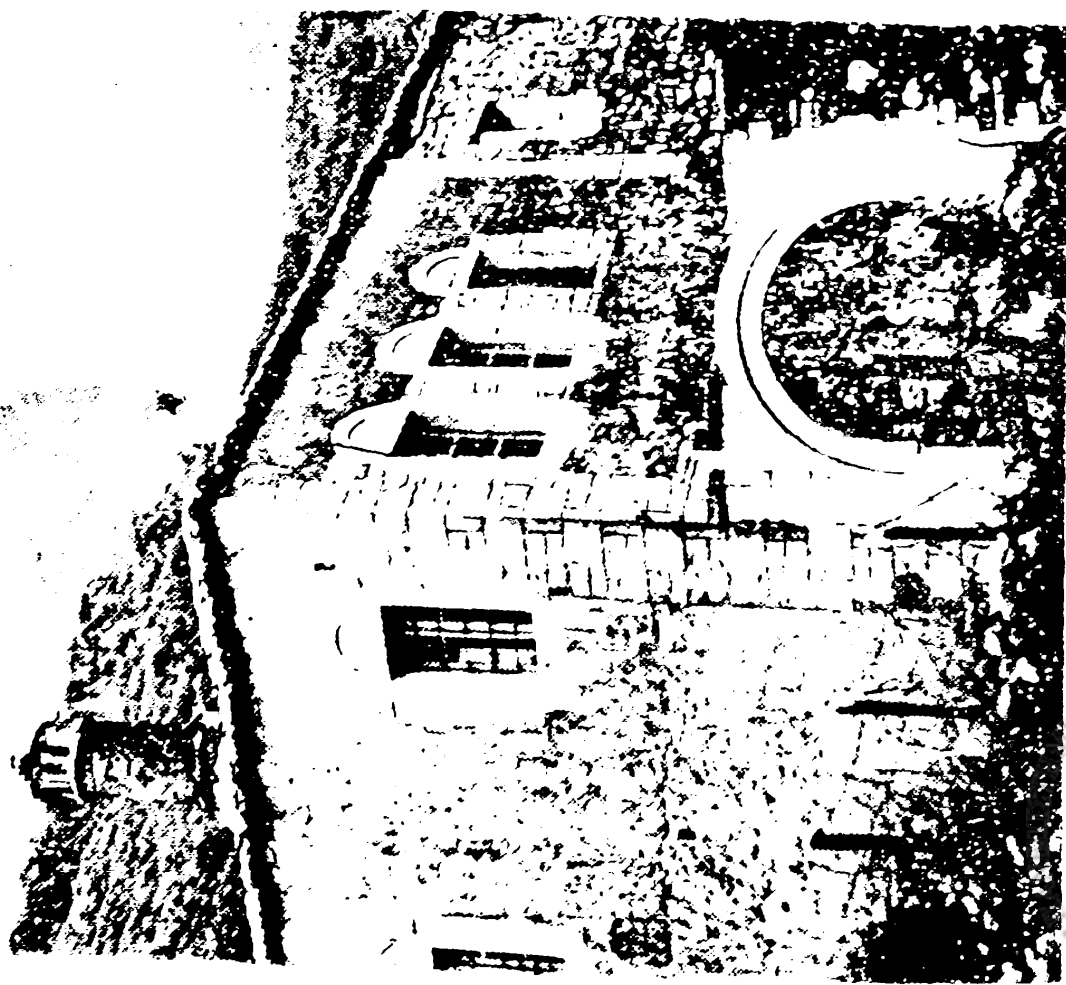

Ἰωαννίνων μνημονεύεται γιά πρώτη φορά τὸ 12ον αἰώνα ἀπ' τὸν Εὐστάθιο κι' ἴσως τότε νὰ μὴν ὑπῆρχε) ἢ ὁποία σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση καταλάμβανεν ὅλη τὴν κοιλάδα τοῦ Φανουριοῦ, ἀπ' τὸ χωριὸ Γλυκὺ ὡς τὴ Σπλάντζα, καὶ ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Εὐροίας μεταφέρθηκαν στὸ νησὶ πού ἦταν στὴ μέση τῆς ὄχι πολὺ μακρὰ ἀπ' αὐτοὺς λίμνης, δηλαδή στὸ σημερινὸ Καστρί τοῦ Φαναριοῦ, στὴν ἀρχαία Πανδοσία κατὰ τὸν Λήκ. Γιατὶ ἀσφαλῶς ἡ μεταφορὰ τῶν κατοίκων θὰ ἐγένετο κοντὰ κάπου στ' ἀγρόκτημά τους πού βρίσκονταν σὲ τόσο εὐφορῆ πεδιάδα καὶ ὄχι τόσο μακρὰ καὶ μάλιστα στὴν ἄγνωστη κι' ἴσως ἀνύπαρκτη Παμβώτιδα. Ἐπειτα ἂν παραδεχτοῦμε πῶς ἐγκαταστάθηκε στὰ Γιάννινα τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν κατοίκων τῆς Εὐροίας ἢ οἱ «εὐπορώτεροι»⁹ πῶς δὲν ἐπῆραν μαζί τους τὰ ὄσια καὶ ἱερά τους καὶ συγκεκριμένα τὸ σκῆνωμα τοῦ πολιούχου τους Ἁγ Δονάτου, τὸ ὁποῖο τὸ 604 μ. Χ. ὁ ἐπίσκοπος τῆς Εὐροίας Ἰωάννης, γιά ν' ἀποφύγει τὶς βαρβαρικὲς ἐπιδρομὲς, πῆρε μαζί του στὴν Κασσώπη τῆς Κέρκυρας; Ἐξ ἄλλου δὲ θὰ διετηρεῖτο—ἂν παραδεχτοῦμε πῶς ἀπὸ τοὺς πρώτους καὶ κυριώτερους κατοίκους τῶν Γιαννίνων ἦταν οἱ τῆς Εὐροίας—ἢ παράδοση τοῦ Ἁγ Δονάτου—ἢ ὁποία ἐδῶ δὲν ὑπάρχει καθόλου—πού τόσο λατρεύεται σ' ὀλόκληρη τὴν περιοχὴ τοῦ Σουλιοῦ ἀκόμη καὶ σήμερα καὶ τόσο ζωντανὴ ἢ μνήμη του εἶναι καὶ μέσα στὴν Παραμουθιά; Ἐπειτα ὁ παραπάνω ἐπίσκοπος πῶς δὲν εἶχε τὴν ἔδρα του στὰ Γιάννινα; Ἡ ἄποψη ὅτι «στὴ λεκάνη τῶν Γιαννίνων ὑπῆρχε ἐπισκοπικὴ ἔδρα καὶ ὁ ἐπίσκοπος Δωδώνης»¹⁰ καὶ συνεπῶς δὲ μπορούσε νὰ γίνῃ διαφορετικὰ, ἀπομακρύνεται νομίζω τῆς ὀρθότητος γιατί τὴν ἴδια ἐποχὴ στὴν ἴδια πεδιάδα τῆς Παραμουθιάς καὶ σὲ πολὺ μικρὴ ἀ-

9. Σωτ. Λαράκη: «Παρατηρήσεις στὴ Νεώτερη Εὐροία» Ἠπειρ. Ἐστία 1953 σελ. 1149.

10. Ὅπου πῶς πάνω.

Το γραφικό νησί τῆς Πάργας

πόσταση παράλληλα με την επισκοπή της Εύροιας έχομε και την επισκοπή της Φωτικής. Ἀλλά και ἀπ' τὸ συσχετισμὸ τοῦ Συνέκδημου τοῦ Ἱεροκλέα δὲν δύνανται νὰ ἐξαχθοῦν θετικὰ συμπεράσματα¹¹ γιατί ὑποστηρίζεται πὼς συνετάγει ὁ Συνέκδημος τοῦτος γύρω στὰ 527 μ.Χ. δηλ. μόλις ἀνῆλθε στὸ θρόνο ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ κατὰ τὸ Ramsay τὸ 460 μ.Χ., ὥστε καὶ ἂν τὸ πρῶτο εἶναι σωστὸ, ἀσφαλῶς θὰ πρόκειται γιὰ τὴν παλιὰ Εὐροια τῆς κοιλάδας τοῦ Ἀχέροντα¹².

Μὰ ἡ Εὐροια δὲν ἄνθεξε στοὺς βανδαλισμοὺς τῶν Γότθων τοῦ Τοτίλα πού τὸ 951 μ.Χ. τὴν καταστρέφουν καὶ ἀπὸ τότε παρακμάζει. Ἡ νέα πόλη, ἡ Παραμυθιά, πού δημιουργεῖται τὸ ΙΒ' αἰῶνα ἀπ' τ' ἀπομεινάρια τῆς Εὐροιας καὶ τῆς Φωτικής παίρνει τὸνομα Ἄη Δονᾶτος, ἀπ' τὸν Ἐπίσκοπο τῆς Εὐροιας Δονᾶτο πού διακρίθηκε στὴ δεύτερη Οἰκουμενικὴ Σύνοδο τὸ 381 στὴν Κωνσταντινούπολη, στὰ πρακτικὰ τῆς ὁποίας φέρεται καὶ ἡ ὑπογραφή του. Ὁ Ἐπίσκοπος τοῦτος¹³ ἤκμασε στὰ χρόνια τοῦ Αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου Θεοδόσιου τοῦ Μεγάλου (379-395) κι' ἀνακηρύχτηκε Ἅγιος ἐξ αἰτίας τῆς ἐνάρετης ζωῆς του καὶ τῶν θαυμάτων πού ἔκανε. Ὁ Νικόδημος Ἀγιορείτης¹⁴ στὸ συναξαριστὴ του λέγει ὅτι ὁ τάφος τοῦ

11. Χρ. Σταυροπούλου: «Ἰωάννινα, ἡ νεώτερη Εὐροια» Ἠπειρ. Ἔστια 1953 σελ. 1108.

Σπ. Μουσελίμη: «Μονογραφία τῆς Παραμυθιάς» ἐφημ. Ἠπειρ. Ἀγών. Ἰωάννινα 1958.

12. Ἀντιτιθέμενες ἀπόψεις γιὰ τὶς ὁποῖες πρέπει πλουσιώτερο νὰ λάμψει τὸ φῶς τῆς ἱστορίας.

13. Ὁ Ἅγιος Δονᾶτος εἶναι ὁ πολιοῦχος τῆς Παραμυθιάς. Ἡ μνήμη του γιορτάζεται στὶς 30 Ἀπρίλη σ' ἓνα γραφικώτατο ἐξωκκλήσι πρὸ πέρα ἀπ' τὸ συνοικισμὸ τοῦ Ἄη Νικόλα, ὡς καὶ στὸ Σούλι ὅπου ὑπάρχει καὶ ἐκκλησιά πρὸς τιμὴ του.

14. Γιὰ τὸν Ἄη Δονᾶτο ἔγραψεν ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἱστορικὸς τοῦ 5ου αἰῶνα Σωζόμενος Migue, Πατρ. Τ. 64 σελ. 1498 καὶ Μηνιαῖον 30 Ἀπρίλη. Νικόδημος Ἀγιορείτης. Κων. Δουκάκης Μεγ. Συναξαριστῆς

Ἡ Ἁγία Δονάτου ἦταν κοντὰ στὸ ναὸ ποὺ τὸν ἔχτισεν ὁ ἴδιος, σὲ τόπο ποὺ βρίσκονταν κοντὰ στὴν ἐπαρχία του, ποὺ τὸν ἔλεγαν Ὁμφάλιο καὶ τὸν ὁποῖο τοῦ δώρησεν ὁ Αὐτοκράτορας Θεοδόσιος γιὰ ἀμοιβή ποὺ τοῦ ἔσωσεν ὁ Ἅγιος τὴν ἄρρωστη κόρη του, καὶ συνεχίζει σὲ ὑποσημείωση: «μερικοὶ λέγουν ὅτι ἡ Σωρεία (= Εὐροία) εἶναι τὸ νῦν λεγόμενον Σούλι· λέγουσι δὲ ὅτι ἐκεῖ εὐρίσκεται καὶ τὸ λείψανον τοῦ Ἁγίου τούτου Δονάτου».

Ἀπὸ περικοπὲς ποιμαντικῶν ἐπιστολῶν τοῦ Πάπα Ρώμης Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου (590 - 604) προκύπτει ὅτι ὁ Ἐπίσκοπος Εὐροίας Ἰωάννης θέλησε νὰ ὑπαγάγει στὴν Ἐπισκοπὴ του τὸ φρούριο τῆς Κασσιώπης τῆς Κέρκυρας στὸ ὁποῖο, κατόπιν βαρβαρικῆς ἐπιδρομῆς, εἶχε καταφύγει ἔχοντας μαζί του καὶ τὸ σῶμα τοῦ Ἁγίου Δονάτου. Ὁ Πάπας ἀρνήθηκε τοῦτο, ἐπέτρεψεν ὅμως ὅπως τὸ σεπτὸ σῶμα τοῦ Ἁγίου Δονάτου καὶ οἱ κληρικοὶ ποὺ τὸ συνώδευσαν παραμείνουν ἀνενόχλητοι ἐκεῖ¹⁵, μέχρις ὅτου εἰρηνευεῖν ἢ Ἡπειρος καὶ οἱ ἴδιοι θ' ἀπεφάσιζαν ἂν θάμεναν ὀριστικὰ ἐκεῖ ἢ θὰ γύριζαν στὴν Εὐροία. Ἀπὸ περικοπὴ τοῦ Κομνηνοῦ καὶ τοῦ Πρόκλου προκύπτει ὅτι τὸ λείψανον τοῦ Ἁγίου Δονάτου εὐρίσκετο στὴν Κέρκυρα ὡς τὸ ΙΔ' αἰῶνα¹⁶.

Σ' ὀλόκληρη τὴν περιοχὴ Σουλιοῦ σώζεται ἡ λαϊκὴ δοξασία ὅτι ὁ Ἁγίος Δονάτος καὶ πολιοῦχος τῆς, ἀπήλλαξε

¹⁵ Ἀθῆναι 1895 ὁ ὁποῖος καὶ γράφει ὅτι γιὰ τὸν Ἁγίον Δονάτο ὑπάρχει καὶ ἀκολουθία ποὺ τυπώθηκε στὴ Βενετία τὸ 1690. Κοίτα ἀκόμη καὶ Βασ. Πυρσινέλλα, ὅπου πρὸ πάνω R. P. Bollandi, Acta Saucrorini, Venetia 1738, Artillis Τομ. III σελ. 764 De Santo Donato Euraeae in Epiro episcopo.

¹⁵ Σπ. Παπαγεωργίου: «Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κερκύρας» 1920 σελ. 9.

¹⁶ «Τὸ λείψανον τοῦ Ἁγίου Δονάτου μετακομίσθη τῷ 1125 εἰς Βενετίαν· ἄγνωστον ἂν ἕως τότε ἔμεινεν ἐν Κερκύρᾳ ἢ εἶχε πρότερον μετενεχθῆ ἄλλαχοῦ καὶ ἐκεῖθεν εἰς Βενετίαν» Θεσπρωτικὰ Νέα Ἀριθ. 165 τῆς 15 Ἀπριλ. 1954.

τούς κατοίκους ἀπ' τὸν ἀνθρωπόμορφο δράκοντα, τὸν ὁποῖο καὶ σκότωσε στὴν περιοχή τῆς ἔδρας του, στὸ σημερινὸ χωριὸ Γλυκὺ¹⁷.

Κι' ἐδῶ στὴν ὁμορφή κοιλάδα τοῦ Φαναριοῦ, κεῖ ποὺ σμίγουν μὲ τὸν Ἀχέροντα τὰ νερά τοῦ Κωκυτοῦ, οἱ ἀρχαῖοι τοποθέτησαν τὰ παλάτια τοῦ Ἄδη¹⁸, τοῦ θεοῦ ποὺ βασίλευε στὰ ἀπέραντα ἐρέβη. Ἡ Κίρκη, ὅπως μᾶς λέει ὁ Ὅμηρος, συμβουλεύει τὸν Ὀδυσσεά, πῶς θὰ φτάσει στὸ παλάτι τοῦ Ἄδη, ἂν ἀφεθεῖ μὲ τὸ πλοῖο του νὰ τὸν ὀδηγήσει ἢ πνοή τοῦ Βορηᾶ: «Ὅταν ὁ Βορηᾶς θὰ ἔχει πάει τὸ πλοῖο σου, ἀνάμεσα ἀπ' τὰ κύματα τοῦ Ὠκεανοῦ, στίς ταπεινὲς ἀκτὲς καὶ τὸ ἱερὸ δάσος τῆς Περσεφόνης, μὲ τίς μεγάλες λευκὲς καὶ τίς ἄκαρπες λιτιές, ἔβγα στὴ στεριά καὶ πήγαινε στὸ βασίλειο τοῦ Ἄδη. Ἐκεῖ ἐνώνονται μὲ τὸν Ἀχέροντα ὁ Πυριφλεγέθων καὶ ὁ Κωκυτός, ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὴ Στύγα. Ἐνας βράχος δείχνει τὴ συμβολὴ αὐτῶν τῶν δύο πολυθόρυβων ποταμῶν». Κι' ἀκολουθεῖ τὸ δρόμο ποὺ τοῦδειξεν ἡ Θεά, καὶ νὰ πῶς διηγεῖται τὸ ταξίδι του αὐτό, ὁ ἴδιος ὁ Βασιλεῦς τῆς Ἰθάκης: «Μιὰ ὀλόκληρη ἡμέρα ταξιδεύαμε μὲ γεμᾶτα πανιά. Τὴν ὥρα ποὺ βράδυαζε καὶ τὰ σκοτάδια σκέπαζαν ὄλους τοὺς δρόμους, ἐφθάσαμε στὴν ἀντικρυνὴν ὄχθη τοῦ Ὠκεανοῦ μὲ τίς βαθειὲς ἀβύσσους. Ἐκεῖ ἔχουν τὴν πολιτεία τους οἱ

17. Ἐδῶ ἔχομε ἓνα συσχετισμὸ μὲ τὸν πανάρχαιο μῦθο τοῦ Ἀἰδωνέα (ποιητικὴ ἔκφραση τοῦ Ἄδη) τοῦ μυθικοῦ βασιλεῦς ποὺ κυριαρχεῖ στὰ νεκρικὰ ἀνάκτορα στὴν Ἀχερουσία (Ν. Πολίτη, Νεοελληνικὴ Μυθολογία τ. Β'. Ἀθῆναι 1874 σελ. 298), χωρὶς ν' ἀποκλείεται ἡ συμβολικὴ ἀναζωογόνηση τῶν ἐξυγαιαντικῶν ἔργων ποὺ ἐνδεχομένως νὰ ἔκανε καὶ τῶν ἄλλων εὐεργεσιῶν του.

18. Πιστεύαμε πῶς τοποθετήθηκεν ἐδῶ ὁ Ἄδης ἀπ' τὴν προσπάθεια τῶν ἀρχαίων νὰ ἐρμηνεύσουν τὸ ἀσυνήθιστο φαινόμενο τῆς ἐμφάνισης μετὰ ἀπὸ μικρὴ διαδρομὴ, τοῦ νεροῦ τοῦ Ἀχέροντα ποὺ καταπίνονταν ὀλάκερον ἀπὸ τὴ γῆ. Γιὰ τὴν ἴδια αἰτία ὠνομάστηκεν Ἄδης καὶ ποτάμι τῆς ἀρχαίας Τρωάδας ποὺ πήγαζε ἀπ' τὸν Ἴδη.

Κιμμέριοι¹⁹ λαός σκεπασμένος πάντα με σύννεφα και όμιχλες. Ποτέ οί ακτίνες του ήλιου δέν φθάνουν ἴσαμ' αὐτούς, οὔτε ὅταν τὸ ἄστρο τῆς μέρας ἀνεβαίνει στὸν ἕναστρο οὐρανό, οὔτε ὅταν κατεβαίνει στή γῆ. Θλιβερή νύχτα σκεπάζει πάντα τοὺς δυστυχισμένους αὐτοὺς θνητούς». Κι' ὁ Ἀχέροντας πέφτει ὀρμητικὰ ἀπ' τὰ ἄγρια Σουλιώτικα βουνά, περνάει τὴν πεδιάδα κάτω σὲ πλούσιες ἐναλλαγές, χάνεται σὲ βαθειές ἄβυσσους καὶ μετὰ ἀπὸ ὑπόγεια διαδρομὴ ξαναφαίνεται καὶ σχηματίζει πιὸ δῶ ἀπ' τὶς ἐκβολές του, πολὺ κοντὰ στὴν ἀρχαία πόλη τῆς Ἐφυρας ἕνα τέλμα μὲ βαρειές ἀναθυμιάσεις. Ἡ φαντασία τοῦ λαοῦ τοποθέτησε ἐδῶ μιὰν ἀπ' τὶς πόρτες τοῦ ὑποχθόνιου κόσμου. Τὶς ψυχές τῶν νεκρῶν τὶς ἔφερνε μὲ τὴ βάρκα του ὁ κακότεροπος καὶ ἀποκρουστικὸς πορθμέας ὁ Χάροντας ποὺ ἀπαιτοῦσεν ἀπὸ τὸν κάθε ἐπιβάτη νὰ τοῦ δίνει τὸν ὀβολό, διώχνοντας πάντα ἐκείνον ποὺ δέν εἶχε νὰ τοῦ δώσει.

Στὸν τόπο αὐτὸ τῆς θλίψης καὶ τῆς ἀπελπισιᾶς, ὁ φοβερὸς θεὸς Ἀδης ἐξουσίαζε τοὺς νεκρούς, χωρὶς ὅμως νὰ πάψει ν' ἀσχολεῖται καὶ μὲ τοὺς ζωντανούς, ὅπως φαίνεται σὲ ὅσα εἶπε στὴν Περσεφόνη.

Σ' ἕνα ὄμορφο καταπράσινο λειβάδι. Ἐπειρα τὰ λουλούδια κι' οἱ εὐωδιές. Βιολέττες, κι' ὑάκινθοι καὶ ρόδα...

Νὰ κι' ἕνας πανέμορφος νάρκισσος ποὺ ξεπετάχτηκε ἀπ' τὴ γῆ καὶ τὸν ζήλεψαν οἱ ἄνθρωποι κι' οἱ Θεοί. Ἐκατὸν μίσχοι ἔβγαιναν ἀπ' τὴ ρίζα του. Τὸ ἄρωμά του τὸ γλυκὸ εὐώδιαζε τοὺς οὐρανοὺς, τὴ γῆ ὅλη καὶ τὴν ἀλμυρὴ θάλασσα.

Μαγεύεται ἡ Περσεφόνη ἡ κόρη τῆς Θεᾶς Δήμητρας ποῦπαιζε μ' ἀνάλαφρο βῆμα μὲ τὶς φίλες της στὸ μαγευτικὸ λειβάδι, καὶ τὴν ὥρα ποὺ ἄπλωσε τὰ δυὸ της χέρια

19. Τὴν Κίχυρον ἢ Ἐφυρα ὁ Ἀραβαντινὸς τοποθετεῖ στὰ ἐρείπια τοῦ χωριοῦ Γλυκὺ-Παραμυθιάς.

για να κόψει το ώρατο άνθος, άνοιξε ή γή και την παίρνει μαζί του ό "Αδης στο χρυσό άρμα του και την φέρνει έδω κάτω. Κι' όταν κανονίζεται με τον Έρμη να μένει ή Περσεφόνη τον περισσότερο καιρό κοντά στη μητέρα της τή Δήμητρα, ό "Αδης τής λέει: «Πήγαινε Περσεφόνη, γύρισε στη μαυροφορεμένη μητέρα σου... Σάν γυρίσης έδω θα βασιλεύης σε όλα όσα κινούνται και αναπνέουν, και θα σε τιμούν όλοι οί άλλοι θεοί. Πάντα οί άδικοι άνθρωποι θα τιμωρούνται, έκτός αν με θυσίες κερδίσουν την ευνοιά σου».

Νά ή τρομερή άποστολή του "Αδη. Νά τιμωρεί πάντα τους άδικους ανθρώπους, να έπιβλέπει στην τήρηση των κανόνων του δικαίου και να έκδικείται φοβερά τους έπίορκους. Ένας ήθικός φραγμός στη διαμόρφωση της τότε κοινωνίας, μαζί με τον όμορφο μύθο της δημιουργίας.

Νά και δυό νύμφες που συμπάθησαν τον τρομερό θεό, ή Μίνθη που για να τή σώσει ό "Αδης άπ' την έκδίκηση της Περσεφόνης τή μεταμορφώνει σε φυτό, στη γνωστή μέντα, και ή κόρη του Ωκεανού ή Λεύκη, που την άρπαξε ό "Αδης άπ' τά βασιλείά του κι' όταν πέθανε τή μεταμόρφωσε σε δέντρο την «άργυρόχρουν λεύκη» με τά φύλλα της όποίας έπλεξεν ό Έρακλής τó στεφάνι που φορούσε όταν γύρισεν άπ' τον "Αδη λευτερώνοντας τó φίλο του τó Θησέα²⁰. Και γέμισε ή κοιλάδα τούτη άπό άσφοδελους, λεύκες και μέντες κι' έδω στη «χώρα των άσφοδελών» όπως τή λέει ό Όμηρος ξανάρχεται ό Έρακλής και σκοτώνει τó φοβερό σκυλί του "Αδη τον Κέρβερο²¹ που φύλα-

20 Τή θυγατέρα του Αϊδωνέα και τής Περσεφόνης την Κόρη προσπαθούν ν' άρπάξουν ό Θησέας και ό Πειρίθους. Αποτυγχάνουν και συλλαμβάνονται άπ' τον Αϊδωνέα που τους κλείνει στον "Αδη. Ό Έρακλής νικάει τó θάνατο κι' έλευθερώνει τó Θησέα. Ό Πειρίθους όμως που ήταν δεμένος με 300 άλυσίδες μένει εκεί, γιατί κάθε φορά που ό Έρακλής δοκίμαζε να τον λύσει κουνιόντανε όλη ή γή. Ό Πειρίθους άργότερα κατασπαράχτηκε άπ' τó φοβερό σκυλί του Αϊδωνέα, τον Κέρβερο.

21. Κοίτα Jean Richerip «Έλλην. Μυθολογία» τόμ. Α'. σελ. 439.

γε τὴν εἴσοδο τοῦ ὑποχθόνιου κόσμου.

Ἐκτὸς ἀπ' τὸν Ἡρακλῆ καὶ τὸν Ὀδυσσεά ἦρθαν ἐδῶ πολλοὶ ἀπ' τοὺς ἰσχυροὺς γιὰ νὰ βροῦν τὴ Νιρβάννα, τὴν παραμυθία ἢ γιὰ ν' ἀγωνιστοῦν ἀπελπιστικὰ μὲ τὸ χάρο.

Οἱ ἄνθρωποι ἀπέφευγαν καὶ τὸ ὄνομα τοῦ φοβεροῦ θεοῦ ν' ἀναφέρουν γι' αὐτὸ καὶ σπανίζουν τὰ ἱερὰ τὰ ἀφιερωμένα στὴ λατρεία του. Ἐλάχιστα ἱερὰ σὲ τόπους (βάραθρα καὶ σπήλαια) ποὺ ἔδιναν τὴν ἐντύπωση πὼς βρίσκονταν σὲ σχέση μὲ τὸν ὑποχθόνιο θεό, τὰ ὁποῖα ὁ Bouché - Leclercg διαιρεῖ σὲ δυὸ κατηγορίες, στὰ νεκρομαντεῖα καὶ τὰ ἱατρικὰ μαντεῖα. Τὸ παλιότερο νεκρομαντεῖο ἦταν «τὸ σπήλαιον τῆς Ἐφύρας εἰς τὴν Θεσπρωτίαν»²² τὸ ὁποῖον ἀνακαλύφθηκε στὶς ἀνασκαφές ποὺ ἔκανε ὁ ἀρχαιολόγος Σωτ. Δάκαρης κι' ὁ λογοτέχνης Σπύρος Μουσελίμης²³ στὸ σημερινὸ χωριὸ Καστρί τοῦ Φαναριοῦ. Κι' ἔρχονταν ἐδῶ οἱ ἄνθρωποι γιὰ νὰ ἐπικοινωνίσουν μὲ τοὺς νεκροὺς ἢ γιὰ νὰ μάθουν τὰ μέλλοντα νὰ συμβοῦν γεγονότα ἢ ἀκόμη γιὰ ν' ἀποκαλυφθοῦν κρυμμένοι θησαυροί.

Στὸ νεκρομαντεῖο τοῦτο ἦλθεν ὁ τύραννος τῆς Κορίν-

22. Κοίτα Jean Richerpin, ὅπου πρὸ πάνω σελ. 443 «Μεταξὺ τῶν πρώτων (νεκρομαντείων) ἦσαν τὸ σπήλαιον τῆς Ἐφύρας εἰς τὴν Θεσπρωτίαν, τὸ τῆς Σιβύλης τῆς Κύμης παρὰ τὴν Ἀβάρνην λίμνην, τὰ Πλουτώνια ἢ Χαρώνια τῆς Φιγαλείας, τοῦ Ταινάρου καὶ τῆς Ποντοπρακλείας, τὰ ὁποῖα εἴλκυαν μόνον τὰ βίαια πάθη, τὴν ἱερόσυλον περιέργειαν διὰ τὸ πέραν τοῦ τάφου μυστήριον, καὶ ὅπου τὸ μόνον ποὺ ἐπερίμενε κανεὶς ἦσαν ὀπτασίαι ἀπὸ τὸν κόσμον τοῦ θανάτου, ὀφειλόμεναι εἰς τὴν δύναμιν τῶν μαγικῶν ρητῶν καὶ τοῦ χυνομένου αἵματος. Τὰ ἱατρικὰ μαντεῖα ἦσαν ἱατρεῖα ὅπου οἱ ἀσθενεῖς ἤρχοντο νὰ ζητήσουν ζωὴν ἀπ' ἐκεῖνον ποὺ ἠμποροῦσε νὰ τοὺς τὴν ἀφαιρέσει καὶ ὅπου περιίπτανται μὲ τὰ χέρια γεμᾶτα ἀπὸ σοφὰ διαφορούμενα, ὄνειρα πανέτοιμα νὰ χαμογελάσουν ἐνώπιον πλουσίων προσφορῶν».

23. Σπύρου Μουσελίμη: «Ἡ Πανδοσία καὶ τὸ Νεκρομαντεῖον» ἔφημ. «Ἡπειρωτ. Ἀγών» Ἰωάννινα 1958.

θου Περίανδρος²⁴ για να μάθει απ' την πεθαμένη γυναίκα του Μέλισσα τὸν τόπο πού ἦταν κρυμμένες μερικές ξένες παρακαταθήκες.

Μιά κοιλάδα πλούσια καί θελκτική, πού ὑπῆρξε ἡ κοιτίδα ἑνὸς μεγάλου καί πανάρχαιου πολιτισμοῦ μὲ τὴν Εὔροια, τὸν Κωκυτό, τὸν Ἀχέροντα, τὴν Ἀχερουσία Λίμνη, τὸ νεκρομαντεῖο, τὰ χριστιανικά σύμβολα, τὴν ἱερή σκιά τοῦ Ἄη Δονάτου, τὰ κάστρα, τὰ χαλάσματα, τὴν ἱστορία, τοὺς θρύλους.

Καί πιὸ δῶ δεξιότερα, παράλληλα μὲ τὴν Εὔροια ἀναπτύσσεται μιὰ ἄλλη μεγάλη πολιτεία ἢ ὁποία τὸν 5ον μ.Χ. αἰῶνα, ὅπως διασώζει σὲ ἔργο του ὁ Διάδοχος Φωτικῆς²⁵, εἶχε μεγαλοπρεπῆ κτίρια, ἀναπτυγμένη κοινωνικὴ καί πνευματικὴ ζωὴ καί περιβάλλονταν ἀπὸ πλούσιο κάμφο. Μιά πολιτεία γεμάτη ἀπὸ «εὐκλωνα δέντρα καί πηγὰς καλλιρροῦς».

Ἡ Φωτικῆ²⁶, ὅπως ἀποδειχνεται ἀπὸ δυὸ ἐπιγραφές²⁷, πού βρέθηκαν στὰ ἐρείπια τῆς ἐκκλησιᾶς τῆς Παναγιᾶς τῆς Λαμποβήθρας, ἦταν χτισμένη στὸ Λιμπόνι, τέσσερα περίπου χιλιόμετρα ἀπ' τὴν Παραμυθιά, κάτω ἀπ' τὸ Χαιο-

24. Ἡροδότου: Βιβλ. Ε'. 92-7. Ἐπίσης στὸ λ τῆς «Ὀδύσσειας» περιλαμβάνεται ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον ὁ Ὀδυσσεὺς ἐπικοινωνῆσε μὲ τοὺς νεκροὺς καί πληροφορήθηκε γιὰ τὸ μέλλον.

25. Διαδόχου: Ἐκατὸν κεφάλαια γνωστικά, κεφ. 55.

26. Χτίστηκε ἀπ' τὸν ἀρχηγὸ τῶν Χαόνων Φώτιο πού νίκησε τοὺς Θεσπρωτοὺς καί τοὺς ἀφῆρεσε τὴν προστασία τῆς Δωδώνης. Ἀπ' τὸν ἴδρυτὴ τῆς πιθονώτερα νὰ πῆρε τ' ὄνομά της. Δὲ διαδέχτηκε τὴν Εὔροια, ἀλλὰ συνυπῆρχε, γιατί πρὶν καταστραφεῖ ἡ Εὔροια (551 μ.Χ.) ἡ Φωτικὴ ζήτησε τὴ συνδρομὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὁ ὁποῖος τὴν ἀνανέωσε καί ἐπεσκεύασε γιὰ τὴν προστασία της τὸ κάστρο τῆς Παραμυθιάς, γιατί ἡ Φωτικὴ καί ἡ Φοινίκη «ὔδασι περιρρέομεναι δὲν εἶχαν στέρεον ἕδαφος γιὰ νὰ περιτειχιστοῦν.

27. Οἱ ἐπιγραφές βρέθηκαν τὸ 1906 ἀπ' τὸν ἀρχαιολόγο Παναγιωτίδη στὰ ἐρείπια τῆς ἐκκλησιᾶς τῆς Παναγιᾶς τῆς Λαμποβήθρας, πού ἀνήγειρε τὸ συνέδριο τῶν Φωτικισίων σὲ τιμὴ τοῦ Αἰλίου Αἰλιανοῦ. Ἡ

νόκαστρο κοντά στην πόλη Σέλλα²⁸, την πολιτεία που πολλοί τοποθετούν στη σημερινή Παραμυθιά και ότι απ' αυτή πήρε το "Έθνος το όνομα Ελλάδα.

Στο δέκατον αιώνα αποτελούσεν ή παλιά "Ηπειρος το ὄγδοο «Θέμα» (διοίκηση) τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας με πρωτεύουσα τὴ Νικόπολη καὶ δέκα πολιτεῖες, μιὰ ἀπ' τὶς ὁποῖες ἦταν ἡ Φωτική²⁹, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος.

Σὰν σεργιανίζεις ἐδῶ στὰ ἐρείπια τῆς νοιώθεις τὰ μάτια σου ν' ἀστράφτουν καὶ τὴ νοσταλγία νὰ ὀργιάζει. Γιατὶ ἐδῶ ἀσκήθηκε ὁ θάνατος κι' ὁ στοχασμός. Οἱ Βυζαντινοὶ ὕψωσαν περίλαμπρους ναοὺς ὅπως μυστικὰ ἀντιλαλοῦν τὰ σωριασμένα κομψοτεχνήματά τους. Καὶ σοῦ γεννιέται ἓνα δέος καὶ μιὰ καταφυκτικὴ σιωπὴ σὲ περιζῶνει. "Ελαμψεν ἐδῶ μιὰ πολιτεία πού ἦταν ἀπ' τὸ 929 μ.Χ.

μιὰ ἀπ' αὐτὲς γράφει:

ΤΩ ΚΡΑΤΙΣΤΩ ΑΙΛΙΩ ΑΙΛΙΑΝΩ ΔΟΥΚΗ /ΝΑΡΙΩ/
ΕΚ ΠΡΟΤΗΚΤΟΡΩΝ ΕΠΙΤΡΟΠΩ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ
ΚΑΙ ΠΑΝΝΟΝΙΩΝ ΑΛΛΑ ΓΑΡ ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΤΗΝ
ΙΤΑΛΙΑΝ ΚΗΝΣΕΙΤΟΡΙ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΝΩΡΙΚΟΥ
ΤΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟΝ ΦΩΤΙΚΗΣΙΩΝ ΤΩ ΕΥΕΡΓΕΤΗ
ΨΗ/ΦΙΣΜΑΤΙ/ Φ/ΩΤΙΚΗΣΙΩΝ/

Ἡ ἐπιγραφή αὐτὴ πού προέρχεται ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 3ου αἰῶνα μ.Χ. δείχνει ὅτι ἡ Φωτικὴ συνυπῆρχε τῆς Εὐροίας καὶ ὅτι ἀκόμη βρίσκονταν σὲ μεγάλη ἀκμὴ. Τοῦτο φανερώνουν πολλὰ κομμάτια ἀπὸ ρωμαϊκὲς ἐπιγραφὲς πού βρέθηκαν, ὡς καὶ τὰ ἐρείπια περιφημῶν Βυζαντινῶν ναῶν.

28. Πολλοὶ (κοίτα καὶ Ἀθ. Γιάγκα «Ἱστορία τῶν Θεσπρωτῶν», ἐκδ. 1954 σελ. 29) παραδέχονται πὼς στὴν Παραμυθιά ἦταν ἡ ἀρχαία πόλη Ἑλλάς ἢ Σέλλα ἀπ' τὴν ὁποία πῆραν τὸ ὄνομα οἱ Ἕλληνες. Συνδυάζουν ἀκόμη τὸ ὄνομα τοῦ χωριοῦ Σέλλιανη καὶ τὸν Κωκυτὸ ποταμὸ πού λέγονταν Σελλήεις.

29. Ὁ Προκόπιος (περὶ κτισμάτων ΙV, Ι) γράφει ὅτι γύρω ἀπὸ τὴ Φωτικὴ ἦταν ἔλη καὶ λιμνάζοντα νερά καὶ στὸ γεγονός αὐτὸ ἀποδίδουν πολλοὶ τὴν παρακμὴ τῆς καὶ τὴ μεταφορὰ τῆς στὴ σημερινὴ Παραμυθιά.

πού καταστράφηκεν ἡ Νικόπολη ἀπ' τοὺς Βούλγαρους, ἡ πρωτεύουσα τῆς παλιᾶς Ἠπείρου πού ὠνομάστηκε κι' αὐτὴ ὀλάκερη Φωτική. Μιά πολιτεία μὲ προηγμένη πορεία στοὺς αἰῶνες, μὲ ἔδρα ἐπισκόπου³⁰ καὶ σοβαρὴ γιὰ τὰ χρόνια ἐκεῖνα πνευματικὴ ἀνάπτυξη, ὡς τὶς ἀρχές τοῦ 13ου αἰῶνα πού καταστρέφεται ἀπ' τὶς ἐπιδρομὲς τῶν Σλαύων καὶ Νορμανδῶν κι' ἐγκαταλείπεται, γιὰ νὰ μεταφερθοῦν οἱ κάτοικοί της στὸ κάστρο τοῦ "Ἀη Δονάτου. "Ἐτσι ἐνώνονται οἱ δυὸ πολιτεῖες σὲ μιά, πού λέγεται τώρα Παραμυθία³¹, γιὰτὶ οἱ Φωτικῖοι βρῆκαν ἐδῶ «παραμυθία».

Διατυπώνονται ἀκόμη πολλὲς ἀπόψεις γιὰ τὴν ὀνομασία τῆς πόλης. "Ἄλλοι, ἐπειδὴ ἐδῶ ἦταν οἱ πύλες τοῦ "Ἀδῆ κι' εὔρισκαν στὸ λειμῶνα τῶν ἀσφοδελῶν οἱ ψυχὲς παραμυθία (παρηγοριά) ἢ ἀπ' τὸ ποτάμι Θύαμη (Παραθυμία=Παραμυθία). Ἡ πιὸ σωστὴ εἶναι πῶς πῆρε τ' ὄνομα ἀπ' τὴν ἐκκλησιὰ τὴν Παναγιὰ τῆς παραμυθίας (τὴν παρηγορίτρια) πού μνημονεύεται στὸ Σιγίλιο τοῦ Πατριάρχῃ τῆς Κωνσταντινουπόλης Νεόφυτου τὸ 1636.

Καὶ ξεκινάει μ' αἰσιοδοξία τὴν ἱστορικὴ τῆς πορεία ἡ Παραμυθία ἀπ' τὶς ἀρχές τοῦ 12ου αἰῶνα, πότε σὰ λεύτερη Βυζαντινὴ πολιτεία καὶ πότε σκλαβωμένη στοὺς Νορμανδούς καὶ στοὺς Σλαύους³², στὸ Ροβέρτο Κυρτινελάκη

30. Ἐπίσκοποι γνωστοὶ τῆς Φωτικῆς εἶναι τέσσαρες: ὁ Ἰωάννης, πού ἔλαβε μέρος στὴν Δ'. Οἰκουμενικὴ Σύνοδο, ὁ Διάδοχος, πού μᾶς ἀφηκε τὴν πιὸ πάνω περιγραφὴ τῆς Φωτικῆς, ὁ Ἰλᾶριος καὶ ὁ Φλωρέντιος τοῦ ὁποῖου σώζεται στὸ Ἅγιον Ὄρος ἀνέκδοτον ἐγκώμιον γιὰ τὸν Ἅγιο Στέφανο.

Ἄπὸ τὸ 13ον αἰῶνα ἡ Φωτικὴ παρακμάζει καὶ ἡ ἔδρα τῆς Ἐπισκοπῆς μετατίθεται στὴ Βελά (κοίτα: Παν. Χρήστου «Φωτικὴ, μιὰ ἀρχαία πόλις τῆς Ἠπείρου», περιοδ. «Ἠπειρωτ. Ἐστία» τόμ. α' σελ. 120).

31.- Κοίτα: Σπ. Μουσελίμη: «Ἡ Παραμυθία» ἐφημ. «Ἠπειρ. Ἄγών» Ἰωάννινα φύλ. 16-10-1958.

32. Τὸ 1220 τὸ κάστρο τῆς Παραμυθίας κατέχεται ἀπ' τὸ Νορμανδὸ

μάννα γῆ ἀθάνατων εὐεργετῶν.

Ἐπὶ ἐδῶ τὸ 1441 ξεκίνησεν ὁ γενάρχης τῆς οἰκογένειας Πάλλη γιὰ τὸ Λιβόρνο τῆς Ἰταλίας, μὲ τοὺς τόσους εὐω-
διαστοὺς καρπούς τῆς³⁵.

Ἐπὶ ἐδῶ κι' ὁ γενάρχης τῆς εὐγενικῆς οἰκογένειας Μαρούτση³⁶ τὸ 1650 γιὰ τὴ Βενετιά, ὅπου ἡ οἰκογένειά τους ἔγινε ἡ πιὸ τρανὴ σὲ πλοῦτο καὶ σὲ δόξα, μὲ περίφημο πα-
λάτι, μὲ τὸν τίτλο τοῦ Μαρκήσιου, μὲ τὸ Ἱεροσολυμικὸ παράσημο καὶ μὲ τὴ θέση τοῦ πολιτικοῦ πράκτορα τῆς Ρω-
σίας³⁷ στὴν Ἰταλία. Μιὰ οἰκογένεια ποὺ καλλιέργησε τὰ
πιὸ εὐγενικὰ ιδεώδη γιὰ τὴν ἀνάταση τοῦ πνεύματος, ποῦ-
δωσε τὸ τίμιο χρῆμα τῆς γιὰ νὰ ἰδρυθεῖ στὰ Γιάννινα ἡ
περίφημη Μαρούτσιοι Σχολή, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴ διατήρηση
τῆς Ἑλληνικῆς λεβεντιᾶς καὶ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἑλ-
ληνικῆς πατρίδας· γιὰτὶ ὀργάνωσεν οἰκονομικὰ τὴν ἐπανά-
σταση τοῦ Ὀρλώφ τὸ 1770 καὶ ἐφοδίασε μὲ ἄφθονα πολε-
μοφόδια τὸ ἀγωνιζόμενον Σοῦλι, τὴ Ρούμελη καὶ τὸ Μω-
ρηά, τὰ ἀρρενωπὰ τοῦτα βουνὰ μὲ τὴν περήφανη καὶ ἀκα-
τάλυτη ψυχὴ.

Μιὰ σειρά ἀπὸ εὐεργέτες, ὅπως ὁ Μιχαὴλ Παραμυ-
θιώτης, γόνος τοῦ κλασσικοῦ ζωγράφου τῆς Κέρκυρας Πα-
ναγιώτη Παραμυθιώτη, ποὺ ἄφηκε ὅλη σχεδὸν τὴν παρου-
σία του στὰ Ἰδρύματα τῶν Γιαννίνων, τῆς Κέρκυρας, τῆς

δροὶ τῆς ἐκεῖ Ἑλληνικῆς Κοινότητος. (Ἡπειρωτικὰ Χρονικὰ τόμ. 10 σελ. 147 καὶ 11ος σελ. 241).

35. Ἡ Ἀγγελικὴ Πάλλη σοφὴ ποιήτρια τῆς ἐποχῆς τῆς (κοίτα Βασ. Κραψίτη «Ἡπειρώτες Λυρικοὶ» ἔκδ. 1958), ὁ Μπαλᾶνος Πάλλης, ὁ ποιητὴς Ἀλέξ. Πάλλης κ.ἄ.

36. Οἱ ἀδελφοὶ Σίμος καὶ Λάμπρος Μαρούτσης ἰδρυσαν στὰ Γιάν-
νινα τὸ 1742 σπουδαστήριον ποὺ μετατράπη στὴ γνωστὴ Μαρούτσιο
Σχολὴν ὅπου διδάξε κι' ὁ σοφὸς Εὐγένιος Βούλγαρης (Ἡπειρωτικὰ Χρο-
νικὰ τόμ. Ε'. τεύχ. Γ'. σελ. 230).

37. Ἡ οἰκογένεια Μαρούτση συνέδραμεν οἰκονομικὰ τὸ ἐξαντλημένο
Ρωσικὸ ταμεῖο ἐπὶ Αἰκατερίνης Β'. (Ἡπειρ. Χρονικὰ τόμ. Ε'. σελ. 5 καὶ
ΙΑ'. σελ. 175-177).

Ἄθηνas καὶ τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας του τῆς Παραμυθιάς στὴν ὁποία τὸ 1860 ἄφηκε γιὰ σχολεῖο τὸ σπίτι του (ὅπου τὸ σημερινὸ Γυμνάσιο) καὶ ἀρκετὲς καταθέσεις γιὰ τὴ συντήρησή του. Ὅπως ὁ Βούλγαρης, ὁ γενάρχης τῆς διεθνoῦς φήμης Παραμυθιώτικης οἰκογένειας κοσμηματοπωλῶν τῆς Ρώμης ἀδελφῶν Βούλγαρη³⁸ ποὺ ἔχτισε τὸ δμορφο Μέγαρο τοῦ Δημοτικοῦ Σχολεῖοῦ.

Ὅπως ὁ Θεμιστοκλῆς Ρίγγας ποὺ ἄφηκε τὴν περιουσία του ὅλη στὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο γιὰ τὴν ἀνάδειξη τῶν φτωχῶν μαθητῶν, ὅπως τόσοι ἄλλοι μικροὶ καὶ ἀνώνυμοι.

Μιά σειρά ἀπὸ εὐγενικὰ πορτραῖτα ἀνδρῶν ποὺ πῖστεψαν στὸν ἄνθρωπο, ποὺ ἀγάπησαν τὸν ἄνθρωπο, ποὺ βρῆκαν ἔτσι πλούσιο περιεχόμενο καὶ σκοπὸ στὴ ζωὴ καὶ στὴν ἀποστολὴ τους.

Σὰν τόπο λογίων³⁹ παρουσιάζει τὴν Παραμυθιά τοῦ 1670 ὁ Ἐβλιά. Ἡ Φωτικὴ στὸ γκρέμισμά της, τῆς ἀφήνει κληρονομιά τὸν ἀνθηρὸ πνευματικὸ πολιτισμὸ. Ἡ Παραμυθιά ἀναδεικνύεται σὰν ἐμπορικὸ Κέντρο. Ἡ οἰκονομικὴ αὐτὴ ἀνάπτυξη δικαιολογεῖ καὶ τὴν πνευματικὴ. Γιατὶ ἡ οἰκονομία καὶ ἡ τεχνικὴ ἀνθοῦν ὅπου ὁ ἄνθρωπος ἐνεργεῖ συνειδητὰ καὶ τίς θεραπεύει τελεολογικά, ὅπου ὑπάρχει πνευματικὸς πολιτισμὸς. Τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ὕλη ἀλληλοθεραπεύονται μὲ πραγματικὸ δὲ συντονισμὸ τῶν ἀξιῶν δημιουργεῖται ἓνας ἀμάραντος πολιτισμὸς.

Τὸ γλυκὸ κλίμα τοῦ τόπου τούτου ἐπιδρᾶ ἐκπολιτιστι-

38. Τὴν Παραμυθιώτικη καταγωγὴ τους τραγουδάει στὸ γνωστὸ του ποίημα τὸ ἀφιερωμένο στὴ γυναῖκα του, ὁ σὲ ἀδελφὴ γαμπρὸς τους, ἐξάιρετος ποιητὴς καὶ Ἀκαδημαϊκὸς Γεώργιος Ἀθάνας.

39. Στὰ πανεπιστήμια τῆς Εὐρώπης σπουδάζουν πολλοὶ Παραμυθιώτες. Στὸν κατάλογον Ἑλλήνων φοιτητῶν τοῦ Πανεπιστημίου Παδούης τοῦ 1708 (Κ. Δ. Μέρτζου «Μικρὸς Ἑλληνομνήμων» Ἡπειρ. Ἔστια τευχ. 87 σελ. 553) ἀναγράφονται οἱ φοιτητὲς Δημήτριος καὶ Λορέντζος Στράτης ἀπ' τὴν Παραμυθιά, ἐνῶ ἀπουσιάζουν ἀπ' ὅλη τὴ λοιπὴ Ἡπειρο καὶ ἀπὸ πολλὰς ἄλλες μεγάλες πολιτεῖες φοιτητὲς.

κὰ στοὺς κατοίκους. Οἱ ψυχές γαληνεύουν μὲ τοὺς δοξα-
στικούς ὕμνους τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Παναγίας ποὺ ἀκού-
γονται ἐδῶ πολὺ νωρίς. Τὸ γκρέμισμα τῶν Θεῶν τοῦ Ὀ-
λύμπου καὶ ἡ λατρεία τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀπὸ τὰ πρῶτα
σχεδὸν χρόνια τῆς διδασκαλίας (ὁ Μητροπολιτικὸς θρόνος
τῆς Παραμυθιάς εἶναι ἀποστολικὸς) τοῦ Θεανθρώπου εἶ-
ναι μιὰ ἀκαταμάχητη ἀπόδειξη τῆς πνευματικῆς ὠριμότη-
τας τοῦ τόπου.

Ἐπισκοπὴ ἔχομε στὴν Εὐροια κι' ὁ ἐπίσκοπός της Ἅ-
γιος Δονᾶτος ἔλαβε μέρος στὴν πρώτη οἰκουμενικὴ σύνο-
δο. Πανάρχαιη ἀκόμη εἶναι κι' ἡ ἐπισκοπὴ Βουθρωτοῦ καὶ
Γλυκέως⁴⁰ τὴν ὁποία διαδέχτηκεν ἡ Μητρόπολη τῆς Παρα-
μυθιάς⁴¹. Πρῶτος γνωστὸς ἐπίσκοπος Βουθρωτοῦ ἦταν ὁ
Εὐθύμιος τὸ 516.

40. Ἐπίσκοποι Βουθρωτοῦ καὶ Γλυκέως:

1) Εὐθύμιος 516, 2) Ματθαῖος 523, 3) Ἰωάννης, 4) Δημήτριος 1229,
5) Πορφύριος 1644, 6) Κύριλλος 1645, 7) Παΐσιος 1716, 8) Παρθένιος
1730, καὶ 1760, 9) Παΐσιος 1775.

41. Ἐπίσκοποι Παραμυθιάς:

1) Παΐσιος Δημάρης, ὁ ὁποῖος ἔγινε ἐπίσκοπος «Παραμυθιάς καὶ Βου-
θρωτοῦ» τὸ 1775.

2) Ἄνθιμος 1785, 3) Χρῦσανθος τὸ 1779, ὡς Βουθρωτοῦ καὶ Γλυ-
κέως καὶ τὴν 1 Σεβρίου 1779 καὶ 7 Ἰουλίου 1808 ὡς Παραμυθιάς. 4)
Προκόπιος 1808, 5) Ἀμβρόσιος 1813, 6) Νεόφυτος 1822, 7) Ἀγάπιος
1827, 8) Διονύσιος 1849, 9) Ἄνθιμος 1869, 10) Γρηγόριος 1877, 11)
Ἰωάννης 1885, 12) Λεόντιος 1893, 13) Κωνσταντῖνος 1896, 14) Βασίλειος
1897, 15) Καλλίνικος 1900. 16) Ἱερόθεος 1906, 17) Νεόφυτος 1909, 18)
Ἰωακείμ 1924, 19) Ἀθηναγόρας (ὁ γνωστὸς ἱστορικὸς συγγραφέας) 1925,
20) Γεώργιος 1932, 21) Κύριλλος 1943, 22) Δωρόθεος (Νάσκαρης) 1943,
23) Δωρόθεος (Βασιλάς) 1953, καὶ 24) Τίτος (Ματθαιάκης) 1957.

Τὸ Μάη τοῦ 1895 ἐπὶ Ἄνθιμου τοῦ Ζ' προήχθη ἡ ἐπισκοπὴ σὲ
Μητρόπολη Παραμυθιάς, ἀριθμεῖται δὲ 77η στὸ Σύνταγμα τῶν Μητρο-
πόλεων. Ἀργότερα ἔγινε Μητρόπολις «Παραμυθίας, Φιλιατῶν καὶ Γη-
ρομερίου», τοῦ Μητροπολίτη φημιζομένου «ὑπερτίμου καὶ ἐξάρχου πά-
σης Θεσπρωτίας». Τὸ Μητροπολιτικὸ Μέγαρο τῆς Παραμυθιάς χτίστηκε
ἐπὶ Διονυσίου τὸ 1849. (Ἡπειρωτ. χρονικὰ τόμ. ΙΑ'. τοῦ 1937).

Κι' εἶναι τόσο γνωστή ἡ συμβολή στὴ μακραίωνη ἱστορία μας τοῦ κλήρου γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ Μητροπολιτικὸς τοῦτος θρόνος εἶχε τὴν εὐτυχία νὰ ἔχει σὲ διάφορες ἐποχὲς σοφοὺς Ποιμενάρχες μὲ ἐδάμαστη ψυχικὴ ρώμη. Πνευματικὰ τους παιδιὰ ἦταν, καὶ μάλιστα στὰ μαῦρα χρόνια τῆς σκλαβιάς, τὰ σχολειὰ τοῦ Δημοτικοῦ, τὰ Παρθεναγωγεῖα, τὰ Σχολαρχεῖα, καὶ τὰ Γυμνάσια.

Τὸ πέρασμα τοῦ "Ἀη Κοσμᾶ" (1779) ἀπ' τὴν Παραμυθιά ὑπῆρξε τὸ μεθυστικὸ μοσχοβόλημα ἑνὸς ἀμάραντου κρίνου ποῦ ἄνθισε καὶ στίς πιὸ ἀδύνατες ψυχὲς τὴν ἐθνικὴ συνείδηση καὶ ρώμη, ἔτσι ποῦ ἀπεφεύχθη ὁ τέλειος ἐξιλαισμός. Καλλιεργήθηκε γενικώτερα ἐδῶ ἓνα πνευματικὸ φυτώριο ποῦ ἡ ἀχτινοβολία του ὑπῆρξεν ἡλιαχτίδα τῆς ἐθνικῆς συνείδησης καὶ τῆς ρωμαίικης λεβεντιάς.

Ἡ Παραμυθιά στέλνει στὰ πιὸ ζοφερά χρόνια τῆς σκλαβιάς σ' ὀλόκληρο τὸ δουλωμένο γένος τὸν πρῶτον ἀπελευθερωτικὸ παλμὸ μὲ τὸ μεγαλόπνοο τέκνο τῆς τὸ Δεσπότη Διονύσιο τὸ Φιλόσοφο ποῦ γεννήθηκε ἐδῶ⁴² τὸ 1541. Ἐμόνασε στὸ Μοναστήρι τοῦ "Ἀη Δημήτρη τοῦ Διχούνη τῆς Παραμυθιάς (ἀνάμεσα τῶν χωριῶν Κεράσσοβου καὶ Ραδοβιζίου), ἔλαβε δὲ ἀργότερα εὐρύτατη μόρφωση στὰ Πανεπιστήμια τῆς Βενετιάς καὶ τῆς Πάδοβας, ἐκτὸς δὲ ἀπ' τὴ Θεολογία ἐσπούδασε φιλολογία, φιλοσοφία καὶ ἰατρικὴ, γιὰ τὴν πλατεῖα δὲ τούτη μόρφωσή του ἔλαβε τὸν τίτλο τοῦ φιλόσοφου.

42. Ἡ μνήμη τοῦ "Ἀη Κοσμᾶ διατηρεῖται ζωντανὴ σ' ὀλόκληρη τὴν περιφέρεια καὶ συνδυάζεται τὸ πέρασμά του ἀπ' ἐδῶ μὲ πολλὰς ἀπελευπερωτικὰς προφητεῖες του καὶ τὶς μεγάλες οικογένειες τῶν ἀγάδων Πρόνιου καὶ Ντίου.

43. Χ. Χρηστοβασίλης: «Ἐθνικὰ Ἄσματα» Ἀθῆναι 1902 σ. 100, Ἀθηναγόρα, Μητροπολίτου Παραμυθίας καὶ Φιλιατῶν «Διονύσιος ὁ Σκυλόσοφος» Ἡπειρωτ. Χρονικὰ ἔτους 1928.

Ἄρχιεπ. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου «Διονύς. ὁ Σκυλόσοφος» Ἡπειρωτ. Χρονικὰ 1933 σελὶς 158.

Ἐκ τῆς ἔδρας τοῦ Μητροπολίτη Τρίκκης ὀνειρεύεται τὴν ἀνάστασιν τοῦ Γένους καὶ μετὰ τὴν ἐπανάστασίν του στὴ Θεσσαλία ποὺ ἀπέτυχε, ζώνεται σὲ μεγάλη ἡλικία τ' ἄρματα καὶ μὲ χίλιους περίπου ἄντρες, οἱ περισσότεροι ἀπ' τὰ χωριὰ τῆς Παραμυθιάς, βαδίζει τὸ 1611 γιὰ τὴν κατάληψιν τῶν Γιαννίνων, «πρωτοστάτης οὕτω γενόμενος τῆς μακρᾶς σειρᾶς τῶν ἡρώων καὶ μαρτύρων, οἵτινες προήλθον ἐκ τῶν τάξεων τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας καὶ κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ περι ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος, πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς πατρίδος»⁴⁴.

Μιὰ πράξις ποὺ δὲν τὴ γέννησεν ὁ λογισμὸς, ἀλλὰ ἡ μεγάλη καρδιά. Γδέρνεται ζωντανὸς στὴ σπηλιά ποὺ πῆρε τ' ὄνομά του, κάτω ἀπ' τὸ τζαμί τοῦ Ἀσλάν Πασᾶ, μὰ ὁ χαμὸς του⁴⁵ ὑπέγραψε τὸ συμβόλαιον τῆς ἀνάστασιν τοῦ Ἑθνους.

Κι' ἀντηχοῦν ἐδῶ ψηλὰ στὰ Σουλιώτικα βουνὰ τὰ νικητήρια σαλπίσματα ἐνὸς λαοῦ ποὺ πίστευε στὸ Θεὸ καὶ στὴν ἀποστολή του κι' ἀντιλαλεῖ ὁ πανάρχαιος ὕμνος τῆς λευτεριάς. Καὶ μεθοῦν τὰ βουνὰ καὶ χορεύουν τὰ καρυοφίλια καὶ τραγουδοῦν οἱ κάμποι, κι' ἀγαλλιᾶζουσι οἱ νεκροί, κι' ἀνασταίνονται οἱ σκλάβοι, καὶ συντελεῖται τὸ ἀπίστευτο, τὸ ἀθάνατο θαῦμα. Συντελεῖται τὸ αἰώνιον Σουλιώτικον ἔπος⁴⁶ ποῦ ἔστησεν αἰώνια τὴ δόξα στὰ γυμνά τοῦτα βουνὰ, ποὺ ἔχυσεν πλούσια τὴ δάφνη σὲ κάθε λαγκαδιὰ καὶ βουνοκορφή, ποὺ ἀνέστησε τοὺς πανάρχαιους δοξασμένους καιροὺς τῆς ἀμάραντης Ἑλληνικῆς μνήμης.

Ἄγέρωχα βουνὰ ποὺ τοὺς δίνει ψυχὴ τὸ φῶς, ἡ ὠχρὴ

44. Σπ. Λάμπρου: «Σελίδες ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν Ἰωαννίνων», Νέος Ἑλληνομνήμων» ΚΑ'. 1927, σ. 344.

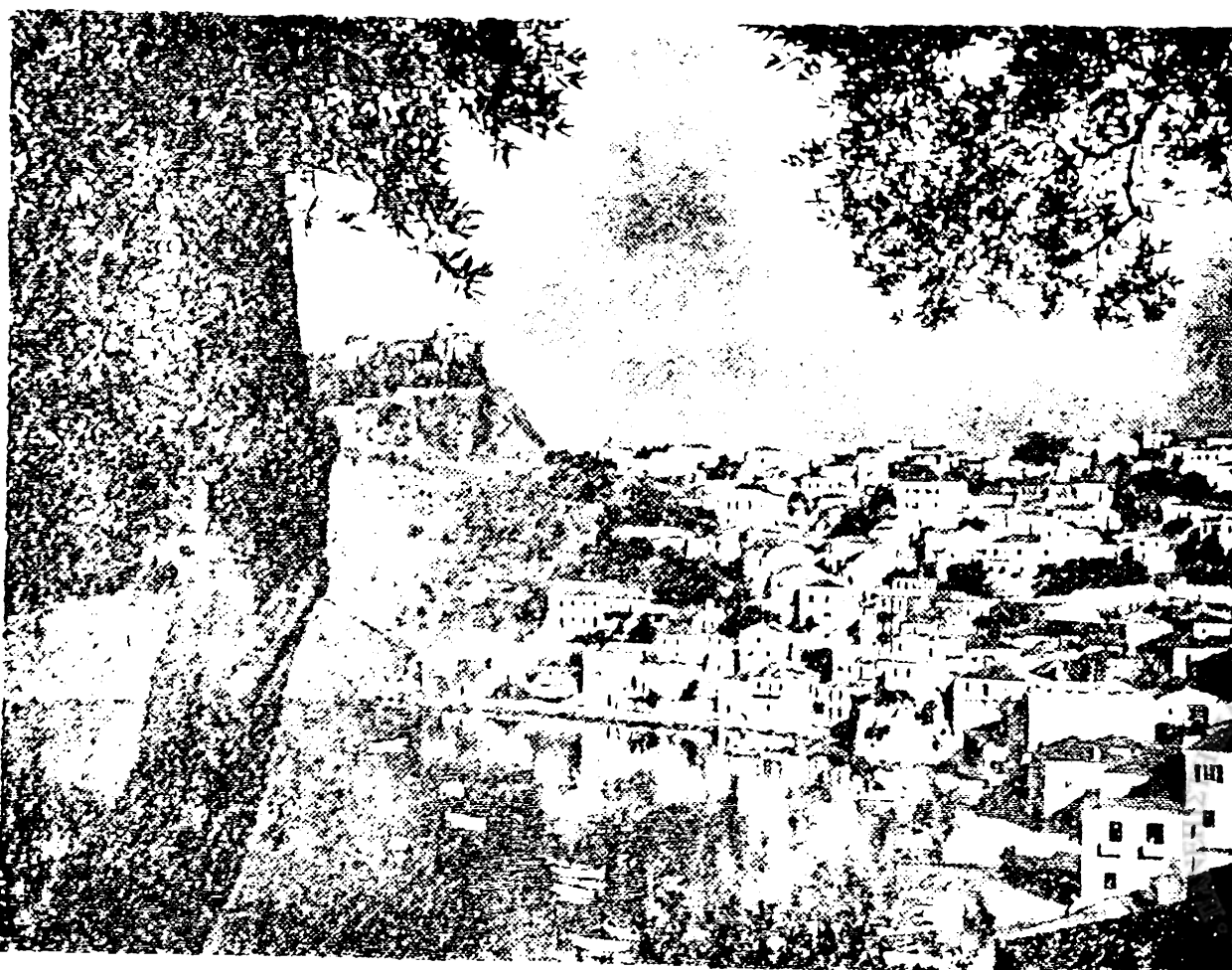
45. Εὐχόμεσθε ὅπως μὲ πανηπειρωτικὴ πρωτοβουλία στηθεῖ ἡ προτομὴ τοῦ Ἑθνομάρτυρα Διονύσιου τοῦ Φιλόσοφου στὴν Παραμυθιά τὴν πατρίδα του καὶ στὰ Γιάννινα ποὺ μαρτύρησε, χρέος ποὺ πολὺ νωρίτερα ἐξεπλήρωσεν ἡ Θεσσαλία.

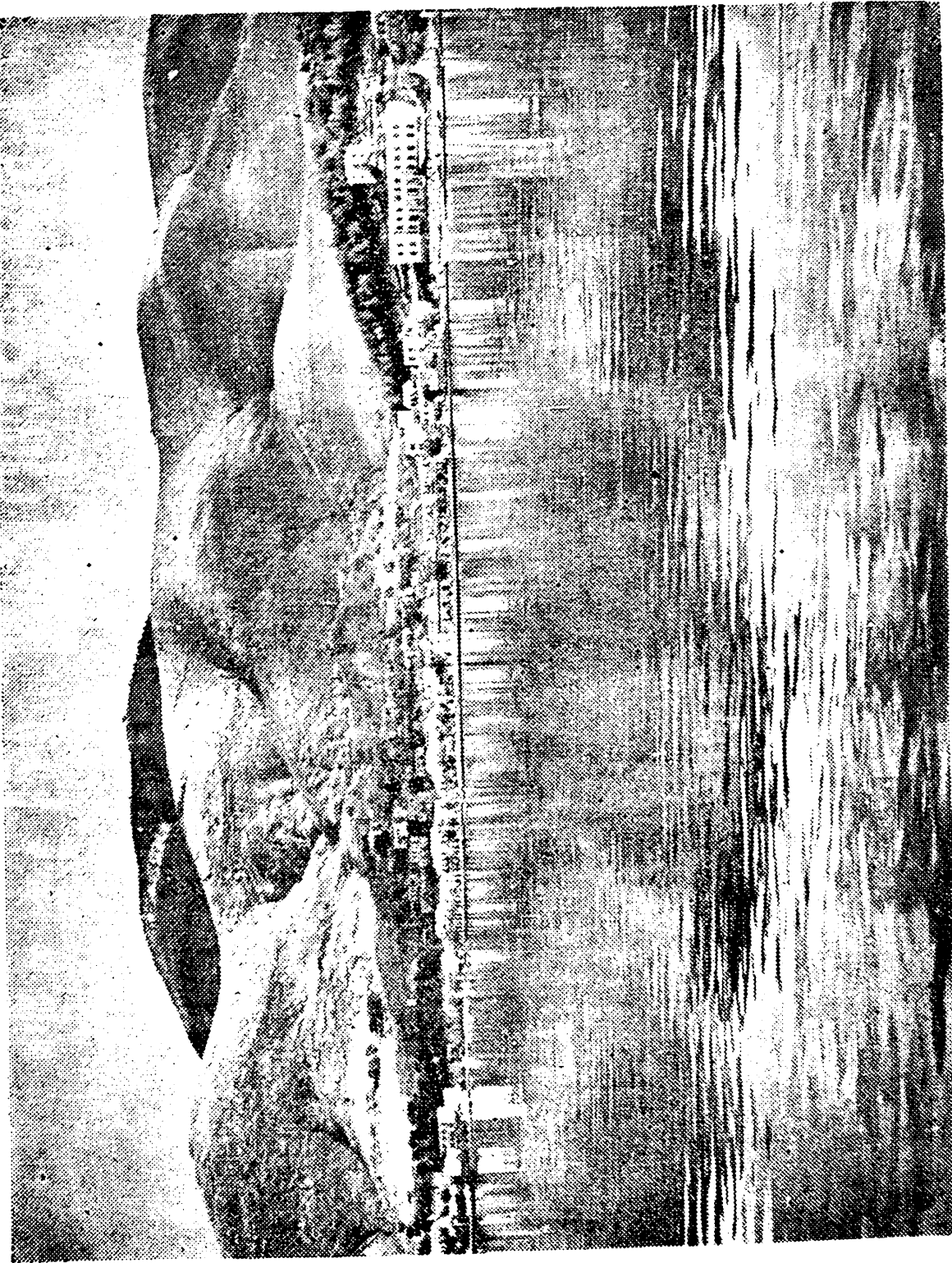
46. Κοίτα: Βασ. Κραψίτη «Σουλιώτικη Ραψωδία» 1958.

Ἐκ τῆς γύρω φύσης τῆς Πάργας

Ήγουμενίτσα : Γενική άποψη

αύγη, τ' άσημένιο φεγγάρι και τὸ γλυκὸ ἡλιοβασίλεμα ποὺ τὰ χρωματίζει μὲ ζωηρὸ ρόδινο κι' ἄλλοτε μὲ πορφυρὸ. Κι' ἔρχεται ὁ ἥλιος, ὁ ἀληθινὸς γλύπτης τους ποὺ δημιουργεῖ τὶς πηγές και τοὺς χείμαρρους και τὸ τραγούδι τοῦ καταρράχτη και τὰ περήφανα δέντρα τοῦ πεύκου και τοῦ ἔλατου στὸ πάνω μέρος τους πρὸς τὰ χωριὰ τοῦ Σουλιοῦ και νοιώθουμε τὶς ψυχές νὰ δένωνται ἀδελφικὰ μὲ τὴ φύση, κάτω ἀπ' τὴν ἐπίδραση τῆς χαρούμενης συμφωνίας τῶν κουδουνιῶν, τῆς μελωδίας τοῦ Do Maggioro τοῦ καταρράχτη και τοῦ καταπράσινου ἢ χρυσαφένιου κάμπου τοῦ Φαναριοῦ.

Και στὸ σημεῖο ποὺ σμίγει ἡ γυμνὴ κορυφὴ τοῦ Κορύλα μὲ τὸν πεντακάθαρον οὐρανὸ κι' ἡ πρώτη ἡλιαχτίδα ραίνει μὲ πανέμορφα ροζ πέταλα τὸ Σουλιώτικο χῶρο, νοιώθεις σὲ κάθε γλυκοχάραμα νὰ προβάλλουν ὀλοφώτινα τὰ γράμματα «ὦ ξεῖν ἀγγέλλειν...»

Κι' ἀποχτάει ὁ τόπος ὅλος ἐδῶ ἔκφραση και ντύνεται τὴν πορφύρα τῆς δόξας. Και διδάσκει τὸ χρέος και τὴν ἀξιοπρέπεια. Κι' ἀναμετριέται ἡ ζωὴ μὲ τὸ θάνατο. Ἡ σκιά τοῦ ἀφανισμοῦ ἔχει ἐδῶ κάτι τὸ θεϊκό. Οἱ Σουλιῶτες δὲν εἶχαν ἐλπίσει στὴ νίκη. Μιὰ ἀμυδρὴ ἐλπίδα και τέλος ὁ ἀφανισμὸς. Και προτίμησαν τὸ θάνατο και πέρασαν στὴν ἀθανασία ἀποχτῶντες περιεχόμενο. Και νίκησαν τὸ θάνατο και τὴ μοῖρα μὲ τὴ θυσία. Ἀπ' τὴ στιγμή αὐτὴ ποὺ ἡ ψυχὴ λευτερώνεται και θυσιάζεται, ἡ ζωὴ κερδίζεται. Μὲ τὴ θυσία τῶν Σουλιωτῶν ὁ τόπος τοῦτος ἀπόκτησεν αὐτόνομη παρουσία. Ἡ κληρονομία τους συνεχίζεται και σὶς ἐρχόμενες γενιές.

Στοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους παρουσιάζονται ἀνταρτικὰ Παραμυθιώτικα σώματα ποὺ ἐνώνονται μὲ τὰ κρατικὰ τοῦ Ντεληγιαννάκη και συμβάλλουν ἀποτελεσματικὰ στοὺς ἀγῶνες τῆς Ἡπείρου πολεμῶντας ἀδελφικὰ μὲ τὸν ἑλληνικὸ στρατό. Στὶς 23 Φλεβάρη τοῦ 1913 ἡ πολιτεία τούτη ποὺ στάθηκεν ὀλόρθη σὲ σκλαβιά αἰῶνων πλημμυρίζει σὶς γαλανόλευκες σὰν ὑποδέχεται τὸν ἐλευθερωτὴν ἑλληνικὸ

στρατό με ἀρχηγό τόν Ἡπίτη. Τό ὄνειρον ἔγινε πραγματικότητα καί παντοῦ ἀντηχεῖ μεθυστικά τὸ «Χαῖρε Λευτεριά...»

Ὀλιγόχρονη ἡ εἰρηνική ζωὴ τοῦ λεύτερου τούτου χώρου, ὡς τὰ μαῦρα χρόνια τῆς Ἱταλογερμανικῆς Κατοχῆς. Ἐδῶ ὑπογράφεται ἀπὸ τοὺς κατακτητὲς τὸ αἰμάτινο συμβόλαιο μὲ τοὺς Τσάμηδες (ὀθωμανοὺς) τῆς ἀτιμίας. Κάθε ἔννοια δίκαιου καὶ κάθε ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια καταργεῖται. Καὶ μεταβάλλεται ὁ τόπος σὲ ζουγκλα, σ' ἀληθινὴ κόλαση. Ζήσαμε τίς μαρτυρικές ἐκεῖνες μέρες καὶ νοιώσαμε τὸ πιὸ ἀβάσταχτο δράμα, τὸν πιὸ ἀνθρώπινο κλονισμό. Τὰ χωριὰ καταστρέφονται. Τὸ Φανάρι λεηλατεῖται. Χιλιάδες ζῶα μικρὰ καὶ μεγάλα ἀρπάζονται. Παιδιὰ σφάζονται, γέροντες σκοτώνονται, γυναῖκες ἀτιμάζονται. Μὲς τὴν Παραμυθιά ὀργιάζει ἡ Ἀλβανικὴ προπαγάντα. Ὁ φόβος μᾶς περιζώνει ὄλους. Ἡ ἀγάπη ἔσβησε. Οἱ τσάμηδες παθιασμένοι ξεπερνοῦν τὰ ζῶα σὲ ἔνστικτα. Ὅλα νεκρώνουν... Ὅλα μαυρίζουν... Ὁ οὐρανὸς ἐδῶ εἶναι πιὰ μόνιμα μολυβένιος. Ἀπ' τίς Σουλιώτικες κορυφές, ὡς τ' ἀπέναντι βουνὰ καὶ πέρα στὸ Μαργαριτιώτικο καὶ κάτω στὸ Φανάρι ὡς τὸ σημεῖο πού ἡ πεδιάδα χάνεται στὸ Πρεβεζιάνικο, ντύθηκεν ὁ τόπος στὰ μαῦρα καὶ σπάρθηκεν μὲ ἄφθονους μῶβ κρίνους. Τὸ χρῶμα στέγνωσε. Τὸ περιποιοῦνται μὲ ἰδρῶ καὶ πόνου οἱ χριστιανοὶ κι' ἄς γνωρίζουν πῶς δὲν θὰ θερίσουν. Ὁμως τὸ χῶμα στέγνωσε γιατί τὸ ποτίζουν χιλιάδες καυτὰ δάκρυα. Οἱ ἄνθρωποι μαράθηκαν. Τὰ λουλούδια στάθηκε ἀνίκανη ἡ ἀπογευματινὴ βροχὴ καὶ τὸ μυρωμένο ἀνοιξιᾶτικο ἀγέρι, νὰ τ' ἀναστήσει.

Κάποια ἀνάσα, κάποια ἀνάσταση, κάποιο θαῦμα συντελεῖται στὸ γνώριμο ἡρωϊκὸ χῶρο, πίσω ἀπ' τὰ βουνὰ τοῦ Κορύλα, στίς Σουλιώτικες ἀητοφωλιές. Ἀκούγεται καὶ πάλι τὸ ντουφεκίδι. Οἱ Ἐθνικὲς Ὅμάδες δίνουν τὸ ζωντανὸ παρὸν τῆς φυλῆς καὶ σ' ἐπικές μάχες πού μετέχουν στὴν πλειονότητα παιδιὰ τῆς περιφέρειας τῆς Παραμυθιάς ξαναζεῖ ἢ κλεφτουριὰ κι' ἢ λεβεντιὰ. Ἡ παρουσία τους περιο-

ρίζει κάπως τήν ἐγκληματικότητα τῶν Τσάμηδων. Ἡ ἐκκαθαριστική ἐπιχείρηση τοῦ Ἰταλοῦ Συνταγματάρχη Βερντινού ἀποτυγχάνει καί κατεβαίνει δεμένος μέ τριχιές τὸ Σταυρὸ γιὰ νὰ σωθεῖ μέ τή φυγή. Οἱ ἀντάρτες μας γίνονται κάτοχοι πλούσιου Ἰταλικοῦ πολεμικοῦ ὕλικου καί θάβουν τοὺς νεκροὺς τους ἀδελφωμένα μέ τοὺς νεκροὺς Ἰταλοὺς καί Τσάμηδες. Ἕνα ἀπέριττο χριστιανικὸ καθῆκον καί μιὰ ἐκδήλωση εὐγενικῆ τῆς ψυχῆς.

Κι' ὅταν στὰ τέλη τοῦ Σεπτέμβρη σκοτώνονται πάνω ἀπ' τὴ σκάλα τοῦ Λευτεροχωριοῦ σὲ τίμιον ἀγῶνα ἕξ Γερμανοὶ στρατιῶτες, συλλαμβάνονται προγραμματισμένα δεκάδες Παραμυθιωτῶν. Καί τότε βουίζουν γοερὰ κσι θρηνοῦν τὰ δέντρα πάνω στὸ μεγάλο δάσος. Ἀπ' τίς βουνοκορφές πού χάνονται στίς σκιάδες τῶν δασῶν, πού ἡ μικρότητά τους μεγαλώνει κάτω ἀπ' τὸ οὐράνιο ἀστροκεντημένο ἀπέραντο τελλάρο, ξεκινάει ἓνα ἐκκωφαντικὸ κύμα πού δυναμώνει ἀπ' τὸν τρομαχτικὸ κρότο τοῦ γκρεμίσματος τῆς Θεᾶς τῆς ἀγάπης. Κι' ἓνα πένθιμο, τραγούδι ἀργοκυλάει ὡς τὰ φλογισμένα πέλσγα, ὡς τὴν καρδιά τῆς τρικυμισμένης γῆς, πού ἀνεβαίνει... ἀνεβαίνει ὅλα τὰ σκαλιὰ τῆς ἀνθρώπινης διανόησης, ὡς τὸ Θεὸ καί πάλι χαμηλώνει ὡς τὴν πιὸ μικρὴ ἄκρη τῆς γῆς, γιὰ νὰ ξεράσει τὴν κατάρα, ὄχι μόνο τοῦ μικροῦ τούτου χώρου, ἀλλὰ τῆς ἀπεραντῆς στρατιᾶς τῶν ἀνθρώπων, τὸ ἀνάθεμα στοὺς σκληροὺς ἐγκληματίες.

Μιὰ στενὴ στράτα πορεύονται οἱ 49 Πρόκριτοι συμπατριῶτες μας. Μορφές γλυκές, ἀγαπημένες, φιλικές, γνώριμες μορφές μέ τὴ χλαμύδα τῆς ἀθανασίας πορεύονται. Σὰ Θεοὶ πού κατέβηκαν καί περπατοῦν στὴ γῆ. Σὰν πεταλοῦδες πού φλέγονται στὴν ὀμορφιά καί τὴ γαλήνη τοῦ τέρατος. Σὰ γνήσιοι μαχητὲς τῶν Θερμοπυλῶν.

Εἶναι στὴ μοῖρα καί στὴ συνείδησή μας τὴν Ἐθνικὴ νὰ ξεπετιοῦνται πολλοί, χιλιάδες σταυροί, ἀπ' τὸ αἱματοποτισμένο ἀστράγκιχτο χῶμα, ἀπ' τοὺς λουλουδιασμένους κάμπους, ἀπ' τοὺς μοσχοβολημένους θάμνους καί λαγκα-

διές κι' από τις ήρεμες και γαληνεμένες άκρογιαλιές. Σταυροί μικροί, που πληθαίνουν, που όρθώνονται από κοινούς λάκκους, σταυροί που σμίγουν και ζωγραφίζουν ένα μεγάλο σταυρό που στεριώνεται πάνω στο κενοτάφιο των 49 Προκρίτων μας κι' άκουμπάει στην ψηλότερη κορυφή τ' ουρανού με σταυρωμένη άπάνω του τη μαυροφορεμένη άνθρωπότητα.

Σταυροί... γεννήματα της άδικίας και τ' άφανισμού της αλήθειας, άγιασμένοι άπ' τη θυσία, την ιδέα και την πίστη.

Σταυροί... σπαρμένοι σε γυμνές φλογισμένες βουνοπλαγιές, σ' αίματινες πεδιάδες, φτωχικά άχνάρια κάποιας μικρής ή φωτισμένης ζωής, ξερνάτε στις νύχτες τις όρφικές του κόσμου σας την κατάρα στο δολοφόνο.

Σταυροί... φωτεινοί κι' άκατάλυτοι των 49 Προκρίτων μας που ζωντανέψατε αίώνια την πίστη στη διάρκεια και την ανανέωση, την έναλλαγή της ζωής μέσα στη διαδοχή των καιρών στον ίδιο χωρίς τέρμα ρυθμό, και την άνάσταση. Σταυροί... άλησμόνητων άδελφών μας που έδωκαν τη ζωή τους για την ιδέα, που ξεπέρασαν τους θρύλους κι' έγραψαν άθάνατα στην ιστορία του έθνους τα όνόματά τους:

- 1) Τσαμάτος Παν. Εύάγγελος 'Ιερέυς
- 2) 'Αληγιάννης Φ. Δημήτριος Χαλκουργός
- 3) 'Αληγιάννης Δημ. 'Ιωάννης Παντοπώλης
- 4) 'Αληγιάννης Φ. Κωνσταντίνος Χαλκουργός
- 5) 'Αληγιάννης Κ. Σωτήριος Παντοπώλης
- 6) 'Αποστολίδης Π. 'Απόστολος 'Υποδηματοποιός
- 7) Βαλασκάκης Σωτ. 'Ελευθέριος 'Ιατρός
- 8) Γιαννάκης 'Ιωάν. Νικόλαος Καθηγητής
- 9) Δρίμτζιας Δημ. Χαράλαμπος Γεωργός
- 10) Εύαγγέλου Ε. Εύθύμιος Καφεπώλης
- 11) Ζιάγκος Γ. Κων/νος Δημοτ. 'Υπάλληλος
- 12) Κακούρης 'Απ. Περικλής Δημοδιδάσκαλος
- 13) Κατσούλης 'Αθ. Κων/νος Δημοδιδάσκαλος

- 14) Κλήμης Θεοδ. Δημήτριος Ἀγωγεὺς
- 15) Κυτζαλέρης Ε. Ἐμμανουήλ Διητήης Ὑπῆτος Α.Τ.Ε.
- 16) Κουρσούμης Θ. Κωνῖνος Κσφεπώλης
- 17) Κωνσταντίνου Ἰ. Κωνῖνος Σιδηρουργός
- 18) Κωνσταντίνου Ἰ. Παναγιώτης Σιδηρουργός
- 19) Μάνος Π. Νικόλαος Ἐστιάτωρ
- 20) Μαρέτης Γ. Ἀνδρέας Χρυσσοχόος
- 21) Μαρέτης Ν. Γεώργιος Ἐστιάτωρ
- 22) Μητσώνης Ἀν. Ἰωάννης Καφεπώλης
- 23) Μουσελίμης Σπ. Γεώργιος Ράπτης
- 24) Μουσελίμης Π. Σταῦρος Δημοτικός Ὑπάλληλος
- 25) Μπαζᾶκος Θ. Ἰωάννης Δημοδιδάσκαλος
- 26) Μπάρμπας Γ. Νικόλαος Ἐμπορος ὑφασμάτων
- 27) Μπάρμπας Νικ. Σπυρίδων Ἐμπορος ὑφασμάτων
- 28) Νάστος Χρ. Εὐάγγελος Παντοπώλης
- 29) Πᾶκος Γ. Πᾶκος Τυρέμπορος
- 30) Παπαθανασίου Χρ. Βασίλειος Καφεπώλης
- 31) Πᾶσχος Π. Γεώργιος Παντοπώλης
- 32) Πᾶσχος Δ. Λεωνίδας Δερματέμπορος
- 33) Ράπτης Δ. Ἀθανάσιος Ἐμπορος
- 34) Ρίγγας Γ. Ἀθανάσιος Ἐμπορος
- 35) Σιαμᾶς Παν. Γεώργιος Ταχυδρ. Ὑπάλληλος
- 36) Σιωμόπουλος Β. Κωνῖνος Γυμνασιάρχης
- 37) Σπυρομήτσιος Παύλου Σπυρίδων Ὑποδηματοποιός
- 38) Στρογγάρης Ἀπ. Ἀνδρέας Παντοπώλης
- 39) Σωτηρίου Χρ. Κωνῖνος Ἀγωγεὺς
- 40) Σωτηρίου Κ. Γεώργιος Ἀγωγεὺς
- 41) Τζώνης Δημ. Κωνῖνος Βιβλιοπώλης
- 42) Τσαμᾶτος Εὐάγ. Νικόλαος Ράπτης
- 43) Τσίλης Δημ. Κωνῖνος Ἀγωγεὺς
- 44) Τσούλας Β. Γεώργιος Κοινοτικός Γραμματεὺς
- 45) Τσούλας Β. Θεόδωρος Ὑποδηματοποιός
- 46) Τσούλας Β. Κωνῖνος Ὑποδηματοποιός
- 47) Φάτσιος Γ. Θωμᾶς Μηλωθρός
- 48) Φείδης Θ. Ἀριστοφάνης Λογιστής

49) Χρυσοχόος Κ. Ἀπόστολος Συνταξιούχ. Καθηγητής.

Τὴν ἴδια μέρα καὶ στὸν ἴδιο τόπο ἐξετελέστηκαν καὶ οἱ 1) Μπρέστας Στ. Βασίλειος, 2) Κόκκορης Σπ. Χρῆστος, ἀπὸ τὸ συνοικισμό Ἅγιος Νικόλαος—Παραμυθιάς καὶ 3) Μαζαρόπουλος ἢ Μπάτσιος Σωτηρ. Κων/νος ἀπὸ τὸ Ζερβοχώρι.

Αἰώνια ἡ μνήμη αὐτῶν ποὺ μὲ τὸ ψυχικό τους φέγγος ἔδωκαν στὴν Παραμυθιά μιὰ κλασσικὴ μορφή καὶ στοὺς Παραμυθιώτες μιὰ προβολὴ ὀλοκληρωμένης αὐτοσυναίσθησης.

Αἰώνια ἡ μνήμη σ' αὐτοὺς ποὺ μ' ἓνα βαθύτερο ἐσωτερικό βίο ἔκαναν τὸ λόγο πράξη.

Αἰώνια ἡ μνήμη σ' αὐτοὺς ποὺ ξεχώρισαν τοὺς ἑαυτοὺς τους καὶ τοὺς ἀνέβασαν στὸ θεϊκὸ θρονὶ γιὰ ν' ἀποδείξουν τοῦ Ἡρόδοτου, τὸ «...πολλοὶ μὲν ἄνθρωποι εἶεν, ὀλίγοι δὲ ἄνδρες», μὲ τὴ μαθητεία στὸ θάνατο καὶ τὴν ἀληθινὴ ἱστορία τῆς ζωῆς.

Τῆ σύγχρονη ἱστορία τῆς Παραμυθιάς τὴν ἔγραψαν οἱ 49 Πρόκριτοι μὲ τὴν ἀναστημένη ψυχὴ τους ὀλοζώντανη κι' αἰώνια στὸ κύλισμα τῶν αἰώνων, αὐτὲς οἱ 49 ἄγνές, ἡρωϊκὲς καὶ λατρευτὲς μορφές ποὺ μᾶς δώρισαν τὴ βαρεῖα κληρονομιά καὶ τὴν ἀνέσπερη δόξα.

Μιὰ μικρὴ πολιτεία, ποὺ μόλις ξεπερνάει τοὺς τρεῖς χιλιάδες κατοίκους, ριχμένη στὴν πλαγιά, τοῦ βουνοῦ Κορύλα εἶναι ἡ σημερινὴ Παραμυθιά. Σπίτια παλιά, μὲ τὴ μονοχρωμία τοῦ γκριζου, κι' ἐρειπωμένα στίς κορυφές Μέγαρα, καὶ γκαλντερίμια ἀνηφορικὰ καὶ χυμένη παντοῦ ἡ σκιά τῆς Τουρκοκρατίας ποὺ στέκει ἀδύναμη ἢ ἀσήμαντη ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία κι' ἡ μικρὴ μέριμνα τῆς Πολιτείας νὰ ἐξαφανίσει. Κι' ὅμως ἓνα ἰδιαίτερο χρέος, καὶ πιότερο γιὰ τὴ σύγχρονη ἱστορία τῆς, ἐπιβάλλει μιὰ πιό μεγάλη στορ-

γή. Για ένα συγχρονισμό της πόλης και μια αληθινή αξιοποίηση του πλούσιου κάμπου της.

Για να λάμψει το χαμόγελο της αισιοδοξίας σ' ένα τυραγνισμένο κόσμο, φτωχό και ταπεινό, τον βαθιά δεμένο με τον τόπο τουτο που λατρεύει την πατρίδα και γνωρίζει να θυσιάζεται στο βωμό της και στην Ίδέα. Για να καταλαγιάσει ή καταιγίδα των τελευταίων πολέμων που σάρωσε τη μικρή τούτη πολιτεία και να λάμψει φλογερός ο ήλιος της δημιουργίας που φωτίζοντας το ήρωϊκό στοιχείο και τη μακραίωνη ιστορία του τόπου τούτου, σ' ένα συνδυασμό του γκριζου και του πράσινου με τη μουσικότητα του τοπίου και την υπόκρουση της αιώνιας θυσίας, θα δίνει πάντα ένα βαθύ πνευματικό νόημα στην Παραμυθιά και θ' αποδεικνύει πώς οι μεταγενέστεροι γνωρίζουμε να εκφράζουμε την εύγνωμοσύνη μας και να στήνωμε ιερά σύμβολα.

Η Π Α Ρ Γ Α

«Σοβαρόν, ύψηλόν
δόσε τόνον, ὦ Λύρα·
λάβε ἀστραπὴν καὶ ἦθος
λάβε νόος, ὑμνοῦμεν
ἔνδοξον ἔργον».

Α. ΚΑΛΒΟΣ

Ἄπεραντοι ἐλαιῶνες στὸ Κρυονέρι. Οἱ ἡλιαχτίδες ξεψυχοῦν στὰ φυλλώματα κι' ὄλος ὁ τόπος μοιάζει σὰ μεγάλη χρυσοπράσινη φωτιά. Τὰ βάθη πυρπολοῦνται κι' ἡ θάλασσα, ὡς μακρὰ στους Παξούς, παίρνει μιὰν ἔκταση ἀπεραντοσύνης.

Πολὺ πρῶτ' ὁ ξανθὸς ἥλιος κι' ἡ δροσιὰ τοῦ νεροῦ μᾶς συντροφεύουν στὴ γνωριμιὰ τοῦ τοπίου. Ὁ μεγάλος ἐλαιῶνας μᾶς δίνει ἐκεῖνο τὸ αἶσθημα ποὺ μόνο ἡ σιγὴ τῆς φύσης γνωρίζει νὰ χαρίζει. Τοῦ ἡλίου τὰ χρυσὰ βέλη ξεπερνᾶν τὰ φυλλώματα κι' ὁ ἀνασασμὸς τῆς θάλασσας ποὺ σβήνει κοντὰ σου, εἶν' ἓνα χᾶδι τρυφερό. Ἄτέρμονα τραγουδοῦν τὰ τζιτζίκια. Γύρω σου χιλιάδες ἐλαιόδεντρα, λιγοστὰ κυπαρίσσια, κάπου - κάπου κανένα πευκο, κι' ἀνθισμένες ἀγριοβιολέττες, γαζίες, κικλάμενα, ἄλικά ρόδα, ἄγρια τριαντάφυλλα, πασχαλιές κι' ἓνα θρόϊσμα ἐντόμων, μιὰ ὄνειρευτὴ φύση στὸ μυστηριώδη παλμό της, στὸ μεθῦσι τῆς δημιουργίας.

Λές καὶ βρίσκεσαι σ' ἓνα παραμυθένιο ἀνθόκηπο. Λουλούδια παντοῦ. Στους κήπους, στὰ μπαλκόνια ἀναρριχῶμενα στους τοίχους, στίς βραγιές, μ' ἓνα ἄρωμα πανάκριβο ποὺ ἀναδίνεται ἀπὸ κάθε μεριά, ἓνα βάλσαμο ποὺ φτάνει ὡς τὰ φυλλοκάρδια, ποὺ φέρνει τὰ ρίγη τῆς ἡδονῆς καὶ δίνει στὴν ψυχὴ μιὰν ἰλαρὴ ὀλοκλήρωση.

Ἡ χαρὰ σεργιανίζει παντοῦ καὶ σκορπάει γλυκὰ χα-

μογέλια. Γεμᾶτο ὑποσχέσεις σοῦ γνέβει τὸ τοπίο, καὶ τρυφερά φιλήματα σοῦ δίνουν οἱ ὀπάλινες καὶ μενεξεδένιες ἀποχρώσεις τῆς θάλασσας. Ἐνα φιλικὸ μῆνυμα σοῦ στέλνουν τὰ κυανορόδινα βουνά καὶ σοῦ θεριεύουν τ' ὄνειρο πῶς ἡ Θεὰ τῆς χαρᾶς, ντυμένη στὰ μπλέ καὶ στὰ χρυσαφένια μετάξια, διάλεξε αὐτὸ τὸν τόπο, γιὰ νὰ στήσει τὴν αἰώνια καὶ ἀγέραστη κατοικία της, γιὰ νὰ φλογίζει μὲ τὸ ἀνέσπερο φῶς της τίς ψυχές, γιὰ νὰ χαρίζει ἐκεῖνο το προαίωιο αἶσθημα τῆς νιότης καὶ τῆς ρώμης ποῦ φέρνει τὴν αἰσιοδοξία τῆς ζωῆς καὶ τῆ θεία γαλήνη.

Ἄπέναντι τὸ νησάκι τῆς Παναγιᾶς μὲ τὸ μικρὸ γραφικὸ ἐκκλησάκι καὶ τὰ στενὰ πέτρινα σκαλιά. Νὰ κι' οἱ ξηρόβραχοι Κρεμμυδᾶς καὶ Σκορδᾶς. Δεξιά τὸ κάστρο, τὸ «Καστέλλι» μὲ τὰ ἐρείπια μιᾶς ἀρχαίας ἀκρόπολης ἰ πάνω στὸν ἀπότομο, σκληρὸ, καὶ γιγαντιαῖο κωνικὸ βράχο, στὸ βουνὸ «Πεζοβολὸ» ποῦ μὲ τὴν ἀγριωπὴ, καὶ τὴν ἀρρενωπὴ ὁμορφιά του, προσθέτει στὸ ἀρμονικὸ σύνολο, ἔτσι ποῦ πιστεύεις πῶς ἡ Πάργα εἶναι ἀληθινὰ τὸ Κάπρι τῆς Ἑλλάδας. Δεξιότερα ὁ «Βάλτος» μὲ τ' ἀνθισμένα περιβόλια, τοὺς ἐλαιῶνες, τίς λιγοθυμισμένες λεμονιές καὶ νεραντζιές. Μιὰ παραδεισένια, μιὰ εἰδυλλιακὴ φύση, μιὰ πράσινη συμφωνία τῶν δέντρων. Ἄναζητᾶς τὴν κυτριά ποῦ εὐδοκιμοῦσε ἐδῶ. Τὰ διαλεχτὰ καὶ πανάκριβα κῦτρα τῆς Πάργας πουλιῶνταν στοὺς Ἑβραίους τῆς Πολωνίας καὶ Ρωσίας ποῦ τὰ χρησιμοποιοῦσαν στίς θρησκευτικὲς γιορτές τῆς σκηνοπηγίας¹

Μὲ λυρική διάθεση ὁ καθένας ρουφάει τὸ δροσερὸ κι'

1. Πολλοὶ πιστεύουν πῶς στὴν Παλιὰ Πάργα προὔπῆρχεν ἡ ἀρχαία Θεσπρωτικὴ πόλη Τορύνη ποῦ ἀναφέρει ὁ Πτολεμαῖος κι' ὁ Πλούταρχος. Ἐκφράζονται ὁμως καὶ πολλοὶ ἐνδοιασμοί. Κοίτα: Π. Ἀραβαντινοῦ «χρονογραφία τῆς Ἠπείρου» ἐκδ. 1856 τόμ. Β'. σελ. 181 καὶ Π. Π. Σαλαπάντα] «Μονογραφία περὶ Πάργας» 1861 σελ. 67.

2. Χριστ. Περραιβοῦ: «Ἱστορία Σουλίου καὶ Πάργας» 1857 ἐπανέκδοση «Σεφερλῆ» 1956 σελ. 220.

εὐωδιαστὸν ἀγέρα καὶ λούζεται στὸ πρᾶο φῶς τῆς αὐγῆς.
“Ὅλα γύρω εἶναι μιὰ ποίηση.

Ἄνηφορίζομε πίσω ἀπ’ τὸ κάστρο, τοὺς στενοὺς δρόμους τοῦ Τουρκοπάζαρου. Δρόμοι στενοί, γκαλντερίμια φθαρμένα, γραφικὰ καινούργια σκαλιά, οἱ ἀνηφοριές τῆς Πάργας ποὺ τόσο προσέχτηκαν στοὺς καιροὺς καὶ τόσο τραγουδήθηκαν:

*«Στῆς Πάργας τὶς ἀνηφοριές
κοντοῦλες καὶ μελαχρινές...»*

Γυναῖκες στὶς γκρίζες πόρτες συζητοῦν, ἔτσι ποὺ δὲ βρίσκεις διέξοδο στ’ ἀνέβασμά σου κι’ ἀπ’ τὰ κοντεινὰ παράθυρα σοῦ χαμογελοῦν μυριόχρωμα λουλούδια. Οἱ ἀνηφοριές αὐτὲς τῆς Πάργας ἔχουν τὴν ὁμορφιά ποὺ συναντᾶς στὰ στενὰ σοκκάκια τῶν νησιῶν τοῦ Αἰγαίου. Κάπου ἐδῶ ψηλά, σώζονταν ὡς δυὸ χρόνια πρὶν, τὸ τελευταῖο σύμβολο τοῦ Ἰσλάμ, ἓνα περίτεχνο τζαμί. Ἄπ’ ἐδῶ πάνω τὸ μάτι σου ξεκουράζεται στὸ πλατὺ Ἴόνιο, τὸ χωρὶς τέρμα. Μαγεμένος ἀπ’ τὶς ὁμορφιές ποὺ σοῦ στέλνει ἡ γαληνεμένη θάλασσα καὶ ἡ εὐωδιαστὴ φύση, νοιώθεις τὴ λύτρωση ποὺ ἀναζητοῦσες καὶ σὲ μιὰ ἀληθινὴ ἔξαρση τῆς μοναδικῆς αὐτῆς στιγμῆς ὁμολογεῖς πῶς ὀλάκερο τοῦτο τὸ περιβάλλον τῆς Πάργας ἔχει κάτι ἀπ’ τὴ Ριβιέρα τῆς Ἰταλίας.

Στὴ γραφικὴ αὐτὴ θέση μεταφέρθηκε γύρω στὰ 1337-1401 ἡ μικρὴ πολιτεία ἀπ’ τὴν παλιὰ θέση τῆς κοντὰ στὸ χωριὸ Ἀγεία. Μιὰ ἀνάγκη ποὺ τῆς δημιούργησεν ἡ γειτονιά τῆς μὲ τοὺς Ἀλβανοὺς ποὺ ἦρθαν λίγο πρὶν στὴ Θεσπρωτία καὶ ζοῦσαν μὲ τὶς ληστείες. Ὅλα τὰ γύρω χωριά εἶχαν στὸ διάβα τοῦ χρόνου ὑποστῆ τὴ Μωαμεθανικὴ θηριωδία³. Οἱ Μαζαρακιῶτες ποὺ τότε περίπου ἐξισλαμί-

3. Οἱ Τοῦρκοι στὰ μέσα τοῦ 14ου αἰῶνα μὲ ἀρχηγό τους τὸν Ἰσλάμ

στηκαν και τόσο κοντά βρίσκονταν στην Παληά Πάργα, είχαν γίνει αληθινή μάστιγα. Έτσι οι Παργινοί προϋχοντες ένοιωσαν βαθειά την ανάγκη της αναζήτησης άσουλου στο άκρωτήριο τουτο με τη φυσική του όχυρη θέση και τη δυνατότητα διαφυγής στα πλοία, σε περίπτωση μεγάλης έπιδρομής.

Κι' έρχεται ό μύθος νά δικαιολογήσει τη μετοικεσία αυτή. Ήταν λέει, ένας Παλαιοπαργινός βοσκός έδω στο σκόπελο, πουΰβοσκε καταμεσήμερο τά πρόβατά του. Άγνάντια του, από μιá μικρή σπηλιά χύνεται πλούσιο φώς. Με κατάνυξη πλησιάζει και θαμπωμένος βλέπει στη σπηλιά μιá ώραϊα εικόνα της Παναγιᾶς μ' ένα λαμπερό αναμμένο καντήλι. Τρέχει στους χωριανούς του και διηγείται τó γεγονός. Όλοι, με τούς ιερείς και τούς ᾄρχοντες, σ' έπίσημη λιτανεία μεταφέρουν τήν εικόνα άπ' τη σπηλιά στην έκκλησιά του χωριου. Τήν ᾄλλη μέρα ή εικόνα έξαφανίζεται κι' άνευρίσκεται πάλι στη σπηλιά. Τό θαῦμα θαμπώνει τó λαό που μαζεύεται στη σπηλιά και προσκυνάει. Σε λίγες μέρες ό ίδιος βοσκός βλέπει στόν ύπνο του λευκοφορεμένη τήν Παναγιά νά τόν προστάζει νά πάει άμέσως στους χωριανούς του ν' αναγγείλει ότι σ' σύτó τó μέρος πρέπει νά κατοικήσουν, έγκαταλείποντες τήν παληά πόλη. Ή θεία θέληση γίνεται σεβαστή και χτίζεται έδω ή μεγάλη έκκλησιά «Τό Παλλάδιον της Νέας Πάργας». Σε δέκα χρόνια περίπου (1360 1370) μεταφέρονται στην τοποθεσία τούτη όλοι οι Παληοπαργινοί καθώς και ᾄλλοι άπ' τά γύρω χωριά κι' έτσι έμφανίζεται ή σημερινή Πάργα.

Έδω πάνω στόν άπότομο και κωνικό βράχο, τó βουνό «Πεζοβολός» ρίχτηκαν λίγα σπίτια κι' όλο προστέθηκαν κι' ᾄλλα που γκρεμίστηκαν και ρημάχτηκαν στο διάβα του

άφου πέρασαν τήν Πίνδο έφτασαν ως έδω κάτω στη Θεσπρωτία καταστρέφοντας τά πάντα.

4. Χριστ. Περραιβοῦ, Π. Άραβαντινοῦ και Π. Π. Σ., όπου πιο πάνω.

χρόνου και ξαναυψώθηκαν για να διατηρείται αιώνια η ιερή θύμηση του μοσχοβολημένου τούτου τόπου.

Μας είναι γνωστή η Πάργα μόνον απ' τον 'Ιωάννη Καντακουζηνό, που την περιγράφει σαν μια απ' τις τότε αξιόλογες 'Ηπειρωτικές πολιτείες που΄μεναν άφροσιωμένες στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, τον καιρό (1337) που η 'Ηπειρος «έπανεστη κατά της Αυτοκρατορίας υπέρ του ανήλικος Νικηφόρου του Β'». "Ετσι γίνεται πιστευτό πως η Πάργα (ή παληά) χτίστηκε στις αρχές της ΙΒ'. εκατονταετηρίδας.

Στη νέα πολιτεία οι κάτοικοι στις αρχές ασχολούνταν με την απόκρουση των διάφορων επιδρομών και στη διατήρηση της λευτεριάς τους, πράγμα που έκανε το λαό της μάχιμο, γενναίο. Σε ειρηνικές στιγμές έδιναν τη μάχη τους με τη φύση, σ' έναν σκληρόν άγώνα αξιοποίησης των πεδιάδων, που γρήγορα μετέβαλαν σ' έλαιώνες, πορτοκαλεώνες, κυτριώνες, σε προσοδοφόρους κήπους και άνθόκηπους με ρόδα και γιασεμιά. 'Αλλά και με τα μικρά πλοία τους έκαναν έμπορικά ταξίδια κι' ήρθαν σ' επικοινωνία με τα 'Εφτάνησα, τη Βενετία, την Τεργέστη και άλλα Εύρωπαϊκά λιμάνια απ' τα όποια έφερναν στην πατρίδα τους τον πλούτο και τον πολιτισμό. Δημιουργείται γρήγορα μια προηγμένη Πολιτεία με τρεις χιλιάδες περίπου κατοίκους με δεκαεφτά πατριαρχικές οικογένειες δηλ. Δεσιλάται, Βασιλάται, Βρανάται, Μανιάκai, Δημουλιτζάται, Πετζαλάται, Βερβιτζιώται, Ζουλάται, Μαυρογιαννάται, Παπυράται, Κακούλai, Στανελάται, 'Ιδρωμένοι, Βέργοι, Τσόριδες, Λουμπαίοι και Ζουπαίοι.

'Υπήρχαν ακόμη και 14 άλλες Πατριές, 'Αντιοχάται, Κουμάνοι, Λιγνοί και άλλοι που έξοντώθηκαν από λοιμό στις αρχές της ΙΕ'. 'Εκατονταετηρίδας. Μερικές απ' αυτές είχαν τη ρίζα τους σε λαμπρές Βυζαντινές οικογένειες,

5. Π. 'Αραβαντινού: όπου πιο πάνω, σελ. 184.

ὅπως τοῦ Βρανᾶ, Μανιάκη, Βασιλίτσι, Ἀντίοχου, Κουμά-
νου καὶ ἄλλων⁶.

Τὸ ὄνομα τῆς μικρῆς τούτης πολιτείας ἦταν Παράγειος ἢ Παραγαία καὶ ὄχι Ὑπαργος ὅπως ὑποστήριξεν ὁ Μελέ-
τιος, προήλθεν δὲ ἀπ' τῆ θέσης της στὴν καρδιά τοῦ βουνοῦ
Πεζοβολοῦ. Ὁ Ἀραβαντινός⁷ λέγει πῶς τὸ πρῶτο της
ὄνομα ἦταν Ἐπαρωγός, ἢ Ὑπαρωγός, πού παραφθάρθηκε
σὲ Πάργα. Χάρις στὴ μετοικεσία αὐτὴ οἱ κάτοικοί της, πού
ἦταν ὅλοι ἐλληνικῆς καταγωγῆς διαφύλαξαν τὴ θρησκευτι-
κότητά τους καὶ τὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα ἀφθαρτῆ, πρᾶγμα
πού δὲν συνέβει στὶς λοιπὲς περιοχὲς τῆς Θεσπρωτίας.
Ἐδῶ βρῆκαν συχνὰ ἄσυλο καὶ διάφοροι ὀρθόδοξοι χριστι-
ανοὶ ἀπ' τὴν Ἀλβανία, οἱ ὁποῖοι ὁμῶς νωρὶς συγχωνεύτηκαν
μὲ τοὺς πρῶτους κατοίκους σὲ σημεῖο πού ἐγκατέλειψαν
καὶ τὴ γλῶσσα τους.

Ἴσως ἀπ' τοὺς μετανάστες αὐτοὺς νὰ ὠνόμασε ὁ Που-
κεβίλ⁸, ὅταν τὴν ἐπισκέφτηκε λίγο πρὶν πουληθεῖ στὸν Ἀ-
λῆ, τοὺς Παργινοὺς Ἀλβανικὴ φυλὴ «Peuple Albanaise.»
Στὴν ἄδικη αὐτὴ κρίση, ἕνας Ἀνώνυμος⁹ καὶ ὁ συγγραφέας
γιατρὸς Ἀλέξης Πάλλης¹⁰ ἀπάντησαν μὲ τὰ περισπού-
δαστα συγγράμματά τους μὲ τὰ ὁποῖα ἀπέδειξαν τὴν Ἑλ-
ληνικότητα τῶν κατοίκων της.

Ἡ εἰδυλλιακὴ θέσις της καὶ ἰδίως ὁ πλοῦτος τῶν κα-
τοίκων ἔφεραν τοὺς Παργινοὺς σὲ συνεχεῖς ἀγῶνες μὲ
τοὺς Ἀλβανοὺς ἐπιδρομεῖς καὶ τοὺς Ἰταλοὺς πειρατές.

6. τοῦ ἰδίου: ὅπου πρὸ πάνω σελ. 206 στὴν ὑποσημείωση.

7. τοῦ ἰδίου: ὅπου πρὸ πάνω σελ. 182.

8. Rouqueville voyage de la Grèce T. III σελ. 212.

9. Expose des faits, qui ont presede et suivi la cession de
Parga etc, a Paris. 1820.

Τὸ ἔργο τοῦτο τοῦ Ἀνώνυμου πού γράφτηκε στὴν Ἑλληνικὴ γλῶσ-
σα μεταφράστηκε στὴ Γαλλικὴ ἀπὸ τὸν Amoury Duval

10. Ἀλεξίου Πάλλης, Ἰατροῦ: «Μελέται ἐπὶ τῆς ἀρχαίας χωρογραφίας
καὶ ἱστορίας τῆς Ἡπείρου.» σελ. 17.

Βοηθούς στους αγώνες για την διατήρηση της λευτεριάς τους εύρισκαν πάντα τους Ναπολιτάνους που κατείχαν τότε τα νησιά του Ιόνιου. Με τα γεγονότα του 1393 στη Νεάπολη κατά της Βασίλισσας Ίωάννας, ή Ναπολιτάνικη κυριαρχία χάθηκε απ' τα νησιά του Ιόνιου και τα Ήπειρωτικά παράλια. Οί Παργινοί τότε υπέκυψαν στη βανδαλική κυριαρχία των ληστοςυμμοριτών και το 1394 στην κυριαρχία του Άλβανοσερβόβλαχου Μπογκόη που κατείχε και άλλες πολιτείες της Θεσπρωτίας, τις όποιες άρπαξε απ' τους Νορμανδούς κατακτητές της Ήπείρου. Έξη χρόνια έζησαν κάτω απ' την τυραννική σκιά του Μπογκόη οί Παργινοί. Το 1400 που ο Μπογκόη πολεμούσε στην Άρτα και την Άμπρακία, οί Παργινοί για να σώσουν την πατρίδα τους απ' την Άλβανοσλαυϊκή κυριαρχία ζητούν την προστασία των Ένετών, που τότε κατείχαν την Κέρκυρα.

Οί προϋχόντες της Πάργας Ίωάννης Βασιλάς, πρωτοπρεσβύτερος, Ίωάννης Άντίοχος, Δημήτριος Βερβιτσιώτης και Ίωάννης Κούμανας ήλθαν το 1401 στην Κέρκυρα σε διαπραγματεύσεις με τον Άζαρίνο Βαίλο της Κέρκυρας, με τον όποιο στις 22 Μάρτη συντάχτηκε στην Ίταλική ή συνθήκη με τους παρακάτω όρους¹¹ οί όποιοι άποδεικνύουν την έπιπολαιότητα των Παργινών, και την έξυπνέτηση προσωπικών συμφερόντων των αντιπροσώπων τους:

«Α' Να άπολύωνται έκ των φυλακών των Ένετών και των συμμάχων των όσοι των Παργίων εύρίσκονται έν αυτοίς ένεκα όφελημάτων ή πλημμελημάτων.

Β' Ν' άποδοθώσι τοίς Παργίοις όσα πράγματα τοίς ήρπασαν κατά διαφόρους καιρούς οί Μαζαρακαίοι.

Γ' Να έχωσι τό έλεύθερον, όσοι των Παργίων θέλουσιν, ίνα γεωργώσιν άσυδότης τας έν τή νήσω των Άντι-

11. Π. Π. Σ[αλαπάντα], όπου πιδ πάνω σελ. 74-76.

Κοίτα έκόμη και Π. Άραβαντινού, όπου πιδ πάνω σελ. 188-189 και Χρ. Περραιβού, όπου πιδ πάνω.

πάξων καὶ αὐτῆς τῆς Κερκύρας ἀκαλλιεργήτους γαίας.

Δ' Νὰ μὴ στρατεύωνται οἱ κάτοικοι δι' οὐδεμίαν ἄλλην ἀνάγκην ἢ αἰτίαν, ἢ μόνον διὰ τὴν ὑπεράσπισιν τῆς πατρίδος τῶν.

Ε' Νὰ μὴ θεωρῶνται σὶ πέριξ τοῦ Φρουρίου γαῖαι ὡς περιουσία τῆς Κοινότητος, καὶ οὐχὶ ὡς ἀνήκουσαι εἰς τὴν Ἑνετικὴν φρουρὰν ἢ διοίκησιν.

ΣΤ' Νὰ μὴν ἔχη ἡ Ἑνετικὴ Ἀρχὴ δικαίωμα κυριαρχίας ἢ μονοπωλείου ἐπὶ τῶν βαλάνων καὶ τοῦ πρινοκοκκίου, τῶν συλλεγομένων ἐκ τῶν ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Πάργας δρυῶν καὶ πρίνων, ἀλλὰ νὰ λάβῃ προσδιωρισμένον τι ποσὸν ἐκ τῶν ἀνωτέρω προϊόντων καὶ νὰ δίδῃ δι' αὐτὸ εἰς τὸ Κοινὸν τῆς Πάργας δύο σόλδια δι' ἕκαστον μόδιον βαλάνων καὶ τέσσαρα δι' ἑκάστην λίτραν πρινοκοκκίου.

Ζ' Ν' ἀναγνωρίζεται ὑπὸ τῆς Ἑνετικῆς κυριαρχίας ἡ ἄμπελος, ἡ καλουμένη τοῦ Λουκᾶ ὡς ἰδιοκτησία τοῦ Ἰωάννου Κουμάνου καὶ ν' ἀποζημιωθῇ παρὰ τῆς κυριαρχίας ὁ πρῶτος κάτοχος αὐτῆς.

Η' Ν' ἀποσταλῆ ὡς φρουρὰ εἰς Πάργαν λόχος στρατιωτῶν Ἑνετῶν, συνιστάμενος ἐφ' ἀνθρώπων καλῆς καὶ πιστῆς διαγωγῆς.

Θ' Νὰ χορηγῶνται παρὰ τῆς Ἀρχῆς ἑτησίως εἰς ἕκαστον πολίτην οἰκογενειάρχην ἰθαγενῆ τὰ συνήθη δῶρα¹².

Ι' Νὰ ἔχη ὁ πρωτοπρεσβύτερος τῆς Πάργας τὸ προνόμιον τοῦ ἱεουργεῖν ἐπὶ μαρμαρίνης τραπέζης καὶ λαμβάνειν δύο μερίδας ἐκ τῶν ἑτησίων τροφίμων προσφορῶν, ὅσας ὑποχρεοῦτο νὰ χορηγήσῃ ἡ κυβέρνησις.

ΙΑ' Ν' ἀναγνωρίζεται ἡ ἐν τῷ φρουρίῳ ἐκκλησία τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου ὡς προγονικὴ δικαιοῦχία τοῦ πρωτοπρεσβυτέρου Παπαῖ Ἰωάννου Βασιλᾶ καὶ τῶν κληρονόμων καὶ διαδόχων αὐτοῦ.

12. «Τὰ συνήθη δῶρα ἦσαν πέντε μόδια ἀλάτι σὲ κάθε οἰκογένεια, καὶ δυὸ γεύματα μὲ διάφορα γλυκὰ στοὺς ἱερεῖς καὶ στοὺς προὔχοντες, ἕνα τὴν παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων κί' ἕνα τὰ Θεοφάνεια.

ΙΒ' Νὰ μισθοτῶνται παρὰ τῆς κυριαρχίας ὁ Κοντό-σταυλος (φρούραρχος) καὶ ὁ Πριμικήριος (ἐπιστάτης στοὺς Προύχοντες καὶ εἰσπράκτορας τῶν φόρων ἀπὸ τοὺς κατοίκους) συμμορφούμενοι ἀκριβῶς καὶ συνεννοούμενοι μετὰ τῶν ἐπιτοπίων Ἀρχῶν, διάγοντες πιστῶς καὶ ἀμέμπτως καὶ πρὸς τούτοις ὑποχρεωμένοι ἵνα τὰς κλεῖδας τοῦ Φρουρίου παραδώσωσι τῷ Κεφαλᾷ (Λοχαγῷ), ὅπως ἀνοίξῃ ἀνὰ πᾶσαν πρωΐνῃν ἢ ἔσπερινῃν ὥραν τὴν θυρίδα τοῦ φρουρίου, ἵνα εἰσέρχονται καὶ ἐξέρχονται οἱ κάτοικοι, ὅσας ἀναγκάζει αὐτοὺς ἰδιαιτέρα ὑπόθεσις ὅπως ζητήσωσι τὴν ἔξοδον ἢ τὴν εἴσοδον.

ΙΓ' Νὰ ἔχωσι τὸ δικαίωμα οἱ κάτοικοι τοῦ εἰσπράττειν ἐπὶ ὀκτῶ ἡμέρας τὸν τελωνειακὸν φόρον ἐπὶ τῆς εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς ὄλων τῶν ἐμπορευμάτων, ἵνα χρησιμεύσῃ οὗτος διὰ τὴν δαπάνην τῆς πανηγύρεως Ρουσαλίας ἢ Ρωζαλίας¹³.

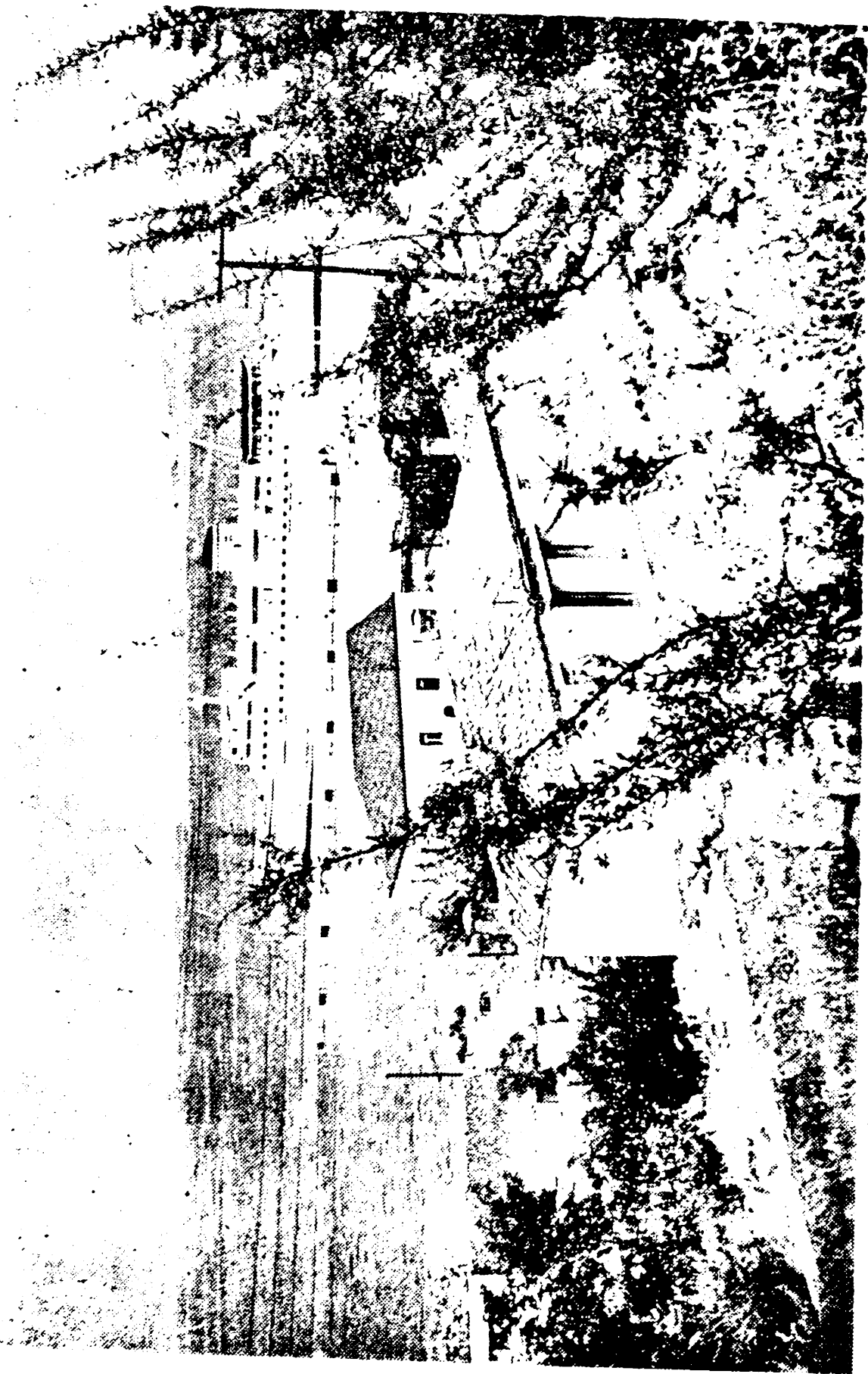
Ἡ Πάργα ἀπὸ τότε ἀπαριθμῆται στίς Βενετικὲς κτήσεις μὲ ἀναμφισβήτητη ὁμῶς αὐτοδιοίκηση. Ἀπ' τῆ στιγμῇ αὐτῇ γίνεται ὁ προμαχῶνας τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐδῶ καταφεύγουν ὅλοι οἱ διωκόμενοι Θεσπρωτοὶ γιὰ ν' ἀποφύγουν τὸν ἐξισλαμισμό καὶ τὶς δηώσεις, γρήγορα δὲ ὁ πληθυσμὸς τῆς ξεπερνᾷ τις πέντε χιλιάδες. Οἱ Βενετσιᾶνοι τὴν ὀχυρώνουν καὶ τὴν κάνουν ἀπόρθητη. Χτίζονται τώρα σπίτια κ' ἔξω ἀπ' τὸ κάστρο. Οἱ Παργινοὶ ζοῦν μὲ τ' ἄρματα στὸ χέρι. Δημιουργοῦν ἀρκετὰ καλὸ στόλο, ὁ ὁποῖος ὅπως λέει ὁ Βύρων¹⁴, μεταβάλλεται σὲ πειρατικὸ ἢ κουρσάρικο, πού ἐπιτίθεται συχνὰ στοὺς Ἀλγερίνους, τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς Φράγκους.

Ἡ παραπάνω συνθήκη ἐπεκυρώθηκε ἀπ' τὴν Ἑνετικὴ Ἀριστοκρατία ἢ ὁποία τοὺς χορήγησε τὸ Α'. Δίπλωμα μὲ

13. Γιορτὲς ἀπὸ 1-8 Μᾶη κάθε χρονιάς βακχικὲς καὶ παιδαριώδεις (ἔθιμο Σικελικό.)

14. Φάνη Μιχαλόπουλου: «Τὸ δράμα τῆς Πάργας» ἔφημερίδα Ἐθνος Ἀθ. 11-7-1955.

Ήγουμενίτσα: Τό πορθέμιο ΕΓΝΑΤΙΑ πού συνδέει τήν 'Ελλάδα μέ τήν 'Ιταλία

Ἡ Κόνιτσα εὐγνωμονοῦσα τῆ Βασίλισσα Φρειδερίκη.

δλους τούς παραπάνω δρους. Ὁ Ἀζαρίνος ἐπιτρέπει στοὺς Παργινούς νά καλλιεργοῦν τὰ χέρσα χωράφια τῆς Κέρκυρας, νά ἔχουν τοπικά δικαστήρια, νά πολιτεύωνται καὶ δικάζονται μόνοι τους, χωρίς τὴν ἐπέμβαση τῆς Ἑνετικῆς Κυβέρνησης, μὲ τούς ἐθιμικούς τους κανόνες καὶ μὲ μόνον τὸ δικαίωμα τοῦ καταδικαζόμενου νά ὑποβάλει ἔφεση στὰ δικαστήρια τῆς Κέρκυρας καὶ νά ζητάει τὴν ἐκδίκαση τῆς ὑπόθεσῆς του μὲ τὸ Βενετσιάνικο Κώδικα. Τριανταδυὸ διαλεχτοὶ πολῖτες ποὺ τούς διάλεγαν μὲ γενικὴ ψηφοφορία οἱ Φάρες, ἀποτελοῦσαν τὴν ἐκτελεστικὴ καὶ δικαστικὴ ἐξουσία μὲ πρόεδρο τὸ Βενετσιάνο Διοικητὴ τῆς Πάργας. Ἐἶχαν ἀπαλλαγῆ ἀπ' τὸν τελωνειακὸ δασμὸ στὸ ἐσωτερικὸ ἐμπόριο, ἀλλὰ, καὶ ὅταν ἐμπορεύονταν στὰ λιμάνια τῆς Βενετιᾶς πλήρωναν μόνο τὸ μισὸ δασμὸ. Διετήρησαν ἀκόμη ἀκλόνητη τὴ θρησκευτικὴ τους ἀνεξαρτησία καὶ ποτὲ δὲν ὑπήχθησαν στὴν Παπικὴ ἐξουσία. Ἡ ἐκκλησία τους διοικούνταν ἀπὸ Παργινὸ ἱερέα ποῦ φερνε τὸν τίτλο τοῦ Ἀρχιεπισβύτερου, στὸν ὁποῖο καὶ ὑπήγοντο ὅλοι οἱ ἄλλοι ἱερεῖς. Χωρὶς νά ὑποτάσσωνται στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο μνημόνευαν στὶς λειτουργίες τους πάντα τὸ ὄνομα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχῃ, ὁ δὲ Πρωτοπρεσβύτερος ἀπεφάσιζε γιὰ ὅλα τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα τῆς περιοχῆς, διαζύγια κ.λ.π. Ἡ ἀπόφαση του ἦταν ἀμετάκλητη ἀπ' τὴν Κυβέρνηση.

Ὁ Ἐπίσκοπος Παραμυθιάς ἔχασε ὅλα τὰ δικαίωματα ποὺ εἶχε στὴν Πάργα καὶ διατήρησε μόνο τὸ δικαίωμα τῆς χειροτονίας ἱερέων. Γιὰ τὴν αἰτία αὐτὴ τοῦ ἐπέτρεπαν μιὰ φορὰ τὸ χρόνο νά πηγαίνει στὴν Πάργα¹⁵ καὶ νά λειτουργεῖ μὲ μόνη ἀμοιβὴ δυὸ βενέτικα φλωριά καὶ τὴν ἠθικὴ ἱκανοποίηση ὅτι τὴν ἡμέρα ἐκείνη μνημονεύονταν τ' ὄνομά του στὶς λειτουργίες ἀπὸ ὅλους τούς ἱερεῖς τῆς περιφέρειας τῆς Πάργας.

15. Π. Π. Σ[αλαπάντα] ὅπου πρὸ πάνω σελ. 78.

Ἡ πιὸ πάνω συνθήκη ἐπεκυρώθηκε πάλι μὲ ἰδιαίτερο Δίπλωμα στίς 9 Αὐγούστου 1447 ἀπ' τὸ Δοῦκα τῆς Βενετιᾶς Φραγκῖσκο Φοσκαρίνη, χάρις δὲ σ' αὐτὸ σταμάτησαν οἱ καταχρήσεις τῶν ὑπαλλήλων τῆς Ἀριστοκρατίας στὴν Πάργα.

Εἰρηνικὰ ἔζησαν οἱ Παργινοὶ ὡς τὸ 1452 ποῦ Ὀθωμανικὰ στίφη δώδεκα χιλιάδων περίπου, μὲ ἀρχηγὸ τὸ Χατζῆ Βέη μπῆκαν στὴν Ἡπειρο καὶ χτύπησαν τίς Βενετσιάνικες κτίσεις τίς ὁποῖες διαδοχικὰ κατέλαβαν, ὅπως τὸ Βουθρωτό, τὴ Στροβίλλη, Ἀγεία, καὶ Ρηνιάσσα. Μετὰ ἀπὸ σκληρὴ καὶ φονικὴ μάχη ποῦ διεξήγαγαν μόνοι τους οἱ Παργινοὶ, οἱ Τοῦρκοι κατέλαβαν καὶ τὴν Πάργα. Οἱ Βενετσιᾶνοι ἔχασαν ὅλες τίς κτίσεις τους στὴν Ἡπειρωτικὴ γῆ κινδύνευε δὲ κι' αὐτὴ ἡ Κέρκυρα νὰ περιέλθει στοὺς Τούρκους. Στὰ τέλη τοῦ 1454 Βενετσιᾶνοι καὶ Κερκυραῖοι πολιορκοῦν τοὺς Τούρκους τῆς Πάργας, στίς ἐπάλξεις τοῦ κάστρου τῆς ὁποίας, τὸ 1455 ὑψώνουν καὶ πάλι τὴ σημαία τοῦ Ἀγίου Μάρκου. Οἱ Κερκυραῖοι ἀνδραγάθησαν πραγματικὰ καὶ γιὰ ἀμοιβή τους ὠρίστηκε νὰ ἐκλέγεται κάθε τριετία ὁ Διοικητὴς τῆς Πάργας ἀνάμεσα ἀπὸ τοὺς Κερκυραίους εὐπατρίδες.

Μὲ ἔλληνα πιὰ Διοικητὴ οἱ Παργινοὶ ζοῦσαν εἰρηνικὰ. Ἀπέκρουσαν μαζί μὲ τοὺς Κερκυραίους σὲ ἐπικοὺς ἀγῶνες τὸ 1475 τοὺς Τούρκους καὶ τὸ 1478 τὰ στρατεύματα τοῦ Σουλτάνου Μεχμέτ ποῦ πολεμοῦσαν στὴν ἐπικράτεια τοῦ ἥρωα Γιώργου Καστριώτη.

Στίς 13 Δεκέμβρη τοῦ 1511 ὁ Δοῦκας τῆς Βενετιᾶς Λεονάρδος Λαουρεντᾶνος γιὰ νὰ περιστείλει τίς καταχρήσεις τῶν Βενετῶν ὑπαλλήλων τῆς Πάργας ἐξέδωκε νέο Δίπλωμα.

Τὸ 1538 ἡ Πάργα πολιορκεῖται ἀπὸ τὸν ἰσχυρὸ στόλο τοῦ Τούρκου Ναυάρχου Μπαρμπάρόσσα, τὰ στρατεύματα τοῦ ὁποίου τελικὰ ἐπιβάλλονται καὶ παραδίνουν τὴν Πάργα στὴ φωτιὰ ἀφοῦ γκρέμισαν τελείως τὸ Φρούριο καὶ τὰ περισσότερα σπίτια. Οἱ Παργινοὶ φεύγουν καὶ ζοῦνε σὲ

σκηνές στα γειτονικά χωριά 'Αγεία, Ράπεζα, 'Αρπίτσα, Σε νίτσα 'Αγία Κυριακή και ἄλλοι στην Κέρκυρα.

Ζοῦνε ὄμως με τὴ νοσταλγία τῆς πατρικῆς γῆς καὶ τὴ μνήμη τῶν προγονικῶν τάφων καὶ ἱκετεύουν τοὺς Βενετσιάνους νὰ τοὺς βοηθήσουν νὰ ξαναχτίσουν τὰ σπίτια, τώρα ποὺ ξαναγύρισαν στὴν Πάργα, τὴν ὁποία ἐγκατέλειψαν οἱ κατακτητές. Οἱ Βενετσιάνοι τοὺς προτείνουν νὰ μετοικήσουν στοὺς Πάξους ἢ στὴν 'Ιταλία. Ὅταν ὄμως εἶδαν τὶς τεράστιες προσπάθειες τῶν Παργινῶν ν' ἀνοικοδομήσουν τὴν πατρίδα τους, ὑπακούοντες καὶ σὲ λόγους πολιτικῆς σκοπιμότητος, μὲ δουκικὸ Διάταγμα τοῦ 1567 διατάζουν τὴν Κυβέρνηση τῆς Κέρκυρας νὰ βοηθήσει καὶ νὰ δώσει στοὺς Παργινούς ὄλα τὰ μέσα γιὰ τὴν ἀνέγερση τοῦ Κάστρου καὶ τῶν σπιτιῶν. Κι' ἀρχίζει χαρούμενο τὸ τραγούδι τῆς δουλειᾶς. Μὰ πρὶν τελειώσει ἡ ἀνοικοδόμησὴ τῆς ἤλθαν τὸ 1569 σὲ πόλεμο ἡ 'Υψηλὴ Πύλη μὲ τὴ Βενετιᾶ, ὁ ναύαρχος δὲ τῆς Πύλης 'Αλῆ Πασᾶς κατέλαβε στὶς 10 Σεπτέμβρη τοῦ 1571 τὴν Πάργα, τῆς ὁποίας τὰ καινούργια σπίτια παρέδωκε στὴ φωτιὰ καὶ γκρέμισε τελείως τὸ κάστρο τῆς.

Ἡ Πάργα ἀνακαταλαμβάνεται πάλι ἀπ' τοὺς Βενετούς τὴν ἴδια χρονιά, οἱ δὲ Παργινοὶ διακρίθηκαν κοντὰ στοὺς Βενετούς καὶ Κερκυραίους στὴ μάχη τοῦ 1572 κατὰ τοῦ Μαργαριτιοῦ.

Μοχθοῦντες οἱ Παργινοὶ ν' ἀναστήσουν τὴν πατρίδα τους ἔστειλαν στὶς 5 Φλεβάρη τοῦ 1572 στὴ Βενετιᾶ πρεσβεία ἀπ' τοὺς 'Αντώνη Βασιλᾶ, Νικόλα Παπῦρο καὶ Παπᾶ Σουλβέστρο Πετζάλη, ὁ δὲ Δούκας 'Αλοῖσιος Μουτσηνῆγος ἐπέκύρωσε μὲ Δίπλωμά του τὴ γραφτὴ τους αἴτηση. Τοὺς στέλνει πέντε χιλιάδες Βενετσιάνικα σανίδια γιὰ τὸ χτίσιμο τῶν σπιτιῶν καὶ γρήγορα στεριώνεται τὸ κάστρο καὶ πιὸ ὄμορφη ἡ πολιτεία, τὴν ὁποία δίκαια ὠνόμασαν Occhio e l' occhio di Corfu (μάτι καὶ αὐτὶ τῆς Κέρκυρας).

Στὸ μεταξύ ὑπογράφεται συνθήκη τῆς Βενετιᾶς μὲ τὴν 'Υψηλὴ Πύλη ποὺ ξεπέρασε τὰ ἑκατὸ χρόνια. Μιὰ περίοδος ποὺ ἐπέτρεψε στὴν Πάργα μέσα σὲ μιὰ εἰρηνικὴ ἀτμό-

σφαιρα νά ἐξελιχτεῖ σ' ἓνα ἀξιόλογο κέντρο. Διακεκριμένα παιδιά τῆς Πάργας δόξασαν τ' ὄνομά της σέ πνευματικές πορεῖες στήν ξενιτειά, ὅπως ὁ Ἄντρέας Ἰδρωμένος ἱερέας πού χρημάτισε πολλά χρόνια σοφός διδάσκαλος στήν Κέρκυρα, ὁ Μαυρογιάννης στήν Πάτρα, ὁ Ἱατροφιλόσοφος Γιώργος Δεσίλας στήν Κωνσταντινούπολη κι' ἀκόμη ὁ ἱερομόναχος Σιλβέστρος, ὁ Ἀκάκιος Δεσίλας, ὁ Τιμόθεος, Βασιλᾶς, ὁ Ἀγάπιος Ρήγας, ὁ Χρῦσανθος Κονοφάος. ὁ ἱερομόναχος Βενέδικτος κ. ἄ.

Δέν ἔλειψαν στό διάστημα αὐτό οἱ ἀγῶνες τους ἐναντίον τῶν Τούρκων, ὅπως τὸ 1657 πού ἀμύνθηκαν ἡρωϊκὰ κατὰ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Ὀθωμανῶν ὀπλαρχηγῶν Ἰμάμ Πασᾶ καὶ Βεῖκο καὶ τὸ 1658 ἐναντίον τῶν ἴδιων ὀπλαρχηγῶν πού τοὺς πολιορκοῦσαν μὲ 6.000 στρατιῶτες καὶ 4.000 σκαπανεῖς καὶ τοὺς ὀποίους μετὰ ἀπὸ ὀχτῶ μῆνες πολιορκία ἀπέκρουσαν, μὲ διάκριση τοῦ γενναίου Παργινοῦ Σπύρου Παλατίνου.

Τὸ 1705-1707 οἱ Βενετοὶ ὠχύρωσαν ξανά τὴν Πάργα, τὸ δὲ 1716 στὸν πόλεμο τῆς Τουρκίας μὲ τὴ Βενετιὰ, ἐξῆντα πέντε χιλιάδες Τούρκοι στρατιῶτες πού κυρίεψαν τὸ Βουθρωτὸ ἀπειλοῦσαν τὴν Πάργα τὴν ὀποία ἔσωσεν ὁ στρατάρχης τῆς Ἀριστοκρατίας καὶ προστάτης τῆς Κέρκυρας Ἰωάννης Μαθθίας Κόμης Σχυλλεμβοῦργος πού ἀνεκατέλαβε τὸ Βουθρωτὸ κ' ἔδιωξε τοὺς Τούρκους ἀπ' τὰ ἡπειρωτικὰ παράλια. Μὲ τὴ συνθήκη τοῦ Passarowitz τῆς 21 7-1718 ἡ Πάργα παρέμεινε στὴ Βενετσιάνικη προστασία.

Ἡ Πάργα σὰν λεύτερη πολιτεία συνεχίζει στὰ χρόνια αὐτὰ μιὰν ἀνοδικὴ πορεία πού τὴν κάνει τὸ στόλισμα τοῦ ἡπειρωτικοῦ χώρου. Ἐδῶ καταφεύγουν γιὰ νὰ σωθοῦν ἀπ' τὶς Τουρκικὲς διώξεις οἰκογενειακῶς οἱ Μπουκουβαλαῖοι, οἱ Γριβαῖοι, οἱ Καρακίτσοι, οἱ Κουσουβάρες καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἀπ' τὴ Θεσσαλία, τὴν Ἀκαρνανία καὶ τὴ Στερεά.

Οἱ κάτοικοι ξεπερνοῦν τὶς 6.000 ἀπ' τοὺς ὀποίους μόλις οἱ μισοὶ ἦταν ντόπιοι, ἀπ' τὶς παληὲς Παργινὲς φάρες. Προσαρτοῦνται τώρα στὴν Πάργα, ἡ Ράπιζα, ἡ Ἀρπίτσα,

ή Ζάρια, ή Σενίτσα, τὸ Φανάρι, ή Σπλάντζα κι' ή Ζέρα και δημιουργεῖται ή δημοκρατική πολιτεία τῆς αυτόνομης Πάργας. Χτίζονται καινούργια σπίτια στο Κάστρο και έξω ἀπ' αὐτό για νὰ χωρέσει τούς τόσους κατοίκους. Σπίτια ψηλά διώροφα και τριώροφα, ὁμορφα και ἐπιβλητικά μέ μια ἐσωτερική ἀτμόσφαιρα Βενετσιάνικη, καθαρά Εὐρωπαϊκή. Ἐνας λεπτὸς πολιτισμὸς καλλιεργεῖται πὺ στέριωσε πιότερο τὸ φιλελεύτερο πνεῦμα τῶν κατοίκων. Ἐδῶ δοξάστηκεν ὁ χριστιανισμὸς μ' ἓνα ἀγνὸ θρησκευτικὸ αἶσθημα. Πενήντα ἐκκλησιές εἶχεν ή Πάργα, οἱ περισσότερες τῶν ὁποίων ἦταν ιδιόκτητες. Δίκαια λοιπὸν ὁ Ἀραβαντινὸς τὴν ὠνομάζει «Προμαχῶνα τοῦ Χριστιανισμοῦ στήν Ἡπειρο¹⁶» ἐάν ή Πάργα μὴ ἤκμαζε χριστιανίζουσα κατὰ τὰς τελευταίας ἑκατονταετηρίδας φρονουμέν ὅτι ἐκ τῶν γειτνιαζόντων αὐτῇ χωρίων, οὐδὲν αὐτῶν ἐμελλεν ἵνα διατηρήσῃ τὸ χριστιανικὸν θρήσκευμα.»

Κι' ἦλθεν ἐδῶ τὸ 1767 ὁ ἔθναπόστολος Κοσμάς ὁ Αἰτωλός, πὺ για τίς πολλές ἐκκλησιές πὺ εἶδεν εἶπε: «οἱ πολλές ἐκκλησιές οὔτε διατηροῦν, οὔτε ἐνισχύουν τὴν πίστην μας ὅπως πρέπει. Ἡ πίστις δὲν ἐστερεώθη ἀπὸ ἀμαθεῖς Ἀγίους, ἀλλὰ ἀπὸ σοφοὺς και πεπαιδευμένους Ἀγίους, οἵτινες και τὰς Ἀγίας Γραφὰς ἀκριβῶς μᾶς ἐξήγησαν και διὰ θεοπνεύστων λόγων ἀρκούντως μᾶς ἐφώτισαν. Λοιπὸν, τέκνα μου Πάργιοι, πρὸς διαφύλαξιν τῆς πίστεως και ἐλευθερίας τῆς πατρίδος, φροντίσατε ἀνυπερθέτως νὰ συστήσετε σχολεῖον Ἑλληνικόν, δι' οὔ γνῶσονται τὰ τέκνα ὑμῶν, ὅπερ ὑμεῖς ἀγνοεῖτε.»¹⁷

Τοὺς συνέστησεν ἀκόμη νὰ γκρεμίσουν ἐκκλησιές για νὰ χτίσουν σχολειά, γιατί ἦταν σωστὸ πὺς σχολειά δὲν ὑπῆρχαν, ἀλλὰ ἐπέτρεπαν οἱ Βενετσιάνοι τὴν ιδιωτική ἐκπαίδευση, ὅπου και δίδαξαν ὁ Φιλόθεος Ἱερομόναχος (1765)

16. Π. Ἀραβαντινοῦ: ὅπου πὺ πάνω σελ. 185 σημ. α'.

17. Χρ. Περραιβοῦ: Βιογραφία Ρήγα, β' μέρος σελ. 52.

ὁ Ἀγάπιος Λεονάρδος (1779 - 1780), ὁ Ἀντρέας Ἰδρωμένος (1780), ὁ Χριστόφορος Περραιβὸς ποὺ ἔγραψε πρῶτος τὴν ἱστορία τῆς Πάργας τὸ 1803 κ. ἄ.

Στὰ χρόνια ἐκεῖνα, ἡ μάστιγα τῆς Ἡπείρου, ὁ Ἀλῆ Πασᾶς Τεπενλελῆς ποὺ διωρίστηκε σατράπης τῶν Γιαννίνων στὰ 1788, ἔβαλε σκοπὸ νὰ προσαρτήσῃ στὴ σατραπεία του τὶς Βενετσιάνικες ἠπειρωτικὲς κτίσεις. Χρησιμοποίησε γιὰ τὸ σκοπὸ του αὐτὸ τὴ ραδιουργία καὶ τὸ χρυσάφι, μιὰ ποὺ δὲν μποροῦσε ἀλλιῶς νὰ δράσει ἀφοῦ ὑπῆρχεν εἰρήνη μετὰ τῆς Τουρκίᾳς καὶ τῆς Ἑνετικῆς Ἀριστοκρατίας. Γιὰ τὴν Πάργα ἔγραφε στὸ Διβάνιο: «Ἐκ τῆς Πάργας θὰ ἐξέλθῃ ἡ κατὰ τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, πυρκαϊά. Ἐν αὐτῷ τεκταίνονται συνωμοσίαι κατ' αὐτῆς, ἐκεῖθεν προμηθεύονται τὰ ἀναγκαῖα οἱ ἐπίφοβοι Σουλιῶτα»¹⁸, καὶ παρῶτρυνε τὸ Διβάνι νὰ καταχτήσῃ τὴν Πάργα. Ἀντιστάθηκε ἥρωικὰ ἡ Πάργα σ' ὅλες τὶς ἐπιδρομὲς τῶν Ἀλβανῶν καὶ κυριώτερα τῶν Μαργαριτιωτῶν ποὺ τὶς προετοίμαζε καὶ τὶς ἐνίσχυεν ὁ Ἀλῆ Πασᾶς, ὡς τὸ 1797 ποὺ πέθανε τὸ λιοντάρι τοῦ Ἀγίου Μάρκου κι' ἡ πολιτεία περιῆλθε σὲ νέα κυριαρχία, στὶς λεγεῶνες τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας, μὲ τὴ συνθήκη τοῦ Campo - Formio. Καὶ σὰν ἡ Τουρκία ἦλθε σὲ πόλεμο μὲ τὴ Γαλλικὴ Δημοκρατία, στὶς 10 Σεπτέμβρη 1798, διατάζεται ἀπ' τὸ Διβάνι ὁ Ἀλῆ Πασᾶς ὅπως, σὲ συνεργασία μὲ τὸ συμμαχικὸ στόλο, τῆς Ρωσίας καὶ Τουρκίας, καταδιώξῃ τοὺς Γάλλους ἀπ' τὶς Ἡπειρωτικὲς πόλεις.

Ὁ Ἀλῆ Πασᾶς κατέλαβε ἀμέσως τὸ Βουθρωτὸ καὶ τὴν Πρέβεζα, προσπάθησε δὲ νὰ καταλάβῃ καὶ τὴν Πάργα μὲ τὴ Διπλωματία.

Στὸ Γάλλο στρατηγὸ τῆς Κέρκυρας Chabot γράφει: «...Ἐπάρχουν περιστάσεις εἰς τὰς ὁποίας ὀφείλει τις νὰ ὑποκύψῃ... Εὐρέθην εἰς τὴν σκληρὰν ἀνάγκην τοῦ νὰ κα-

18. Π. Π. Σ[αλαπάντα], ὅπου πρὶν ἀνω σελ. 108.

τάσχω τὸ Βουθρωτὸν καὶ τὴν Πρέβεζαν· ἡ Βόνιτσα εἶναι ἑτοίμη νὰ μοὶ ἀνοίξῃ τὸς πύλας, καὶ τολμῶ νὰ ἐλπίζω ὅτι καὶ ὑμεῖς θὰ θελήσετε νὰ μοὶ ἐκκενώσετε τὴν Πάργαν. Τὸ κοινὸν συμφέρον μας ἀπαιτεῖ τὴν παραχώρησιν ταύτης ἐκ μέρους σας... καθόσον μετὰ τὴν κατοχὴν τῶν θέσεων τούτων θὰ εἶναι ἀνεξάρτητος. Εἰς τὴν περίστασιν ταύτην θὰ δυνηθῶ νὰ σᾶς βοηθήσω, ἂν πολιορκηθῆτε ἐν ᾧ καιρῷ καὶ οἱ πολιορκηταὶ θὰ εἶναι εἰς τὴν διαθεσὴν μου ἕνεκα τῶν ἀναγκαίων, τὰ ὅποια βεβαίως δὲν θὰ στέρω νὰ τοῖς δίδω, χωρὶς νὰ ἐνοχοποιηθῶ ἀπέναντι τῆς πύλης...»¹⁹. Μὰ σὰν προσέκρουσε στὴν τιμιότητα καὶ γενναιότητα τοῦ Γάλλου στρατηγοῦ, ἀπευθύνεται μὲ πολλὰ γράμματά του στοὺς Παργινούς. Ἐνα ἀπ' αὐτά, τὸ ὁποῖο πῆγε ὁ αὐλικὸς του Χασάν·Ἐφέντης εἶναι τὸ παρακάτω:²⁰

«[Τ.Σ.] Ὁρισμὸς τοῦ Ὑψηλοτάτου Ἀλῆ Πασᾶ.

Εἰς ἐσᾶς Παργιωταῖς, ἄλλο δὲν σᾶς γράφω, μοναχὰ καὶ ἄλλην φορὰν σᾶς ἔγραψα καὶ δὲν ἐβάλατε αὐτὶ ἔς τὰ λόγια μου, μόνον στέκεσθε μαγκούριδες (ὑπερήφανοι), καὶ αὐτὸ τὸ μαγκουρλούκη δὲν σᾶς βγαίνει σὲ καλὸ, μὲ τὸ νὰ ἔχω κάτι ἄλλαις δουλιαῖς ἀλλοιώτικαις κατὰ τὸ παρὸν. Ἐγὼ δὲν θέλω τὸν χαλασμόν σας, μόνον νὰ εἴμασταν γειτόνοι καθὼς εἴμασταν, καὶ τὸ μεράκι μου (ἢ ἐπιθυμία μου), οὔτε νὰ σᾶς χαλάσω εἶναι, οὔτε Τούρκους νὰ στείλω αὐτοῦ, μόνον νὰ διώξετε καὶ σκοτώσετε τοὺς Φραντζέζους, ὅπου εἶναι αὐτοῦ, καὶ σᾶς στέλλω τὸν Χασάν Ἐφέντη, καὶ σᾶς κουβεντιάζει τὰ πάντα στοματικά. Ὅχι ἄλλο».

Πρέβεζα 16 Ὀκτωβρίου 1798.

Μὰ ἡ ἥρωϊκὴ φωνὴ τῶν κατοίκων ποὺ λικνίστηκε καὶ

19. Rouqueville, *Regeneration de la Grèce* Tom. 1 Pag. 135.

20. Χρ. Περραιβοῦ: ὅπου πρὸ πάνω σελ. 115.

σύνθεσε μιάν άθάνατη μελωδία τεσσάρων αίωνων, έκανε τούς Παργινούς ν' άπαντήσουν περήφανα και γενναία:

«Υψηλότατε Ά. Πασά, σε προσκυνούμεν

Έλάβομεν τά δύο σου γράμματα και έχάρημεν διά τήν υγείαν σου· τήν ύποταγή όποϋ ζητείς από ήμας, είναι άδύνατον νά τήν άπολαύσης, έπειδή τά ζωντανά σου παραδείγματα μās παρακινούν όλους εις τόν ένδοξον και έλεύθερον θάνατον, και όχι ποτέ εις τόν άτιμον και τυραννικόν ζυγόν μās γράφεις νά διώξωμεν τούς Σουλιώτες και σκοτώσωμεν τούς Φραντζέζους· τουτο όχι μόνο δέν δυνάμεθα νά κάμωμεν, αλλά και άν ήδυνάμεθα, πάλιν ήθελε τó άποφύγωμεν, διότι ή Πατρίς μας έχει τέσσαρας αίώνας όποϋ καυχάται διά τήν καλήν της πίστιν, τήν όποιαν πολλάκις και μέ τó αίμα της υπεράσπισε· πώς λοιπόν ήμείς τώρα νά άμαυρώσωμεν τήν δόξαν και υπόληψίν της; Ποτέ. Τó νά μās φοβεριζεις άδίκως, είναι εις τήν έξουσίαν σου, άλλ' οί φοβερισμοί δέν είναι τών μεγάλων ανθρώπων· και τó άλλο ήμείς δέν έγνωρίσαμεν ποτέ τó χρώμα του φοβερισμού, όσον έσυνηθίσαμεν τόν ένδοξον πόλεμο διά τής πατρίδος τά δίκαια.

Ό Θεός είναι δίκαιος, ήμείς έτοιμοι, ή ώρα περιμένεται νά δοξασθῆ ό νικητής· υγίαινε.

Πάργα 19 όκτωβρίου 1798

“Όλοι οί Πάργιοι μικροί και μεγάλοι.»

Οί γενναίοι Παργινοί έδειξαν τήν όλη άλληλογραφία τους στους Γάλλους τής Φρουράς, οί όποιοι τους έθαύμασαν και τους έδήλωσαν πώς ήταν έτοιμοι νά πολεμήσουν και νά πεθάνουν μαζί τους. Οί Παργινοί όμως δέν δέχτηκαν, φοβούμενοι δέ μήπως οί Γάλλοι πάθουν ότι και οί συμπατριώτες τους τής Πρέβεζας, τους έπεισαν νά φύγουν στην Κέρκυρα και μέ δάκρυα τους άποχαιρετοϋν. Ταυτόχρονα στέλνουν αντιπροσώπους στους Ρωσοτούρκους, πού

συναντιούνται μαζί τους στη Ζάκυνθο. Οι προτάσεις των αντιπροσώπων, όπως ή Πάργα τεθεί κάτω από την προστασία των δύο Αυτοκρατοριών για ν' αποφύγει τον κίνδυνο του 'Αλή Πασᾶ γίνονται δεκτές κι' έτσι τώρα στο περήφανο κάστρο της Πάργας ύψώνονται ή Ρωσική κι' ή Τουρκική σημαία. "Ένας περίτεχνος έλιγμός των αρχόντων της Πάργας. Για νά φιλοφρονήσουν κατά κάποιο τρόπο τον 'Αλή Πασᾶ στέλνουν τους αντιπροσώπους Νικόλαον Πετζάλην, Δημάκην Δεσίλα Μάστρακαν, 'Αθανάσιον Δεσίλαν Πάντζαν και Πανταζήν Βασιλᾶν, με την έντολή νά προσκυνήσουν τον 'Αλή και νά του γνωρίσουν τή συμφωνία τους με τους Ρωσοτούρκους. Στο γράμμα που τους ένεχείρισαν πρόσθεσαν «...ἂν δ' ἐξ' ἐναντίας ὁ ρηθεὶς πασᾶς δὲν εὐχαριστηθῆ εἰς μόνην τὴν προσκύνησιν, ἀλλ' ἐπιμείνη νά τους στενοχωρήσῃ κατὰ τὴν συνήθειάν του, ἀναιρέτως διὰ νά δεχθῶσι καὶ ὑπογράψωσι κακὴν τινα συνθήκην κατὰ τῆς Πατρίδος, ἡμεῖς ὅλοι συμφώνως διὰ νά αποφύγωσι τὸν κίνδυνον, τοὺς δίδομεν τὴν ἄδειαν νά μὴ ἀντιτείνωσιν ἐπιμόνως εἰς τὴν ἐπικίνδυνον αὐθαιρεσίαν του, ἐπειδὴ αἱ τοιαῦται συνθήκαι δὲν θέλει ποτὲ λάβωσι κύρος καὶ οὕτως ὑπογραφώμεθα».

Τη 25 ὀκτωβρίου Πάργα 1798.

Οἱ Πρόκριτοι τῶν Φυλῶν

Γιαννάκης Μάστρακας. Νικολός Δεσίλας Τζοῦκο, 'Αναστάσιος Βασιλᾶς, Γρηγόριος Βασιλᾶς, Δημήτριος Πετζάλης, 'Αθανάσιος Πετζάλης, Δημήτριος Μαυρογιάννης, Γιάννης Μανιάκης, Παναγιώτης Ζούλας, Νικολός Βιρβιτζιώτης, 'Αντώνιος Βέργος, 'Αθανάσιος Κορκουτζάκης, Βαγγέλης Καφείρης, καὶ Γιάννης Ζούγρης.

"Έξαλλος ἀπὸ τίς πληροφορίες τῶν αντιπροσώπων τῆς Πάργας ὁ 'Αλή Πασᾶς ἐγώιστικά καὶ σκληρὰ τοὺς εἶπε: «Παργιώτες! ὅσα μ' εἶπατε ὡς τώρα καὶ ὅσα ἄλλα θά

μέ είπετε, όλα είναι χαμένα και μπόσικα (άσήμαντα): αυτοί που έχουν τὰ καράβια όρίζουν μόνον τήν θάλασσα, έγώ έχω φερμάνι από τόν Βασιλέα μου όποϋ μέ προστάζει νά πάρω Πρέβεζαν, Πάργαν και Βόνιτζαν· λοιπόν έδω που ήλθετε σ' έμένα ως Βεκίληδες (πληρεξούσιοι) από τόν τόπο σας, πρέπει χωρίς άλλο νά μου δώσετε τήν Πάργαν μέ συμφωνίαν, όποϋ συμφέρει και εις τò Δεβλέτι και εις έσας, άλλέως δέν γίνεται».

Τότε από τούς άπεσταλμένους Παργινούς, ό Δημάκης Δεσίλας Μάστρακας μέ τόλμη του άπαντάει: «Οί συμπατριώται μας 'Υψηλότατε δέν μάς έδωκαν τήν έξουσίαν νά πραγματευθώμεν καμμίαν συνθήκην μέ τήν ύψηλότητά σου, άλλ' ό τόπος μας άμα τήν ίδη θα τήν άπορρίψη ως χαρτίον άγραφον». 'Η περήφανη άπάντησή του μένει άναπάντητη και τήν ίδια ώρα ό Γραμματικός του 'Αλή και ό Μητροπολίτης τής "Αρτας 'Ιγνάτιος συντάσσουν τή «Συνθήκη τών 'Επιτρόπων τής Πάργας μετά του 'Αλή Πασα» ή όποία ύπογράφεται στην «Πρέβεζα 30 όκτωβρίου 1798» από τόν 'Αλή και τούς: 'Ιγνάτιο, Μητροπολίτη "Αρτας, Νικολò Πετζάλη, Πανταζή Βασιλα, Δημάκη Δεσίλα Μάστρακα και 'Αθανάσιο Δεσίλα Πάντζα. Μέ τή συνθήκη αύτή ύπογράφηκε ή τέλεια ύποδούλωση τής Πάργας στον 'Αλή.

Μά ή συνθήκη δέν έγινε δεχτή άπ' τούς Παργινούς που έξεγέρθηκαν και κατά τής έπιτροπής και συνέλαβαν τόν αντιπρόσωπο του 'Αλή Πασα που ήλθε μέ τούς προϋχοντες νά ύψώσει στο κάστρο τò μπαϊράκι του. 'Η άρνησή τους αύτή κάνει τόν 'Αλή μέ τρεις χιλιάδες διαλεγμένους Τουρκαλβανούς και δυò χιλιάδες καβαλλαρέους νά έλθει στις 12 Νοέμβρη του 1798 στο Μαργαρίτι, έτοιμος νά έπιτεθει κατά τής Πάργας. 'Απ' τò Μαργαρίτι τούς στέλνει τὰ άπειλητικά του μηνύματα.

'Η Πάργα ξαναζει τις άθάνατες κι' αίώνιες στιγμές τής φυλής. 'Απ' τὰ βάθη τής ιστορίας ξεκινάει ή άμάραντη μνήμη. Και μιá φωνή μεταλλική ακούγεται. Μιá φωνή που συνεπαίρνει και γίνεται φοβερή βροντή. Τήν ρίχνουν

οί γερόντοι, οί γυναῖκες, τὰ κορίτσια, τὰ παιδιά, οί ἀγωνιστές. Ὅλοι μὲ τῆ θρυλικῆ τους ἀπάντηση.

«Μολῶν λαβέ... Τὸ δὲ τὴν πόλιν σοὶ δοῦναι...». Μιὰ ἀλύγιστη ἀπόφαση, ποὺ τοὺς ὑπαγορεύει τὸ παρακάτω γράμμα στὸν Ἄλῃ:

Ἐψηλότατε Ἄλῃ Πασᾶ, σὲ προσκυνοῦμεν

Τὸ ἔξαφνον γειτόνευμά σου ἐβγάζει τώρα κάθε ἀμβολίαν ἀπὸ ἡμᾶς, καὶ μᾶς φιλοδωρεῖ τὸν ὑπὲρ Πατρίδος γλυκύτατον θάνατον, ἢ νίκην· ἡμεῖς οὔτε Χριστάκην, οὔτ' ἄλλον τινὰ ἀπὸ τοὺς γείτονας ἀκούομεν· ὁ καπνὸς τῆς Πατρίδος μας καὶ τὸ ἀθῶον αἷμα τῆς Πρεβύζης, εἶναι εἰς ἡμᾶς δύο ὁδηγοὶ σοφώτατοι.

Αὐτὰ ὁποῦ ὀνομάζετε πανιά, ἡμεῖς τὰ ἐλάβομεν καὶ σεβόμεθα ὡς βασιλικὰς σημαίας, καὶ ὑποκάτω εἰς αὐτὰς θέλει νικήσωμεν, ἢ ἀποθάνωμεν ὅλοι, καὶ ἡ ὑψηλότης σου ἐναντίον εἰς αὐτὰς ἔρχεσαι, καὶ ὄχι εἰς ἡμᾶς, ὅτι ἡμεῖς τῶν δύο Βασιλέων εἴμεθα, καὶ ὡς πιστοὶ αὐτῶν δὲν θέλει ἀδικηθοῦμεν.

Ἐπειδὴ καὶ μᾶς δίδετε τὴν εἶδησιν, ὅτι ἕως τὸ βράδυ εἴσθε αὐτοῦ, ἡμεῖς σᾶς βεβαιοῦμεν, ὅτι εἴμεθα πάντοτε ἐδῶ, καὶ κατὰ τὸ παρὸν εὐρισκόμεθα ὠπλισμένοι εἰς τὰ μεθόρια.

Ἐγίαινε, καὶ ὁ Θεὸς ἅς δώσει τὸ δίκαιον εἰς ὅποιον γνωρίζει ἀθῶον».

1798 Νοεμβρίου 13 Πάργα.

Αὐθήμερόν.

Οἱ Προεστῶτες καὶ ὅλοι μικροὶ καὶ μεγάλοι τῆς Πάργας.

Ὅχι τόσοσιν οἱ ἀπαντήσεις τῶν Παργινῶν, ἀλλ' ἡ ἀπειλή γιὰ ἄμεση ἐπέμβαση τῶν δυὸ ναυάρχων κατεθουρήσαν τὸν Ἄλῃ ποὺ ἀναγκάζεται νὰ ξαναγυρίσει στὴν Πρέβεζα.

Κι' ἔρχεται ἡ λαϊκὴ μούσα νὰ δώσει τὴ διάρκεια
στοὺς ἐπικοὺς ἀγῶνες τῶν Παργινῶν κατὰ τοῦ Ἀλῆ Πα-
σᾶ, νὰ ὑμνήσει τοὺς ἥρωες ἐκείνους ποὺ λάτρευσαν τὴ μι-
κρὴ τους πατρίδα, ποὺ αἰῶνες ὀλάκερους ἔχυναν τὸ ἄλι-
κο αἷμα τους, θυσία ἱερὴ στὸ βωμὸ τῆς ἀθάνατης θεᾶς
τῆς λευτεριᾶς:

*Ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παιδιά,
ἀκοῦστε τὸν Ἀλῆ Πασᾶ,
πὼς τοὺς Τζάμιδες ὀρίζει,
καὶ τὴν Πάργαν φοβερίζει.
Γράφει χαρτιά καὶ προβοδᾶ,
στοὺς Παργινὸς καὶ χαιρετᾶ.*

*«Παργινοὶ μὴ ταραχθῆτε,
μόν' σ' ἐμένα προσκυνῆτε.
Τ' ἔχω φεομάνια φοβερὰ,
πὸ μέσ' ἀπὸ τὸν Βασιλιά,
Πάργα, Πρέβυζα νὰ πάρω,
κι' Ἀγια μαῦρα κομαντάρω».*

*Κι' ἡ Πάργα τ' ἀπεκρίθηκε
πὼς μὲ τὸν στόλον δέθηκε
τῆς Ρωσίας τῆς Τουρκίας
κι' ὄχι ἄλλης ἐξουσίας.
Ἀλῆ Πασᾶς ὡς τ' ἄκουσε
τῷ φάν' ὁ κόσμος χάλασε.*

*Πῶς τὸν ἔλλειπεν ἡ Πάργα
καὶ τὸ Σοῦλλ' ἀπὸ τὴν πάντα.
Ἄλλους σκοποὺς ἐφύλαγε,
κρυφοὺς δολίους τήραγε.
Μὰ ἡ Πάργα τοὺς γνωρίζει
καὶ δουφέκι τῷ γυρίζει.*

Ὡς φαίνεται Ἀλῆ Πασᾶ,
δὲν σὲ φοβοῦν τὰ μπουϊουρτιά.
Μὰ τῆς Πάργας τὸ δουφέκι,
δὲν σὲ κάμνει ἰταέτη²¹
Σὲ πρόσταξεν ὁ Βασιλιᾶς,
Φραντζέζους γιὰ νὰ κνηγᾶς.

Κὶ ὄχι τὸν ραγιᾶ νὰ σφάζης
καὶ μικρὰ παιδιὰ νὰ ἀρπάζης.
Δὲν εἶναι Πρέβυζα ἐδῶ
γιὰ νὰ τὴν πάρης ἐν ταύτῳ.
Μὲ πεζοῦρα καὶ καβάλλα
καὶ νὰ βλέπη τὴν τρομάρα.

Τὸν ἠρωϊσμὸ τῆς Πάργας, τὸ δημοτικὸ τραγούδι τὸν ἔκανε φωτοστέφανο, ποῦ οἱ γλυκειές του ἀνταύγειες φλογίζουν τίς ψυχές μας καὶ τίς ἀναφτερώνουν σ' ἐθνικὲς τρικυμίες. Γιατὶ μαζί μὲ τ' ἀθάνατο ἐκεῖνο ἔπος τοῦ Σουλιοῦ, μᾶς ἄφηκαν μιὰ βαρεῖα κληρονομιά. Στὸν τόπον ἐτοῦτο ἡ Λευτεριά κερδίθηκε τετρακόσια χρόνια. Μὲ ἀγῶνα καθημερινό. Μὲ μάχες ἀσύλληπτες. Οἱ Παργινοὶ γνώριζαν μόνο νὰ πολεμοῦν. Κρατοῦσαν ἀγκαλιὰ στὸν ὕπνο τους τὸ ντουφέκι. Οἱ γυναῖκες νανούριζαν τὰ παιδιὰ τους μὲ τὸ ὄραμα νὰ τὰ κάνουν ἀντρείους πολεμιστὲς καὶ μὲ τ' ἄλλο χέρι κρατοῦσαν τ' ἄρματα.

Τρεῖς φορές κυριεύτηκεν ἡ Πάργα καὶ τίς τρεῖς σύντομα ἀναστήθηκε μὲ τὴ μεγάλη φιλοπατρία τῶν παιδιῶν της. Ἔγινε ὁ φιλόξενος τόπος περίφημων ἀμαρτωλῶν καὶ κλεφτῶν κι' ἡ φοβερὴ πυριτιδαποθήκη γιὰ τὴν ὑπονόμευση τῆς Τουρκιάς. Ὑπῆρξε τὸ ἐλληνικὸ προπύργιο, σὲ χρόνια ποῦ ὄλα τᾶδερνε ἡ σκλαβιά καὶ μὲ ἔργα, μ' ἀθάνατα ἔπη πρόετοίμαζε τὴν ἀνάσταση τοῦ Γένους, βροντοφωνοῦ-

21. Ὑπόκλιση, ὑποταγή.

σε πώς έδω ζει ή Ελλάδα. Κάθε ντουφεκιά τών Παργινών έχυνε τó φώς τής παρουσίας του έθνους μας, τή φλόγα για μιάν άφύπνιση όλων τών σκλαβωμένων.

Η λαϊκή μουσα τραγουδοῦσε πονεμένα στα παιδιά τής Πάργας που δέν είχαν ποτέ, με τούς συνεχείς άγώνες, προϋποθέσεις να χαροῦν τή ζωή:

*«Παιδιά, σās κλαΐνε οί μάνες σας, αδέλφια οί αδελφάδες.
"Αντρες σās κλαΐν τὰ ταΐρια σας, σās κλαΐνε τὰ παιδιά σας.
Κόσμε γλυκέ, κόσμε πικρέ, κόσμε φαρμακωμένε,
κόσμε και ποιός θά σέ χαρεΐ και ποιός θά σέ κερδέσει;
θά σέ κερδέσουν τὰ βουνά, θά σέ χαροῦνε οί κάμποι».*²²

Γιατί αν κάτι υπήρχε τόν καιρό εκείνο να χαρεΐ στήν Πάργα ήταν μόνο τὰ άψυχα.

Τήν παλληκαριά τών Παργινών τήν ύμνει ένα πιό παλιό τραγούδι δημοτικό, με τούς παρακάτω στίχους:²³

*«Βεζύρης δέν σ' ενίκησε με τὰ πολλά τ' άσκέρια
έφευγαν Τουρκοι σα λαγοί στο παργινό ντουφέκι
κι' οί Διάπηδες δέν ήθελαν ναρθοῦν να πολεμήσουν.
Είχες λεβέντες σα θεριά, γυναΐκες αντρειωμένες,
ποδτρωγαν βόλια για φωμί, μαροῦτι για προσφάγι».*

Αυτοσκοπός τ' Αλή Πασα ήταν ή κατάληψη τής Πάργας που τούγινε έφιάλτης. Πίστευε πώς οί Σουλιώτες θάχαναν τó καταφύγιό τους τó πιό κύριο, τήν Πάργα, απ' όπου προμηθεύονταν τρόφιμα και πολεμοφόδια. Έτσι πείθει τόν ύπωναύαρχο του Τουρκικού στόλου που ήταν στα Έφτάνησα, τόν Καδηρ Βέη, ό όποιος συνηγορεΐ στήν Πύλη για τόν Αλή:» είναι ανάγκη, δια τήν ήσυχίαν τής Ό-

22. Τάκη Τσιάκου: «Η Πάργα» περιοδ. «Ηπειρωτ. Έστία» 1953.

23. Φάνη Μιχαλόπουλου: όπου πιό πάνω.

θωμανικής Αυτοκρατορίας, ἵνα ὁ Ἄλῃ Πασᾶς κατάσχη τὴν Πάργαν, καταστᾶσαν φωλεὰν τῶν ἀνταρτῶν καὶ τῶν κλεφτῶν Ἑλλήνων²⁴. Ὁ Ἄσλάν Ἄλῃς εἶναι ὁ μόνος ἄξιος, ἵνα καταπνίξῃ ἐν ἀκαρεῖ πᾶν κίνημα ἐπαναστατικὸν εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα». Γιὰ νὰ συγκατατεθεῖ ἡ Πύλη χρειάζονταν καὶ ἡ συγκατάθεση τοῦ Ρώσου ναύαρχου Οὐζακῶφ, ὁ ὁποῖος κατάλαβε τὴν πανουργία τοῦ Ἄλῃ καὶ τοῦ Καδὴρ Βέη καὶ ὑψώνει στὸ κάστρο τῆς Πάργας τὴ Ρωσικὴ σημαία μὲ τὴ διακήρυξη:

«Μέχρις οὗ συνεννοηθῶσι καὶ ἀποφασίσωσιν οἱ δύο σύμμαχοι αὐτοκράτορες τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Τουρκίας περὶ τῆς τύχης τῆς Πάργας, αὕτη διατελεῖ ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Ρωσίας».

Στις 21 Μάρτη τοῦ 1800 ὑπογράφηκε στὴν Κωνσταντινούπολη συνθήκη μεταξὺ Ρωσίας Τουρκίας μὲ τὴν ὁποία ἡ Πρέβεζα, Πάργα, Βόνιτσα καὶ Βουθρωτό, ἐκηρύχτηκαν Δημοκρατικὲς κάτω ἀπ' τὴν προστασία τῆς Τουρκίας.

Ὁ Ἄλῃ Πασᾶς τὴν ἴδια χρονιά (1800) ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ Σουλιοῦ καὶ γιὰ νὰ ἐνοχοποιήσῃ τοὺς Παργινούς ὅτι βοηθοῦσαν τοὺς Σουλιῶτες βάζει τὸ Μητροπολίτη τῶν Γιαννίνων Ἱερόθεο νὰ γράψῃ στὸν Ἐπίσκοπο Παραμυθίας, στὴ δικαιοδοσία τοῦ ὁποῖου ἦταν καὶ ἡ Πάργα, τὴν πῖο κάτω ἐπιστολή:

Πρὸς τὸν Ἐπίσκοπο τῆς Παραμυθίας.

«Θεοφιλέστατε Ἐπίσκοπε Παραμυθίας, ἐν ἀγίῳ πνεύματι ἀγαπητέ ἀδελφέ καὶ συλλειτουργέ κύρ Χρῦσανθε, χάρις εἶη σοὶ τῇ Θεοφιλίᾳ καὶ εἰρήνῃ παρὰ Θεοῦ.

«Φαίνεται ὅτι οἱ ἐπαρχιώται σου Παργινοὶ ἔχασαν

24. Τὴν ἐποχὴ αὕτη εἶχαν καταφύγει στὴν Πάργα οἱ ὀπλαρχηγοὶ Ἰσκος ἀπ' τὸ Βάλτο, ὁ Δράκος Γρίβας κι' ὁ Μαυρομμάτης ἀπ' τὴν Ἀκαρνανία, ὁ Στράτος ἀπ' τὸ Βάλτο κ. ἄ.

τὸν νοῦν τοὺς, καὶ δὲν ἤξεύρουσιν τί κάμνουσιν· ὅθεν ἰδοὺ ὁποῦ τοὺς γράφω διὰ νὰ ἀπέχουσιν ἀπὸ τοὺς Σουλιώτας, καὶ νὰ μὴ τοὺς βοηθοῦν οὔτε μὲ ἀνθρώπους, οὔτε μὲ μπαρούτια (πυρίτιδα), οὔτε μὲ ζαΐρέδες (ζωοτροφές). Νὰ τοὺς συμβουλεύσης καὶ ἡ Θεοφιλία σου, καθὼς τοὺς γράφω, διότι ὕστερον ὅ,τι ἀκολουθήσῃ ἅς ὄψωνται οἱ ἴδιοι. Μοῦ κακοφαίνεται ὅμως, ὁποῦ κοντὰ εἰς αὐτοὺς θὰ κακοπαθαίνης ὕστερον καὶ ἡ Θεοφιλία σου.

Ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ Χάρις εἶη μετὰ σοῦ.

Ἐν Ἰωαννίνοις 5 Ἰουλίου 1801

Ἐὸ Ἰωαννίνων Ἱερόθεος καὶ ἐν Χριστῷ ἀδελφός.»

Ταυτόχρονα ὁ Μητροπολίτης τῶν Γιαννίνων Ἱερόθεος ἀπευθύνεται καὶ στοὺς Παργινούς, στοὺς ὁποίους γράφει:

«Εὐγενεῖς Προεστῶτες καὶ λοιποὶ ἀπαξάπαντες κάτοικοι τῆς Πάργας σᾶς εὐχομαὶ καὶ σᾶς εὐλογῶ πατρικῶς.

«Ἐνας καλὸς καὶ ἄγρυπνος ποιμὴν χρεωστεῖ νὰ προφυλάττῃ πάντοτε τὰ πρόβατά του ἀπὸ κρημνοὺς, βράχους καὶ ἄγρια θηρία, καὶ τότε τὰ κερδίζει καὶ τὰ χαίρεται. Ὅθεν καὶ ἐγὼ ὡς καλὸς ποιμὴν τῶν λογικῶν μου προβάτων χρεωστῶ νὰ προφυλάττω αὐτὰ πάντοτε ἀπὸ πᾶσαν βλάβην καὶ ἀπώλειαν.

Καὶ ἄλλοτε σᾶς ἔγραψα, καὶ προφορικῶς ὅταν ἐπέρρασα ἀπὸ τὴν πατρίδα σας, σᾶς ὠμίλησα καὶ σᾶς ἐσυμβούλευσα πνευματικῶς καὶ πατρικῶς διὰ νὰ τραβήξετε χέρι ἀπὸ τοὺς Σουλιώτας καὶ νὰ μὴν τοὺς δίδετε καμμίαν βοήθειαν, οὔτε εἰς τὸν τόπον σας νὰ τοὺς δεχθῆτε, ἐπειδὴ εἶναι κακοῦργοι καὶ φερμανλίδες (ἀποκηρυγμένοι) ἀπὸ τὸ Δοβλέτι, καὶ ὅποιος δέχεται τοιοῦτους ἀνθρώπους, πίπτει καὶ αὐτὸς εἰς τὴν ἰδίαν ὀργὴν τοῦ Ὑψηλοῦ Δοβλετίου, καὶ εἰς τὸ τέλος ἀφανίζεται ἀπὸ τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. Σεῖς

ὅμως εἴτε ἀπὸ ἀνοησίαν σας, εἴτε ἀπὸ ἰσχυρογνωμίαν σας, εἴτε ἀπὸ ξένας κακὰς συμβουλὰς παρακινούμενοι, δὲν ἐδώσατε ποτὲ ἀκρόασιν καὶ κλίσιν εἰς τὰς πατρικὰς καὶ σωτηριώδεις διὰ τὴν πατρίδα σας νουθεσίας μου, ἀλλ' ἀκούετε, ὡς μανθάνω, τὰς συμβουλὰς τοῦ Περραιβοῦ, ὁ ὁποῖος σὰς ἀπατᾷ, καὶ δὲν ἠξεύρετε ὅτι αὐτὸς μὲ κάποιον Ρήγα Θεσσαλὸν καὶ μὲ ἄλλους μερικοὺς παρομοίους λογιωτάτους συνεννοημένοι καὶ μὲ τοὺς Φραντζέζους ἐσκόπευον νὰ κάμουν ἐπαναστάσεις κατὰ τοῦ κραταιοτάτου Σουλτάνου. Ἄλλ' ὁ μεγαλοδύναμος Θεὸς τοὺς ἐπαίδευσε κατὰ τὰς πράξεις των μὲ τὸν θάνατον, ὅπου τοὺς ἔπρεπε μόνος δὲ ὁ Περραιβὸς ἐσώθη διὰ τὰς ἰδικὰς σας ἀμαρτίας! Λοιπὸν, ἂν θέλετε τὴν σωτηρίαν καὶ εὐτυχίαν σας τραβᾶτε χέρι, ὡς προεῖπα, ἀπὸ τὴν φιλίαν τῶν Σουλιωτῶν, καὶ ζητήσατε, ὄχι τὰς συμβουλὰς τοῦ Περραιβοῦ καὶ τῶν ἄλλων, ἀλλὰ τὸ γληγορώτερον τὴν χόριν καὶ τὴν σκέπην τοῦ Ὑψηλοτάτου Βεζύρη, τὴν ὁποίαν ἐλπίζω νὰ τὴν λάβετε, ἐπειδὴ, ὅταν ἴδω τὴν μετάνοιάν σας, θέλει προσπέσω εἰς τὰ γόνατά του, νὰ τὸν παρακαλέσω νὰ συγχωρέσῃ τὰ περασμένα σφάλματά σας, ὅπου ἀρνηθήκατε τὴν συμφωνίαν, ὅπου ἐκάμετε μὲ τὴν ὑψηλότητά του εἰς Πρέβεζαν, καὶ εἶμαι βέβαιος, ὅπου δὲν θὰ πέσῃ κάτω ὁ ριτζάς μου (ἢ παράκλησίς μου). Ἄν ὅμως μείνητε ἀμετανόητοι, καθὼς ἕως τώρα, τότε ὁ Θεὸς μέλλει νὰ σὰς παιδεύσῃ διὰ τὴν παρακοὴν σας, καὶ τὸ κρίμα τῶν κεφαλιῶν σας ἄς εἶναι εἰς τὸ λαιμὸν σας καὶ εἰς τοῦτον καὶ εἰς τὸν ἄλλον κόσμον. Ἐγὼ ἔκαμα τὸ πνευματικὸν καὶ τὸ πατρικὸν χρέος. Ὅθεν δὲν πρέπει νὰ σὰς μείνη κανὲν παράπονον ἐναντίον μου, καὶ ὑγιαίνετε.

Ἐν Ἰωαννίνοις τῇ 5 Ἰουλίου 1801

Ἱερόθεος Μητροπολίτης Ἰωαννίνων

καὶ ἐν Χριστῷ εὐχέτης σας».

Τὰ δυὸ παραπάνω γράμματα ποὺ δημιουργοῦν μιὰ

πολύ δυσμενῆ κρίση γιὰ τὴ μορφή τοῦ Μητροπολίτη Ἱερό-
θεου, δὲν βρῆκαν καμμιά ἀπήχηση στοὺς ἀποδέκτες τους.
Ὁ Ἐπίσκοπος Παραμυθιάς Χρῦσανθος μὲ γενναιότητα καὶ
μὲ πίστη στὰ πεπρωμένα τοῦ Ἔθνους, συνεχίζει τὴν πα-
ράδοση τοῦ ματωμένου ράσσου. Συμβουλεύει τοὺς Παργι-
νοὺς νὰ βοηθοῦν ὅπωςδήποτε τοὺς Σουλιῶτες, καὶ «εἰς τὸν
ἐχθρὸν τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος ποτέ νὰ μὴν ὑπακού-
σωσιν». Μὲ τίς πατριωτικὲς παραινέσεις του φλογίζονται
οἱ Παργινοὶ οἱ ὁποῖοι στέλνουν στὸ Μητροπολίτη τῶν
Γιαννίνων Ἱερόθεο, τὴν πιὸ κάτω ἐμπνευσμένη ἐπιστολή:

«Πανιερώτατε Μητροπολίτα,
Υἱικῶς Σᾶς προσκυνοῦμεν.

«Τὴν σεβαστὴν ἐπιστολήν σας ἐλάβομεν καὶ πάντα τὰ
ἐν αὐτῇ ἐκαταλάβαμεν. Ἡθέλαμεν βεβαίως παραδεχθῆ καὶ
ἀκολουθήσει τὰς συμβουλὰς σας, ἐὰν αὗται ἦσαν σύμφωνοι
μὲ τὰς περιστάσεις καὶ τὰ συμφέροντα τῆς πατρίδος. Ὁρ-
θὴ τῷ ὄντι καὶ κατάλληλος ἢ παραβολὴ τοῦ ποιμένος, τὴν
ὁποῖαν μᾶς προτείνετε, ἀλλ' ὅταν κατὰ δυστυχίαν ὁ ποι-
μὴν πάσχη ὀφθαλμίαν καὶ βραδυποδίαν, πῶς δύναται τό-
τε, Πανιερώτατε, νὰ προφυλάξῃ τὰ πρόβατά του ἀπὸ τοὺς
κρημνοὺς καὶ τοὺς βράχους καὶ ἀπὸ τὰ ἄγρια θηρία;

Μᾶς συμβουλεύετε νὰ μὴ δεχθῶμεν εἰς τὸν τόπον μας
τοὺς Σουλιῶτας, οὔτε νὰ βοηθήσωμεν, ὄντας κακούργους,
ὡς λέγετε καὶ ἀποκεκηρυγμένους ὑπὸ τοῦ Δοβλετίου. Ἡ-
μεῖς οὔτε συμμαχίαν ἔχομεν μ' αὐτοὺς οὔτε μυστικὴν τινὰ
ἐταιρίαν. Τοὺς δεχόμεθα εἰς τὴν πατρίδα μας ὄχι ὡς κα-
κούργους καὶ φερμανλίδες, ἀλλ' ὡς ὑπερμάχους τῆς θρη-
σκείας καὶ ὑπηκόους φορολογουμένους τοῦ Σουλτάνου,
πρὸς τοὺς ὁποῖους πωλοῦντες τὰ προϊόντα τοῦ τόπου μας
ὠφελούμεθα. Τὸ αὐτὸ σύστημα διατηροῦμεν ἔκπαλαι καὶ
τώρα μὲ ὄλους τοὺς λοιποὺς τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους εἴ-
τε Τούρκους, εἴτε Χριστιανούς, διότι δὲν δυνάμεθα ἄλλως
νὰ ποριζώμεθα τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα.

«Κοί ἡμᾶς ἀδικεῖτε, Πανιερώτατε, καὶ τὸν Περραιβὸν συκοφαντεῖτε λέγοντες, ὅτι ἀκολουθοῦμεν αὐτοῦ καὶ ὀχί τῆς Πανιερότητός σας τὰς συμβουλὰς. Βεβαιωθῆτε ὅτι καὶ ἡμεῖς πάντες γνωρίζομεν τῆς πατρίδος τὰ συμφέροντα καὶ ὁ Περραιβὸς τὰ αὐτὰ αἰσθήματα τρέφει. Ὅθεν οὔτε αὐτὸς ἡμᾶς ἀπατᾶ, οὔτε ἡμεῖς παρ' αὐτοῦ πλανώμεθα. Τὸν κατακρίνετε πρὸς τούτοις, διότι συνέπραξε μετὰ τοῦ ἀοιδίμου Ρήγα καὶ ἄλλων, ὡς λέγετε, λογιωτάτων ὁμογενῶν κατὰ τοῦ Σουλτάνου· ἢ κατάκρισις αὕτη εἶναι ἀντίχριστος, νομίζομεν, διότι ὁ ἴδιος Ἰησοῦς Χριστὸς μᾶς διδάσκει τρανότατα, λέγων, «Μάχου ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος». Τίς ἄρα φιλόχριστος καὶ φιλόπατρις τολμᾶ ἔπειτα ἀπὸ τὸ θεῖον τοῦτο ἀξίωμα νὰ καταδικάσῃ τὰς πράξεις τοῦ ἀοιδίμου Ρήγα καὶ τῶν συνεταίρων αὐτοῦ; Οὔτε τῆς παρούσης ἐποχῆς, οὔτε τῆς ἰδικῆς μας δυνάμεως ἔργον εἶναι, Πανιερώτατε, νὰ κρίνωμεν τὰ ἐμβριθῆ αἰσθήματα αὐτῶν. Ταῦτα εἰς ἄλλας περιστάσεις ἢ ἀμερόληπτος τοῦ ἔθνους ἱστορία μέλλει νὰ ἐξιχνιάσῃ καὶ ἡ ἐπερχομένη γενεὰ νὰ κρίνῃ περὶ τῶν πράξεων των.

Καὶ ἡμεῖς ὄντες ὁπαδοὶ πάντοτε καὶ ἐκτελεστοὶ τοῦ μνησθέντος θεοῦ ἀξιώματος, σὰς ἀπαλλάττομεν, Πανιερώτατε, εἰς τὸ ἐξῆς ἀπὸ τὴν πρὸς τὸν ὑψηλότατον Βεζύρη μεισιτεῖαν καὶ ἰκεσίαν ὡς μᾶς ὑπόσχεοθε, διότι εἰς ἡμᾶς ἀρκεῖ ἡ σκέπη καὶ ἡ εὖνοια τοῦ ὑψηλοῦ καὶ κραταιοῦ Δοβλετίου, ὑπὸ τοῦ ὁποῖου τὴν προστασίαν μᾶς ἔθεσεν ἡ συνθήκη τοῦ 1800, καὶ τὴν ὁποῖαν σεβόμεθα εἰλικρινῶς, καὶ εὐχόμενοι ὑπὲρ τῆς μακροβιότητος τῆς αὐτοῦ Μεγαλειότητος δὲν ἀμφιβάλλομεν ὅτι θέλει μᾶς προστατεύσῃ ὡς πιστοὺς ὑπηκόους καὶ εὐπειθῆ τέκνα αὐτῆς.

Ἐν τοσούτῳ εὐγνωμονοῦντες ὑμᾶς Πανιερώτατε, διὰ τὰς πνευματικὰς καὶ πατρικὰς πρὸς ἡμᾶς συμβουλὰς σας ὑποσημειούμεθα μὲ βαθυτάτον σέβας.

Τῆς ὑμετέρας Πανιερότητος
τέκνα ἐν Χριστῷ εὐπειθῆ.

Πάργα 10 'Ιουλίου 1801.

Οί Προεστῶτες καὶ ἅπας ὁ λαὸς τῆς Πάργας.

Μιὰ ἐγέρωχη ἀπάντηση ποὺ ἐξοργίζει τὸν 'Αλῆ Πασᾶ, ὁ ὁποῖος συλλαμβάνει καὶ ρίχνει στὶς σκοτεινὲς φυλακὲς του, τοὺς συγγενεῖς τοῦ 'Επίσκοπου Παραμυθιάς Χρῦσανθου ποὺ ἔμεναν στὰ Γιάννινα, ἤτοι τὴ μητέρα του, δύο ἀδελφούς του καὶ δυὸ ἀδελφές του μὲ τοὺς ἄνδρες τους. Μετὰ τὴν πράξη του αὐτὴ γράφει ὁ 'Αλῆς στὸ Χρῦσανθο:

«[Τ.Σ] 'Απὸ τὸν 'Αλῆ Πασσᾶν

«'Υμέτερε δουχατζή (εὐχέτα) δεσπότη τῆς Παραμυθίας.

Μετὰ τὸν χαιρετισμὸν μου σὲ φανερώνω ὅτι ἐδῶ ἤρθεν ὁ Χασάν 'Αγᾶς Τσάπαρης (γνωστὸς τοῦ Δεσπότη Χρῦσανθου) μὲ ἔκανε ριτζὰ διὰ τέσένα καὶ ἐγὼ διὰ τὸ χατήρι του καὶ μαντὰμ ὁποῦ (ἐπειδὴ) εἶχες εὐρεθῆ τζιράκι μου ὄλα τὰ σούτζια σου (τὰ σφάλματα) τὰ χάρισα, διὰ τοῦτο λαμβάνοντες τὸ παρόν μου δίχως ἄλλο καὶ δίχως κανένα σου μπεχέ (ὑποψία) νὰ κινήσης καὶ νὰ ἔλθης ἐδῶ, ὅτι εἶσαι τζιράκι δικό μου καὶ σὲ ἀγαπῶ καλλίτερα ἀπὸ ὄλους, μόνε μουτλάκ (χωρὶς ἀναβολή) νὰ ἔλθης καὶ νὰ μὴ βάνης τίποτε εἰς τὸν νοῦν, καὶ ὄχι ἄλλο. 'Υγίαινε.

'Ιωάννινα 8 Μαρτίου 1802».

Μιὰ παγίδα ποὺ ἀντιλαμβάνεται ὁ γενναῖος Χρῦσανθος. Γιὰ νὰ σώσει ὄμως τοὺς δικούς του, μὲ ἀκλόνητο φρόνημα παρουσιάζεται στὸν 'Αλῆ, ὁ ὁποῖος τὸν κλείνει στὶς φυλακὲς του. Στὰ τρομερὰ αὐτὰ κρατητήρια πεθαίνει ἡ μητέρα καὶ ἕνας ἀπ' τοὺς ἀδελφούς τοῦ Χρῦσανθου. Οἱ ἄλλοι συγγενεῖς του καὶ ὁ ἴδιος ὁ 'Επίσκοπος Χρῦσανθος ἀπολύθηκαν ἀπ' τὶς φυλακὲς, ἀφοῦ δόθηκαν στὸν 'Αλῆ ὀκτῶ χιλιάδες γρόσια. 'Ο Χρῦσανθος γυρίζοντας στὴν Πα-

ραμυθιά ὄχι μόνο δὲν ἐξυπηρέτησε τὰ συμφέροντα τοῦ Ἄλῃ, ἀλλ' ἀπὸ τὸν ἄμβωνα τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Πάργας δίδασκε στοὺς Παργινοὺς τὴ λατρεία τῆς Θρησκείας καὶ τὸ ἱερὸ χρέος γιὰ τὴν πατρίδα. Μετανοιωμένος ὁ Ἄλῃς ποὺ δὲν σκότωσε τὸ Χρῦσανθο καὶ μὲ φανερὴ προσποίηση ὅτι δὲν γνῶριζε τὴ νέα διαγωγή τοῦ Ἐπίσκοπου, τοῦ γράφει:

«[Τ.Σ] Δουχατζή μου Ἐπίσκοπε Παραμυθίας
κὺρ Χρῦσανθε.

«Μετὰ τὸν χαιρετισμὸν μου σὲ φανερώνω ὅτι ἔμαθα ὅπου αὐτοῦ εἰς τὴν Πάργαν ἦρθεν ἓνας ἄνθρωπος τοῦ Ἰμ-
πραῖμ Πασσᾶ ἀπὸ τὸ Μπεράτι μὲ ἄσπρα· καὶ δὲν ξεύρω
τί ἀνακατώματα πασχίζει νὰ κάμη καὶ γιὰ νὰ σηκώσῃ τὴν
ἡσυχίαν τοῦ κόσμου· διὰ τοῦτο ἐσύ, μαντάμ καὶ εἶσαι δι-
κός μου, γιὰ ὅπου σοῦ γράφω μὲ μαξοὺς (ἕκτακτον) ἄν-
θρωπὸν μου, νὰ μοῦ φανερώσῃς ὅλην τὴν ἀλήθειαν, ποίαν
ἡμέραν ἦρθεν αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος, καὶ πῶς τὸν λένε καὶ
διατί ἦρθεν, ὅλα αὐτὰ τὰ χαμπάρια νὰ μοῦ τὰ φανερώσῃς
μὲ αὐτὸν τὸν ἄνθρωπὸν μου· καὶ ἀκόμα ἀγαποῦσα νὰ ἔρ-
χουσουν ἐσύ νὰ μὲ ἀνταμώσῃς κρυφὰ σὲ κανένα μέρος,
χωρὶς νὰ σὲ ξεύρῃ κανένας, ὅπου σὲ ἔχω κουβένταις χρεια-
ζούμεναις νὰ σὲ εἰπῶ· καὶ τὸ καλύτερον αὐτὸ εἶναι, ὅπου
νὰ ἔρθῃς μόνος νὰ μοῦ τὰ φανερώσῃς καὶ εὐθύς νὰ γυρί-
σῃς ὀπίσω· κάλα δὲν ἐρθῇς, νὰ μοῦ τὰ φανερώσῃς μὲ γράμ-
μα σου· ὅλα αὐτὰ καὶ ὑγίαινε.

Ἰωάννινα 1 ὀκτωβρίου 1802».

Ὁ Χρῦσανθος μὲ τὴν ἀθάνατη ψυχὴ οὔτε μὲ ἀπάντη-
ση δὲν ἀξίωσε τὸ παραπάνω γράμμα τοῦ Ἄλῃ, ὁ ὁποῖος
συλλαμβάνει πάλι καὶ ρίχνει στὶς φυλακὲς ὄλους τοὺς συγ-
γενεῖς τοῦ Χρῦσανθου. Ἀτρόμητος ὁ Δεσπότης συνεχίζει
τὸ μεγάλο του πατριωτικὸ ἔργο. Μὲ εἰσήγηση τοῦ Ἄλῃ ἡ
Μεγάλῃ Ἐκκλησιᾷ τοποθετεῖ στὴν ἔδρα τῆς Παραμυθιάς
ἄλλον Ἐπίσκοπον, ὁ ὁποῖος, κατόπιν ἀπειλῆς τῶν Παργι-

νών και για τὴ ζωὴ του ἀκόμη ἂν ἐπέμενε νὰ καταλάβει τὴν Ἐπισκοπὴ Παραμυθιάς, ἐπιστρέφει στὰ Γιάννινα.

Ὁ Ἄλῃς μελετᾷ πιά τὸ θάνατο τοῦ Χρύσανθου. Συνεργό του βρῆκε ἕναν κακοῦργο Παργινὸ ἐξόριστο, ἀδελφὸ ἑνὸς κακοηθεστάτου ἱερομόναχου Κακοῖωσήφη τὸν ὁποῖο γιὰ τὶς βδελυρὲς του πράξεις εἶχεν ἐξεκκλησιάσει ὁ Ἐπίσκοπος Χρύσανθος. Τὴν ἐγκληματικὴ αὐτὴν οἰκογένεια εἶχαν διώξει οἱ Παργινοὶ ἀπ' τὸ χῶμα τους, μὰ τὴ συγκέντρωσε στὴν αὐλὴ του ὁ Ἄλῃς. Σ' αὐτοὺς ἀνέθεσε τὴ δολοφονία τοῦ Χρύσανθου. Ἔρχεται τοῦτος ὁ δολοφόνος στὴν Πάργα καὶ μαθαίνει σὲ ποῖο σπίτι ἔμενεν ὁ Χρύσανθος. Στὸ σπίτι αὐτὸ βρίσκονταν μεγάλη ποσότητα μπαρουτιοῦ. Κι' ἕνα μεσημέρι πού κοιμῶνταν ὄλοι, βάζει φωτιά. Ἀνατινάζεται τὸ σπίτι καὶ κάτω ἀπ' τὰ ἐρείπια του βρῆκαν τὸ θάνατο ὀκτῶ μέλη τῆς οἰκογένειας. Ὁ μόνος πού σώθηκε ἦταν ὁ Χρύσανθος. Δυὸ ὥρες μετὰ τὰ γεγονότα ὁ ἐπίσκοπος Χρύσανθος, ὕστερα ἀπὸ παρακλήσεις φίλων του, φεύγει γιὰ τοὺς Παξοὺς.

Σὰν ἀπέτυχαν τὰ σχέδιά του, ὁ ἐπίτροπος τῆς Πύλης στὴν Πρέβεζα Ἀβδουλάχ Βέης γράφει μὲ ὑπαγόρευση τοῦ Ἄλῃ, στοὺς Παργινοὺς τὸ πιὸ κάτω γράμμα:

«[Τ.Σ] Ἀπὸ τὸν Ἀβδουλάχ Βέην ἐφέντην διοικητὴν τῆς Πάργας, Πρεβέζης, Βονίτζης καὶ Βουθρωτοῦ κ.λ.π. πρὸς τοὺς εὐγενεστάτους Προεστῶτας καὶ λοιποὺς κατοῖκους τῆς Πάργας.

«Τὸ χρέος παντὸς καλοῦ διοικητοῦ εἶναι νὰ διατηρήσῃ καὶ προστατεύσῃ τοὺς ὑπηκόους του, καὶ οὗτοι χρεωστοῦν νὰ ὑπακούωσιν εἰς τὰς διαταγὰς του· καὶ τότε μένουν εὐχαριστημένα καὶ τὰ δυὸ μέρη. Ἐγὼ ἀπὸ τὸ μέρος μου ἐξεπλήρωσα τὸ χρέος μου, ἀλλ' ἐσεῖς δὲν ἐξετελέσατε τὸ ἰδικόν σας, καὶ παρεγνωρίσατε τὰς πατρικὰς μου συμβουλὰς, θέλοντες μὲ τὸν τρόπον τοῦτον τὸν ἀφανισμόν τῆς Πατρίδος σας. Καὶ ἄλλην φορὰν σὰς ἔγραψα ὅτι ἂν

δέν θέλετε τὸ κρῖμα τόσον ἀθῶων συμπολιτῶν σας, ἀποδιώξατε ἐκ τῆς πατρίδος σας τοὺς Σουλιώτας, διότι εἶναι φερμανλίδες ἀπὸ τὸ ὑψηλότατον Δοβλέτι, καὶ νὰ στείλετε ἐδῶ εἰς ἐμένα δυὸ τρεῖς προὔχοντας νὰ ὁμιλήσω στοματικά. Ἄν κσι τώρα ἀμελήσετε τὰς διαταγὰς μου καὶ συμβουλὰς μου ἐγὼ δέν ἀνακατῶνομι εἰς ὅτι κακὸν θὰ συμβῆ διὰ τὴν πατρίδα σας, ἔστω πρὸς εἶδησιν καὶ ὑγιαίνετε.»

«Πρέβεζα τῆ 13 Μαρτίου 1804»

Μὲ τὸν ἴδιο ταχυδρόμο στέλνει στοὺς Παργινοὺς ὁ Ἄβδουλάχ Βέης καὶ τὸ παρακάτω γράμμα πού ἔγραψαν μέ δική του πίεση οἱ προὔχοντες τῆς Πρέβεζας:

«Ἀδελφοὶ Προεστῶτες τῆς Πάργας,

«Μὲ μεγάλην τῆς ψυχῆς μας θλίψιν σᾶς γράφομεν ὅτι ἡ κακὴ κυβέρνησις μας ἔφερε τὸν ὄλεθρον τῆς Πατρίδος. Οἱ Σουλιῶται εἶναι φερμανλίδες ἀπὸ τὸν βασιλέα μας, διὰ τοῦτο πρὸς τὸ συμφέρον τῆς πατρίδος σας νὰ τοὺς διώξετε, διότι ὁ κίνδυνος αὐτῆς εἶναι ἄφευκτος. Ἀκούσατε, ἀδελφοί, τὰς καλὰς συμβουλὰς τοῦ Βέη ἐφέντη μας διὰ νὰ μὴ χαθῆτε ἀδίκως. Ἡμεῖς ὡς Χριστιανοὶ ἀδελφοὶ συμπονοῦμεν καὶ διὰ τοῦτο σᾶς γράφομεν νὰ μὴν πάθετε, ὅ,τι πάθαμεν καὶ ἡμεῖς καθὼς ἠξεύρετε· εἰς τὴν θέλησιν σας εἶναι ἢ νὰ σωθῆτε ἢ νὰ χαθῆτε· ταῦτα καὶ ὑγιαίνετε.

«Πρέβεζα 13 Μαρτίου 1804

«Οἱ φίλοι Σας

Νικόλαος Ρέντζος

καὶ Νικόλαος Κιτζίλης».

Οἱ Παργινοὶ ἀφήνουν ἀναπάντητες καὶ τίς δυὸ ἐπιστολές. Μὲ τοὺς γενναίους Σουλιῶτες ἐτοιμάζουν τὴν ἄμυνά τους. Μὲ τὴν εὐκαιρία πού κηρύχτηκε τὸ 1806 ὁ πόλεμος μεταξὺ

Ρωσίας και Πύλης, ὁ Ἄλῆς ἔχοντας στήν κυριαρχία του τὸ Βουθρωτό, διατάζει τὸ γιό του Βελλῆ Πασᾶ, νὰ καταλάβει τὴν Πρέβεζα.

Ὁ Βελλῆς γίνεται κύριος τῆς Βόνιτσας καὶ τῆς Πρέβεζας ἀπ' τὴν ὁποία διώχνει μετὰ ἀπὸ σκληρὴ κακοποίηση, τὸν ἐκπρόσωπο τῆς Πύλης Ἀβδουλάχ Βέη. Τὸ Μάη τῆς ἴδιας χρονιᾶς μὲ εἴκοσι χιλιάδες Ἀλβανοὺς ἐκστρατεύει ὁ Ἄλῆς κατὰ τῆς Πάργας πού ἀντέχει ἀκόμη. Μὲ τὴ συνθήκη πού ὑπογράφηκε στὸ Τιλοῖτ μεταξύ Γαλλίας καὶ Ρωσίας, ἡ Πάργα περιέρχεται στὴ Γαλλικὴ προστασία. Στις 7 Ἰούλη 1807 ἐγκαθίσταται στὴν Πάργα Γαλλικὴ Φρουρὰ καὶ ὑψώνεται στὸ Κάστρο ἢ Σημαία τῆς.

Ὁ Ἄλῆς προσπαθεῖ νὰ ἐξαγοράσει τὴν Πάργα ἀπὸ τὸ Γάλλο στρατάρχη τῆς Κέρκυρας Καίσαρα Βερτιέρ, στὸν ὁποῖον ταυτόχρονα στέλνουν κι' οἱ Παργινοὶ πρεσβεῖα τους ἀπὸ τρεῖς προὔχοντες πού τοῦ ἐξιστοροῦν τὰ παθήματά τους καὶ τίς ἄγριες προθέσεις τοῦ Ἄλῆ. Ὁ γενναῖος στρατάρχης, γνήσιο τέκνο τῆς Γαλλίας πού ἀγωνίζονταν γιὰ ὑψηλές ἰδέες καὶ ἔσπειρε τὸν καιρὸ ἐκεῖνο πανανθρώπινα ἰδεώδη, μὲ ἀναφορὰ του στὸ Ναπολέοντα εἰσηγεῖται ἔνθερμα καὶ μὲ συγκίνηση τὴν προστασία τῆς Πάργας, ταυτόχρονα δὲ γράφει στοὺς Παργινοὺς:

«Ἀνδρεῖοι τῆς Πάργας κάτοικοι.

«Ὑπεσχέθην ἵνα μεσιτεύσω παρὰ τῷ ἡμετέρῳ Σεβαστῷ Αὐτοκράτορι τῷ Μεγάλῳ Ναπολέοντι, ὅπως ἡ χώρα ὑμῶν συνενωθῆ μετὰ τῆς Ἰονίου Πολιτείας. Διητήρησα τὴν ὑπόσχεσίν μου, καὶ ἔχω πλήρη πεποίθησιν περὶ τῆς ἐπιδοκίμασίας τοῦ Βασιλέως μου (τοῦ προστατεύοντος τὰ πολεμικὰ καὶ γενναῖα ἔθνη), ὡς πρὸς τὴν ἀπόφασίν μου περὶ τῆς μὴ παραχωρήσεως τῆς χώρας ὑμῶν εἰς τὸν Βεζύρη τῆς Ἄλῆ Πασᾶν.

«Προσφέρων εἰς ὑμᾶς ὡς δεῖγμα τῆς ἀσφαλείας ὑμῶν τὴν Γαλλικὴν σημαίαν καὶ φρουράν, ἀναδέχομαι τὴν ὑποχ-

ρέωσιν τῆς ὑπερασπίσεως ὑμῶν κατὰ παντός ἐχθροῦ. Μείνατε λοιπὸν ἡσυχοί. Οὐδέποτε θέλετε προσβληθῆ, καὶ μετ' οὐ πολὺ θέλει σᾶς ἀναγγελθῆ ὅτι σὶ ἐπιθυμίαι ὑμῶν ἐπραγματοποιήθησαν, καὶ ἡ ἀπόφασις γείνει κατὰ τὴν ἔφεσιν ὑμῶν.

«Γράφω πρὸς τὸν Κυριάρχην μου, τὸν Αὐτοκράτορα καὶ Βασιλέα μου, ὅτι εἴσθε ἄξιοι τῆς συμπαθείας του.

Κέρκυρα 10 Σεπτεμβρίου 1807.

Καῖσαρ Βερτιέρ».

Μὲ τὸ «Χριστὸς Ἄνεστη» ὑποδέχτηκαν οἱ Παργινοὶ τὴ Γαλλικὴ προστασία καὶ εἰρηνικὰ κύλησεν ἐπὶ τέλος γιὰ λίγα ὅμως χρόνια ἡ ζωὴ τους. Γιατὶ οἱ Γάλλοι νικῆθηκαν στοὺς παγετῶνες τῆς Ρωσίας καὶ ἐκμηδενίστηκαν. Τὴ νέα κατάσταση ἐκμεταλλεύτηκεν ὁ Ἄλῆς, ὁ ὁποῖος μὲ τὸ γιό του Μουχτάρ πασᾶ καὶ τοὺς στρατηγούς του Ὁμέρ Βρυώνη καὶ Ἄγου Βασιάρη κατέλαβε στὶς 17 Φλεβάρη 1814 τὸ κοντινὸ στὴν Πάργα χωριὸ Ἄγυϊά. Στὶς ἀρχές τοῦ Μάρτη τοῦ 1814 τὰ στρατεύματα τοῦ Ἄλῆ χτύπησαν ἀπὸ τὴν ξηρὰ καὶ ἀπ' τὴ θάλασσα τὴν Πάργα. Μὲ τὴν ἥρωϊκὴ ὅμως ἄμυνα τῶν Παργινῶν, τῶν Σουλιωτῶν καὶ τῶν Γάλλων, ἀποδεκατισμένα γυρίζουν στὴν Πρέβεζα, σκοτώνεται δὲ στὸν ἀγῶνα τοῦτον κι' ὁ ἀντρεϊότερος τῶν Ἀλβανῶν, συγγενῆς τοῦ Ἄλῆ, Δαοῦτ Μπέης Τεπελένα.

Μὲ τὴν πτώση τῆς Γαλλικῆς Αὐτοκρατορίας, οἱ Παργινοὶ διαβλέπουν τὸν ἄμεσο κίνδυνο τῆς πατρίδας τους καὶ ζητοῦν τὴ Βρεταννικὴ προστασία ἀπὸ τὸ στρατάρχη τῶν Ἰονίων νήσων Campbell μὲ τὴ μεσιτεία τοῦ διοικητῆ τῶν Βρεταννικῶν στρατευμάτων στοὺς Παξοὺς Γόρδωνα (Gordon). Ἡ πρεσβεία τους ξεκινάει μὲ μοναδικὸ αἶσθημα τῆ σωτηρία τῆς Πάργας καὶ ὑπογράφει τὴν πῶ κάτω δῆλωση:

«Δηλοποίησις παρουσιασθεῖσα ἐκ μέρους τῶν προϋχόντων τῆς Πάργας εἰς τὸν ἐν Παξοῖς Διοικητὴν τῶν θα-

λασοίων και Ἑπειρωτικῶν δυνάμεων τῆς Μεγάλῃς Βρεταννίας».

Πάργα 17|29 Μαρτίου 1814.

«Ἡμεῖς οἱ ὑποφαινόμενοι προὔχοντες τῆς Πάργας ὑποσχόμεθα ἐκ μέρους τοῦ λαοῦ, ὅτι καθ' ἣν στιγμήν ἡ φρεγάδα τῆς Αὐτῆς Βρεταννικῆς Μεγαλειότητος φανῆ ἔμπροσθεν τοῦ φρουρίου μας θέλομεν ὑποτάξει τὴν πόλιν καὶ τὴν χώραν εἰς τὴν προστασίαν τῶν ἀητητῶν ὄπλων τῆς Μεγάλῃς Βρεταννίας καὶ θέλομεν ὑψώσει ἐπὶ τῶν τειχῶν τοῦ φρουρίου μας τὴν ἔνδοξόν Της σημαίαν, ἀποφασισάσης τῆς χώρας μας, ἵν' ἀκολουθήσῃ τὴν τύχην τῶν Ἰονίων Νήσων, ὡς πάντοτε ὑπῆρξαμεν ὑπὸ τὴν αὐτὴν δικαιοδοσίαν.

Παναγιώτης Δεσίλας
Νικόλαος Δεσίλας Τζοῦκος
Γεώργιος Βασιλᾶς
Γιαννοῦτζος Μαυρογιάννης
Σπυρίδων Μαυρογιάννης
Κωνῆνος Δεσίλας Μάστρακας
Παναγιώτης Ζούλας
Ἄθανάσιος Πετζάλης
Μάρκος Μανιάκης».

Ἡ δηλοποίηση αὐτὴ ἔγινε δεκτὴ ἀπὸ τὸν Ἄγγλο στρατηγὸν Campbell. Στὸ κάστρο τῆς Πάργας κυματίζει τώρα (22-3-1814) ἡ Βρεταννικὴ σημαία καὶ Φρούραρχός της τοποθετεῖται ὁ Ταγματάρχης Κάρολος Γόρδων. Δυὸ χρόνια πέρασεν εἰρηνικὰ ὁ λαὸς τῆς Πάργας, ὡς τὸ 1816. Τώρα ὅμως ὁ εὐγενὴς στρατηγὸς Κάμπελ Ἀρμοστής τῶν νησιῶν τοῦ Ἰονίου ἀντικαθίσταται ἀπὸ τὸν Σίρ Θωμᾶ Μαιτλάνδο ποὺ γιὰ τὴ σκληρότητά του μετωνομάστηκε ἀπὸ τοὺς συμπατριῶτες του Ἄγγλους «Σουλτάν Θωμᾶς».

Στὰ συχνὰ διαβήματα καὶ ὑπομνήματα τῶν Παργινῶν γιὰ μιὰ οὐσιαστικὴ διασφάλιση τῆς λευτεριᾶς τους σιωποῦσε, γιὰτὶ προετοίμαζε τὴν πώληση τῆς Πάργας. Στίς

άρχες τοῦ 1817 ὑπογράφεται στήν Κωνσταντινούπολη ἀπὸ τὸν πρεσβευτὴ τῆς Ἀγγλίας Frege συνθήκη μεταξύ Ἀγγλίας καὶ Πύλης μὲ τὴν ὁποία ἡ Πάργα παραχωρῆται στήν Πύλη.

Ὁ Φρούραχος τῆς Πάργας Ἀντισυνταγματάρχης Δέ. Βοσσέτ, ζῶντας τὸ δράμα τῶν Παργινῶν ἀπ' τὴν ἀνήκουστη πώληση τῆς πατρίδας τους, γράφει²⁵ στὸν Ἀρμοστή Θωμᾶ Μαιτλάνδον:

Πάργα 23 Μαρτίου 1817

Ἐξοχώτατε,

«...Ἐν τούτοις κατ' ἀρχὰς δὲν ἐπίστευον (οἱ Παργινοὶ) ὅτι ἡ χώρα τῶν ἡδύνατο νὰ παραχωρηθῆ, ἀλλ' ἤδη βλέπουσιν ὅτι τοῦτο θέλει συμβῆ, διὸ καὶ διεκόπησαν αἱ μεταξύ αὐτῶν συναλλαγαί. Οἱ ἰδιοκτῆται δὲν θέλουσιν, ἵνα δαπανῶσιν χρήματα διὰ τὴν καλλιέργειαν τῶν κτημάτων αὐτῶν, καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν ἐχόντων πλοῖα ἔτοιμα, ἵνα ταξειδεύσωσιν διὰ τὸ ἐμπόριον τῶν σιτηρῶν, ἀνέστειλαν τὸν ἔκπλουν αὐτῶν καὶ τῶν ἐμπορικῶν ἐπιχειρήσεων παρητήθησαν. Ἐλπίζω ὅμως διὰ τινος τρόπου ἵνα παρακινήσω τὸν λαὸν τοῦτον, ὅπως ἀναλάβῃ τὰς ἐπιχειρήσεις του, τῶν ὁποίων ἡ διακοπὴ εἶναι ἐπιβλαβὴς εἰς πολλοὺς καὶ ἰδίως εἰς τὴν πτωχοτέραν τάξιν. Ὁ λαὸς ἐλπίζει ὅτι ἡ ὑμετέρα ἐξοχότης θέλει εὑρεῖν τρόπον, ἵνα ἀποτρέψῃ ἀπ' αὐτῶν ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον φοβοῦνται· ἀλλ' ἐν περιπτώσει καθ' ἣν τοῦτο ἤθελεν εἶσθαι ἀδύνατον, φαίνονται ἀποφασισμένοι ἅπαντες, ἵνα ἐγκαταλείψωσι τὴν χώραν τῶν καὶ ὠφελῆθῶσι τῆς ὑπὲρ αὐτῶν καὶ τῆς περιουσίας τῶν προστασίας, τὴν ὁποίαν ἡ ὑμετέρα ἐξοχότης εὐηρεστήθη νὰ τοῖς χορηγῇ. Ἐν τοιαύτῃ περιστάσει ἐλπίζει ὁ λαὸς ὅτι θέλει τῷ δοθῆναι προ-

25. Parga and the Ionian Islands col. c. p. de bosset. Appendix.

θεσμία ικανή, ὅπως συλλέξη τὰς προσόδους τῶν κτημάτων του καὶ ἰδίως τὰς τῶν ἐλαιῶν, αἱ ὁποῖαι εἰσὶν αἱ σημαντικώτεραι δι' αὐτόν, ἀφ' οὗ μάλιστα ἐπὶ ἑπταετίαν διαρκῶς εἶχον ἀκαρπίαν τοῦ προϊόντος τούτου καὶ μόνον τὸ ἔτος τοῦτο ἔχουσιν εὐφορίαν αὐτοῦ...».

Ὁ Ἀρμοστής Σὶρ Θωμᾶς Μαιτλάνδος ἀπαντᾷ στὸν Ἀντιουνταγματάρχην Δὲ Βοσσέτ.

«Κέρκυρα 24 Μαρτίου 1817

Κύριε.

«...Τὸ νὰ μὴ δύναμαι νὰ ἡσυχάσω τὰ πνεύματα τῶν Παργίων διὰ προκηρύξεως, ἀφορώσης τὴν μέλλουσαν τύχην αὐτῶν, εἶναι ἀντικείμενον, τὸ ὁποῖον μεγάλως με ἐνδιαφέρει. Πλὴν τοῦτο συμβαίνει, διότι τὰ περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης ἔγγραφα, τὰ ὁποῖα ἡ Αὐτοῦ μεγαλειότης μοὶ ἔπεμψε, παρέπεσαν, καὶ μόνον δύναμαι νὰ συμπεραίνω περὶ τῆς πραγματικῆς ἀποφάσεως τῆς Βασιλικῆς Κυβερνήσεως ἐκ τινῶν ἐγγράφων, τὰ ὁποῖα ἔλαβον ἀπὸ τὸν Κύριον Φρέρ (Frere) ἐκ Κωνσταντινουπόλεως.

...Σὰς ἐσωκλείω τὴν ἀκόλουθον προκήρυξιν τὴν ὁποῖαν θέλετε διακοινώσει εἰς τοὺς προὔχοντας τῆς Πάργας:

1) Δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι ἡ Αὐτοῦ Μεγαλειότης, ὑποχρεωθεῖσα διὰ τῆς ἐν Παρισίοις συνθήκης τῆς 15 Νοεμβρίου 1815 (καὶ ἐπὶ βάσεων τὰς ὁποίας δὲν γνωρίζω), ἐσυμφώνησε νὰ παραχωρηθῇ ἡ Πάργα ἐντὸς ὠρισμένου καιροῦ εἰς τὴν Πύλην.

2) Νομίζω, καὶ τοῦτο μοὶ ἐπιτρέπεται (καθόσον δὲν ἀμφιβάλλω), ὅτι πρὸ τῆς τοιαύτης παραχωρήσεως ἅπαντες οἱ κάτοικοι, ὅσοι ἤθελον μεταναστεύσει, θέλουσι λάβει ἀποζημίωσιν διὰ τὰς οἰκίας των καὶ τὴν περιουσίαν των, καὶ ἀνεξόδως θέλουσι μεταβῆ εἰς τὰς Ἴονιους νήσους.

3) Δύνασθε νὰ βεβαιώσητε τοὺς Παργίους ὅτι ἕως οὗ

τά ρηθέντα δὲν πραγματοποιηθῶσιν οὐδεμία παραχώρησις τῆς χώρας των θέλει λάβει χώραν.

4) Νομίζω ὅτι καὶ τοῦτο δύναται δυστυχῶς νὰ συμβῇ. ἀλλὰ πρέπει νὰ παραστήσετε εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Πάργας μὲ τὸν σοβαρώτερον τρόπον ὅτι, ἐάν, ἐν ᾧ καιρῷ ἡμεῖς προσπαθοῦμεν οὐ μόνον ὑπὲρ τῆς ἀνακουφίσεως τῶν μελλόντων νὰ μεταναστεύσωσιν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῆς ἀξίας τῆς περιουσίας των, ἤθελον οὗτοι δοκιμάσει διὰ τῆς βίας. καὶ τῆς αἱματοχυσίας νὰ ἐπιτύχωσι τὴν ἐλαχίστην ἱκανοποίησιν, ἢ τύχη των ἀφίνεται τότε εἰς αὐτούς, καὶ ὅτι ἀπὸ τοῦδε θεωρῶ ὄλως ἀνεύθυνον τὴν Βασιλικὴν Κυβέρνησιν, ἢ ὁποία ἤδη παρεμβαίνει ὑπὲρ αὐτῶν χάριν τῆς τιμῆς καὶ τοῦ χαρακτήρος της...»

Ἡ ἀτιμωτικὴ πράξις τῆς πώλησης τῆς Πάργας στὸν Τύραννο εἶναι ἀναμφισβήτητο πῶς χαλκεύτηκε ἀπ' τὸ Θωμᾶ Μαιτλάνδο, ἀπ' τὸν κακοῦργον αὐτὸ πού παρέσυρε στὴν ἀπάνθρωπη πράξις του καὶ τὴν κυβέρνησή του. Λέγει στὸ πιὸ πάνω γράμμα του «Δὲν δύναμαι νὰ ἡσυχάω τοὺς Παργίους, διότι τὰ περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης ἔγγραφα τῆς Α. Μ. παρέπεσαν... καὶ εἶμαι εἰς παντελεῖ ἄγνοϊαν τῆς ὑποθέσεως ταύτης». Ἄν ἦταν ὅμως σὲ ἄγνοϊα, τότε πῶς λέγει: «δὲν ἀμφιβάλλομεν ὅτι ἡ Πάργα παρεχωρήθη εἰς τὴν Πύλην» καὶ πῶς ἀπειλεῖ «ἡ Α.Μ. ἤθελεν ἀφήσει αὐτούς εἰς τὴν τύχην των», σὲ περίπτωσιν πού οἱ Παργινοὶ θὰ προέβαλαν ἔνοπλη ἀντίστασις; Καὶ οἱ συνεχεῖς συνεννοήσεις του μὲ τὸν Ἄλῃ Πασᾶ; καὶ ἡ ἀπαγόρευσίς του στοὺς Παργινοὺς νὰ στείλουν ὑπόμνημα τὸ ὁποῖο θεωροῦσε «αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ μάταιον», καὶ τὸ ἀναπάντητο στὸ γράμμα τῆς 29-3-1817 τοῦ Δὲ Βοσσέτ πού τὸν παρακαλοῦσε γιὰ μιὰ οὐσιαστικὴ βοήθεια πρὶν φύγουν ἀπ' τὴν πατρίδα τους; Ἐξ ἄλλου ὑποχρέωσις ἀπ' τὴ συνθήκη τοῦ Παρισιοῦ τοῦ 1815 δὲν ὑπῆρχε γιὰ τὴν παραχώρησις τῆς Πάργας. Πού κανένα ἄρθρο της δὲν τὴν περιλαμβάνει. Γιατὶ ἡ Πάργα ζήτησε τὴν προστασίαν τῶν Ἄγγλων καὶ

ἔθ' ἄπρεπε νὰ ἔχει τὰ προνόμια τῶν νησιῶν τοῦ Ἰόνιου ἢ ἂν γιὰ ὁποιοδῆποτε λόγο σκέπτονταν τὴν ἐγκατάλειψή της, ἔθ' ἄπρεπε ν' ἀφήσουν στοὺς Παργινούς τὸ δικαίωμα τῆς προάσπισης τῆς λευτεριᾶς τους. Δὲ ἔθ' ἄπρεπε νὰ παραδώσει στὸν Ἀλῆ Πασᾶ τὴν Πάργα γιατί ὑπέγραψε ἔτσι μὲ ἐγκληματικὴ σκέψη τὸ θάνατο τῶν κατοίκων καὶ τὴν καταστροφὴ τῆς πολιτείας. Γιατὶ ἡ μορφή τοῦ Ἀλῆ ἦταν γνωστὴ. Καὶ γιατί μὲ τὸν Ἀλῆ γίνονταν τώρα οἱ διαπραγματεύσεις τοῦ ἀντιπρόσωπου τῆς Ἀγγλίας Ἰωάννη Καρτράϊτ (Cartwright) καὶ τοῦ ἀντιπρόσωπου τῆς πύλης Ἀχμέτ Βέη, στὰ Γιάννινα. Καὶ ἡ συνθήκη ὑπογράφεται στὴ σκοτεινὴ ἀτμόσφαιρα ποὺ δημιούργησε καὶ ἡ στενὴ πολιορκία τῆς Πάργας ἀπὸ τὰ στρατεύματα τοῦ Ἀλῆ:

«Συνθήκη ὑπογραφεῖσα ἐν Ἰωσνίνοις τὴν 17ην Μαΐου 1817 ὑπὸ τῶν πληρεξουσίων τῆς Βρεταννίας καὶ τῆς Τουρκίας.

«Συνομολογηθείσης τῆς παραχωρήσεως τῆς Πάργας καὶ τῆς χώρας της εἰς τὴν ὑψηλὴν Πύλην μεταξὺ τῆς Αὐλῆς τοῦ Λονδίνου καὶ τῆς Αὐτοκρατορικῆς Αὐλῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως διὰ τῆς μεσολαβήσεως τῆς Αὐτοῦ ἐξοχότητος τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας, οἱ ὑποφαινόμενοι προσδιωρίσθημεν πληρεξούσιοι, ἵνα κανονίσωμεν τελειωτικῶς τὰς ἀποζημιώσεις τῶν διανοουμένων νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν πατρίδα κατοίκων, τόσον διὰ τὴν περιουσίαν, τὴν ὁποίαν ἤθελον ἐγκαταλείψῃ, ὅσον καὶ διὰ τὰ ἔξοδα μεταβάσεώς των εἰς τὰς Ἰονίους νήσους· δηλ. ὁ Κ. Ἰωάννης Καρτράϊτ Ἄγγλος Πρόξενος ἐν Μορέα ἐκ μέρους τῆς Βρεταννικῆς Κυβερνήσεως, καὶ ὁ Ἀχμέτ-Βέης ποτὲ Σιλλικτάρης Κιατήπ, ἐκ μέρους τῆς Ὑψηλῆς Πύλης ἀπεφάσισαν τὰ ἀκόλουθα ἄρθρα:

«Α΄.) Ὁ ὅρος τῆς παραχωρήσεως τῆς Πάργας μετὰ τῆς χώρας της ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς πραγματοποιήσεως τῶν ρηθειῶν ἀποζημιώσεων ὑπὲρ τῶν μελλόντων νὰ ἐγκατα-

λείψωσι τὴν πατρίδα κατοίκων. Οἱ δύο πληρεξούσιοι ὑποχρεοῦνται νὰ ἐπιστήσωσι ὅλην των τὴν προσοχὴν εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν αὐτῶν καὶ νὰ ἐνεργήσωσιν ἐπ' αὐτῶν μετὰ ζήλου καὶ ἐνεργητικότητος.

«Β΄.) Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, μετὰ τὴν ὑπογραφήν τῆς παρούσης συνθήκης ὑπὸ τῶν δύο πληρεξουσίων, οὗτοι θέλουσιν ὑπάγει εἰς Πάργαν διὰ νὰ προσδιορίσωσι τοὺς μέλλοντας νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν χώραν των κατοίκους, καὶ τὴν δικαίαν ἀξίαν τῆς περιουσίας, τὴν ὅποιαν ἀφίνουσι, καθὼς καὶ τὸ ποσὸν τῶν ἐξόδων τοῦ ταξειδιοῦ εἰς τὰς Ἰονίους νήσους.

«Γ΄.) Διὰ νὰ δυνηθῶσιν οἱ ὑποφαινόμενοι νὰ κάμωσι ταχεῖαν καὶ δικαίαν ἐκτίμησιν θέλουσιν ἐπικαλεσθῆ ἕκ τε τῶν νήσων καὶ τῆς στερεᾶς τὴν συνδρομὴν ἀνθρώπων ἐμπείρων περὶ τὰ τοιαῦτα.

«Δ΄.) Ὅταν ἡ ἀξία τῆς περιουσίας τῶν ξενιτευθησομένων κατοίκων βεβαιωθῆ καὶ προσδιορισθῆ ὑπὸ τῶν δύο πληρεξουσίων ὁμοῦ μετὰ τὰ ἔξοδα τῆς μεταβάσεώς των εἰς τὰς Ἰονίους νήσους οἱ ὑποφαινόμενοι θέλουσι σημειώσῃ καὶ προσδιορίσῃ τὴν ἐποχὴν τῆς πληρωμῆς τοῦ ὅλου ποσοῦ εἰς τὸν ἐπὶ τούτῳ ἐκλεγόμενον Ἄγγλον πληρεξούσιον, καὶ μετὰ τὴν ρηθεῖσαν πληρωμὴν καὶ τὴν ἀναχώρησιν τῶν ξενιτευθησομένων κατοίκων θέλει ἀποσυρθῆ ὁ Ἀγγλικὸς στρατός, καὶ τὸ φρούριον καὶ ἡ χώρα τῆς Πάργας θέλει μεταβιβασθῆ εἰς τὸν πληρεξούσιον τῆς Ὑψηλῆς Πύλης.

Πρὸς πίστωσιν τῶν προηγουμένων οἱ δύο πληρεξούσιοι ὑπέγραψαν τὴν παροῦσαν σύμβασιν καὶ ἔθεσαν τὰς σφραγίδας των.

Ἐγένετο ἐν Ἰωαννίνοις κατὰ τὸ ἔτος Ἐγέρα 1232 τὸ τρίτον τῆς σελήνης τοῦ Ρετζέπ καὶ τὸ Χριστιανικὸν ἔτος 1817 Μαΐου 17».

«[Ὑπογ.] Ἰωάννης Κατράϊτ

«[Ὑπογ.] Ἀχμέτ Βέης, Πληρεξούσιοι.

Τὴ συνθήκη τὴν ἐνέκρινε καὶ ὁ Ἄλῃ Πασᾶς ὁ ὁποῖος καὶ θὰ κατέβαλε τὶς ἀποζημιώσεις.

Στὶς ἀρχὲς τοῦ ΙΘ' αἰῶνα, σὲ μιὰν ἐποχὴ μεγάλου πολιτισμοῦ, δυὸ πληρεξούσιοι—ὁ ἓνας τῆς πιὸ πολιτισμένης χώρας—καταστρατηγοῦν κάθε ἔννοια δικαίου διεθνούς καὶ ἠθικοῦ καὶ πουλᾶνε μιὰ ὀλάκερη περιοχὴ ποὺ ἀγνοεῖ τὸ ἄμοιρο τέλος μιᾶς μακρᾶιωνης ἐπικῆς ζωῆς. Πουλιοῦνται οἱ Παργινοὶ χειρότερα ἀπὸ τὰ ζῶα. Κι' ὅταν οἱ πρῶτες ἀβέβαιες πληροφορίες φτάνουν στὴν Πάργα, ἀγανακτοῦν γιὰ τὴν ἀτιμωτικὴ συνθήκη, ὀραματίζονται οἱ γενναῖοι ἀγωνιστὲς τῆ βεβήλωση τῶν ἱερῶν καὶ τῶν ὀσίων, τὴν καταστροφὴ τῶν ἔστιῶν καὶ τὴν τραγωδία τῶν γυναικοπαίδων τοὺς ποὺ πλησιάζει καὶ ἀποφασίζουν ν' ἀντιμετωπίσουν ἔνοπλοι τὰ στρατεύματα τοῦ Ἄλῃ καὶ νὰ χορέψουν, ὠς τὸ πιὸ μικρὸ τοὺς παιδί, τὸ χορὸ τοῦ θανάτου.

Γιὰ νὰ προλάβουν τὴν ἐξέγερση αὐτὴ τῶν Παργινῶν, οἱ Ἄγγλοι δημοσιεύουν σ' ὀλη τὴν περιφέρεια τῆς Πάργας τὴν πιὸ κάτω ἐγκύκλιο:

«Ἐγκύκλιος τοῦ Πατρικίου Στουάρτ, Ἄρχηγοῦ τῶν κατὰ τὰς Ἰονίους νήσους Βρεταννικῶν δυνάμεων καὶ ἀναπληρωτοῦ τοῦ ἐν ἀπουσίᾳ Ἄρμοστοῦ τῶν Ἰονίων νήσων.

«Συνομολογηθεῖσης συνθήκης μεταξὺ τῶν Αὐλῶν τοῦ Λονδίνου καὶ τῆς Κωσταντινουπόλεως περὶ παραχώρησεως τῆς Πάργας εἰς τὴν Ὑψ. Πύλην ὑπὸ συνομογηθέντας ὀρους, σπεύδω διὰ τῆς παρούσης νὰ πληροφορήσω τοὺς κατοίκους αὐτῆς ὀτι δύο πληρεξούσιοι διωρίσθησαν παρὰ τῶν ρηθειςῶν Αὐλῶν διὰ νὰ πραγματοποιήσωσι τὴν παραχώρησιν καὶ τὴν ἐκτίμησιν καὶ πληρωμὴν τῆς ἀξίας τῆς περιουσίας τῶν κατοίκων, ὀσοι ἤθελον μεταναστεύσει μετὰ τὴν παραχώρησιν τῆς χώρας των. Ὀπως δὲ οἱ ρηθέντες πληρεξούσιοι ἐκτελέσωσι τοὺς περὶ ἐκτιμήσεως καὶ ἀποζημιώσεως τῶν Παργίων ὀρους, θέλουσι καταβάλλει πρὸς τοῦτο πᾶσαν δυνατὴν προσπάθειαν.

«Ἐπειδὴ ἡ Βρεταννικὴ Κυβέρνησις σκοπὸν ἔχει νὰ προστατεύσῃ πάντας τοὺς Παργίους, ὅσοι ἐσκόπευον νὰ μεταναστεύσωσι καὶ νὰ χορηγήσῃ εἰς αὐτοὺς ἀποζημιώσιν διὰ τὴν ὑπ' αὐτῶν ἐγκαταλειπομένην περιουσίαν, ἐλπίζει ὅτι οἱ κάτοικοι θέλουσι δείξει ὑπακοὴν καὶ εὐπείθειαν πρὸς τὴν ὑπάρχουσαν κυβέρνησιν κατ' αὐτὴν τὴν περίστασιν.»

«Κατὰ διαταγὴν τοῦ Διοικητοῦ Συνταγματάρχου

Δὲ Βοσσέτ»

«Πάργα 28 Μαΐου 1817»

Στὴν παραπάνω προκήρυξη οἱ Παργινοὶ ἀπαντοῦν μὲ ἀφάνταστη γενναιότητα.

Ἐπόμνημα τῶν προϋχόντων τῆς Πάργας πρὸς τὸν Ἀντισυνταγματάρχην Δὲ Βοσσέτ, Ἀρχηγὸν τῆς ἐν Πάργα Κυβερνήσεως.

«Πάργα 38 Μαΐου 1817»

Ἐξοχώτατε

«Ὁ δυστυχὴς λαὸς τῆς Πάργας, ἀτυχῆς λείψανον τῶν ἐλευθέρων Ἑλλήνων τῆς Ἠπείρου, ὑπεστήριξε τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἐπὶ πλείονας ἢ τέσσαρας ἑκατονταετηρίδας, καὶ δὲν ὑπάρχει μέρος γῆς κατὰ τὴν χώραν του, μὴ καταποντισθὲν ὑπὸ τοῦ αἵματος τῶν προγόνων του, ὑποστηριζάντων τὴν ἀνεξαρτησίαν των κατὰ τοῦ τυράννου τῆς Ἑλλάδος.

«Ἐν ᾧ οἱ Πάργιοι ἠλπιζον καθημερινῶς ὅτι ἡ ἐλευθερία αὐτῶν ἐστερεώθη, ὑμεῖς, ἐξοχώτατε, ἐν ὀνόματι τῆς Αὐτοῦ Ἐξοχότητος τοῦ Σίρ Θωμᾶ Μαιτλάνδου, Πατρικίου ὑψηλοῦ πληρεξουσίου τῶν Ἰονίων νήσων, ἐδηλώσατε εἰς αὐτοὺς κατὰ τὸν μῆνα Μάρτιον, ὅτι ἡ Πάργα παρεχωρήθη εἰς τὴν Ὀθωμανικὴν Πύλην!

«Ὁ κεραυνὸς οὗτος, τόσον ὀλέθριος, ὅσον καὶ ἀπροσδόκητος διὰ τοὺς δυστυχεῖς Παργίους διέδωκε γενικὴν κατὰ πληξιν εἰς αὐτούς...

«Ποία ἀμοιβή δύναται νά θεωρηθῆ ἀπό τῶν Παργίων ἀνάλογος τῆς ἐγκαταλείψεως τοῦ ἐδάφους τῆς γεννήσεώς των, διὰ τὸ ὁποῖον καὶ αὐτοὶ καὶ αἱ οἰκογένειαι αὐτῶν ἀφιέρωσαν τὴν ζωὴν των πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἐλευθερίας του;...

...«Οἱ Πάργιοι δὲν φοβοῦνται νά συναντήσωσι μυριάδας Τούρκων, ὡς ἐχθρούς, ἀλλ' αἰσθάνονται ἀφόρητον ἀποστροφὴν νά ἴδωσι ὀλίγους ὑπὸ τὸ ἔνδυμα τῆς φιλίας!..»

«Ἐπονται ὑπογραφαὶ τεσσαράκοντα προϋχόντων».

Στις 5 Ἰούνη 1817 ὁ πληρεξούσιος τῆς Ἀγγλίας Καρτράϊτ κι' ὁ πληρεξούσιος τῆς Τουρκίας Ἀχμέτ Βέης μὲ συνοδεία ἀπὸ σαράντα ἄτομα, μπαίνουν στὴν Πάργα τὴν ὁποία κυβερνάει τώρα ἡ θλίψη κι' ἡ ἐρήμωση. Ἡ παρουσία τους ποὺ ξεπερνοῦσε τὸ ἓνα ἑκατομμύριο χρυσές λίρες, ἐκτιμῆται στὸ πέμπτο, ἤτοι, σὲ διακόσιες χιλιάδες λίρες. Ὁ γενναῖος συνταγματάρχης Δέ Βοσσέτ ἀντικαθίσταται κι' οἱ Παργιοὶ τὸν ἀποχαιρετοῦν μὲ δάκρυα. Ὁ ἀντικαταστάτης του Συνταγματάρχης Στουάρ μόλις ἦλθε στὴν Πάργα, μὴ θέλοντας νά συνδέσει τὸ ὄνομά του μὲ μιὰ τόσον ἀνέντιμη πράξη, ὑπέβαλε τὴν παραίτησή του. Τώρα Φρούραρχος τῆς Πάργας ἦλθεν ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Ἀγγλοῦ ἀρμοστή τῆς Κέρκυρας, ἀντισυνταγματάρχης Ἰάκωβος Μαιτλάνδος, ὁ ὁποῖος δημοσιεύει τὴν πῶ κατῶ Προκήρυξη:

«Προκήρυξις τοῦ ἀντισυνταγματάρχου Ι. Μαιτλάνδου, ἀρχηγοῦ τῆς ἐν Πάργα Κυβερνήσεως».

«Πάργα 6 Ἀπριλίου 1818».

«...Ὅτι ἀπὸ τῆς ἐπομένης πέμπτης 7 Ἀπριλίου μέχρι τῆς 17, περιλαμβανομένης καὶ ταύτης, ὁ ρηθεὶς ἀντισυνταγματάρχης Ι. Μαιτλάνδος καὶ ἡ αὐτοῦ ἐξοχότης ὁ Ὄθωμανὸς πληρεξούσιος θέλουσι λάβει τὰς διακηρύξεις τῶν κατοίκων τῆς Πάργας, ὅσοι ἀπεφάσισαν νά ἐγκαταλείψωσι

τὴν πατρίδα των, ὡς καὶ ἐκείνων οἵτινες ἀπεφάσισαν νὰ μείνωσιν ἐν τῇ πατρίδι των.

«Αἱ διακηρύξεις γίνονται δεκταὶ καθ' ἑκάστην διαρκούσης τῆς ρηθείσης προθεσμίας ἀπὸ τῆς 11 π.μ. μέχρι τῆς 2 μ.μ. εἰς τὸ κατάστημα τοῦ Βρεταννικοῦ πληρεξουσίου...».

Μοναδικὴ καὶ ἀθάνατη ὑπῆρξεν ἡ ἀπάντησις τῶν Παργινῶν, ὅπως μᾶς λέει καὶ τὸ δημοτικὸ τραγούδι:

*«Μαῦρο μαντᾶτο ἐδώθηκε
στοὺς Παργινοὺς εἰπώθηκε,
δλοι γιὰ νὰ ρωτηθοῦνε
ἂν ἐδῶ θὰ νὰ σταθοῦνε.
Κι' ὅσοι θέλουν νὰ σταθοῦν
στὸν Τοῦρκον θὰ νὰ ἴποταχθοῦν,
κι ὅσοι θὰ νὰ σηκωθοῦνε
στὰ νησιά νὰ μερασθοῦνε.
Ἐκάμαν τὴν ἐρώτησι,
καὶ δίνουν τέτοια ἀπόκρισι.
Παιδιά κι' ἄνδρες μὲ μιὰ γνώμη
σὰν τὸ σίδερο στ' ἀμόνι.
«Ἐμεῖς ἀποφασίζομε
τὸ θέλομε, τ' ὀρίζομε
πῶς παρὰ νὸ σκλαβωθοῦμε
ἀπ' τὴν Πάργα νὰ σκωθοῦμε.
Γιατὶ οἱ Τοῦρκοι εἶναι κακοὶ
βάνουν δλους στὸ σπαθί,
ποὺ τοὺς εἶχαμε διωγμένους
καὶ εἰς τὰς μάχας νικημένους.
Καὶ θὰ μᾶς ἴψουν τὰ παιδιά
παλουκωμένα ἴστα σουβλιά,
κι' ἂν μᾶς πάρουνε ἴστο χέρι
μᾶς περνοῦνε ἀπ' τὸ μαχαῖρι.»*

Ἐκτιμητὲς τῆς περιουσίας τῶν Παργινῶν διορίστηκαν Κερκυραῖοι, οἱ ὅποιοι μὲ τοὺς ἄλλους ἐκτιμητὲς τοῦ Ἄλῃ Πασᾶ, μῆνες συνεδριάζουν στὴν Πάργα. Οἱ μόνοι ποὺ δὲν μετέχουν στὴν ἐκτίμηση τῆς δικῆς τους περιουσίας εἶναι οἱ Παργινοὶ καὶ τοῦτο κατὰ τὴ νομοθεσία καὶ ἀντίληψη τοῦ ἀρμοστῆ Μαιτλάνδου. Οἱ γενναῖοι κάτοικοι τῆς Πάργας ἀντλοῦσαν, δύναμη ἀπὸ τὸ μεγάλο τους πιστεύω καὶ ἐνῶ ἔβλεπαν νὰ πλησιάζει ἡ ὥρα τοῦ ἐκπατρισμοῦ τους τραγουδοῦσαν πατριωτικὰ θούρια, πολλές δὲ φορές γίνονταν προκλητικώτατοι στοὺς Τούρκους ἐκτιμητὲς:

*«Τὸ τρομερὸν αὐτὸ ξίφος μας, τὸ τόσον ἐξακουσμένον
ὡσπερ σβεσμένος κεραυνός, κεῖται ἐπὶ γῆς ριγμένον,
δέχθητι ἡμᾶς, ὦ θάλασσα, στοὺς κόλπους σου ἐλευθέρους
ἀφ' οὗ κι' ἡ γῆ μας ἔγινε ἀπ' ἀνδρας ἀνημέρους,
σκληρᾶς δουλείας ὁ προικισμός. Ἄλλὰ δεόμεθά σου
μήποτε μὴ κυλίσσωσι τὰ πικροκύματά σου,
τὰ ἐλεεινά μας πτώματα πρὸς τὰ τῶν Ἄγγλων πλοῖα!
Οἱ σκληροτράχηλ' ἤθελον, ψυχῇ τε καὶ καρδίᾳ,
στοὺς θρασυτάτους μας ἐχθροὺς καὶ ταῦτα παραδώσουν!
Δεῖγμα φιλίας ἔς τὸν βάρβαρον προθύμως διὰ νὰ δώσουν!»*

Καὶ συμπλήρωναν οἱ Παργινὲς θλιβερά:

*«Πράσινοι δάφναι ἀειθαλεῖς, ἄνθη ποικίλια ὠραῖα,
ρόδα ἐρυθρόχροα, εὖοσμα, ποὺ φύει ἡ πάτριος γαῖα,
τάς κεφαλὰς μας πλέον, ἐσεῖς δὲν θέλετε στολίζει
μήτε φωνῶν μας ἢ ἡχῶ πλέον θέλει ψιθυρίζει.
Διὰ ν' ἀντηχῇ στῶν ἄλσεων ἐτούτων τὰ πτηνά,
στοὺς ζεφύρους, τοὺς ρύακας κ' εἰς τὰ τερπνὰ νερά!
Οἱ στολισμοὶ καὶ τ' ἄσματα καθόλου δὲν ἀρμόζουν,
σ' ὄσους πατρίδα χάνουσι, καὶ γοερῶς οἰμώζουν!»*

Στὴν τόση ἀπελπισιὰ ἀπαντροῦσαν μὲ τὰ τραγούδια τῆς σωστῆς ἐμπειρίας καὶ τῆς ὀλόρθης ψυχῆς, οἱ γέροντες:

*«Ὅσο εἶναι ὁ Λιάκος ζωντανός, πασᾶ δὲν προσκυνάει,
πασᾶ ἔχει ὁ Λιάκος τὸ σπαθί, βεζύρη τὸ τουφέκι.*

*Κι' ἐμεῖς, ὦ Λιάκε, εἰς τὰ βουνὰ τριγύρου θὰ σταθοῦμεν,
πλανώμενοι ὡσάν λέοντες, κ' ἐσὲ θὰ μιμηθοῦμεν!*».

Τελικὰ καὶ μὲ πιὸ ὑπεύθυνη ἐκτίμηση τῶν Κερκυραίων, ἡ περιουσία τῶν Παργινῶν ἀναβιβάστηκε σὲ 280.000 λίρες. Ἄλλ' ὁ Μαιτλάνδος ποὺ ἀποδείχτηκε πιά πειθήνιον ὄργανο τ' Ἀλῆ τὴν κατεβάζει σὲ 150.000, τὰ δὲ ἔξοδα τῆς ἀναχωρήσεως τῶν Παργινῶν στὰ διάφορα νησιά, παρὰ τὴν ἀρχικὴ συμφωνία, τὰ καταλογίζει ὁ Ἄγγλος Ἀρμοστής στοὺς Παργινούς. Τίς ἀπόψεις του αὐτὲς τίς ἀνακοινώνει μὲ τὴν προκήρυξή του τῆς 4 Μάρτη τοῦ 1819.

Στὶς 4 Ἀπρίλη 1819 ἀκολουθεῖ καὶ ἄλλη προκήρυξη τοῦ Ἀρμοστή Μαιτλάνδου ποὺ δημοσιεύτηκε στὴν Πάργα στὶς 9 Ἀπρίλη 1819 μὲ τὴν ὁποία δόθηκε ἐντολὴ στοὺς Παργινούς νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν πατρίδα τους, χωρὶς νὰ πάρουν ἀκόμη τὴν ἀποζημίωση τῆς περιουσίας τους. Τὸ δρᾶμα στὸ ἀποκορύφωμά του. Ἕνας λαὸς ποὺ ὕψωσε αἰῶνες τὴ λεβεντιά καὶ τὴ φιλοπατρία σὲ ἀθάνατα σύμβολα πουλιέται σὰν «res» ἀπ' ἐκείνους ποὺ κανένα δικαίωμα σ' αὐτοὺς δὲν εἶχαν. Ἕνας λαὸς ποὺ βαθειὰ ριζώθηκε στὸν τόπο του ἀναγκάζεται ἀτιμωτικὰ νὰ ἐκπατριστεῖ. Ἕνας λαὸς ποὺ περπάτησε σὲ βουνοκορφές μὲ τὴν ὀλόλαμπρη Θεὰ τῆς λευτεριάς κι' ἔγραψε σελίδες ἀμάραντης δόξας, ἀφοπλίζεται ἀπ' τοὺς ἰσχυροὺς τοῦ κόσμου, τοὺς Ἄγγλους, ποὺ τοὺς καταράστηκαν τότε ὅλοι οἱ λεύτεροι ἄνθρωποι.

Μέσα στὴν ὁμορφὴ ἀνοιξιὰτικὴ φύση, μὲς τίς τρελλές μέρες τ' Ἀπρίλη, μὲς τὰ μάγια τῆς ἀνθισμένης πατρίδας, ἡ καρδιά θρηνεῖ. Καὶ δὲν θρηνεῖ μόνον, ἀλλὰ ξεσχίζεται. Ὁ θάνατος ἐδῶ μιὰ ἰδέα ἔγινε στὴ μακραίωνη ἱστορία τους. Κι' ἡ αἰωνιότητα ἔχυνε πάντα τὸ φῶς τῆς θυσίας τους. Ὅλα αἰῶνια ζοῦσαν στὴν Πάργα. Μὰ τώρα εἶναι κάτι ἄλλο τόσο διαφορετικὸ. Ἕνα ξεκλήρισμα. Τὸ βλέμμα ἀποχαιρετάει τοῦτα τὰ γραφικὰ μέρη μὲ τίς τόσες ἀναμνήσεις, μὲ τίς τόσες οἰκογενειακὲς καὶ ἐθνικὲς τραγωδίες

πού ἔνωναν ὄλο τὸν πληθυσμὸ σὲ μιὰ μεγάλη κι' ἀγαπημένη οἰκογένεια. Ἔνας χωρισμὸς ἀπ' τὸ πατρικὸ τὸ γεμᾶτο μὲ ἀξέχαστες θύμησες, σπίτι. Ἔνας χωρισμὸς ἀπ' τὰ βουνά καὶ τὶς χαράδρες, τὶς γνώριμες ὡς τὴν τελευταία τους σπιθαμὴ, πού μὲ τόσο αἶμα πότισαν. Ἔνας τραγικὸς χωρισμὸς ἀπ' τὰ ἱερά καὶ ὄσια. Ἄς σώσουν τοῦλάχιστον αὐτά. Τρέχουν στίς ἐκκλησιᾶς νὰ πάρουν τὰ δυσκοπότερα καὶ λίγες εἰκόνες ἱερές.

Μὰ ὁ Ἄγγλος τοὺς ἐμποδίζει γιατί τώρα ὄλα ἀνήκουν στὸν Ἄλῆ Πασᾶ. Τρέχουν στοὺς ἀνθόκηπους νὰ πάρουν λίγα λουλούδια ἀπ' τὴν εὐωδιαστὴ πατρίδα τους. Μὰ ὁ Ἄγγλος κι' αὐτὸ τ' ἀπαγορεύει, μᾶς λέει ὁ Σαλαπάντσς, γιατί καὶ τὰ λουλούδια τώρα εἶναι περιουσία τοῦ Ἄλῆ.

Τὰ πόδια τοὺς ὄδηγοῦν στὴν Προκυμαία. Ἔτοιμα τὰ πλοῖα τῶν Παργινῶν καὶ τῶν Κερκυραίων. Χιλιάδες γυναικόπαιδα καὶ γενναῖοι πολεμιστές. Ὅλοι τους βρίσκονται στὴν Προκυμαία, μὰ οἱ καρδιές τους εἶναι βαθειὰ ριζωμένες στὸ ἱερὸ χῶμα τῆς πατρίδας. Ἔτσι σπαρμένες στὰ βουνά, στίς πεδιάδες, στοὺς ἀνθόκηπους, στοὺς ἀσημένιους ἐλαιῶνες, θ' ἀνθίζουν σὲ κάθε ἐποχὴ μὲ τὴν πνοὴ τῆς ἐλπίδας καὶ θὰ σκορπίζουν ἐκεῖνο τὸ λεπτὸ ἄρωμα πού μόνον ὄσοι βαθειὰ πόνεσαν κι' ὄσοι ἀβάσταχτα ἀδικήθηκαν ἔχουν τὸ θεῖο δῶρο νὰ σκορπίζουν. Κι' αὐτὸς ὁ τόπος μὲ τὴν ἀγέραστη μνήμη πού αἰῶνες ἔδινε τὸ σάλπισμα τῆς λευτεριᾶς καὶ τῆς ζωντανῆς ἑλληνικῆς παρουσίας, θὰ γίνει τὸ ἱερὸ προσκύνημα τοῦ λεύτερου καὶ τοῦ δούλου ἑλληνισμοῦ. Ἔνα στερνὸ «Χαῖρε» στὴν ἀγαπημένη Πάργα, τὴ θλιβερὴ μέρα τῆς Μεγάλῆς Παρασκευῆς «πού ἐκρεμάσθη ὁ Σωτὴρ» καὶ μαζί του κρεμάστηκε ἀπὸ Χριστιανούς ἕνας περήφανος λαός. Μὰ ὄχι! Κάποια στερνὴ δοξαριὰ τῆς ψυχῆς τὸ προστάζει. Μιὰ σπῖθα καίει τὰ σωθικά τους καὶ μιὰ ἀνάταση τοὺς ὄδηγεῖ σὲ μιὰ ἀσύλληπτη πράξη. Ὅχι ποτέ! Ἄν ὄλα τὰ μολύνει ὁ αἰῶνιος ἐχθρὸς ὁ Τοῦρκος, τὰ κόκκαλα τῶν προγόνων δὲν πρέπει! Ἔνας ἠθικὸς νόμος τὸ προστάζει. Καὶ τρέχουν ἀπ' τὴν προκυμαία στὰ κοιμητή-

ρια. Τὸ δάκρυ στέρεψε. Ἐνα ἰλαρὸ φῶς χύνεται τώρα στὶς μορφές τους ποὺ ἓνα φωτοστέφανο ἀγίων τὶς περιβάλλει. Σκάβουν τοὺς προγονικοὺς τάφους καὶ ξεθάβουν τὰ κόκκαλα τῶν προγόνων ποὺ πέθαναν λεύτεροι, ποὺ δὲν προσκύνησαν καὶ ποὺ ἱερὸ καθήκον εἶναι νὰ μὴ τὰ πατήσουν Τοῦρκοι:

*«Πάρτε μανάδες τὰ παιδιά, παπάδες τοὺς Ἁγίους!
Ἄστε λεβέντες τ' ἄρματα, κι' ἀφήστε τὸ ντουφέκι!
Σκάψτε πλατεῖα, σκάψτε βαθειὰ δλα σας τὰ κυβούρια,
καὶ τ' ἀντρειωμένα κόκκαλα ξεθάψτε τοῦ γόνιου σας!
Τούρκους δὲν ἐπροσκύνησαν! Τοῦρκοι μὴ τὰ πατήσουν!»*

15 Ἀπρίλη 1819. Στὴν πλατεῖα τῆς Πάργας μιὰ γαλήνια φωτιὰ στέλνει τὶς τελευταῖες σπίθες. Γύρω οἱ Ἄγγλοι περίλυποι παρακόλουθοῦν τὴν ἄφθαρτου μεγαλείου πράξη τῶν Παργινῶν. Τὰ κόκκαλα τῶν προγόνων καὶ τὰ σώματα τῶν τελευταίων νεκρῶν τους ἔχουν πιά καεῖ. Τὴν ἱερὴ σκὴνη παίρνουν σὰν ὅτι πολῦτιμο μαζί τους οἱ ἥρωες καὶ προχωροῦν ἀργὰ ἀργὰ καὶ χλωμοὶ πρὸς τὰ πλοῖα, ἐνῶ ἓνα σιγανὸ μοιρολόγι ἀκούγεται:

*ὦ κεραυνοὶ τοῦ Οὐρανοῦ
καὶ τῆς δικαιοσύνης
κάψατε τὸν Ἀλῆ Πασᾶ
καὶ τοὺς κακοὺς Ἑγγλέζους
γιὰ νὰ ἰδοῦν οἱ τύραννοι
πῶς ὁ Θεὸς παιδεύει.
Καὶ σύ, φωστῆρα ἥλιε, πεῦδες τὴν συμφορὰν μας,
κι' ἐτήραξες νὰ ἀρπάζωμε ἔπο μέσο ἀπὸ τοὺς τάφους
τὰ λείψανα τὰ ἱερὰ ὄλων τῶν συγγενῶν μας
σβῦσε τὸ φῶς σου παρενθύς, δεῖξαι πῶς μᾶς λυπᾶσαι.
Καὶ σεῖς παιδιά τοῦ οὐρανοῦ, σελήνη καὶ ἀστέρες,
ποὺ φέγγετε ὀλόνηκτα ἔς ἀνατολὴ καὶ δύσι,
κρύψετε μὲ καλύμματα τώρα τὰ πρόσωπά σας.*

*Καλύμματα κατάμαυρα τῆς λύπης τῆς μεγάλης,
καὶ κλάψετε τοὺς Παργινοὺς τοὺς κακομοιριασμένους
καὶ κλάψετε πολλὰς φορὰς καὶ σεῖς κι' ὁ κόσμος ὅλος».*

Κι' ἐνῶ τὰ συναισθήματα πλημμύριζαν τὶς καρδιές τους, μιὰ ἄγρια φωνὴ ὑψώθηκε: «οἱ Τοῦρκοι». Ἦταν τὰ πρῶτα ἀλβανικὰ τμήματα ποὺ μπῆκαν στὴν πόλη. Ἀπελπισμένοι οἱ Παργινοὶ μπροστὰ στὴν τραγικὴ πραγματικότητα μπῆκαν δακρυσμένοι στὰ πλοῖα ἀφοῦ προηγουμένως γονάτισαν καὶ φίλησαν τὸ ἅγιο χῶμα καὶ σὰν ἓνα στερνὸ φίλημα στὸν πονεμένο τόπο τους, τραγουδοῦν:

Ο ΑΠΟΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΔΑΣ

*Βουνά, λαγκάδια δροσερά, καὶ τρυφερὰ λιβάδια,
δέντρα καλὰ καὶ φουντωτά, χωράφια ἔξακουσμένα,
μὲ δάκρυα γιὰ πάντοτε σὰς ἀποχαιρετάω!
ὦ Πάργα! πατρίδα μου καλή, πολὺ ἀγαπημένη,
στὸν Τύραννο τὸν πιὸ σκληρὸν Ἑγγλέζοι σὲ πουλοῦνε!
«Φύγετ' ἐσεῖς οἱ ἄποικοι τῆς παλαιᾶς Ἡπείρου,
ὑστερινοὶ χριστιανοί, ἄπιστοι Παργανιώταις».
Εἶπεν ὁ ἄνομος Ἀλῆς μὲ λύσσαν καὶ φαρκάκι.
«Ἀφήσατέ μου τοὺς ναοὺς καὶ ὅλα τ' ἀγαθὰ σας!
Ἄς πέσουν κάτω οἱ σταυροὶ ποὺ πάντα θριαμβεύουν,
καὶ ἄς νικήσῃ παρευθὺς τὸ ἅγιο Κοράνι.
Κι' ἐσεῖς Γραικοὶ ἀδύνατοι πάντοτε νὰ πλανᾶσθε
καὶ νὰ μὴν ἔχετε ποτὲ ναοὺς καὶ βασιλέα»!
Αὐτὰ ἐφώνηξ' ὁ σκληρὸς ὁ τύραννος ὁ γέρος,
ὁποῦ ὑβρίζει χριστιανοὺς καὶ τοὺς Ἁγίους νόμους.
Ἄμποτ' αὐτὸ τὸ ἄσμα μας στ' αὐτιά του νὰ βροντήσῃ,
σὰν κεραννὸς τοῦ Οὐρανοῦ, ποὺ πάραυτα ἔξυπνίζει
κάθε ἀχρεῖον τύραννον, ποὺ ἤσυχα κοιμᾶται!*

17 Ἀπρίλη τοῦ 1819 οἱ Παργινοὶ φεύγουν μὲ τὰ πλοῖα, ἄλλοι στὴν Κέρκυρα κι' ἄλλοι στοὺς Παξούς. Οἱ τελευταῖοι τοῦτοι ἀπ' τοὺς Παξοὺς ἀντίκρουζαν τὴ δύστυχη πατρίδα

τους, νόμιζαν πώς ἄκουγαν τὸ γοερὸ κλάμμα της, καὶ μὲ σπαραγμὸ ζητοῦσαν νὰ μάθουν εἰδήσεις τῆς Πάργας ἀπ' τὸ σταυραητό:

Μαῦρο πουλάκι ὄπ' ἔρχεσαι ἀπὸ τ' ἀντίκρου μέρη,
πές μου τί κλάψαις θλιβεραῖς, τί μαῦρα μοιρολόγια,
ἀπὸ τὴν Πάργα βγαίνουνε πὸ τὰ βουνὰ ραγίζουν;
Μὴ νὰ τὴν πλάκωσε Ἰουρκιὰ καὶ πόλεμος τὴν καίει;
—Δὲν τὴν ἐπλάκωσε Τουρκιὰ, πόλεμος δὲν τὴν καίει,
τοὺς Παργινοὺς ἐπούλησαν σὰ γίδια σὰ γελάδια
κι' ὄλοι στὴν ξενιτειὰ θὰ ζήσουν οἱ καημένοι.
Ἄφησαν τὰ σπίτια τους, τὸν τάφο τοῦ γονιοῦ τους,
ἄφησαν τὸ προσκύνημα Τοῦρκοι νὰ τὸ πατήσουν,
τραβοῦν γυναικες τὰ μαλλιά, δέρνουν τ' ἄσπρα των στήθια.
Μοιρολογοῦν οἱ γέροντες μὲ μαῦρα μοιρολόγια.
Παπάδες μὲ τὰ δῦκρυα κλαίουν τὶς ἐκκλησίες.
Βλέπεις ἐκείνην τὴ φωτιά, μαῦρο καπνὸ πὸ βγαίνει;
Ἐκεῖ κἀίκαν κόκκαλα, κόκκαλα ἀνδρειωμένων!
πὸ τὴν Τουρκιὰ τρομάξανε, καὶ τὸν Βεζύρ' ἐκάψαν!
Ἐκ' ἦσαν κόκκαλα γονιοῦ, πὸ τὸ παιδὶ τὰ καίει
Νὰ μὴ τὰ βροῦν οἱ Λιάπηδες, Τοῦρκοι μὴ τὰ πατήσουν!
Ἄκοῦς τὸ θρηῆνον τὸ πολὺ, ὅπου βογγοῦν, τὰ δάση;
Καὶ τὸ δαρμὸ πὸ γίνεται, τὰ μαῦρα μοιρολόγια;
Εἶναι π' ἀποχωρίζονται τὴ δόλια τὴν πατρίδα.
Φιλοῦν τὶς πέτρες καὶ τὴ γῆ, κι' ἀσπάζονται τὸ χῶμα».

Στις 9 Μάη τοῦ 1819 τὰ στρατεύματα τοῦ Ἄλῃ μπαίνουν στὴν Πάργα καὶ τὴν ἄλλη μέρα στὸ Φρούριό της γίνεται ἡ ὑποστολὴ τῆς Ἀγγλικῆς σημαίας καὶ ἡ ἔπαρση τοῦ μπαϊρακιοῦ τοῦ Ἄλῃ Τεπενλελῆ.

Ἡ μέρα αὐτὴ εἶναι ἡ πρώτη πὸ γνωρίζει τὴν Τουρκικὴ κυριαρχία ἡ Πάργα, ἀλλὰ καὶ ἡ μοναδικὴ πὸ στήνει ἕνα μνημεῖο ἀναθέματος καὶ μίσους τὴν ἐποχὴ ἐκείνην κατὰ τῶν Ἀγγλων. Ἐνα βωμὸ παγκόσμιας περιφρόνησης ἔστησαν οἱ Βρεταννοὶ μὲ τὴν πράξη τους αὐτὴ τῆς ἀγορα-

ἀκόμη τὴν ὁμορφιά τῆς πόλης καὶ λέγει: «Ἴδου ὁ ἐπίγειος παράδεισος». Μαγεμένος ἀπ' τὰ θέλητρά της, τὴν ἴδια μέρα δίνει ἐντολὴ γιὰ τὴν ἀνέγερση παλατιοῦ μέσα στὴν ἀκρόπολή της, τὸ ὁποῖο ὅταν τέλειωσε συμπλήρωσε μὲ τὸ χαρέμι του.

Ὁ Μαιτλάνδος ποὺ μόλις λίγες μέρες νωρίτερα, καὶ ὕστερα ἀπὸ ξευτελισμούς, κατώρθωσε νὰ πάρει, στὴν Πρέβεζα, μέρος ἀπ' τὴν ἀποζημίωση τῆς περιουσίας τῆς Πάργας (ὁ Ἄλῆς τοῦ ἔδωκε 620 χιλιάδες τάλληρα καὶ 20 χιλιάδες χρυσοὺς ρουμπιέδες), γυρίζει στὴν Κέρκυρα στίς 9 Μάη 1819.

Οἱ πεινασμένοι Παργινοὶ τὸν πλησιάζουν, καταθέτουν ὑπομνήματα στὸν σκληροτράχηλο Γραμματέα τοῦ Χάγκεϋ, ζητοῦν τίς ἀποζημιώσεις τους, μὰ τοῦ κάκου. Γιὰ νὰ τοὺς περιπαίξουν διατάζουν τὴν Ἴονιο Βουλὴ μὲ ἐπίσημη πράξη της νὰ κηρύξει τοὺς Παργινοὺς, πολῖτες τοῦ Ἰονίου Κράτους. Ἀτυχῶς βρέθηκαν λίγοι Ἕλληνες ἐφτανήσιοι ποὺ μὲ τὴ «Δηλοποιητικὴ πράξη τοῦ Παρλαμέντου τῶν ἠνωμένων πολιτειῶν τῶν Ἰονίων νήσων» στὴν Κέρκυρα τῆς 22 Μάη 1819, ἀνεκήρυξαν τοὺς Παργινοὺς πολῖτες τοῦ Ἰονίου Κράτους, γιὰ νὰ τοὺς ἔχει ὁ Μαιτλάνδος πάντα ὑποχείριους.

Οἱ Παργινοὶ περήφανα ἀρνοῦνται τὴν «τιμὴ» αὐτὴ καὶ ζητοῦν τίς ἀποζημιώσεις τῶν περιουσιῶν τους. Ὑστερα ἀπὸ πολλὰ ὑπομνήματα καὶ στερήσεις ἀναγκάζονται στίς 26 Δεκέμβρη 1819 νὰ δεχθοῦν γιὰ ἀποζημίωση τῶν περιουσιῶν τους τὸ ποσὸν τῶν 633.000 ταλλήρων, ἀπ' τὰ ὁποῖα θὰ κρατιόνταν τὸ 1/4 γιὰ ναῦλα τῆς Βρεταννικῆς φρεγάδας ἢ ὁποῖα ἔφερε ἀπ' τὴν Πρέβεζα τὰ χρήματα. Μιὰ ἀνάξια ἀποζημίωση ποὺ δὲν ἔφτανε οὔτε γιὰ τίς περιουσίες τριάντα μόνον Παργινῶν. Κι' ἡ ἐξαθλίωση τῶν Παργινῶν στὴν Κέρκυρα αὐξάνει...

Στὴν Πάργα βρίσκει τὸν Ἄλῆ ἢ εἶδηση τῆς Σουλτανικῆς δυσαρέσκειας καὶ φεύγει γιὰ τὰ Γιάννινα. Ἐδῶ ἄφησε διοικητὴ τὸν ἔγγονό του Μεχμέτ Πασᾶ, πρωτότοκο γιὸ τοῦ

παιδιοῦ του Βελλῆ, μὲ 250 Ἀλβανούς στρατιῶτες. Στὶς 18 Αὐγούστου τοῦ 1820 τὴν Πάργα πολιορκεῖ ὁ Σαὴν Βέης μὲ δυὸ χιλιάδες τουρκαλβανούς. Ὁ ὑπερασπιστὴς τῆς Μεχμέτ Πασᾶς βλέποντας κάποια ἀπειθία τῆς φρουρᾶς του παραδίδει τὸ ἀπόρθητο κάστρο στὸ Σαὴν Βέη, κι' ἔτσι ἀπὸ τῆς 19|8|1820 ἡ Πάργα περιέρχεται στὴ Σουλτανικὴ κυριαρχία.

Ὁ πόθος τῆς ἀπελευθέρωσης τῆς πατρίδας, τὰ κηρύγματα τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, ἡ ἀνάκτηση τοῦ Σουλιῦ ἀπ' τοὺς γενναίους Σουλιῶτες κι' οἱ ταλαιπωρίες τῆς ξεξενητιᾶς, φέρνουν τοὺς Παργινοὺς νὰ πολεμοῦν στὰ ἠπειρωτικὰ χῶματα στὰ τέλη Ἰούνη 1821, διακόσια πενήντα παλληκάρια μὲ τοὺς ὄπλαρχηγούς Σπύρο Δημουλίτζα, Χριστόδουλο Δεσίλα Τσοῦκο κ. ἄ., καὶ κάτω ἀπ' τὴ γενικὴ ἀρχηγία τοῦ γενναίου Φρούραρχου τῆς Ρινιάσης Περραιβοῦ. Στὰ συγκινητικὰ τους γράμματα πρὸς τοὺς Σουλιῶτες γιὰ νὰ τοὺς βοηθήσουν ν' ἀνακαταλάβουν τὴν Πάργα, δὲν βρίσκουν ἀνταπόκριση. Γιατὶ οἱ Σουλιῶτες μὲ τὶς ἐντολές τῶν Ἀρχηγῶν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας πολεμοῦν στὸ πλευρὸ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ γιὰ ν' ἀπασχολήσουν ἔτσι περισσότερο τὰ Σουλτανικὰ στρατεύματα κι' εὐκολώτερα ν' ἀπελευθερώσουν τὴν Πελοπόννησο οἱ Ἐπαναστᾶτες Ἕλληνες. Ἀκόμη, γιὰτὶ μιὰ ὁποιαδήποτε βοήθειά τους στοὺς Παργινοὺς θὰ πρόδινε τοὺς σκοπούς τους. Ἐξ' ἄλλου οἱ Σουλιῶτες μὲ τὴν ἐμπειρία τῶν ἀγώνων, εἶδαν γιὰ πολὺ προσωρινὴ μιὰν ἀνάκτηση τῆς Πάργας, τὴν ὁποία εὐκολὰ ὁ Σουλτανικὸς στόλος θὰ μπορούσε πάλι νὰ ὑποδουλώσει.

Διακόσιοι ὅμως τολμηροὶ Παργινοὶ καὶ πενήντα γενναῖοι Σουλιῶτες μὲ τὴν ἀρχηγία τοῦ Περραιβοῦ καταλαμβάνουν τὴν Πάργα στὶς 24 Ἰούλη 1821, ἐκτὸς ἀπ' τὸ κάστρο στὸ ὁποῖο κλείνονται διακόσιοι περίπου Ἀλβανοὶ μὲ τοὺς ἀξιωματικούς τους.

Πολεμικὰ Σουλτανικὰ πλοῖα φτάνουν στὴν Πάργα καὶ πάνω ἀπὸ δυὸ χιλιάδες Ἀλβανοὶ ἀπ' τὸ Μαργαρίτι καὶ τὴν Παραμυθιά. Οἱ γενναῖοι Παργινοὶ καὶ Σουλιῶτες πε-

ρικυκλώνονται στο βουνό της Πάργας, σώζονται δὲ ἀπὸ βέβαιο θάνατο χάρις στὴν ἄμεση ἐπέμβαση διακόσιων περὶ τοῦ Σουλιωτῶν ποὺ μὲ τοὺς ἀρχηγούς τους Γιώτη Δαγκλῆ, Διαμάντη Ζέρβα καὶ Νάσο Φωτομάρα, τρέπουν σὲ ἄτακτη φυγὴ τοὺς Ἀλβανούς.

Ἡ ἐνέργεια αὐτὴ τῶν Παργινῶν χαρακτηρίζεται μὲ προκήρυξη τοῦ Μαιτλάνδου τῆς Κέρκυρας 9 Ὀκτώβρη 1821, σὰν ἐχθρική πράξη καὶ διατάζονται οἱ Παργίνοι αὐτοὶ νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν Κέρκυρα. "Ἄλλοι ἀπ' τοὺς Παργίνοὺς πῆγαν στὸ Μεσολόγγι, ἄλλοι στὴν Πελοπόννησο καὶ μερικοὶ στὴν Εὐρώπη.

Μετὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ καὶ τὴ σύστασιν τοῦ μικροῦ ἀνεξάρτητου ἑλληνικοῦ Κράτους, ὁ Ρουμὲλι – Βαλεσῆς Ρεσίτ Μεχμέτ Πασᾶς καλεῖ τοὺς Παργίνοὺς νὰ γυρίσουν στὴν πατρίδα τους μὲ τοὺς ὅρους ποὺ τὸ 1820 ὑπέδειξε ὁ Ἰσμαήλ Πασᾶς.

Οἱ Παργίνοι ἀρνοῦνται καὶ τότε ἐγκαθίστανται ἐκεῖ οἱ περιπλανώμενοι Τοῦρκοι Λαλιῶτες. Ἀπὸ τὸ 1831 ὡς τὸ 1845 ξαναγύρισαν μόλις 250 Παργινές δυστυχισμένες οἰκογένειες.

Μὰ ἡ παλαιὰ Πάργα εἶχε πιά μείνει ἓνα ὄνειρο. Τὸ 1861 γράφει ὁ Σαλαπάντας, ἀπ' τὰ 500 λαμπρὰ σπίτια ποὺ ὑπῆρχαν στὸ κάστρο, μόνο δύο ἄθλιες καλυβες βρίσκονταν καὶ ἀπ' τὶς ἄλλοτε 9 ὥραϊες ἐκκλησιές, καμμιά. «Ὅστις ἐπεσκέφθη τὴν Πάργαν ἐλευθέραν, δὲν δύναται σήμερον, ἐπισκεπτόμενος αὐτὴν δούλην, ἢ νὰ χύσῃ θερμὰ δάκρυα, ἀναμιμνησκόμενος τὰ κάλλη αὐτῆς, ἅτινα σήμερον δὲν ὑπάρχουν! Οἱ Ἄγγλοι εἰσὶν οἱ αἴτιοι τοσοῦτων καταστροφῶν!»

Ἡ Ἀγγλία ἐξυπηρέτησε τὰ σχέδια τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ ποὺ τόσο τὴ βοήθησε στὸν ἀγῶνα τῆς κατὰ τοῦ Ναπολέοντα. Πρόσφερε τὴν Πάργα σὰν ἀντάλλαγμα τῆς κατοχῆς τῆς στὰ Ἐφτάνησα καὶ κατέστρεψε στὶς παραμονές τῆς Ἑλληνικῆς ἐπανάστασης, ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ κύρια προπύργια τῆς ἐνότητος τῆς ἑλληνικῆς. «Ἡ Πάργα ἔπεσε θῦμα

της Ἀγγλικῆς συμφεροντολογίας, πανουργίας καὶ σκληρότητας, χωρὶς τίποτε νὰ προσθέσει στὰ πράγματα τοῦ κόσμου καὶ τῆς Ἀγγλίας, ποὺ τὴν κατέστρεψε» γράφει ὁ Φάνης Μιχαλόπουλος (Ἐφημ. «ΕΘΝΟΣ» Ἰούλιος 1955).

Κι' ἔμεινε σκλάβα ἡ Πάργα, ὡς τὸ 1913 ποὺ στὸν ἠπειρωτικὸ χῶρο φύσηξε δροσερὸ τῆς λευτεριάς τ' ἀγέρι...

Ἡ ἀναστημένη κι' ἀμάραντη μνήμη τῆς Πάργας μᾶς συντροφεύει, σὲ κάθε μας βῆμα. Οἱ σημερινοὶ Παργινοὶ εὐγενικοὶ καὶ φιλόξενοι μὲ περηφάνεια μιλοῦν γιὰ τοὺς μακρυνοὺς κι' ἀθάνατους ἐκείνους προγόνους. Μᾶς γίνονται ἀχώριστοι στὴ γνωριμιὰ μας μὲ τὶς ἱερὲς τοῦτες πέτρες. Στὴν παλιὰ ἐκκλησιὰ μᾶς δείχνουν τὰ λάβαρα καὶ τὰ ἱερά σκεύη ποὺ μετὰ ἀπὸ ἑκατὸ καὶ πάνω χρόνια φιλοξενία τους στὴν ξενητεία, βρίσκονται πάλι στὸν τίμιο καὶ ἥρωϊκὸ προγονικὸ χῶρο, ἐδῶ ποὺ πρωτοπλάστηκαν σὰν ἀθάνατα σύμβολα τῆς θρησκείας, τῆς πίστεως καὶ τῆς λευτεριάς.

Εἶναι τὰ σύμβολα ποὺ μαζί μὲ τὰ κόκκαλα τῶν προγόνων συγκίνησαν αἰῶνες κάθε ἑλληνικὴ καρδιά, κάθε ψυχὴ.

Ὁ Μ. Σ. Ἰδρωμένος στὰ ἐγκαίνια τῆς 21 Μάη 1865 «τοῦ ἐν τῷ παλαιῷ φρουρίῳ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἐπὶ Ἀθανασίου Μητροπολίτου Κερκύρας, νομαρχοῦντος Δ.Σ. Μαυροκορδάτου» ἀνάμεσα σὲ ἄλλα εἶπε: «...καὶ ἐπιστέφον τὰ βλέμματα ἐνταῦθα συναντῶ ἀντικείμενα ἀξιάγαστα καὶ κειμήλια ἱερά· βλέπω δὲ λαὸν ἐν κατανύξει ψυχῆς θεωροῦντα αὐτὰ ὡς ἄλλα λείψανα, ὅπερ σώζουσιν οἱ ἐγκαταλείψαντες τὴν γῆν τῶν πατέρων των, τὴν ἥρωϊκὴν Πάργαν, ὅπως σώσωσι τὴν τιμὴν καὶ τὴν ἐλευθερίαν... Τὸ λάβαρον αὐτὸ τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος, τὰ τέκνα τῆς Πάργας τρέμοντα ἀτενίζουσιν σήμερον, καὶ ἰδοὺ περίεξ αὐτοῦ αἰμόφυρτοι αἱ τῶν προγόνων σκιαὶ περιίπτανται

ὕμνολογοῦσαι τὸ μέγα ἔλεος τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν δικαιοσύνην συνάμα! Τίς ἤλπιζε ποτὲ νὰ ἴδῃ τὸ λάβαρον αὐτὸ ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ ἀναστηλούμενον;»¹

Ἐθνάτα σύμβολα ποὺ μὲ τρεμάμενα χέρια ἐπανεφέρε στὸν ἱερὸ τοῦτο χῶρο ὁ Μητροπολίτης Παραμυθιάς Ἀθηναγόρας ποὺ τοῦ παραδόθηκαν² σ' ἐπίσημη τελετὴ στὴν Κέρκυρα τὸ 1930 ἀπ' τὸ Μητροπολίτη της καὶ τῶρα Οἴκουμενικὸ Πατριάρχῃ Κωνσταντινούπολης Ἀθηναγόρα.

Σήμερα στὴν Πάργα κυριαρχεῖ τὸ γλυκὸ τραγούδι τῶν λουλουδιῶν, τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ νεροῦ.

Λές κι' ἀνοιξε τοὺς τρούλλους τ' οὐρανοῦ ἢ πανώρια χαρὰ καὶ γκρέμισε χιλιάδες κάνιστρα ἔτσι ποὺ μύρια εὐωδιαστὰ λουλούδια ξεχύθηκαν στὶς βεράντες, στὰ πεζούλια, στοὺς δρόμους, στοὺς κήπους κι' εὐωδιάστηκε ὅλος ὁ τόπος κι' ἀρωματίστηκε ἡ ἀτμόσφαιρα. Κι' ἔρχεται τὸ ζωηρό, τὸ γαλήνιο φῶς νὰ τυλιχτεῖ στὰ ἀραχνοῦφанта πέπλα τῆς εὐτυχίας κι' ἡ μεθυσμένη μουσικὴ τοῦ τοπίου νὰ στέλνει τίς μελωδικές νότες στὴν ψυχὴ ποὺ ἀνθίζει ἀπ' τὴν ὁμορφιά.

Ἡ ψυχὴ ἀνασταίνεται καὶ ψιθυρίζει σὲ χαρούμενο σκοπὸ τὸ τραγούδι τῆς ἀθανασίας.

Κι' ἔρχεται καὶ συνταιριάζει σὲ μιὰν ἀνοιξιὰτικὴ μελωδία τὸ τραγούδι μας μὲ τὸ τραγουδιστὸ γάργαρο νερὸ ποὺ κυλάει σ' ἀνθῶνες καὶ κυπαρίσσια, μὲ τὸ στοιχεῖο τοῦ νεροῦ ποὺ δίνει τὴν αἴσθησιν τῆς μαγείας καὶ τῆς ποίησης καὶ μὲ τὴ συμφωνία τῶν πουλιῶν καὶ τὰ τιτιβίσματα τὰ χαμογελαστὰ τῶν λουομένων.

Καὶ πιὸ πέρα ἀκούγεται τὸ ἀνέφελο γέλιο τῶν Γάλ-

1. Μονόφυλλο: «Τυπογραφεῖον Η ΙΟΝΙΑ, ἀδελφῶν Κάων, Κέρκυρα 22 Μαΐου 1865.

2. Τὸ πρωτόκολλο τῆς παράδοσης τῶν ἱερῶν εἰκόνων ὑπάρχει στὰ Γραφεῖα τῆς Μητρόπολης Κερκύρας.

λων ποϋχουν από χρόνια έδω τις μόνιμες κατασκηνώσεις τους.

Ώς σεργιανίζομε στην όμορφη Πάργα μās γεννιέται ή πίστη πώς με μιάν αξιόλογη αξιοποίηση του χώρου τούτου, με την άνέγερση συγχρονισμένων Ξενοδοχείων, Έστιατορίων και κέντρων διασκεδάσεως, ό παραδεισένιος τούτος τόπος θά μεταβάλλονταν σ' όνειρευτή Εϋρωπαϊκή λουτρόπολη.

Ή Πάργα με τις όμορφιές της προσφέρεται τουριστικά σε κάθε έποχή άκόμη και τή χειμωνιάτικη περίοδο, με τó ήπιο κλίμα της. Γι' αυτό επιβάλλεται ή όλοκλήρωση του όδικου δικτύου της με την Ήγουμενίτσα, Παραμυθιά και Πρέβεζα.

Άκόμη και για την έξυπνέτηση των ίδιων των κατοίκων που άπομονώνονται τó χειμώνα και που όπως όμολογούν και οί ίδιοι, στην κατάθλιψη τους συντελεϊ κι' ή άπομάκρυνσή τους άπ' τó Νομό Θεσπρωτίας, στην όποία, από κάθε πλευρά κι' άν έξετασει τó αίτημά τους, άνήκουν.

Ξεμακραίνομε άπ' την Πάργα. Κι' ή φαντασία μας είναι άκόμη βυθισμένη στα πέπλα του θρύλου, της παράδοσης και της άνέσπερης μνήμης της. Έχει άτονίσει τó άγχος της καθημερινότητας στο χαρούμενο περιβάλλον της, στην άχτινοβολία της ρόδινης έσθήτας της και εύδαιμονικό φώς της.

Ή ψυχή μας έχει τρυγήσει τις μελωδικές νότες της δροσιās και της γαλήνης που στάξαν τ' άνθισμένα δέντρα οί καταπράσινοι κάμποι κι' ό μαγικός καθρέφτης της άτεμάχιστης θάλασσας.

Μοναδικό καταστάλαγμα της καρδιάς μας ή όμορφιά κι' ή χαρά. Ένα αίσθημα ζωής που βαστάει άνέσπερη τή γλυκεία θύμηση που σε δένει με τή Νιρβάνα και σοϋ σκορπάει την καλωσύνη και την ήρεμία.

Μ' άναστημένη ψυχή πορευόμαστε και συνθέτομε ένα μελωδικό ύμνο, ένα άπόκοσμο τραγούδι στ' άρώματα, στα άνθη, στο νερό και τó φώς της άξέχαστης Πάργας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΓΙΑ ΤΗ Ν. ΠΑΡΓΑ

1. Salvator L. Τόμ. Α'. Τοῦ ἴδιου: Parga, versucheiner Geschichte von Parge (τόμ. Β') με πλήρη Βιβλιογραφία πού συμπληρώνει τὴν τοῦ Α' τόμου (1807).
2. Ugo Foscolo: «Narrazione delle fortune edella cessione di Parga» στις Prose politiche. Φλωρεντία 1850 σελ. 285-484.
3. Ugo Foscolo: Epistolario τ. II ρ. 373-374. Firenze 1853.
4. Ugo Foscolo: Epistolario τ. III ρ. 240-241. Firenze 1854.
5. Χρ. Περραιβοῦ: Ἱστορία Σουλίου καὶ Πάργας Α'. ἔκδοση 1803. Μετάφρασ. Ἱταλιστὶ ἀπὸ τὸν G. Qheraschini Βενετία 1815. Πανδώρα τόμ. 8ος, 1858 σ. 188.
6. A. Poch Ini: I Pargi opia ipparco e despo lantica. Padova 1819.
7. Mustoxidi: Expose des fait qui ont pricede en suivi la cisoinde Parga. Parls 1820.
8. Lieuv Gol. G. P. De Bosset: Parga and the jonian jolauds—London 1821.
9. Amauvy—Ovval: Expose des faits κ.τ.λ. Μετάφρ. Βερβιτσιώτη 1820.
10. Berchev I psoufghi di Parga.
11. Bignon: Les cabineto en les pciplu: Μετάφρ. Ν. Σπηλιάδη 1826.
12. Pouqueville: Istorio della rigennayione della Grècia dal 1740-1824. Ἱταλία 1825—Βιβλ. II Κεφ. 7ον σελ. 199—Κεφ. 8ον σελ. 237, 241, 255.
13. T. S. Hughes: Travels in Grecia and Albania τόμ. 2 σελ. 237-250, London 1830.
14. Pouqueville: Voyage dans la Grece. Σὲ Ἱταλικὴ Μετάφραση σελ. 418.
15. Σ. Θ. Λάσκαρη: Ὁ Χ. Τρικούπης καὶ ἡ Ἐνωσις: σελ. 34 Ἀθῆναι 1830.
16. Σπ. Μινώτου: Ἡ Παραχώρησις τῆς Πάργας. Ἱόνιος Ἀνθολογία, ἔτος 8ον 1934, Ἀρ. 90-92 σελ. 174-189.
17. Sp. D. Miriotto: La lession di Parga Ἀθ. 1934.

18. Άνδρ. Μ. Ι. Ίδρωμένου: Πολιτική Ίστορία τής Έπτανήσο 1815-1864 σελ. 26. Κέρκυρα 1935.
19. Ίδρωμένου Α.Μ. Ή πρώτη δημοσία Σχολή εν Κερκύρα (1805-24) Παρνασός Τόμ. ΙΓ' σ. 270-280, 8ον Άθηναι (1890).
20. Βερβιτσιώτου: Έκθεσις τών γεγονότων τής παραχωρήσεως. Μεταφρ. άπ' τὸ Γαλλικό. Κέρκυρα 1815.
21. Έγγραφα περι τής υπό τών Παργίων καταθέσεως τών Άγίων εικόνων και σκευών υπό τής εν Πάργη Έκκλησίας Υ. Θ. οδηγητριάς. Κέρκυρα 1893.
22. Τάκη Τσιάκου: Ή Πάργα: περ. Ήπειρωτική Έστία: Γιάννινα 1958.
23. Νάκη Πιέρρη: Βιβλιογραφία Πάργας. Κέρκυρα 1959.
24. Mario Pieri: Campendio della istoria del risorgimento della Grecia 1740-1824, Έκδ. Ι-Ίταλία 1825. σελ. 46-53, υπάρχει και τραγούδι του.
25. Π. Α. Σ]αλαπάντα]: Ή Πάργα, ήτοι μονογραφία αύτής άπό τής κτήσεως μέχρι τής παρά τών Άγγλων πωλήσεως της εις τούς Τούρκους. Άθηναι 1861, σελ. 367, σχ. 8ον.
26. Βρετού: Νεοελ. Φιλολογία Μέρος Β'. σελ. 310 (Μουστοξύδης) Άθηναι 1857.
27. Μιχαήλ Δ. Ρίκκης: Παράδειγμα άκρας Δικαιοσύνης, σελ. 16, ποιημάτων, Κέρκυρα 1860.
28. χρ. Περραιβοῦ: Άπομνημονεύματα Πολεμικά σελ. 95-98, Άθηναι 1836.
29. Άντωνίου Μανούσου: Τραγούδια Έθνικά σελ. 135, Κέρκυρα 1850
30. Θέμις: Περιοδικό Άριθ. 8. 1/13 Άπριλίου 1851. Δύο άρθρα σελ. 61, Κέρκυρα 1851.
31. Σπ. Παπαγεωργίου: Ίστορία τής Έκκλησίας σελ. 212-213, Κέρκυρα 1930.
32. Α. Dandolo: Lettre an miniovre des affaires É Frangeses palmersνου Κορφου 1864.
33. Βασ. Κραψίτης: Ταξίδι στην Ήπειρο. Άθήνα 1960.
34. Άνδρέου Κάλβου: Λύρα. Εις Πάργαν ποίημα σελ. 49. Ζάκυνθος 1881.
35. Πρώην Διπλωμάτης: Ή Άγγλία κατά του Έλληνισμού—οι Άγγλοι πωλοῦν τήν Πάργα εις τούς Τούρκους σελ. 9-14.
36. Prof. Gio: Canna: Per il cenvenario di Dionisio Solomos: Milano 1899.
37. Ι. Α. Τυπάλδου: Ή Ένωσις τών Ίονίων Νήσων μετά του Βασιλείου τής Έλλάδος σελ. 8, Άθηναι 1863.
38. Σπυρ. Μελισσηνοῦ: Σκέψεις επί των έγκαινίων του εν τῷ Παλ. Φρουριῷ Ναοῦ του Άγίου Γεωργίου, Κέρκυρα 1865.

39. Τὰ ἐγκαίνια: 21 Μαΐου 1865. Μονόφυλλο.
40. Ἀλεξίου Πάλλη. «Μελέται ἐπὶ τῆς ἀρχαίας χωρογραφίας καὶ ἱστορίας τῆς Ἠπείρου» Πανδώρα τόμ. Θ' (1858).
41. Α. Καρκαβίτσα: Τὰ καρτέρια. Κερκυραϊκαὶ εἰκόνες, σχετικαὶ πρὸς τὴν Πάργα. «Ἐστία» τόμ. Α' σελ 193-196 (1891)
42. Σπ. Λάμπρου: Σημειώματα περὶ Ρήγα καὶ Περραιβοῦ. Ἐθνικὴ ἀγωγή ἔτος Α'. σελ. 129, Ἀθῆναι 1898. Ἀνατύπωσις ἐν «Μικταῖς σελίσι» σ. 623-653, 8ον (Ἀθῆναι.) Τοῦ αὐτοῦ: Ἀλῆ Πασᾶ, ἔγγραφον πρὸς τοὺς Παργιώτας. (Ν. Ἑλληνομν. Α'. σελ 491, 8ον, Ἀθῆναι 1904.
43. Isambert. L' independenso Gresque et l' Europe. Paris (περὶ Πάργας σελ. 34 κ.έ.).
44. Α. Α. Παναγιωτίδου. «Τοπογραφικαὶ σελίδες. Ἡ Πάργα» ΗΑ. τόμ Α' 1904.
45. Ι. Κ. Μορόλη. «Αἱ θαυμάσια καλλοναὶ τῆς Πάργας. Βιβλίον τοῦ Ἀρχιδουκὸς Λουδοβίκου Σαλβάτωρος. «Νέα ἡμέρα» (Ἐφημερὶς Τεργέστης) τῆς 17 Δεκεμβρίου 1907, «Ἀγὼν» (Ἐφημερὶς Ἀθηνῶν) τῆς 13 Δεκεμβρίου 1907.
46. Ν. Πετρῆ. Περὶ Πάργας (1908).
47. Π. Ἀραβαντινοῦ: Περὶ Πάργης, 1856.
48. Ν. Βέης: Συμπληρωματικὰ τῶν ἐκδόσεων τοῦ Βιβλίου «Ἱστορία τοῦ Σουλίου καὶ Πάργας», στὰ «Ἄπαντα Χρ. Περραιβοῦ» ἐκδ. Σεφερλῆ, Ἀθῆναι 1956.
49. Φάνη Μιχαλόπουλου «τὸ δράμα τῆς Πάργας». ἐφημ. Ἔθνος Ἀθῆναι 1955.

Τ Ο Μ Α Ρ Γ Α Ρ Ι Τ Ι

Διατηρώ μιάν ανάμνηση γλυκειά της μικρής τούτης πολιτείας από κείνα τ' ανέφελα παιδικά χρόνια, από κείνη την ηλικία τών δέκα έννια χρόνω ποϋζησα για λίγους μήνες έδω, σά δημόσιος υπάλληλος.

Ήταν τὸ πρωτάνθισμα τῆς ζωῆς, ἡ πρώτη ἀνοιξη ποῦ ρουφούσε τῆ χαρὰ στὸ γιορταστικὸ τόνο τοῦ ἀσημένιου ἐλαιῶνα καὶ τῆς πράσινης εἰρήνης τῆς γραφικῆς κοιλάδας. Ἀτένιζα τοὺς μικροὺς λόφους, τὰ καταπράσινα καρποφόρα δέντρα, τὰ βαθίσκια πλατάνια, τ' ἀπέραντα δάση τῆς ἐληᾶς, τὰ γάργαρα νερά ποῦ κυλοῦσαν ἀπὸ κρουσταλλένιες βρῦσες, ἀτένιζα ἓνα γλαυκὸ οὐρανὸ καὶ μιὰ γαλήνια μέρα κι' ἔνοιωθα μιάν ὀλοκλήρωση ἰλαρή.

Ἔνοιωθα ν' ἀνασταίνωμαι, νὰ πάλλωμαι ὀλόκληρος, νὰ φλογίζωμαι ἀπὸ καλωσύνη κι' ἀγάπη καὶ νὰ ξυπνάει ἐντὸς μου ὁ πόθος τῆς ζωῆς καὶ τῆς δημιουργίας.

Ἐν' ἀπόκοσμο βιολί σύνθετε τὸν πιὸ γλυκὸ ὕμνο γιὰ ὅ,τι εὐγενικὸ ἀναζήτησε ἡ ψυχὴ στὸ πρωτοσκίρτημα τῆς νιότης κι' οἱ μεθυστικοὶ τοῦ ἤχοι ἐρμήνευαν τοὺς πρώτους μου στίχους, τὰ πρῶτα χαμογέλια τῆς ζήσης.

Ήταν τότε ποῦ βαθειὰ μιλήσαμε μὲ τὸ Λαμαρτῖνο, τὸ Βερλαῖν, τὸ Μπαλζάκ, τὸ Ντοστογιέφσκυ, τὸ Γκόρκυ, τὸν Τολστόϊ, τὸ Χάμσουν, τότε ποῦ τὸ συναίσθημα μᾶς πλημμύριζε κι' ἡ καρδιά μας ράγιζε μὲ τὸ πέσιμο ἐνὸς φύλλου, μὲ τὸ κόψιμο ἐνὸς λουλουδιοῦ, μὲ τὸ κελάδημα τῶν πουλιῶν, μὲ τὸ μουρμούρισμα τοῦ ἀγέρα μὲ τῆ συγκίνηση τῆς

ἀέρινης εὐτυχίας ποῦπλαθε ἢ γλυκειά μας ὄπτασία.

Ἄνυποψίαστη ἢ μπόρα τῆς ζωῆς ποῦφτανε λαχανιασμένη κάποιο θλιβερό πρωῖνὸ τοῦ Ὀχτώβρη τοῦ σαράντα.

Καὶ τότε ὁ μικρὸς φιλολογικὸς μας κύκλος μὲ τό λησμονημένο κι' ἄτυχο φίλο ποιητὴ Περικλῆ Κακούρη ποῦ ἠρωϊκᾶ, ἀργότερα στὶς 29 Σεπτέμβρη 1943 μὲ τοὺς 49 Πρόκριτους στὴν Παραμυθιά, ἀντίκρουσε τὸ Γερμανικὸ ἐκτελεστικὸ ἀπόσπασμα, καὶ δυό, τρεῖς ἄλλους φωτισμένους δασκάλους, διαλύθηκε. Ἡ θλίψη χαραχτήκε στὰ πρόσωπά μας ποῦ τᾶσκαψε πρώϊμα ἢ ἀλμύρα τοῦ πόνου καὶ τὰ γλυκὰ ὄνειρά μας φυλλορρόησαν σὲ μιὰ ἀνέλπιστη καὶ σκληρὴ πραγματικότητα.

Ἄνοιξα ἓνα στερνὸ παιδικὸ πρωῖ τὶς γρίλλιες κι' ὁ παγωμένος ἀγέρας σκόρπισε τὶς συλλογὲς τῶν γραμματοσήμων καὶ τῶν ἄτυχων ἐκείνων στίχων.

Τὸ παγωμένο ξηροβόρι μάδησε τὰ φύλλα τοῦ κήπου, μάδησε τὰ κρῖνα τῆς νιότης, μάδησε τὰ ρόδα τῆς καρδιᾶς ποῦ βυθίστηκε σ' ἓναν ἀτέλειωτο λυγμό. Κι' ἀπὸ τότε μιὰ θλιβερὴ δοξαριά σχίζει τὰ πέπλα τῆς μνήμης σὰ γυρνᾶει νοσταλγικᾶ ἐδῶ στὸ μικρὸ χῶρο, ποῦ περπάτησε τὴν εἰρηνικὴ πεδιάδα ἢ ἡσυχὴ συνείδηση μὲ τὰ ρίγη τῆς νιότης μέσα στὴ γαλήνια νύχτα, κάτω ἀπ' τὰ σπινθηροβολήματα τῶν ἄστρων...

Δεσπόζει τῆς πράσινης κοιλάδας τὸ παλῆδ κάστρο, πάνω κεῖ στὸ βουνὸ σκαρφαλωμένο.

Εἶν' ἓνα ἐρειπωμένο κάστρο τυλιγμένο στὰ πέπλα τοῦ βαθειοῦ λήθαργου. Τίποτε πιά δὲ μπορεῖ νὰ ζωντανέψει τὴν ἀρχαία πολιτεία Παναὸς ποῦ βρίσκονταν σ' αὐτὴ τὴ θέση, ἂν καὶ πολλοὶ ἄλλοι τοποθετοῦν ἐδῶ τὸ Βουχαίτιο.

Κι' ἦταν ἐδῶ μαρμάρινα παλάτια, μὲ γραφικὲς κι' ἐπιβλητικὲς εἰσόδους, μὲ θολωτὰ ὑπόγεια καὶ μ' ἀπέραντους κήπους. Ἐνας χῶρος ποῦ ζοῦσαν οἱ Βενετσιᾶνοι ἄρ-

χοντες, οί 'Ιταλιάνοι πού στίς άρχές τής ΙΕ'. έκατονταε-
τηρίδας πρωτοκατοίκησαν έδω κι' έχτισαν μιá δμορφη πο-
λιτεία, για να δεσπώζουν καλύτερα στα ήπειρωτικά πα-
ράλια πού κατείχαν. Θυμούμαι τόν καιρό του σαράντα
έρειπωμένα τριώροφα άρχοντικά μέ τά ζωγραφιστά λιον-
τάρια π' ανάδιναν τήν άκίνησία και τή σιγή του θανάτου.
'Απ' τά χαλάσματα τους ξεπρόβαλαν λίγα άγριολούλουδα
σα να θέλαν να δώσουν κάποια πνοή ζωής στο νεκρό χω-
ρο. Μά και τά παλάτια τών 'Ενετών και τ' άρχοντικά
των κατοπινών χρόνων γκρεμίστηκαν μέσα στη φθορά και
τίς τρικυμίες τών αίωνων για να σβήσει σήμερα κάθε ίχ-
νος τής παληάς έποχής τής άκμής του Μαργαριτιού.

Τους Βενετσιάνους τους έδιωξαν άπ' τήν περιοχή του-
τη τ' άλβανικά φύλλα πού κατέβηκαν στη Θεσπρωτία.
'Ένα μεγάλο φέουδο τών 'Οθωμανών τών Γιαννίνων άπο-
τέλεσεν άργότερα όλη ή περιοχή γύρω. 'Απέραντα λειβα-
δια και μεγαλόπρεπες έπαύλεις ανήκαν σ' αυτούς πού μέ-
νοντες στα Γιάννινα είχαν διαχειριστές τής περιουσίας
τους 'Οθωμανούς του Μαργαριτιού

'Η έλλειψη διοικητικής έξουσίας τών χρόνων εκείνων,
ή πλεονεξία και τ' άνυπότακτο τών Μαργαριτιωτών στέρη-
σε τους 'Οθωμανούς τών Γιαννίνων τής μεγάλης τους αυ-
τής περιουσίας. Τώρα τό λειβάδια και τίς έπαύλεις κατέ-
χουν οί προηγούμενοι διαχειριστές και οί ένοικιαστές των
κτημάτων και όσοι άλλοι 'Οθωμανοί συγκεντρώνονται άπ'
τήν περιοχή.

'Ετσι ό αριθμός τών κατοίκων αύξάνει σημαντικά, ή
πολιτεία αποκτάει πλουτο και όμορφία και γίνεται έδρα
τής έπαρχίας πού οί Τσόμηδες ώνόμασαν Ντάγι.

'Ο αριθμός τών Χριστιανών κατοίκων καθημερινά μι-
κραίνει και τό Μαργαρίτι έγινε μιá άληθινή φωληά Μου-
σουλμανιστού μίσους κατά τών φιλελεύτερων Παργινών, τών
άγέρωχων Χριστιανών τής Παραμυθιάς και του Φαναριού,
κατά τών άετών του Σουλιού και κατά τών Βενετσιάνικων
παραλιανών κτίσεων. 'Ολοι δοκίμασαν τή θηριωδία τους,

γι' αὐτὸ κι' οἱ Βενετσιᾶνοι μετὰ τὴ ναυμαχία τῆς Ναύπακτου τοῦ 1572 πολιορκοῦν τὸ Μαργαρίτι καὶ τὸ καταλαμβάνουν. Τὴν ἐκδίκησίν τοὺς δοκιμάζει τὸ κάστρο ποὺ ἀνασκάφτηκε, πολλὰ ἀρχοντικὰ ποὺ γκρεμίστηκαν καὶ πολλοὶ Ὀθωμανοὶ ποὺ ἐξοντώθηκαν. Στὴν ἄλωση αὐτῆ τοῦ Μαργαριταρίου δόθηκε τόση σημασία ποὺ μὲ διαταγὴ τῆς Ἐνετικῆς Κυβέρνησης ἀναπαραστάθηκε στὸ Παλάτι τοῦ Δοῦκα τῆς Βενετιᾶς ἀπ' τὸν ἐξαίρετο ζωγράφο τῆς Μήλου Ἀντώνη Βασιλάκη. Ἐνας κλασικὸς πίνακας ποὺ σώζεται καὶ σήμερα γιὰ νὰ θυμίζει τοὺς σκοτεινοὺς ἐκείνους χρόνους.

Κι' ἦταν ζοφεροὶ ἀληθινὰ οἱ χρόνοι ἐκεῖνοι. Τὸ κυρίᾳρχο Ὀθωμανικὸ στοιχεῖο ἀσκεῖ μεγάλη τρομοκρατία στοὺς Χριστιανοὺς ποὺ κάτω ἀπ' τὴ μεγάλη πιεσὴ τοὺς ἐξισλαμίζουν. Ὀλάκερα χωριὰ τοῦ Μαργαριτιοῦ, ὅπως ἡ Πλαταριά, Ἀρπίτσα, Γκρόπα, Κοῦτσι, Βόλια, Γράββα (Ἡγουμενίτσα) κι' ἡ περιοχὴ ὅλη ὡς τὴ Βάρφανε καὶ πέρα ὡς τοὺς Φιλιάτες καὶ πρὸ δῶ στα χωριὰ τῆς Παραμυθιδᾶς, Δραγωμή, Νικολίτσι, Γκρίκα, Νεοχώρι, Μενίνα, Πετροβίτσα, ἀσπάζονται τὸ Μωαμεθανισμὸ στα 1700—1732. Ὁ τόπος ὅλος τουρκεύει. Οἱ ἐκκλησιᾶς ὅλες γίνονται τζαμιᾶ. Οἱ καμπάνες σιγοῦν. Ἡ οἰκονομικὴ αὐτάρκεια τοῦ τόπου ὠθεῖ τοὺς Ὀθωμανοὺς στὴν ἐπιδίωξη καὶ τῆς πολιτικῆς αὐτοτέλειας. Συχνὰ ἐκδηλώνουν ἀναρχικὲς τάσεις κατὰ τῆς κυριαρχίας τοῦ Σουλτάνου. Τοὺς βοηθοῦν σ' αὐτὸ κι' οἱ Βενετσιᾶνοι, οἱ ὅποιοι, ἐπιδιώκουν τὴ διαίρεση αὐτῆ γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν ἡρεμότερη τὴν κυριαρχία τους στὴν Πάργα καὶ στ' ἄλλα ἡπειρωτικὰ παράλια.

Ἡ τάση αὐτῆ τῶν Μαργαριτιωτῶν τοὺς φέρνει τὸ 1732 νὰ ὑπογράψουν συνθήκη μὲ τοὺς Σουλιῶτες καὶ νὰ ἐκστρατεύουν κατὰ τῆς γύρω Σουλτανικῆς περιοχῆς τὴν ὁποία λεηλατοῦν ὡς κάτω στὴν Ἀκαρνανία. Κι' ὁ πόλεμος ξεσπάει τὴν ἄνοιξη τοῦ 1733. Ὁ Σουλτανικὸς στόλος μὲ ναύαρχο τὸν Τσανοῦμ Χότσα περιπλέει τὰ παράλια τῆς Ἀκαρνανίας καὶ τῆς Ἡπείρου, ἐνῶ πέντε πασάδες μὲ δέκα χιλιάδες στρατὸ καὶ ἀρχηγὸ τὸ Γιαννιώτη Χατζῆ πασᾶ

ξεκινούν από τὰ Γιάννινα καὶ σὲ μικρὸ χρονικὸ διάστημα καταλαμβάνουν τὸ Μαργαρίτι, τὸ ὁποῖο παραδίνουν στὴ φωτιά. Ὅλα τῶρα ἀνασκάφονται καὶ κανένα ἀπ' τὰ πολλὰ τζαμιά τους δὲ σέβονται.

Ἐμεινε ὀρθὸ μόνον ἓνα στὸ κέντρο ποῦ τὸ θεωροῦσαν οἱ Μαργαριτιῶτες σὰν τὸ πιὸ Ἱερό τους. Ἀποφασίζουν οἱ πασάδες νὰ ἐκστρατεύσουν καὶ κατὰ τοῦ Σουλιοῦ ποῦ συνεμάχισε μὲ τὸ Μαργαρίτι, μὰ γρήγορα ἐγκαταλείπουν τὴ σκέψη τους αὐτή, μπρὸς στὴ θέα τῶν ἀετοφωλῶν ἐκείνων μὲ τοὺς τιτᾶνες ὑπερασπιστὲς τους.

Στὰ κατοπινὰ χρόνια συναντᾶμε ἐνωμένες προσπάθειες τῶν Σουλιωτῶν καὶ τῶν Μαργαριτιωτῶν γιὰ τὴν ἀποτίναξη τῆς Σουλτανικῆς κυριαρχίας, ἀλλὰ καὶ προδοσίες ἀπὸ μέρος τῶν δεύτερων σὲ δύσκολες στιγμές.

Τὶς τραγικὲς ὥρες τῶν Παργινῶν ποῦ μάχονταν γιὰ τὴ λευτεριά τους τὶς αὐξάνουν οἱ ἐπιδρομὲς τῶν Μαργαριτιωτῶν, οἱ λεηλασίες καὶ οἱ δολοφονίες τους. Κι' ὅσες φορές ὁ Ἀλῆ Πασᾶς ἐξώρμησε κατὰ τῆς Πάργας, ἄντρο τοῦ ὑπῆρξε τὸ Μαργαρίτι ὅπου φιλοξενοῦνταν μῆνες ὁ ἴδιος καὶ τὰ στρατεύματά του.

Ἐνας τρομερὸς λιμὸς ποῦπεσε στὴν περιοχὴ λίγο πιὸ νωρὶς τοῦ 1815 θερίζει τοὺς 8.500 κατοίκους ποῦ εἶχε τὸ Μαργαρίτι γιὰ νὰ περιοριστοῦν τὸ 1856¹ σὲ τετρακόσιες περίπου Τουρκοαλβανικὲς τσιφλικιοῦχες οἰκογένειες καὶ πενήντα φτωχότατες χριστιανικὲς.

Κι' ἀπὸ τότε ὁ πληθυσμὸς λιγοστεύει κι' ἡ πολιτεία μαραίνεται.

Οἱ Γερμανοὶ κατακτητὲς ποῦ φεύγουν τὸ 1944, ἀπ' τὰ 350 σπίτια ποῦ εἶχε τὸ Μαργαρίτι κατέστρεψαν ὀλοκληρωτικὰ τὰ 238, σὲ ἄλλα δὲ 30 ἔφεραν διάφορες ζημιές. Μὲ τοὺς Γερμανοὺς ἀκολουθοῦν τὸ δρόμο γιὰ τὴν Ἀλβανία κι' οἱ Μουσουλμᾶνοι κάτοικοι.

1. Π. Ἀραβαντινός: Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου, τόμ. Β'. σελ. 103.

Τώρα ο αριθμός των κατοίκων ξεπερνάει τους 1800. Οί περισσότεροι ήλθαν κι' εγκατεστάθηκαν έδω μόνιμα από τ' άγονα Σουλιωτοχώρια. Στο γραφικό τουτο χώρο ένας μεροκαματιάρης κόσμος αγωνίζεται σήμερα να στήσει όλόρθη την πολιτεία και σφυρηλατείται για την πορεία του προς τὰ πεπρωμένα της φυλής...

Η Γ Ο Υ Μ Ε Ν Ι Τ Σ Α.

Τὴ Γουμενίτσα τὴν εἶχαμε ἐπισκεφθεῖ μόλις μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ 1945. Ἀφήσαμε τὴν ψυχὴ μας νὰ θρηνησῆι μπρὸς στὸ ἀνείπωτο δράμα τῆς μικρῆς αὐτῆς πολιτείας. Ἐδῶ ἔδρασε στὰ χρόνια τῆς κατοχῆς, ἡ Ἀλβανικὴ προπαγάντα. Ἔγιναν σχέδια γιὰ τὴν ἐξόντωση τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τὴν κατάλυση τῆς Ἑλληνικῆς ἐξουσίας. Ὁ πληθυσμὸς τῆς καθὼς καὶ τῆς γύρω περιοχῆς, ζοῦσε κάτω ἀπ' τὴν πιὸ μεγάλη πίεση τῶν ἀρχῶν κατοχῆς καὶ τῶν συνεργατῶν τους Ὀθωμανῶν. Οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι ταπεινώνονταν καθημερινὰ κι' ὁ Νομαρχῶν Διευθυντῆς τῆς Νομαρχίας Γ. Βασιλάκος δολοφονήθηκε ὕπουλα ἀπ' τοὺς Ὀθωμανοὺς. Ἔτσι ἡ τρομοκρατία τους ἔλσβε τέτοια ἔκταση ποὺ οἱ Χριστιανοί, ἐγκατέλειψαν τὰ σπίτια τους, οἱ δὲ Δημόσιες ἀρχές μεταφέρθηκαν στὴν Παραμυθιά. Ἡ πολιτεία ἐρημώθηκε. Ἡ ἐξουσία περιῆλθε στοὺς Ἀλβανοτσάμηδες.

Τώρα, ἀρχές τοῦ 1945, μάταια ἀναζητᾶς τ' ἀχνόρια μιᾶς μικρῆς πολιτείας ποὺ γνώρισες πρὸ τοῦ σαράντα. Ὅλα τὰ ξερρίζωσε τὸ μῖσος τῶν Ὀθωμανῶν καὶ τῶν Γερμανῶν ποὺ ὑποχωροῦσαν. Ἡ πόλη δλάκερη ἀνασκάφτηκε. Παντοῦ ρημάδια κι' ἀποκαΐδια. Κάπου-κάπου γλυστράει μιὰ σαῦρα ἀνάμεσα σὲ σωρισμένα σπίτια καὶ λίγα ἀγριολούλουδα ὀρθώνονται γιὰ νὰ σκορπίσουν μιὰ πνοὴ αἰσιοδοξίας. Γιατί ἡ ζωὴ συνεχίζεται καὶ στὴ μακραίωνη ἱστορία μας συνηθίσαμε νὰ ξαναγενιώμαστε ἀπ' τὴ στάχτη-

Γιατί πάντα πιστεύουμε στην αποστολή μας σαν ἔθνος κατὰ καίμε ὄλα στὴ φλόγα τῆς Ἰδέας. Καὶ φυτρώνουν χιλιάδες ἄνθη πάνω στὰ μαυρισμένα ἐρείπια ποὺ μιᾶνε ἄμεσα στὴν καρδιά, ποὺ συγκλονίζουν τὴ σκέψη καὶ μᾶς ὠθοῦν στὴν ἀνάσταση μὲ τὸ μελωδικὸ στίχο ποὺ κυλάει αἰσιόδοξα στὸ εἶναι μας:

«Τὸ χάσμα π' ἄνοιξε ὁ σεισμὸς
εὐθὺς ἐγένισε ἄνθη...»

Δ. Σολωμός.

Ἡ σκαπάνη τῆς δημιουργίας ἤχησε γοργὰ κι' ἡ μικρὴ πολιτεία ἄρχισε ν' ἀνοικοδομεῖται, μὲ τὴ βοήθεια καὶ τοῦ σχεδίου Μάρσαλ.

Ἔτσι καμαρώνεις μιὰ γραφικὴ πολιτεία μὲ ὀλοκαίνουρ-γα σπίτια καὶ καταστήματα μὲ τὸ ἐπιβλητικὸ μέγαρο τοῦ Διοικητηρίου καὶ τὸ χαρούμενο Τουριστικὸ Ξενοδοχεῖο. Μιὰ πολιτεία ποὺ λούζεται στὸ φῶς καὶ ποὺ εὐχάριστα σέ προδιαθέτει ἢ εἴσοδος τῆς ἀπ' τὸ δρόμο τῶν Γιαννίνων μὲ μιὰ διαδρομὴ σὲ βαθίσκια πλατάνια.

Γιατί ἡ Γουμενίτσα συνταιριάζει τὸ θέλγητρο τῆς γαλήνης καὶ φωτεινῆς θάλασσας μὲ τὸ θελκτικὸ πράσινο. Χαμηλὰ βουνὰ χωρὶς μεγαλοπρέπεια, κατάσπαρτα ἀπὸ ἑληές πνιγμένα στὸ πράσινο, γραφικὰ καὶ εἰρηνικὰ βουναλάκια. Κι ἐμπρὸς νὰ ξανοίγεται γεμᾶτο θέλγητρα τὸ Ἰόνιο μὲ τοὺς ἀμύθητους θησαυροὺς τῶν μαρμαρυγῶν του. Μιὰ θάλασσα χαρούμενη ποὺ σοῦ ξυπνάει δυνατὲς συγκινήσεις σὰ λαμποκοπάει κάτω ἀπ' τὸ φῶς τοῦ ἡλίου.

Τὸ μάτι ξεκουράζεται στ' ἀπέραντο γαλάζιο κι' ἡ ψυχὴ ξαλαφρώνεται. Βαρκοῦλες πηγαινοέρχονται, βενζινάκατοι, τὸ Φέρρυ-Μπόουτ τὰ νερὰ ἀύλακωνονται, ἓνα μελισσο-λῶϊ ἀπὸ κόσμο, δεξιὰ τὰ ἡπειρωτικὰ παράλια, ἡ Σαγιάδα, οἱ θολὲς ἐκβολὲς τοῦ Καλαμᾶ, κάποια μικρὰ νησάκια καὶ πέρα τ' ἀλύτρωτα βορειοηπειρωτικὰ χῶματα.

Τὸ γραφικὸ τοῦτο λιμάνι ποὺ ἔχει ἄνοιγμα 850 περίπου μέτρα κι' ὁ δίαυλός του γύρω στὰ 150, στάθηκε ἡ μη-

τέρα τῆς κατοπινῆς πολιτείας. Γιατί εἶναι ἓνα ἀσφαλισμέ-
νο κι' ἀξιόλογο λιμάνι. Ἀπ' ἐδῶ ἐπικοινωνεῖ ἡ Ἡπειρος
μὲ τὴν Κέρκυρα ποὺ τόσο στενά συνδέθηκαν στὴ μακραιώ-
νη ἱστορία τους στὴν οἰκονομικὴ καὶ πνευματικὴ ζωὴ. Κι'
ἀπ' ἐδῶ γίνονταν ἀποκλειστικά, ὡς τὰ τελευταῖα χρόνια,
ἡ ἐξαγωγή στὴ λοιπὴ Ἑλλάδα τῶν Θεσπρωτικῶν προϊόν-
των καὶ ἰδιαίτερα τῶν ἄφθονων κτηνοτροφικῶν καὶ τοῦ λα-
διοῦ. Ἐνα λιμάνι σημαντικῆς ἀξίας ποὺ προσέχτηκε ἀπ'
τοὺς Τούρκους μόλις στὶς ἀρχές τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα. Τό-
τε ἦταν ποὺ ἔκαναν τὸ μικρὸ χωριὸ ποὺ ὑπῆρχε ἐδῶ, ἔδρα
Διοίκησης (μουτεσσαριφλίκι) καὶ ἔδρα Ἐφετείου στὸ ὁποῖο
ὑπῆγονταν τὰ Πρωτοδικεῖα τῆς Ἡγουμενίτσας, Παρσμου-
θιάς, Μοργαριτιοῦ καὶ Πάργας. Κι' ὡς τότε, ἓνα φτωχὸ
καὶ ἄσημο χωριὸ ἦταν ἡ σημερινὴ Γουμενίτσα, σ' ὅλα τὰ
χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας, χωρὶς ἰδιαίτερες ἱστορικὲς στιγ-
μές, γι' αὐτὸ καὶ λείπουν ὡς τὸν καιρὸ μας γραφτὰ κατά-
λοιπα γι' αὐτὴ. Κάποια μνεῖα γιὰ τὸ κάστρο της κάνει ὁ
Ἀραβαντινός: «Λιμὴν τῆς Θεσπρωτίας καὶ φρούριον ἀξιό-
λογον ἐπὶ τῶν πολέμων τῆς Βενετίας καὶ τῆς Τουρκίας·
ἀναφέρεται δὲ ὑπάρχουσα πρὸ τοῦ 1350».

Κι' ἦρθε ἀργότερα τὸ νέο τουρκικὸ Σύνταγμα τοῦ 1908.
ποὺ ἀνάδειξε Σουλτᾶνο τὸν πρίγκηπα Ρεσαντιέ. Τότε δό-
θηκε ἰδιαίτερη σημασία στὸ λιμάνι της, τὸ ἄσημο χωριουδά-
κι ἄρχισε νὰ παίρνει ἔκταση κωμόπολης ποὺ σὲ τιμὴ τοῦ
Σουλτάνου, παίρνει τὸ ὄνομά του καὶ λέγεται τώρα Ρεσαν-
τιέ. Ἡ κάποια ἀνάπτυξη τῆς πόλης ἀναχαιτίζεται μὲ τὴν
ἀπελευθέρωση τῆς Ἡπείρου τοῦ 1913. Ἡ Γουμενίτσα ἀπο-
τελεῖ μέρος τῆς ἐπαρχίας Θυάμιδος ποὺ ἔχει ἔδρα τὸ Φι-
λιάτι, κι' ἀκολουθεῖ μιὰ ἀσήμαντη πορεία ποὺ τίς δίνει
στὴν ἀπογραφή τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ 1928 μόλις 564 κατοί-
κους. Τὸ 1936 ἰδρύθηκε ὁ Νομὸς Θεσπρωτίας ἀπὸ περιο-
χές, ποὺ ἀνήκαν πρῶτα, κυριώτερα, στὸ Νομὸ τῶν Γιαννί-

1. Π. Ἀραβαντινοῦ «Χρον. τῆς Ἡπ. τόμ. Β'. σελ. 41.

νων. Ἐδρα τοῦ Νομοῦ εἶναι τώρα ἡ Γουμενίτσα πού ἀρχίζει ν' ἀναπτύσσεται μὲ γοργό ρυθμό. Συγκεντρώνονται ὅλες οἱ Δημόσιες ὑπηρεσίες, ἰδρύνονται Ὑποκαταστήματα Τραπεζῶν, ὑψώνονται πολλὰ καινούργια κτίρια καὶ ἡ ὀλοκλήρωση τοῦ ὀδικοῦ δίκτυου μὲ τὰ Γιάννινα, Φιλιάτες, Παραμυθιά, Μαργαρίτι, Πάργα, συγκεντρώνει ἐδῶ ὅλο τὸν παλμὸ τῆς Θεσπρωτικῆς ζωῆς.

Σήμερα ἡ πολιτεία ξεπερνάει τὶς 2.000 κατοίκους καὶ εἶναι τὸ πρῶτο τουριστικὸ λιμάνι τῆς σύνδεσης τῆς Ἑλλάδας μὲ τὴν Ἰταλία. Μιὰ ὑποδοχὴ πού τὸ Κράτος ὀμορφαίνει μὲ ἔργα πολιτισμοῦ καὶ ἀξιοπρέπειας. Γιατὶ ἐδῶ βρίσκεται ὁ ἐξώστης τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὸ πρῶτο σημεῖο τῆς συνάντησής του μὲ τὸν Εὐρωπαϊκόν.

Ἔτσι ἡ ἀνάπτυξη τῆς Ἑγουμενίτσας μὲ τὸ Φέρρου Μπόουτ Ἑλλάδας-Ἰταλίας συντελεῖται πολὺ σύντομα, ἀλλὰ καὶ δημιουργεῖ ὅλες τὶς προϋποθέσεις τῆς ἀνόδου τοῦ ὑποανάπτου ἱεροῦ καὶ μαρτυρικοῦ ἠπειρωτικοῦ χώρου.

Κι' ἔχει τόσα νὰ προσφέρει στὸν ξένο ὁ τόπος τοῦτος. Καὶ πάνω ἀπ' ὅλα τὴν ἱστορικὴ συνείδηση καὶ τὴ λεβεντιά πού καρποφόρησε στὰ κακοτράχαλα βουνά της. Ὁ ξένος θὰ νοιώσει βαθύτερα τὸν Ἑλληνικὸν χῶρον μὲ τὸ πρωτοσυνάντημα τοῦ τόπου τούτου, πού ὑπῆρξεν ἡ κοιτίδα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, πού ὑπῆρξεν ἡ ἐστία, πού ἀνέσπερο ἀχτινοβόλησε τὸ φῶς τῶν ψηλῶν καὶ παγκόσμιων ἰδανικῶν, πού ὑπῆρξε τὸ λίκνο τῆς λευτεριᾶς καὶ τῆς ἀμάραντης δάφνης.

Γιὰ τοὺς ἴδιους παραπάνω λόγους καὶ γιὰ νὰ συντομέψει ἡ διαδρομὴ τοῦ τουρίστα πάνω ἀπὸ ὀγδόντα χιλιόμετρα, ἐπιβάλλεται ἡ ἄμεση ὀλοκλήρωση τοῦ δρόμου Μενίνας - Παραμυθιάς - Πρέβέζας.

Ἔτσι παράλληλα σὲ μιὰ γραφικὴ διαδρομὴ καὶ μιὰ γνωριμία μὲ τὸ ἠρωϊκὸν τοπιὸν τοῦ Σουλιοῦ, θ' ἀντιμετωπι-

2. Κοίτα τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ βιβλίου τούτου.

στει και από λόγους δικαιοσύνης, ή ανάπτυξη και πρόδος
και των λοιπων ήπειρωτικων έπαρχιων.

Η γραφική και γαλήνια Ήγουμενίτσα είναι έτοιμη
σήμερα να καλωσορίσει σε ώρες μαγευτικές κι' ειρηνικές
τους Εύρωπαίους φίλους που έρχονται να προσκυνήσουν
τή μάνα του πολιτισμένου κόσμου, που έρχονται να νοιώ-
σουν τή ρίγη του πολιτισμού και να λουστούν κάτω απ' τή
διαυγές και χρυσαφένιο έλληνικό φώς...

Τ Ο Φ Ι Λ Ι Α Τ Ι

Βρισκόμαστε στα σύνορα. Σοῦ δείχνουν κάποια κοντινά ἐδάφη καὶ σοῦ λένε: Ἄπ' ἐκεῖ ἀρχίζει ἡ Ἀλβανία. Ἐνα σκίρτημα νοιώθεις ἐντός σου κι' ἓνα δάκρυ κυλάει στὸ πρόσωπό σου. Ἀγωνίζεσαι νὰ ξεχωρίσεις ἐδαφολογικὲς διαφορὲς, μὰ δὲν τίς βλέπεις. Ἐδῶ καὶ σ' ὄλη τὴν ἡπειρωτικὴ γραμμὴ χαράχτηκαν ψεύτικα σύνορα ἀπὸ ἀνθρώπους τῆς Ἰταλικῆς προπαγάντας καὶ πλαστογραφήθηκαν ἐθνολογικὰ στοιχεῖα. Ἀπὸ χάρτες τοῦ 16ου αἰῶνα ποὺ βρίσκονται σήμερα σ' ἐπίσημα ἀρχεῖα τῶν κρατῶν καὶ σὲ μουσεῖα, ἀπὸ ἐπιστημονικὲς ἐθνογραφικὲς μελέτες καὶ μὲ βάρθρα τὴν ἐπικράτηση τῆς γλώσσας καὶ τοῦ ἠθογραφικοῦ χαρακτῆρα, Ἡπειρος εἶναι ὀλάκερη ἢ νότια τοῦ Γενούσου ποταμοῦ χώρα. Ἐνα ἑλληνικώτατο τμῆμα μὲ ἑκατοντάδες χιλιάδες Ἑλληνες κατοίκους κι' ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς, μιὰ μικρὴ Ἀλβανικὴ μειονότητα γιὰ τὴν ὁποία κι' αὐτὸς ἀκόμη ὁ Φραντζέσκο Κρίσπι εἶχε βροντοφωνῆσει τὸ 1880 στὴν Ἰταλικὴ βουλὴ ποὺ συζητιοῦνταν τὸ Ἀλβανικό:

«Τὸ ἀλβανικὸν ζήτημα, εἶπε, πρέπει νὰ λυθεῖ ταχέως. Ἐχουν πράγματι οἱ Ἀλβανοὶ πραγματικὴν Ἐθνότητα; Ἐχουν τ' ἀναγκαιοῦντα συστατικὰ στοιχεῖα διὰ νὰ καταλάβουν γρήγορα ἢ ἀργὰ θέσιν εἰς τὴν χορεία τῶν Ἐθνῶν; οἱ Ἀλβανοὶ εἶναι λαὸς δίγλωσσος, ὁ ὁποῖος ἐδέχθη τὴν ἐθνικότητα τοῦ τόπου ὅπου ἐγκατεστάθη. Εἶναι Ἰταλοὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ Ἑλληνες εἰς τὴν Ἀνατολήν. Εἰς τὴν Τουρκίαν ἀποτελοῦν φυλλὴν μᾶλλον παρὰ λαόν... Ἡ γλῶσσα

των δὲν ἔχει ἀλφάβητον, ἀλλὰ μεταδίδεται ἀπὸ πατρὸς εἰς υἴόν. Ἡ μητρικὴ γλῶσσα τῶν Ἀλβανῶν διαχωρίζεται εἰς δύο διαλέκτους, ὅλοι ὅμως ὁμιλοῦν καὶ γράφουν τὴν ἑλληνικὴν. Στεροῦνται ἐξ ὀλοκλήρου λογοτεχνίας, ἐπιστήμης καὶ τέχνης, ἤτοι παντὸς στοιχείου ἐκπροσωποῦντος τὴν ἔθνικὴν ὑπόστασιν. Κατὰ τὸ διάστημα σαράντα αἰώνων δὲν κατῴρθωσαν νὰ καλλιεργήσουν ἀρετὰς καὶ χαρακτηῖρα καὶ νὰ ἐπιτελέσουν ἔργα διὰ τῶν ὁποίων νὰ ἐνωθοῦν εἰς ἓνα λαόν. Ἀντιθέτως ἔνεκα τῶν παραδόσεων, τῆς γλώσσης καὶ τῶν θυσιῶν, εἰς τὰς ὁποίας ὑπεβλήθησαν κατὰ τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα τοῦ 1821, πρέπει ν' ἀτενίζουσι διαρκῶς πρὸς τὴν Ἑλλάδα... Εἴτε τοὺς προσαρτίσετε, εἴτε συγκροτήσετε μὲ αὐτοὺς ὁμοσπονδίαν, εἴτε συστήσετε οἰανδήποτε ἄλλην Κυβέρνησιν οἱ Ἀλβανοὶ ἐνωρίτερα ἢ ἀργότερα θὰ ἐνωθοῦν μὲ τὴν Ἑλλάδα...».

Τὰ νικηφόρα ἑλληνικὰ στρατεύματα τῶν Βαλκανικῶν πολέμων ἔχουν ἀπελευθερώσει ἀπ' τὴ μακραίωνη σκλαβιά τοὺς ἀδελφοὺς τῆς Βόρειας Ἡπείρου. Μέσα στ' ἀντικρουόμενα συμφέροντα τῶν Μεγάλων, ἀκούστηκαν πολλὰς τίμιες φωνές γιὰ τὴν ἔνωση τῶν γνήσιων ἑλληνικῶν τούτων ἐδαφῶν μὲ τὴ Μάνα Ἑλλάδα. Μὰ ἐπεκράτησαν Ἰταλοαὐστριακὰ συμφέροντα γιὰ χάρη τῶν ὁποίων οἱ ἕξ Μεγάλοι ὑπέγραψαν στίς 29 Ἰούλη 1913 στὸ Λονδίνο τὸ πρωτόκολλο τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἀλβανίας. Μὲ τὴ χάραξη τῶν συνόρων, στὴν πρόταση τῶν ἄλλων Μεγάλων νὰ παραχωρηθῆ ἡ Αὐλώνα στὴν Ἑλλάδα, ἀντιστάθηκαν οἱ Ἴταλοι οἱ ὁποῖοι παζάρευαν καὶ τὴν νότιον Ἡπειρο ὡς τὴν Πρέβεζα, γνήσια ἑλληνικὴ περιοχή, τὴν ὁποία οἱ Ἴταλοι προσαρτοῦσαν στὸ «ὑπὸ κατασκευὴν» Ἀλβανικὸ κράτος.

Καὶ παρὰ κάθε ἔννοια δίκαιου καὶ ἠθικοῦ νόμου ὑπογράφτηκε στὴ Φλωρεντία στίς 17 Δεκέμβρη 1913 τὸ πρωτόκολλο μὲ τὸ ὁποῖο παραχωροῦνταν στὴν Ἀλβανία οἱ ἑλληνικώτατες περιοχὲς τῆς Χιμάρρας, Δελβίνου, Ἀργυροκάστρου, Τεπελενιοῦ, μέρος τῆς ἐπαρχίας τοῦ Παγωνιοῦ καὶ οἱ ἐπαρχίαι Λιασκοβικίου, Κολώνιας καὶ Κορυτσᾶς.

Τὸ πρωτόκολλο κοινοποιήθηκε στὴν Ἑλλάδα στίς 13 Φλεβάρη 1914 γιὰ νὰ φέρει τὴ δίκαιη ἔκρηξη ἀγανάκτησης τῶν Ἑλλήνων ὡς καὶ τὴν ἐπανάσταση στίς 17 Φλεβάρη 1914 στὴ Βόρειο Ἡπειρο, μὲ τὴν ἀνακήρυξη στοῦ Ἀργυρόκαστρο τῆς «Αὐτόνομης Πολιτείας» κάτω ἀπ' τὴν προσωρινὴ κυβέρνηση τοῦ Γεωργίου Χρηστάκη Ζωγράφου. Μιὰ ὕψιστη ἐκδήλωση τῆς ἀθάνατης ἑλληνικῆς ψυχῆς. Μὲ ἡρωϊκοὺς ἀγῶνες καὶ θυσίες καταλαμβάνονται ἀπ' τὸ στρατὸ τῆς Αὐτόνομης Πολιτείας ἡ Κολώνια, τὸ Δέλβινο καὶ ὅλη ἡ περιοχή ὡς τὸ Μπεράτι, ὁ δὲ Μακεδονομάχος Ἑλληνας ἀξιωματικὸς Γεώργιος Τσόντος καταλαμβάνει τὴν Κορυτσᾶ.

Τώρα ὑπογράφεται στὴν Κέρκυρα τὸ Πρωτόκολλο τῆς 17 Μάη 1914 ποὺ μεταρρυθμιζε τὶς ἠπειρωτικὲς περιοχές, καὶ τὸν Ὀκτώβρη τοῦ 1914 διατάσσεται ἀπὸ τὴν Ἀντάντ ἡ προσωρινὴ κατάληψη ἀπ' τὸν Ἑλληνικὸ στρατὸ τῆς Βόρειας ἠπείρου.

Μιὰ περιοχή ποὺ δὲ χάρηκε τὸ δίκαιο αἴτημα τῆς λευτεριᾶς παρὰ τοὺς κρουνοὺς τοῦ αἵματος καὶ τὶς θυσίες. Μιὰ περιοχή ποὺ ἔγινε ὀρμητήριον τὸ φθινόπωρον τοῦ σαράντα τῶν Ἰταλῶν Ἰμπεριαλιστῶν κατὰ τῆς Ἑλλάδας, γιὰ νὰ μεταβληθεῖ σύντομα χάρις στὴ γενναῖα προέλαση τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων σὲ πεδίο ἡρωϊσμοῦ καὶ ἀθανασίας ποὺ ἀναπέταξε περήφανη ξανά τὴ γαλανόλευκη πάνω στὰ σκλαβωμένα αὐτὰ ἐδῶ ἐδάφη.

Τόσο κοντὰ στ' ἀδικοσκλαβωμένα τοῦτα μέρη καὶ νὰ φλογίζεσαι καὶ νὰ συντρίβεσαι κάτω ἀπ' τὸ βάρος τῆς πιὸ μεγάλης ἀδικίας...

Γύρω σου βουνὰ γυμνά κι' ἄλλοῦ δασωμένα καὶ βράχια ξεκωμμένα στὰ πλάγια, στενὲς πράσινες κοιλάδες καὶ τραγουδιστοὶ χεῖμαρροι.

Ταξιδεύοντας ἐδῶ νοιώθεις τὴ γεύση τῆς χαρᾶς ποὺ σοῦ δίνει ἡ μάχη μὲ τὰ βουνά. Νοιώθεις νὰ σὲ δροσίζει τὸ εὐωδιαστὸ ἀγέρι τῆς λεβεντιᾶς.

Πίσω μας ξετυλίγεται ὁ Καλαμᾶς ἀσημένιος ἀνάμεσα σὲ σκιερὰ πλατάνια καὶ μπρὸς σὲ ψηλὸ πλάτωμα, ἀνάμε-

σα σέ πράσινους λόφους, προβάλλει γραφική ή μικρή πολιτεία.

Μιά πολιτεία γιά τήν όποία ό 'Αραβαντινός Έγραψε: «Κώμη νέας ίδρύσεως, Έδρα τής φερωνύμου διοικήσεως υπό τό τμήμα τοῦ Δελβίνου, περιεχούσης τόν Παρακάλαμον, ήτοι τήν Κεστρώνην χώραν τής 'Ηπείρου. 'Ιδρυτής ή γαιοκτήμων αὐτῆς ὑπῆρξε Τριανταφύλλης τις ή Φούλης».

Μιά μικρή πολιτεία πού ίδρύθηκε τό 18ον αἰώνα καί κατοικήθηκε από Μουσουλμάνους καί τσιγγάνους, γιά νά φτάσει στίς ἀρχές τοῦ 19ου αἰώνα τίς τετρακόσιες εἴκοσι Μουσουλμανικές καί τσιγγανικές οἰκογένειες πού ἀφανίστηκαν ἀπ' τήν πανοῦκλα ποῦπεσε τό 1821. 'Ο τόπος ἄρχισε νά ἐρημώνεται. 'Απ' τήν ἴδια ἀρρώστεια ἐξολοθρεύτηκαν κι' οἱ συνοικισμοί τοῦ Φιλιατιοῦ Ζαβλιάτι καί Μιχάλιαρη. Μά εἶναι τὰ ἴδια χρόνια πού δυναστεύονται οἱ ρωμηοί. 'Ολάκερες οἰκογένειες ξερριζώνονται ἀπ' τὰ χωριά τους κάτω ἀπ' τίς πιέσεις τῶν Τούρκων. 'Απ' τίς Καλαρῦτες καί τό Συρράκο ἦλθαν πολλές οἰκογένειες κι' ἐγκαταστάθηκαν ἐδῶ, τόν καιρό τής δίωξης τους ἀπ' τόν 'Αλή Πασᾶ. "Έτσι σχηματίζεται ό πρώτος πυρήνας τοῦ 'Ελληνικοῦ στοιχείου πού φουντώνει, πού γίνεται πολυπληθέστερος τοῦ Μουσουλμανικοῦ καί πού παρουσιάζει στό Φιλιάτι τήν πρώτη Χριστιανική Κοινότητα, τό 1875. Τώρα ἕνας δημιουργικός ἀέρας φυσάει. Μέ ἔξοδα τῶν ἀδελφῶν Ζάππα καί τοῦ Μοναστηριοῦ τοῦ Γηρομεριοῦ ίδρύεται 'Αστική Σχολή γύρω στά 1880 στήν όποία πρώτος δίδαξε ό Λόγιος Χριστόδ. Βαξεβᾶνος ἀπ' τή Σίδερη τῶν Φιλιατῶν. Κι' ἔρχεται τό κληροδότημα Βασ. Μελαῦ νά ίδρύσει ἀργότερα ἑλληνικό σκολειό πού διατήρησε τήν πνευματική παράδοση τοῦ "Έθνους μας, πού κράτησε ὀλόρθες τίς ψυχές τῶν κατοίκων, σ' ὅλες τίς θύελλες τής σκλαβιάς καί τῶν κατοπινῶν χρόνων. Κι' ἦρθαν νά δώσουν πνοή στήν περιοχή οἱ ξενητεμένοι Φιλιατιῶτες πού κατασπάρθηκαν σέ κάθε γωνιά τής ἑλληνικῆς γῆς κι' ἔξω ἀπ' τά σύνορα τής πατρίδας. 'Ακολούθησαν τό γνώριμο στόν ἠπειρώτη δρόμο τοῦ μισε-

μου γιατί ό τόπος δέν τους βαστοῦσε. Μέ τίμιο μόχθο κέ-
νωναν στά ξένα τό ποτήρι τῆς πίκρας γιά μιá καλύτερη
μπόρεση. Ζοῦσαν πάντα μέ τό ὄραμα τοῦ χωριοῦ τους, μιá
νοσταλγία áθεράπευτη πού τήν κέντριζε καθημερινά ό παι-
δικός κόσμος, οί θύμησες τῆς ανέφελης ἐκείνης ἡλικίας, οί
συγκινήσεις ἐνοῦ γνώριμου κόσμου, κάποια στενά δρομά-
κια, κάποια σκιερὰ δέντρα, τὰ περιβόλια, τὰ φλογερὰ πε-
ζούλια, κάποια γραφική ἐκκλησιὰ ψηλά στή ράχη, κάποιο
πέτρινο σκαλισμένο καμπαναριό πού σκόρπιζε τό δειλινό
τοῦς γλυκοῦς ἤχους του. Μιá νοσταλγία ἐνός συγγενικοῦ
κόσμου καί κάποιοι τάφοι ἱεροί. Καί νά ό δρόμος τοῦ γυ-
ρισμοῦ. Γεροντάκια áσυντρόφευτα, μέ τὰ χρυσά γυαλιὰ
καί τή χοντρή καδένα τοῦ ρωλοιοῦ, φέρνουν στόν τόπο
τους τό θησαυρό τῶν γνώσεων π' ἀπόχτησαν μέ τή βιοπά-
λη στίς ξένες πολιτείες τῆς Ἀμερικῆς κι' ἀκόμη ἐκείνη τήν
πεῖρα ποῦσκαψε πρώιμα τὰ πρόσωπά τους. Κι' ἀγωνίζον-
ται γιά τήν ἐξέλιξη τοῦ τόπου. Τώρα ξεφυτρώνουν πολυό-
ροφα σπίτια μέ ωραίους ἀνθόκηπους, μέ γραφικές αὐλές
καί μ' ὄλα τὰ μέσα τοῦ πολιτισμοῦ. Μέ τό χρῆμα τοῦ ἰδ-
ρώτα τους χτίζονται ἐκκλησιές, σκολειά, δημιουργοῦνται
πλατείες ἐπισκευάζονται δρόμοι, συντηροῦνται οἰκοτροφεία
καί πληθαίνουν γενικώτερα τὰ ἔργα εὐποιίας, μέ χρήματα
αὐτῶν πού ἔμειναν στά ξένα. Ἀστραφτερό διαμάντι εἶναι
τό σημερινό Νοσοκομεῖο ποῦστησε ἡ φλόγα τοῦ πρωτερ-
γάτη Πέτρου Μπέμπη. Μέ τή βοήθεια αὐτή τῶν ξενητεμέ-
νων στό Φιλιᾶτι καί σ' ὄλη τήν περιοχή του, συναντᾶς ἐν'
ἀκονισμένο πνεῦμα κι' ἕναν ἀληθινό τόνο πολιτισμοῦ.

Μόλις τρία χιλιόμετρα ἀπ' τὰ Νοτιοδυτικά ἀλβανικά
σύνορα εἶναι τό χωριό Πλαίσιο (Πλεσίβιτσα) μέ 1349 κα-
τοίκους. Ἐνα μικρό χωριό πού ἀπ' τίς ἀρχές τοῦ 19ου
αἰῶνα ἔγινε πολὺ γνωστό μέ τήν ἐμπορική του ἀνάπτυξη.
Λειτουργοῦσαν ἐδῶ πενήντα ἐργοστάσια βυρσοδεψίας, γί-
νονταν δέ ἐξαγωγή ἔδερμάτων στήν Ἰταλία, Τουρκία, Βουλ-
γαρία καί Αἴγυπτο. Μιá περιοχή πού πρωτοστάτησε πάν-
τα στοῦς ἀπελευθερωτικούς ἀγῶνες. Πέντε ὀλάκερα χρό-

νια (1908-1913) άντιστάθηκε στὴν πολιορκία τῶν Ἀλβανο-τσάμηδων καὶ δὲν υπέκυψε στὴ βία παρὰ τὰ τόσα θύματα ποὺ εἶχε καὶ τὸν οἰκονομικὸ μαρασμὸ ποὺ ἡ πολιορκία τοῦ προκάλεσε. Μὰ ἡ μείωση τῆς ἐμπορικῆς του κίνησης εἶχεν ἀποτέλεσμα νὰ πάρουν τὸ δρόμο τῆς ξενητείας καὶ πιὸ πολὺ γιὰ τὴν Ἀμερική

Ἀπ' τοὺς 2.200 κατοίκους μόλις οἱ 1.400 ἔμειναν στὸ χωριό. Κι' ἔρχεται τὸ 1941 (14 Σεπτεμβρίου) νὰ ὑποστῆ νέες ἐπιθέσεις τῶν Ἀλβανοτσάμηδων μὲ τὴ βοήθεια τῶν Γερμανῶν γιὰ νὰ λεηλατηθεῖ καὶ νὰ πυρποληθεῖ ὀλοκληρωτικὰ τὸ γραφικὸ τοῦτο χωριό, ποὺ σήμερα στέκει ὀλόρθο κι' ἀνασυγκροτημένο μὲ τὴν κρατικὴ μέριμνα, τὴν ἐργατικότητα καὶ πίστη τῶν κατοίκων καὶ τὴν ἀγάπη τῶν ξενητεμένων παιδιῶν της.

Δίκαια καυχᾶται τὸ χωριὸ σὰν πατρίδα τοῦ κληρικοῦ Ἀνθίμου Τσάτσου ποὺ τὸ 1895 ἀνῆλθε στὸν πατριαρχικὸ θρόνο, τοῦ στρατηγοῦ Γιώργη Κίτσου (Κονταξῆ), ὀπλαρχηγοῦ καὶ ἰδιαίτερα τῆς ἀδελφῆς του Κυρὰ Βασιλικῆς. Σὰν τραγούδι κυλάει ὁ θρύλος τῆς Πλαισιοβίτισσας ποὺ δάμασε τὸ Λιοντάρι τῆς Ἠπείρου τὸν Ἀλῆ Πασᾶ. Ἦταν γύρω στὰ 1812 ποὺ ἀστυνομικοὶ τοῦ Ἀλῆ ἀνακάλυψαν πῶς στὸ μικρὸ τοῦτο χωριὸ εἶχαν μεταφερθεῖ ἀπ' τὴ Βενετιὰ μηχανές παληές τοῦ νομισματοκοπείου της ποὺ φτιάχνανε χρυσές μονάδες, πρὸ πάντων χρυσοῦ τούρκικη λίρα καὶ βενετική, μὲ μιὰ τελειότητα ποὺ ξεγελιόντανε κι' αὐτοὶ οἱ δημόσιοι εἰσπράχτορες. Τὸ Διβάνι ἀνησύχησε φοβερὰ καὶ ὁ Ἀλῆ Πασᾶς τώρα ἐκτελοῦσε τίς ἐντολές του.

Οἱ ἀστυνομικοὶ του βρῆκανε τὰ μηχανήματα ἐγκαταστημένα ἐδῶ στὸ Πλαίσιο καὶ συνέλαβαν τοὺς παραχαράχτες, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους ἄδικα μπερδεύτηκε κι' ἓνας ἀπ' τοὺς προὔχοντες τοῦ χωριοῦ, ὁ Κίτσος Κονταξῆς. Μὰ ἦταν τόσο δύσκολο μὲ τὴ νομοθεσία τοῦ Ἀλῆ νὰ βρεῖ τὸ δίκη του καὶ σάπιζε στίς φυλακές τῶν Γιαννίνων. Ὁ θάνατος ἔχει κυκλώσει τὸ ἀρχοντικὸ του στὸ χωριό. Ὅλοι τὸν κλαῖνε, ἐκτὸς ἀπ' τὴ μικρὴ κόρη του Βασιλική, ποὺ μὲ

μιά τόλμη πρωτάκουστη για την εποχή και την ηλικία της, φεύγει κρυφά ένα πρωί απ' το χωριό και μετά από κουραστικό ταξίδι φτάνει στα Γιάννινα, ν' αναστατώνει το σαρράϊ στη Λιθαρίτσα και να πέφτει στα πόδια του 'Αλῆ, στὸν ὁποῖο μὲ κλάμματα ἀποδεικνύει τὴν ἀθωότητα τοῦ πατέρα της.

Ὁ κολασμένος 'Αλῆς μαγεύεται ἀπ' τὴν ξεχωριστὴ ὁμορφιά της καὶ τὴν κρουσταλλένια φωνὴ τῆς μικρῆς κόρης, δίνει χάρη στὸν πατέρα της καὶ τὴν ἀφήνει μαζύ του νὰ γυρίσει στὸ χωριό, γιὰ νὰ μὴ παρεξηγηθεῖ ἡ ἐνέργειά του αὐτῆ. Μὰ ἡ θύμησή της τὸν κρατοῦσε σκλάβο καὶ στὰ φυλλοκάρδια του φούντωνε ὁ πόθος κι' ὁ καημός. Βρέθηκε τότε μιὰ θειά τῆς Βασιλικῆς ἢ Μαρίας Τσάτσαινα, μιὰ μεσίτρα πού γιὰ λίγα χρήματα σκηνοθετεῖ τὴν ἀπαγωγὴ τῆς μικρῆς κόρης. Παίρνει μιὰ μέρα τὴν δεκατετράχρονη Βασιλικὴ στὸ λόγγο γιὰ ξύλα κι' ἐκεῖ οἱ κρυμμένοι τσοχαντάρηδες τὴν ἀρπάζουν καὶ τὴν ὀδηγοῦν στὸ χαρέμι τοῦ 'Αλῆ, στὰ Γιάννινα.

Ἡ ντροπὴ ἔχει πέσει πιά σ' ὄλο τὸ χωριό ποῦχασε τόσο ἀτιμωτικὰ τὴν πανέμορφη κόρη, ὁ πατέρας πέφτει σὲ βαρειά θλίψη πού γρήγορα τὸν ὀδηγεῖ στὸν τάφο κι' ἡ Βασιλικὴ ὡς τὰ στερνὰ τῆς ζωῆς της θὰ καταριέται τὴ θειά Τσάτσαινα.

'Αρνεῖται νὰ ὑποκύψει στίς ὀρέξεις τοῦ 'Αλῆ, πού γίνεται σιγά-σιγά σκλάβος στὸ δυνατὸ χαραχτῆρα ἑνὸς μικροῦ παιδιοῦ, στὸν ἐνστικτώδη σεβασμὸ της γιὰ τὸ σῶμα της καὶ στὴν παράξενη καὶ μεγαλόπρεπη ὁμορφιά της :

«Μέτριο ἀνάστημα, κανονικό, γραμμὲς ἀψεγάδιαστες, ἀσπράδες, διαφάνειες, χρώματα ὑγείας, μάτια μαῦρα, μὰ χωρὶς κόλαση, κι' ἕνα χαμόγελο πού ξαστέρωνε καὶ τὸν πιδὸν κλειστὸν ὀρίζοντα. Τὸ παράστημά της καὶ τὸ περπάτημά της εἶχε μιὰ μεγαλοπρέπεια, κάτι τὸ λεύτερο κι' ἐπιβλητικό, τὸ ἀσίκικο, πού ἔκαμε τὸ λαὸ νὰ τὴ λέει ντελμπεντέρισα. Ὡς καὶ ἡ ἀνάσα της εἶχε κάποια φυσικὴ βου-

νίσια εὐωδιά¹.

Κι' ἔμεινε ὁ τύραννος Ἀλῆς δεσμώτης τῆς παιδούλας πού τὸν κοίμιζε στὰ γόνατά της καὶ τοῦδιωχνε στὴν ἀγκαλιά της τοὺς φόβους του γιὰ τοὺς κεραυνοὺς πού συχνὰ ἔσχιζαν τὸ μολυβένιο ἠπειρωτικὸ οὐρανό, καὶ τίς φουρτούνες τῆς ἐξουσίας.

Ἐχοντας ἐμπιστοσύνη στὴν εὐκρίνειά της τὴν ἔκανε μοναδικὴ γυναῖκα του καὶ πολύτιμη σύμβολο στὴ διοίκησή του, ἔτσι πού ἀνάπνευσαν οἱ σκλάβοι, πού πλήθυναν οἱ χριστιανοὶ αὐλικοί, πού λατρεύτηκε πιὸ λεύτερα ἢ θρησκεία τοῦ Χριστοῦ (ὡς κι' ἐκκλησιὰ ἔχτισε γιὰ χάρη της στὸ σαρὰϊ στὰ Λιθαρίτσα) καὶ πού μυήθηκε ὡς κοί στὴ Φιλικὴ Ἑταιρία, ὁ Ἀλῆς.

Κι' ὅταν τὸ τραγούδι τῆς κυρᾶ Βασιλικῆς σβῆνει μὲ τὸ ἄδοξο τέλος της, τὸ χωριὸ τοῦτο τιμᾶται, στοὺς σύγχρονους καιροὺς, γιὰ ἓνα εὐγενικὸ παιδί του, τὸν ἄτυχο ποιητὴ Μήτση Καλαμᾶ, τὸν κατοπινὸ διαπρεπῆ Ἀρχαιολόγο καὶ καθηγητὴ Δημ. Εὐαγγελίδη—τὸ Δωδωναῖο—γιατί ἀνάλωσε τὴ ζωὴ του στὴν ἀνάσταση τοῦ ἀρχαίου Μαντείου καὶ τοῦ Θεάτρου τῆς Δωδώνης. Τιμᾶται μὲ τὴ Μεγάλῃ μορφῇ τοῦ σεβαστοῦ φίλου πού περίσου ἐγκατέλειψε τὸν κόσμο τοῦτο.

Τὸ Γηρομέρι εἶναι ἓνα γραφικὸ χωριὸ τῶν Φιλιατῶν πού ἀπόχτησε μιὰ διαρκῆ παρουσία στὸν ἠπειρωτικὸ χῶρο μὲ τὸ ἀρχαῖο Βυζαντινὸ Μοναστήρι του πού χτίστηκε τὸ 1285 ἀπὸ τὸν ὄσιο Νεῖλο Ἐριχιώτη, τὸν Εὐπατρίδη, ἀπ' τὴν Κωνσταντινούπολη. Ἐνας ἱερός χῶρος πού γρήγορα μεταβλήθηκε σ' ἓνα ἱστορικὸ πνευματικὸ κέντρο. Μὲ τὴν ὀνομαστὴ σχολὴ Ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τὴν περίφημη βιβλιοθήκη του πού λείψανά της σώζονται ἀκόμη καὶ σήμερα. Ἀπ' ἐδῶ χύθηκε πλούσιο τὸ φῶς τῆς κλασσικῆς παι-

1. Σπ. Μελά: «Τὸ Λιοντάρι τῆς Ἠπείρου—Ἀλῆ πασᾶς» Ἀθ. 1955 σελ. 341.

δείας κι' άκούστηκαν ύμνοι δοξαστικοί που διατήρησαν τήν πίστη κι' έδραίωσαν τò έθνικό φρόνημα στα μαύρα χρόνια τής σκλαβιάς. Θαυμάζεις σήμερα και από αρχιτεκτονικής πλευράς τò δλο συγκρότημα του Μοναστηριού και καταθέτεις εύλαβικά πάνλευκα άνθη στο άσκητήριο του ίδρυτου του ψηλά στο βράχο, άπέναντι του «καθολικού» του Μοναστηριού. Τò πνευματικό τουτο φυτώριο άνθουσε με τὰ είσοδήματα των πλούσιων ιδιόκτητων κτημάτων του και τὰ λοιπά έσοδά του από τή δικαιοδοσία του τήν έκκλησιαστική που είχε σε δέκα τρία χωριά και κωμοπόλεις που πολιτικώς υπήγονταν στη διοίκηση των Φιλιατών. 'Ο 'Ηγούμενος του Μοναστηριού έφερε τόν τίτλο του Πατριαρχικού "Εξαρχου. 'Ο 'Αραβαντινός² λέγει πώς τόν καιρό τής πολιορκίας του 'Αλή Πασά τò Πατριαρχείο άνέδειξε τήν έξαρχία Γηρομεριού σ' 'Επισκοπή. Μά σαν ήλθε στα Γιάννινα πρώτος 'Επίσκοπός του ó Βυζάντιος να δώσει τ' άναγνωστήρια έγγραφα στον 'Αλή και να φύγει για τή θέση του, συλλαμβάνεται με τήν κατηγορία ότι ήταν πράκτορας τής Ρωσικής Πρεσβείας με σκοπό να έξεγείρει σ' έπανάσταση τους Χριστιανούς και άποκεφαλίζεται. Μια διαταγή που λένε, πώς τή κέντησε με χρήματα ó τότε "Εξσρχος για να μη χάσει τήν ήγουμενική του θέση και που συνετέλεσε να μη γίνει ποτέ 'Επισκοπή έδω, αλλά να διατηρηθει ή 'Εξσρχία του ως τὰ τελευταία χρόνια που υπήχθηκε στη Μητρόπολη Παραμυθιάς.

Γυρίζοντας τήν περιφέρεια του Φιλιατιού πιστεύεις πώς συναναστράφηκες ένα ξύπνιο κόσμο, εύγενικό κι' έργατικό, που πολεμάει με τή φύση, τὰ βράχια και τò χώμα, για να φτωχοζήσει, που παίρνει τò δρόμο τής ξενητειάς για να γίνει στην έπιστροφή ó φωτεινός φάρος του φτωχικού χωριού, ενός κόσμου που αγαπάει και μοχθει για τόν τόπο

2. Π. 'Αραβαντινού: «Χρονογραφία τής 'Ηπείρου» τόμ. β'. σελ. 67.
Β. Ν. Μυστακίδου: «'Η Μονή Γηρομερίου» Κωνσταντινούπολις 1894.

του, που αγωνίζεται για την ανέλιξη και την πνευματικότητα των γενιών που έρχονται, ενός κόσμου κουναρημένου με τα πιο φλογερά έθνικά ιδεώδη.

Το Φιλιάτι, έδω στην άκρη, είναι ένας απ' τους προμαχώνες της πατρίδας που πάντα δίνει το ζωντανό του παρόν, καίγοντας και την «έσθια» του στην ιδέα, κι' αναδημιουργούμενος από τη στάχτη με το Έθνικό του πιστεύω. Γι' αυτό και μια ιδιαίτερη προσοχή του αξίζει.

Το ταξίδι μας έδω ήταν ένα αληθινό βάπτισμα στην έθνική κολυμπήθρα των ύψηλων ιδεωδών και της όμορφιας της ψυχής.

Κ Α Λ Π Α Κ Ε

«Οί Μαραθῶνες—μέθετε—
γεννοῦν τοὺς Παρθενῶνες».

Κ. ΠΑΛΑΜΑΣ

—“Αλτ!

Ἡ Νίκη μὲ τὸ φωτεινὸ της χαμόγελο σὲ προστάζει νὰ σταθεῖς προσκυνητὴς ἐδῶ στοὺς εἰρηνικοὺς λοφίσκους τοῦ Καλπακιοῦ ποὺ μιὰ παγκόσμια τραγωδία παίχτηκε, ποὺ ἓνα μεγάλο θαῦμα συντελέστηκε, κάποια μέρα φθινοπωρινὴ καὶ νοτισμένη τοῦ σαράντα.

Στὸ Καλπάκι δόθηκε ἡ πρώτη μεγάλη μάχη Ἰταλικῶν καὶ Ἑλληνικῶν στρατευμάτων, στὸν πόλεμο τοῦ 1940, ἡ ὁποία ἔγινε καὶ ἡ ἀφετηρία νικῶν. Μὲ τὸν τίτλο «ἡ μάχη τοῦ Καλπακιοῦ» νοοῦνται οἱ ἐπιχειρήσεις τῆς Ἡπείρου ἀπὸ τὴν 1ην Νοέμβρη ποὺ οἱ Ἰταλοὶ ἀγωνίζονταν νὰ διασπάσουν τὴν VIII Μεραρχία, ὡς τῆς 10 Νοέμβρη ποὺ ἡ δοξασμένη VIII Μεραρχία ποὺ ὑπεράσπιζε τὸ νότιο τομέα τοῦ μετώπου, κατῶρθωσε νὰ κρατήσῃ, ἀλλὰ καὶ ν' ἀντεπιτεθεῖ καὶ νὰ διώξῃ τὶς ἰσχυρὲς ἐχθρικές δυνάμεις.

Ζημερώματα τῆς 30 Ὀκτώβρη τοῦ 1940 καὶ τὰ τμήματα τῆς Μεραρχίας ποὺ βρίσκονται στὶς θέσεις τῆς ἀντίστασης παίρνουν τὴν πρὸς κάτω ἐμπνευσμένη διαταγὴ τοῦ Διοικητῆ τῆς Μεραρχίας Κατσιμήτρου :

«... Ἐπὶ τῆς τοποθεσίας ταύτης θὰ δοθῇ ὁ ἀποφασιστικὸς ἀγὼν πρὸς τὸν ἐχθρόν. Ὁ ἀγὼν θὰ διεξαχθῇ μετὰ πείσματος καὶ ἐπιμονῆς ἀκαταβλήτου. Ἀμυνα κρατερὰ ἐπὶ τῶν θέσεών μας μέχρι ἐσχάτων. Οὐδεμίαν ἰδέαν νὰ ὑπάρχη περὶ ὑποχωρήσεως. Μέχρι τοῦδε τὰ προκαλυπτικά τμήματα συνεπτύσσοντο συμφώνως τῷ σχεδίῳ ὑποχωρητικοῦ ἔλιγμοῦ. Ἢδη πάντες ἀπὸ τοῦ στρατηγοῦ διοικητοῦ τῆς Μεραρχίας μέχρι καὶ τοῦ τελευταίου στρατιώτου θ' ἀγωνισθῶμεν ἐπὶ τῶν θέσεών μας. Καὶ ἐν ἀνάγκῃ θὰ πέσωμεν ὑπερασπιζόμενοι τὰς θέσεις μας...»

... Ἀλλὰ πρωτίστως ἔχομε τὴν ἀπόφασιν νὰ πολεμήσωμεν μὲ θάρρος, αὐτοπεποίθησιν καὶ ἀποφασιστικὴν ἐναντίον ἐχθροῦ ὅστις μόνον ὄγκον ὑλικοῦ καὶ ἀνδρῶν ἔχει...»

Ἔτσι ὅπως ξεμακραίνεις ἀπ' τὰ Γιάννινα καὶ προχωρεῖς σ' ἀσφαλτοστρωμένο σύντομο δρόμο γιὰ τὸ χῶρο τῆς ἱερῆς μνήμης, ὀραματίζεσαι τὴ Δόξα νὰ φτερουγίζει σ' ἀγρία, σκυθρωπὰ βουνὰ ποὺ σπαθίζουν τὰ σύγνεφα, σὰ ἀπάτητες κορφές ποὺ εἶναι θαμμένες σὲ χιόνια προσιώνια. Καὶ ξαφνιάζεσαι σὰν ἀντικρῦζεις τοὺς μικροὺς λουλουδιασμένους λόφους ποὺ σκορπίζουν δροσιὰ καὶ γαλήνη.

... Μαχόμεθα διὰ τὰς ἐστίας μας καὶ τὸς οἰκογενείας μας καὶ διὰ τὴν ἐλευθερίαν. . .

... Ἀξιωματικοὶ καὶ ὀπλίται.

Κρατήσατε σταθερῶς καὶ ἀποφασιστικῶς τὸς θέσεις καὶ ἔχετε πάντοτε τὸ βλέμμα πρὸς τὰ ἔμπρός, διότι ἐντὸς ὀλίγου θ' ἀναλάβωμεν ἀντεπίθεσιν ἵνα ἐκδιώξωμεν τὸν ἐχθρὸν ἐκ τοῦ πατρίου ἐδάφους. . .»

Σ' ἓνα μεθῦσι πατριωτικῆς ἐξαρσης ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς συνεχίζοντας μιὰ ἐνδοξη παράδοση ἀντιμετωπίζει καὶ ἐκμηδενίζει τὴν ὑπεροχὴ τῶν Ἴταλῶν σὲ ἀριθμὸ στρατευμάτων καὶ σὲ πολεμικὰ μέσα.

Ἀπ' τὸ πρῶν τὸ τάγμα τῆς Κόνιτσας ἀμύνεται καὶ πιότερο ὁ λόχος τοῦ Ντέτσικα στὸ ὕψωμα Κλέφτης. Στὸν τομέα Νεγρᾶδων — Καλαμᾶ τὰ λίγα ἐχθρικά τμήματα σκορπίζονται. Στὴν Θεσπρωτία τὸ ἑλληνικὸ πυροβολικὸ ματαιώνει τὴν Ἰταλικὴ προσπάθεια νὰ ζεύξουν τὸν Καλαμᾶ γιὰ νὰ περάσουν τὰ στρατεύματά τους στὴ δεξιὰ ὄχθη του.

Τὴν πρώτη Νοέμβρη ἡ μάχη περιορίστηκε στὸν τομέα Νεγρᾶδων καὶ Ἰταλικά στρατεύματα κινοῦνται ἀπὸ τὰ Δολιανὰ γιὰ τὸν Παρακάλαμο.

Στις 2 Νοέμβρη γίνεται ἡ μεγάλη Ἰταλικὴ ἐπίθεση. Οἱ ἐχθροὶ μὲ σκοπὸ νὰ περάσουν στὰ νότια τοῦ Ἀώου πιέζουν ζωηρὰ τὸ τάγμα τῆς Κόνιτσας, τὸ ὁποῖον ἡ Μεραρχία ἐνισχύει μ' ἓνα λόχο τοῦ 15ου Συντῆτος καὶ μ' ἓνα κλιμάκιο μεταγωγικοῦ σώματος. Τὸ δεξιὸ τῆς Μεραρχίας ἀπειλεῖται σοβαρὰ, γιὰ τὸ τάγμα πιέζεται. Τὴ διοίκηση τῶν τμημάτων αὐτῶν ἀναλαμβάνει τώρα ὁ Ἀντισυνταγματάρχης Μ. Φρίζης κι' οἱ κάτοικοι τοῦ Ζαγοριοῦ αὐθόρμητα καὶ μὲ σοβαροὺς κινδύνους μεταφέρουν πυρομαχικά καὶ ἄλλα ἐφόδια.

Τὰ ἐχθρικά τμήματα ἀπ' τὸ πρῶν κινοῦνται στὸν ὑποτομέα Σουδενῶν — Ὑψώματα Γκραμπάλας — Ἀσώνιστας — καὶ στὴ γραμμὴ Καλύβια Ἐλαφότοπου — Καλύβια Ἀρίστης — Αὐχένα Ἀρίστης.

Ὁ τόπος μετοβάλλεται σὲ κόλαση ἀπὸ τὸ Ἰταλικὸ πυροβολικὸ καὶ τὰ ἀεροπλᾶνα τους ποὺ ρίχνουν δέσμες βομβῶν. Στις 2 30' μ. μ. δύο ἐχθρικά τάγματα ἐξορμοῦν κατὰ τῶν ἑλληνικῶν θέσεων Γκραμπάλας — Ἀσώνιστας μὰ οἱ μοῖρες πυροβολικοῦ τοῦ Βερσῆ καὶ τοῦ Παπαρρόδη ποὺ

Γιατί τοῦτος ὁ ἱστορικὸς χῶρος εἶναι ἀποξενωμένος ἀπ' τὸ βάρος τῆς ὕλης κι' εἶναι ἀποκλειστικά μιὰ ἰδέα, ποὺ ἀνασταίνει τὸ λόγο καὶ τὴν ψυχὴ, ποὺ σ' ὀδηγεῖ μὲ τὴν ἀρρενωπὴ ὁμορφιά στοῦ φῶς καὶ σὲ κάνει νὰ ἀναμετριέσαι μὲ τὸ θάνατο προβάλλοντας τὴν ἄρνηση.

—”Ἴτε παῖδες Ἑλλήνων... Νῦν ὑπὲρ πάντων ἀγών.

Ξανακούγεται ἡ πανάρχαια καὶ γνώριμη πολεμικὴ ἰαχὴ ἀπὸ ἑλληνικὰ χεῖλη ποὺ μέσα στὴν πιὸ καταθλιπτικὴ

χτυπᾶν τὴν περιοχὴ Καλύβια—Ἀρίστης τ' ἀναγκάζουν νὰ ὑποχωρήσουν καὶ νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ σχέδιο ὑπερκερασμοῦ ἀπ' τὸ δεξιὸ μέρος μὲ τὴν κατάληψη τῆς Γκραμπάλας καὶ τοῦ Καλπακιοῦ.

Ἡ μεγάλη αὐτὴ νίκη ἐνθαρρύνει τοὺς στρατιῶτες καὶ τοὺς κατοίκους.

Ἡ πυροβολαρχία Βαμβέτσου διασκορπίζει τοὺς Ἴταλοὺς ποὺ ἐργάζονται γιὰ τὴν ἐπισκευὴ τῆς γέφυρας Ἀγίου.

Στις 8 τὸ βράδυ οἱ Ἴταλοὶ καταλαμβάνουν ὁλόκληρο τὸ ὕψωμα Γκραμπάλας καὶ κτυποῦν τὸ III τάγμα ποὺ κατέχει τὸ ὕψωμα ψηλόρραχη.

Ἡ Μεραρχία διατάζει τὴν ἀνακατάληψη τῆς Γκραμπάλας μὲ κάθε θυσία. Ὁ Ἐπιτελάρχης τῆς Μεραρχίας Δρίβας καθορίζει τὶς λεπτομέρειες τῆς ἀντεπίθεσης. Ὁ ταγμ. Πετρουτσόπουλος διευθυντῆς τοῦ ΙΓ' Γραφείου ποὺ γνώριζε τὸν τόπο δίνει περισσότερες λεπτομέρειες κι' ὁ διευθυντῆς τοῦ Ι γραφείου Γκαταβίας τηλεφωνεῖ στὴν ἐφεδρική διλοχία νὰ τρέξει νὰ τεθεῖ στὶς διαταγὲς τοῦ 15ου συντάγματος. Δύο λόχοι ὑπὸ τὸν ὑπολοχαγὸ Μ. Βασιλᾶ καὶ ἀνθυπολοχαγὸ Ν. Σαρρῆ ποὺ ἦταν στὶς διαταγὲς τοῦ Ταγματάρχη Κ. Πανταζῆ κατέχουν τὶς θέσεις γιὰ τὴν ἐξόρμηση, τὴν ὁποία διευθύνει ὁ Ὑποδιοικητῆς τοῦ συντάγματος ἀντιστ. Γ. Κυριαζῆς.

Στις 5.30' τὸ πρωὶ ἀρχίζει ἡ ἀντεπίθεση τῶν ἐλλήνων μὲ χειροβομβίδες καὶ λόγχες κι' ἀνακαταλαμβάνεται ἡ Γκραμπάλα ὀλάκερη, ὁ διοικητῆς δὲ τοῦ πυροβολικοῦ Δ' Ἀσημακόπουλος μὲ τὴν εὐστοχία τῆς μοίρας Δ. Κωστάκη διασκορπίζει τὰ δυὸ Ἴταλικά τάγματα ποὺ ἔρχονταν σὲ βοήθεια καὶ τὰ ὁποῖα τώρα φεύγουν στὴ θέση Χάνι Γαϊδάρου.

Ἀπὸ τὶς 10.30' τῆς 3 Νοέμβρη βάλεται συνέχεια ὁ λόφος τοῦ Καλπακιοῦ, σμῆνη δὲ Ἴταλικῶν ἀεροπλάνων βομβαρδίζουν τὰ ὑψώματα Βελλᾶς, Καλπακιοῦ, Ἀσώνιστας, Γκραμπάλας, ὦρες ἀτέρμονες.

Στις 3.30' μ.μ. φάλαγγα ἑβδομηντα περίπου Ἴταλικῶν ἀρμάτων μάχης κινοῦνται ἀπὸ τὰ Δολιανὰ πρὸς τὸ Καλπάκι, σὰ μεγάλο χαλύβδινο ἔρπετο ποὺ χύνει φωτιές Ἡ στιγμὴ πολὺ κρίσιμη. Ἡ ἑλληνικὴ γραμμὴ ἀπειλεῖται ἄμεσα κι' οἱ Ἴταλοὶ προβλέπονται σὲ λίγες ὥρες κυρίαρχοι στὰ Γιάννινα. Τὰ ἄρματα βρίσκονται τώρα σ' ἀπόσταση τριακοσίων μέ-

σιωπή της τρομαγμένης ανθρωπότητας ψιθύρισαν τὸ μεγάλο «Ο Χ Ι».

Κι' ἂν ἴσως ἡ λογικὴ ἤθελε προστάξει τὸ «ΝΑΙ» πού νωρίτερα ἄλλα χεῖλη ψιθύρισαν ἑμεῖς βροντήσαμε τὸ τολμηρὸ «Ο Χ Ι» μὲ ψυχὴ ὀλόρθη κοί μὲ βαθειὰ ἔννοια τοῦ καθήκοντος γι' αὐτοὺς πού ἔρχονταν, γιὰ τοὺς ἀπογόνους μας. Τοὺς δώσαμε ἓνα διδαγμα ἄφθαρτης ἀρετῆς. Χωρὶς νὰ τραγουδήσωμε ἐπινίκεια θούρισ. Ἀπλώσαμε τὰ στήθη μὲ τὶς γρανιτώδεις ψυχές καὶ σὰν τὰ γάζωναν οἱ

τρων ἀπ'τὰ ἑλληνικὰ τμήματα, ὁ φοβερός ἤχος τοὺς σκορπίζει τὸν τρόμο, κι' ἡ ἀγωνία συνέχει ὅλους. Πῶς θὰ τὰ κρατήσουν ὄραγε τὸ πυροβολικὸ μας καὶ ἓνα ἀντιαρματικὸ συγκρότημα πού διαθέταμε; Τὰ δυὸ πρῶτα ἄρματα χάνονται στὴν ἀντιαρματικὴ τάφρο, γιὰτὶ ὁ τόπος εἶχεν ὑπονομευθῆ. Τὰ ἐπόμενα λοξεύουν. Τὸ ἀντιαρματικὸ συγκρότημα ὑπὸ τὸν Ταγμ. Γ. Ἀνδρουλακάκη ἀρχίζει τὴ δράση Ἀκολουθοῦν οἱ πυροβολαρχίες τῶν λοχαγῶν Γ. Ἀλεξοπούλου καὶ Κ. Σερβετᾶ καὶ Κοραπᾶνο, ὑπολ. Κ. Χαίλη καὶ 3 πυροβολαρχίες ὑπὸ τὸν συνταγμ. Ἀσημακόπουλον. Μιὰ δραματικὴ πάλη ἀρχίζει. Παίρνει μέρος μ' ἐνθουσιασμὸ καὶ τὸ πεζικὸ μας παρὰ τὶς ἀντιρρήσεις τῶν ἀξιωματικῶν ὅτι τὰ ντουφέκια δὲν μποροῦν νὰ κάνουν τίποτε στ' ἄρματα. Μὰ οἱ φαντᾶροι μας ἐπιτίθενται. Ὁ τόπος ὀργώνεται. Τὰ σίδηρα σπάζονται. Οἱ φλόγες τυλίγουν τ' ἄρματα. Κι' ἡ βροχὴ πέφτει δυνατῆ, Τέλος τ' ἄρματα καίγονται κι' ἄλλα ἀχρηστεύονται. Οἱ μοτοσυκλετιστὲς πού τὰ ἀκολουθοῦσαν ἀποδεκατίζονται, τ' ἄρματα πού ἀποτελοῦσαν τὸ δεύτερο κλιμάκιο γυρίζουν πίσω καὶ φεύγει μαζύ τους καὶ τὸ τάγμα πεζικοῦ πού ἀκολουθοῦσε.

Ἡ Νίκη ὑπῆρξε ἀσύλληπτη. Οἱ στρατιῶτες ζητωκραυγάζουν. Ὁ διοικητὴς τοῦ τάγματος εὐζώνων Ταγμ. Χρυσοχόου, πού πολεμοῦσε στὴν πρώτη ἐκείνη γραμμὴ, ἀναφέρει στὸ Διοικητὴ τῆς Μεραρχίας: «Στρατηγέ μου. Σᾶς ἀναφέρω ὅτι πάει κι' αὐτὸ τὸ ὄπλον τοῦ Μουσσολίνι. Ἐξευτελίστηκε».

Στις 5 Νοέμβρη ὥρα 3 τὸ ἀπόγευμα νέα Ἰταλικὴ ἐπίθεση γίνεται στὸ Καλπάκι μὲ δύναμη ἐνὸς Τάγματος, τὸ ὁποῖο κατόπιν φονικοῦ φραγμοῦ πυροβολικοῦ καὶ πυροβόλων, διαλύεται. Στὸν Παρακάλαμο ἐπιτίθενται 35 ἄρματα τὰ ἐποῖα χτυπάει τὸ ἀντιαρματικὸ μας καὶ ἀναγκασόμενα νὰ παρεκλίνουν ἀπ' τὸ δρόμο ἔπεσαν σὲ βαλτώδη ἔκταση κι' ἐγκαταλείπονται 15 ἄρματα ἀθικτα, τὰ ὁποῖα ἀργότερα ἀπετέλεσαν τὴ μικρὴ ἑλληνικὴ θωρακισμένη μονάδα μ' ἐπικεφαλῆς τὸν ἐπίλαρχο Ν. Ἀλέστα.

φλόγες και τ' ἄφθονα ἐχθρικά μολύβια ψιθυρίζαμε τὸ τραγούδι τῆς θυσίας.

—«Μὲ τὸ χαμόγελο στὰ χεῖλη...»

Ἔνα τραγούδι τοῦ θανάτου. Ποῦ δὲν τὸ ποθήσαμε, γιατί ἡ ζωὴ ἔσφυζε στὰ νεανικά σώματά μας, γιατί ἀκόμη ἡ ζωὴ χαμογελοῦσε ἐλκυστικά στὰ παρθενικά ὄνειρά μας.

Καὶ βαδίσαμε στὸ θάνατο. Μιὰ πορεία τραγικὴ ποῦ εἶναι δῶρο ἑνὸς λαοῦ ποῦ γνωρίζει νὰ τηρεῖ τοὺς Νόμους. Τῆς πολιτείας τοὺς Νόμους καὶ τοὺς δικούς του. Αὐτοὺς

Στὴ Θεσπρωτία, τὸ Ἴταλικὸ μηχανικὸ κατώρθωσε στὴ θέση Βρυσελά νὰ ζεύξει τὸν Καλαμᾶ καὶ νὰ περάσει ἔτσι Ἴταλικὸ τάγμα, ποῦ ἐνίσχυε μοῖρα βαρὺ πυροβολικοῦ, σύνταγμα ἵππικοῦ, σύνταγμα Γρεναδιέρων καὶ ἀεροπορία. Μπροστὰ στὶς τόσο ἰσχυρότερες δυνάμεις, μὲ διαταγὴ τοῦ Ὑποστράτηγου Κ. Λιούμπα, διοικητῆ τοῦ τομέα Θεσπρωτίας τὸ τάγμα Μενίνας ὑπὸ τὸν ταγμ. Ἰ. Προεστάκη συμπτύσσεται στὴ διάβαση τοῦ Ἐλεύθερου χωριοῦ γιὰ νὰ καλύψει τὴ μεγάλης σημασίας κατεύθυνση Παραμυθιά — Γιάννινα, ὅπου σπεύδει καὶ ἓνα τάγμα τοῦ 39ου συντάγματος Εὐζώνων, δυνάμεις κάτω ἀπ' τὶς διαταγές τοῦ ἀντιστ. Κ. Εὐαγγελίου. Ἡ τοποθεσία τοῦ Ἀχέροντα πλαισιώνεται ἀπὸ δύο τάγματα τῆς III Μεραρχίας ποῦ ἦταν στὴν Ἀμφιλοχία, ἓνα δὲ τάγμα τοῦ 40ου συντάγματος ἐνισχύει τὴν περιοχὴ Βροσύνα — Ἀμπέλια.

Στὶς 6 Νοέμβρη οἱ Ἴταλοὶ κατέλαβαν τὴν Ἡγουμενίτσα καὶ τὴν Παραμυθιά, ἄτακτα δὲ σώματα Ἀλβανῶν ποῦ ἀκολουθοῦσαν τὴ Μεραρχία Σιέννα λεηλάτησαν καὶ πυρπόλησαν τὶς δύο πόλεις. Τὸ ἐχθρικὸ πεζικὸ ἐπιτίθεται στὴν περιοχὴ Βουρλιάζα — Καλλιθέα — Μεσοβοῦνι καὶ στὶς 10 ἡ ὥρα τὸ βράδυ Ἴταλικὴ διλοχία καταλαμβάνει γιὰ δεύτερη φορὰ τὴ Γκραμπάλα. Τὰ μεσάνυχτα ἀκριβῶς ὁ διοικητῆς τοῦ 15ου συντάγματος Γ. Κυριαζῆς μὲ δύο λόχους σὲ μιὰ φονικὴ μάχη στὸ σκοτάδι ἀνακαταλαμβάνει τὴ Γκραμπάλα. Ὁ ἀνθυπολοχαγὸς Ν. Χατζόπουλος πέφτει ἡρωϊκὰ πολεμώντας μὲ τὸ πιστόλι στὸ χέρι.

Στὶς 8 Νοέμβρη Ἴταλικὲς δυνάμεις ἐπιτίθενται ξανὰ στὸ Καλπάκι, μὰ ἀποκρούονται.

Στὶς 9 καὶ 10 Νοέμβρη τὰ ἑλληνικά στρατεύματα προωθοῦνται, ἀπὸ τῆς 12 Νοέμβρη πραγματοποιεῖται ἡ ἀνακάλυψη τῆς Θεσπρωτίας καὶ σὲ συνδυασμὸ μὲ τὶς μάχες τῆς Πίνδου, ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς τῆς Ἡπείρου ποῦ ἀντιμετώπισε τέσσαρες Ἴταλικὲς Μεραρχίες, βαδίζει νικηφόρα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Βορείου Ἡπείρου.

ποῦ συνθέτουν τοῦ κοσθενός τὴν προσωπικότητα καὶ τοῦ συνόλου τὴν κοσμοθεωρία. Καὶ βάλαμε ἱερὸ Νόμο στὸν ἑαυτὸ μας. Νᾶμαστε τίμιοι καὶ πρόθυμοι στὴ θυσία. Μὲ ἀμόλυντη τὴν προγονικὴ κληρονομιά, μὲ ἀνέσπερη τὴ φλόγα τῆς παρακαταθήκης, μὲ δλόρθη τὴν ψυχὴ τυλιγμένη στὰ πέπλα τῆς ἀλήθειας καὶ τῆς δικαιοσύνης. Γιὰ νᾶχωμε τὸ θεῖο δῶρο νὰ μιλάμε πάντα μὲ τὴν αἰωνιότητα. Ἐνα γνήσιο δῶρο τῆς πονεμένης μας φυλῆς καὶ πιδὸ πολὺ στοὺς δύσκολους καιροὺς.

«ὦ Ἕλληνες, ὦ θεῖαι
ψυχαί, ποῦ εἰς τοὺς μεγάλους
κινδύνους φανερώνετε
ἀκάματον ἐνέργειαν
καὶ ὑψηλὴν φύσιν!

(ΚΑΛΒΟΣ)

Καὶ βαδίσουμε στὴ θυσία. Μὲ βαθειὰ ἐπίγνωση στὴν ἀξία τῆς ζωῆς. Γιατ' ἔχει ὁμορφιά καὶ θεϊκότητα ἕνας τέτοιος θάνατος. Συνθέτει τὸ ἀληθινὸ πεπρωμένο. Τοῦ Μεγάλου καὶ τοῦ Ὁραίου.

Καὶ στήνει τὰ βᾶθρα γιὰ μιὰ πραγματικὴ ἀποτίμηση τῆς ζωῆς. Πορευτήκαμε μόνοι. Μὲ τὴ μελωδία τῆς πατρίδας καὶ τὸ λίκνισμα τῆς ποίησης τοῦ Σιμωνίδη καὶ τοῦ Kipling.

«Ἄν μπορεῖς δ,τι ἀγάπησες ρημάδι ν' ἀντικρύσεις...
μὲ χαλασμένα σύνεργα τὸ ἔργο νὰ ξαναρχίσεις...
...Ἄν στὴν καταστροφὴ μπορεῖς νᾶχεις τὴν ἴδια γνώμη
μὲ ἄσειστη θέληση νὰ λές: βάστα καρδιά μου ἀκόμη!».

Ἀγαπήσαμε τὸ δουλεμένο μὲ ἰδρῶ χῶμα, τὴν ἀλμυρὴ θάλασσα, τὰ γυμνά καὶ ἄγρια βουνά, τὰ ἱερὰ καὶ τὰ δσια κι' εἶπαμε γι' αὐτὰ ἡ ὀλοκληρωτικὴ προσφορὰ μας. Κι' ἀποφασίσουμε νὰ ἰδοῦμε ὄλα μας τὰ ἐπιτεύγματα ρημάδια. Γιατὶ μέσα μας σκίρτησε ἡ γνήσια Ἑλληνικὴ φωνὴ «οὐ καταισχύνω τὰ ὄπλα τὰ ἱερὰ καὶ ἱτὴν πατρίδα οὐκ ἐλάττω

παραδώσω». Ἡ ἴδια φωνὴ ποὺ μίλησε στὶς ψυχὲς τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ Μαραθῶνα, τῆς Σαλαμίνας τῶν Θερμοπυλῶν, τῆς Κωνσταντινούπολης... Ἡ ἴδια μελωδική φωνὴ ποὺ γνωρίζει ἀπ' τὰ συντρίμια νὰ ὑψώνει τὸν πρῶτο δαυλὸ τῆς Νίκης σὲ μιὰ κουρασμένη καὶ τρομαγμένη ἀνθρωπότητα, ποὺ γνωρίζει νὰ στέλνει στὸν κόσμον τὸ χαρμόσυνο μήνυμα τῆς ἀκλόνητης ἐμπιστοσύνης στὴ διάρκεια τῆς Ἑλληνικῆς ἀποστολῆς καὶ Ἰδέας.

Ριχτήκαμε σ' ἓναν ἄνισον ἀγῶνα μὲ μόνο μας ὄπλο τὴ θέληση, αὐτὴ τὴ θέληση ποῦφερε στὸ πλευρὸ μας τίς ἀλησιμόνητες γυναῖκες τῆς Πίνδου νὰ κουβαλοῦν πυρομαχικά, τίς γρηοῦλες νὰ πλέκουν μάλλινα τοῦ στρατοῦ, τίς νέες νὰ βοηθοῦν στὰ Νοσοκομεῖα, τοὺς ἔφηβους νὰ ἐργάζονται στὰ μετόπισθεν καὶ τοὺς γέροντες νὰ συνθέτουν γιὰ τὸ στρατὸ τίς ἀξέχαστες σελίδες «παιδί μου ἂν δὲ ρίξης τὸν ἐχθρὸ στὴ θάλασσα, καλύτερα νὰ μὴ γυρίσης».

Μιὰ πατρίδα φτωχικὴ καὶ τραυματισμένη νὰ ξεδιπλώνει σὲ ἱερὲς στιγμὲς τὸν ἀστραφτερὸ χιτῶνα τοῦ «ἀρχαίου κάλλους» πάνω στὸν ὅποιον οἱ αἰῶνες ζωγράφισαν μὲ πύρινα χρώματα τὴ λευτεριά καὶ τὴν ἰδέα, τὸν ἀνθρωπισμὸ καὶ τὴν ἀγάπη, τὴ σοφία καὶ τὴ θεϊκὴ μορφή τῆς μητέρας τῆς ἀνθρωπότητας, τῆς Ἑλλάδας.

Ποιὸς τὸ λέει πῶς κι' ἄλλοι λαοὶ δὲν ἔχουν τίς Θερμοπύλες τους, τοὺς Μαραθῶνες, τὸ Καλπάκι, τὴν Πίνδο, τίς μικρὲς ἀντιστάσεις ἢ τίς μεγάλες μὲ τὴ χλαμύδα τῆς φήμης.

Μ' ἐμᾶς ὅμως τούτη εἶν' ἡ διαφορά. Πῶς ζοῦμε στὴν πορεία μας πάντα τὴν ἄρνηση στὴν ὕλη. Πῶς ζοῦμε μέσα μας τὴ φλόγα ποὺ ξυπνάει τὸ χρέος. Πῶς ἔχομε πάντα ἀνάστημένη τὴν ἀληθινὴ συνείδηση τοῦ ἄντρα καὶ τῆς λεβεντιάς. Καὶ τὸ Καλπάκι μᾶς περιμένει:

*«Ἐντάφιον δὲ τοιοῦτον οὐτ' εὐρῶς
οὐθ' ὁ πανδαμάτωρ ἀμαυρώσοι χρόνος».*

(Σιμωνίδης)

Πῶς ἀτενίζουμε τὴ φθορὰ καὶ τὸ θάνατο μὲ ἀντρίκεια

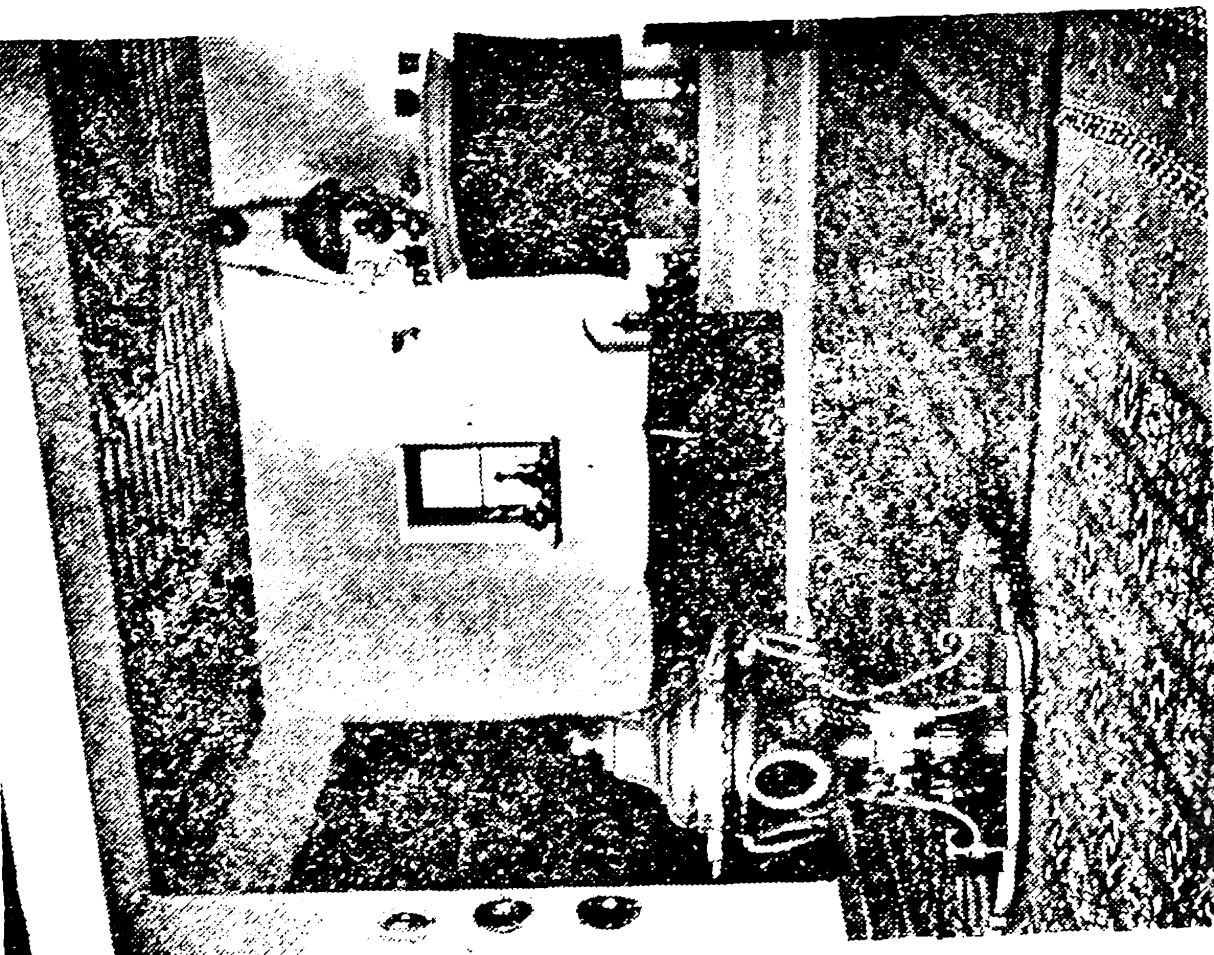

Μέτσοβο

Μέτσοβο: 'Ο Προφήτης 'Ηλίας

Εσωτερικό από τό μεγαλόπρεπο άρχοντικό του Τσίτσας

Μέτσοβο : 'Ο Εύεργέτης Βαρώνος Μιχ. Τσίτσας

θέληση, με άγνό πείσμα, με όμορφιά και αγάπη.

Τό δρόμο του γυρισμού πορεύτηκαν οι νικητές μ' αξιοπρέπεια και περηφάνεια. Γιατί κέρδησαν τη μαθητεία του θανάτου. Ύψηλή έννοια που οδηγεί αργότερα αυτούς τους ίδιους, τόν καιρό της Κατοχής, στον κοινό τάφο των 49 προκρίτων της Παραμυθιάς, στους λάκκους του Κομποτιού, της Μουσιωτίτσας, των Λυγγιάδων, των Καλαβρύτων, του Διστόμου, στο Σκοπευτήριο Γ και στην όδο Μέρλιν, αυτές οι ιερές κι' ήρωϊκές μορφές.

Είπ' αυτοί που είπαν τό άλλο «ΟΧΙ» τόν καιρό της Κατοχής με την έθνική αντίσταση, και στους κατοπινούς άγώνες του 1948-1949. Είναι οι αιώνιοι Έλληνες που με τό σταυρό στους ώμους βαδίζουν μέσα σε ρημάδια τό Γολγοθά τους, για την παγκόσμια Ίδέα, κι' άς προδίνωνται πάντα.

Έτσι θα σκεφτείς ξένη μου σαν προσκυνήσεις τό Καλπάκι. Μήν αναζητήσεις τη φυσική δομή του τόπου, τους όλίγους ή τους πολλούς, τά λιανοντούφεκα ή τά φοβερά κανόνια.

Σ' ένα έθνικό μεθύσι άφησε τη σκέψη σου να φτερουγίσει σ' εκείνους που την ιερή στιγμή στάθηκαν όλόρθοι, με πύρινα βλέμματα και χαλύβδινη θέληση, σ' εκείνους που θεληματικά πορεύτηκαν στο θάνατο. Και μήν τους κλαΐς. Στους ήρωες δέν ταιριάζουν τά δάκρυα. Μόνο περήφανος κι' έσύ άπ' τη μακαριότητα του ιεροϋ τοπίου, μολόγησε πώς έδω στο Καλπάκι άποτιμήθηκε ή ζωή, πώς έδω μεγαλούργησαν άντρες, άληθινοί άντρες... που άπ' τά σπλάχνα της γής στέλνουν πάντα τό έλπιδοφόρο «ώ σ α ν ν ά».....

Γιάννινα
Φλεβάρης 1960

Κ Ο Ν Ι Τ Σ Α

’Απ’ τὸ Καλπάκι προχωροῦμε γιὰ τὸν ἱερό χῶρο τῆς Κόνιτσας. Καί ξαναζοῦμε μιὰ τόσο σύγχρονη ἐθνικὴ τραγωδία. Ζωντανεύει ὁ ἀγῶνας κατὰ τῶν συμμοριτῶν τοῦ 1947, τότε ποὺ κρουστάλλιασεν ἡ ἀγάπη στὶς καρδιές καὶ θόλωσε ἡ σκέψη. Τότε ποὺ ἐντὸς εἶχε νεκρωθεῖ ἡ φωνὴ τῆς φυλῆς.

Ποιὸς νὰ τὸ πιστεῦε ἀλήθεια! Μετὰ τὴν ἀθάνατη ἐποποιΐα τοῦ σαράντα καὶ τὸν τρανὸ ἠθικὸν ἀγῶνα τῆς Κατοχῆς, ὁ ἐλληνικὸς χῶρος γεμίζει συντρίμια. Μὰ προσμένεις νὰ ἠχήσει χαρμόсуна ἢ σκαπάνη τῆς δημιουργίας, ν’ ἀκουστεῖ χαρούμενο τὸ τραγούδι τῆς δουλειᾶς ἀπ’ ἓνα λαὸ ποὺ πιστεύει στὸ δαιμόνιο τῆς φυλῆς του καὶ στὰ πεπρωμένα της καὶ νὰ κυριαρχεῖ παντοῦ τὸ Ἐθνικὸ πένθος.

Μαῦρες δυνάμεις τοῦ Βορηᾶ μὲ τὸ καταστρεφτικὸ κι’ ἐγκληματικὸ χέρι τοῦ ἀδελφοῦ πασχίζουν νὰ σκοτεινιάσουν τὸ φῶς τοῦ ὠραίου καὶ τῆς ἀλήθειας.

Μιά δόλια ἐναντίωση ποὺ δημιουργεῖ τὴν ἄφθαρτη στιγμή τῆς λάμψης τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς σὲ μιὰ τρανὴ ὁμορφιά.

Μιά πραγματικότητα ἐπίφοβη. οἱ Ἕλληνες σ’ ἀντίπαλα στρατόπεδα. Τὸ φῶς τὸ Ἐλληνικὸ ποὺ ὑπῆρξε πανανθρώπινον ἰδανικόν, τρεμοσβῆνει. Ὁ ἀγέρας σφυρίζει σὲ θλιμμένο σκοπὸ καὶ φέρνει τὴν κλαγγὴ τῶν ὄπλων. Τὸ φεγγάρι στὸ χλωμό του φῶς φανερώνει τίς ἀγριεμένες μορφές τῶν συμμοριτῶν ποὺ περικλείουν τὴν πόλη. Ἡ ψυχὴ τῆς Κόνιτσας ἀγρυπνάει ἀνήσυχη καὶ τρομαγμένη.

Ἡ νύχτα φωλιάζει στίς ψυχές τῶν συμμοριτῶν. Στὸ πέρασμά τους ὄλα σκοτεινιάζουν. Ἡ γῆ στεγνώνει, τὰ χωριά καίγονται, τὸ αἷμα κυλάει κι' ἡ ψυχὴ ξερριζώνεται μὲ τὸ παιδομάζωμα, τὸ πιὸ μεγάλο ἔθνικὸ ἔγκλημα. Μιά κατάρρα μᾶς δέρνει....

Καὶ νὰ ξημερώνουν Χριστούγεννα τοῦ 1947. Κάποια μακρυνὴ Βηθλεέμ ὀραματίζεσαι, ἐνῶ ἡ μικρὴ Βηθλεέμ ποὺ ὁ καθέννας ἔστησεν ἐντὸς του γκρεμίζεται. Οἱ καμπάνες δὲν στέλνουν σήμερα τὸ εἰρηνοφόρο μήνυμα τῆς ἀγάπης. Κι' οἱ οὐρανοὶ δὲν ἀνθίζουν γιὰ νὰ σκορπίσουν ροδοπέταλα καλωσύνης.

Ὅλα σκοτεινιασμένα. Κι' οἱ σφαῖρες σφυρίζουν. Ὁ πόνος βλασταίνει καὶ τὸ κλάμμα συνθλίβει. Οἱ Ἕλληνες σφάζονται. Ὁ θάνατος ἀδελφώνει τὰ κορμιά, σὲ κοινούς λάκκους. Ἀναμετρᾶς τοὺς νεκροὺς καὶ θρηνεῖς. Δὲν μπορεῖς παρὰ νὰ κλάψεις γιὰ τὴ βάσκανη μοῖρα, γιὰ τὸν ἐμφύλιο πόλεμο, γιὰ τὴ μεγάλη αὐτὴ πληγὴ τοῦ Γένους.

Καὶ τὸ αἷμα νὰ τρέχει ἄφθοно, ὅταν οἱ γείτονες ἐπιβουλεύουνταν τὴν Ἐθνικὴ μας ὑπόσταση καὶ τόσα μεγάλα Ἐθνικὰ ἐπιτεύγματα μᾶς καρτεροῦσαν...

Ὡρα 6 τὸ πρωτὶ τῆς 25 Δεκέμβρη τοῦ 1947 ὅταν προσβάλλονται ἀπ' τοὺς συμμοριῖτες τὰ 582 καὶ 584 τάγματα μὲ Διοικητὲς τοὺς Πετρίδη, ταγματάρχη καὶ Παλλαντᾶ ἀντισυνταγματάρχη ὥρα 7.30' ὅταν μέρος τῆς ταξιαρχίας τοῦ ἀρχισυμμοριῖτη Παλαιολόγου προσβάλλει τὴ γέφυρα Μπουραζάνη. Ὁ ὑπερασπιστὴς τῆς ὑπολοχαγὸς Βῆτος, σκοτώνεται. Οἱ συμμοριῖτες κυριαρχοῦν τοῦ βουνοῦ Γκραμπάλα κι' ἡ Κόνιτσα ἀπομονώνεται. Τὸ μεσημέρι τραυματίζεται βαρειά ὁ ἡρωϊκὸς ταξιαρχος Δόβας καὶ Διοικητὴς τῆς ταξιαρχίας ἀναλαμβάνει ὁ ἀντισυνταγματάρχης Παλλαντᾶς.

Στις 26 Δεκέμβρη τὸ 584 τάγμα κάτω ἀπ' τὴ μεγάλη πίεση τῶν συμμοριτῶν, συμπύσσεται στὴ Βόρεια Κόνιτσα, στὴ θέση Μαυροβοῦνι - Προφ. Ἡλίας - Ἁθ. Θανάσης, ἐνῶ στίς 3.30' τῆς 27 Δεκέμβρη ἰσχυρὰ τμήματα τῆς ταξιαρχίας ποὺ συμμοριῖτη Σοφιανοῦ εἰσέρχονται στὸ Ν.Δ. τμήμα τῆς

πόλης. Τὸ 582 τάγμα πιεζόμενο συμπύσσεται στὸ ὕψωμα 1702 - Προφ. Ἡλίας κι' ἡ πολιτεία βομβαρδίζεται ἄγρια ἀπ' τὸ πυροβολικὸ τῶν συμμοριτῶν.

Μὲ ἀγωνία ἡ ψυχὴ τοῦ ἔθνους στρέφεται στὴ μάχη τῆς Κόνιτσας. Ὁ ἀγῶνας εἶναι ἀποφασιστικός. Ἡ προσευχὴ μας γιὰ τὴν Κόνιτσα. Κι' ἔρχεται τὸ πρῶτο μήνυμα τοῦ ὑπερασπιστῆ τῆς Παλλαντᾶ μὲ σῆμα του στὴν VIII Μεραρχία: «Κόνιτσα θὰ κρατηθῆ».

Οἱ αἰώνιοι Ἕλληνες. Μιὰ ἀθάνατη σελίδα τῆς ἱστορίας μας σὲ δυὸ λέξεις. Ἡ Ἰδέα, ἡ πίστη, ἡ ἀπόφαση. Ἡ Κόνιτσα θὰ κρατηθεῖ. Ἡ ψυχὴ ὀλόρθη κι' ἡ θυσία νὰ προσμένει. Λές κι' ἀκοῦς τὴν ἴδια μελωδικὴ φωνή: «τὸ δὲ τὴν πόλιν σοι δοῦναι, οὔτ' ἐμὸν ἐστὶ οὔτ' ἄλλου τῶν κατοικούντων ἐν ταύτῃ, κοινῇ γὰρ γνώμῃ πάντες αὐτοπροαιρέτως ἀποθανοῦμεν καὶ οὐ φεισόμεθα τῆς ζωῆς ἡμῶν». Ἡ Κόνιτσα θὰ κρατηθεῖ, ἀναφέρει ὁ ὑπερασπιστῆς τῆς καὶ ἐκφράζει καὶ τὴν ἀπόφαση ὄλων καὶ τῶν κατοίκων ἀκόμη, τῆς ὑπέρτατης θυσίας. Λές κι' ἡ ἴδια φωνὴ τῶν Περσομάχων: «Οὐ περι χρημάτων τὸν ἀγῶνα ποιεῖνται ἀλλὰ περι ἀρετῆς».

Ἡ ἀρετὴ ὑπῆρξεν ὁ παλμὸς τῶν ἀγωνιστῶν τῆς Κόνιτσας καὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς ποὺ δίκαια ἀργότερα ἀξιῶνεται ἀπ' τὸ Βασιλῆα Παῦλο τῆς ἀπονομῆς τοῦ Ἀργυροῦ Σταυροῦ τοῦ Σωτήρα.

Ἀντέχει στίς ἰσχυρὲς ἐπιθέσεις τῶν συμμοριτῶν ὄλων αὐτῶν τῶν ἡμερῶν καὶ τίς φοβερότερες ὄλων τῆς ἡμέρας τῆς 31 Δεκέμβρη, ἀπ' τίς 7 τὸ πρωτὶ ὡς τίς 7.30' τὸ βράδυ.

Ὁ Διοικητῆς τῆς VIII Μεραρχίας ὑποστράτηγος Ἀντωνόπουλος μαζεύει ἐφεδρεῖες στὴν περιοχὴ τοῦ Καλπακιοῦ καὶ δημιουργεῖ τὴν 43 ταξισρχία. Τὴν 31 Δεκέμβρη μιὰ φάλαγγά τῆς φτάνει στὴ γέφυρα Μπουραζάνη καὶ μιὰ ἄλλη ποὺ τὴν ἀποτελοῦν τὸ 527 τάγμα καὶ ἓνας λόχος χωροφυλακῆς τοῦ 24ου τάγματος περνάει τὸν παραπόταμο τοῦ Ἀώου Βοϊδομάτη ἀπ' τὴ γέφυρα Ρομπόκι καὶ στίς 7.30' τὸ βράδυ ἐλευθερώνει τὴν Κόνιτσα.

Μα ὁ ἀγῶνας συνεχίζεται σκληρὸς στὴ γύρω περιοχή Ἡ ἀγωνία ἀκόμη συνέχει τίς ψυχές κι' ἡ Βασίλισσα Φρειδερίκη περεύεται ἀπ' τὰ Ἀνάκτορα μὲ τόλμη γιὰ τὴν Κόνιτσα, νὰ λάβει μέρος στοὺς κινδύνους τοῦ καιροῦ καὶ νὰ φέρει στοὺς ὑπερασπιστὲς τῆς τὴν πίστη τὴν βασιλικὴ στὰ ἔθνικα πεπρωμένα καὶ τὴν ἐπικράτηση τοῦ δίκου.

Μιὰ ἐκδήλωση θείας στιγμῆς τῆς ψυχῆς ποὺ τῆς στήνει στὶς καρδιές καὶ στὴν Κόνιτσα τὸν ἀντριάντα τῆς.

Γύρω ἡ μάχη συνεχίζεται. Οἱ συμμοριτὲς ἐπιμένουν στὸ πάρσιμό τῆς γιὰ νὰ τὴν κάνουν πρωτεύουσά τους. Ἀποβλέπουν στὴν στρατηγικὴ τῆς θέση καὶ στὸν ψυχολογικὸν ἀντίκτυπο.

Κι' ἡ Βασίλισσα δίπλα στοὺς μαχητὲς νὰ μοιράζεται τοὺς κινδύνους, νὰ θερμαίνει καρδιές, νὰ περιθάλλει....

Τέλος ἡ νίκη στὸ ὕψωμα Λυκόμερο τῆς Γ' Μοίρας καταδρομῶν ἀναγκάζει τὸν ἀρχηγὸ τῶν συμμοριτῶν Μάρκο νὰ παραιτηθεῖ τοῦ ἀγῶνα.

Ἡ τιμὴ κερδίσθηκε. Ἡ λευτεριά φτερουγίζει σὲ γνώριμα μέρη....

Ἡ σύγχρονη ἱστορία ἐξουσιάζει τὸ πνεῦμα σου, σὰ διαβαίνεις τὰ 76 χιλιόμετρα ποὺ χωρίζουν τὰ Γιάννινα ἀπ' τὴν Κόνιτσα. Γύρω σου βουνὰ ψηλὰ κι' ἀπόκρημνα, δύσκολες κλεισοῦρες, τεράστιοι βράχοι καὶ ψηλότερα τὸ φιδωτὸ ποτάμι Σαραντάπορο καὶ πιδὸ κάτω στὸν κάμπο ὁ Βοϊδομάτης, καὶ χωριὰ μὲ ψηλὰ καὶ ὄμορφα σπίτια, ἕνας ξεχωριστὸς πολιτισμὸς, ἕνας τόπος ποῦ γράψε λαμπρὲς σελίδες στὴν ἱστορία καὶ τὴν πρόοδο τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἕνας τόπος μὲ ἄξια γυμνάσματα τῆς ψυχῆς τῆς ἀγνῆς καὶ στέρεα μεταλλικῆς ἡπειρώτικης ψυχῆς.

Μιὰ πολιτεία μὲ 2.500 περίπου κατοίκους ἀμφιθεατρικὰ χτισμένη στὸ βουνὸ Τύμφη εἶναι ἡ σημερινὴ Κόνιτσα, ποὺ πῆρε τ' ὄνομά τῆς ἀπ' τὴν παραφθορὰ τοῦ ὀνόματος τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς πόλης Κνωσσὸς ποῦ γινε Κονισσὸς, Κόνισσα, Κόνιτσα, ὅπως ὑποστήριξε ὁ Ἀραβαντινὸς¹ ἢ

1. Π. Ἀραβαντινοῦ: Χρονογραφία Ἡπείρου» τόμ. Β'. σελ. 86.

ἀπὸ τοὺς Σλαύους², ὅτι πιστεύουμε, ἢ ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὸν Κόνιν τὸν ἰδρυτὴν τοῦ κάστρου καὶ τῆς πόλης, ὅπως παραδέχεται κάποιος χρονικό³.

Κι' εἶπαν ἄ πὼς ἐδῶ, στὸν ἀρρενωπὸ τοῦτο χῶρο, προὔπηρξεν ἡ χώρα τῶν ἀρχαίων Ἀτιντάνων, οἱ ὅποιοι ὅμως τοποθετοῦνται στὴν κοιλάδα τοῦ Ἀργυρόκαστρου καὶ Δρίνου⁴, κι' ἡ χώρα ποὺ κατοίκησαν οἱ Ὀρέσται⁵ οἱ ὅποιοι ὅμως ἔζησαν στὰ ὄρεινά τῆς Κολωνίας κι' ἡ χώρα (Λήκ) τῶν Παραναίων.

Κι' εἶπαν ἀκόμη (Πουκεβίλ) πὼς ἐδῶ ἦταν ἡ Γλαβινίτσα ἡ πρωτεύουσα τῆς μεσημβρινῆς Ἰλλυρίας ποὺ τὴ μνημονεύει κι' ἡ Ἄννα Κομνηνὴ κι' ἄλλοι (Λήκ), ἡ ἀρχαία Ἐρίβιοι, ὁ δὲ Ἀραβαντινὸς λέει γιὰ τὴν πόλη Στύμβορα ποὺ μνημονεύεται σὲ χειρόγραφο τῆς Μονῆς Στομείου καὶ γιὰ τὴν Κνωσσό.

Μὰ τὰ σημερινὰ ἐρεῖπια τοῦ κάστρου ποὺ φανερώνουν τὴ χρησιμοποίησι ἀσβέστης καὶ ἄλλων ὑλικῶν δὲν υποστηρίζουν γνώμη γιὰ μιὰ τέτοια πανάρχαιη προέλευσι τῆς Κόνιτσας.

Ἀπ' τὰ ἐρεῖπια τοῦ κάστρου στὰ ὑψώματα τῆς γέφυρας καὶ κάποιους τάφους ποὺ βρέθηκαν στοὺς Ρωμαϊκοὺς καὶ Μεσαιωνικοὺς χρόνους τοῦτο τὸ κάστρο φαίνεται πὼς χρησιμοποιήθηκε κι' οἱ παραδόσεις τῆς τουρκικῆς τῆς κατὰ ληψῆς σὰν ἀνθηρὴ Βυζαντινὴ πόλι τὴν παρουσιάζουν.

Οἱ Τοῦρκοι γίνονται κύριοι τῆς με πανουργία μετὰ

2. Palmer, *Craeciae antiquae descriptio* βιβλ. 1 σελ. 36. Δ. Εὐαγγελίδη «Ἡ Βόρειος Ἡπειρος» σελ. 41. Κ. Παπαρρηγοπούλου «Ἱστορία Ἑλλην. Ἔθνους» τόμ. IV σελ. 244. Rouqueville: «*Voyage en Crece*». Ε. Σούρλα «πλάναι τοῦ Πουκεβίλ περὶ Κονίτσης» Ἡπειρ. Χρονικά 1929 σελ. 198.

3. Ἀγγελου Παπακώστα «Λεξ. Ἡλίου» τόμ. 11ος σελ. 170.

4. Rouqueville: «Ὅπου πιδό πάνω» σελ. 167-182 τόμ. 1.

5. Ἀθ. Σταγειρίτη «Ἡπειρωτικά» σελ. 28. Δ. Εὐαγγελίδη ὅπου πιδό πάνω, σελ. 25. Γ. Πελλερέν: «Ἐφημ. Ἡπειρος» φυλ. 2039.

6. Ἀθ. Σταγειρίτη, ὅπου πιδό πάνω.

τὴν κατάληψη τῶν Γιαννίνων. Κι' ἀκολουθεῖ κι' ὁ τόπος τοῦτος τὴ γνωστὴ μοῖρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, μὲ τὴν κατάληψη τῶν κτημάτων, τὸν ἐξισλαμισμό, τὴ μετατροπὴ τῶν παλαιῶν ἐκκλησιῶν σὲ τζαμιὰ καὶ τεκέδες, ὅπως αὐτὸ ποῦ σώζεται κοντὰ στὴ γέφυρα, ποῦ λέγεται πῶς τῷχτισε ὁ Μουράτ ἢ ὁ Σουλεῖμάν ὁ μεγαλοπρεπῆς καὶ τ' ἄλλο τόπιὸ ὑστερινὸ κοντὰ στὴν ἀγορά.

Κι' ἀκούστηκεν ὁ ὕμνος τοῦ Ἰμάμη σ' ὀλόκληρη τὴν περιοχὴ ποῦ ἔθρεψεν ἀργότερα ἰσχυροὺς Μπέηδες καὶ λοιποὺς τιτλοῦχους.

Ἄπ' ἐδῶ ὁ ὀνομαστός τύραννος τῆς Ἀθήνας Χασεκῆς καὶ ἡ σκληρὴ μάνα τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ἡ Χάμκω.

Στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας ἡ Κόνιτσα ὑπῆρξεν ἐμπορικὸ κέντρο μὲ πληθυσμὸ γύρω στίς 7.000 ἀπ' τοὺς ὀποίους οἱ 4.000 ἦταν χριστιανοί. Ὑπῆρξεν ἕνα ἀγνὸν ἑλληνικὸ λίκνο καὶ μιὰ ἀληθινὴ κυψέλη πνευματικῆς ζωῆς, γι' αὐτὸ καὶ δίκαιος ὁ ἔπαινος τοῦ λαοῦ: «Κόνιτσα κασαμπά, Γιάννινα χωριό».

Ἡ ἀγάπη γιὰ τὰ γράμματα κι' ἡ πίστη γιὰ μιὰ ἑλληνοχριστιανικὴ μόρφωση φανερώθηκεν ἀκόμη ἐδῶ, τότε τὸν καιρὸ τοῦ Ἀη Κοσμᾶ ποῦ αἱ γυναῖκες τῆς Κονίτσης, ὡς αἱ γυναῖκες τῆς Καρχηδόνας, προέβησαν εἰς πώλησιν παντὸς χρυσοῦ, ἀργυροῦ καὶ μεταξωτοῦ εἴδους καὶ κατέθεσαν τὰ τῆς πωλήσεως ὅπως χρησιμεύσουν ὑπὲρ τῆς συντηρήσεως τοῦ σχολείου Κονίτσης¹.

Κι' ἐλειτούργησαν ἐδῶ σχολεῖα ποῦ κράτησαν ἀνέσπερη τὴν Ἑλληνικὴ ἰδέα μὲ περίφημους δασκάλους τὸ Γ. Μόστρα μαθητὴ τοῦ Μπαλάνου, τὸν Κοσμᾶ τὸ Θεσπρωτὸ (1828) μαθητὴ τοῦ Ψαλλίδα κ. ἄ.

Ἡ Τουρκοκρατία ἄφηκε ἀκόμη τὰ ἴχνη τῆς. Παλιὰ σπιτία, μὲ γκρεμισμένους ἐξῶστες, μὲ σιδηρόφραχτα παρα-

7. Λαμπρίδη «Περὶ τῶν ἐν Ἠπειρῷ ἀγαθοεργημάτων» τόμ. α' σελ. 115.

θυράκια, σκαλιστές εισόδους, πλακοστρωμένες αύλες, σκαλιστά νταβάνια, όμορφες λότζες και θολωτά υπόγεια, διατηρούν κάπου - κάπου τὸ χρώμα τοῦ παρελθόντος.

Στὰ κεντρικά της σημεία τὰ καλντερίμια ἀρχίζουν νὰ ὑποχωροῦν σ' ἀσφαλτοστρωμένους δρόμους, μὰ σὲ διάφορα σημεία διασώζεται ἡ ἀραχνοῦφαντη σκιά τῆς Ἀνατολίτικης μυστικῆς γοητείας.

Κι' ὡς ξεφυτρώνει ἡ καινούργια πόλη, θὰ πρέπει, νομίζομε, νὰ διασωθεῖ τὸ λιγοστὸ χρώμα τῆς παλαιᾶς Κόνιτσας ποὺ ξεπηδάει ἀπ' τὰ γκρεμισμένα ἀρχοντικά της, τῆς ξακουστῆς Κόνιτσας ποὺ μὲ τοὺς εἰδικούς της τεχνίτες ἔδωκε προβολὴ καὶ διάρκεια στὴν ἠπειρωτικὴ ἀρχιτεκτονικὴ.

Τ Ο Μ Ε Τ Σ Ο Β Ο

Ένας δρόμος εξήντα περίπου χιλιομέτρων χωρίζει τα Γιάννινα απ' το Μέτσοβο.

Πίσω σου νά χάνεται το γνώριμο και γαληνεμένο τοπίο των Γιαννίνων και ν' άνηφορίζεις μ' ένα αίσθημα περηφάνειας σε μιá άρμονία δράσης και ψυχής.

Οί βουνοκορφές, άσημένιες βεράντες, νά διαδέχονται ή μιá τήν άλλη, ν' άγναντεύεις άλλες άσημένιες βεράντες στα βάθη, που άστράφτουν στις πρώτες ήλιαχτίδες, νά φωτίζεται γύρω ό τόπος και ν' άνηφορίζεις...

Τό θυμάρι, οί θάμνοι, το μελισσόχορτο ν' άγωνίζονται νά καλύψουν τή γύμνια του τοπίου που περνάς. Γύρω σου νά εύωδιάζουν χιλιάδες άνθη απ' το άειθαλές μεγαλόπρεπο δέντρο των Μεγάλων Εύεργετών, που έχει τις ρίζες του ψηλά στο γραφικό Μέτσοβο, που ύψώνει τήν κορφή του ως τή συνείδηση του Έλληνα, που άπλώνει τα κλαδιά ως τήν πιό απόμερη άκρη του ήπειρωτικού χώρου και τήν εύωδιά του σε κάθε Έλληνική γωνιά και ιδιαίτερα στην Αθήνα.

Κι' ως διαβαίνεις τή γέφυρα της Μπαλυτούμας, τον κοντεινό Άραχθο, τις λίγες γραφικές κοιλάδες και αντίκρύξεις τ' αντίπερα παρθένα δάση, το μεγαλειό των βουνών που σου προσφέρονται με καλωσύνη, βυθίζεσαι στα πέπλα της σιωπής και προετοιμάζεσαι ψυχικά για νά νοιώσεις το βαθύτερο νόημα του τόπου τούτου. Προετοιμάζεσαι νά πλησιάσεις τις μεγάλες εκείνες μορφές που σε μα-

καρισμένες στιγμές πρόσφεραν άρχοντικά τόν ιδρώτα τής σκληρής ξενιτειᾶς στὴν ιδέα τοῦ Ἔθνους, συμβάλλοντες ἔτσι στὴν άνέσπερη άχτινοβολία τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος.

Γιατί ἐδῶ στὴν άγέρωχη αὐτὴν άετοφωλιά λικνίστηκαν τὰ πιὸ εὐγενικά ἰδανικά τής άγάπης γιά τό συνάνθρωπο, καί τής θυσίας γιά τὴν εὐδαιμονία τοῦ συνόλου. Ὁ άγριος άγέρας ποῦ σφυρίζει στίς λαγκαδιές, φέρνει τὴν πίστη τῶν άπλῶν ανθρώπων στὴν ἑλληνική φυλή καί τὰ πεπρωμένα της, τὰ δὲ νερά που καθάρια κυλοῦν, φέρνουν τὸ άγίασμα τής ψυχῆς άπ' τὴν ὀλόφωτη άγάπη γιά τὸν ἄνθρωπο.

Γύρω φλογίζεται τὸ τοπίο καί μὲς τὸ πλούσιο φῶς ἀναζητᾶς τὴ μαγική φεγγοβολία τῶν Θεῶν, τῶν Μεγάλων Εὐεργετῶν, ποῦ πλημμυρίζει τὴ φιλόξενη καί δοξασμένη περιοχή τοῦ Μετσόβου. Ἄναζητᾶς τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό σου...

Νοιώθεις νὰ ἐνώνεσαι μὲ τὴ μοῖρα τοῦ τόπου τούτου, τὸ παρελθόν, τὴν ψυχὴ καί τὰ ὄνειρά του...

Τὸ Μέτσοβο εἶναι ριζωμένο ψηλά, χίλια διακόσια περίπου μέτρα. Μὲ μιά κορνίζα ὄμορφη, τίς βουνοκορφές, τοῦ Περιστεριοῦ, τοῦ Ζυγοῦ καί τής κατάρας, ποῦ χάνονται σ' ἀραχνοῦφαντα, νεφελώματα μ' ἓνα μαγευτικὸ ταμπλῶ τοῦ κοντινοῦ δάσους καί τῶν ποταμιῶν Πηνιοῦ, Ἀλιάκμονα, Ἀχελῷου, Ἀώου καί Ἀραχθοῦ ποῦ άπ' ἐδῶ ξεκινοῦν. Καί λένε ἰ πῶς χτίστηκε στὰ ἐρείπια τής «Παρωραίας» τής χώρας τῶν Αἰθίπων.

Πολλοί ὕποστηρίζουν ὅτι οἱ Μετσοβίτες εἶναι άμεσοι άπόγονοι τῶν Ρωμαϊκῶν άποικιῶν ποῦ ἰδρύθηκαν ἐδῶ ψηλά τρεῖς αἰῶνες νωρίτερα άπό τὴν ἰδρυση τής Ρωμαϊκῆς άποικίας στὴ Δακία.

1. Λεξικόν «ΗΛΙΟΣ» τομ. 13 σελ. 465.

2. Τὴ γνώμη αὐτὴ παραδέχονταν καί ὁ Μετσοβίτης λόγιος Τριαντάφυλλος Μπάρτας (κοίτα: Ι. Λαμπρίδη Ἑπειρωτικά Μελετήματα, τεῦχος 5ον σελ. 9, ἐκδ. 1888).

“Άλλοι” υποστηρίζουν ότι οι κάτοικοι της όροσειράς της Πίνδου προήθαν από την μεγάλη άποικία που ύπήρχεν έδω της Ίταλικής πόλης Άμβρούζης (Ambruce), άπ’ την όποία γεννήθηκε και τό όνομα .Αμπρουτζόβλαχοι⁴ και Μπρουτζόβλαχοι. Λέγεται ακόμη⁵ ότι στην Ίταλία ύπάρχει κοντά στο βουνό Μπρούζου και ποτάμι που φέρνει τό όνομα τό άρχαίο της πολιτείας του Μετσόβου, Άμίντζιου, που αίτιολογεϊ την έλλειψη κάθε συγγενικού θεσμοϋ των Μετσοβιτών με τους Βλάχους της Ρουμανίας και την προέλευσή τους από τους Ρωμαίους άποίκους.

Άναμφισβήτητο είναι πως άπ’ τό φυσικό τουτο σταυροδρόμι της Ήπειρου, Θεσσαλίας και Μακεδονίας, με την ιδιαίτερη στρατιωτική σημασία των βουνοκορφών της Πίνδου πέρασαν, αιώνες δλάκερους, οι Ρωμαίοι που τ’ άξιοποίησαν. Στο μεγάλο λιβάδι του Μέτσοβου «Πολισαίς» σώζονται κατειργασμένα λιθάρια, βρέθηκαν άρχαία έλληνικά νομίσματα και άλλα τεκμήρια που κάνουν τον Λήκ να άποδέχεται ότι έδω πάνω γίνονταν και μεταλλουργική έργασία και να ύποστηρίζει ότι στη θέση αυτή προϋπήρχε ή άρχαία πολιτεία Τράμπυα. Την πολιτεία τούτη ό Διόδωρος ώνόμαζε Τυμφαία, πρωτεύουσα των Τυμφαίων στη χώρα των όποίων τοποθετούν τό Μέτσοβο. Ή τοποθέτηση της πόλης Τράμπυα έδω στηρίζεται και στο ότι ό Λικόφρων⁶ διηγείται ότι βρίσκονταν σε ψηλή θέση της γυρω τούτης περιοχής, ήταν δέ γνωστή ή πολιτεία αυτή από τό γεγονός ότι ό Πολυσπέρχων ό Τυμφαίος δηλητηρίασε σε δείπνο τον Ήρακλή, τό γιό του Μεγάλου Άλεξάνδρου’.

3. Κινναμώ μου: Βιβλίο 6 σελ. 324.

4. Σύνθετον όνομα άπ’ την πρόθεση α και τό όνομα της έλληνικής πόλης Βρυκίας. Της άρχαίας αυτής πόλης σώζεται στο Νομισματικό Μουσείο της Άθήνας, νόμισμα με την έπιγραφή «Βρυκίων».

5. Ι. Λαμπρίδη: όπου πιο πάνω σελ: 12.

6. Λυκόφρων: στίχος 800.

7. Λήκ: «Ταξίδι στην Έλλάδα» τόμ. Δ’ κεφ. 39.

Ἐδῶ ψηλά στήθηκαν Ρωμαϊκά φυλάκια τὰ ὁποῖα ἐπήνδρωσαν μὲ Ρωμαίους ἀποίκους, ἀπ' τοὺς ὁποίους διατηροῦνται καὶ σήμερα οἱ ὀνομασίες διαφόρων θέσεων, καθὼς καὶ τὸ «κουτσοβλαχικό»⁸ γλωσσικὸ ἰδίωμα ποῦ εἶναι κράμα Ἑλληνικῶν καὶ λατινικῶν λέξεων. Ὅπως διατηρεῖται ἀκόμη ἡ θέση «Ἱμπερατόρε» ποῦ στὴ ντόπια διάλεκτο λέγεται «Ἱμπεριτσάρι» ἀπὸ τὴν Ὀκτάβια⁹ τὴν ἀδελφὴν τοῦ Ρωμαίου Αὐτοκράτορα Ὀκτάβιου καὶ γυναῖκα τοῦ Μάρκου Ἀντωνίου, ποῦ τὸν καιρὸ ὅπου βρισκόταν στὴν Αἴγυπτο, ξεχασμένος στὰ θέλγητρα τῆς βασίλισσας τῆς Κλεοπάτρας, παραθέριζεν ἐδῶ στὸ ὄμορφο παλάτι τῆς ποῦταν χτισμένο στὴ γραφικὴ τούτη θέση.

Καὶ πέρασε ἀπ' τὸ Μέτσοβο, στὸ ὁποῖον ἄλλοι¹⁰ τοποθετοῦν τὴν ἀρχαία πόλη Κίτιον τῆς χώρας τῶν Τυμφαίων, ξεκινῶντας ἀπ' τὰ Γρεβενὰ (Ἑλιμεία) καὶ ἐκστρατεύοντας ἐναντίον τῶν Ρωμαίων ὁ Περσεύς, στρατοπέδευσε δὲ ψηλά στίς «Πολτσιαῖς» κι' ὁ βασιλεὺς Φίλιππος ὁ Ε' ὑποχωρῶντας μπρὸς στίς νικηφόρες λεγεῶνες τῆς Ρώμης.

Τὸ ὄνομα Μέτσοβον, ὁ Λήκ τὸ ἀποδίνει στίς λέξεις Μέσο—βουνό, Μέσοβούνι, πρὸς τὸ ὁποῖο καὶ ἀποκλίνομε, ὁ δὲ Ι. Λαμπερίδης σὲ ὄνομα βλάχικο μὲ σλαυικὴ κατάληξη «..προελθὸν ἢ ἐκ τῆς προθέσεως α κίνησιν εἰς τόπον δηλούσης καὶ ταῦ ὀνόματος Μούντζη, ὄρη καθ' ὄλον καὶ βουνὰ σημαίνοντος, ἢ ἐκ τῆς προθέσεως α καὶ τοῦ κυρίου ὀνόματος Μίντζιον, Μήτσου, Δημητρίου, ὄπερ, καὶ πιθανώτερον, διότι παρὰ τῶν περιοίκων Ἀμίντζιον ἢ πόλις αὕτη ἀποκαλεῖται· διὰ τῆς προσθήκης δ' ἀκολουθῶς τῆς Σλαβοβουλγαρικῆς καταλήξεως ὀβον, τὴν πατρίαν, τὴν

8. Τάσου Ψαροβασίλη: «Τὸ Μέτσοβον» 1958, σελ. 9.

9. Λήκ: ὅπου πρὸ πάνω καὶ Τάσου Ψαροβασίλη, ὅπου πρὸ πάνω σελ. 11.

10. Ι. Λαμπερίδης: ὅπου πρὸ πάνω σελ. 22. «Ἄλλ' ἢ πόλις Κίτιον ποῦ ἐκεῖτο; ἐν Μετσόβω;».

11. Τοῦ ἴδιου: σελ. 13, 14.

φυλήν δηλούσης, ἐγένετο Ἀμίντζιοβον καὶ ἐπὶ τὸ εὐφηνότερον Μέτσοβον».

Σιωπᾶ ἡ ἱστορία τῶν πρώτων μ. Χ. αἰώνων γιὰ τὸ Μέτσοβο, τὸ ὁποῖο μόλις τὸν «ἑβδομον αἰῶνα μνημονεύεται σὰ θέμα τῆς Νικόπολης, ὡς καὶ τὸ 1063 στὴν ἐκστρατεία κατὰ τῆς Θεσσαλίας τοῦ Νορμανδοῦ Βοημόνδου. Γίνεται μνεῖα ἀργότερα τοῦ Μετσόβου, στὸ χρονικὸ τοῦ 1380 τῶν Φιλανθρωπινῶν Πρόκλου καὶ Κομνηνοῦ, ὅπου ἀναφέρεται καθηγούμενος τοῦ Μετσόβου, ὁ Ἱερομόναχος Ἡσαΐας.

Σὰν πρῶτο ἡπειρώτικὸ ἀρματολίκι παρουσιάζεται τὸ Μέτσοβο, στὰ Χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας, μὲ προνόμια ποὺ τοῦδωκε τὸ 1430 ὁ Σουλτᾶνος Μουράτ ὁ Β΄, ὕστερα ἀπὸ εἰσήγηση τοῦ πασᾶ τῆς Θεσσαλονίκης Σινάν, τοῦ ἴδιου ποὺ κατέλαβε τὰ Γιάννινα, γιὰ νὰ ἐξασφαλίσει τίς διαβάσεις τοῦ Ζυγοῦ.

Ἀπὸ τὸ 1480 ἡ περιοχή τοῦ Μετσόβου ὑπήγετο στὴ σατραπεία τῶν Τρικκάλων στὴν ὁποῖα ἐπλήρωναν τὸ χρόνο 5.000 γρόσια, ὡς τὸ 1795 ποὺ ὁ Ἀλῆ πασᾶς τῶν Γιαννίνων τοὺς ὑπήγαγε στὴ δικαιοδοσία τοῦ ὑποχρεώνοντας τοὺς κατοίκους νὰ τοῦ πληρῶνουν τὸ χρόνο 25.000 γρόσια, νὰ συντηροῦν μὲ δικά του ἔξοδα Ἀλβανικὴ φρουρὰ ποὺ τὴ διώριζε ὁ ἴδιος καὶ ἀχθοφόρους... γιὰ τὴ μεταφορὰ στὶς βαρυχειμωνιές τῶν ἀντιπροσώπων του καὶ τῶν ζώων τους. Ἀπὸ τὸ 1820 ὡς τὸ 1850 διωρίζονταν ἀπ' τὰ Γιάννινα στὸ Μέτσοβο Δερβέναγας (ὁδοφύλακας) ποὺ ἐκτελοῦσε καὶ διοικητικὰ καὶ δικαστικὰ καθήκοντα, ἀπ' τὸ 1850 ὡς τὸ 1867 στέλνονταν ἀκόμη καὶ ἕνας μικρὸς πολιτικὸς ὑπάλληλος ποὺ ὠνομάζονταν Μουντούρης, ἀπὸ δὲ τοῦ 1867 διωρίζονταν ἀπ' τὰ Γιάννινα στὸ Μέτσοβο Καϊμακάμης (ἀνώτερος διοικητικὸς ὑπάλληλος) καὶ Κατῆς (ἱεροδικαστής),

Μὲ τὰ ἰδιαίτερα ὅμως προνόμια ποὺ χορηγήθηκαν στὸ Μέτσοβο τὸ 1659 ἀπ' τὸ Σουλτᾶνο Μεχμέτ τὸν Δ΄, ὕστερα ἀπὸ ἔνθερμη εἰσήγηση τοῦ Μεγάλου Βεζύρη Ἀτ-

ζέν Φαζήλ 'Αχμέτ Κιοπρουλοῦ, καί τὰ ὁποῖα διατηρήθη-
καν ὡς τὸ 1795, ὁ μικρὸς τοῦτος χῶρος γίνεται ἱερὸ κατα-
φύγιο τῶν χριστιανῶν καί ἀκόμη ἔθνικοκοινωνικὸ, ἐμπο-
ρικὸ καί πνευματικὸ κέντρο.

Τὰ προνόμια αὐτὰ εἶναι μιὰ ἱστορία πού λές καί γί-
νεται παραμῦθι στὰ χεῖλη τῶν γερόντων.

Ἦταν ἐδῶ, πᾶνε τώρα πέντε αἰῶνες, λίγες φαμίλιες
ἀρχιτσελιγκάδων πού ζοῦσαν μὲ τὰ πρόβατά τους, ὅπως
κι' οἱ γειτονικοὶ Σαμαρινῶτες, τὰ μεγάλα κοπάδια πού
ξεχειμώνιαζαν στίς θεσσαλικές πεδιάδες. Κι' εἶχαν πρό-
κριτό τους τὸ Στέργιο¹² Φλόκα.

Τὴν ἴδια ἐποχὴ ὁ παραπάνω Βεζύρης ἔπεσε στὴ δυ-
σμένεια τοῦ Σουλτάνου καί γιὰ νὰ σωθεῖ ντύνεται φτωχι-
κά, ἀπομακρύνεται ἀπ' τὴν Πόλη καί κρύβεται στὸν ἑλλη-
νικὸ χῶρο, πρῶτα στὴν Καστοριά κι' ὕστερα στὰ Τρίκα-
λα. Στὸ χωριὸ Γριζιάνου τῶν Τρικάλων φιλοξενεῖται ἀπ'
τὸν παπᾶ, ὁ ὁποῖος συνδέεται στενὰ μὲ τὸν Φλόκα καί
στὸν ὁποῖον ἐμπιστεύεται τὴ φύλαξη τοῦ Βεζύρη.

Μιὰ στενὴ φίλια ἀναπτύσσεται τώρα ἀνάμεσα στοὺς
δυὸ ἄντρες κι' ὁ Βεζύρης ντυμένος τὴν ντόπια ἐνδυμασία
μοιράζεται κοντὰ του τὴν ποιμενικὴ ζωὴ τρία περίπου
χρόνια.

Κάποτε (τὸ φθινόπωρο τοῦ 1659) ὁ Σουλτᾶνος ποῦ-
νιωσε βαθεῖα τὴν ἀδικία πού ἔκανε στὸ Βεζύρη του, στέλ-
νει γοργοὺς ταχυδρόμους μὲ φερμάνια νὰ βροῦνε τὸ Βεζύ-

12. Ὁ Π. Ἀραβαντινὸς τὸν λέγει Στέργιο Φλόκα (κοίτα: Π. Ἀρα-
βαντ. ὅπου πρὸ πάνω σελ. 107). Ὁ Ι. Λαμπρίδης ὅπου πρὸ πάνω σελ.
31 τὸν θέλει Κυριᾶκον Φλόκα, γράφονται: «τὸ κύριον τούτου ὄνομα δια-
σωθέν ἐν τε τῇ παραδόσει καί τινι κώδηκι, ἐνθα σημειοῦνται τὰ ὀνόματα
τῶν χορηγησάντων (1674) ποσὸν ἀνάλογον τῶν προσόδων αὐτῶν ὑπὲρ
τῆς ἐπιχορηγήσεως τοῦ Βοεβόδα ἦν Κύριος (Κυριᾶκος), καί οὐχὶ Στέρ-
γιος, ὡς ἄλλοι σημειοῦσι». Σήμερα στὸ Μέτσοβο σώζεται Κυριᾶκος Φλό-
κας ἔτσι δὲ ὠνομάστηκε καί ὁ δρόμος κοντὰ στὴ βρύση τοῦ Ἀη
Γιωργιοῦ.

ρη και άφου του άνακοινώσουν πώς έλαμψεν ή άθωότητά του, νά τον πάνε τιμητικά στην Πόλη.

Κάποιοι ταχυδρόμοι του πέρασαν άπ' τά κονάκια του Φλόκα, όπου φιλοξενήθηκαν και μολόγησαν την άποστολή τους. Ό Βεζύρης που ήταν στο κονάκι μετεμφισμένος τους άκούει, διαβεβαιώνεται για την είλικρίνειά τους και τους φανερώνεται.

Τιμημένος γυρίζει τώρα στην πόλη και άναλαμβάνει τά μεγάλα του καθήκοντα.

Κάποια μέρα τον είδοποιούν στο παλάτι του πώς τον ζητάει ένας τσέλιγκας. Ήταν ό Φλόκας που πήγε να τον συναντήσει, όπως άποχαιρετώντας τον πάνω στα ψηλά βουνά, του τό είχε ζητήσει ό βεζύρης.

Άγκαλιάζονται στοργικά οι δυό άδελφικοί φίλοι. Κι' άναθυμιέται ό βεζύρης με συγκίνηση τη ζωή του στα κονάκια, τους διωγμούς, τις περιπέτειες και τις άδικίες των δικών του και θυμιέται την άνιδιοτελή και μεγάλη προστασία του Φλόκα. Του φανερώνει τώρα με κάθε τρόπο την εύγνωμοσύνη του και του προσφέρει πλούσια δώρα.

Όμως ό Φλόκας τη μοναδική εκείνη ώρα την πατρίδα του όραματίζεται. Σκέπτεται τό Μέτσοβο που στέναζε κάτω άπ' τις πιέσεις των Τούρκων και ζητάει άπ' τό Βεζύρη την έκδήλωση της άγάπης του με τη χορήγηση προνομίων.

Όλόθερμα εισηγείται στο Σουλτάνο ό Βεζύρης και ύπογράφεται τό 1659 φερμάνι, με τό όποιο παρέχονται στο Μέτσοβο τά παρακάτω προνόμια:¹³.

«...α) Ίνα γενώσιν άδιάσπαστος ιδιοκτησία των Μετσοβιτών όσα λειβάδια έξήρκουν εις νομήν των ποιμνίων των, β) Ίνα φυλάττωσι οι Ίδιοι οι κάτοικοι τάς διόδους

13. Π. Άραβαντινού «Χρονογραφία της Ήπείρου» τόμ. Β' σελ. 107 Ίωάν. Λαμπρίδη «περί των εν Ήπειρω Άγαθοεργημάτων» Άθ. 1880 σελ. 257 κ.λ.π.

της Μετσοβιτικής δικαιοδοσίας και μη διαμένωσιν Ὁθωμανοὶ ἐντὸς αὐτῆς... δ) Ἴνα οὐδέποτε καταδιώκηται καὶ ζητεῖται παρ' οἰασδήποτε ἀρχῆς οἰονδήποτε ἄτομον πάσης θρησκείας καὶ τάξεως ὅπερ προσέφυγεν ἐντὸς τῆς Μετσοβιτικῆς δικαιοδοσίας ἐπὶ οἰαδήποτε αἰτία, ε) Ἴνα οἱ ἐκεῖθεν διερχόμενοι Ὁθωμανοὶ θεωρῶσι τὴν γῆν ἐκείνην ὡς ἱεράν, καὶ ὑποχρεώνωνται, ἐξερχόμενοι τῶν ὁρίων, ἵνα ἐξάγωσι καὶ ἀποτινάσσωσι τὰ πέταλα τῶν ἵππων των, ὅπως μὴ συνεπάγωσι οὐδ' ἓν δράμιον χώματος Μετσοβιτικοῦ».

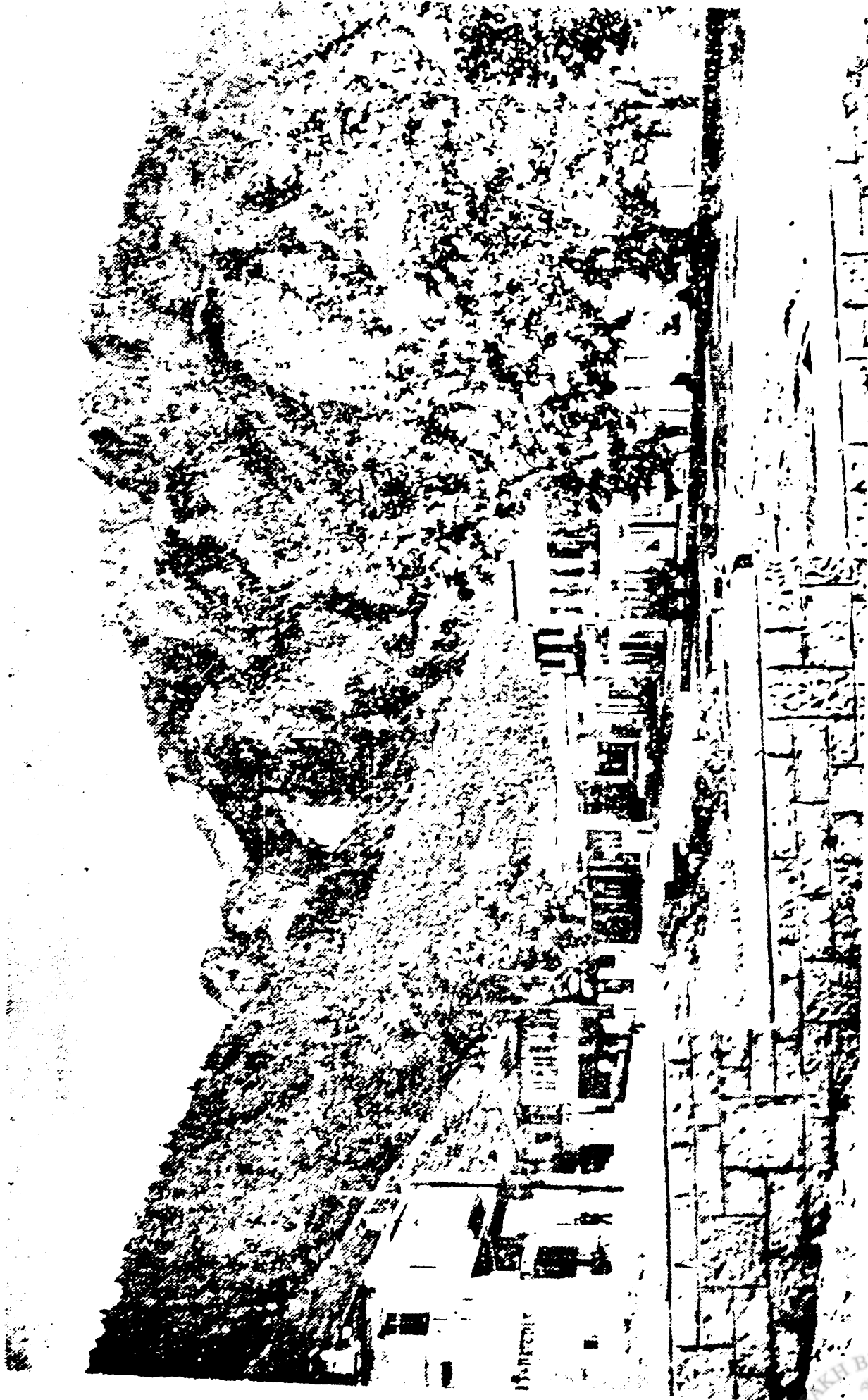
Τὸ Μέτσοβο μὲ τὰ προνόμια αὐτὰ μεταβάλλεται σὲ μιὰ ἱερὴ καὶ λεύτερη πολιτεία, σὲ μιὰ Δημοκρατικὴ Πολιτεία μὲ τὴ γύρω περιοχὴ τῶν χωριῶν Μηλιά, Κουτσούφλιανη, Μαλακάσι, Ἀνήλιο καὶ Βοτονόσι, ποῦ διοικητικῶς ὑπήγετο στὸ Νομὸ τῆς Εὐβοίας, δικαστικῶς στὴ Λεβαδεία καὶ ἐκκλησιαστικῶς στὴ διοίκηση πατριαρχικοῦ Ἐξαρχοῦ. Στὸ προνομιοῦχο τοῦτο ἔδαφος ἔρχονταν οἱ κυνηγημένοι χριστιανοὶ μὲ τὸ λεύτερο πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ Ὁθωμανοὶ ἀκόμη, γιὰ νὰ βροῦν ἄσυλο¹⁴.

14. Ἡ Δημοτικὴ μοῦσα ἐξυμνεῖ τὸ προνόμιο τοῦτο, μὲ τὸ διωγμὸ ἀπ' τὸ Σατράπη τῶν Τρικάλων τοῦ ἄρχοντα Δημάκη Νικολάου ποῦ καταφεύγει καὶ σώζεται στὸ Μέτσοβο:

Ἐνας πασιᾶς διαβαίνει, κί' ἄλλος ἔρχεται,
στὰ τρίκκαλα πηγαίνει μέσ' τὸν κασαπᾶ,
γυρεύουν τὸν Δημάκη ἀχ τ' Ἀσπροπόταμο.
Αὐτὸς τρέχει καὶ πιάνει τὰ ψηλὰ βουνά.
Στοῦ Κρίκη τὰ σαράγια μὲ τὸ Μέτσοβο
ψητὰ εἶχε σ' τὸ τραπέζι καὶ γλυκὰ κρασιά
κί' ὀλίγο τρώει καὶ πίνει καὶ δὲν χαίρεται·
Κί' ὁ Νικολὸς ὁ γυιὸς του τὸν παρηγοράει.
Γιατὶ δὲν τρῶς ἀφέντημ, καὶ δὲν χαίρεσαι!
Τὰ σπίτια κί' ἂν μᾶς κάψουν, ἄλλα φκιάνουμε·
Τὰ πρόβατ' ἂν μᾶς πάρουν ἄλλα πέρνουμε.
Ἄς εἶν καλὰ οἱ Βλάχοι στ' Ἀσπροπόταμο».

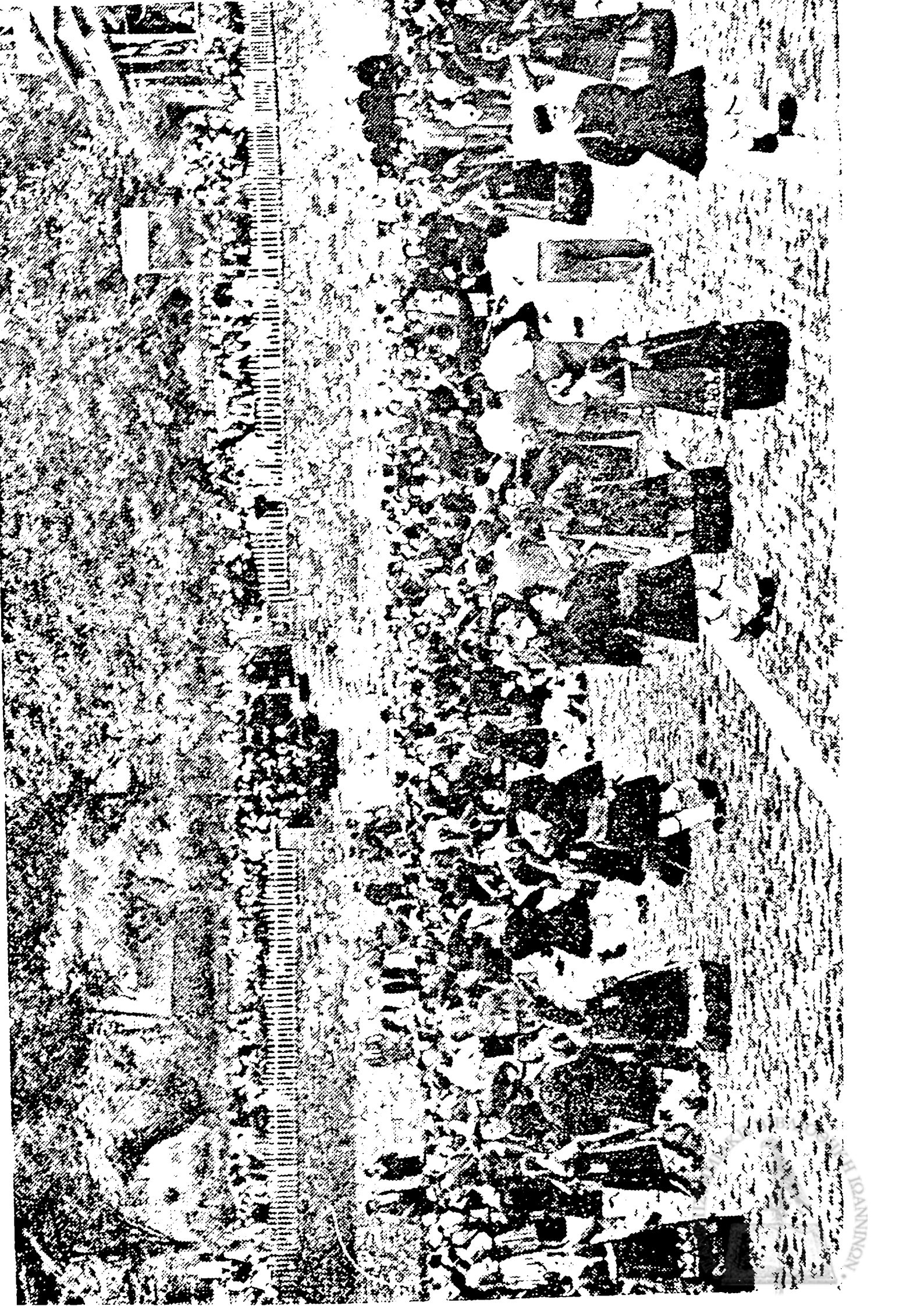
(Π. Ἀραβαντικοῦ : Συλλογὴ Δημοτ. Ἀσμάτων σελ. 7)

Κόνιτσα : 'Η Κεντρική πλατεία

Τώρα ό πληθυσμός τοῦ Μετσόβου ἀρχίζει νά μεγαλώνει ¹⁵.

Μέ τὰ προνόμια ὅλη ἡ περιοχή διοικεῖται δημοκρατικά, ἀπό τίς ἀρχές δέ τοῦ ΙΗ' αἰῶνα διοικεῖτο μέ τόν ἀριστοκρατικό τρόπο. Ἡ ἐξουσία ἀνήκε σέ ἑφτά μέλη τῆς πρώτης τάξης τοῦ Μετσόβου καί ἀποτελεῖτο ἀπ' τόν Πρόεδρο (Δημογέροντα) στήν ἐποπτεία τοῦ ὁποίου ὑπήγονταν ὅλοι, τόν Ἐφορο τῶν Σχολείων, τὸ Φροντιστὴ τῶν ὑδάτων, τόν Εἰσπράκτορα τῶν φόρων καθ' ὅλου ¹⁶, τόν Ἀγορανόμο, τόν Ἐπίτροπο τῶν Ἐκκλησιῶν ¹⁷ καί τόν Ὀπλαρχηγό ποῦ εἶχε καί τὴν ἔνοπλη φρουρά.

Τρεῖς τάξεις ὑπῆρχαν στό Μέτσοβο ποῦ διακρίνονταν καί ἀπό τίς ἐνδυμασίες τους, ἡ διαίρεση δέ τῶν τάξεων αὐτῶν διατηρήθηκε ὡς τὸ 1913... «εἰς τρεῖς τάξεις διακρινόμενας ἀπὸ τὴν κοκκίνην τσόχαν τῆς φλοκάτας τῶν· οἱ μὲν τῆς πρώτης τάξεως, οἱ κοινῶς ἀρχοντάδες λεγόμενοι, φοροῦσι τὴν τσόχαν αὐτὴν γύρωθεν τῆς φλοκάτας, εἰς τοὺς ὤμους καί εἰς ταῖς δύο τζέπαις (θυλάκια αὐτῶν), οἱ δὲ τῆς δευτέρας τάξεως μόνον γύρωθεν καί εἰς ταῖς τζέπαις καί ὄχι εἰς ταῖς πλάταις, οἱ δὲ τῆς τρίτης μόνον μέχρι τῆς μέσης φοροῦν τὴν τσόχαν, καί ἀντὶ γαῖτάνια μεταξωτὰ φοροῦν σειρήτια μάλλινα. Ἀπὸ τινος ὅμως δὲν τηροῦνται

15. Ἔρχονται καί μένουσιν στό Μέτσοβο ἡ οἰκογένεια Τσιανάκα «μητρόθεν ἐκ Μοκός», τοῦ Κουμάνη ἀπ' τ' Ἀγραφα, τοῦ Τσιπούρη ἀπ' τὸ Κυπριό, τοῦ Γκίκα ἀπ' τὴν Πρεμετῆ καί ἄλλες ἀπ' τὴ Θεσπρωτία. Στὴ Μηλιά ἐγκαταστάθηκε ἡ οἰκογένεια τοῦ Ζήση Δ. Τζίμα μέ ἄλλες 10 ἀπ' τὸ περιβόλι, στό Βοτονόσι τοῦ Γ. Σερακιώτη ἀπ' τὸ Συρᾶκο κλπ. (κοίτα: Ι. Λαμπρίδη, ὅπου πρὸ πάνω σελ. 15).

16. Ἀναφέρεται εἰσπράκτορας καί κάποιος Φλέβος Μούκης, τοῦ ὁποίου σώζεται τὸ μνημα Μορομέντο ἄλ Φλέβο, ὅπως λέγεται, κοντὰ στό ναὸ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων.

17. Γιὰ νά μὴν ἐπηρεάζωνται ἀπ' τοὺς συγγενεῖς τους οἱ Ἐπίτροποι τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Μετσόβου δὲν ἔκαμαν τὸν ἐτήσιον ἀπολογισμό τους στήν Κοινότητα Μετσόβου, ἀλλὰ στὰ μέλη τῆς Κοινότητος τοῦ Ἀηλιοῦ.

όσον αὐστηρῶς αἱ διακρίσεις αὗται, διότι ἐξέλιπον πλέον οἱ παλαιοὶ γκουτζαμπάσηδες, οἱ ὁποῖοι ἴσταντο ἕξωθεν τῆς ἐκκλησίας καὶ παρετήρουν τί φορεῖ ὁ ἕνας καὶ τί ὁ ἄλλος. Ἐλλοίμονον ἂν ἐπερνοῦσε κανένας πτωχὸς μὲ τὸ φέσι στραβά καὶ τὴν φλοκάτα ἀπὸ ἕνα μπράτσο πιασμένη· αὐτὴ ἦτο ἡ μεγαλειτέρα ἔκλυσις τῶν ἠθῶν»¹⁸.

Ὅλες οἱ ἀντιδικίαι λύονταν τελεσίδικα ἀπὸ ἕνα συμβούλιο συνετῶν γερόντων μὲ Πρόεδρο τὸ Δημογέροντα, βάσει τοῦ ἄγραφου Νόμου, τοῦ ἐθιμικοῦ κανόνα. Ὁ ἀντιδικὸς τῆς πρώτης τάξης κάθονταν στὸ Δικαστήριον, ἐνῶ τῶν ἄλλων τάξεων ἦταν ὀρθὸς στοὺς Δικαστές. Ἡ πρώτη τάξη κάθονταν στὴν πλατεία κάτω ἀπ' τὸν αἰωνόβιον πλάτανο, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ἕξω ἀπ' τὸν περίβολον αὐτῆς, στὰ σημερινὰ παντοπωλεῖα. Ἡ διάκριση αὐτὴ τῶν τάξεων ἐβράδυνε κάπως τὴ γοργὴ ἄνοδο τῆς περιοχῆς.

Μὲ τὴν ἀνάπτυξη ὁμοῦ τῶν πλουτοπαραγωγικῶν πηγῶν καὶ κυρίως τῆς κτηνοτροφίας, τὸ Μέτσοβο γρήγορα μεταβλήθηκε σὲ πατρίδα ἰκανῶν ἐμπόρων, ξεχωριστῶν κληρικῶν, σοφῶν δασκάλων τοῦ Γένους, ἀξιῶν βιοτεχνῶν, ἡρώϊκων ἀρματωλῶν καὶ ἐθνικῶν ἀγωνιστῶν.

Ἡ ἐμπορικὴ του πρόοδος δημιουργεῖ τὴν ἀνάγκη τοῦ ταξιδιοῦ, στὸ ὁποῖο συντελεῖ πολὺ ἡ ὀρεινὴ του περιοχὴ. Μεγάλαια караβάνια μὲ περήφανα ἄτια ξεκινοῦσαν συχνὰ γιὰ τὴ Βιέννη καὶ ἄλλα κέντρα. Ἐδῶ ἀνταλλάσσονταν τὰ ὀνομαστὰ μάλλινά τους μὲ φέσια τσόχες καὶ ἄλλα εἶδη ποὺ μετέφεραν καὶ πωλοῦσαν κυριώτερα στὴν ἀγορὰ τῶν Γιαννίνων.

Ἔτσι ἡ ξενιτιά ἐγένεε καὶ γιὰ τὸ Μέτσοβον ἡ μοῖρα του.

Μικρὰ παιδιὰ μὲ συντροφιά τὴν κλίτσα, τὸ ταγάρι καὶ τὴν εὐχή τῆς μάνας ξεκινοῦσαν μὲ τὴν αἰσιοδοξία τῆς ἐπιτυχίας σ' ἕνα δρόμο γεμᾶτο πόνο κι' ἀγκάθια, στὸ δρό-

18. Περιοδικὸ «Δωδώνη» Γ. Κ. Γάγαρη, 1899 σελ. 110.

μο τὸ σκληρὸ τῆς ξενιτιᾶς ποῦ τοὺς ἔγινε σωστὸς καημός:

*«...Αὐτοῦ ποῦ πᾶς, λεβέντη μου πᾶρε κι' ἐμέ κοντά σου
νὰ μαγειρεύω, νὰ δειπνᾶς, νὰ στρώνω νὰ κοιμᾶσαι,
νὰ γίνω γῆς νὰ μὲ πατᾶς, γιοφύρι νὰ περάσης...».*

Ἄκολουθοῦσαν ἓνα δρόμο μὲ τὴν ἐλπίδα τῆς πραγμά-
τωσης τόσων ἀγνῶν ὀνείρων, μὲ τὸ πάθος τῆς δημιουργίας
γιὰ νὰ μπορέσουν κατοπινὰ μὲ τὰ ὑλικά τους μέσα νὰ
ἐκδηλώσουν ὅλη τὴν εὐγένεια τῆς ψυχῆς τους σὲ ἔργα εὐ-
ποιίας.

Ἡ ξενιτιά μὲ τις φροντίδες, τις πίκρες, τις νοσταλ-
γίες, τις τυρανικές θύμησες, τις ἀρρώστειες, τοὺς θάνα-
τους καὶ τις καταφρόνιες ἐλκύει τὰ Μετσοβίτικα νιάτα, σὲ
μιὰ λυτρωτικὴ προσπάθεια:

*«...Μάνα μ' σήκω καὶ ζύμωσε τοῦ γιοῦ σου παξιμάδια
μὲ πόνο βάλε τὸ νερό, μὲ δάκρυα ζύμωσε τα
καὶ μὲ ἀναστενάγματα βάλε φωτιὰ στὸ φούρνο.
— Ἄργησε, φούρνε, νὰ καῆς κι' ἐσὺ ψωμί νὰ γίνης
νὰ φύγ' τοῦ γιοῦ μου ἢ συντροφιὰ κι' ὁ γιός μου ν' ἀπομείνη...»*

Μὰ ποτὲ ἡ ξενιτιά κι' ἂν εἶχε ὁμορφα κάλλη δὲν πλά-
νεψε κανένα Μετσοβίτη. Γιατὶ τοὺς φλόγιζε ἡ ἀγάπη τῆς
πατρίδας κι' ἡ σκέψη τῆς ἐπιστροφῆς:

*«Ἰέμενος καὶ καπνὸν ἀποθρώσκοντα νοῆσαι
ἧς γαίης, θανέειν ἱμερεται».*

(Ὀδύσσεια α. 56 ἐπ.)

Ἡ πατρίδα ζοῦσε στὴν καρδιά τους. Νοσταλγοῦσαν
τὸν τόπο ποῦνιωσαν τὰ πρῶτα σκιρτήματα τῆς ζωῆς, τὸν
τόπο μὲ τοὺς προγονικοὺς τάφους, τὸν ἀγιασμένο τόπο
ποῦ φυλάει αἰχμάλωτες τις καρδιές τους καὶ τοὺς εἶναι
τὸ προφιλέστερο ψυχικὸ καταφύγιο στὶς μαῦρες μέρες τῆς
ξενιτιᾶς.

Ἡ ἀγάπη αὐτὴ τοῦ ξενιτεμένου Μετσοβίτη πλαταίνει
καὶ γίνεται μιὰ φλογερὴ ἀγάπη γιὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ γίνε-

ται μιὰ ἠθικὴ ἀρχὴ καὶ νόμος. Ἡ εὐδαιμονία τοῦ Ἔθνους ἀπετέλεσε γιὰ τὸ Μετσοβίτη τὸ πιὸ ψηλὸ πνευματικὸ ἰδανικόν.

Ἔτσι ξεχώριζε, τὸν καιρὸ τῆς Τουρκοκρατίας, τὸ Μέτσοβο μὲ τοὺς ἑπτὰ χιλιάδες κατοίκους του, γιὰ τὴν εὐγενικὴ ἀτμόσφαιρα φιλαλληλίας. Περισσότεροι ἀπὸ πενήντα οἱ δωρητὲς τοῦ Μετσόβου σκόρπιζαν τὴν ἀγάπη μὲ τὰ κληροδοτήματά τους, τὸ Ἀβερῶφειο Γυμνάσιο, τὸ Γηροκομεῖο τοῦ Τσουμάγκα, τὸ Τούλειο Ὀρφανοτροφεῖο, τὰ ὑδραγωγεῖα, τοὺς γραφικοὺς δρόμους, τοὺς μυρωμένους ἀνθόκηπους, τὶς ἐκκλησιές, τὰ ἐπιβλητικὰ καμπαναριά, τὶς βιβλιοθήκες, τὶς ὑποτροφίες σπουδαστῶν, τὶς προικοδοτήσεις φτωχῶν κοριτσιῶν, τὴ δωρεὰν Ἱατρικὴ καὶ φαρμακευτικὴ περίθαλψη κ. ἄ.

Μιὰ εὐωδιαστὴ καὶ ἐξαὔλωμένη ἀπ' τὰ ἀραχνοῦφαντα πέπλα τῶν πιὸ ἀγνῶν αἰσθημάτων ἀλτροῦισμοῦ, πολιτεία εἶναι τὸ Μέτσοβο.

Κι' ὡς ἡ ἀγάπη τῶν ξενιτεμένων παιδιῶν του ξαπλώνει σ' ὅλον τὸν ἑλληνικὸ χῶρο, ὁ παλμὸς τοῦ ἔθνους εἶναι καὶ δικὸς τους παλμὸς. Πιστεύουν στὴν ἱστορικὴ ἀποστολὴ τῆς ἑλληνικῆς πατρίδας, στὴν καλλιέργεια τοῦ πνεύματος, στὴν ἑλληνοχριστιανικὴ διαπαιδαγώγηση τῶν νέων καὶ στὴ συνέχιση τῆς ἱερῆς κληρονομίᾱς μας.

Στολίζουν, γιὰ τοὺς σκοποὺς αὐτοὺς, τὴν Ἀθῆνα μὲ ὀλοφώτεινα Μέγαρα πού συνθέτουν ὕμνο δοξαστικὸ στὸ αἰώνιο Μέτσοβο. Στὰ Πατήσια ὑψώνεται μεγαλόπρεπο τὸ Μετσόβιο Πολυτεχνεῖο, πιὸ πέρα τὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο πού χτίστηκε στ' ἀπέραντο οἰκόπεδο πού ἀγόρασε εἴκοσι πέντε χιλιάδες λίρες ἡ Ἐλένη Τοσίτσα γιὰ νὰ τὸ προσφέρει δωρεὰν γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτό. Στὴν ὁδὸ Ἀχαρνῶν ὑψώνεται τὸ Τοσίτσειο Παρθεναγωγεῖο, πιὸ δῶ ἡ Ἀβερῶφειος Σχολὴ τῶν Εὐελπίδων καὶ στοὺς Ἀμπελοκήπους τὸ Σωφρονιστήριον τῶν Ἐφήβων (Ἐφηβεῖο), τὸ γνωστὸ ὡς φυλακὲς Ἀβέρωφ.

Στὸν Ἴλισσὸ ξαπλώνεται τὸ καλλιμάρμαρο Στάδιο μὲ τὸν ἀντριάντα τοῦ εὐγενικοῦ Μετσοβίτη Ἰδρυτοῦ του καὶ στὰ προπύλαια τοῦ Πανεπιστημίου οἱ ἀντριάντες τοῦ Ρήγα καὶ τοῦ Πατριάρχου ποὺ στήθηκαν μὲ χρήματα τοῦ Γ. Ἀβέρωφ.

Στὴ στήλη τῶν Ἰδρυτῶν τοῦ Νοσοκομείου «Εὐαγγελισμός» μνημονεύεται ὁ Μετσοβίτης Τούλης καὶ τοῦ Πανεπιστημίου ὁ ἀκονιστὴς ἀπ' τὸ Μέτσοβο Ὁκάς, ποὺ ὅταν πέθανε βρέθηκε τὸ μοναδικό του τάλληρο τυλιγμένο μ' ἓνα σημεῖωμα «Γιὰ τὸν ἔρανο τοῦ Πανεπιστημίου». Συγκινητικὴ προσφορὰ ποὺ μαζί μὲ τὴν ἄλλη τοῦ Μετσοβίτη Φάφατη ποῦδωκε γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ τὶς μοναδικές του εἴκοσι ὀχτῶ δραχμές, κίνησαν τὸ ζωηρὸ ἐνδιαφέρον τῆς τότε κοινωνίας τῆς Ἀθήνας γιὰ τὴν ἀνέγερση τοῦ Πανεπιστημίου.

Στὰ γαληνεμένα νερά τοῦ Σαρωνικοῦ ξεκουράζεται δοξασμένο τὸ πλοῖο τῆς νίκης «Ἀβέρωφ».

Στὴ Λάρισα ὑμνεῖται τὸ Μετσοβίτικο ὄνομα μὲ τὴν «Ἀβερῶφειο Γεωργικὴ Σχολή» καὶ στὴν Ἀλεξάνδρεια τῆς Αἰγύπτου μὲ τὸ Ἀβερῶφειο Γυμνάσιο καὶ τὸ Τοσίτσειο Παρθεναγωγεῖο.

Ἐνα πάνθεον εὐγενικῶν κι' ἀθάνατων Μορφῶν ποὺ τοὺς ταιριάζει ὁ αἰώνιος ὕμνος τῆς πανελληνίας εὐγνωμοσύνης.

Στὶς εὐγενικές καὶ ἐξιδανικευμένες αὐτές ἐκδηλώσεις τοὺς συντελοῦν ἡ προγονικὴ φύτρα κι' ἡ σοβαρὴ καλλιέργεια τοῦ πνεύματος ποὺ γίνεται ἐδῶ.

Στὰ κελλιά τοῦ περίβολου τοῦ Μητροπολιτικοῦ ναοῦ τοῦ Μετσόβου, τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, λειτουργεῖ στὰ πρὸ τοῦ 1700 χρόνια, ἑλληνικὸ σχολεῖο ποὺ συντηρεῖται, ὅπως γράφει ὁ Λαμπρίδης «ἐκ τῶν δικαιωμάτων τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἐξάρχου, τῶν περισσευμάτων τῶν τριῶν ἐκκλησιῶν Ἁγίου Χαραλάμπους, Ἁγίας Παρασκευῆς καὶ Ἁγίου Δημητρίου, ὡς καὶ ἐκ συνδρομῶν φιλογενεστάτων τοῦ ΙΗ' αἰῶνος μάλιστα Μετσοβιτῶν», ἀκόμη δὲ καὶ ἀπὸ

τὸ φόρο τῶν προβάτων, τὸ «προβατονόμιον» ποῦ πλήρωναν οἱ τσελιγκάδες στὸ Μοναστήρι τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς «εἴκοσι παράδες γιὰ τὴν κάθε πρατίνα»¹⁹.

Ἡ ἐπίσημη ἴδρυση τοῦ ἑλληνικοῦ σκολειοῦ μὲ τις δυὸ Γυμνασιακὲς τάξεις ἔγινε τὸ 1759, χάρις κυρίως στὸ κληροδότημα τοῦ Μεγάλου Μετσοβίτη Εὐεργέτη Στέργιου Στάνου.

Τὸ σκολεῖο τοῦτο ἀρχίζει ν' ἀναπτύσσεται σὲ ἀληθινὸ πνευματικὸ φυτώριο μὲ τις ἐπιχορηγήσεις τῆς Ἀδελφότη-
τας τῆς Βενετιᾶς²⁰—τὸ σκολεῖο τοῦτο μνημονεύεται στὰ σαραντατέσσερα εὐεργετούμενα ἀπ' τὴν Ἀδελφότητα σκο-
λειᾶ—τ' ἄφθονα χρήματα ἀπ' τὴ Ρωσία τῶν Μεγάλων Εὐεργετῶν Γ. Ἀβέρωφ, Μ. Τοσίτσα, Στουρνάρα κ. ἄ, ποῦ δημιουργοῦν τις προϋποθέσεις νὰ διδάξουν σ' αὐτὸ οἱ λο-
γιώτεροι τῆς ἐποχῆς ὁ Παρθένιος Κατζιούλης, ὁ Νικόλαος Στύγνης, ὁ Νικόλαος Κυριακοῦ Τζιαρτζούλης, κατοπινὸς Σχολάρχης τοῦ Ἄθω, ὁ Δημήτριος Βαρδάκας τοῦ ὁποίου μαθητὴς καὶ προστατευόμενος ὑπῆρξεν ὁ Νεόφυτος Δού-
κας, ὁ Ἰωάννης Στασάκος, ὁ Ἀναστασάκος, ὁ Ἀδὰμ. Τζα-
πέκος ἢ Ζαπέκος, ὁ Γρηγόριος Μπαλανίδης ἢ Γρηγορά-
σκος, γιὸς τοῦ Δημήτρη Οἰκονόμου Μπαλάνου καὶ ἀνηψιὸς
τοῦ Κοσμᾶ Μπαλάνου, ὁ Σάπφειρος Χριστοδουλίδης ἀπ'
τὸ Γραμμένο ἢ Ζαφίρους Γραμμενιάτης ποῦ εἶναι κι' ὁ
πρῶτος βιογράφος τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ, ὁ Νικό-
λαος Ἀναγνωστόπουλος ἀπ' τὴν Πάργα, ὁ ἑλληνοδιδά-
σκαλος ἀπ' τὸ Τσεπέλοβο Κ. Κάτσικας τὸ 1840 καὶ ἄλ-
λοι²¹. Στὶς μέρες τοῦ Κ. Κάτσικα τὸ σκολεῖο, ποῦ χτίστηκε

19. Ἀγγελικῆς Χατζημιχάλη : «Οἱ ἐν τῷ Ἑλληνοσχολεῖῳ Μετσόβου διδάξαντες καὶ διδασκέντες» Ἡπειρ. Χρονικὰ 1940 σελ. 62.

20. Ἰωάννου Βελοῦδου : «Ἑλλήνων Ὀρθοδόξων ἀποικία ἐν Βενετίᾳ» ἐκδ. Β' 1893 σελ. 128 καὶ 130.

21. Μετὰ τὸ 1840 ἐδίδαξαν ὁ Κ. Βουλόδημος, Κ. Ζέρβας, Χ. Καλω-
ταῖος, Κ. Βελετάνης, Δ. Ζωγράφος, Β. Ταλαμπᾶκος, Ι. Στέας, Στέργιος
Δημητρίτσης, Β. Καλόγηρος, Μόδιστος Πέρτσαλης, Θωμᾶς Πούσιος,
Μ. Κρίκης, κ. ἄ.

τὸ 1817 στὴν περιοχή τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, πυρπολήθη-
κε καὶ ἔτσι χάθηκε κι' ἡ ἀξιόλογη Βιβλιοθήκη του μὲ τοὺς
τέσσαρες χιλιάδες τόμους καὶ τὰ πολλὰ δυσεύρετα χειρό-
γραφα.

Τὸ ἸΘ' αἰῶνα λειτουργοῦσαν στὸ Μέτσοβο πέντε σκο-
λειά: ἓνα νηπιαγωγεῖο, ἓνα παρθεναγωγεῖο, ἓνα δημοτικὸ
στὴν ἐνορία τ' Ἀη Δημήτρη, ἓνα ἄλλο δημοτικὸ στὸ κέν-
τρο καὶ τὸ παραπάνω Σχολαρχεῖο μὲ τὶς δυὸ Γυμνασιακὲς
τάξεις, στὸ ὁποῖο διδάσκονταν τ' ἀρχαῖα ἑλληνικά, λατι-
νικά, ἀνώτερα φυσικομαθηματικά, θεολογία καὶ φιλοσοφία.

Ὅλα τὰ σχολικὰ καὶ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα ἐπιλύον-
ταν ἀπὸ τὴν Ἐφορεία τῶν Σκολειῶν μὲ Πρόεδρο τὸν Πα-
τριαρχικὸ Ἐξάρχο ποὺ ὑπῆρχεν ἐδῶ ἀπ' τὸ 1659 ἐκλεγό-
μενος ὡς τὸ 1818 ἀπ' τὸ Πατριαρχεῖο τῆς Κωνσταντινού-
πολης, ἀπὸ τότε δὲ ἀνάμεσα στοὺς ἱερεῖς τοῦ Μετσόβου
ἀπὸ τὴ Σχολικὴ Ἐφορεία τῆς πόλης μὲ τυπικὴ ἔγκριση τοῦ
Πατριάρχου.

Ἀπὸ τὸ πνευματικὸ τοῦτο φυτώριο ξεπήδησαν σοφοὶ
διδάσκαλοι τοῦ Γένους, ὅπως οἱ πιὸ πάνω Περθένης Κα-
τζιούλης, Νικ. Τζατζούλης ἢ Τζερτζέλης", Κ. Τρύφωνας,

22. Στὸ Ἀρχοντικὸ τοῦ Τσιτσα στὸ Μέτσοβο, σώζεται σήμερα
μιὰ πολύτιμη βίβλος μὲ ἐξαιρετικὲς διακοσμήσεις, γραμμὲν καὶ διακο-
σμημένη ἀπ' τὸν Νικ. Τζερτζέλη τὸ 1789. Στὴν πρώτη σελίδα ἀναγρά-
φονται: «Πέρας εἴληφεν ἡ παρούσα ἀνθολογία τῆς παπαδικῆς κατὰ τὸ
1789 ἔτος σκιρροφοριῶνος ἤδη μεσοῦντος, ἀντεγρᾶφη δὲ διὰ χειρὸς ἐμοῦ
τοῦ ἐλαχίστου καὶ ἀγαθοῦς Θεοφίλου Νικολάου Τζερτζέλη ἐν Με-
τσόβῳ, οὐ καὶ κτῆμ' ἀτέχνως, τυγχάνει. Ἡ μὲν χεὶρ ἢ γράψασα τὴν
δέλτον ταύτην σαπήσεται καὶ κόνις φεῦ γενήσεται αἰ, αἰ, ἄ, ἄ, ἡ δὲ
βίβλος εἰς τὸν αἰῶνα μένει, τῷ συντελεστῇ τῶν ὄλων Θεῷ δόξα». Ἀκο-
λουθεῖ καὶ πρὸ τῶν σελίδων τῆς θείας Ἀκολουθίας, ποίημα τοῦ Ν. Τζερ-
τζούλη στὴν ἀρχαία γλῶσσα, τὸ ὁποῖο μεταφρασμένον ἔχει ὡς ἑξῆς:

Εἶμαι ἡ Πιέρια καὶ ὁ Ἐλικῶν
καὶ σὲ μένα ζοῦν αἱ Μοῦσες ὅλες.
Μοῦσες γλυκοτράγουδες καὶ ζωηρὲς πῆς τε μου.
Ποῖοι σᾶς ἐγέννησαν; τοὺς γνωρίζετε;

Στέργιος Στάνος, Δημ. Βαρδάκας καὶ σοφοὶ Μητροπολίτες ὅπως ὁ Δοσίθεος Ἀργυροκάστρου καὶ Παρθένιος Κίτρους Κατερίνης.

Ἀπ' ἐδῶ οἱ φιλικοὶ Ἰωάν. Γκαντέλλος, Ἀπ. Χατζῆς, Δημ. Στ. Τζίμας, Ἰωάν. Τσαῖπος καὶ Ζιῶγος Παπαγιάννης, τοὺς ὁποίους συνέλαβε τὸ 1822 ὁ Χουρσίτ Πασᾶς ὅταν πέρασε ἀπ' τὸ Μέτσοβο καὶ τοὺς κρέμασε στὴ Λάρισα. Ἀπ' ἐδῶ οἱ Μ. Ξυδᾶς, Κ. Λούκας καὶ Δ. Ζαμάνης ποὺ ἔδωκαν τὶς τεράστιες περιουσίες τους στὴ Βλαχιά γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση τῶν σχεδίων τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας. Ἀπ' ἐδῶ καὶ οἱ μεγάλες μορφές τῶν ἀδελφῶν Δημήτρη καὶ Νικόλα Ποστολάκα, ποὺ ἀντιπροσώπευαν τὴ Φιλικὴ Ἑταιρεία στὴ Βιέννη. Ὁ Δημήτρης Ποστολάκας ὑπῆρξεν ὁ ἰδρυτὴς τὸ 1834 τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης ὅπου ἐδώρισε πολὺτιμα δικά του βιβλία καθὼς καὶ σπάνια ἐκδοθέντα γύρω στὰ 1500.

Ἀπὸ ἐπιστολές τῶν ἀδελφῶν Ποστολάκα ποὺ σώζονται στὴ Βιβλιοθήκη Λοβέρδου, στοὺς Κώδικες Κροκκυδᾶ, φανερῶνεται ὅτι σ' αὐτοὺς πήγαιναν οἱ ἀπεσταλμένοι τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, ὅπως ὁ πρίγκηπας Καντακουζηνὸς κ.ᾶ, καὶ σ' αὐτοὺς ἀνατίθονταν ἡ προμήθεια ὄπλων γιὰ τὸν ἀγῶνα.

Στὰ τέλη τῶν Ναπολεόντιων πολέμων ὁ Δημήτρης Ποστολάκας²³, ὅπως προκύπτει ἀπ' τ' ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνι-

Εἶμαστε παιδιὰ μουσοθρέπτων ἀνδρῶν τῶν ὁποίων
ἡ δόξα λάμπει ἀφθαρτος εἰς ὅλους τοὺς αἰῶνας.
Γνωρίζομε τὸ πιὸ ὠραῖο τραγούδι (τὸ θρησκευτικὸ)
ποὺ γλυκαίνει τὴν ἀκοή καὶ τὴν καρδιά πολὺ.
Πῶς λοιπόν, ὦ Βίβλος, νὰ μὴ σὲ βλέπει κανεὶς
μὴ καλὸ μάτι.
Νὰ μὴ σὲ κρατῇ ἐγκόλπιον, ὡς εἶσαι
γεμάτη ἀπὸ τραγούδια ;

23. Ὁ Δημήτρης Ποστολόκας ἦταν δεύτερος ἐξάδελφος τοῦ Γεώργιου Ἀβέρωφ, ὁποῖος γεννήθηκε ὡς Γεώργιος Ἀποστολάκας. Ἐτεροθαλῆς ἀδελφός του ὁ Ἀναστάσιος εἶχεν ἐγκατασταθεῖ μὲ μεγάλη ἐπιτυχία στὴν Πετρούπολη ὅπου χρησιμοποιοῦσε τὸ ὄνομα Ποστολάκας, ἐν ᾧ

κῆς ἐκκλησιᾶς τῆς Βιέννης, καὶ ὕστερα ἀπὸ ὑπόδειξη ἠγῆ-
θηκε ἐράνου μαζὺ μὲ τὸ βαρῶνο Δουμπάν μεταξὺ τῶν Ἑλ-
λῆνων ἐμπόρων, γιὰ νὰ μπορέσει ἡ Ἑλληνικὴ Κοινότητα
νὰ δανείσει τὴν Αὐστριακὴ Κυβέρνηση γιὰ τὶς ἔκτακτες
ἀνάγκες τῆς περιόδου ἐκείνης. Ἀργότερα τὸ 1821 ἐκλέ-
κτηκε ἀπ' τὴν Κοινότητα μαζὺ μὲ ἄλλους δυὸ πρόκριτους
καὶ παρουσιάστηκε στὸν Αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας στὸν
ὁποῖο διετύπωσε συγκεκριμένα παράπονα τῶν Ἑλλήνων.
Ὁ γυὸς τοῦ Ἀχιλλέας, γνωστὸς νομισματολόγος τῆς Βιέν-
νης μετεκλήθη στὴν Ἀθήνα, ὅπου ἴδρυσε καὶ διηύθυνε τὸ
πρῶτο Νομισματικὸ Μουσεῖο. Ἀπ' ἐδῶ καὶ ὁ Δημ. Ὑπα-
τρος, ὁ ὑπασπιστὴς τοῦ Ἀλεξάντρου Ὑψηλάντης, ἀπ' τοὺς
πιὸ σημαντικοὺς ἐθναπόστολους τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας,
ποῦ μύησεν ἐξεχουσες φυσιογνωμίες στὴν Συρία καὶ τὴν
Αἴγυπτο, τὸν τότε Ἀρχιεπίσκοπο Κύπρου Κυπριανὸ ποῦ
ἀπαγχονίστηκε τὸ 1821 ἀπ' τοὺς Τούρκους, καθὼς καὶ
τοὺς ἀρματωλοὺς τοῦ Ὀλυμποῦ, γιὰ νὰ σκοτωθεῖ, ὕστερα
ἀπὸ προδοσίαν ἔξω ἀπ' τὴ Νιάουσα. Ἀπ' ἐδῶ καὶ οἱ ἀρμα-
τωλοὶ ἀδελφοὶ Μεληγιάννη (Τσοπαῖοι), ὁ Μουργκάνης κι'
ὁ Μπέλλος, ἀκόμη δὲ καὶ ὁ Ρὰς Γκιώργκι τῆς Ἀβυσση-
νίας. Μετσοβίτης ἦταν καὶ ὁ Νεομάρτυρας Νικόλαος, ποῦ

οἱ δυὸ ἄλλοι ἀδελφοὶ τῆς Βιέννης διαμαρτύρονταν πολλὰ χρόνια λέγοντες
ὅτι «τὸ ὄνομα τῆς φαμίλιας» τὸ Ἀποστολάκης ἀνήκει σὲ ὅλους ἐν ᾧ τὸ
Ποστολάκας ἐγίνε πιά φέρμα ἐμπορικὴ καὶ ὅτι ἀποτελεῖ κατάχρησι ἢ
χρησιμοποίησίν του ἀπὸ ἄλλη ἐμπορικὴ φέρμα. Ὑστερα ἀπ' αὐ-
τὸ καὶ μιὰ ποῦ στὸ μεταξὺ ἡ θέση του στὴ Ρωσία εἶχε περισσότερο
καθιερωθεῖ ἀπὸ τ' ὄνομα τοῦ παπποῦ του ποῦ ὠνομάζονταν Αὐ-
γερινὸς καὶ μὲ συγκοπὴ Ἀβγέρος, ἔλαβε γιὰ πρώτη φορὰ τὸ ὄνομα
Ἀβέρωφ. Τὰ λοιπὰ μέλη τῆς οἰκογένειας λόγῳ τῆς ἰσχυρῆς θέσης ποῦ
εἶχεν ὁ συγγενὴς τους τοῦτος στὴ Ρωσία, ἀσπάστηκαν μετὰ ἀπὸ λίγα
χρόνια τὸ ὄνομα Ἀβέρωφ. Ὄταν ὁμως γεννήθηκε ὁ Γεώργιος Ἀβέρωφ
τὸ 1818 ἡ οἰκογένειά του ἐξακολουθοῦσε νὰ λέγεται Ἀποστολάκας καὶ
γιὰ μερικὰ χρόνια χρησιμοποιοῦνταν καὶ τὰ δυὸ ὀνόματα. Σῶζονται σή-
μερα γράμματά του στὸν πατέρα του, ποῦ πέθανε τὸ 1845 σὲ ἡλικία
95 περίπου ἐτῶν, τὸν περίφημο Μιχάλη Ἀβγέρο, στὰ ὁποῖα προσφω-
νεῖται, ἄλλοτε μὲν Μ. Α. Ἀποστολάκας καὶ ἄλλοτε Μ. Α. Ἀβέρωφ.

για να ζήσει πουλούσε δαδιά και για να μην άλλαξοπιστήσει προτίμησε να μαρτυρήσει το 1617 στην πλατεία των Τρικκάλων, όπου τελευταία ύψώθηκε στη μνήμη του Ναός. Είναι ο πολιούχος του Μετσόβου, όπου πανηγυρικά γιρτάζεται²⁴ στις 17 Μάη, επέτειο του Μαρτυρίου του. Στις όχτες του Άραχθου, κοντά στο Μοναστήρι του Άη Νικόλα, ύψώθηκε το 1800 στη μνήμη του παρεκκλήσι, σε όλες δε τις εκκλησίες του Μετσόβου υπάρχουν εξαιρετες μεταβυζαντινές εικόνες που αναπαριστούν τον Άγιό τους, κάθε δε Κυριακή ψάλλεται άσπραίτητα και το άπολυτήκιό του²⁵

Για τη μεγάλη πνευματική άνθιση του Μετσόβου περίσσια μιλάει και ή πιό κάτω περικοπή του λόγου²⁶ του Νεόφυτου Δούκα: «Λόγος περί καταστάσεως Σχολείου. Τοίς φιλοπάτρισι και έρασταίς των καλών Μετσοβίταις Νεόφοιτος Δούκας εϋ πράττειν». «... Είς τον παρελθόντα αιώνα ὡ ἄνδρες Μετσοβίται, ή φήμη της ύμετέρας κωμολέως, καιτοι μικρᾶς οϋσης ως προς ἄλλας μεγαλειτέρας προβαλλομένης, διεδόθη ίκανῶς έξω είς τας άκοάς των ανθρώπων διά τους έξ αύτης άνθίσαντας μάλιστα εκείνους σοφούς άνδρας και έπιστήμονας... οίτινες και είς ἄλλα

24. Βρετοϋ Παπαδοπούλου «Νεοελληνική Φιλολογία» Άθ 1854 τόμ. Α σελ. 77, 215 «Άκολουθία του Άγίου Νικολάου Νεομάρτ. εκ Μετσόβου εν Τρίκη μαρτυρήσαντος κατά τὸ ἔτος 1617 καλλομένη τῇ 17 Μαΐου». Συναξαριστής των δώδεκα μηνῶν του ἑνιαυτοϋ, ὑπό του ἑν Μοναχοῖς ἑλαχίστου Νικοδήμου Άγιορείτου, εν Βενετία 1819 τόμ. 3ος.

25. Άπολυτήκιον Άγίου Νικολάου Μετσόβου: «Τὸν νέον ὀπλίτην και ἄθλητῆν και τὸν στεφανίτην, εϋφημήσωμεν οί πιστοί, τὸν εν τοίς ὑστέροις καιροίς ἀναφανέντα Νικόλαον τὸν νέον, Μετσόβου τὸ καύχημα». Για τὸν Άγιον τοϋτον ἀναγράφουν σχετικῶς και: Νέον Μαρτυρολόγιον. Άθῆναι 1856 σελ. 63. Κων. Δουκάκη: «Μέγας Συναξαριστής» Άθ. 1892 σελ. 309. κ. έξ. Emile Lecrand, Bibliographie Hellenique, Paris 1918 τόμ. I σελ. 467, 497. S. C. Meur Louis petit, bibliographie des Acolouthies Cregues, Bruxelles 1926 σελ. 215 κ' ἄ.

26. Μάξιμος Τύριος 1810 σελ. 62-μ'

μέρη ἔσπειραν εὐτυχῶς τῆς ἑλληνικῆς παιδείας τὰ σπέρματα, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἰδίᾳ πατρίδι ἐσύστησαν τὸ σχολεῖον... Ἐντεῦθεν ἄρα πολὺς ὁ λόγος πανταχοῦ μεταξὺ τῶν πεπαιδευμένων καὶ πάντων ἀπλῶς περὶ τῆς ὑμετέρας πατρίδος διασαλπίζεται καὶ ὁ ἔπαινος ἄφθονος, καὶ ἡ ἀπὸ τῶν εὐεργετῶν πρὸς τοὺς εὐεργέτας ὁμολογία τῶν χαρίτων λαμπρά, καὶ ἡ δόξα πανταχόθεν μεγίστη, τὴν ὁποῖαν σεῖς ἤδη ὀφείλετε οὐ μόνον νὰ διασώσητε ἀπαραμείωτον εἰς τοὺς μεταγενεστέρους, ἀλλὰ καὶ νὰ τὴν ἐπαυξήσητε εἰς αὐτοὺς καὶ διὰ τὴν μάθησιν τῶν υἱῶν σας καὶ διὰ τὴν τῶν ξένων εὐγνωμοσύνην...».

Παράλληλα ἀναπτύσσονται ζηλευτὰ ἐδῶ καὶ οἱ καλῆς τέχνης : «... ὑφαντουργοί, ξυλογλύπται, τεχνῖται καὶ χρυσοχοὶ ἐξεπήδησαν ἀπὸ τὴν πολύχνην αὐτὴν» μᾶς λέει ὁ Ἄραβαντινός.²⁷ Ἐδημιουργήθηκε ἐδῶ μιὰ ἰδιαίτερη τέχνη, καὶ μάλιστα ξυλογλυπτικῆς καὶ ὑφαντουργίας ποὺ μὲς τοὺς αἰῶνας διετήρησε πιστὰ τὴν παράδοση, τὸν παλιὸ ἀρχικὸ τύπο, μὲ ἀφομοίωση πλήρη κάθε ξένου στοιχείου ποὺ ἔφε-
ρεν ἢ ἐμπορικὴ τους ἀνάπτυξη.

Τὰ ὑφαντὰ τους διακρίνοντάν γιὰ τὰ πρωτότυπα σχήματα, τοὺς λεπτοὺς καὶ ἑναρμονισμένους χρωματισμοὺς καὶ τὴν ἄρτια τεχνικὴ τους. Μὲ ὑλικά ντόπια ἀναπτύχθη-
κεν ἡ ὑφαντικὴ σὰν οἰκιακὴ τέχνη μὲ ἐξαγωγή, στὶς ἀρχές τοῦ 10^{ου} αἰῶνα²⁸ σ' ὁλόκληρη τὴν Ἑλλάδα καὶ σ' ἀγορὲς τῆς Εὐρώπης, βελεντζῶν, φλοκάτων, καποτῶν, χαλιῶν, μπαντῶν, μαξιλαριῶν, στολισμένων μὲ χαρακτηριστικὰ σχέδια ἀπὸ γεωργικὰ σχήματα, λουλούδια καὶ κλαδιά, ἀκόμη δὲ ἐγένετο ἐξαγωγή ἀπλῶν ἢ κεντητῶν ἐνδυμασιῶν. Εἶναι γνωστὰ τὰ «Μετσοβίτικα» ὑφαντὰ, μιὰ τεχνικὴ πολὺπλοκὴ καὶ ἰδιόρρυθμη.

27. Π. Ἄραβαντινοῦ: ὅπου πρὸ πάνω.

28. Ἀγγελικῆ Χατζημιχάλη: «Ἠπειρ. Λαϊκὴ Τέχνη» Ἠπειρ. Χρο-
νικά ἐκδ. 1930 σελ. 256—257.

Μὲ ἀναμφισβήτητη ἀξία ἀνθίζει ἐδῶ καὶ ἡ ξυλογλυπτική, Οἱ Μετσοβίτες τεχνῖτες, ἀληθινοὶ δημιουργοί, μᾶς ἄφηκαν ἓνα ἀρμονικὸ σύνολο σκαλιστῶν ντοβανιῶν, θυρῶν, ραφιῶν πολλῶν εἰδῶν οἰκιακῆς χρήσεως, ἓναν περήφημο ἑαυτερικὸ διάκοσμο παλιῶν ἀρχοντικῶν καὶ ἐκκλησιῶν ποῦ προκαλεῖ τὸ θαυμασμό.

Τὴν ὑφαντικὴ καὶ ξυλογλυπτικὴ ποῦδωκαν ἰδιαίτερη προβολὴ στὸ Μέτσοβο, διασώζει ἀπ' τὸν ἀφανισμό τὸ Τοσίτσειο Ἰδρυμα μὲ τὶς ἰδικὲς σχολὲς ποῦ συντηρεῖ στὴ μικρὴ αὐτὴ πολιτεία.

Ἔτσι τὸ Μέτσοβο μὲ τὴν καλλιέργεια τοῦ πνεύματος, τὴν ἀνάπτυξη τῶν τεχνῶν καὶ τὴν οἰκονομία του παίρνει μιὰν ἰδιαίτερη θέση στὸν ἑλληνικὸ χῶρο. Κρατήθηκε ὀλόρθο σ' ὄλους τοὺς δύσκολους καιροὺς ὑψώνοντας περήφανα τὸ μπαϊράκι τῆς μεγάλης θεᾶς, τῆς λευτεριάς.

Ὅταν πολεμοῦσαν τὰ Σουλτανικὰ στρατεύματα κατὰ τοῦ Ἄλῃ πασᾶ τῶν Γιαννίνων, τὸ Μέτσοβο πέρασε ἀνήσυχες καὶ δοκιμαστικὲς στιγμές.

Τὸ 1820 μὲ τὴ διάβαση καὶ παραμονὴ στὸ Μέτσοβο 6.000 στρατιωτῶν τοῦ Μαχμούτ Πασᾶ γιὰ δυὸ μέρες, ἐπειδὴ οἱ κάτοικοι δὲν εἶχαν νὰ τοῦ δώσουν 200 ἄλογα γιὰ τὴν μεταφορὰ πολεμοφοδίων, γιὰτὶ νωρίτερα τοὺς τὰ εἶχεν ἐπιτάξει ὁ Ἄλῃ πασᾶς, μαστιγώνονται οἱ δυὸ Πρόκριτοὶ τοὺς Ν. Μηλιώτης καὶ Δ. Μάκκης, οἱ ὅποιοι δεμένοι μεταφέρονται στὰ Γιάννινα καὶ ὠδηγήθηκαν στὸ στρατόπεδο ὅπου δυὸ μῆνες ὑπέφεραν τὰ πάνδεινα. Τὸν Ἰούλι τοῦ 1822 γυρίζοντας ἀπ' τὰ Γιάννινα ὁ Χουρσίτ πασᾶς, ἄρπαξε ἀπ' τὸ Μέτσοβο τοὺς προαναφερθέντες φιλικούς τοὺς ὁποίους κρέμασε στὴ Λάρισα. Οἱ τουρκοαλβανοὶ ἀδελφοὶ Ἀσλάλ Μπέϋς καὶ Ρακῆπ Μπέϋς ἐπὶ κεφαλῆς 1.600 ἀνδρῶν ἐπεχείρησαν νὰ καταλάβουν τὸ Μέτσοβο. Γρήγορα ὅμως ἀναγκάστηκαν νὰ ὑποχωρήσουν μπρὸς στὴ δύναμη τοῦ ὀδοφύλακα Ταχίρ Μπάκου τὴν ὁποία δὲν ἀποτελοῦσαν οἱ 150 ἄντρες του, ἀλλὰ ὀλάκερος ὁ πλη-

θυσμός²⁹ τοῦ Μετσόβου, τοῦ ὁποῖου οἱ ἄνδρες, οἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά μὲ ρόπαλα ὑπεράσπιζαν τὸ προγονικό-τους χῶμα. Τὸ 1829 ὁ Γούσιος Πρίχος μὲ 120 ἄντρες σώζει τὸ Μέτσοβο ἀπ' τὴν ἐπιδρομὴ πολυαριθμῶν συμμοριῶν.

Μὰ τὸ Μέτσοβο βρῆκε τὴ μεγαλύτερη συμφορὰ του τὸν καιρὸ τῆς ἠπειρωτικῆς ἐπανάστασης τοῦ Θεοδωράκη Γρίβα τὸ 1854.

Μετὰ τὴν συντριβὴ πού ὑπέστη ὁ Γρίβας στὴ μάχη τοῦ Κουτσελιοῦ³⁰ ἀπ' τὰ στρατεύματα τοῦ Ἀσλάν Πασᾶ,³¹ ἐκτιμῶντας τὴ στρατηγικὴ θέση τῆς περιοχῆς ταύτης καὶ ὕστερα ἀπὸ πρόσκληση μιᾶς μερίδας τῶν Μετσοβιτῶν κατευθύνεται στὸ Μέτσοβο τὸ ὁποῖον τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἦταν διηρημένο σὲ δυὸ ἀντιμαχομένους παρατάξεις. Τὴ μιὰ τὴν ἀριστοκρατικὴ, ἀντιπροσώπευεν ὁ Τσανάκας, τοῦ ὁποῖου ὁ ἀδελφὸς Νικόλαος ἦταν ἀνώτατος ἀξιωματοῦχος τῶν Τούρκων μὲ τίτλο Πασιᾶ καὶ ἔμενε στὰ Γιάννινα καὶ τὴν ἄλλη, τὸ λαό, ἀντιπροσώπευε ὁ Σαρακιώτης ὁ ὁποῖος εἶχε καὶ μιὰ ὁμάδα ἀπὸ ἔνοπλους Μετσοβῖτες μὲ ὄπληρχηγὸ τὸ Δημήτρη Τσαῖπο. Μὲ τὸν ὄπληρχηγὸ τοῦτον ὁ Σαρακιώτης καλεῖ τὸ Γρίβα ν' ἀπελευθερώσει τὸ Μέτσοβο ἀπ' τοὺς Τούρκους, ταυτόχρονα δὲ ἔδιωξε τὴ μικρὴ τουρκικὴ φρουρὰ πού στάθμευε στὸ Μέτσοβο. Ὁ Διοικητὴς τῶν Γιαννίνων στέλνει κατὰ τοῦ Μετσόβου τὸν Καραφίλ Μπέη. Φράσσαρη μὲ χίλιους πεντακόσιους Ἀλβανούς.

Ὁ Γρίβας μὲ χίλιους πεντακόσιους ἄντρες ἐνώνεται στὰ τρία Χάνια μὲ τὰ σώματα τῶν ὄπληρχηγῶν Κόκκαλη καὶ Τσαῖπου, καταλαμβάνει τὴ γύρω περιοχὴ καὶ σὲ λίγο τὸ Μέτσοβο στὸ ὁποῖο ὕψωσε τὴ γαλανόλευκὴ μὲ τὴν ἐπιγραφὴ «ἐν τούτῳ νίκα» (23-3-1854). Οἱ κάτοικοι πανηγυρίζουν τὴ λευτεριά τους καὶ τάσσονται μὲ τὸν ἐλευθερωτῆ:

29. I. Λαμπρίδη: ὅπου πρὶό πάνω, σελ. 64.

30. Κοίτα τὸ κεφάλαιο «Τὰ Γιάννινα» τοῦ βιβλίου τούτου.

31. Βασ. Κραψίτη: «Τὸ τραγούδι τῆς Λευτεριάς» 1957.

τους. Οί Τούρκοι στὰ Γιάννινα ἀνησυχοῦν σοβαρὰ καὶ γιὰ τὴν ἀνακατάληψη τοῦ Μετσόβου στέλνονται ὁ στρατηγὸς Ἀβδῆ πασᾶς, μὲ ἰσχυρὰ στρατεύματα ὁ Χουσεῖν Βρυώνης μὲ 1500 ἀλβανούς, ὁ Φαζλῆ Μπέης Φεῖσόμπεης στὰ τρία χάνια, καὶ ὁ Ἰμπραήμ Σῖνος μὲ 300 ἄντρες πρὸς τὸ χωριὸ Κράψι. Μαζί τους καὶ ὁ Πρόξενος τῆς Ἀγγλίας Longworth ὁ ὁποῖος χρησιμοποιεῖ τὸν Ἰταλικῆς καταγωγῆς Δημ. Τζωαννόπουλο πὺ ἦταν ἐγκαταστημένος στὸ Μέτσοβο νὰ ἐνσπείρει τὴ διχόνοια στοὺς κατοίκους καὶ ἐναντίον τοῦ Γρίβα. Στὴν ἐκκλησιὰ τοῦ Ἁγ. Θανάση στὴ θέση Γκριζο συναντήθηκαν σὲ φονικὴ μάχη 24 ὥρων τὰ στρατεύματα τοῦ Γρίβα μὲ τοῦ Ἀβδῆ Πασᾶ, ἔπασαν δὲ σ' αὐτὴ 500 τούρκοι νεκροὶ καὶ τραυματίες καὶ 100 Ἕλληνες, ἀνάμεσα δὲ σὲ τούτους καὶ Μετσοβῖτες τοῦ ὄπλαρχηγοῦ Δημ. Τσάπου. Ὁ Τζωαννόπουλος ὅμως μὲ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Τσανάκα φέρνουν τὰ τουρκικὰ στρατεύματα στὶς Πολιτσαῖς. Ὁ Γρίβας ἀντιλαμβάνεται τὸν κίνδυνο καὶ στὶς 27 Μάρτη 1854 ἀφοῦ ἔλαβεν ἀπ' τοὺς ἀρχόντους τοῦ Μετσόβου 3.000 χρυσὲς τουρκικὲς λίρες γιὰ τὸν ἀγῶνα, φεύγει γιὰ τὴν Καλαμπάκα, μαζί του δὲ καὶ ὁ ὄπλαρχηγὸς τοῦ Μετσόβου Δημ. Τσάπος. Οἱ Ἀλβανοὶ τῶρα κυριαρχοῦν στὸ Μέτσοβο καὶ ἐκδικοῦνται. Τετρακόσια σπήτια, ἀπ' τὰ ὁμορφότερα, πυρπολοῦνται, ἄντρες ἐκτελοῦνται, γυναῖκες βιάζονται, ζῶα μικρὰ καὶ μεγάλα ἀρπάζονται, σκεύη, τιμαλφῆ, ἐκκλησιές, σπίτια λεηλατοῦνται τελείως. Ἡ καταστροφὴ αὐτὴ τοῦ Μετσόβου ὑπελογίστηκε σὲ 20 ἑκατομμύρια ἀσημένια γρόσια³².

Τὸ Μέτσοβο καπνίζει τὴ συμφορὰ καὶ θρηνεῖ. Μαζί του θρηνεῖ κι' ὁ ἄγνωστος τραγουδιστής:

«Σ' ὄλον τὸν κόσμον ξεσταριά σ' ὄλον τὸν κόσμον ἥλιο,

32. Β. Χ. Σκαφιδᾶ: «Ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις τοῦ 1854 ἐν Ἠπείρῳ καὶ Θεσσαλίᾳ καὶ ἡ καταστροφὴ τοῦ Μετσόβου» Ἠπειρ. ἐστία, 1954 σελ. 803 κ. ἐξ.

και τὰ καῦμένο Μέτσοβο δλο καπνοῦς και φλόγαις
 τὸ χτύπησαν τὸ πάτησαν τ' Ἀβδῆ πασᾶ τ' ἀσκέρια
 ἐννιά χιλιάδες ἦτανε κι' ὀχτὼ χιλιάδες μπῆκαν.
 Ὁ Γρίβας ἀποκλείστηκε ψηλὰ σ' τοῦ Νικολέτου
 μὲ σταυροφόρους ἑκατὸ και μέ διακόσιους ἄλλους.
 Ψηλὴν φωνὴν ἐφώναξεν ὁ Χουσεῖν Βρυώνης
 «προσκύνα Γρίβα σ' τὴν Τουρκιά, προσκύνα σ' τὸν Φερὶκη
 νὰ σοῦ χαρίση τὴ ζωὴ, νὰ γένουμε και φίλοι»
 Κι' ὁ Κόκκαλης ἐφώναξεν ἀπὸ τὸ παραθύρι:
 «τὶ λὲς μπρὲ Χουσεῖν Πασσᾶ, τὶ λὲς ζουρλὸ κεφάλι;
 Φουσέκια σ' τὶς μπαλάσκαις μας εἶναι πολλὰ ἀκόμα.
 Θὰ παίξη τὸ ντουφέκι μας, κουφάρια θὲ νὰ στρώση,
 κι' ὄστερα καρτερεῖτε μας μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι».
 Παρασκευὴ ξημερώνεν, ἡμέρα χιονισμένη
 κι' ὁ Γρίβας κι' οἱ λεβέντες του πουργοῦ, πουργοῦ ἀναιβαίνουν
 τὰ μονοπάτια τοῦ Ζυγοῦ, Ζερβιᾶ' πὸ τὸ Χαλίκι,
 και μόν' και μόνια ἔλλειπαν τέσσαρα παλληκάρια».

(Συλλογὴ Σούλη Τάμπα, ἀνέκδοτη, 1929)

Μ' ἂν ὄλα τώρα τὰ πλάκωνε ἢ σκλαβιά και στίς βου-
 νοκορφές περπατοῦσε ματωμένη ἢ Δόξα, στὸ Μέτσοβον
 ἔλαχε ὁ κληρὸς τῆς πρωτοπορίας τῆς ἀποτίναξης τοῦ
 Τουρκικοῦ ζυγοῦ μετὰ ἀπὸ μακραίωνη σκλαβιά. Στίς 31.10.
 1912 στὸ Μέτσοβον ἐκυμάτιζεν ἡ γαλανόλευκη. Ρίγη συγ-
 κινήσεως στὸ πανελλήνιο και δοξολογίες. Ὁ Βλάσης Γα-
 βριηλίδης, γράφει πανηγυρικὰ στὴν ἔφημερίδα «Ἀκρό-
 πολη»:

«...Τὸ Μέτσοβον ποὺ ἐφύλαξε μέσα ἀπὸ τοὺς ἐρεβώ-
 δεις χρόνους τῆς δουλείας ἀλύμαντον τὸν ἑλληνισμόν του
 και ἀκέραια τα φῶτα τῆς παραδόσεως...

... Τὸ Μέτσοβο ἠλευθερώθη!

... Χαῖρε ἀριστάνθρωπον Μέτσοβον, χαῖρε Ἀκρόπολις
 τῆς θρυλικῆς, τῆς ποιητικῆς, τῆς ὠραίας Ἡπείρου».

Στὴ σύγχρονη ἱστορία του τὸ Μέτσοβον ὑπῆρξεν ἔθ-
 νικὸς προμαχῶνας, κατὰ τοῦ συμμοριτισμοῦ. Ὁ Ἀρχηγὸς

τοῦ κομμουνιστοσυμμοριακοῦ στρατοῦ, τὸν Ὀκτώβρη τοῦ 1947 ἐπιδιώκει τὴν κατάληψη τοῦ Μετσόβου, κυριώτερα γιὰ νὰ διακόψει ἔτσι τὴ συγκοινωνία τῆς Θεσσαλίας μὲ τὴν Ἠπειρο. Στις 10 τὸ βράδυ τῆς 18-10 1947 ἐξεδηλώθη ἡ συμμοριακὴ ἐπίθεση. Ἡ 75 ταξισρχία τῆς VIII Μεραρχίας μὲ τὸ Διοικητὴ Ταξισρχο Δόβσ, τὸ 583 Τάγμα τῆς Χρυσοβίτσας καὶ τὸ 584 ἐντὸς τοῦ Μετσόβου, ἔχουν τὴν ὄλη ἄμυνα. Ὁ Διοικητὴς τοῦ 584 ἀντισυνταγματάρχης Παλλαντᾶς πιάνει τὶς κορυφές καὶ τὸ Μέτσοβο φρουροῦν ἡ Χωροφυλακὴ καὶ ἄντρες τῶν Μ.Α.Υ. Στις 10 19-1947 οἱ συμμοριῖτες μὲ πολυαριθμότερη δύναμη περνοῦν τὴν Κατάρρα καὶ καταλαμβάνουν τὸ Μέτσοβο. Μὲ τὸ 584 Τάγμα καὶ μιὰ διλοχία τοῦ 628 Τάγματος ὁ Παλλαντᾶς, ὕστερα ἀπὸ φονικὴ μάχη, ἀνακαταλαμβάνει τὸ Μέτσοβο. Ἀπὸ τὶς 20-23 Ὀκτώβρη γίνονται σκληρὲς μάχες στὴν περιοχὴ καὶ καὶ ἡ σφοδρὴ ἐπίθεση τῶν συμμοριτῶν τῆς 23-24 Ὀκτώβρη ἀποκρούεται. Ἡ I στρατιὰ διαθέτει τὴ IX Μεραρχία ἀπ' τὴν περιοχὴ τοῦ Μαλακασιοῦ καὶ ἀπὸ τὶς 27-10-1947 ἀρχίζουν ἐπιθετικὲς ἐπιχειρήσεις μὲ ἀποτέλεσμα τὸ 581 τάγμα τοῦ Τζουβάρρα νὰ ἐνωθεῖ μὲ τοῦ Παλλαντᾶ καὶ ὁ ἐχθρὸς ν' ἀπομακρυνθεῖ πιά ὀριστικὰ ἀπ' τὴν περιοχὴ τούτη.

Γραφικώτατα εἶναι τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τοῦ Μετσόβου. Σὰν τύχει καὶ βρεθῆς Κυριακάτικα ἐδῶ, σ' ἓνα ἄρμονικὸ φυσικὸ σύνολο θαυμάζεις στὸ Γυμναστήριο τὸ χορὸ τῶν κοριτσιῶν μὲ τὶς ποικιλόμορφες καὶ χρυσοποίκιλτες στολές καὶ τὴ λεβεντιά. Ροδοκόκκινες καὶ κάτασπρες χορεύουν λυγερὰ σὲ κύκλους, τραγουδῶντας δημοτικὰ τραγούδια τοῦ γάμου τῆς ἀγάπης, τῆς ξενιτιᾶς, τοῦ γυρισμοῦ, τοῦ ἀργαλειοῦ, ἐνῶ σὲ ἄλλους κύκλους γίνεται ὁ χορὸς τῶν ἀγοριῶν. Ὁ χορὸς τῶν κοριτσιῶν εἶναι ἓνα κατάλοιπο γιορτῶν ἐπιλογῆς τῆς νύφης ἀπ' τὰ μεστωμένα ἀγόρια. Λάβαι-

БІЛГІСİZ
KUTUPHANESİ
MÜHÜRÜ
KONANININ

Από τα βυζαντινά Ζαχάρια σπίτια (Τσέρπεθ)

ΕΘΝΙΚΗ ΙΔΙΟΤΗΤΑ

ναν μέρος ὄλα τ' ἀνύπαντρα κορίτσια, ὄσα δὲ ἀπ' αὐτὰ δὲν ἔφεραν φλοκάτα, κατὰ τὴ γνώμη τῆς μάνας τους, δὲν ἦταν σὲ ἡλικία γάμου. Ἡ διάλυση τοῦ χοροῦ, γίνονταν μὲ τὸ σύνθημα τῶν «σφυριγμάτων» τῶν ἀγοριῶν. Ἀλησμόνητος μένει ὁ χορὸς «ὁ συγκαθιστός», ποὺ νομίζω ὅτι δὲν ἔχει ταῖρι σὲ καμμιά ἄλλη περιοχὴ τῆς Ἑλλάδας.

Τὸ θέρος τὸ Μέτσοβο διασκεδάζει. Ἀντιλαλεῖ ἡ ζωὴ, μ' ἓνα ἀληθινὸ ξεφάντωμα στὸ πανηγῦρι τοῦ Προφήτη Ἡλία ψηλὰ στὴν «Κρύα Βρύση» καὶ στ' ἄλλο ποὺ γίνεται μὲς τὴν πόλη, δυὸ μέρες συνέχεια τῆς ἁγία Παρασκευῆς καὶ τ' Ἁγ Παντελεήμονα.

Τὸ ἀντιτάλημα τῆς χαρᾶς καὶ τῆς ξεγνοιασιᾶς κάνει τὸν εὐεργέτη Νικόλα Πίχτο, νὰ νοιώσει βαθεῖα τὸ νόημα τῆς ζωῆς καὶ ν' ἀφήσει τὴν τόσο πρωτότυπη καὶ φιλοσοφημένη διαθήκη:³³

«... Ἄρθρον 20ον. Θὰ διανέμονται δρχ. 20.000 καθ' ἕκαστον ἔτος εἰς δύο ἄγαμα κορίτσια, τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ Κοιν. Συμβουλίου Μετσόβου ἤθελον θεωρηθῆ ὡς αἱ καλύτεραι χορεύτριαι καὶ τραγουδίστριαι, εἰς τοὺς γνωστοὺς καὶ συνήθεις Μετσοβίτικους, ὑπαιθρίους, δημοσίους χοροὺς, τοὺς καλουμένους, χοροὺς τῶν κοριτσιῶν. Ἄρθρον 21ον ὁμοίως δρ. 10.000 εἰς δύο ἀγάμους νέους οἱ ὁποῖοι ἤθελον κριθῆ οἱ καλύτεροι χορευταί... Ἄρθρον 22ον. Ὅμοίως θὰ διανέμονται δρ. 10.000 καθ' ἕκαστον ἔτος εἰς τοὺς ὄργανοπαίκτας, τοὺς καλουμένους γύφτους, καθ' ὄσον οὗτοι παίζουν εἰς τοὺς ἄνω μνημονευομένους χοροὺς... Ἄρθρον 26ον. Εἰς τὸ Μέγα Γυμναστήριον θὰ τοποθετηθῆ δεόντως φιλοτεχνουμένη καὶ μία Προτομὴ τοῦ Ἀρχαίου

33. Διαθήκη Νικολάου Πίχτου τῆς 4.3.1938, κωδῖκελλος τῆς 27.8.1939. Διαχειριστικὴ Ἐπιτροπὴ στὴν Ἀθήνα: Ε. Ἀβέρωφ, Γ. Ρόζος, Ι. Τσανάκας, Σπ. Βελιβάσης, Ἀθ. Μπουσβάρας καὶ Ι. Ἀθανασίου. Ὑποεπιτροπὴ Μετσόβου: Γ. Ρόζος, Δήμαρχος. Σπ. Βελιβάσης συνταξιούχος Δημ/λος καὶ Ἰωάν. Τσανάκας Δημ/λος. Ἡ πρώτη ἀπονομὴ τῶν βραβείων στὶς χορεύτριες, χορευτὲς κ.λ.π. ἔγινε στὶς γιορτὲς τῆς 21.8.1960.

Ἑλληνικοῦ Θεοῦ Ἔρωτος... Παραπλεύρως ἢ καὶ ἀπέναντι τούτου, θὰ τοποθετηθῆ ὁμοίως ...καὶ μιὰ Προτομὴ τῆς ἀρχαίας Ἑλλην. Θεᾶς Εἰρήνης, φερούσης εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς τὸ τέκνον αὐτῆς, τὸν Πλοῦτον, ὡς τὰ δυὸ σύμβολα τοῦ νεωτάτου Πολιτισμοῦ καὶ τῆς συγχρόνου ἀνθρωπότητος, ἢ ὅποια λατρεύει, προσκυνεῖ καὶ ἐξυμνεῖ τὴν εἰρήνην, τὸν πλοῦτον, καὶ τὴν εὐδαιμονίαν τῆς οἰκονομικῆς εὐεξίας...

Ἄρθρον 28ον. Τό Κοιν. Συμβ. νὰ προκηρύξη χρηματικά ἔπαθλα διὰ τοὺς ξένους καὶ Μετσοβίτες, οἵτινες ἤθελον μελοποιήσει ἔργα Μουσικά ἢ συγγράψει ἔργα Λογοτεχνικά ἢ Ποιητικά, ἐξυμνοῦντα τὴν αἰωνίαν ζωὴν, τὴν ἀγαθότητα καὶ χρησιμότητα τῶν ὑδάτων καὶ φώτων, τὴν σποργὴν τῆς φύσεως ἐν γένει, τὴν λάμψιν, καλλονὴν καὶ τὰς ἀπείρους εὐεργεσίας τῶν τριῶν Θεοκνῶν χαρίτων, τῆς Ἁγλαΐας, Εὐφροσύνης καὶ Θαλείας, τὴν Εὐδαιμονίαν ἐν γένει καὶ τὴν εὐθυμίαν τῶν ἀνθρώπων».

Ἡ σημερινὴ ἀνάστασις τοῦ Μετσόβου ὀφείλεται στοῦ Ἰδρυμα τοῦ Μεγάλου Εὐεργέτη Βαρώνου Μιχαὴλ Τοσίτσα. Μιὰ εὐγενικὴ καὶ ρομαντικὴ μορφή τοῦ τελευταίου γόνου τῆς μεγάλης Μετσοβίτικῆς οἰκογενείας Τοσίτσα, πού ζῆ μόνος σὲ μιὰ γραφικὴ μονοκατοικία τῆς Λωζάννης. Μόνος ἀπόγονος, κληρονομεῖ ἀπ' τὸν πατέρα του Ἄναστασιο Τοσίτσα μιὰ τεράστια περιουσία τὴν ὅποια, ἂν καὶ ψυχικὰ ξένος στὸν «κερδῶο Ἑρμῆ» κατορθώνει μόλις σὲ δεκάξη χρόνια νὰ ὑπερτριπλασιάσει καὶ νὰ διασώσει στὴν τρικυμία κυρίως τοῦ τελευταίου πόλεμου. Κλεισμένος στὸν ἑαυτό του, βαθειὰ στοχαστικὸς, μὲ μιὰ γνήσια καλλιτεχνικὴ διάθεση, μὲ ἀδυναμία στὴν κλασσικὴ μουσικὴ κι' ἀληθινὴ ἀγάπη γιὰ τὸν ἄνθρωπον, ἀπομακρύνεται ἀπ' τὸ συγγενικό του περιβάλλον, καὶ μὲ καρτερία ἀναζητᾷ κάποιον σκοπὸν, κάποια σπίθα χαρᾶς.

Φῶς περίσσιο χύνει στὴν ψυχὴ τοῦ κάποιου γράμμα πού τὸ Φθινόπωρο τοῦ 1934 παίρνει ἀπ' τὴν Ἀθήνα. Τὸ ὑπογράφουν εἴκοσι συμπατριῶτες του, Μετσοβίτες. Ἀναζητᾷ, στοῦ σκάλισμα τῆς θύμησης, τὴν προγονικὴ ἑλ-

ληνική του φύτρα — γιατί ξερριζωμένη πάνω από 300 χρόνια ή οικόγένειά του ξέκοψε τούς δεσμούς της με την Ἑλλάδα — και δραματίζεται τὴν πατρίδα. Τὸ ὑπογράφουν εἴκοσι παιδιά τοῦ Μετσόβου, πού ἀποφάσισαν νὰ θέσουν τούς ἑαυτούς τους στὴ διακονία τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας τους, πού ἐναγώνια ἀναζητοῦν τὰ εὐγενικά τέκνα τῆς διασποράς. Ἄκαρπες οἱ ἐνέργειες τῶν Μετσοβιτῶν τούτων, ὡς πού κάποια ἀχτίδα τρεμοσβήνει. Φτάνει ἕνα γράμμα τοῦ βαρῶνου Μιχαὴλ Τσοίτσα μὲ μιὰ ἀόριστη ὑπόσχεση, μὰ κι' ἕνα ἐνθαρρυντικὸ ὑστερόγραφο πού ρωτοῦσε γιὰ τὸν ὑπογράφοντα Εὐάγ. Ἀβέρωφ, ἂν ἦταν γόνος τοῦ Γεωργίου Ἀβέρωφ, ὅποτε θὰ ἦταν καὶ δικός του συγγενής.

Μιὰ εὐγενικὴ ἀλληλογραφία ἀρχίζει μεταξὺ τῶν δύο ἀνδρῶν, πού πυκνώνει καὶ μεταβάλλεται σὲ βαθειὰ ἐκτίμηση καὶ φιλία μὲ ἀποκλειστικὸ θέμα τὴν Ἑλλάδα, τὸ Μέτσοβο, τὸν ἄνθρωπο. Μιὰ ἐγκάρδια ἀλληλογραφία πού διακόπτεται τὸν καιρὸ τῆς Κατοχῆς πού ὁ Ἀβέρωφ βρίσκεται σὲ στρατόπεδον Αἰχμαλώτων τῆς Ἰταλίας, ὡς πού συναντιῶνται γύρω στὸ 1946 στὴ Λωζάννη. Ἐδῶ, στίς ἀτέρμονες συναντήσεις τους ὁ Εὐάγ. Ἀβέρωφ μὲ ψαλμὸ τοῦ μιλάει γιὰ τὸ Μέτσοβο καὶ τὸ χρέος ὄλων ν' ἀναστήσουν τὴν Ἑλληνικὴ αὐτὴν ἀκρόπολη καὶ τίς παραδόσεις του.

Μὲ πραγματικὴ ἐκτίμηση στὸ ἦθος καὶ τὰ αἰσθήματα τοῦ μοναδικοῦ του φίλου, ὁ Μιχ. Τσοίτσας ἐκφράζει τὴν ἐπιθυμία τῆς υἱοθέτησης τούτου γιὰ νὰ σωθεῖ τὸ ἐπίθετό του καὶ ν' ἀπομακρυνθοῦν τυχόν τυπικὲς δυσχέρειες τῆς διαθήκης του.

Ἡ περίφανη ἀπάντηση τοῦ Εὐάγ. Ἀβέρωφ: «Δέχομαι νὰ μὲ υἱοθετήσετε ὑπὸ ἕναν μονάχα ὄρον: Πῶς δὲν θὰ κληρονομῶ τίποτα ἀπὸ τὴν περιουσία σας, οὔτε καὶ τὴ νόμιμη μοῖρα. Μονάχα ἂν γίνῃ ἔτσι κανένας δὲν θὰ τολμήσῃ νὰ ἐπικρίνῃ αὐτὴ τὴν υἱοθεσία καὶ νὰ ἰσχυρισθῇ πῶς ἕνας Ἀβέρωφ δέχτηκε νὰ υἱοθετηθῇ γιὰ οἰκονομικά ὠφε-

λήματα»³⁴, ξαστερώνει τή μορφή του Μιχ. Τσοίτσα, του όποιου ή πρόταση ήταν κυριώτερα ένα γύμνασμα, μιá στερνή δοκιμασία, που του τήν επέβαλαν οί συγγενείς του για τίς προθέσεις του 'Αβέρωφ, γι' αυτό και μ' είλικρίνεια του άπαντá: «ή διαψευσή τους, ή τόσο πανηγυρική, μου χάρισε τή μεγαλύτερη χαρά τής ζωής μου».

'Από τή στιγμή αυτή ύπογράφεται ό άρραβώνας τής ανάστασης³⁵ του Μετσόβου. Μέρος τής συνολικής του περιουσίας τών 2.650.000 δολλαρίων δημιουργεί τó άντικαρκινικό «'Ινστιτούτο Βαρώνου Τσοίτσα» τής Λωζάννης και ή υπόλοιπη από 1.700.000 δολλάρια, άποτελεϊ τήν περιουσία του «'Ιδρύματος Βαρώνου Μιχαήλ Τσοίτσα» μέ σκοπούς, τούς όποιους καθώρισεν ό ίδιος ό ιδρύτής;

«α) 'Η άνοικοδόμηση, στο Μέτσοβο τής 'Ηπείρου, του άρχοντικού τής οικογενείας Τσοίτσα, όπως ήταν στίς άρχές του 19ου αιώνα και σύμφωνα μέ τά σχέδια που θά έγκριθούνε από τόν διαθέτη, και ή χρησιμοποίηση του άνακαινισμένου άρχοντικού σαν περιφερειακού Μουσείου 'Ηπειρωτικής Λαϊκής Τέχνης, και ενός μέρους του σαν ξενώνος για συγγενείς του ιδρυτού, που θά φέρουνε τ' όνομά του, και για διανοουμένους, έπιστήμονες και καλλιτέχνες.
β) Δημιουργία στην 'Αθήνα «'Εστίας 'Ηπειρωτών Σπουδαστών», προωρισμένης νά στεγάζη νέους σπουδαστάς του

34. Κωστή Μπαστιά: περιδ. «Εικόνες» τευχ. 206 του 1959.

35. Χρέος είναι νά μνημονευτεί είδικά ό έξωρραϊστικός σύλλογος Μετσόβου, που έδρεύει στην 'Αθήνα και ό όποιος πριν από πολλά χρόνια συγκροτήθηκε από ένθερμους Μετσοβίτες στην Πρωτεύουσα μέ σκοπό τήν άνάσταση τής πατρίδας τους. Έργα τους είναι ό ήλεκτροφωτισμός του Μετσόβου, τó τουριστικό περίπτερο τής πλατείας, που άποτελεϊ άληθινή όαση, και άλλα. Πρόεδροι του διατέλεσαν οί Γρηγόρης Δ. Τσανάκας πολιτ. Μηχανικός, Βασ. Παπανικολάου, γιατρός, Εύαγ. 'Αβέρωφ - Τσοίτσας, 'Υπουργός και Τάσος Ψαροβασίλης, Τμηματάρχης 'Εθνικής τραπεζής. 'Ο σημερινός του Πρόεδρος κ. Δημήτρης Τριαν. Γραπαζήσης ή Τσαλμάνης, φαρμακοποιός, είναι ένας ζωντανός Μετσοβίτης, φιλοπρόδος, μέ παθολογική άγάπη για τήν πατρίδα του.

Πανεπιστημίου που κατάγονται από τους νομούς Ίωαννίνων και Θεσπρωτίας καθώς και λίγους Μετσοβίτες γυμνασιόπαιδες. γ) Ἡ ἴδρυση πριονιστηρίου καὶ ξυλουργικοῦ ἐργοστασίου στὸ Μέτσοβο, γιὰ τὴν ἐκμετάλλευση τῆς ξυλείας. Τὸ ἐργοστάσιο αὐτὸ θὰ ἔχη καὶ τμῆμα ξυλογλυπτικῆς.

δ) Ἡ ἴδρυση νοσοκομείου στὸ Μέτσοβο, ἀρκετοῦ γιὰ νὰ περιθάλπη τοὺς κατοίκους τῆς περιοχῆς.

ε) Ἡ ἐκτέλεση στὸ Μέτσοβο ἔργων δημοσίας ὠφελείας (λεωφόρος, κήπος, μνημεῖο, στάδιο, γήπεδο γι' ἀγωνίσματα κ. λ. π.)

στ) Ἡ δημιουργία στὴν περιοχή τοῦ Μετσόβου γαλακτοκομικῆς καὶ τυροκομικῆς σχολῆς, προσιτῆς σ' ὄλους τοὺς Ἕλληνες, μὲ τμῆμα κτηνοτροφίας Ἡ σχολὴ μπορεῖ νὰ διατηρῆ ἰδιόκτητα ποίμνια.

ζ) Τὸ ἴδρυμα μπορεῖ νὰ ἐπιτελεῖ καὶ ἔργα ἀγαθοεργίας, κατὰ τὴν κρίση τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου, ἂν οἱ πόροι τοῦ τὸ ἐπιτρέπουν. Τὸ «ἴδρυμα βαρῶνου Μιχαὴλ Τοσίτσα» διευθύνεται ἀπὸ πενταμελὲς διοικητικὸ συμβούλιο. Καὶ τὸ διοικητικὸ αὐτὸ συμβούλιο ἀποτελεῖται ἀπὸ τοὺς κάτωθι:

1. Εὐάγγελον Ἀβέρωφ—Τοσίτσαν
2. Συμεῶν Σινιόσογλου
3. Γεώργιον Μιχαηλίδην
4. Κωνσταντῖνον Σκόδραν
5. Μητροπολίτην Ἰωαννίνων καὶ ἀναπληρωτὴν αὐτοῦ τὸν Ἀναστάσιον Ψαροβασίλην».

Καὶ νὰ πῶς ὁραματίζεται ὁ ἰδρυτῆς Μιχ. Τοσίτσας τὴ λειτουργία τῆς «Ἡπειρωτικῆς Φοιτητικῆς Ἑστίας» τῆς Κηφισιάς:

«Ἐπιθυμῶ νὰ ἐφαρμόσητε, λέει στοὺς διαχειριστὲς τῆς, τὰς ἐξῆς γενικωτάτας ἀρχὰς κατὰ τὴν λειτουργίαν τῆς «ΕΣΤΙΑΣ»:

Ὁ νοὺς τῶν ἐνοίκων τῆς νὰ εἶναι λιτός, ἀλλὰ καλλιερ-

γημένος και με ὅσο τὸ δυνατόν ὀλιγώτερον μονομερῆ μὀρφωσιν.

Τὸ σῶμα νὰ ζῆ πολυτελῶς, νὰ δύναται ν' ἀντιμετωπίση σκληρὰς ἡμέρας, ἀλλὰ συνήθως νὰ ζῆ ὑπὸ συνθήκας ἀνέσεως.

Εἰς τοὺς ἀμελεῖς ἢ τοὺς φύσει μετρίους, αὐστηρῶς νὰ κλείσουν αἱ θύραι.

Εἰς τοὺς καλοὺς νὰ παρασχεθῆ κάθε λογικὴ βοήθεια.

Εἰς τοὺς ἐξαιρετικούς και ἰδία εἰς τοὺς ἰδιοφυεῖς, νὰ παρασχεθοῦν ἰδιαίτεροι διευκολύνσεις δι' ἀνωτέρας ἐπιτεύξεις.

Νὰ ὑποστηριχθοῦν ἰδιαιτέρως οἱ καλλιτέχναι, ἀλλὰ μόνον ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ νέων προικισμένων με ἐξαιρετικὸν ταλέντον· εἰς τὰς Καλὰς Τέχνας ἡ μετριότης εἶναι ἀφόρητος.

Κι' ἂν ἀργότερον αὐξηθῆ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐνοίκων, νὰ σεβαστῆτε τὴν ρῆτραν τῆς διαθήκης μου περὶ περιορισμοῦ τῆς γεωγραφικῆς προελεύσεως των. Μόνον ἡ συγκέντρωσις τῆς προσπαθείας εἰς μίαν περιοχὴν δύναται νὰ προκαλέσῃ τὴν ἀνθισιν τοῦ λαϊκοῦ δυναμικοῦ. Ἡ διασπορὰ τῆς προσπαθείας τὴν ἐξασθενεῖ και ὀργανωτικῶς τὴν δυσχεραίνει. Φοβοῦμαι ὅτι ἡ σχετικὴ ρῆτρα τῆς διαθήκης μου ἔγινε περισσότερον τοῦ δέοντος εὐρεῖα.

Ν' ἀποφύγετε νὰ δώσετε τὴν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς νέους τῆς «Ἐστίας» ὅτι ἔχουν δικαιώματα: τὰ ἐξαντλοῦν ὅλα διὰ τῆς εἰσαγωγῆς των εἰς τὴν «Ἐστίαν» τὴν ὁποῖαν ὀραματίζονται ὡς μίαν τῶν καλύτερων ἐν τῷ κόσμῳ, ὑπερτεροῦσαν μάλιστα ὅλων ἐκείνων τὰς ὁποῖας ἐγὼ γνωρίζω, κατὰ τὸ ὅτι θὰ λειτουργῆ δωρεάν.

Ἄφ' ἧς οἱ νέοι εἰσέλθουν εἰς τὴν «Ἐστίαν», δὲν θὰ ἔχουν παρὰ ὑποχρεώσεις. Ἐποχρεώσεις ἔναντι τῶν ἑαυτῶν των και τοῦ Ἰδρύματος, ὑποχρεώσεις ἔναντι τῆς Αἰωνίας Ἐλλάδος, τὴν ὁποῖαν ἔχουν τὴν βαρεῖαν τιμὴν νὰ συνεχίζουσιν.

Ἐκτὸς τῆς ἀγαθοεργίας και τῆς μνήμης τῶν προγόνων

μου εις την υπηρεσίαν αὐτῆς τῆς τρισχιλιετοῦς συνεχείας θέτω ἰδίως τὴν Φοιτητικὴν «Ἑστίαν» μου.

Δι' αὐτὸ καὶ εὐχομαι ὀλοψύχως νὰ ἐπιτύχετε.

Πιστεύων εἰς τὴν μετὰ θάνατον ζωὴν, ἐλπίζω ὅτι θὰ σὰς παρακολουθῶ ἀπὸ τὸ ὑπερέραν».

Μνημειώδης εἶναι ἡ ἐπιστολὴ τοῦ εὐεργέτη Μιχ. Τοσίτσα «πρὸς τοὺς φοιτητὰς τῆς Ἑπειρωτικῆς Ἑστίας Ἀθηνῶν»: Λωζάννη 22 Σεπτεμβρίου 1949:

«Καίτοι ἐγεννήθην καὶ ἔζησα ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος καὶ μολονότι ἡ οἰκογένειά μου ἀνεχώρησεν ἐφ' αὐτῆς ἀπὸ ἑκατὸ καὶ πλεόν ἑτῶν, ὅταν ἦλθεν ἡ ὥρα νὰ διατυπώσω τὰς τελευταίας μου θελήσεις ἐσκέφθην τὴν μακρὰν περίοδον τοῦ χρόνου κατὰ τὸν ὅποιον αἱ γενναῖ τῶν προγόνων μου, τῶν προερχομένων ἐκ Μετσόβου, ἔζησαν ἐν Ἑπιείρῳ. Τὰ κοινὰ στοιχεῖα φυλῆς καὶ αἰσθημάτων τὰ ὅποια εἶχον οἱ ἰδικοὶ σας καὶ ἰδικοὶ μου πρόγονοι δὲν ἐνεκρώθησαν, δεδομένου ὅτι ἔρχονται ἀσφαλῶς ἀπὸ τὰ βάθη τῶν καιρῶν, τὰ συνησθάνθην πάντοτε καὶ πάντοτε ἠσθάνθην ὅτι εἶμαι Ἕλλην.

Διὰ τοὺς λόγους τούτους ἠθέλησα, ἀναλόγως τῶν δυνατοτήτων μου, νὰ σὰς βοηθήσω νὰ ἐκπληρώσητε εἰς μελλοντικούς καιρούς, πού ἐλπίζω καλλιτέρους, τὴν ὑψηλὴν ἀποστολὴν σας ἢ ὅποια εἶναι ἡ διατήρησις τῆς ἑλληνικῆς διανοήσεως καὶ δι' αὐτῆς ἢ ἐν μέσῳ τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ διατήρησις τῆς ζώσης ἀναμνήσεως, τῆς προελεύσεώς του.

Δὲν δύναμαι νὰ σὰς πλησιάσω καλλίτερα παρὰ δεικνύων εἰς ὑμᾶς τὴν γραφὴν μου καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ μου, τὰ ὅποια, ὅταν θὰ διαβάσετε τὰς γραμμὰς αὐτάς, θὰ εἶναι ἐκεῖνα ἐνὸς νεκροῦ, τοῦ ὁποῦ ἡ οἰκογένεια καὶ τὸ ὄνομα θὰ ἔχουν σβῆσει καὶ ὁ ὅποιος ἐπόθησεν νὰ ἐπιζῆσει εἰς τοὺς στοχασμούς σας. Σὰς ζητῶ νὰ τοῦ παραχωρήσητε μερικὸς κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ζωῆς σας, τὴν ὅποιαν ἀπὸ πέραν τοῦ τάφου, σὰς εὐχεταὶ πολὺ ὥραιαν καὶ πόλῳ εὐτυχὴ καὶ σὰς παρακαλῶ νὰ μὴ τὸν λησμονήσητε».

Τώρα, στην Κάτω Κηφισιά, σε μιὰ έκταση 115 στρεμμάτων λειτουργεί ἡ «Πνευματικὴ Ἑστία», ἕνα πνευματικὸ φυτώριο πὺ προετοιμάζει τοὺς αὐριανοὺς ἐπιστήμονες τῆς Ἑπείρου, οἱ ὁποῖοι σεβόμενοι ἀκόμη τὴ βούληση τοῦ Μεγάλου Διαθέτη, ἔχουν χρέος νὰ καλλιεργήσουν τὸν προγονικὸ χῶρο γιὰ νὰ δρέψουν οἱ ἐρχόμενοι τοὺς ὄριμους πνευματικοὺς καρποὺς καὶ νὰ συνεχίσουν τὴν πνευματικὴ ἡπειρωτικὴ παράδοση συμβάλλοντες ὅλοι στὴν ἀναγέννηση τοῦ τόπου.

Ἐνα χρεος πὺ πηγάζει ἀπ' τὴν ἱερὴ μορφή τοῦ Μιχαήλ Τοσίτσα πὺ ἔθεσε τὴ φοιτητικὴ του Ἑστία στὴν ὑπηρεσία «αὐτῆς τῆς τρισχιλιετοῦς συνεχείας» στὴ μεταλαμπάδευση τοῦ ἀθάνατου ἑλληνικοῦ πνεύματος.

Τὰ Γιάννινα στολίζει σήμερα τὸ Τοσίτσιο Μέγαρο καὶ τὸ Μέτσοβο τὸ Νοσοκομεῖο μὲ τὶς σύγχρονες ἐπιστημονικὲς ἐγκαταστάσεις, τὸ πρότυπο ξυλουργικὸ ἐργοστάσιο, ἡ Τυροκομικὴ σχολή, ἡ ὁποία μὲ τὰ παιδιὰ τοῦ Μετσόβου πὺ σπουδάζουν σ' ἀνώτερες σχολὲς τυροκομίας καὶ ἀλλαντοποιίας τῆς Ἰταλίας, θὰ περιβάλλη τὰ προϊόντα τοῦ τόπου σ' εὐρωπαϊκὲς ἀγορές, ἡ Ὑφαντουργικὴ καὶ Ξυλογλυπτικὴ Σχολή, πὺ διασώζει τὴν καλλιτεχνικὴ του παράδοση καὶ τὸ ἀτίμητο πετράδι, τὸ Ἀρχοντικὸ Τοσίτσα καὶ ὁ Ξενῶνας του.

Ἐγιναν ἀκόμη στὸ Μέτσοβο διάφορα ἐξωραϊστικὰ ἔργα, ἀναδασώσεις, ὕδραγωγεῖα, καὶ μὲ χρήματα τοῦ Ἰδρύματος ὑψώθηκαν 107 σκολεῖα σὲ διάφορα χωριά.

Τὸ «Ἀρχοντικὸ» χτίστηκε στὴ θέση τοῦ παλιοῦ Ἀρχοντικοῦ τῆς οἰκογένειας Τοσίτσα τοῦ ὁποῖου εἶναι μιὰ λεπτομερειακὴ καὶ καλαίσθητη ἀναπαράσταση. Εἶναι ἔργο τοῦ Δοξιάδη καὶ τοῦ Σκέπερς καὶ ἀποτελεῖ ἕνα κλασσικὸ ὑπόδειγμα τοῦ ἡπειρωτικοῦ ἀρχοντικοῦ σπιτιοῦ στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας.

Ἐνα χτίριο πὺ σοῦ προξενεῖ τὸ θαυμασμὸ μὲ τὴν διαμόρφωση τὴν ἐξωτερικὴ καὶ τὴν ἐσωτερικὴ διαρρύθμιση.

Στὴν αὐλὴ τοῦ Ἰσόγειου ἀπὸ μιὰ πέτρινη βρύση κυλάει

γάργαρο τὸ νερὸ ποῦ πέφτει σ' ἓνα ξύλινο κουβᾶ καὶ χάνεται στὴν καταβόθρα τοῦ σπιτιοῦ.

Κοντὰ ὁ σταῦλος μὲ τίς θέσεις τῶν ζώων, τ' ἄχυρα, τίς δύο σέλλες τῆς τότε ἐποχῆς, αὐθεντικές, ὀλόχρυσα κεντημένες σὲ βυσσινὶ βελουδο, κι' οἱ πιστόλες καὶ τ' ἀσημένια σπηρούνια, ποῦ ἀνήκαν στὸ Νικόλαο Ἀβέρωφ, τὸν ἀδελφὸ τοῦ Γεωργίου, τοῦ μεγάλου Εὐεργέτη.

Στὸ ἰσόγειο βρίσκεται ἀκόμη ὁ μεγάλος μπαλτᾶς ποῦ βρέθηκε στὸ κάστρο τῶν Γιαννίνων κι' ἦταν, λέει, ἡ λαϊμητόμος τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Καὶ ψηλὰ στὸν πρῶτο ὄροφο, τὰ «Χαγιάτια» μὲ τὰ χρυσοποίκιλλα καριοφύλια, τὰ γιαταγάνια κ. ἄ., ἓνα πλήρες ὄπλοστάσιο καὶ δίπλα τὸ χειμωνιάτικο μὲ τὰ τετραπλᾶ «μπάσια» δεξιὰ κι' ἀριστερά καὶ στὴ μέση τὸ γραφικὸ τζάκι καὶ κοντὰ ἡ ξύλινη κούνια, ψηλὰ δὲ στὸ εἰκονοστάσι ἡ εἰκόνα τοῦ Ἁγ. Γιώργη τοῦ Νεομάρτυρα.

Δίπλα τὸ κελλᾶρι καὶ τὸ σκοτεινὸ δωμάτιο τῆς βαρυχειμωνιάς ἢ τὸ καταφύγιο τῆς οἰκογενείας. Κι' ἀπέναντι τὸ δωμάτιο μὲ τοὺς ἀργαλειούς, τὰ τσικρίκια, τὴν ἀνέμη, τίς ρόκες καὶ βυζαντινὲς εἰκόνες μὲ διάφορες ἀναπαραστάσεις.

Καὶ στὸν ἐπάνω ὄροφο, ἡ μεγάλη σάλα, «τὸ σεράγι» ὅπου συντελοῦνταν οἱ μεγάλες τελετὲς τῆς οἰκογένειας, δεξιώσεις, γάμοι, βαφτίσια κ.λ.π., στρωμένο τώρα μὲ δυὸ θαυμάσια χαλιὰ ἡλικίας πάνω ἀπὸ 150 χρόνια, ποῦ ἀνήκαν ἓνα στὴν οἰκογένεια Ἀβέρωφ κι' ἓνα στὴν οἰκογένεια Τσοῖτσα, τοὺς πολῦτιμους πολυέλαιους τὰ ξύλινα καὶ ἀπὸ πορσελάνη πιάτα στοὺς τοίχους μὲ διάφορες ἀναπαραστάσεις, τὸ πορτραῖτο τοῦ Εὐεργέτη, τὴν περίφημη συλλογὴ βυζαντινῶν νομισμάτων κ. ἄ.

Τὸ ἰδιαίτερο δωμάτιο «ὁ ὄντᾶς» τοῦ προγόνου τῶν Τσοῖτσαίων ἐπιβλητικὸ μὲ τὸ «μεσαντρᾶ» (Ἑρμᾶρι ρουχισμοῦ), στὸ ὁποῖο σώζεται ἓνα τέλειο γυναικεῖο κεντητὸ φόρεμα, μιὰ πλεχτὴ περούκα, μιὰ χρυσοκέντητη σκούφια, μιὰ ὀλοπόρφυρη «φλοκάτα», μιὰ πολυτελέστατη ἀντρικὴ φλοκάτα, ποῦ ἀνήκε στὸ Νικ. Ἀβέρωφ, πολυποίκιλτες γυ-

ναικεῖες παντοῦφλες, χρυσοκέντητα τσαρούχια κ. ἄ.

Ναί καί τὸ Γραφεῖο τοῦ Γεωργίου Ἀβέρωφ, ἡ σφραγίδα μὲ τὸ μονόγραμμά του, ἓνα ἀσημένιο τάσι, δῶρα ἀπ' τὸ ληστή Τάκο Βαγγέλη γιὰ νὰ τὸν θυμιέται μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσή της, στὴν ἀρχόντισσα Δούκω τῆ Βασιλαρχόντισσα, τὴν κόρη τοῦ Νικολάου Ἀβέρωφ, ποὺ νειόπαντρητὴν ἀπήγαγεν ὁ παραπάνω ἀρχιληστής μὲ τὰ παλληκάρια του καὶ πῆρε γιὰ λύτρα τόσο χρυσάφι, ὅσο ἦτανε τὸ βάρος της. Τῆς Βασιλαρχόντισσας ποῦγινε θρῦλος καὶ τραγούδι καὶ σώζεται ἐδῶ τ' ὀλόχρυσο φόρεμά της καὶ διάφορα ἀτομικὰ ἀντικείμενα.

Τὸν ἐπισκέπτη σταματοῦν μιὰ συλλογὴ Βυζαντινῶν νομισμάτων (Κωνσταντινᾶτα) ἀπὸ τὸ 500 μ. Χ. μὲ παραστάσεις τοῦ Μεγ. Κωνσταντίνου καὶ τῶν διαδόχων του, τῆς Θεοδώρας, τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τῆς Ἄννας Κομνηνῆς, τοῦ Θεοδόσιου κ. ἄ., ποὺ φέρνουν στὴ θύμησιν τῆ δοξασμένη ἐκείνη χιλιετηρίδα τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, ἓνα ἀξιόλογο χειρόγραφο ψαλτῆρι Βυζαντικῆς μουσικῆς διακοσμημένο μὲ ἔγχρωμες «βινιέτες», ποὺ διατηροῦνται ἄριστα, ἓνας σταυρὸς μὲ παραστάσεις τῶν Ἀποστόλων, ἐξαιρετὸ ἔργο ξυλογλυπτικῆς, ἓνα ὠρολόγι παλιό, δῶρο τοῦ Γεωργίου Ἀβέρωφ ἀπ' τὰ ξένα στὸν ἀδελφὸ του Νικόλαο καὶ γενικώτερα κοσμήματα, σκεύη, ἐνδυμασίες, τέχνης ποὺ ἀνασταίνουν ἓνα παλιὸ ἀρχοντικὸ κόσμο ποὺ προβάλλει μιὰ ὁμορφιά καὶ μιὰ δοξασμένη ζωὴ, ἐδῶ ψηλὰ στὰ βουνὰ ποὺ φύσηξεν αἰῶνες, δροσερὸς ὁ ἀγέρας τῆς εὐεργεσίας, τῆς λεβεντιᾶς καὶ τοῦ πολιτισμοῦ.

Δίπλα ὁ ξενῶνας γιὰ τὴν φιλοξενία ξένων καὶ Ἑλλήνων λογίων καὶ ἡ μικρὴ βιβλιοθήκη μὲ πάνω ἀπὸ 500 τόμους πολύτιμα βιβλία.

Μὲ τὸ Ἴδρυμα τοῦ βαρῶνου Μιχαὴλ Τασίτσα τὸ Μέτσοβο ξαναβρῆκε τὸ ρυθμὸ του σὲ μιὰ αἰσιόδοξη πόρεια πάνω δῶ στὸ ἔθνικὸ τοῦτο σταυροδρόμι.

Πανηπειρωτικὴ εὐγνωμοσύνη χρωσιέται στὸ Μεγάλου Εὐεργέτη Βαρῶνο Μιχαὴλ Τασίτσα καὶ αἰῶνια εὐγνωμο-

σύνη στον Ὑπουργὸ τῶν Ἐξωτερικῶν κ. Εὐάγγελον Ἀβέρωφ·Τσοίτσα πού με ἀκατάλυτη ἀνάταση καὶ εὐγένεια ψυχῆς, ὑψώθηκε στὸ πάνθεον τῶν μεγάλων Εὐεργετῶν καὶ με ὑψηλοὺς δραματισμοὺς ἔργων Εὐποιίας ἔγινεν ὁ συνεχιστὴς μιᾶς μακραίωνης καὶ ἀθάνατης Μετσοβίτικης παράδοσης, ἔγινεν ὁ συντελεστὴς τοῦ σημερινοῦ τούτου θαύματος, δημιουργήσας ὁ ἴδιος νέα λαμπρὴ παράδοση, νέα ἀμάραντη κληρονομιά.

Νοσταλγοὺς καὶ προσκυνητὲς τὸ Μέτσοβο πάντα μᾶς ἠλεκτρίζει καὶ μᾶς προσκαλεῖ σὲ μιὰν ἄρμονία φυσιολογικῆς ἔξαρσης, ἀνθρώπινης θέρμης καὶ ζωηροῦ τοπικοῦ χρώματος. Τὸ Μέτσοβο μᾶς προσκαλεῖ καὶ ἡ ψυχὴ γαληνεύει καὶ ἡ καρδιά μεταλαμβάνει τὴν ὁμορφιά.

Καὶ μεθυσμένοι ἀπὸ τὸ ἀρρενωπὸ κάλλος τοῦ τοπίου πού ἀναδεύει τ' ἀπόβραδα με τὴ μελωδία τοῦ πανός, ἐρχόμαστε κατανυχτικοὶ προσκυνητὲς στὸν τόπο τοῦτον πού καλλιέργησε τὸ ἀσίγαστο πνεῦμα στὸ χῶρο, πού κεντάει πάντα τὴ συνείδησή μας με μιὰν ἀνάταση τῆς φλόγας γιὰ ἀγάπὴ καὶ ἀνθρωπιά, προσκυνητὲς στὶς Μορφές τῶν Μεγάλων τέκνων τῆς γῆς αὐτῆς, πού ὑψωσαν τὸ ὄνομα τοῦ Μετσόβου ἀμάραντο στὴν ἐθνικὴ συνείδηση καὶ στὸν Ἑλληνικὸ χῶρο καὶ τοῦ χάρισαν Δόξα ἀνέσπερη.

Τ Ο Ζ Α Γ Ο Ρ Ι

Ἄνηφορίζομε σὲ συνεχῆ φιδουλιστρήματα δρόμου. Ἄριστερά μας στὸ βάθος τοῦ ὀρίζοντα ἕνας μαγικὸς χρωματισμὸς ποὺ μᾶς γεννάει τὸ θαυμασμὸ κι' ὁ κάμπος χρυσαφένια θάλασσα ποὺ κυματίζει μὲ τὸν ἀγέρα, μᾶς μαγεύει. Στὴν ἀπεραντοσύνη τ' οὐρανοῦ χαμογελάει ἡ ἀνατολὴ σὲ λεπτεπίλεπτους χρωματισμούς, ἀλλοῦ κόκκινη καὶ χρυσαφένια, ὡς τὸ πορτοκαλί καὶ τὸ γαλάζιο κι' ὕστερα τὸ ἀνοιχτὸ πράσινο, ὄλα αἰθέρια κι' ἀσύλληπτα νὰ σοῦ γεννοῦν σίσθήματα ἡρεμίας καὶ γαλήνης.

Μπροστά μας ξετυλίγονται ἀγέρωχα βουνά, ποὺ ἀπλώνουν τὴν ἀπόλυτη κυριαρχία τῆς σιωπῆς τους. Ξεπετιοῦνται μὲς τῇ διάφανη ἀτμόσφαιρα σὲ ἀτέλειωτες κορυφές, ἡ μιὰ πίσω ἀπ' τὴν ἄλλη καὶ πυρπολοῦνται σὲ ὀλοπόρφυρες πύρινες φλόγες τὴν ὥρα ποὺ ὁ ἥλιος χρυσιζει. Βασιλεύει γύρω μας ἡ αἰώνια δύναμή τους ποὺ μᾶς γεννάει τὸ συναίσθημα τῆς ἀπεραντοσύνης. Στὶς κορυφές ψηλά, κεῖ ποὺ ἐφάπταιται ὁ οὐράνιος τροῦλος, τὰ χιόνια σὰν ἀλέτρια ἀύλακωνουν τὰ βουνά. Κι' ὁ μεγαλόπρεπος θεός, ὁ ἥλιος, γίνεται ὁ περίτεχνος γλύπτης ποὺ στέλνει στὰ βουνὰ τοὺς ἀγέρες καὶ τὰ σύγνεφα, τὰ χιόνια καὶ τίς τρομερές θύελλες κι' ἀκούγεται τὸ μελωδικὸ τραγούδι τοῦ καταρράχτη καὶ τὸ βογγητὸ τῶν βράχων οἱ βροντὲς τῶν χιονοστιβάδων καὶ τὸ μεθῦσι τῆς φύσης ποὺ ἀνασταίνει σὰν λυώνουν τὰ χιόνια.

Τὰ μάτια μας ἀναπαύονται στὴν ἄφθονη βλάστηση ποὺ μᾶς τριγυρίζει, μιὰ βλάστηση σὰν καταπράσινη θά-

λασσα που χαϊδεύει τὰ κατάσπρα νησάκια, τὰ γραφικά· σπίτια τῶν κατάσπαρτων χωριῶν που σ' ἓναν εἰρηνικό· μαζί της ἀγῶνα διατηροῦν τὴν ἀρμονικὴ σχέση. Ἐπειρα φυτὰ που ξέφυγαν τὸ ἀγκάλιασμα τοῦ χιονιοῦ ἀνοίγουν στὸν ἥλιο καὶ προβάλλουν τὴ χαρὰ τῆς ζωῆς. Ὀργιάζει· στίς πλαγιές ἢ φτέρη, τὰ λαμπερὰ φύλλα τοῦ πουρναριοῦ· καὶ τ' ἀσημένιο τσάϊ καὶ γαλήνια πλατάνια, ἄγριες βελανιδιές καὶ περήφανα πεῦκα καὶ ἔλατα που ξεπερνοῦν τ' ἄλλα δέντρα καὶ λευτερωμένα ψηλὰ σ' ἀπόκρημνα μέρη· ρουφοῦν τὸ φῶς τοῦ ὄρθρου καὶ τοῦ ἑσπερινοῦ. Καὶ νερά· νὰ κελαρρῦζουν κρυστάλλινα, νὰ ξεπετιοῦνται σὲ κάθε· βῆμα μὲς τὰ παρθένα δάση ἀμέτρητες δροσοπηγές, νὰ παίξεις μὲ τὰ κλώνια, νὰ κελαῖδοῦν μελωδικὰ τὰ πουλιά· μεθυμένα ἀπὸ χαρὰ, νὰ σὲ μεθάει ἢ ἀκαθόριστη μελωδία· τῶν δέντρων καὶ τὸ δάσος ὀλάκερο νὰ γίνεται ἓνα θεῖο· τραγούδι. Νὰ τρεμουλιάζει ἢ φτελιά, νὰ βροντάει ἢ βελανιδιά, νὰ θρηνεῖ ὁ πεῦκος νὰ μουρμουρίζει τὸ ἔλατο νὰ· μουρμουρίζει ἢ ψυχὴ καὶ κάτω τὰ χορταράκια μὲ τὴ μυρωδιά τοῦ μελιοῦ κι' ἢ ρίγανη καὶ τὸ θυμάρι καὶ ν' ἀνα· σταίνεσαι ἀληθινὰ, νὰ νοιώθει ἢ ψυχὴ τὴν κάθε ψυχὴ ἀδελ· φικὰ δεμένη μαζί της καὶ ν' ἀρχωνται στὴ θύμησή σου τὰ· λόγια τοῦ ἁγίου Bernard «Aliquid melius invenies in Sil· vis quam in libris» — κ ά τ ι κ α λ ύ τ ε ρ ο θ ά β ρ ε ῖ ς : σ τ ά δ ά σ η π α ρ ά σ τ ά β ι β λ ί α.

Κι' ἐδῶ στὸ δυτικὸ Ζαγόρι ν' ἀλλάζει τὸ τοπίο, νὰ· ὑψώνωνται γυμνά, θλιμμένα σκεβρωμένα βουνὰ σὰ νὰ θέ· λουν νὰ ἐκφράσουν τὴ στωϊκότητά τους στὸ ἥρωϊκό τους· πάλεμα μὲ τὸ χιόνι καὶ τὴ θύελλα.

Καὶ σὰν σιωπηλὰ πέφτ' ἢ νύχτα, νὰ λευτερώνωνται· τὰ συναισθήματά μας ἀπ' τὴ δεσμώτρα ἀντίληψη, νὰ πάλ· λωνται, νὰ φουντώνουν, ν' ἀπλώνουν...

Νιώθομε νὰ μικραίνωμε σὰν τοποθετοῦμε τὸν ἐαυτό· μας ἐδῶ στὴν αἰωνιότητα τοῦ χρόνου καὶ τοῦ τόπου. Κι' ὅταν τὰ δάση βυθίζονται σὲ ὄνειρα ἀπ' τὸ γαλήνιο καὶ μυστικόπαθο φῶς τοῦ φεγγαριοῦ, ξυπνάει μέσα μας τὸ συ·

·ναίσθημα τῆς ὁμορφιᾶς καί τοῦ μεγαλείου.

Γιατί σάν βρεθεῖς διαβαίνοντας τὸ Μονοδέντρι στὸ ἔκκλησάκι τῆς Ἁγίας Παραστευῆς, στὸ ξανοιγμένο μπροστά σου μεγαλόπρεπο βάραθρο τῆ χαράδρα τοῦ Βίκου, πλημμυρίζεσαι ἀπ' τὸ συναίσθημα τῆς αἰώνιας δυναμῆς ποῦ σοῦ δημιουργεῖ τὸ κλίμα γιὰ ν' ἀντικρύσεις πιὸ κάτω ἀπ' τὸ χωριὸ Βιτσικὸ τὸ ἀσύλληπτο μεγαλούργημα τοῦ Βίκου.

Μιά ρεμματιά καὶ γύρω βουνὰ γυμνὰ κι' ἀπόκρημνα κι' ἄλλοῦ δασωμένα, λίγη βλάστηση, λίγο Γκὺ καὶ τὸ νερὸ ν' ἀργοκυλάει στὴ ρεμματιά, νὰ σβύνει καὶ νὰ ξαναφανερώνεται καὶ βράχια πανύψηλα σὲ διάφορα σχήματα, ἓνα τοπίο πρωτόφαντο κι' ἀγριωπὸ ποῦ σοῦ γεννάει συναισθήματα, ποῦ στέλνει στὴ συνείδησή σου τὰ κύματα τῆς ζωῆς καὶ τῆς χαρᾶς, ἡ χαράδρα ἢ μεγαλόπρεπη τοῦ Βίκου, ποῦ πυρπολεῖ τὴ μνήμη μας καὶ μᾶς ἀφήνει κατάπληκτους.

Εἶναι θλιβερὸ νὰ κλείνει ὁ ἄνθρωπος στὴν πολιτεία τὸ παράθυρο τοῦ ἡλίου καὶ τῆς χαρᾶς μὲ τὴν ἐντατικὴ ζωὴ, τὴ φροντίδα καὶ τὴ συνήθεια. Τὸ κάλεσμα τῆς φύσης εἶναι ἓνα κάλεσμα ζωῆς, ἡ ὁμορφιᾶς καὶ ὑγείας. Μὲ τὴν ἄρμονία, τὴ μουσικὴ τοῦ ἀγέρα καὶ τὸ καταπραῦντικὸ ψιθυρο τοῦ δάσους, τὸ κελάρυσμα τῶν ρυακιῶν καὶ τὸ κελάδημα τῶν πουλιῶν καὶ τῶν γρύλων, σβήνει ὁ τραγικὸς θόρυβος τῆς πολιτείας καὶ μὲς τὴ βιβλικὴ αὐτὴ γαλήνη ὁ ἄνθρωπος μεταλαβαίνει τὴν ὁμορφιὰ καὶ μεγαλουργεῖ. Γιατί στὴ γαλήνη καὶ στὴ μοναξιὰ μορφώνεται ἡ μεγαλοφυΐα.

Πλούσια σοῦ προσφέρει τὴ γαλήνη καὶ τὴν Εὐδαιμονία τὸ Ζαγόρι.

Κι' ἂν τοποθετήσωμε τὸ τοπίο στὴν ἱστορία ὅλος τοῦτος ὁ τόπος γίνεται ποιητικὸς.

Ἡ περιοχὴ τούτη κατοικήθηκε ἀπὸ πολὺ παλιὰ χρόνια. Τοῦτο φανερώνουν τὰ Πελασγικὰ τεῖχη στὴ μονὴ Βοτσᾶς καὶ στὰ χωριά, Ἀρίστη, Σκαμνέλι, Βιτσικὸ, Μακρῦνο καὶ Ἀσπράγγελος.

Ὁ Λαμπρίδης¹ τοποθετεῖ τὴν ἀνατολικὴ κοιλιάδα τοῦ Ζαγοριοῦ εἰς τὴν Τυμφαίαν, τὴν παρὰ τὸ Μιτσικέλι εἰς τὴν Παρωραίαν, κοντὰ στὴν Παραουαία. Σώζονται ἐρείπια Πελασγικοῦ τείχους ΝΔ τοῦ Μακρύνου, κοντὰ στὴν ἐκκλησιὰ τῆς Ἁγ. Τριάδας καὶ ὡς τὶς δεξιᾶς ὄχτες τοῦ Ἄραχθου, ὅπου καὶ βρέθηκε βωμὸς μὲ ἀρκετὰ ἀνάγλυφα καὶ νομίσματα, πού ἔφεραν τὴν προτομὴ τῆς Ἥρας, τοῦ Ἀπόλλωνα καὶ ἄλλα τοῦ Ἄρη.

Στὸ βουνὸ τῆς Ἀρίστης πού λέγεται Καστράκι σώζονται ἑλληνιστικὰ καὶ Βυζαντινὰ ἐρείπια. Ἦταν ἐδῶ, ὅπως λέει τὸ χρονικὸ τῆς Ἠλείρου, ἡ Βυζαντινὴ πόλις Ρευνίκιον, τὴν ὁποία τὸ 1380 κατέστρεψεν ὁ πρῶτος ἀρνησίθρησκος Ἰσαΐμ, πού μετακλήθηκε ἀπ' τὸν Θωμᾶ τὸ Γ'.

Στὸ Σκαμνέλι ἀπαντιῶνται ἐρείπια ἀπὸ Κυκλώπεια τεῖχη καὶ στὴν Ἁγία Παρασκευὴ τῶν Ἀσπραγγέλων λείψανα Ἀκρόπολης, ὅπου ὁ Rouqueville³ λέγει, ὅτι βρέθηκαν νομίσματα ἀρχαῖα, τὰ ὁποία ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος ἔφεραν τὸ ὄνομα «Μολοσσῶν» καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο παράσταση κεραυνοῦ. Συναντᾶει κανεῖς ἐρείπια Ρωμαϊκοῦ κάστρου στὸ δρόμο πρὸς τὴν Καλωτᾶ, ὅπου καὶ βρέθηκε ἡ ἐπιγραφή «Antonipus Salve».

Φτωχικὰ βυζαντινὰ κατάλοιπα εἶναι ἡ Μονὴ Βοτσαῶς πού ἰδρύθηκε τὸ 1114 ἀπὸ κάποιον ἄρχοντα Μιχαὴλ ὁ ὁποῖος, ὅπως λέγει τὸ χρονικὸ τῆς Βοτσαῶς, ἦταν Ἠγεμῶνας, ἡ ἐκκλησιὰ τοῦ Ἁγ. Βλάση στὸ μεγάλο Μαχαλᾶ τοῦ Παπίγκου πού χτίστηκε τὸ 912 καὶ στὸ μικρὸ Μαχαλᾶ τούτου πού λέγεται «Παληορῆ» καὶ χτίστηκε τὸ 980 ἀπ' τὸν Ἰωάννη Μέγα Δομέστικο.

Ἐπίσης εἶναι καὶ στὸ Μονοδέντρι ἡ μονὴ τῆς Ἁγίας

1. I. Λαμπρίδης: «Ἠπειρωτικὰ Μελετήματα» 1889, τεῦχος 8ον σελ. 22.

2. Π. Ἀραβαντινοῦ: «χρονογραφία τῆς Ἠλείρου» 1855, Τόμ. Β' σελ. 141.

3. F. Rouqueville, voyage de la Crece, Paris 1826, Τόμ. Α' σελ. 201.

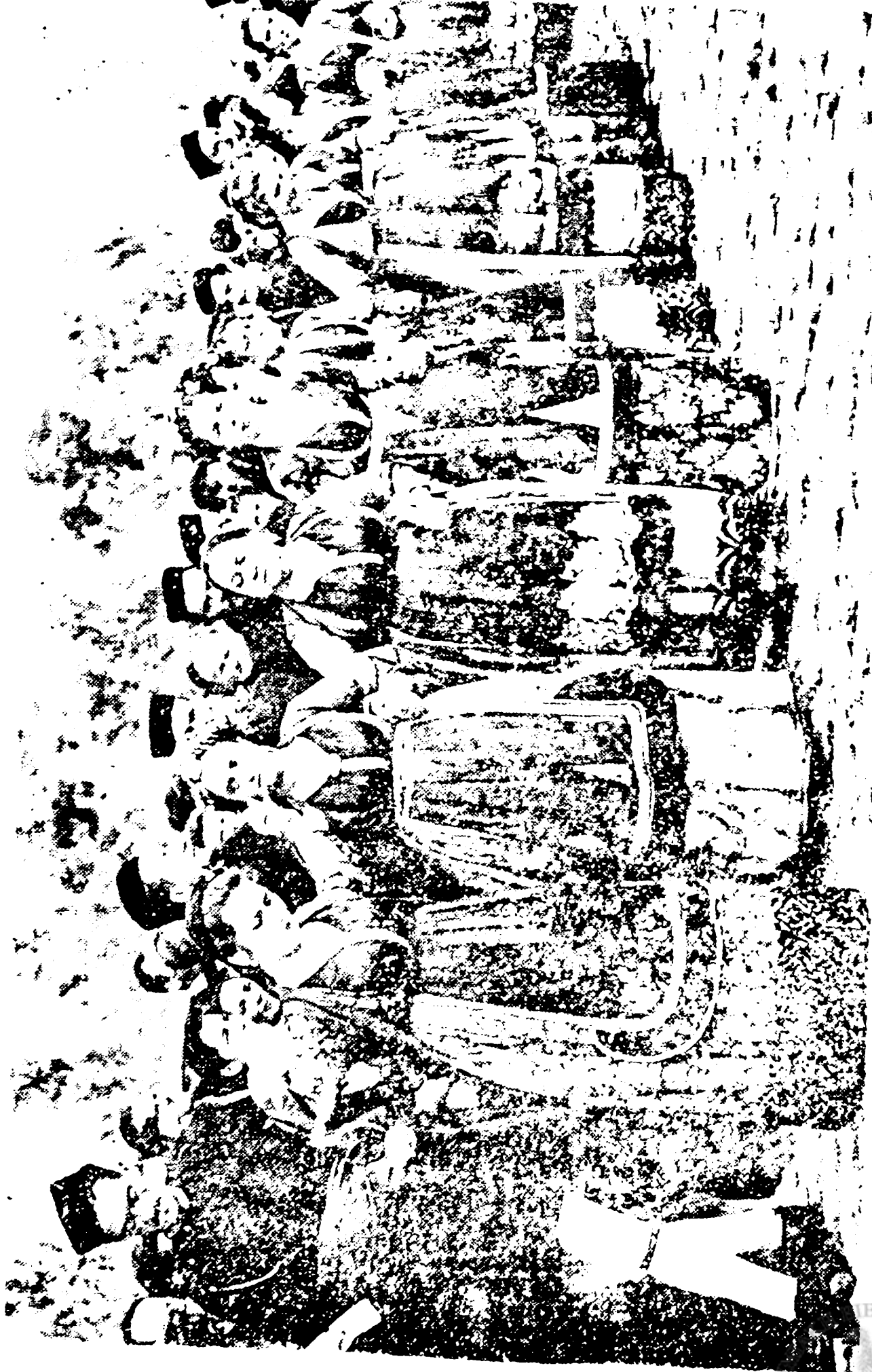
Παρασκευής που χτίστηκε από το Μιχαήλ Βοεβόδα το Θε. ρειανό «τῷ 1411 ἐπὶ τῆς βασιλείας Καρόλου τοῦ Δουκὸς Ἰωαννίνων».

Τὸ ὄνομα τῆς περιοχῆς εἶναι σλαβικὸ καὶ φανερώνει «ὑπερώρειαν» ἢ ὄρεινὴ χώρα, πού κεῖται ψηλά, εἶναι δὲ σύνθετο, ἀπὸ τὸ ζα (πρός, ἐπὶ καὶ ὀπισθεν) καὶ Γκόρι (βουνόν, ὄρος). Ἡ ἐγκατάσταση τῶν Σλάβων ἐδῶ, φανερώνεται ἀπὸ ὀνομασίες διαφόρων θέσεων, ὅπως Βίκος (Χάσμα), Γκορίλα (κατακαέν), Ἄρτσιστα (λακκότοπος) κλπ, ἀνδὲ παραδεχτοῦμε τὸ χρονικὸ τῆς Βοτσᾶς, πού λέγει ὅτι τῆ Μονῆ τῆς τὴν ἔχτισε περνώντας στὸ Ζαγόρι ὁ Κωνσταντῖνος Παγωνᾶτος (668 - 685) καὶ τὴν ἐπρικοδότησε μὲ τὴν ἐπικαρπία τῶν δυὸ χωριῶν μὲ τὰ σλαβικὰ ὀνόματα «Μπότσας καὶ Δελγίνας», πρέπει νὰ δεχτοῦμε πὼς οἱ Σλάβοι ἐγκαταστάθηκαν ἐδῶ στὶς ἀρχές τοῦ Ζ' αἰῶνα.

Πολυαριθμότερον ὑπῆρξεν τὸ Βλαχικὸ στοιχεῖο, τὸ ὁποῖο στὴν ἀρχὴ εἶχεν ἐπεκταθεῖ σὲ περισσότερα ἀπ' τὰ μισὰ τοῦ Ζαγοριοῦ χωριὰ (στὴν περιοδία τοῦ ὁ Λήκ μνημονεύει νὰ μιλοῦν βλάχικα, δώδεκα χωριὰ) ἢ ἐπικράτησός τους δὲ ἀποδεικνύεται ἀπὸ ὀνόματα θέσεων καὶ σὲ χωριὰ ἀκόμη πού μιλιέται ἀπόλυτα ἢ ἑλληνικῆ, ὅπως Σαποτσέλ (νερότοπος), Μπάϊα (θερμός), Βάλεα-Διμάρ (κοιλάδα μύλων), ἀπὸ διάφορα ἔνθιμα βλάχικα πού διασώζονται καὶ σὲ ἑλληνόφωνα χωριὰ, ὅπως τὸ ψυχοσάββατο πού ἀντὶ γιὰ κόλυβα μοιράζουν τυρὶ καὶ κρέας, εἶναι δὲ τοῦτο κατάλοιπο τῆς Ρωμαϊκῶν Rosalia (Σάββατο τ' Ἄρσαλιοῦ) τὸ λένε οἱ βλάχοι. Γρήγορα ὅμως ἐξελληνίστηκαν τοῦτοι, ἀπὸ τὸ γεγονὸς δὲ ὅτι δὲν συναντιῶνται τοπωνυμικὰ Ἄρβανίτικα, ἀποδεχόμεθα ὅτι στὴν περιοχή τοῦ Ζαγοριοῦ δὲν ἐγκαταστάθηκαν μόνιμα Ἄλβανοί, ἐκτὸς ἀπὸ κατακαιροὺς ἀσήμαντα τμήματα χωροφυλάκων.

Τοῦ Ζαγοριοῦ ἡ Ἱστορία ζωντανεύει ἀπὸ τὸ 1430 μ. χ. τότε πού οἱ Τοῦρκοι κατέλαβαν τὴν Ἠπειρο. Δέκα τέσσερα χωριὰ τοῦ βορειο-ἀνατολικοῦ Ζαγοριοῦ μὲ τὴ θεληματικὴ ὑποταγὴ τους στοὺς Τούρκους, κέρδισαν ἀπὸ τὸ Σουλ-

Μονοδέντρο Ζαγορίου : 'Η μεγαλοπρεπής χαράδρα του Βίκου

τάνο Μουράτ τόν Β' ειδικά προνόμια καί αὐτοδιοίκηση. Κι' ἀκολουθοῦν τὸ παράδειγμά τους τὰ χωριά τοῦ δυτικοῦ Ζαγορίου πού ἀπετέλεσαν ἔτσι αὐτόνομη περιοχή μέ ἔδρα τὸ Πάπιγγο, ὡς πού το δέκατον ἑβδομον αἰῶνα μ. Χ. ὀλάκερη ἡ περιοχή ἔγινε μιὰ αὐτοδιοικούμενη Ὅμοσπονδία, τὸ Βιλαέτι τοῦ Ζαγοριοῦ. Κυβερνάει ἐδῶ ὁ Γενικός Προεστός, ὁ Ζαγὸρ Κοτσάμπασης, ὁ Βεκύλης τοῦ Ζαγοριοῦ ὅπως τὸν ἔλεγαν, πού ἔμενε στὰ Γιάννινα καί ἐξελέγετο κάθε ἕξη μῆνες ἀπὸ τοὺς δυὸ Βεκύληδες τῆς κάθε Κοινότητος. Ὁ Βεκύλης συγκέντρωνε τὴ Νομοθετικὴ καί Δικαστικὴ ἐξουσία, ἀλλὰ καί τὴν ἐκτελεστικὴ μέ τὴν ἀρκετὴ στρατιωτικὴ δύναμη πού εἶχε στὴ διάθεσή του. Οἱ τουρκικὲς Ἀρχές ἦταν τελείως ξένες γιὰ τὴν περιοχή τούτη καί κανένας Τοῦρκος δέν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ πατήσῃ τὸ Ζαγόρι. Προνόμια, γιὰ τὰ ὁποῖα οἱ Ζαγορίσιοι κατέβαλαν μερικοὺς φόρους, πού διατηρήθηκαν αἰῶνες, πού περιορίστηκαν κάπως μετὰ τὴν ἀποστασία τοῦ Ἀλή πασᾶ τὸν ὁποῖον ὑπεστήριξαν οἱ Ζαγορίσιοι. Τὸ 1864, ὕστερα ἀπὸ ἓνα γενικὸ μέτρο τῆς Κυβέρνησης νὰ κάνει Ὑποδιοικήσεις σ' ὅλες τὶς περιοχὲς τῶν Γιαννίνων, ἔγινε στὸ Τσεπέλοβο Ὁθωμανικὴ Διοίκηση, ἡ ὁποία, μέ τὸ πρόσημα ὅτι στὸ Ζαγόρι ὑπῆρχε πνεῦμα ἀνταρσίας, διατηρήθηκε μόνιμη, ἐνῶ στὰ λοιπὰ μέρη καταργήθηκε ὕστερα ἀπὸ ἓνα χρόνο.

Ὁ Μουδούρης τώρα τοῦ Τσεπέλοβου, ἀφήρεσεν ἀπὸ τὸν Προεστὸ τοῦ Ζαγοριοῦ πού ἔμεινε στὰ Γιάννινα τὰ διαχειριστικὰ δικαιώματα. Τοῦρκοι δὲ εἰσπράκτορες γιὰ πρώτη φορὰ γύριζαν σ' ὅλη τὴν περιοχή τὴν ὁποία κατεπίεζαν γιὰ τὴν εἴσπραξη τῶν φόρων, ὡς πού ἀπὸ τὸ 1868 καταργήθηκαν ὀριστικὰ ὄλα τὰ προνόμια⁴ τοῦ Ζαγοριοῦ.

4. Σὲ κάθε ἀνάρρηση νέου Σουλτάνου, ἐπειδὴ πολλὲς φορὲς οἱ Διοικητὲς τῶν Γιαννίνων παραβίαζαν τὰ προνόμια, ἐξεδίδονταν καί νέα Χάτι (αὐτόγραφη Αὐτοκρατορικὴ διαταγή) μέ τὰ ὁποῖα γίνονταν ἡ ἐπικύρω-

Μὰ καὶ σ' ὄλα τὰ χρόνια αὐτὰ δὲν ἔλειψαν οἱ παραβάσεις τῶν προνομίων καὶ τὰ δεινὰ τοῦ Ζαγοριοῦ, τὸ ὁποῖο πολὺ δίκαια ὁ Ν. Τσιγαρᾶς θεωρεῖ στοὺς σκοτει-

ση τῶν προνομίων τοῦ Ζαγοριοῦ, καθὼς καὶ φερμάνια γιὰ τὸ σεβασμὸ ἀπὸ ὅλους τούτων. Τὰ προνόμια αὐτὰ (κοίτα) I: Λαμπρίδη, ὅπου πιὸ πάνω, τεῦχ. Β' σελ. 346. ἐξ. ἦταν τὰ παρακάτω:

«1) Ἀπονέμεται τῷ Ζαγορίῳ αὐτονομία καὶ αὐτοδιοίκησις ἕνεκα τῆς ἐξιδιασμένης αὐτοῦ πίστεως (Σαδικάτ) καὶ προθύμου πάντοτε πρὸς τὴν Αὐτοκρατορίαν ὑπηρεσίας (Χισμέτ).

2) Ἐλευθέρως τὰς θρησκευτικὰς αὐτοῦ τελετὰς καὶ ἀπεριορίστως ἀγέσθω, κροῦον καὶ κώδωνας καὶ πάντα ναὸν αὐτοῦ ἄνευ οὐδεμιᾶς διατυπώσεως ἀνακαινισάσθω.

3) Σεβασθήτωσαν οἱ ἐν Ἰωαννίνοις διοικηταί, Ἱεροδικαστὰς καὶ ἄρχιερεῖς τὰ δικαιώματα αὐτοῦ καὶ προστατευέτωσαν αὐτά.

4) Ὁ ἄρχιερεὺς ἐν περιοδείᾳ ὧν (Ντέβρι) ἢ ἐν Ἰωαννίνοις μὴ λαμβανέτω πλέον τῶν καθιερωμένων παρά τε τῶν χωρίων καὶ τῶν Μονῶν. Μὴ θεωρήτω δὲ καὶ περιοδεύων οὗτος μηδεμίαν τῶν χριστιανῶν διαφορὰν ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τοῦ Ἱερωτικοῦ προεστῶτος, μηδὲ προθέσεις ὑπὲρ τῶν τεθνεώτων ἐν Ἰωαννίνοις καὶ τοῖς χωρίοις Ζαγορισίων ζητήτω.

5) Ὁ Γενικὸς τοῦ Ζαγορίου προεστὸς τῇ συναινέσει πάντων καὶ κατὰ πᾶσαν ἐξαμηνίαν ἐκλεγέσθω, ἐν πάσῃ δὲ τοῦ λαοῦ δυσανασχετήσει ἀποβαλέσθω.

6) Διαμενέτω δ' οὕτως ἐν Ἰωαννίνοις καὶ ἐλευθέρως πᾶσαν διαφορὰν καὶ ὑπόθεσιν (Μασλάτ) τοῦ Ζαγορίου γενικὴν τε καὶ μερικὴν ἐπὶ τῇ βᾶσει τῶν ἀρχαίων τῆς αὐτοκρατορίας πρὸς αὐτὸ συμβάσεων (Σουρούτια) καὶ τῶν ὑποδεδειγμένων διατυπώσεων μετὰ τῶν ἐν Ἰωαννίνοις παρεπιδημούντων προκρίτων αὐτοῦ θεωρήτω.

7) Δικαιούσθω ἀποστέλλειν κλητῆρας (παλληκάρια) καὶ ἰδίας διαταγὰς, τὴν ὑπογραφήν αὐτοῦ φερούσας, ἐν πάσῃ τῆς διοικήσεως καὶ τῆς ἐπιστάσεως τοῦ Ζαγορίου ὑποθέσει.

8. Ὁ ἐναντιούμενος ταῖς ἀποφάσεσιν αὐτοῦ τιμωρεῖσθω.

9) Ἀπαγορευέσθω ἢ εἰς τὸ Ζαγόριον μετάβασις παντὸς ὀθωμανοῦ ὑπαλλήλου, Μπουμπασύρη π. χ. (ἀπεσταλμένου ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως) κ. λ. π. πλὴν τῶν τοῦ Ἱεροδικαστοῦ, δικαιουμένου ἀποστέλλειν τοιοῦτους (Ναίπην, Μευχζούρην) αὐτόσε πρὸς αὐτοψίαν φονευθέντος.

10) Πᾶσα τῆς διοικήσεως, τοῦ ἱεροῦ μεχκεμέ, τοῦ ἀρχιερέως καὶ οἰασδήποτε ἄλλης ἀρχῆς ἀπόφασις εἰς τὸ Ζαγόριον ἀναφερομένη ἀνακονούσθω τῷ γενικῷ αὐτοῦ προεστῶτι, ὑποχρεουμένῳ καὶ ἀναγκαζομένῳ ἐκτελεῖν αὐτήν».

νους εκείνους χρόνους «προπύργιο της χώρας τῶν θυσιῶν Ἑπείρου». Τόσο δὲ ἦταν ἀνεπτυγμένο τὸ πνεῦμα της λευτεριάς στὴν περιοχή τούτη, πὺ ἀληθινὸ εἶναι πῶς σὲ κάθε ἐπιβολὴ νέας φορολογίας ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ὅλες οἱ γύρω περιοχὲς περίμεναν «νὰ ἰδοῦν τί θὰ κάμη τὸ Ζαγόρι», πῶς δηλαδὴ θὰ ἀντιδράσει. Ἀγέρωχοι στάθηκαν οἱ Ζαγορίσιοι στὶς καταπιέσεις τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ν' ἀποσπάσει ἀπ' τὰ Ζαγοροχώρια πωλητήρια⁵ ἔγγραφα ὄλων τῶν λειβαδιῶν στὸ ὄνομα τοῦ γιοῦ του Σελήμ.

Ἔτσι τὸ Ζαγόρι μὲ τὴ διοικητικὴ καὶ θρησκευτικὴ του λευτεριά κατῶρθωσε στὰ σκοτεινὰ χρόνια της σκλαβιάς νὰ ζήσει μὲ ἰδιαίτερες συνθήκες, πὺ τοῦ ἐπέτρεψαν νὰ δημιουργήσει ἓνα δικό του χρῶμα μ' ἓνα ψηλὸ πνευματικὸ ἐπίπεδο. Μεγάλῃ ὑπῆρξεν ἡ ἔφεση τοῦ Ζαγοριοῦ στὰ Γράμματα. Οἱ περισσότεροὶ διαπρέψαντες ἀπόφοιτοὶ της Ζησιμαίας Σχολῆς ὑπῆρξαν Ζαγορίσιοι. Δὲν ὑπῆρξε Ἑλ-

5) Ὁ προεστὸς τοῦ Ζαγοριοῦ Ἀλέξης Νοῦτσος ἀντέδρασε σοβαρὰ στὰ σχέδια τοῦ Ἀλῆ, εἶναι δὲ ὁ μόνος πὺ τὸ 1815 ἀρνήθηκε νὰ ὑπογράψει τὰ πωλητήρια ἔγγραφα τῶν λειβαδιῶν, ἐνῶ ὅλοι σχεδὸν οἱ πρόκριτοὶ τῶν χωριῶν τὰ εἶχαν ὑπογράψει, ἀρνήθηκε δὲ ἀκόμη νὰ ἐπικυρώσει, ὡς Γενικὸς Προεστὸς τὴν πράξη αὐτὴ τῶν προκρίτων καὶ νὰ ἐπιβεβαιώσει τὶς ὑπογραφές τους. Ἀπ' τὸ Ἀργυρόκαστρον ὅπου ἐξωρίστηκε, διαμαρτύρονταν μὲ γράμματά του στοὺς ἐπίσημοι τοῦ καιροῦ, γιὰ σχεδιαζόμενῃ ἀπὸ τὸν Ἀλῆ ὑποδούλωση τοῦ Ζαγορίου, κ' ἔτσι γιὰ λίγο καιρὸ ἀπομακρύνθηκε ὁ μεγάλος αὐτὸς κίνδυνος. Ὁ Ἀλῆς μεταχειρίστηκε τὴν πανουργία γιὰ νὰ ἐπιτύχει τοὺς σκοποὺς του. Ἀφίνει ἀνείσπρακτους τοὺς φόρους, δανεῖζει τὶς Κοινότητες μὲ πρόσφορους ὄρους καὶ σκόπιμα ἀποφεύγει τὴν εἰσπραξὴ τῶν τόκων. Ἔτσι ἦλθε στιγμὴ πὺ μπρὸς στὰ δυσβάστακτα χρέη τους καὶ στὶς ἀξιώσεις τοῦ Ἀλῆ γιὰ τὴν ἐξόφλησή τους, οἱ κάτοικοι πρόθυμα ἀναζητοῦσαν ἀγοραστὲς τῶν κτημάτων τους. Μὰ ἀκολούθησεν ἡ προγραφή τοῦ Ἀλῆ καὶ ἡ καταστροφή του, ὁ δὲ Διοικητὴς τῶν Γιαννίνων (1825—1832) Μεχμέτ Ρεσίτ πασᾶς προκάλεσε Σουλτανικὴ διαταγὴ μὲ τὴν ὁποῖαν οἱ πιστωτὲς τῶν Κοινοτήτων τοῦ Ζαγοριοῦ θὰ ἐπαιρναν μετὰ ἀπὸ τρία χρόνια μόνον τὰ κεφάλαιά τους. (Κοίτα I. Λαμπρίδη, ὅπου πῶ πάνω, μέρος δεῦτερο σελ. 80).

ληνικὸ σκολειὸ στὴν Τουρκικὴ Αὐτοκρατορία καὶ σ' ὅλη τὴν Εὐρώπη, ποὺ νὰ μὴ δίδαξαν Ζαγορίσιοι διδάσκαλοι. Ἐκτὸς τῶν πρὸ τῆς Τουρκοκρατίας χρόνια ὡς τὰ τέλη τοῦ 18 αἰῶνα ὑπῆρχαν δημοτικὰ σκολειὰ σ' ὅλα τὰ Ζαγοροχώρια.

Ἐκτὸς τοῦ 1780 συνεστήθησαν Ἑλληνικὰ Σκολειὰ στὰ χωριά «Πάπιγγο, Τσεπέλοβο, Σκαμνέλι, Νεγάδες, Καπέσοβο, Κουκούλι» καὶ Λευτοκαρυὰ (Λιασκοβέτς). Ἐκτὸς τῶν ἀρχῶν τοῦ 19 αἰῶνα ἔγιναν Ἑλληνικὰ Σκολειὰ καὶ στὰ χωριά «Κάτω Σουδενά (1810), Μονοδέντρι (1811). Βραδέτο, Βίτσα, Ἄνω Σουδενά, Ἀρίστη (1825), Καλωτᾶ (1834), Πραγγάδες, Ἀσπράγγελοι, Δίλοφο, Ἐλαφότοπο, Γρεβενίτι (1852), Μακρῶνο, Δίκορφο, Δόλλιανη κ. ἄ. Στὸ Κουκούλι ὑπῆρξε Ἀνώτερη κεντρικὴ Σχολὴ (1820—1826), ποὺ ἔγινε μὲ ἐνέργειες τοῦ Μάνθου Οἰκονόμου, ὅπου δίδαξεν ὁ σοφὸς Ἀναστάσιος Σακελλάριος. Ἡ Σχολὴ αὐτὴ ἀπὸ τὸ 1825—1828 λειτούργησε στὸ Μονοδέντρι. Βραδύτερα τὸ 1834 ἰδρύθηκε πάλι ἴδια σχολὴ στὸ Κουκούλι, στὴν ὁποία ἀνέλαβε ὁ ἴδιος Διευθυντὴς, ἡ ὁποία γιὰ ἕξι μόνον μῆνες τῆς ἴδιας χρονιᾶς λειτούργησε στοὺς Νεγάδες.

Ἰδιαίτερη ὑπῆρξεν ἐπίσης ἡ μέριμνά τους στὴν πνευματικὴ καλλιέργεια τῆς γυναίκας.

Τὸ 1846 λειτουργεῖ στὸ Μονοδέντρι Παρθεναγωγεῖο, εἰς δὲ τὰ χωριά «Ἄνω καὶ κάτω Σουδενά, Ἀσπραγγελοῦς, Κήπους, Μονοδέντρι, Τσεπέλοβο, Σκαμνέλι, Βαβοῦσα, Λαῖστα, Γρεβενίτι κ. ἄ.» συνεστήθησαν καὶ λειτουργοῦσαν ἰδιαίτερα τῶν Θηλέων σκολειὰ, μάλιστα δὲ στὰ χωριά Μπούλτση, Τσεπέλοβο καὶ Σκαμνέλι, λειτουργοῦσαν καὶ Σκολειὰ Ὑφαντουργικῆς.

Ἡ πνευματικὴ ἀνθιστὴς ὑπῆρξε κυριώτερα καρπὸς τῆς

6. Ἐδῶ διδάσκονταν καὶ ἡ Μαθητικὴ Γεωγραφία.

7. Ὑπῆρχε στὸ Κουκούλι ἀξιόλογη βιβλιοθήκη καθὼς καὶ ὁ Μεγάλος Χάρτης τοῦ Ρήγα πρὶν ἀπὸ τὸ 1820.

Οίκονομίας του Ζαγοριού, του πλούτου, που δημιούργησε ό μισεμός των κατοίκων. Ἡ ξενητιά ὑπῆρξεν ἡ μοῖρα του, στήν ὁποία ἔσπρωχνε τὸ Ζαγορίσιο καί τὸ ἄγονο μέρος. Ἀπ' ὅλα τοῦτα τὰ χωριά ξεκινούσαν μέ τήν ἀλυγισιά του λιθαριοῦ καί τήν ξάστερη σκέψη χιλιάδες παιδιά που σκορπίζονταν στή Ρουμανία, στή Ρωσία, στή Βεσσαραβία, στήν Κωνσταντινούπολη καί ἄλλου, μέ μόνον ἐφόδιο τήν κάποια μόρφωσή τους, γιατί ὅπως πιό πάνω, τὰ χρόνια ἐκεῖνα οὔτε ἕνας ἀναλφάβητος δέν ὑπῆρχε στό Ζαγόρι, γιά ν' ἀρχίσουν ἀπό μιὰ ὁποιαδήποτε δουλειά, καί νά γίνουν γρήγορα ἔμποροι, βιοτέχνες καί πνευματικοί ἄρχοντες.

Στήν ξενητεία ζούσαν μέ τὸ ὄραμα τοῦ προγονικοῦ χώρου κι' ἔστελναν ἄφθονο τὸ χρήμα, που ἔστηνε παντοῦ πνευματικά φυτώρια, τὰ σκολειά, τίς γραφικές ἐκκλησιές μέ τὰ ἐπιβλητικά καμπαναριά, τίς ὁμορφες εἰκόνες, τοὺς μεγαλόπρεπους πολυέλαιους καί τοὺς κεντητοὺς ἐπιτάφιους, ὅλα ἔργα τέχνης καί δωρεές τους γιά νά χτίσουν ἀκόμη τὰ πολυόροφα σπίτια, τὰ λιθόκτιστα, μέ τήν ἰδιαίτερη ἀρχιτεκτονική τους καί τήν ἀρχοντιά τους, που σέ κάνουν νά πιστεύεις πῶς πραγματικά ἄνθισε ἐδῶ ἕνας ξεχωριστός πολιτισμός. Κι' ὅλα μέ τὸν τίμιο ἰδρώτα ἑνὸς ὑπομονετικοῦ κόσμου στό μαστίγωμα τῆς μπόρας καί τῆς τρικυμίας τῆς ζωῆς, που στήν ἐπιστροφή του στό χωριό φέρνει τὸν πόνο τῆς ξενητείας καί τὸ μόχθο του καί τήν ἀγάπη του φορτωμένη ἀπ' τήν πικρὴ θύμηση τῶν δικῶν του, που χάθηκαν στά χρόνια τοῦ μισεμοῦ του, καί τήν ἐπιθυμία νά ζωντανέψει ὅσα εἶδε κι' ἔμαθε στά ξένα. Κι' ἔρχεται ὁ καθένας πρωτοπόρος μέ μιὰ ζωντανὴ θέληση νά βοηθήσει στήν ἐκπολιτιστικὴ ἄνοδο τοῦ τόπου του καί τὰ μικρὰ σπίτια γκρεμίζονται καί στήνονται ἄλλα ψηλά κι' εὐρύχωρα μέ γραφικὲς αὐλές, κλιματαριές κι' ἀνθόκηπους καί φτιάχνονται γραφικὲς πλατεῖες μ' αἰωνόβια πλατάνια κι' ἀνηφορικοὶ λιθόκτιστοι πεντακάθαροι δρόμοι, ἕνα σύνολον εὐχάριστο καί μαγευτικό.

Χτίζονται και λειτουργοῦν παντοῦ σχολειά, πού διδάσκουν σοφοὶ διδάσκαλοι. Δημιουργοῦνται πολῦτιμες βιβλιοθήκες και ἡ παράδοση τῶν Γραμμάτων. Ἀνέσπερες διατηρήθηκαν ἐδῶ οἱ λαμπάδες τῶν αἰώνιων ἀληθειῶν στο ζωηρὸ φῶς τῶν ὁποίων ἀναβαν τὶς σβησμένες ψυχές τους οἱ σκλαβωμένοι Ἕλληνες κι' ἔνοιωσαν μέσα τους τ' ἀπελευθερωτικὰ ἐκεῖνα συναισθήματα, πού τους ὠδήγησαν στὴν ὀλοκλήρωσή τους και τὴν ἀνάταση. Τὸ κλασικὸ πνεῦμα διατηρεῖται ὀλοφώτεινο ἐδῶ και στο θαυμασμὸ τῶν ἀπογόνων γιὰ τους ἀθάνατους προγόνους χρωστιοῦνται τὰ μικρὰ ὀνόματα τῶν συγχρόνων πού κυριαρχοῦν στοὺς Ζαγορίσιους, ὀνόματα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας.

Ἐνας γαληνεμένος κόσμος ἔκλωθε ἐδῶ μὲ ὑπομονὴ τὸ νῆμα τῆς Ἱστορίας του, ἕνας κόσμος ποῦχε συναίσθηση τοῦ «εἶναι» του και βιάδιζε στο φῶς... τὸ πλούσιο πάντα φῶς.

Κι' εἶναι τὸ ὁμορφο Ζαγόρι ἡ πατρίδα τῶν Φιλικῶν Ἀλέξη Νούτσου, Κων[νου] Ράδου, Μάνθου Οἰκονόμου και Κοντοδήμου, ἡ πατρίδα τῶν Ἐθνικῶν Εὐεργετῶν ἀδελφῶν Ριζάρη, Πασχάλη και Παπάζογλου και τῶν σοφῶν διδασκάλων τοῦ Γένους Νεόφυτου Δούκα, Μεθόδιου Ἀνθρακῆτη, Ἀναστάσιου Σακελλάριου και Δόττου και τῶν Λογίων Σεμητέλου, Παρανίκα, Χασιώτη, Ἰωάννη Λαμπρίδη, Σάρρου, Τάγη, Κλωνάρη, Γ. Ἀθάνια και ἄλλων.

Ἐδῶ τὸ φυτώριο τῆς ἡπειρωτικῆς φιλικῆς ἐταιρίας μὲ ταμῖα τὸν ποιητῆ Ἰωάννη Βηλαρᾶ, πού πέθανε στο Τσεπέλοβο, ἐδῶ τὸ πνευματικὸ φυτώριο μὲ Παρθεναγωγεῖα Σχολαρχεῖα και φημισμένες Σχολές, μιὰ περιοχὴ τοῦ ἡπειρωτικοῦ χώρου ποῦδωκε τους περισσότερους δασκάλους και ἐπιστήμονες.

Νᾶναι καλοκαιριάτικο ἀπομεσήμερο και νὰ ὀδοιπορεῖς. Νὰ πλησιάζεις στο γραφικὸ Ζαγορίσιο χωριό, νὰ περνᾶς πεντακάθαρους πέτρινους δρόμους, νὰ διαβαίνεις κάτω ἀπὸ πανύψηλα σπίτια μὲ ξεβαμμένες αὐλές, μὲ σφαλιστὲς σιδερένιες ἢ ξύλινες σκαλιστὲς πόρτες, μὲ χορτα-

ριασμένα πεζούλια, νά γέρνουν τὰ δέντρα ἀπ' τοὺς κή-
πους πρὸς τὸ διαβάτη σὰν νὰ θέλουν νὰ χαιρετήσουν μ'
εὐγνωμοσύνη κάποιον, πού ἦλθε νὰ τὰ συντροφεύσει ἔστω
καί γιὰ λίγο, ν' ἀνακουφίζεσαι ἀπ' τὴ δροσιὰ τοῦ αἰωνό-
βιου πλάτανου στὸ μεσοχώρι καὶ ν' ἀναζητᾶς μὲ ἀγωνία
τὸν ἄνθρωπο, τὸν ὅποιον ἄνθρωπο, τὸν ἀδελφὸ ἐκεῖνο
πού θὰ μπορέσεις ν' ἀλλάξεις ἴμαξί του δυὸ λόγια. Νὰ
κροταλίζεις σιγὰ τὰ πόμολα στίς πόρτες, κι' ὕστερα πιὸ
δυνατὰ καὶ νὰ ψιθυρίζεις καὶ σὲ λίγο νὰ φωνάζεις μ' ὅλη
τὴ δύναμή σου «ἄνθρωπε Ζαγορίσιε μ' ἐκεῖνο τὸ παλιὸ
φωτοστέφανο σ' ἀναζητῶ μάταια». Καὶ νὰ σκούζει γύρω
ἢ ρεμματιά, καὶ νὰ δακρύζει ἢ κληματαριά καὶ νὰ γέρνουν
ταπεινώμενα τ' ἀγριόχορτα, καὶ νὰ θλίβονται ὄλα γιὰ νὰ
κρύψουν τὸ μεγάλο δρᾶμα τὸ τωρινό, τὸ βουβὸ κι' ἀνι-
στόρητο δρᾶμα τους. Παντοῦ ἡ ἐγκατάλειψη. Τοὺς τράβη-
ξε ὄλους ἡ μεγάλη Πολιτεία. Οἱ πόρτες τοῦ ἐξωτερικοῦ
ἔκλεισαν. Μόνον ἡ ἐκμετάλλευση τῶν δασῶν, πού μόλις
ἄρχισε, κρατᾶει τοὺς λίγους πού ἀπόμειναν. Τοὺς ἄλλους
τοὺς ρούφηξε ἡ πρωτεύουσα. Κι' ὄλα ἔρημα. Ἀρχοντικὰ
ἐγκαταλελειμμένα πού γέρνουν ἀπ' τὸ βάρος τοῦ χρόνου.
Ἡ μοναξιά περπατᾶει θλιμμένη. Τὸ γέλιο χάθηκε. Τὰ
σχολειὰ ἔκλεισαν γιὰτὶ δὲ μπόρεσαν νὰ συγκεντρώσουν
πάνω ἀπὸ δέκα μαθητὲς σ' ὄλες τίς τάξεις.

Τὸ Ζαγόρι εἶναι πιά ὁ μακρυνὸς ἀντίλαλος κάποιας
ἔνδοξης καὶ γαλήνιας ζωῆς. Τὸ Ζαγόρι ρήμαξε. Ν' ἀνα-
ζητᾶς τὸν ἄνθρωπο καὶ μετὰ ἀπὸ δυὸ ὧρες ν' ἄρχεται ἀπ'
τὰ χωράφια μιὰ γυναικούλα, νὰ τρέχεις πρόσχαρα νὰ τὴ
συναντήσης, νὰ τὴ ρωτᾶς γιὰ τοὺς ἄλλους τοῦ χωριοῦ
καὶ νὰ παίρνεις τὴν ἀπάντηση «σπίτια ὀγδόντα δυό, ψυ-
χὲς τριάντα ἑφτά».

Κι' εὐτυχῶς ἦρθαν οἱ σκηνῖτες, οἱ Σαρακατσαναῖοι
κι' ἐγκαταστάθηκαν σ' ὠρισμένα χωριά, σὲ παλιὰ ἀρχοντι-
κὰ, πού προσφέρονται ἐδῶ στὴν πιὸ μικρὴ ἀξία, κι'
ἀκούγεται κάποια φωνή, χωρὶς ὅμως νὰ πείθεσαι γιὰ
τὴν τέλεια ἀφομοίωση τούτων, λόγῳ τῆς νομαδικῆς

ζωής και τῶν διαφορετικῶν ἐθίμων τους, μὲ τοὺς λίγους ντόπιους.

Μὰ τὸ Ζαγόρι ἀξίζει μιὰν ἄλλη τύχη. Γιά τὴν ἱστορία του, τὸν πολιτισμό του, γιά τὴν προσφορά του στὸ πνεῦμα καὶ στὸ ἔθνος.

Δάση ἀπὸ ἔλατα, πεῦκα, ὄξυες κ. ἄ σ' ἑκατοντάδες χιλιάδες στρέμματα, δώρισε μ' ἀπλοχεριὰ ἢ φύση στὸ Ζαγόρι. Ἐνας πλοῦτος ποὺ αἰῶνες χάνεται. Γιατί λείπουν οἱ δρόμοι, ποὺ θὰ διευκόλυναν τὴ μεταφορὰ τῆς ξυλείας. Καὶ τὰ δέντρα σέπονται καὶ ὁ κόσμος μὲ τὴν ἀνεργία μαράζωνει καὶ τὰ χωριὰ ρημώνονται, κι' ἡ ξενητεία ἀρπάζει τὰ παλληκάρια καὶ ἔσοδα τεράστια χάνοντας καὶ πολῦτιμο συνάλλαγμα σκορπιέται γιά τὴν εἰσαγωγή κατώτερης ξυλείας. Καὶ διαθέτει τὸ Ζαγόρι γύρω στὶς 550.000 στρέμματα δασικῶν ἐκτάσεων, ποὺ μοιράζονται σὲ τρία δασικά συγκροτήματα α) Τύμφης (Γυφτόκαμπου), β) Ριζιανῶν (Κοζιακοῦ), γ) Βάρδα (Ἄνατ. Ζαγοριοῦ) ποὺ διαθέτουν μὲ μιὰ συστηματικὴ καλλιέργεια τὸ χρόνο 1) πάνω ἀπὸ 15.000 κ. μ. ξυλείας 2) πάνω ἀπὸ 2.000.000 ὄκ. ξυλάνθρακες καὶ 3) πάνω ἀπὸ 10.000.000 ὄκ. καυσόξυλα γιά ἐμπόριο, ξέχωρα ἀπὸ τὰ ἀπαιτούμενα γιά τὶς ἀνάγκες τῶν κατοίκων.

Ἐνας ἀνυπολόγιστος πλοῦτος, ποὺ τελευταία κίνησε ζωηρὰ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Ζαγορίσιων, οἱ ὅποιοι μὲ τὶς ἑνώσεις τους καὶ τοὺς Συνδέσμους τους ἄνοιξαν δασικούς δρόμους, οἱ ὅποιοι ἀπὸ τώρα ἔφεραν τὴν οἰκονομικὴ ἄνοδο τοῦ τόπου. Ἡ Κυβερνητικὴ μέριμνα ἐκδηλώνεται πιά μὲ τὴν κατασκευὴ δρόμων καὶ τὶς μεγάλες καὶ τόσο συμφέρουσες πιστοδοτήσεις, ποὺ συμβάλλουν στὴ γοργὴ ἐκμετάλλευση τοῦ δασικοῦ πλούτου, στὴν πάταξη τῆς ἀνεργίας, στὴν ἀνάσταση τοῦ Ζαγοριοῦ, ἀλλὰ καὶ γενικώτερα πολλὰ ἀναμένονται τὰ ὠφέλη τῆς ἐθνικῆς μας οἰκονομίας.

Χάρις ἀκόμη στὶς φυσικὲς του καλλονές τὸ Ζαγόρι εἶναι τὸ Τυρόλο τῆς Αὐστρίας, μεγάλα δὲ θὰ ἦταν τὰ ἔσο-

δα της περιοχής, αν με μιάν αξιοποίηση και προβολή προ-
σφέρονταν σά μαγευτικό θέρετρο σέ δσες άναζητουν τη
Νιρβάνα στη συγχορδία του βουνου, του πεύκου και του
Ελατου.

[The following text is extremely faint and illegible due to low contrast and noise. It appears to be a long paragraph or a list of items, but the characters cannot be accurately transcribed.]

Τ Ο Π Ω Γ Ω Ν Ε

Ἡ ἠπειρωτικὴ τούτη περιοχὴ εἶναι δεμένη μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ γιὰ νὰ ἔλθει σ' ἐπαφὴ ἡ ψυχὴ τοῦ ταξιδιώτη μὲ τὴν ψυχὴ τῆς, πρέπει νὰ ἐρευνηθοῦν ὄλα τ' ἀνθρώπινα ἐπιτεύγματα, ποὺ ταύτιζόμενα μὲ τὴν ἱστορικὴ πραγματικότητα πῆραν νόημα καὶ σκοπὸ. Πρέπει κανένας μὲ τὴ δύναμιν ποὺ δίνει ἡ ὄραση καὶ ἡ ἱστορικὴ συνείδηση νὰ συγγενέψει μὲ τὰ περασμένα, ποὺ ἔδωκαν στὸ χῶρο τοῦτο ὄνομα καὶ μνήμη.

Ἡ ὀνομασία τῆς περιοχῆς χρωστιέται σὲ Σλαβικὸ κύριο ὄνομα καὶ ὄχι τοπωνυμικὸ ποὺ ὑποστήριξεν ὁ Α. Πάλλης¹, μιανοῦ ἡγέτη «ἐπήλυδος»² Πωγῶνι, ὁ ὁποῖος ἐγκαταστάθηκεν ἐδῶ. Τὸ ὄνομα τοῦτο διατηρήθηκε καὶ ἀπὸ τοὺς Τούρκους κατακτητῆς «Ναχιγιέ Πωγῶνι», ἂν καὶ πολλοὶ ἀποδίνουν τὴν ὀνομασίαν τῆς περιοχῆς σὲ διάφορα ἄλλα αἴτια. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος δικαιολογεῖ τὸ ὄνομα τῆς «Πωγωνιανῆς»³ ἀπὸ μιὰ παλῆν ὀμώνυμην πολιτείαν, ποὺ ἦταν κοντὰ στὴν Ὀστανίτσα, τὴν ὁποία εἶχε θεμελιώσει ὁ Αὐτοκράτορας Ἰωάννης Παλαιολόγος. Εἶναι ὁμοίως γνωστὸ πῶς ὁ Αὐτοκράτορας τοῦτος κυβέρνησε

-
1. Α. Πάλλης, Ἰατροῦ: «Ἱστορία τῆς Ἠπείρου» 1858.
 2. Ι. Λαμπρίδης: «Ἠπειρωτ. Μελετήματα» τεῦχος 7 σελ. 16 ἐκδ 1889.
 3. Τὸ Πωγῶνι μετετράπηκε σὲ Πωγωνιανὴ ἀπ' τὴν τάση τῶν Ἀρχιερέων ἐξελληνισμοῦ τῶν ξένων ὀνομάτων.

μόλις τὸ 1341, ἐνῶ, ὅπως σώζεται ἀπὸ ἐπιγραφές, ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ στὴ Διπαλίτσα ὑπῆρχεν ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ ΙΓ' αἰῶνα⁴.

Ἄλλοι ἀποδίνουν τὸ ὄνομα σὲ ὁμώνυμη πολιτεία ποῦ ὑπῆρχε κοντὰ στὴ Διπαλίτσα, τὴν ὁποία μετὰ τὴν καταστολὴ τῆς στάσης τῆς Σικελίας περνώντας ἀπ' τὴν Ἡπειρο, θεμέλιωσεν ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πρωγωνάτος. Δὲν ἀπαντιέται ὅμως πολιτεία νᾶχει τὸ ἐπίθετο καὶ ὄχι τὸ ὄνομα τοῦ Αὐτοκράτορα.

Ὁ Rouqueville⁵ δικαιολογεῖ τὴν ὀνομασία ἀπ' τὴν ὁμώνυμη πόλη Πρωγωνιανή, κοντὰ στὰ ἐρείπια τῆς Βελᾶς, ποῦ ἦταν ἀφιερωμένη στὸ Δία, ὁ ὁποῖος ὠνομάζονταν καὶ Πρωγωνίτης (1).

Οἱ Κοινότητες τῆς περιοχῆς ἦταν χωρισμένες σὲ πατριές μ' ἓναν ἀρχηγὸ καὶ πολιοῦχον Ἄγιο. Μιὰ διαίρεση τὴν ὁποία ἀπ' τὰ μεσαιωνικὰ καὶ ἐπόμενα χρόνια μαρτυροῦν ἡ σωζόμενη παράδοση, οἱ ὀνομασίες διαφόρων χωριῶν Ποντικάταις, Βασιλάταις κ' ἄ, ὡς καὶ ἡ ὑπαρξὴ στὴν ἴδια κωμόπολη δυὸ καὶ τριῶν ἐκκλησιῶν στὴ μνήμη τοῦ ἴδιου Ἄγιου. Στὴ Ρουσιὰ ἡ ἐκκλησιὰ τοῦ Προφήτη Ἰλῖα ἀνήκε στὴν πατριὰ τῶν Καλουδαίων, τοῦ Ἄη Σπυρίδωνα στοὺς Χατζαίους, τοῦ Ἄη Παντελεήμονα στοὺς Καραγιανναίους καὶ τοῦ Ἄη Γιώργη στοὺς Μακραίους. Στὴν Πολίτσειανη στὶς ἀρχές τοῦ ΙΖ' αἰῶνα διακρίνονταν δέκα τρεῖς πατριές καὶ στὰ Φραστανά, νωρίτερα ἀπ' τὴν κατάχτηση καὶ ὡς τὸ 1585, τέσσαρες μεγάλες πατριές, τῶν Φραστανιωτῶν, Ζουπανιωτῶν, Καζατῶν καὶ Κρανιωτῶν.

Ὁ πατριαρχικὸς βίος συνετέλεσε πολὺ στὴ διατήρηση τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ ἐθνικοῦ αἰσθήματος τῶν κατοίκων, στὸ ρίζωμά τους μὲ τὸν προγονικὸ χῶρο καὶ στὴν ἀνθηρὴ οἰκονομία. Ἀκμάζει ἐδῶ τὸ ἐμπόριον ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ

4. I. Λαμπρίδη, ὅπου πρὸ πάνω σελ. 17.

5. Rouqueville: «Ταξίδι στὴν Ἑλλάδα».

ΙΓ' αιώνα. Ἐβδομαδιαῖες ἀγορῆς ἔχομε, στήν Πολίτσιανη κάθε Πέμπτη, στήν Καστάνιανη κάθε Τετάρτη καί στό Δελβινάκι κάθε Σάββατο. Ἐτήσιες ἀγορῆς γίνονταν στήν Πωγωνιανή καί πιό ὀνομαστή στή Διπολίτσα. Ἡ ἀγορά τούτη καθιερώθηκεν ἀπ' τόν Ἀντρόνικο τὸ νεώτερο τὸ 1335-1336 καί ἦταν ἓνα ἐμπορικοθρησκευτικὸ πανηγύρι πού γίνονταν κάθε Δεκαπενταύγουστο στή Μονή Μολουβδοσκέπαστου καί διαρκούσε γύρω στὸν ἓνα μῆνα. Τὸ πανηγύρι τοῦτο διατηρήθηκε ὡς τὸ 1792 πού ὁ Ἀλῆ Πασᾶς τὸ μετέφερε στὰ Γιάννινα, ὅπου στήν ἀρχὴ διατήρησε καί τὸ ὄνομα Πωγωνιανή. Στὸ πανηγύρι τοῦτο συναντιόνταν οἱ ντόπιοι ἔμποροι μὲ τοὺς συναδέλφους τους τῶν ἄλλων ἡπειρωτικῶν πόλεων καί τῆς Εὐρώπης, ἔτσι πού τὸ πνεῦμα ἀκονίζονταν, ὁ ξένος πολιτισμὸς ἔφερνε τὰ καλὰ του ἀποτελέσματα καί ὁ δρόμος τοῦ μισεμοῦ ξανοίγονταν ἐλπιδοφόρος.

«... Οἱ ἄνδρες τοῦ Δελβινακίου ἀποδημοῦσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὡς κηπουροὶ καί κρεοπῶλαι, ὅμως ἐμπορεύονται καί μηλωτὰς ἐν Ρωσίᾳ καί χρυσὴν κλωστήν ἐν Γερμανίᾳ διὰ τὴν κατασκευὴν κεντημάτων τῶν Ἀλβανικῶν, γράφει ὁ Λήκ. Κηπουροὶ καί κρεοπῶλες, ἀρτοποιοὶ καί παντοπῶλες, βαρελοποιοὶ, βυρσοδέψες καί κτηνοτρόφοι, οἱ Πωγωνίσιοι στήν ξενητεῖᾳ μὲ ὀλόρθη συνείδηση μάζεψαν μὲ ἰδρῶ τὸ χρῆμα, πού μὲ ἀπλοχεριὰ διέθεσαν γιὰ ἔργα εὐποιῆς στήν πατρίδα τους. Ὑψωσαν σχολεῖᾳ καί Ἐκκλησιῆς, διετήρησαν διαπρεπεῖς δασκάλους καί κληρικούς καί συγκρότησαν περίφημες βιβλιοθηκῆς. Τὰ σημερινὰ ἀρχιτεκτονικὰ καί πνευματικὰ κατάλοιπα μᾶς πείθουν γιὰ τὴν ὑψηλὴ ἀποστολὴ ἐκείνων, πού στό παρελθόν μ' ἀγάπη καί ὑπομονὴ μαστόρεψαν ἓνα γνήσιο καί ἰδιαίτερο πολιτισμό.

Ἀπ' τὴν Βλαχιά, δέκα τρεῖς ἔμποροι πολιτσιανῖτες ἔστειλαν στίς ἀρχῆς τοῦ ΙΕ' αἰῶνα 500 γρόσια γιὰ τὴν ἐκκλησιᾳ τῆς γέννησης τῆς Παναγιᾶς τοῦ χωριοῦ τους. Γιὰ τὸ σκολεῖδ τῆς Ὀστανίτσας ὁ Ἱερομόναχος Ἰωαννίκιος Παγούνης ἔδινε κάθε χρόνο 27 τάλ. Γιὰ τὸ σκολεῖδ

της Πολίτσιανης, όπου διδάσκονταν και η ύφαντική, ο Κυριακος 'Αλεξίου άφηκε 2.500 γρόσια. Στο Βασιλικό τον καιρό του 'Αη Κοσμᾶ δίδασκεν ο σοφός Ιερομόναχος Καραλής. 'Η Σαπική, τον καιρό του 'Αλη πασᾶ, ήταν ένα άληθινό πνευματικό Κέντρον, όπου μαζεύονταν μαθητές άπ' το Μπεράτι, Τεπελένι και Πολίτσιανη, με σοφούς διδασκάλους τον ήγούμενο Κωνσταντίο Βασιλειάδη, τον Ιερομόναχο 'Ιερεμία άπ' τή Μέγγουλη και τον Παπα Ζήση άπ' το Μπεράτι.

Στά 1816 λειτουργεί στο Δελβινάκι 'Ελληνική Σχολή όπου ως το 1825 δίδαξαν ο Κωνσταντίος Φλέντος ή Γιώνης Πτυχιούχος της Μεγάλης του Γένους Σχολής και ο Γ. Γαζής⁶ μαθητής στο Βουκουρέστι του Νεόφυτου Δούκα.

Στά 1827 ιδρύεται στη Βήσιανη 'Ελληνική Σχολή, όπου δίδαξαν ο Βασίλειος Παπα Τζιούμας, ο σοφός Γιάννης Μιρτύλος ή Γκούσης, ο Μανώλης Τζιόβας, ο Π. Οικονομίδης κ. ά. Στο Βασιλικό (Τσαραπλανά) λειτουργεί το 1860 'Ελληνική Σχολή. 'Επίσης λειτουργούν Παρθεναγωγεία στο Δελβινάκι, Βήσιανη, Βασιλικό και Πολίτσιανη.

'Αναπτύσσεται ένα πνευματικό φυτώριο, το οποίο δημιουργικά καλλιεργεί ο Μητροπολίτης της Δρυϊνούπολης Ματθαίος Πετρίδης. 'Ετσι το Πωγωνι μας δίνει τους Λόγιους Νεόφυτο, πρώην Δέρκων, τον 'Ηρακλή Βασιάδη, το φιλικό Νικόλα Κανούση, τον 'Ιερεμία άπ' το Δελβινάκι,

6. 'Ο Γ. Γαζής νωρίς μυήθηκε στη Φιλική 'Εταιρεία, υπήρξε δε Γραμματικός του Καραϊσκάκη. Το 1830 γύρισε στο Δελβινάκι όπου υπηρέτησεν ως Διδάσκαλος. Τιμώμενος για τή σοφία του άπ' τον 'Αρχιερέα Δρυϊνουπόλεως έλαβε τον τίτλο Γενικός Λογοθέτης Δρυϊνουπόλεως. Διωρίστηκε Σχολάρχης στο 'Αργυρόκαστρο, νωρίς όμως λόγω των τότε αντίξωων περιστάσεων γύρισε στη θέση του στο Δελβινάκι. Μαθητές του υπήρξαν ο Πέτρος Χρηστίδης Λιμποχοβινός και ο Λόγιος 'Ηρακλής Βασιάδης. 'Υπηρέτησε Γυμνασιάρχης στο Μεσολόγγι, όπου και πέθανε το 1854. 'Εργα του: «Τρόπαιον Δελβινακίου» 1833 «Βιογραφία Μάρκου Μπότσαρη και Καραϊσκάκη» 1828 κ. ά.

ἀπόφοιτο τῆς Ἀθωνιάδας Σχολῆς πού δίδαξε τὸ 1767 στὴν πρώτη περιοδεία τοῦ Ἑὶ Κοσμᾶ στὴ Δρόβιανη, τὸ Ν. Δεληγιάννη, Ἰωάννη Βούρη, Ἰωάννη Γαλάνη, Ἰωάννη Δάλλα, Χρῆστο Γ. Γαζῆ, Δ. Λάμπρο, Παναγ. Δορδούφη, Κ. Κυργιαζῆ, Ἄρ. Κόνδη, Δ. Δάλλα, Ἄρ. Ρούκη, Ἄθ. Οἰκονομίδη, Μάνθο καὶ Χρ. Καρακώνστα, Χρ. Δ. Ζωῖδη, Γ. Γκινόπουλο, Δ. Παπαδόπουλο, Ν. Νεάνθη, Β. Διαμαντόπουλο, Οἰκονόμο Παπαχαραλάμπους, Ματθαῖο Σπυρίδωνος, Ἄν. Οἰκονομίδη Ἱεροδιάκονα, λόγιο καὶ ἀντιπρόσωπο στὴν Πωγωνιανή τοῦ Ἀρχιερέα Δρυῖνουπόλεως καὶ Βελᾶς, Ι. Νικόπουλο, Δ. Δόκο, Β. Γεωργιάδη, Δ. Μιλετζανόπουλο, Εὐάγ. Παγούνη, Δημ. καὶ Χαρ. Ἑγουμενίδα, Β. Διαμαντόπουλο, Κωνῆνον Βοστινιώτη, Ζήση ἱερέα, φωτεινὸ Σχολάρχη πού ἐνενήντα χρονῶ ἀκολούθησε τὸν Ἑὶ Κοσμᾶ στὴν περιοδεία του στὴν παλιὰ Ἑπειρο καὶ πού μετέφρασε τὸ φιλοσοφικὸ σύγγραμμα τοῦ Λοκκίου, καὶ ἄλλους⁷.

Παράλληλα πρὸς τὴν ἐκπαίδευση ἡ ἐκκλησία διέσωσε τὸν πληθυσμὸ ἀπὸ τὸν ἐξισλαμισμό, κράτησεν ἀνέσπερη τὴν παράδοση καὶ τὴν ἐθνικὴ φλόγα καὶ διατήρησε ἱερὴ τὴν παρακαταθήκη τῶν ἀθανάτων ἰδεωδῶν στίς γενιές πού ἀκολουθοῦσαν.

Τὸ βόρειο διαμέρισμα καὶ τὸ ἀνατολικὸ Τμῆμα τοῦ νότιου διαμερίσματος, ξέχωρα ἀπὸ τὸ Δελβινάκι, Ζαράβινα, Γκούβερη καὶ Δολό, ὑπήγονταν στὴν Ἐπισκοπὴ Βελᾶς, ὅλα δὲ τὰ ἄλλα στὸ Μητροπολίτη Δρυῖνουπόλεως.

Ἄπὸ τίς ἀρχές τοῦ ΙΒ' αἰῶνα Ἀρχιεπισκοπικὸς ἦταν ὁ θρόνος τῆς Πωγωνιανῆς, πού ὑπήγετο στὸν Πατριάρχη τῆς Κωνσταντινούπολης, μὲ πρώτη του ἔδρα τὴ Σταυροπηγιακὴ Μονὴ τῆς Μολυβδοσκεπάστου⁸.

7. Π. Ἀραβαντινοῦ: «Λόγιοι τῆς Τουρκοκρατίας» 1960.

8. Μονὴ Μολυβδοσκεπάστου: περιβόητος ναὸς τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου, πού βρίσκεται στὴν ἀριστερὴ ὄχθη τοῦ ποταμοῦ Ἀώου, μιστὴ

Ἡ Ἀρχιεπισκοπὴ Πωγωνιανῆς ἀναφέρεται ἀνάμεσα στὶς ὀκτὼ Ἀρχιεπισκοπές τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου στὰ μέσα τοῦ ΙΣΤ αἰῶνα (1562). Τὸ Μάρτη τοῦ 1828 ἐνώθηκε μὲ τὴ Μητρόπολη Κορυτσᾶς ἀπ' τὴν ὁποία γρήγορα ἀποσπάστηκε γιὰ νὰ ἐνωθεῖ τὸ Μάη τοῦ 1834 μὲ τὴ Βελλᾶ μὲ

ῶρα πρὸ δῶ ἀπ' τὴ Διπαλίτσα. Ὅπως φανερώνεται ἀπὸ ἐπιγραφές καὶ ὅπως διασώζεται ἀπὸ τὴν παράδοση, ὁ ναὸς τοῦτος πρωτοχτίστηκε ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνο τὸν Πωγωνᾶτο (668–685). Μὲ τὸ διάβα τοῦ χρόνου κατέρρευσε καὶ ἀνοικοδομήθη ἀπ' τὸν Ἀντρόνικο Κομνηνὸ (1183–1185) καὶ τὸ Μεγάλου Δοῦκα τὸν Παλαιολόγο, ὅπως διασώζει ἡ ἐπιγραφή στὸν ἱερὸ Ναό: «Ἀνηγέρθη ἐκ βᾶθρων καὶ ἀνωκοδομήθη ὁ θεῖος καὶ πάνσεπτος οὔτος Ναὸς ὁ ἐπονομαζόμενος εἰς τὸ ὄνομα τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου τῆ συνδρομῆ καὶ ἐξόδων τοῦ αἰοδίου βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ Μπωγωνάτου, μετὰ δὲ χρόνους πολλοὺς ἐσαθρώθη παντελῶς καὶ ἀνακαίνισεν αὐτὸν ὁ Ἀνδρόνικος Κομνηνὸς καὶ Μέγας Δοῦξ ὁ Παλαιολόγος καὶ πάλιν ἦλθεν εἰς ἐσχάτον ἀφανισμὸν καὶ ἀνακαίνισαν καὶ ἐζωγράφισαν αὐτὸν οἱ τιμιώτατοι Μπωγωνιανῖται ἐν ἔτει 1522 μηνὶ Δεκεμβρίῳ ὅρα ὁ Θεὸς τίνος εἶν' ὁ κόπος».

Τὸ χτίσιμο τοῦ Ναοῦ τούτου ἀπὸ τὸν Πωγωνᾶτον ἡ παράδοση ἀποδίνει στὴ μετάνοια τούτου ἡ ὁποία ἀκολούθησε τὴν πρὸ κάτω ἀλαζονεία του. Ἦταν τὸν καιρὸ πού μὲ τὰ νικηφόρα στρατεύματά του γύρισε ἀπ' τὴ Σικελία καὶ στρατοπέδευσε στὸ χῶρο τοῦτον. Τὶς νίκες του αὐτὲς τὶς ἀπέδινε στὴ δική του δύναμη καὶ ὄχι στὴ θέληση τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος γιὰ νὰ τὸν κάνει νὰ μετανοήσῃ, ὅταν ἐβγαίνει ἀπ' τὸ λουτρὸ μετέβαλε τὸ πρόσωπό του εἰς Αἰθίοπα. Οἱ στρατιῶτες του τὴν ὥρα δὲν τὸν ἀναγνώριζαν καὶ τὸν ἐχλεύαζαν. Μπαίνει ὁ Αὐτοκράτορας πάλι στὸ λουτρὸ καὶ μὲ συγκίνηση καὶ δάκρυα ζητᾷ συγχώρεση ἀπ' τὸν Θεό, φωνάζοντας «Καθεῖλε δυνάστας ἀπὸ θρόνου καὶ ὕψωσε ταπεινούς». Ὁ Θεὸς τὸν συγχωρεῖ καὶ τὰ στρατεύματα τοῦ ἀπονέμουν βασιλικές τιμές. Ἀπὸ τὴν αἰτία αὐτὴ χτίζει τὸ μεγαλοπρεπὴ τοῦτο ναὸ τῆς Μολυβδοσκεπάστου (κοίτα: Ἀγγελικῆς Χατζημιχάλη, Ἡπειρ. Χρονικά 1940, σελ. 176–177).

Ἡ Μονὴ ἦταν πολὺ πλούσια, συντηροῦσε δὲ καὶ Ἐκπαιδευτήριον στὸ ὁποῖο ἀπὸ τὸ 1376 δίδασκαν οἱ μοναχοὶ ἀρχαίους Ἕλληνας συγγραφεῖς καὶ θρησκευτικά. Ἡ περιουσία τῆς ἦταν τεραστία. Εἶχεν ἀκίνητα ἀστικά, μετόχια καὶ πολλὰ δωρεὰς ἀπὸ ὁμογενεῖς τῆς Κωνσταντινούπολης, Ρουμανίας, Ρωσίας καὶ κυριώτερα τῆς Μολδοβλαχίας ὅπου γιὰ νὰ διασωθοῦν ἀπὸ τὴ μᾶστιγα τῶν Καραμουρατᾶτων (ἐξισλαμησθέντων Χριστιανῶν) εἶχαν ἐγκατασταθεῖ πολλοὶ Πωγωνῖσιοι πού εὐδοκίμοῦσαν (Π.

τὴν ὁποία ἀπετέλεσε τὴ Μητρόπολη Βελλᾶς καὶ Πωγωνιανῆς. Τὸ 1842 διαλύεται ἡ συνένωση τῶν ἐπαρχιῶν τούτων καὶ ἔτσι ἀποτελεῖ ἰδιαίτερη Ἀρχιεπισκοπὴ ὡς τὸ 1863 ποὺ διαλύθηκε καὶ συγχωνεύτηκε μὲ τὶς γειτονικὲς ἐπαρχίες Κορυτσᾶς καὶ Βελλᾶς. Τὸ Νοέμβρη τοῦ 1924 ὠρίστηκε ὅπως ἡ Ὑποδιοίκηση Πωγωνίου ἀποτελέσει τὴ Μητρόπολη «Δρυϊνουπόλεως καὶ Πωγωνιαννῆς» (Celzer Ungedr σελ. 630

Ἀραβαντινοῦ, Χρονογραφία τόμ. Β' σελ. 71).

Ἡ Μονὴ εἶχε πολὺτιμα βιβλία καὶ σπάνια χειρόγραφα, τὰ ὁποῖα ὁμως ἢ καταστράφηκαν ἀπὸ ἀδαεῖς ἢ, πρᾶγμα πῖο σωστό, πουλήθηκαν ἀπὸ ἱεροκαπήλους ποὺ λήστευαν τοὺς θησαυροὺς τῶν Ἑπειρωτικῶν μοναστηριῶν. Ἀπὸ τὸν τότε Μητροπολίτη τῶν Γιαννίνων Σπυρίδωνα Βλάχο, διεσώθηκε καὶ βρίσκεται σήμερα στὸ Μουσεῖο τῶν Γιαννίνων, πολὺτιμη ἀσημένια ἐπιχρυσωμένη στάχηση τοῦ πολὺ παλαιοῦ ἀπὸ μεμβρᾶνη Εὐαγγελίου τῆς Μολυβδοσκεπάστου. Στὸ κείμενο δὲν ἀναφέρεται ἡ χρονολογία ποὺ γράφτηκε «Ο ΚΩΔΙΞ ΜΟΛΥΒΔΟΣΚΕΠΑΣΤΟΥ» οὔτε κάποια σημεῖωση ὑπάρχει ἄλλοῦ. Τὸ πιθανώτερο νὰ γράφτηκε μετὰ τὸν Θ' αἰῶνα ἀπ' τὸν ὁποῖον ἄρχισεν ἡ χρῆσις τῆς μικρογράμματης γραφῆς καὶ νωρίτερα ἀπὸ τὸ ἔτος ΑΦΠΕ ποὺ γράφεται στὴ στάχηση. Ἔτσι πιστεύομε πὼς γράφτηκε γύρω στὸ ΙΒ' μὲ ΙΓ' αἰῶνα. Ἡ στάχηση φιλοτεχνήθηκε ἓνα καὶ περισσότερον αἰῶνα μετὰ τὸ 1453 εἶναι δὲ μιὰ συνένωση τῆς ἑπειρωτικῆς λαϊκῆς τέχνης μὲ τὴ Βυζαντινὴ. Εἰδικώτερα ἀνήκει στὰ κομψοτεχνήματα τῆς ἀργυροχοϊκῆς ἑπειρωτικῆς τέχνης. (Κοίτα: Ἀγγελικῆς Χατζημιχάλη, «ἡ στάχωση τοῦ Εὐαγγελίου Μολυβδοσκεπάστου», Ἑπειρ. Χρον. 1940, Ι. Θ. Κολιτσάρα «κῶδιξ Εὐαγγελίου Μολυβδοσκεπάστου» Η. Χ 1940, Ι. Λαμπρίδου «Ἑπειρωτικὰ Μελετήματα, Ἱερὰ ἐν Ἑπιείρῳ Σκηνώματα κλπ» 1888, καὶ «Πωγωνιακὰ» 1889, Νικ. Τσιγαρᾶ «Ἑπειρωτικὰ» εἰς Ἀττικὸν Ἡμερολόγιον Ἀσωπίου 1896 σελ. 311, Εὐαγγέλου Σαβράμη «χειρόγραφα τῆς βιβλιοθήκης Βησσάνης Πωγωνίου Ἑπετ. Βυζ. Σπουδῶν, 11, 1935 σελ. 295–305.

9. ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΙ ΠΩΓΩΝΙΑΝΗΣ:

Γαβριήλ. Νωρίτερα ἀπ' τὸν Ἀρσένιο (Κ. Σάθα βιογρ. σχεδ. περὶ Ἱερεμίου Β').

Ἀρσένιος. 1950.

Ἀνθιμος. Γενάρης 1620 (Νομ. Συναγ. σελ. 206–Σάθα Γ. 561.

Συμεών. παραιτήθηκε στὶς 28–2–1620. (Κωδ. Π. Ἀρχιεοφ. Β' 8–Κεραμέως Ἱερ. βιβλ. Δ' 8.

Σωφρόνιος. 1620–1643.

Γενική άποψις Ζίτσας

Ἰ Π ρ ὠ κ η Τέχνη

Ἡπειρωτ. Χρονικά Η' 141, 143,—Χρυσ. Ἱερ. συνταγμάτων σελ. 74). Ἡ Ἐπισκοπὴ Δρυϊνουπόλεως ὑπῆρξεν ἀπὸ τὶς ἀρχαιότερες τῆς Μητρόπολης τῆς Νικόπολης καὶ ἀπὸ τὸ 1285 τῆς Μητρόπολης τῶν Γιαννίνων, μὲ ἔδρα τῆς πιδ ὕστερα τὸ Ἀργυρόκαστρο. Τὸ 1813-1821 ἐνώθηκε προσωρινὰ μαζί τῆς ἡ Ἐπισκοπὴ Χειμάρρας καὶ Δελβίνου καὶ ὀριστικὰ ἀπ' τὸν Ἰούλιον τοῦ 1832. Σὲ Μητρόπολη τιμήθηκε τὸν Ἰούλιον τοῦ 1835. Στὴ Μητρόπολη Δρυϊνουπόλεως τὸ 1924 ὑπήχθη καὶ ἡ Ὑποδιοίκησις Πωγωνίου μὲ ἔδρα τὸ Δελβινάκι, ἔλαβε δὲ τὸ ὄνομα «Δρυϊνουπόλεως καὶ Πωγωνίου» τοῦ ἀρχιερέα τῆς φημιζομένου «ὑπερτίμου καὶ ἐξάρχου Βορείου Ἡπείρου». Τὸ Φλεβάρη τοῦ 1936 συγχωνεύθηκε μαζί τῆς ἡ Μητρόπολη Βελλᾶς καὶ Κόνιτσας, ἔτσι δὲ ἀποτελέστηκε ἡ Μητρόπολη «Δρυϊνουπόλεως καὶ Κόνιτσης»¹⁰.

Παρθένιος. 1643—1650 (Ν. Συναγ. 123 Σάθα Γ. 526).

Δανιήλ. 1650—1656 (Ν. Συναγ. 236 Σάθα Γ' 584).

Νεκτάριος. 1656.

Μανασῆς. 1667—1673 (Δελικάνη Γ' 181).

Μαλαχίου. 1673—(Κωδ. Κριτίου Α' 526).

Εὐθύμιος. (1. 3. 1702 ἕως 1730—Κωδ. Π. Ἀρχ. Γ' 74).

Ἀθανάσιος.

Νεόφυτος.

Παρθένιος. Ἐξελέγη τὸν Ἰούλιον τοῦ 1763 (Κωδ. Στ' 56).

Ἀυθιμος. (Κωδ. Ζ' 200).

Διονύσιος. 1797—1828.

Ἰωσήφ. 1834—1840.

Ἱερόθεος. 1840—1848.

Μελέτιος. Ἰούνης 1848 ἕως 16—7—1848.

Ἀγάπιος. 23—11—1848 ἕως 27—12—1850.

Νίκανδρος. 1850—1854.

Πανάρετος. 1854 ἕως 1863 πού διαλύθηκε ἡ ἐπαρχία Πωγωνιανῆς.

10. ΑΡΧΙΕΡΕΙΣ ΔΡΥΪΝΟΥΠΟΛΕΩΣ:

Ματθαῖος. 1517.

Μακάριος. 1565.

Νεκτάριος. —

Ἔτσι προσέκρουσαν στὸ βαθὺ θρησκευτικὸ αἶσθημα καὶ στὸ καλλιεργημένο πνεῦμα τῆς περιοχῆς, οἱ Ἄλβανοὶ ποὺ ἐγκαταστάθηκαν ἐδῶ πρὸ τοῦ 1339, ὅπως φανερῶνεται ἀπὸ τὰ διάφορα Ἄλβανικὰ τοπωνυμικά, Ρομπάταις (ρόμπα—ἔνδυμα), Δελβινάκι (ἀμπελότοπος), Σκίμπι—Κούκι (κόκκινος βράχος) καὶ ἄλλα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ χρονικὸ τοῦ Βασιλικοῦ. Δικαιολογεῖται λοιπὸν ὁ περιορισμένος ἐξισλαμισμὸς τῆς περιοχῆς, ἄξιος δὲ προσοχῆς εἶναι ὁ

Γαβριήλ. Καθαιρέθηκε ἐπὶ Ἱερεμία Β'.

Ἰάκωβος. 1587—1595.

Νεόφυτος. 1602—1610.

Ματθαῖος. 1614—1621.

Κάλλιστος. 1630—1636.

Γαβριήλ. 1637—1643.

Ραφαήλ. 1720.

Στέφανος. 1729—1732.

Νικόδημος. 1732.

Μητροφάνης. 1753—1787.

Γαβριήλ. 1787—1827.

Ἰωακείμ.—1827—1835.

Παΐσιος.—1835.

Νεόφυτος.—1835—1841.

Νικόδημος.—1841—1848.

Παντελεήμων.—1848—1867.

Ματθαῖος.—1867—1876.

Ἀνθιμος.—1876—1880.

Κλήμης.—1880—1888.

Κοσμᾶς.—1888—1892.

Κωνστάντιος.—1892—1894.

Γρηγόριος.—1894—1899.

Λουκάς.—1899—1909.

Βασίλειος.—1909—1936.

Δημήτριος.—1936—1958.

Χριστόφορος—1958.

Κοίτα καὶ Μητροπολίτη Σάρδεων Γερμανοῦ : «Ἐπισκοπικοὶ Κατάλογοι τῶν ἐν Ἠπείρῳ καὶ Ἄλβανίᾳ Ἐπαρχιῶν τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως» Ἠπειρ. Χρονικά 1937.

έξελληνισμός των Ἀλβανῶν, ὅπως τοῦ χωριοῦ Κουκλέσι τῆς Τσαρκοβίτσας πού ἐξελληνίστηκαν ἐξ' ὀλοκλήρου σέ σημεῖο πού ξέχασαν καί τήν πατρική τους γλῶσσα, τοῦ χωριοῦ Ζόριστας κ. ἄ. ¹¹.

Οἱ Ἀλβανοὶ φεουδάρχες πού γίνονταν ἀνεκτοὶ ἀπ' τὸ Βυζάντιον, ἔγιναν ἀληθινοὶ τύραννοι μετὰ τὴν Τουρκικὴ ἐπικράτηση. Τὸ Πωγῶνι στὰ σκοτεινὰ ἐκεῖνα χρόνια ὑπέστη πολλὰ δεινὰ. Γιὰ ν' ἀποφύγουν τὸν ἀτιμασμὸ καί τὶς κακοποιήσεις τῶν Ἀλβανῶν, οἱ χριστιανοὶ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ Καστάνιανη, ἐξαγόρασαν τὸ 1753 τὴν προστασία τοῦ Κούρτ Πασᾶ, μὲ ἐτήσια εἰσφορὰ τους 700 γρ. καί τοῦ Διοικητῆ τῶν Γιαννίνων Σουλεϊμάν Πασᾶ τοῦ Β' τὸ 1759 γιὰ νὰ ὑποκύψουν τὸ 1789 στὴν αὐθαίρετη προστασία τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, στὸν ὁποῖο κατέβαλαν ὑποχρεωτικὸ γεώμορο. Τὴν προστασία τοῦ Κούρτ Πασᾶ ἐξαγόρασε τὸ χωριὸ Ρουψιά μὲ ἐτήσια εἰσφορὰ 700 γρ. ὡς πού ὑπέκυψε κι' αὐτὸ στὴ βία τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ.

Τὸ Βασιλικὸ ἦταν κάτω ἀπ' τὴν προστασία τῶν Μπέηδων ἀπ' τὴν Πρεμετῆ, ἀπὸ δὲ τοῦ 1700 κάτω ἀπ' τὴν προστασία τοῦ Ἀλῆ Μπέη καί Φράσκαρη ἀπ' τὸ Ἀργυρόκαστρο, στοὺς ὁποίους κατέβαλαν 22,50% ἀπ' τὴ παραγωγὴ τῶν ἀμπελιῶν καί τὴ δεκάτη ἀπ' τὶς καστανιές. Ἡ Πολιτειαὴν γιὰ ν' ἀποφύγει τὴν τέλεια καταστροφή πούλησε ὅλη τὴν ἀκίνητη περιουσία τῆς στὸν Κούρτ Πασᾶ γιὰ τὸ ἀσήμαντο ποσὸ τῶν 12 γρ. Τὸ Λαχανόκαστρο, ἡ Διπαλίτσα, ἡ Ὄσανίτσα κ. ἄ περιῆλθαν ἀπ' τὸ 1735 μὲ τὴ βία στὴν ἰδιοκτησία τῶν Καραμουρατᾶτων.

Τὴν πιὸ σοβαρὴ διεκδίκηση τῆς ἀπληστίας τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ ἀπετέλεσε τὸ Δελβινάκι. Χρόνια μοχθοῦσε ν' ἀποσπάσει ἀπ' τοὺς Προκρίτους τὸ πωλητήριον ἔγγραφο. Ἀνάμεσα στοὺς δυὸ λόφους τῆς πόλης χτίζει μεγαλοπρεπέστατο Μέγαρο, ἀποτρέπεται δὲ νὰ ὑψώσει καί κάστρο, ἀπ'

11.—Ι. Λαμπρίδη: «Ἡπειρ. Μελετήματα» τεχν. Γ. σελ. 20.

τὴν κυρὰ Βασιλική. Ἀπ' τὸ παλάτι τοῦ ἀγναντεύει τὴν ὄμορφη γύρω περιοχὴ, τὴν ὁποία διεκδικεῖ μὲ δικαίωμα ὀλοκληρωτικῆς ἰδιοκτησίας. Ἡ ἀντίδραση τῶν Δελβινακιωτῶν ἔχει σὰν ἀποτέλεσμα τὸ κάψιμο δυὸ φορές τῆς πόλης, τὴ φυλάκιση καὶ δολοφονία πολλῶν κατοίκων, τὴν ἀπαγωγὴ κοριτσιῶν καὶ τὸ ἀτίμασμα γυναικῶν¹². Τὴν ἥρωϊκὴ ἄρνηση τῶν κατοίκων ἀκολουθᾷ ἡ ἐγκατάσταση στὸ Δελβινάκι Ἀλβανικῶν στιφῶν, ποὺ ἐπιφέρουν πολλές καταστροφές. Ὁ Ἀλῆ Πασᾶς ἀξιοῖ ἀπ' τοὺς Δελβινακιῶτες 140.000 γρ. καὶ ἐπειδὴ δὲν τοῦ τὰ ἔδωκαν, ἐγκαταστάθηκαν στὴν πόλη, ὅπως μᾶς λέει ὁ Holland, 3.000 Ἀλβανοὶ γιὰ τὴ συντήρηση τῶν ὁποίων χρειάζονται 80.000 γρ. τὸ χρόνο. Γιὰ νὰ τοὺς ἐκδικηθεῖ ὁ Ἀλῆς πασᾶς, σκέπτεται νὰ μεταφέρει τοὺς Δελβινακιῶτες στὸ χωριὸ Κουδέσι κοντὰ στὴν Αὐλῶνα καὶ νὰ φέρει ἀπ' ἐκεῖ στὸ Δελβινάκι τοὺς Τουρκαλβανούς. Οἱ κάτοικοι ὅμως ὑπομένουν καὶ ἀντιστέκονται. Ὄταν ὅμως 6.000 Τουρκαλβανοὶ στρατιῶτες παραμένουν στὸ Δελβινάκι πάνω ἀπὸ 15 μέρες καὶ καταστρέφουν τὰ πάντα, οἱ Δελβινακιῶτες τῆς Κωνσταντινούπολης διαμαρτύρονται ἔντονα στὸ Σουλτᾶνο. Ἀκολουθᾷ φερμάνι στὸν Ἀλῆ, χωρὶς ὅμως κανένα ἀποτέλεσμα. Ἡ ἥρωϊκὴ πόλις¹³ ὅμως κρατᾷ ὀλόρθη καὶ οἱ ἀγῶνες της γίνονται θρῦλος :

*«Ὁλαις αἱ χώραις καὶ χωριά, φοβερέμ' Ἀλῆ πασᾶ,
σὲ προσκυνοῦν ἀρένδη, Ἀλῆ πασᾶ καϋμένε.
Κι' ἓνα χωριὸ Πωγωνιανῆς, δὲν σὲ φοβεῖτ' ἀφένδη».*

Τὰ δεινὰ αὐτὰ ἐπέφεραν τὴν ἐρήμωση τῆς περιοχῆς, τὰ ὁποῖα δεινὰ ἐπαύξαινε ἡ θέση τοῦ Δελβινακιοῦ, ποὺ ἦταν σταυροδρόμι τῶν Γιαννίνων—Ἀργυρόκαστρο—Αὐ-

12.—Λαμπρίδη, ὅπου πρὸ πάνω. Ὁ Ν. Νταῆς κρεμιέται, ἡ γυναῖκα τοῦ Ν. Ντάλλα ἀτιμάζεται. Ὁ παπᾶ Ἐξαρχος ρίχνεται στὶς φυλακὲς καὶ πολλοὶ ἄλλοι.

13. Γ. Γαζῆ: «Τρόπαιον Δελβινακίου» Αἴγινα 1835.

λώνας και Τεπελενιού. Έβδομηντα οικογένειες έγκαταστάθηκαν στη Βεσσαραβία και πολλές άλλες στην Άλβανία, Κωνσταντινούπολη και Αίγυπτο. Με όλες όμως τις καταστροφές ή περιοχή συνέχισε την ιστορική πορεία της με τη βοήθεια και την αγάπη των ξενητεμένων παιδιών της και με την άνεστημένη ψυχή των ντόπιων, που έστησαν ακατάλυτο τρόπαιο λεβεντιάς και ήρωϊσμού, ως το 1913 που γλυκά χάραξε ή Λευτεριά...

Έχω τη γνώμη πως ή γνωριμιά της περιοχής πρέπει ν' αρχίσει απ' το χωριό Βασιλικό (Τσαραπλανά). Ξαφνικά θά βρεθείς σε μαγευτικά δάση καστανιας, μιās άτελεύτης καστανιας, που μέσα σ' ένα πράσινο πέλαγος τρελλοπαίζει με τη χειμωνιάτικη θύελλα, που στέκει όλόρθη στίς ριγηλές ριπές και δένει στο γαλήνιο φως των φαραγγιών τον άσπρο καρπό της, τον γεμάτο οικογενειακή θαλπωρή. Πιο κει τ' άμπέλια με τις γραφικές γιορτές του τρύγου που φουντώνουν περισσότερο στη Βήοιανη και το Δελβινάκι, τα περιβόλια με τα λίγα κηπουρικά και τ' άφθονα όπωροφόρα δέντρα, ένα χωριό πυργωμένο στα όχτακόσια περίπου μέτρα πάνω απ' τη θάλασσα, γεμάτο δροσερή αύρα, που πλούσια προσφέρεται για θέρετρο. Κι' οί άνθρωποι με άσυννέφιαστη σκέψη και με παθολογική αγάπη για τον προγονικό χώρο, να σου μιλάνε για τα περασμένα, που το χωριό τους ήταν ένα πολιτισμένο Κεφαλοχώρι, ένα βασιλικό χωριό—που δικαιολογεϊ και την όνομασία του—το Πωγωνιού. Να γυρίζουν με συγκίνηση στα τωρινά, να σου δείχνουν με δικαιολογημένη περηφάνεια το άρχοντικό προγονικό του Παναγιώτατου Οίκουμενικού Πατριάρχη της Κωνσταντινούπολης κ. Άθηνάγορα και να σ' άποδεικνύουν με τα λιγοστά τους έργα τη φλόγα τους να κρατήσουν άνόθευτη από ξένα στοιχεία τη σύνθεση των κατοίκων του χωριού.

Νᾶχεις τὴν τιμὴ καὶ τὴ χαρὰ νὰ συντροφεύεσαι στὴ λιγόμερη διαμονή σου ἀπ' τὸ σοφὸ Βασιλικιώτη Καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστήμιου Θεσσαλονίκης κ. Παναγ. Χρήστου, ποὺ πάντα περνάει τὶς θερινὲς διακοπές του ἐδῶ καὶ τὸ Μάνθο Σπύρου, τὸ χημικὸ καὶ ἀνεψιὸ τοῦ Πατριάρχου, ποὺ ἄφηκε τὴν ἐπιστημονικὴ του ἐξέλιξη γιὰ νὰ μὴν ἀποσπαστεῖ ἀπ' τὸ προγονικὸ χῶμα. Στὴν ἐξέλιξη τοῦ χωριοῦ πασχίζει σημαντικὰ ἡ ἀδελφότητα τοῦ χωριοῦ στὴν Ἀθήνα μὲ τὸν ἐξαίρετο πρόεδρό της κ. Σεχόπουλο. Ἔτσι οἱ ντόπιοι καὶ οἱ ξενητεμένοι σὲ μιὰ εἰλικρινῆ συνεργασία, νοιώθουν ἐντὸς τους τὸν ἴδιο παλμό, σὰν ἓναν αἰώνιο ἁρμονικὸ ρυθμὸ τῆς ἀρετῆς, ποῦναι παλμὸς κάθε Πωγωνίου καὶ γενικώτερα κάθε ἡπειρώτη.

Ἄριστερὰ τὸ χωριὸ Ρουσιά, ἡ πατρίδα τοῦ Μεγάλου Δεσπότη τῶν Γιαννίνων καὶ κατοπινοῦ Ἀρχιεπίσκοπου Ἀθηνῶν Σπυρίδωνα Βλάχου κι' ἐμπρὸς τὸ Κεφαλόβρυσσο, χωριὸ πολὺ πλούσιο, ποὺ στὴν πλειονότητά του κατοικεῖται ἀπὸ βλάχους. Νὰ φτάνεις στὸ Ὁραιόκαστρο (Λαχανόκαστρο), ἓνα γραφικώτατο χωριὸ ποὺ ὡς τὸ ΙΗ' αἰῶνα ἦταν μιὰ μεγάλη κωμόπολη, ὅπως μᾶς λέει ὁ Μελέτιος καὶ στὴ θέση του ἴσως νὰ βρίσκονταν ἡ ἀρχαία πόλη Στύμβαρσ. Καὶ νὰ βρίσκεσαι ξαφνικὰ στὴν ξακουστὴ Βήσιανη. Καταπράσινος καὶ πλατὺς κάμπος, γαληνεμένο περίγυρο, βαθίσκια πλατάνια, πράσινα βουνά μὲ γραφικὲς κορυφές καὶ πλούσια καὶ σημαντικὰ τὰ ἴχνη τῶν περασμένων. Δρόμοι καθαροί, πλακόστρωτη πλατεία, σπίτια διώροφα καὶ τριώροφα γύρω στὴν πλατεία καὶ στίς πλαγιές, μέγαρα παλιὰ ἐνὸς ἑλληνικοῦ σκολειοῦ καὶ Παρθεναγωγείου καὶ σκόρπια κατάλοιπα μιᾶς παληᾶς καὶ πλούσιας Βιβλιοθήκης. Χίλιες λίρες κόστισε τὸ Μέγαρο τοῦ Παρθεναγωγείου, τοῦ ὁποῦ ἡ λειτουργία στηρίζονταν σ' ἓνα κεφάλαιο 1.200 λιρῶν, κατατιθεμένου στὴν Ἐθνικὴ Τράπεζα καὶ στίς συνεισφορές τῶν Βησιανιωτῶν ἀρτοποιῶν τῆς Κωνσταντινούπολης ποῦδιναν μιὰ λίρα τὸ χρόνο. Τὸ γραφικὸ τοῦτο χωριὸ τοῦ Πωγωνίου, ἡ Βήσιανη, ὑπῆρξε κέντρο πνευματικὸ μὲ δια-

πρεπείς λόγιους, με ὁμορφα ἦθη καὶ ἔθιμα ποὺ κάνουν τοὺς Βησιανιώτες περήφανους γιὰ τὴν καταγωγή τους. Ξακουστή ὑπῆρξεν ἡ ὁμορφιά τῶν γυναικῶν τους ποὺ με τὸ κάλλος τῶν γυναικῶν τοῦ Δελβινακιοῦ ἔδιναν πάντα ξεχωριστὴ γοητεία στὸ Πωγωνί. Τὴν ὁμορφιά τῶν γυναικῶν τούτων πρόσεξαν καὶ οἱ Holland καὶ Leake «αἱ γυναῖκες τοῦ Δελβινακιοῦ ἔχουσιν ἐξάισιον καλλονὴν...», ὁ δὲ Λαμπρίδης¹⁴ γράφει: «... ἡ κανονικὴ ὁμῶς συμμετρία τοῦ θήλεος φύλου τοῦ Δελβινακίου οὐδαμοῦ ἴσως τῆς Εὐρώπης ὑπάρχει. Διὸ καὶ τὸ ἀληθέστατον λόγιον, «νύμφη ἀπὸ τὸ Δελβινάκι καὶ γαμβρὸς ἀπ' τ' Ἀργυροκάστρο». Ἰδιαιτέρη αἴγλη δίνει ἡ περιβολὴ τῶν γυναικῶν τὴν ὁποῖαν ἐξάγει καὶ ὁ Holland θεωρώντας τὴν ἀπλούστατη, καμωμένη ἀπὸ μάλινο πολύχρωμο ἐπιστήθιο, ὁμορφο ἐπιχιτώνιο ὡς τὰ γόνατα καὶ ἐπεξεργασμένες με φροντίδα καὶ τέχνη ποικίλες περικνημίδες.

Ἡ πρωτεύουσα τοῦ Πωγωνιοῦ, τὸ Δελβινάκι, μέσα σ' ἓνα πλούσιο φυσικὸ περιβάλλον, διασώζει τὴν ἀρρενωπὴ ὁμορφιά του, ὀλοφάνερα δὲ εἶναι τὰ σημάδια τῆς παληᾶς του ἀρχοντιᾶς καὶ ἀγνότητος. Ἡ περιοχὴ γύρω εἶναι δασωμένη καὶ τὰ πολλὰ πευκα λαίμαργα ρουφοῦν τὴ γαλήνη καὶ τὸ φῶς τοῦ πρωῖνου καὶ τοῦ ἡλιογέρματος. Διαβατάρης ἀπ' ἐδῶ ἔχεις τὴν αἴσθησι πῶς ὀδεύεις γοητευτικούς φθινοπωρινούς κήπους με τὴ βελούδινη δροσιὰ τοῦ ἀγέρα, με τὶς εὐεργετικὰς ἡλιαχτίδες, με τὴν ἡρεμία τοῦ τοπίου, κι' ἄς εἶσαι στὸ μεσοκαλόκαιρο. Τὸ Δελβινάκι ὑπῆρξε πολυάνθρωπο γράφει ὁ Leake,¹⁵ ὁ δὲ γιατρὸς Holland ἔγραφε πῶς ἀριθμοῦσε 3000 κατοίκους καὶ «εἶχεν οἰκίας εὐμαρεῖς καὶ καθαρωτάτας με καταπλήσσοσαν εὐταξίαν καὶ καθαριότητα». Στὸ κέντρο τῆς πόλης ἡ ἐκκλησιὰ τῆς Παναγιᾶς ποὺ χτίστηκε τὸ 1153 ὅπου κι' ὁ τάφος τοῦ Δε-

14. 1. Λαμπρίδης, ὅπου πρὸ πάνω, σελ. 22.

15. Leake, T. A'. Κεφ. 39.

σπότη Δρυϊνουπόλεως Βασιλείου. Καί γύρω ὄμορφα κτίρια σκολειῶν, γραφικά καμπαναριά, τὸ Γυμναστήριο, τὸ κεντρικὸ ρολοῖ κ.ἄ., ὅλα δωρεές τῶν ξενητεμένων παιδιῶν της.

Ἄπ' ἐδῶ νὰ ξεχύνεσαι σ' ὁποιαδήποτε γραφικὴ γωνιά τοῦ ὄμορφου Πωγωνιοῦ καὶ ὑποχρεωτικὰ νὰ σταματᾷς στὴν Πωγωνιανή, ποὺ στὰ Μητρῶα τῆς Πύλης ὠνομάζονταν Ἰσαῖμ Βελαέτ (χώρα τοῦ Ἰσαῖμ), τοῦ κατακτητῆ καὶ τοπόρχη της. Ἡ Πωγωνιανή ἀπ' τὶς ἀρχές τοῦ 15' αἰῶνα ὑπήγονταν στὴν ἡγεμονία τοῦ Μπερατιοῦ, ἀπὸ δὲ τὸ 1830 ἔγινε ἡ ἴδια ἔδρα τῆς Διοίκησης τῆς περιοχῆς, ἡ ὁποία ἐφ' ὀλοκλήρου κατοικοῦνταν ἀπὸ Ἑλληνας, ἐκτὸς ἀπ' τὴν Πωγωνιανή ὅπου ὑπῆρχαν καὶ λίγοι Τοῦρκοι.

Σήμερα ἡ Πωγωνιανή εἶναι μιὰ μικρὴ πολιτεία τυλιγμένη στὴν ἐξουσία τῆς σιωπῆς τοῦ παρελθόντος, μὲ μύρια προβλήματα καὶ μὲ μοναδική της ζωντάνια τὸ Γυμνάσιο ποὺ λειτουργεῖ ἀπὸ χρόνια καὶ κοντὰ, τόσο κοντὰ τὰ ἑλληνοαλβανικὰ σύνορα...

Στὴν περιοχή τοῦ Πωγωνιοῦ εἶναι ριζωμένος ἓνας κόσμος εὐγενικός, ἴσως μόνον ἀπ' ἐκεῖνα τὰ βαθειὰ καὶ πλατειὰ αἰσθήματα τῆς ἀγάπης. Ὁ φυσικὸς πλοῦτος εἶναι ἀνεκμετάλλευτος. Τὸ καλὸ κλίμα καὶ οἱ ἐξαισιες βροχοπτώσεις βοηθοῦν στὴν ἀνάπτυξη τῆς γεωργίας: Τὸ ἄγρο ἀπ' τὴ ληστρική καλλιέργεια ἔδαφος μὲ κατάλληλα λιπάσματα καὶ τὴν κατασκευὴ δεξαμενῆς θᾶδινε γρήγορα πλοῦσιο τοὺς καρπούς του, σὰν γῆ τῆς ἐπαγγελίας. Ὁ Μαρνίπ Κλεμπε¹⁶ εἰσηγεῖται τὴν ἔνωση τῶν μικρῶν ἰδιοκτησιῶν, ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ γίνῃ χρήση μηχανικῶν μέσων καλλιέργειας. Μὲ τὴ σπορὰ ψυχανθῶν γιὰ χορτονομὴ στὰ λειβά-

16. Ἡπειρωτικὴ Ἔστια, 1954 σελ. 707.

δια, τήν παραγωγή ζώων στίς όρεινές κοινότητες και τήν είσαγωγή Άλπεικών άγελάδων τό Πωγωνι θά γίνωνταν ένα γνήσιο Έλβετικό κομμάτι. Άφθονα φρούτα και ξηρούς καρπούς μπορεί νά δώσει ή γή του. Άλλά και τά δάση, ιδιαίτερα δέ τής βελανιδιάς, μέ κατάλληλη προσπάθεια θά μπορούσαν μέ τήν οίκοδομήσιμη ξυλεία, τά καυσόξυλα και τούς ξυλάνθρακες, νά γίνουν μιá ανεξάντλητη πηγή πλούτου, άρκει νά γίνει έντατική άναδάσωση τής περιοχής.

Μέ άγάπη, προγραμματισμούς και άμεση έκτέλεση ή Ιστορική και ήρωϊκή περιοχή του Πωγωνιου θ' άνασταίνονταν οίκονομικά και στά γύρω χωριά, που περπατάει ή έρημωση θά ζωντάνευεν ή πίστη μέ τό άχολόγημα του χαρούμενου τραγουδιου τής δουλειάς και τής εύδαιμονίας...

Μ Ο Ν Η Β Ε Λ Λ Α Σ

Ταξιδεύω μές τόν κόσμο τῆς σιωπῆς. Στίς ἠπειρωτικές βουνοκορφές, τίς πράσινες κοιλάδες καί στό γραφικό νησί τῶν Γιαννίνων ἡ ἀγωνιστική διάθεση τοῦ ἀδούλωτου πνεύματος ἔσπειρε δοξαστικά Μοναστήρια. Σ' αὐτά μέ τήν πίστη τῶν κληρικῶν ζωντάνευεν ἡ παράδοση καί μέ τή σοφία τους καλλιεργοῦνταν τὰ πιό ὑψηλά ἰδανικά. Ἡ ἐθνική ἀγωγή ἐδῶ ἦταν μιὰ ἔμπρακτη συμπεριφορά διδάσκονταν ἀπ' τήν πράξη καί μαθαίνονταν στήν πράξη. Τό ματωμένο ράσο ἀναπετάζονταν στίς κορυφές κραταιώνοντας καί διδάσκοντας, στή θυσία του δέ βιάζονταν τὰ φτερά τῆς Ἑλληνικῆς Δόξας.

Ἦταν κάποιοι καιροί, πού τὰ Μοναστήρια ἀχτινοβολοῦσαν τό ἀθάνατο ἑλληνικό φῶς πού τόπαιρναν μαζί τους οἱ Ἐθναπόστολοι τοῦ Βυζαντίου στίς ἐπικίνδυνες ἀποστολές τους καί τό μεταλαμπάδευαν στοὺς βάρβαρους, γιατί ἡ ἐκκλησία «ἐξηκολούθησε τό ἔργον τῶν στρατιωτῶν διὰ τῆς κτίσεως Μοναστηρίων, ἅτινα ἀπέβησαν ἀκροπόλεις τῆς ἐκκλησίας καί ἀφετηρία τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ ἐν ταῖς Σλαυϊκαῖς χώραις».

1. Γουσταίου Χέρτσμπεργ: «Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἀπό τῆς λήξεως τοῦ ἀρχαίου βίου μέχρι σήμερον» Τόμ. Α' σελ. 305 κ. ἔξ.

Οὐίλλιαμ Μίλλερ: «Ἡ Ἑλλάς ἐπὶ Ρωμαίων, Φράγκων καί Τούρκων».

Σπ. Λάμπρου: «Ν. Ἑλληνομνημῶν» τόμ. ΙΗ', τεῦχ. Α. Β. σελ. 193.

Κι' ἦταν κάποιοι ἄλλοι δύσκολοι καιροὶ ποῦ ἐδῶ συγκεντρώθηκαν καὶ διασώθηκαν τὰ κατάλοιπα μιᾶς παληᾶς δόξας ἑνὸς Ἐθνους ποῦ φώτισε τὴν ἀνθρωπότητα. Μὲ ὑπομονὴ οἱ μοναχοὶ «...συνήθριζον καὶ διὰ τῆς ἀντιγραφῆς διέσωζον τὰ παλαιὰ κείμενα, ἐσχόντων τὰς μόνας Βιβλιοθήκας, αἵτινες ὑπελείποντο κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν, γινομένων τῶν δημοσίων ἐγγράφων, τῶν Βασιλικῶν διατάξεων... καὶ ἐν γένει πάντων τῶν μνημείων τῆς ἱστορίας» γράφει ὁ Προτεστάντης συγγραφέας Moscheip.

Μεταβάλλονταν γενικώτερα οἱ ἱεροὶ τοῦτοι χῶροι σὲ πνευματικὲς ἐστίες, σὲ φωτεινὲς ἀκροπόλεις, στίς ἄτρωτες ἐπάλλξεις τῶν ὁποίων ἔσπαζαν κατὰ καιροῦς τ' ἄγρια κύματα τῶν βαρβάρων καὶ τῶν ἀλλόθρησκων.

Εὔρισκαν ἐδῶ παρηγοριὰ καὶ προστασία οἱ ταπεινοὶ καὶ διωγμένοι, γιατί «οἱ μοναχοὶ μετέβαλλον δάση καὶ πεδιάς εἰς ἀκμαζούσας ἀροσίμους γαίς, παρεῖχον ἄσυλον εἰς καταδιωκομένους καὶ καταθλιβομένους, ἐξηγουέμενον τὸ ἀγροῖκα πνεύματα κηρύττοντες τὸ Εὐσγγέλιον καὶ κατέθετον διὰ τῶν ἐκπαιδευτικῶν αὐτῶν καταστημάτων εἰς τὰς καρδίας τῆς νεολαίας τὰ σπέρματα τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς παιδείας'». Καὶ ξεκινούσαν ἀπ' ἐδῶ οἱ σοφοὶ διδάσκαλοι τοῦ Γένους κι' οἱ ἥρωες, ποῦ ὕφαναν τὴν ἐθνικὴν ἀξιοπρέπεια μὲ τὴν πέννα καὶ τὸ ξίφος.

Βαραίνει καὶ σήμερα ἡ σκιά τῶν ἱερῶν τούτων χώρων, στὴ βιβλικὴ γαλήνη τῶν ὁποίων πορευόμαστε. Γύρω τὸ πνεῦμα τῆς σιωπῆς πολιορκεῖ τὴν ἀνθρώπινη φύση καὶ τῆς δίνει τὴ δύναμη ν' ἀτενίσει ὀρθὰ τὴ ζωὴ. Ἡ σιωπὴ ποῦ κυριαρχεῖ ὀργώνει τὴ χαρὰ καὶ καλλιεργεῖ τὴν ψυχὴ μὲ ὑψηλὰ Ἰδανικά.

Μὲ αὐτοσυγκέντρωση, πορεύομαι μόνος γιὰ τὴ Μονὴ Βελλᾶς. Μέσα μου σβήνουν οἱ τυραννικοὶ ἄχοι τῆς πολιτείας καὶ μὲς τὸ λιγοθύμισμα τοῦ ἀνοιξιάτικου δειλινοῦ

2. «Σωτήρ». Θρησκευτ. Περιοδικό, Ἀθήνα, ἔτος Δ', 1881 σελ. 109.

νοιώθω νά με δροσίζει ή πνοή τής δημιουργίας καί του στοχασμοῦ. Είσπνέω βαθειά τήν εὐδαιμονία καί κρατῶ τήν καλωσύνη ἀνθοδέσμη στήν ἀγκαλιά μου.

Γλυκά ήχοῦν καμπάνες. Ἀντιλαλοῦν μελωδικές νότες τής ἑλληνικῆς πατρίδας καί ή εἰρηνοφόρα συμφωνία τής Ὁρθοδοξίας.

Βρισκόμαστε στή Βελλά. Στά Βυζαντινά χρόνια ήκμαζεν, ἐδῶ κοντά στο Μοναστήρι, ὅπου καί σώζονται τὰ ἐρείπια μέ τὸ ὄνομα «παλιοβελλά», μιὰ μεγάλη πολιτεία, ή Βελλά, πού ήταν ἔδρα τής Ἐπισκοπῆς. Στόν ἐνδέκατον αἰῶνα (11ον) ὑψώθηκν ἐδῶ τὸ Μοναστήρι πού πήρε τὸ ὄνομά του ἀπ' τή Βυζαντινή τούτη πολιτεία (Μονή Βελλάς) πού ἐπιβάλλεται πάντα μέ τήν περίφημη ὀρχιτεκτονική καί ἀγιογραφική του τέχνη. Ἐπίσημη μαρτυρία του ἔχουμε γύρω στόν δέκατον ἕκτον (16ον) αἰῶνα, ἀναμφισβήτητον ὁμως εἶναι πῶς τὸ Μοναστήρι τοῦτο ἔγινε ἔδρα τής Ἐπισκοπῆς Βελλάς καί μάλιστα τὸν καιρό, πού καταστράφηκν ή πολιτεία ὡς τὸ 1713 πού μεταφέρθηκν ή ἔδρα τής ἐπισκοπῆς στήν Κόνιτσα.

Τεράστια ὑπῆρξεν ή περιουσία τοῦ Μοναστηριοῦ ἐδῶ καί στή Ρουμανία. Μιὰ ἀνθηρῆ περιουσιακῆ κατάσταση ποῦγινε ή κυριώτερη αἰτία τής, κατὰ καιρούς, ἔνωσης τής Ἐπισκοπῆς μέ ἄλλες Μητροπόλεις καί τής κατάργησης ἀκόμα τής Ἐπισκοπικῆς ἔδρας· μιὰ περιουσία ποῦδῶκε ὅλες τίς πρῦποθέσεις νά γίνει τὸ Μοναστήρι τοῦτο ἕνα λαμπρὸ ἐκπαιδευτικὸ κέντρο μέ μιὰ ἄσβεστη παράδοση.

Μὰ ήρθαν οἱ πιέσεις καί οἱ αὐθαιρεσίες τοῦ Ἁλή πασᾶ. Οἱ μοναχοί τὸ 1817 ἀναγκάζονται νά καταφύγουν στήν Κέρκυρα. Ὁ τόπος ἐρημώνει. Οἱ καμπάνες σιγοῦν. Ἡ Ρουμανική Κυβέρνηση δεσμεύει τὸ 1860 ὅλη τήν περιουσία τοῦ Μοναστηριοῦ πού βρίσκονταν στή Ρουμανία καί ὅλα ἐδῶ γίνονται μιὰ ἀνάμνηση.

Ἔτσι ή Ἐπισκοπῆ Βελλάς γιά τήν ὁποία πιστεύεται³

3. Μητροπολίτη Σάρδεων Γερμανοῦ: «Ἐπαρχίαι Ἡπείρου καί Ἀλ-

ὅτι ἀντικατέστησε τὴν Ἐπισκοπὴν Φωτικῆς, ὑπαγόμενην στὴν ἀρχὴν στὴ Μητρόπολη Ναυπάκτου καὶ ἀργότερα, ἀπὸ τὸ 1285 στὴ Μητρόπολη Γιαννίνων, ἀρχίζει νὰ σβῆνει.

Μὰ τὸ σκοτάδι τῆς τυραννίας τοῦ Ἄλῃ πασα ἀρχίζει κάπως νὰ διαλύεται μετὰ τὸ θάνατό του. Ἡ ζωὴ ἐπανερχεται ἐδῶ καὶ τὸ Μοναστήρι ἀγωνίζεται νὰ ξαναβρεῖ τὸν παλῆό του παλμό.

Ἡ Ἐπισκοπὴ Βελλᾶς προάγεται τὸ 1833 σὲ Ἀρχιεπισκοπὴ,⁴ λίγος δὲ ἀργότερα τὸ 1842 συγχωνεύεται στὴ Μητρόπολη τῶν Γιαννίνων, ποῦ τώρα μνημονεύεται «Ἰωαννίνων καὶ Βελλᾶς». Ἡ συγχώνευση ὁμῶς τούτῃ ἀνακαλεῖται⁵ τὸ Μάη τοῦ 1863. Ἡ Βελλᾶ ἐπανερχεται στὴν προηγούμενη Ἐπισκοπικὴ τῆς τάξης, τὸ Μοναστήρι τῆς δὲ ἀπὸ Ἐνοριακὸ γίνεται Σταυροπηγιακὸ κάτω ἀπὸ τὰ Πατριαρχεῖα. Σύμφωνα μὲ τὸ ἄρθρο Β' τοῦ «Κανονισμοῦ περὶ ἐπιχορηγήσεων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου καὶ τῶν Ἀρχιερέων» ἀποφασίζεται ἀπ' τὴν Ἐθνοσυνέλευση ὅπως⁶ «ἡ Ἱερά Σύνοδος φροντίσῃ ἵνα προικίσῃ τὸν Οἰκουμενικὸν θρόνον πρὸς ἀξιοπρεπῆ διατήρησιν τοῦ Πατριάρχου ἐκ τῶν εἰσοδημάτων τῶν ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ Πωγωνιανῆς καὶ Βελλᾶς κειμένων Μοναστηρίων».⁷

Τὰ ἔσοδα τῆς Μονῆς μετὰ τὴν δέσμευσή της περιουσίας της στὸ Βουκουρέστι καὶ τὰ παραπάνω μέτρα εἶναι τόσο ἀσήμαντα ποῦ προκαλεῖται ἡ διαμαρτυρία τοῦ τότε Ἐπισκόπου⁸ τῆς καὶ τῶν προϋχόντων τῆς Βελλᾶς. Τὰ Πα-

βανίας» Ἡπειρ. χρονικά, ἔτος 1937 σελ. 19.

4. Π. Ἀραβαντινοῦ: «Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου» 1886, τ. Β, σ.30..

5. Μητροπολίτη Σάρδεων Γερμανοῦ: ὅπου πρὸς πάνω σελ. 25 κ. ἐξ.

6. Κων. Α. Φρόντζου: «Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Μονῆς Βελλᾶς». Ἡπειρωτ. Ἔστια,, 1954 σελ. 552.

7. Ἀφορᾶ τὶς Μονὲς Βελλᾶς, Γκούρας καὶ Μολυβδοσκέπαστου. Κοίτα καὶ Κων. Φρόντζου, ὅπου πρὸς πάνω.

8. Ἀρχιερεῖς Βελλᾶς:
Μανουήλ 1233

τριαρχεία, κάτω από την πίεση τούτων, κάνουν πάλι την Μονή ένοριακή στη δικαιοδοσία της 'Επισκοπής Βελλᾶς.

'Ερχεται τὸ ἔτος 1895 γιὰ ν' ἀποτελέσουν ἡ 'Επισκοπὴ Βελλᾶς καὶ ἡ 'Επισκοπὴ Κονίτισης τὴ Μητρόπολη «Βελλᾶς καὶ Κονίτισης» στὴν 77η σειρὰ μὲ ἔδρα τὴν Κόνιτσα καὶ μὲ δικαιοδοσία τῆς τὴν περιφέρεια τῆς Κόνιτσας καὶ ἄρκετὰ χωριὰ τῆς ἐπαρχίας Κουρέντων. Τὸ 1936 συγχωνεύεται ἡ Μητρόπολη τούτη μὲ τὴν «Δρυϊνουπόλεως καὶ Πωγωνιανῆς» σὲ μιά, μὲ τίτλο «Δρυϊνουπόλεως, Πωγωνιανῆς καὶ Κονίτισης» μὲ ἔδρα τὸ Δελβινάκι. Ὁ τίτλος τῆς Βελλᾶς ἀφαιρέθηκε γιὰτὶ τὸ Μοναστήρι τῆς καὶ τὰ γύρω του χωριὰ περιῆλθαν στὴ Μητρόπολη τῶν Γιαννίνων.

Οἱ προσπάθειες ὄλων τῶν ἐπισκόπων νὰ ζωντανέψουν στὰ τέλη τοῦ ΙΘ' αἰῶνα τὸ παλῆο πνευματικὸ Κέντρο Μοναστηριοῦ τούτου ἔμειναν χωρὶς ἀποτελέσματα. Ὅλα εἶχαν

'Αντώνιος	1565
Μανασσῆς	1604 (Κωδ. Π. 'Αρχ. Α' 21)
'Ιωάσαφ	1610 καὶ 1620
Σωφρόνιος	1621 (Κωδ. Π. 'Αρχ. Λ' 168)
Παρθένιος	1640 (Κωδ. Α' 375, 387)
Φιλάρετος	τέλη 13' αἰῶνα
Νικόλαος	1720
'Ιωαννίκιος	1722 (Κωδ. Κριτίου Β' 128)
Νικόδημος	1760 ('Ηπειρ. Χρον. Ε, 79)
Θεοδόσιος	1818 (Κωδ. Π. 'Αρχ. Θ' 391)
'Ιωσήφ	1822 (Κωδ. ΙΕ' 229)
Λεόντιος	1823
'Ιωσήφ, πάλι	1840
'Ιερόθεος	1840 (ΙΔ' 352)
Γερμανὸς	1863 (ΚΒ' 439)
Βασίλειος	1876 (ΖΖ' 175)
Κωνσ)ντῖνος	1899 Βελλᾶς καὶ Κονίτισης
Σπυρίδων Βλάχος	6-8-1906
Πανάρετος	1924
'Ιωάννης	1926, ὁ ὁποῖος τὸ Φ)ριον 1936 ὠνομάστηκε Μητροπολιτῆς «Δρυϊνουπόλεως καὶ Κονίτισης».

πέσει σ' έναν βαθύ λήθαργο. Χρειάζεται τόσο σθένος, πίστι
καί ύλικά μέσα για νά ξυπνήσεις τὸ παρελθόν.

Κι' ἦρθε τότε ἕνας ὄνειροπόλος ἠπειρώτης δεσπότης.
"Ὁ «Κονίσης» Σπυρίδωνας Βλάχος" βλέπει τὴν κατάντια
τοῦ τόπου. Θλίβεται μὲ τὴν ἀγραμματωσύνη τῶν περισσό-
τερων χωριῶν τῆς περιοχῆς του ποὺ τὰ κυβερνοῦν τὰ πάθη.
Πιστεύει πῶς ἡ Λευτεριά θὰ κερδηθεῖ μὲ τὴν καλλιέργεια
τοῦ πνεύματος. Ἀγωνίζεται σκληρὰ καί δύο χρόνια νωρί-
τερα ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἠπείρου, τὸ 1911 κατορ-
θώνει μὲ ἀπόφαση τῆς «Ἱερᾶς Συνόδου Πατριαρχείου Κων]
πόλεως» νά ἰδρύσει ἐδῶ τὸ Ἱεροδιδασκαλεῖο Βελλᾶς, μὲ
ἕναν κύκλο «τετραετοῦς φοιτήσεως» τοῦ ὁποῖου οἱ ἀπό-
φοιτοὶ θὰ διορίζονταν Δημοδιδάσκαλοι καί Ἱερεῖς. Κι' ἔρ-
χεται ἀργότερα τὸ Ἑλληνικὸ Κράτος στὸ ὁποῖο λειτουρ-
γοῦσαν Διδασκαλεῖα καί Ὑποδιδασκαλεῖα, νά ἐκτιμήσει
τὴ Σχολὴ τούτη καί μὲ Διάταγμά του τὸ 1916 ν' ἀναγνω-
ρίσει τοὺς ἀποφοίτους τῆς ὡς Δημοδιδασκάλους στοὺς ὁ-
ποῖους ἔδωκε καί τὸ δικαίωμα τῆς μετεκπαίδευσης.

Ἡ ἀγωνία, οἱ ὀραματισμοὶ καί ἡ ἐσωτερικὴ φλόγα τοῦ
Σπυρίδωνα Βλάχου⁹ φανερώνεται στὸ γράμμα ποὺ στίς
30 Νοέμβρη 1911 ἔστειλε ἀπὸ τὴν Κόνιτσα στὸν Πρόεδρο
τοῦ Ἠπειρωτικοῦ Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου στὴν Κων-
σταντινούπολη:

«...Ὁνειρόν μου ἦτο ἡ ἴδρυσις Σχολῆς, ἐξ' ἧς διαυ-
γοῦς πηγῆς νά λαμβάνω τοὺς μέλλοντας σθεναροὺς καί
ἐπιστήμονας συστηματικοὺς ἐργάτας τῆς ποθητῆς ἀνορθώ-
σεως, τοὺς Ἱερεῖς καί διδασκάλους τῆς ὑπαίθρου χώρας.
Κατὰ τὴν ἐμὴν ἀντίληψιν, ἂν ὁ ὑμέτερος Σύλλογος ἤθελεν
ἀναλάβῃ τὴν Σχολὴν ταύτην ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην αὐτοῦ προ-
στασίαν, ἤθελεν εὐεργετήσῃ τὴν ὑψίστη τῶν εὐεργεσιῶν
τὴν τάλαιναν αὐτὴν χώραν, ἣτις παρουσιάζει ἀλγεινὴν

9. Σπυρίδων Βλάχος: Μητροπολίτης Ἰωαννίνων καί Ἀρχιεπίσκοπος
Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος.

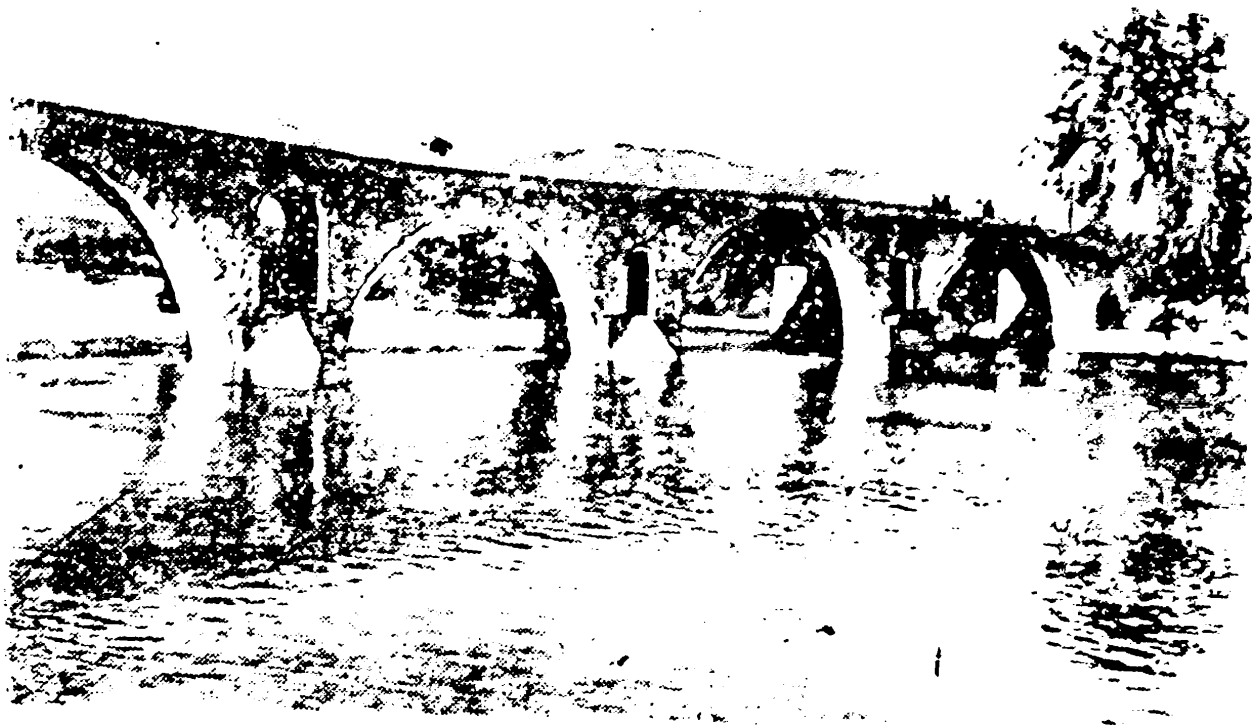
ὄψιν ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις, διότι τῆς τύχης τοῦ ἀγρότου ἠπειρώτου, οὐδεὶς δι' αὐτὸν ἐπόνεσεν, οὐδεὶς τῆς λύσεως τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου προβλήματος ἐπελάβετο... Ἡμεῖς νομίζομεν ὅτι ὁ μέλλον παρασχεῖν τῷ τῆς ὑπαίθρου Ἡπειροῦ πληθυσμῷ τὸν ἰκανὸν Διδάσκαλον καὶ ἐφημέριον, οὗτος θέλει παρασκευάσῃ ἀσφαλῶς τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ ἐλευθερίαν καὶ εὐτυχίαν...¹⁰».

Τὸ Ἱεροδιδασκαλεῖο Βελλᾶς εἶναι ἓνα φυτώριο ἀνθρώπων. Παιδάκια ὀρφανά, φτωχά, ἀπ' τὰ χωριά κι' ἀπὸ κεῖ τῆ μαρτυρικῆ Βόρειο Ἡπειρο βρίσκουν ἐδῶ στοργὴ καὶ οἰκογενειακὴ θαλπωρὴ. Οἱ ψυχῆς καλλιεργήθησαν μὲ ὑπομονὴ καὶ σπάρθηκαν μὲ τίς ψηλές ἔννοιες τῆς πατρίδας, τῆς θρησκείας, τῆς ἐλπίδος καὶ τῆς ἀγάπης. Τὸ πνεῦμα ὀξύνθηκε μὲ τὴν κλασικὴ μόρφωση κι' ἐτοιμάστηκε ὀρθολογιστικὰ νὰ πορευτεῖ στὰ πεπρωμένα τῆς φυλῆς. Ὀλάκερα σμῆνη ἀπὸ Ἱεροδιδασκάλους στέλνονταν ἀπ' ἐδῶ κατὰ καιροῦς στὴ Βόρειο Ἡπειρο. Γιὰ νὰ συμπαρασταθοῦν στοὺς βασανιζομένους Ἕλληνες καὶ νὰ κρατήσουν ἀδούλωτο τὸ πνεῦμα τους. Κι' ἄλλα πάλι σμῆνη πλαισίωσαν τὴν ὀρεινὴ καὶ παραμεθόριο Ἡπειρο. Γιὰ ν' ἀγωνιστοῦν μὲ τὴ φύση, τὴ φτώχεια καὶ τὴ στέρηση καὶ νὰ κρατήσουν ἄσβεστη τὴν πίστη καὶ τὸ Ἐθνικὸ φρόνιμα τῶν νευραλγικῶν τούτων σημείων τῆς πατρίδας. Δὲν ἔλειψαν ἀκόμη καὶ ἄλλοι ἀπόφοιτοὶ τοῦ πού ἀπὸ μιὰ δίψα γι' ἀνώτερη μόρφωση ἐφοίτησαν στὸ Πανεπιστήμιο, γιὰ νὰ διαπρέψουν ἀργότερα Ἐπιστήμονες σ' ὄλο τὸν Ἑλληνικὸ χῶρο, ἔτσι πού ἐτίμησαν τὸ Ἡπειρωτικὸν ὄνομα καὶ τὴ Σχολὴ τούτη.

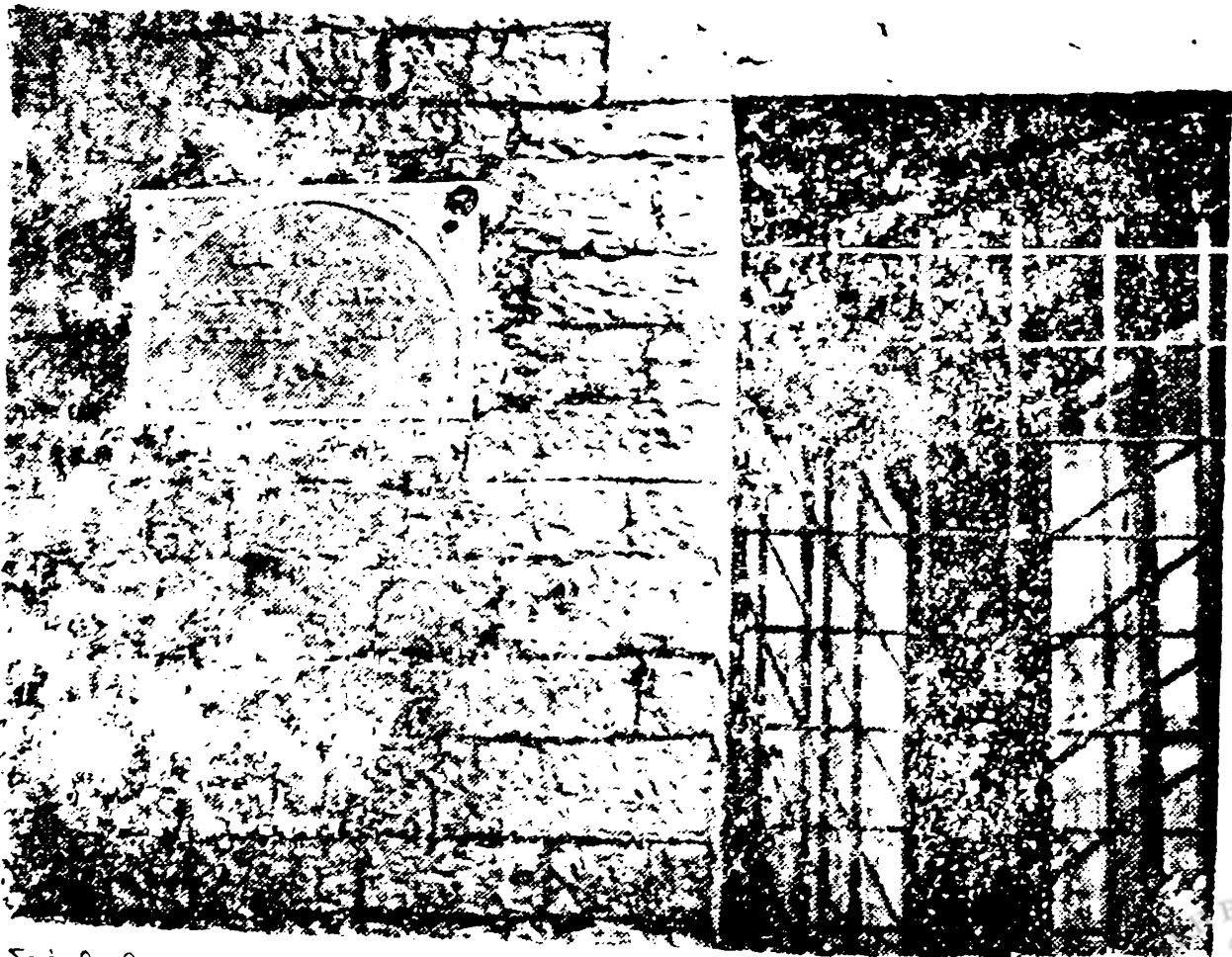
Σήμερα, κάτω ἀπ' τὴ στοργή, ἀγάπη καὶ φλόγα τοῦ Μητροπολίτη τῶν Γιαννίνων Σεραφεῖμ, συντελεῖται ἐδῶ ἔργο Μεγάλο. Ὁ δραστήριος τούτος Δεσπότης, στὰ λίγα

10. Β. Γ. Παπαγεωργίου: «Τὸ Ἱεροδιδασκαλεῖον Βελλᾶς» Ἡπειρ. Ἔστια 1959 σελ. 700 κ. ἔξ.

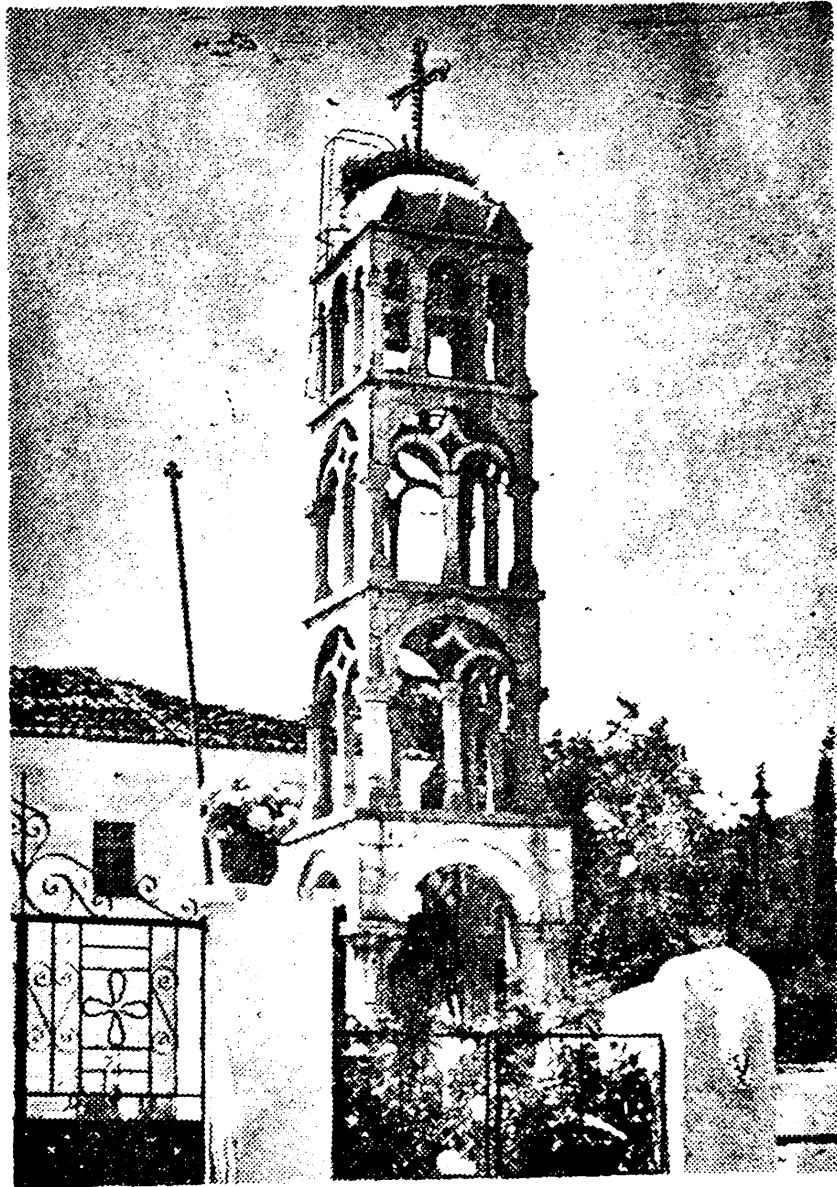

Τὸ θρυλικὸ Γεφύρι τῆς Ἄρτας

Στὸ θλιβερό τοῦτο δωμάτιο ξεψύχισε ὁ ποιητὴς Κώστας Κρυστάλλης (Ἄρτα)

Τὸ περίφημο κωδωνοστάσιο τῆς Φιλιππιάδας.

Οἱ φωτογραφίες εἶνε τοῦ γνωστοῦ Γιαννιώτη καλλιτέχνη
ΑΓΓΕΛΟΥ ΑΝΤ. ΚΑΛΟΓΕΡΙΔΗ

χρόνια τῆς ποιμαντορίας του, σύνδεσε τ' ὄνομα του τὸ Σεπτὸ μὲ ἔργα εὐποιίας κι' ἔκανε βίωμά του τὴν ἀνακούφιση τῆς Ἡπειρωτικῆς φτώχειας καὶ τὴν καλλιέργεια τοῦ πνεύματος τῶν παιδιῶν τῆς Ἡπείρου. Συνέδραμε σοβαρὰ τὴν ἀνέγερση σκολειῶν στὴν πόλη καὶ τὴ λειτουργία Οἰκοτροφείων καὶ τοῦ Γηροκομείου. Μετέχει σὲ κάθε ὑψηλόφρονη ἐκδήλωση καὶ συμπαραστέκεται μὲ ἀφοσίωση στὴν ἀνακούφιση τῶν ἀναξιοπαθούντων τῆς περιοχῆς. Ἀγωνίζεται νὰ λάμψει ἀπὸ τὸν τόπο τοῦτο τῶν Γραμμάτων καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, τὸ φῶς τῆς παληᾶς ἠπειρωτικῆς Δόξας. Καὶ παράλληλα ἔχει ἄγρυπνο τὸ πατρικό του βλέμμα στὴ Σχολὴ Βελλᾶς. Γιατὶ γνωρίζει πῶς ἐπιτελεῖται ἐδῶ ἔργον Ἐθνικό. Γιατὶ γνωρίζει πῶς ἐδῶ πλάθεται ἡ ψυχὴ τοῦ νέου ποὺ θὰ γίνῃ ἡ ἀγέρωχη καὶ ἀναοτημένη ψυχὴ τοῦ αὐριανοῦ Ἱερέα καὶ Δάσκαλου. Γιατὶ ἀκόμη γνωρίζει πῶς ἀπ' ἐδῶ ξεκινοῦν κάθε χρόνο οἱ φλογισμένοι Ἐθναπόστολοι, ἔτοιμοι πάντα γιὰ θυσίες.

Καὶ τὸ Ἱεροδιδασκαλεῖο Βελλᾶς πορεύεται αἰσιόδοξα στὴν Ἑλληνικὴ Ἱστορία μ' ἐκείνους τοὺς δοξαστικούς ὕμνους ποὺ εὐωδιάζουν τὸ ἀνοιξιᾶτικο δειλινὸ ποὺ ἐπισκεπτόμαστε.

Πορεύεται μὲ τίς χαρμόσυνες καμπάνες του ποὺ θυμίζουν, πῶς ὄσο στοὺς βράχους μας στήνονται σύμβολα Ἱερά, ὄσο στὴ γῆ μας φυτρώνει τὸ δέντρο τῆς λευτεριᾶς καὶ ὄσο στοὺς οὐρανοὺς μας γεννιέται τὸ θεῖο φῶς τῆς γαλήνης, γλυκειῆς, μελωδικῆς καὶ πανανθρώπινες θὰ σημαίνουν οἱ καμπάνες τῆς ὀρθοδοξίας καὶ τῆς Ἑλληνικῆς πατρίδας.

Z I T Σ A

Σαββατόβραδο βρεθήκαμε στη Ζίτσα μιά μικρή παρέα, με ζωηρή έπιθυμία, τὸ πρωῖνὸ τῆς Κυριακῆς νὰ φτάσουμε ψηλὰ στὸ Μοναστήρι τοῦ Προφήτη Ἴηλσα.

Εἶναι χαράματα κι' ἀνηφορίζομε. Διαβαίνουμε γραφικά, πέτρινα γκαλντερίμια, πεντακάθαρους δρόμους καὶ στενὰ μονοπάτια. Γνεύομε χαρούμενα στὰ λιθόχτιστα καὶ σκαλισμένα πολυώροφα σπίτια, στὰ τεχνικὰ πόμολα τῶν γραφικῶν ξύλινων θυρῶν καὶ χαϊδεύομε τὶς κληματαριές ποὺ ξεχύνονται πλούσια στοὺς τοίχους καὶ κρέμονται ὡς κάτω, στὸ δρόμο.

Περναῖμε τὴ «Λοῦτσα» πρὶν ἀκόμη ξεδουαλύνει τὸ σκοτάδι, κι' ἀνηφορίζομε.

Ἄσ οὐ γραφικὸς λοφίσκος τὰς ἐλκύει μαγευτικά. Περπατᾶμε ἀνάλαφροι καὶ σιωπηλοί, γιὰ νὰ μὴ ταραξώμε τὴν ἡσυχία τοῦ δάσους, ποὺ βρῖσκεται ἀκόμη στὴ νυχτερινή του νάρκη.

Ἄσ οὐρανὸς ἀρχίζει νὰ γαλακτώνει κι' ἓνα ἀέρινο φῶς γλυστράει στὰ φυλλώματα γεμάτο μυστικοπάθεια. Τὸ δάσος ἀνασαλεύει γλυκὰ καὶ στέλνει στὴν πρωῖνὴ γαλήνη τὸν ἀνάλαφρο ἀνασασμό. Ἄσ τὸς εὐωδιάζει ἀπ' τὰ ἀγριολούλουδα, ποὺ γέρνουν στὸ βάρος τους, στοὺς θάμνους, τ' ἀγριόχορτα καὶ τὰ ψηλὰ δέντρα. Ἄσ πρωῖνὴ μελωδία κυριαρχεῖ μὲ τὸ δροσερὸ ἀγέρα, ποὺ γεμίζει ἀπὸ φωτεινοὺς ἱριδισμοὺς, τὶς τρίλλες τῶν ἀηδονιῶν, τὸ τραγουδιστὸ ξύπνημα τῶν πουλιῶν. Τὸ πρωῖνὸ γαλάκτωμα

δίνει τή θέση του σέ ρόζ και κόκκινους χρωματισμούς, πού συντροφεύουν τ' άραχνοϋφαντα συννεφάκια στο ταξίδι τους στα ούράνια πλάτη.

Περπατοϋμε κάτω από μικρές άλλες πού σχηματίζουν σ' ώρισμένα μέρη τὰ ψηλά δέντρα κι' ακολουθεῖ ή γιορταστική συνοδία τοϋ όλοπράσινου τοπίου και της έωθινής μας χαράς.

Μιά εύαισθησία μᾶς πλημμυρίζει, ποϋναι και μιᾶ ἀληθινή ποίηση μέσ τήν εύδαιμονική τούτη στιγμή.

Λιγερόκορμα κυπαρίσσια αναπέμπουν τὸ δοξαστικό τους ὕμνο μέσ τὸ πρωῖνό.

Νοιώθουμε βαθειά ίκανοποίηση και γαλήνη σάν κυριαρχοϋμε τήν κορυφή τοϋ λόφου, σάν ἀτενίζομε μπροστά μας τὸ ιστορικό Μοναστήρι με τή λιθαρένια ψηλή μάντρα του και τὰ έξωτερικά αναπαυτικά πεζούλια του. Πυργωμένο σέ μιᾶ τόσο ξεχωριστά διαλεγμένη θέση δεσπόζει και έπιβάλλεται. Πάνω άπ' τήν είσοδό του μιᾶ λιθαρένια πινακίδα σέ πληροφορεῖ πὼς φιλοξενήθηκεν έδῶ στίς 12 και 13 Ὀκτώβρη τοϋ 1809 ὁ Λόρδος Βύρωνας, ὁ μεγάλος ποιητής πού ώνειρεύτηκε τήν ἀνάσταση τοϋ "Έθνους μας και θυσιάστηκε για τή μεγάλη τούτη ιδέα. Στο όνειρευτὸ τοϋτο περιβάλλον αναπαύτηκε ὁ λυρικός τραγουδιστής, μέθησε άπ' τήν ήπειρωτική φύση, ἀναστήθηκε ψυχικά άπ' τίς περιποιήσεις και άφηγήσεις τοϋ καλοϋ Ἡγουμένου Γρηγορίου, κι' έπαιξε με θέρμη τή λύρα του ποϋβγαλε τοϋς μελωδικούς εκείνους στίχους τοϋς αφιερωμένους στη Ζίτσα.

Σπρώχνομε τή μεγάλη πόρτα πού τρίζει λυπητερά σά νά θέλει νά φέρει τή θλίψη κάποιου μακρυνοϋ καιροϋ, και ἀντικρύζομε τὸ μικρὸ έκκλησάκι. Πάνω άπ' τήν πόρτα πού ὀδηγεῖ στο νάρθηκα μιᾶ μικρή έπιγραφή μᾶς φανερώνει πὼς ή Μονή «Ίστορήθη τῷ 1658 ἀρχιερατεύοντος τοϋ Μητροπολίτου Ἰωαννίνων Καλλινίκου μηνι Ὀκτωβρίῳ 1 ».

1. Χρ. Σούλη: «Έπιγραφαί και Ένθυμήσεις Ἡπειρωτικοί 1934», σελ. 90.

Τὸ βαθύτερον ὅμως σκύψιμο στὴν Ἱστορία, σὲ πείθει πὼς τὸ Μοναστήρι τοῦτο χτίστηκε πολὺ νωρίτερα. Γιατὶ ἔχομε στοιχεῖα² πὼς ἔντεκα χρόνια πρὶν, τὸ 1647 ὁ Ἀντρέας Λογοθέτης Βεσκάρης ἔχτισε στὸ Βουκουρέστι, γιὰ λογαριασμό τῆς Μονῆς τούτης, τὸ Μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Γιαννίου.

Στὸ μικρὸ ἐκκλησάκι ποὺ δὲν φανερῶνει κανένα ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον προσευχόμεστε καταναυχτικὰ μὲς τὸ πρῶνὸ ἀγιάζι κι ἀνάβομε εὐλαβικὰ ἀγιοκέρι. Κοντινὰ στὸ λουλουδόκηπο καὶ δεντρόκηπο πολλὰ ἐρείπια καὶ γραφικὸ κωδωνοστάσιο. Ἡ γαλήνη ἔχει λυτρώσει τὴν ψυχὴ μας καὶ σημαίνομε δυνατὰ, πανηγυρικὰ τὴν κμπάνα, ποὺ σκορπίζει τοὺς μελωδικούς της ἤχους ὀλόγυρα κι ὡς κάτω στὴ μικρὴ πολιτεία. Στὰ οὐράνια στέλνονται ἤχοι πρᾶοι, μελωδικοί, δοξαστικοί, ποὺ ἀνασταίνουν ἓνα εἰρηνικὸ καὶ ἐθνικὸ παρελθόν...

Ἄλλα ἀνασαλεύουν... Τὰ χαλάσματα τινάζουν τὴ σκόνη τῆς λησμονιάς. Τὸ Μοναστήρι μὲ τὴ σκέψη μας ζωντανεύει... Ἄργος ἐρνούνται οἱ σκιές τῶν φωτισμένων μοναχῶν ποῦδωκαν τὴ ζωὴ τους στὴ διακονία τῆς ιδέας καὶ τοῦ Ἔθνους. Ξαναζοῦν τὰ παιδιὰ ποὺ βαπτίστηκαν κάτω ἀπὸ τοὺς θόλους τούτους στὸ κλασσικὸ Ἑλληνικὸ φῶς, ἐκεῖνα ποῦγιναν ἀργότερα οἱ ἀρματωλοὶ καὶ οἱ εὐεργέτες.

Ὁ ἱερός τοῦτος τόπος ζωντανεύει μὲ ὅλη ἐκείνη τὴν πνευματικὴ ἀχτινοβολία, ἀπ' τὴν πνευματικὴ Ἑστία τοῦ Μοναστηρίου, ποὺ στὰ παλιὰ χρόνια εἶχε συντελέσει «εἰς τὴν ἀνύψωσιν τοῦ ἐθνικοῦ αἰσθήματος καὶ τὴν κραταίωσιν τῆς ὀρθοδοξίας»³.

Ἄλλα ὅμως ὑπόκεινται στὸ νόμο τῆς φθορᾶς. Βαρειές οἱ οἰκονομικὲς ὑποχρεώσεις τοῦ Μοναστηριοῦ. Οἱ Τοῦρκοι

2. Λαμπρίδη : «Ἡπειρ. Μελετήματα, Ἱερά ἐν Ἡπείρῳ σκηνώματα», σελ. 36.

Ἑμμ. Γεωργιάδου : «Ζίτσα» Ἀθ. 1889, σελ. 27.

Ἄμ. Παπασταύρου : «Ζίτσα» Ἀθ. 1895, σελ. 24.

3. Ι. Λαμπρίδη : «Ἡπ. Μελετήματα» τεῦχος 3ον. 1888.

ήγεμόνες και ή Μητρόπολη τών Γιαννίνων ζητούν τὰ ἔσοδά τους. Οί ήγούμενοι καλοπαιρνοῦν κολί ξεοδεύουν. Πιστωτές τής Μονής ἔμφανίζονται και ἀλλόθρησκοι, πού πασχίζουν ἔτσι νά πάρουν στήν κατοχή τους τή μεγάλη περιουσία τοῦ Μοναστηριοῦ στή Ρουμανία. Στίς ἀρχές τοῦ ΙΗ' αἰώνα τὰ χρέη του ἦταν τεράστια «διὰ ραθυμίαν και ἀμέλειαν τών ἐν αὐτῷ κατὰ καιρούς ήγουμενευόντων χρέεσι βαρυτάτοις ὑπεπτώκει και ἀνοικονομητόις», γράφει σχετικό Πατριαρχικό σιγγίλιο τής ἐποχῆς.

Στήν Οὐγγροβλαχιά εἶναι Μητροπολίτης ὁ Δοσίθεος Φιλίτης. Γνώριμος στόν τόπο τοῦτο ν' ἀγωνίζεται ν' ἀναστήσει τὸ Μοναστήρι και νά τοῦ δώσει τήν περασμένη αἶγλη του. Συνεννοεῖται μέ τὸ Μητροπολίτη τών Γιαννίνων και τὸν Κωνιτῖνο Μπαλανίδη κι' ἐκδίδεται ' μέ τίς ἐνέργειές τους τὸ Πατριαρχικό σιγγίλιο τοῦ Πατριάρχη τής Πόλης Γρηγορίου τοῦ Ε'.

Μέ τὸ σιγγίλιο τοῦτο τὸ Μοναστήρι γίνεται κτῆμα τής Μπαλάνιας Σχολῆς τών Γιαννίνων. Ἡ Σχολή τούτη ἀναλαμβάνει ὅλα τὰ χρέη τής Μονῆς, ἀρκεῖ αὐτή νά δίνει στή σχολή τὰ ἐτήσια ἀποθεματικά τής: «ἵνα τὰ περιττεύοντα τών ἀπαραιτήτων ἐξόδων τοῦ Μοναστηρίου και τοῦ Μετοχίου αὐτοῦ, δίδοσθαι εἰς τήν Σχολήν πρὸς μισθὸν διδασκάλου και εἰς τροφὰς και ἐνδυμασίας δέκα μαθητῶν». Ὁ τότε ήγούμενος Γαβριήλ, ὁ ἴδιος πού φιλοξένησε τὸ Λόρδο Βύρωνα, ἀντιδρᾶ. Δέν ἔμφανίζει στόν ἐτήσιο λογαριασμό, ποτέ περισσεύματα γιά τή Σχολή. Φροντίζει μυστικά γιά τήν ἀνεξαρτοποίηση τοῦ Μοναστηριοῦ και τή βοήθεια τοῦ Ἄλῆ πασᾶ και τοῦ Μητροπολίτη τών Γιαννίνων Ἱερόθεου τήν ἐπιτυχάνει, ἀφοῦ κατέβαλε στή Σχολή γι' ἀποζημίωση τὸ συνολικό ποσὸ τών 4 000 γροσιῶν. Ἡ Μονή γίνεται πάλιν Ἐνοριακή και ἀπὸ τότε ἀρχίζει νά φθίνει.

4. Ε. Μυστακίδη: «Συμβουλαὶ εἰς τήν Ἱστορίαν τών ἐν Ἰωαννίνοις Σχολείων» περιοδικὸ «Παρνασσός» ἔτος 1886, τόμος 10ος.

Στὴν καταστροφὴ τῆς βοήθησε καὶ ἡ ἐρήμωση τοῦ τόπου ἀπὸ τὶς πιέσεις τῶν Τούρκων. Οἱ ἡγούμενοι καὶ οἱ μοναχοὶ τώρα ποὺ βρίσκονται ἐδῶ δὲ φημίζονται γιὰ τὴ μόρφωσή τους. Οἱ ἀληθινὰ μορφωμένοι φεύγουν γιὰ τὰ πλούσια μετόχια τῆς Βλαχιᾶς ὅπου περνοῦν ἡγεμονικά. Σκολειά στὴ Ζίτσα δὲν ὑπάρχουν. Ἡ παιδεία ἐξαφανίζεται: «Οἱ Ζιτσαῖοι κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τοῦ αἰῶνος τούτου μικρόν τι πρὸς συντήρησιν Ἰατροῦ καὶ Σχολείων ἐμερίμνον, ἀκαμάτως ὅμως πρὸς διατήρησιν 15 ἐκκλησιῶν καὶ ἄλλων τόσων ἱερέων... ἐφρόντιζον», γράφει ὁ Λήκ. Θᾶναι πάνω ἀπὸ 50 χρόνια ἀπ' τὴν ἐποχὴ ποὺ γράφει ὁ Λήκ, ποὺ πυκνὸ σκοτάδι πνευματικὸ δέρνει τὴ Ζίτσα καὶ ὅλη τὴν περιοχὴ τῶν σαράντα καὶ πάνω Κουρεντοχωριῶν. Μὰ τὸ σκοτάδι τοῦτο ἀρχίζει κάπως νὰ διαλύεται ἀπ' τὸ εὐωδιαστὸ πέρασμα τοῦ 1778 τοῦ "Ἀη Κοσμᾶ⁵ Διδάσκει ἐδῶ φλογερά καὶ εἰσηγεῖται τὸ γκρέμισμα μερικῶν ἐκκλησιῶν γιὰ νὰ γίνουν σκολειά. Ἐπισημαίνει τὴν ἀνάγκη τῆς μόρφωσης γιὰ τὴν ἀνάστασι τοῦ "Ἐθνους. Ἐπιτιμᾶ τὶς γυναῖκες ποὺ τὸν ἀκοῦνε μὲ τὰ κοσμήματά τους καὶ τὶς παρακινεῖ νὰ τὰ προσφέρουν στὴν ἀνέγερσι σκολειοῦ, ἂν θέλουν τὰ παιδιά τους νὰ μποῦνε στὸ δρόμο τοῦ Θεοῦ, νὰ φωτιστοῦν καὶ νὰ γίνουν ἀληθινὰ στολίδια τῶν μοναστηρίων τοῦ χωριοῦ. Ὁ λόγος του συγκινεῖ καὶ ἐμπνέει. Τὰ πολύτιμα κοσμήματα προσφέρονται καὶ πολλὰ χρήματα ἀπ' τοὺς ἄντρες. Καὶ νὰ! ξεφυτρώνει τὸ πρῶτο διδασκῆριον, μιὰ Ἰσόγεια αἰθουσα στ' ἀνατολικά τῆς μεγάλης συνοικίας τ' Ἀη Νικόλα, τὸ «Δασκαλειό», ὅπου διδάσκονται τὰ πρῶτα γράμματα. Εἶναι τὸ ἀπλὸ σκολειοὶ ποὺ ἀπάντησεν ὁ Λήκ, ὅταν ἔγραφε: «..μικρόν τι πρὸς συντήρησιν σχολείων οἱ Ζιτσαῖοι ἐμερίμνον».

Μὲ τὸ μικρὸ αὐτὸ σκολειοὶ στεριώθηκε ἡ Παιδεία. Ἡ σπὶθα τῆς μάθησης ἔχει ἀνάψει. Τὸ πνεῦμα πλαταίνει καὶ

5. Σ. Γ. Παπαῖ-Γκάλκου: «Δασκαλειό, τὸ πρῶτον Δημ. Σχ. Ζίτσης» Ἡπ. Ἐστία 1956, σελ. 329 κ. ἔξ.

οί μεγαλύτερες πνευματικές ανάγκες απασχολούν τους κατοίκους. Πολλά παιδιά της Ζίτσας από το 1796 τὰ βοηθάει νὰ μορφωθοῦν καὶ σ' ἄλλες σχολές ὁ Ἐπίσκοπος Βουζαίου Κωνστάντιος Φιλίτης. Τοῦτος τῶρα τὸ 1813⁶ μ' ἔξοδά του ἰδρύει⁷ στὴ Ζίτσα Ἑλληνικὸ σκολειό. Δημιουργεῖ μιὰ περίφημη βιβλιοθήκη ἀπὸ 4.000 τόμους. Γύρω ἀπ' τὸ σκολειὸ χτίζει πολλὰ δωμάτια γιὰ νὰ μένουν τὰ φτωχὰ παιδιά καὶ καθορίζει ὁ ἴδιος τοὺς μισθοὺς τῶν τριῶν δασκάλων. Λειτουργεῖ ἐδῶ ἓνα καλὸ σκολειὸ μ' ἔξοδα τοῦ ἰδρυτῆ του ἀπ' τὸ 1814 ὡς τὸ 1825. Κι' ἔρχεται τὸ 1858 ἀνάμεσα στὶς δυὸ συνοικίες νὰ ὑψωθεῖ τὸ μεγαλόπρεπο νέο σκολειὸ ποῦ γινεν ἀληθινὸ Κέντρο Παιδείας. Παράλληλα καλλιεργεῖται καὶ ἡ ἀφύπνηση τῶν κοριτσιῶν γιὰ νὰ γίνουν αὔριο οἱ κατάλληλες Ἑλληνίδες μητέρες. Στὸ Παρθεναγωγεῖο ποῦ λειτουργεῖ ἐδῶ μὲ τμῆμα Ὑφαντουργίας, φοιτοῦν⁸ τὸ 1887 ἑβδομήντα τρεῖς μαθήτριες καὶ διδάσκουν τρεῖς δασκάλες, ἀπ' τίς ὁποῖες ἡ Διευθύντρια ἦταν Πτυχιούχος τοῦ Ἀρσακείου.

Τὰ σκολειὰ αὐτὰ τ' ἀνασταίνουν οἰκονομικὰ κατὰ καιροὺς οἱ προσφορὲς εὐγενῶν πατριωτῶν. Ὁ Ζιτσιώτης Α. Δ. Φιλίτης τὸ 1884 διαθέτει γιὰ τὴν ἐκκλησιὰ τοῦ Ἁγ. Νικόλα τῆς Ζίτσας 200 καισαρ. φλωριά, γιὰ τὴν ἀγορὰ κτήματος στὰ Γιάννινα, τὰ ἔσοδα τοῦ ὁποῖου θὰ εἰσέπρα-τεν ἡ Σχολή, 600 φλωριά καὶ δίνει ἀκόμη 85.000 φράγκα γιὰ τὴ διατήρηση ὑποτρόφων ἀπὸ τὴ Ζίτσα στὶς Σχολές τῶν Γιαννίνων καὶ τῶν Ἀθηνῶν, κάτω ἀπ' τὴν ἐποπτεία τοῦ Συλλόγου γιὰ τὴ διάδοση τῶν Ἑλληνικῶν Γρσμμάτων.

Ἡ καμπάνα στέλνει τοὺς χαρούμενους ἤχους της. Νωχελικὰ γέρνω στὰ παράθυρα τῶν κελλιῶν, μὲ κάποια ἠδονικὴ κούραση ποῦ δίνει τὸ χαρούμενο τερμάτισμα ἑνὸς

6. Ἄμ. Παπασταύρου: ὅπου πρὶν πάνω.

7. Ἰ. Λαμπρίδης: «Ἡπ. Ἀγαθ.» τομ. Β' σελ. 58.

8. Τοῦ ἴδιου: τεύχ. Γ. σελ. 67.

σκοποῦ. Ὁ ἥλιος ζωντανεύει τὴ γύρω πλάση, ἀπ' τὰ οὐράνια, ὡς τὶς βουνοκορφές, ὡς κάτω στὰ καταπράσινα ἀμπέλια. Εἶναι αὐτὰ τὰ διαλεκτὰ ἀμπέλια ποὺ τόσο δέθηκαν μὲ τὴν ζωὴ τοῦ τόπου, ποὺ τὰ περιποιεῖται ἐπιστημονικά καὶ πλάθει τὰ γραφικὰ ἔθιμα καὶ τὶς χαρούμενες γιαρτές γιὰ τὴ συλλογὴ τῶν σταφυλιῶν, ποὺ θὰ δώσουν τὸ ξακουστὸ «Ζιτσιώτικο κρασί», αὐτὸ ποὺ προμηθεύονταν ἀποκλειστικά ἀπ' ἐδῶ ὁ Σουλτάνος Ἀβδούλ Χαμίτ καὶ τόσοι ἄλλοι Βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης.

Ἡ μέρα στέλνει τὰ χαμογέλια της. Ἡ ψυχὴ νοιώθει μιὰν ὀλοκληρωμένη εὐτυχία καὶ ἡ πολιτεία κάτω, φλογισμένη ἀπ' τὸ γαλήνιο φῶς, τινάζει τὰ πέπλα τοῦ θρύλου καὶ τῆς Ἱστορίας.

Ἦταν τότε, λέει ἡ παράδοση, μεγάλη ἡ ἔλλειψη τοῦ νεροῦ στὴν περιοχή. Κάποια Ζωῖτσα ἢ Ζίτσα ἀπὸ ἓνα ἀπ' τὰ τρία χωριά «Καμίνια, Πογδορά καὶ Ζαραβέλι», τῆς περιοχῆς «Πρωτόπαππα», ἔφερε τὰ ζῶα της ὡς τὸν τόπο τῆς σημερινῆς «Λούτσας». Οἱ ὄρες ποὺ κυλοῦν συντροφεύουν τὴν ἀμεριμνησία της. Μπροστὰ της περνάει ἓνα ἀγριογούρουνο ποὺ κατέβηκε ἀπ' τὸ δάσος τοῦ λόφου, καὶ τὴν τρομάζει. Πρόφτασε ὅμως νὰ διακρίνει πῶς τὸ ἀγριογούρουνο εἶχε τὸ κεφάλι του πολὺ βρεγμένο. Κάπου ἐδῶ θὰ ὑπῆρχε κάποια πηγὴ. Ἡ Ζωῖτσα ἀγωνίζεται καὶ τὴν ἀνακαλύπτει. Δροσίζεται στὸ ἄφθονο κρυστάλλινο νερὸ καὶ χαίρεται τὴν ἀνεύρεση τοῦ μεγάλου τούτου θησαυροῦ. Μὲ προσοχὴ φτιάχνει κοντὰ μιὰ καλύβα καὶ μεταφέρεται μὲ τὸ νοικοκυριὸ καὶ τὰ ζῶα της. Ἡ ἀπόφασή της αὐτὴ βάζει σὲ σκέψεις τοὺς συγχωριανούς της ποὺ τὴν παρακολουθοῦν, ποὺ ἀνευρίσκουν κι' αὐτοὶ τὴν κρύα πηγὴ καὶ ἀκολουθοῦν τὸ παράδειγμά της. Ἔτσι τώρα ἔρχονται ὄλοι καὶ χτίζουν σπίτια κοντὰ στῆς Ζωῖτσας ἢ Ζίτσας καὶ ξε-

φύτρωσε μιὰ μικρή πολιτεία, πού πήρε τὸ ὄνομά της⁹, μιὰ πολιτεία «παρὰ τὸ κράσπεδον λόφου ταπεινοῦ καὶ ἐν μέσῳ ὑψηλῶν ὀρέων, ἔχουσα ἰδιόρρυθμον τινὰ μεγαλοπρέπειαν¹⁰».

Ἡ πολιτεία αὐτὴ χάνεται στὴν ἱστορία, ὡς τὸν καιρὸ τοῦ Τούρκου κατακτητῆ. Τότε μιὰ Πρεσβεία ἀπ' τὴν Καρτίτσα ξεκινάει ἀθόρμητα μὲ τοὺς ἀντιπρόσωπους 500 οἰκογενειῶν τοῦ Ζαγοριοῦ καὶ προσκυνάει τὸ στρατάρχη Μουράτ τὸ Β'. Ἔτσι κερδίζει ἡ περιοχή τὴν αὐτονομία, αὐτοδιοίκηση καὶ ἀτέλεια μὲ μόνο χρέος, ἀντὶ γιὰ φόρους, νὰ στέλνουν κάθε χρόνο ἕναν ἀριθμὸν ἀντρῶν γιὰ τὴν περιποίηση τῶν ζώων τοῦ στρατοῦ. Γιὰ τὶς εἰδικές ὑπηρεσίες πού προσφέρουν οἱ Ζιτσιῶτες στὸ Μουράτ ὅταν διαπραγματεύονταν μὲ τοὺς προὔχοντες τὴν παράδοση τῶν Γιαννίνων, παίρνουν τὸ εἰδικὸ προνόμιο νὰ βρίσκεται πάντα ἡ Ζίτσα κάτω ἀπὸ τὴν προστασία τῆς κάθε Βασιδῆ Σουλτάνου (Βασιλομήτορας).

Μὲ τὴν αὐτοδιοίκηση ἀποχτιέται χρηστὴ διοίκηση κι' εὐὼδιαστὸς πνέει ὁ ἀγέρας τῆς λευτεριᾶς. Τοῦρκος δὲν πατάει ἐδῶ, καὶ στὸ διάστημα τῶν δυὸ ἀπὸ τῶν προνομίων αἰώνων, ἡ πολιτεία ἀκμάζει. Ποτὲ ὅμως δὲν διατηρήθηκαν σεβαστὰ τὰ προνόμια στὴν Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάδα. Στὰ τέλη τοῦ ΙΖ' αἰῶνα ἀρχίζει ἡ ἀφαίρεσή τους κι' οἱ κάτοικοι γίνονται ἀπλοῖ καλλιεργητές. Ἡ φτώχεια κυριαρχεῖ καὶ οἱ Σπαχήδες σκορποῦν τὴν τρομοκρατία. Ὁ κόσμος ἀραιώνει. Πολλοὶ φεύγουν στὰ Γιάννινα, στὴ Μακεδονία, στὴ Μικρὰ Ἀσία καὶ τὴ Βλαχιά ὅπου ζοῦνε σὰν ἀρτοποιοὶ καὶ νταβερνιάρηδες. Στὴ Βλαχιά ἐγκαταστάθηκαν ὅσοι ἀκολούθησαν τοὺς Ἱερομόναχους τῆς πατρίδας τους. Τοῦτοι ἐδῶ μὲ τὴν ἐργατικότητα καὶ τιμιότητά τους γρήγορα ἐξελίχτηκαν σὲ μεγαλέμπορους, ὅπως ὁ Χρ. Μπο-

9. Ι. Λαμπρίδη: «Ἡπ. Μελετ.» σελ. 15.

10. Τοῦ ἴδιου σελ. 15, 16.

τάτης ποῦγινε Σερδάρης, ὁ Κ. Κοντοτώλης Παταρῆς, ὁ Γ. Παππᾶς Βεστιάρης κ. ἄ.

Στῆ Ζίτσα τώρα ἐλάχιστοι ἀπόμειναν καὶ ὄλα ρημαγμένα καὶ σκοτεινά. Εἶναι ἡ ἐποχὴ ποῦρχεται ἐδῶ ὁ "Ἀη Κοσμᾶς κι' ὁ Λήκ.

Μὰ κι' αὐτοὶ ἐδῶ ὑποφέρουν ἀπ' τὶς ἀξιώσεις τοῦ 'Αλῆ πασᾶ ποῦ τοὺς πιέζει νὰ τοῦ μεταβιβάσουν τοὺς τίτλους ἰδιοκτησίας τῆς περιουσίας τους. Αντιστέκονται καὶ τοῦ προσφέρουν κάθε χρόνο χιλιάδες γρόσια, ἀναλαμβάνοντες ἀκόμη νὰ τοῦ χτίσουν στῆ Ζίτσα μεγαλόπρεπο παλάτι.

Μετὰ τὸ φόνο τοῦ 'Αλῆ πασᾶ ἡ ἡπειρος ἀρχίζει νὰ ἀνασαίνει. Τὸ 1846 σταματᾶνε ὄλες οἱ βιοπραγίες. Ἡ Ζίτσα ἀρχίζει νὰ πυκνοκατοικεῖται καὶ ἀπὸ ἑκατὸν οἰκογένειες ποῦ εἶχε γίνονται στὸ 1850 ἑκατὸν πενήντα. Ἀνοικοδομεῖται μὲ γρήγορο ρυθμὸ καὶ μεταβάλλεται ἔτσι σ' ἓνα ἀνθηρὸ πνευματικὸ καὶ οἰκονομικὸ κέντρο, ποῦ εἶναι καὶ ἔδρα Ὑποδιοίκησης στὰ 1864.

"Ἐτσι ἡ Ζίτσα ἔδωκε ξεχωριστὲς μορφές τοῦ Πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμία (1550-1575), τὸ Χρῦσανθο, ἱερομόναχο καὶ Διγντῆ τοῦ Γυμνασίου τῆς Μοσκόπολης, τὸ Δημ. Ζιτσαῖο, τοὺς ἀδελφοὺς κι' ἀνήψια του Δοσ. Φιλίτη Μητροπολίτη τῆς Οὐγγρο-βλαχιάς, Σίλβεστρο καὶ Κωνστάντιο Φιλίτη τὸν ἐπίσκοπο Βουζαίου, τοὺς Ἀρχιερεῖς Λαυρέντιο, Κύριλλο καὶ Μανασσῆ, τὸ γιατρὸ Δημήτριο Νικολαΐδη τὸν ἐθνομάρτυρα, ποῦ μαρτύρησε μαζί μὲ τὸ Ρήγα Φεραῖο καὶ διαπρεπεῖς ἐκπαιδευτικούς, ἐπιστήμονες καὶ Λογίους¹¹, ὡς τὰ σημερινὰ χρόνια ποῦ τιμοῦν τὴν πατρίδα τους.

Ὁ ἥλιος γέρνει καὶ τὸ μάτι μας σταματᾶει στὴν ἄκρη τοῦ Μοναστηριοῦ στὸν τάφο τοῦ ἥρωα ὑπομοίραρχου.

11. Χρέος νὰ μνημονεύσωμε τὴ διαλεκτὴ ποιήτρια Χρυσάνθη Ζιτσαῖα ποῦ μένει στῆ Θεσσαλονίκη.

Γκαρτζίδη, πούπεσε στα μαθρα χρόνια τοῦ συμμοριτοπό-
λεμου.

Ἄναβαφτισμένοι στὸ λίκνισμα τῆς ἱστορίας καὶ στὴ
μαγεία τοῦ τοπίου παίρνομε μὲ μιὰ ἀξέχαστη θύμηση τὸ
δρόμο τῆς ἐπιστροφῆς, ἐνῶ ἀπ' τὸ λοφίσκο κυλοῦν τ' ἀρώ-
ματα τῶν δέντρων καὶ τῶν ἄγριων λουλουδιῶν καὶ οἱ ἀν-
τίπερα κορυφές τυλίγονται στίς ρόδινες ἀποχρώσεις τοῦ
ἀποθεωμένου δειλινοῦ...

Τ Α Κ Α Τ Σ Α Ν Ο Χ Ω Ρ Ι Α

Σὰ βυθίζεσαι στοὺς θρύλους καὶ τοὺς μύθους τοῦ ἡπειρωτικοῦ χώρου, ξυπνάει ἐντός σου ἡ θέληση νὰ ἐπισκεφτεῖς καὶ τὴν πατρικὴ γῆ ἐκείνων ποὺ διωγμένοι ἀπ' τὸν τόπο τους ἀπ' τὶς συμφορὰς τοῦ Τούρκου καὶ ἀπὸ τὴ διάπλαση τοῦ ἐδάφους, κατάρθωσαν μὲ τὴν τιμιότητα καὶ τὴν οἰκονομία, νὰ γίνουν στὴν ξενητιά, ποὺ πρωτόφταναν μεταπρᾶτες, ὄνομαστοὶ ἔμποροι καὶ διαπρεπεῖς Λόγιοι, ἐπιστήμονες καὶ πολιτικοί. Ρίζωσαν πολλοὶ Κατσανοχωριῖτες σὰ ξένα μ' ἓνα εὐωδιαστὸ ὄνομα φιλήσυχου, ἐργατικοῦ καὶ ξύπνιου κόσμου, μὰ δὲ λησμόνησαν τὸν προγονικὸν ἄνθρωπον. Στὸν τίμιον ἰδρώτα τους χρωστιοῦνται τὰ σωζόμενα καὶ σήμερα πολυώροφα σπίτια, οἱ καθαρὲς πλατεῖες, οἱ γραφικὲς ἐκκλησίαι καὶ τὰ σκολεῖα, ποὺ ἀκόνισαν τὸ πνεῦμα ποὺ κράτησαν ἄσβεστη τὴν ἐθνικὴ φλόγα κι' ἔδωκαν στὸν τόπον ἓνα ἰδιαίτερον χρῶμα.

Γύρω σου ἀπόκρημνα, γυμνὰ βουνά, λίγη χλόη, μικρὲς γραφικὲς πεδιάδες, φτενὰ πεζούλια, ἓνας μεροκαματιάρης κόσμος ποὺ συνδέθηκε μὲ τὴν καρτερίαν του καὶ τὴν λεβεντιά μὲ τὴν ἡπειρωτικὴν ἱστορίαν. Ἐνας κόσμος ποὺ ἀγωνίστηκε καὶ ἀντραγάθησε σὰ μεταβυζαντινὰ καὶ σὰ τωρινὰ χρόνια ποὺ ὑπέφερε καὶ θυσιάστηκε, γιὰ νὰ συνδεθεῖ ἀπόλυτα μὲ τὸ στέρεον μέταλλον τῆς προαιωνίας ἐλληνικῆς καὶ ἡπειρωτικῆς ψυχῆς.

Ἐντεκα χωριά, τὰ Ἄετορράχη (Κοτόρτσι) Πηγάδια (Βαλτσιώρα), Ἑλληνικὸ (Λοζέτσι), Καλέντζι, Κορύτιανη,

Κωστήτσι, Λάζαινα, Νίστορα, Πάτερο, Πλέσια και Φορτόσι αποτελούν την περιοχή Κατσανοχώρια, που πήραν τ' όνομα τους από τους γαιοκτήμονες τους του πρώτου καιρού. Έδω, όπως διασώζει ο Άραβαντινός και κάποια αποσπάσματα του Κουβαρά, ίδρυσε αγορά στο Έλληνικό κάποιος Φεουδάρχης Κασσιανός. Τη μισή αγορά το 1319 ο Συργιάννης Παλαιολόγος την αφιέρωσε στη Μητρόπολη των Γιαννίνων. Κι' έρχεται αργότερα (1376—1385) και ήγεμονεύει σ' ολάκερη την περιοχή ως το Μαλακάσι και την Τσαρκοβίτσα, ο απόγονος του Φεουδάρχης τούτου* Μερσής ή Μερσίας Κατσιανός ή Καζινός και βλάχικα Μίρα δέ Σίμου Κατσάνος, που ήταν γαμπρός του ήγεμονα της Άρτας Ίωάννη Σπάτα. Στον Μερσή Κατσάνο χρωσιέται* και ο γάμος του πεθερού του Ίωάννη Σπάτα με την αδελφή του ήγεμονα Θωμά Γ' των Γιαννίνων, Έλένη, που'χε σαν αποτέλεσμα τη συμφιλίωση των δυο ήγεμόνων.

Άπό τούτο τον ήγεμονα τους πήραν το όνομα Κατσανοχώρια (χωριά του Κατσάνου), που λέγονταν ως ένα διάστημα και Τομαροχώρια απ' το επώνυμο ένου άλλου τιμαριούχου τους Τόμαρου, αλλά και τα περισσότερα χωριά τους απ' τα επώνυμα των Τιμαριούχων τους πήραν τις όνομασίες. Όπως Νίστορα αντί Νέστορα, τα Πλέσια, απ' το γαιοκτήμονα Πλέσια του όποιου ως το 1555 υπήρχαν απόγονοι στα Γιάννινα, Κωστίτζ, Φορτός, Κορτόζ, Καλέντζ κ. λ. π.

Άναμφισβήτητο είναι πως ή περιοχή τούτη κατοικήθηκε από πολύ παλιά χρόνια. Κοντινά στο Μαναστήρι του Έλληνικού, στην θέση «Σιορόκα» σώζονται έρείπια Βυζαντινού κάστρου (Καστρί). Δεξιά του Άραχθου κοντά

1. «Ήπειρωτικά χρονικά» τόμ. Β σελ. 314.
2. όμοίως σελ. 77
3. Ι. Λαμπρίδη «Ζαγοριακά» 1888 σελ.295—296
4. Του ίδιου «Μαλακασιακά» μέρος Α' σελ. 13.

στο παλιό χωριό Βασταβέτζ υπάρχουν λείψανα Πελασγικού τείχους. Στο Πάτερο⁵, στη θέση «Πύργος» βρέθηκαν τάφοι με επιτύμβιες ελληνικές πέτρες και μές τους τάφους μιὰ λιθαρένια λεκάνη και «βυτίς» με ώραϊα στεφάνια, υπερμεγέθη κεραμίδια κ. ἄ.

Παντοῦ στὰ γύρω χωριά συναντᾶς γκρεμίσματα κάστρων, σπιτιῶν, ὑδραγωγείων, πού μαρτυροῦν μιὰν ἀνθηρὴ Ἑλληνιστικὴ, Ρωμαϊκὴ καὶ Βυζαντινὴ ἐποχὴ, πού σωριάστηκε ἀπ' τὸν καιρὸ κι' ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο καὶ ἰδιαίτερα ἀπὸ τὸν Ἀσιάτη, τὸ βάρβαρο κατακτητὴ, πού αἰῶνες ἔβαλε φραγμὸ στὴν πρόοδο καὶ στὸν πολιτισμὸ.

Ἦταν ἓνας σκοτεινὸς καιρὸς πού μένει σήμερα σὰ μῦθος στὰ χεῖλη τῶν γερόντων. Ἦταν τότε πού χάλασαν τὰ Κατσανοχώρια ἀπ' τοὺς διωγμοὺς τῶν Τούρκων κι' ἔφυγαν τρομαγμένοι οἱ κάτοικοι καὶ πῆραν τὰ βουνὰ καὶ πῆγαν σ' ἄλλες πολιτεῖες στὴ Θεσσαλία στὴ Μακεδονία, στὴν Πελοπόννησο, στὸ Ἀγρίνιο, στὸν Ἀστακό, στὴ Βλαχιά καὶ στὴ Ρωσία γιὰ νὰ κυνηγήσουν τὴ μοῖρα τους. Στὰ τέλη τοῦ ΙΗ' οἱ κάτοικοι τοῦ Ἑλληνικοῦ γιὰ ν' ἀποφεύγουν τὶς Ἀλβανικὲς ὀρδὲς μπαίνουν στὴν προστασία γιὰ 800 γρόσια τοῦ Χαλήλ Μπέη καὶ στὰ 1800 στὴν τυραννία τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, σὰν ἀπλοῖ καλλιεργητὲς καὶ δοῦλοι του, τοὺς ὁποίους τῶρα ἐξουσιάζουν καὶ δέκα Τουρκικὲς οἰκογένειες πού ἐγκατέστησε στὸ Ἑλληνικὸ ὁ Ἀλῆς.

Τὰ χωριά Ἀετορράχη, Πάτερο, Καλέντζι, Πλέσια, Πηγάδια καὶ Κορύτιανη κατέχει ὁ Σουλεϊμάν Πασᾶς ὁ Γ' καὶ μετὰ τὸ θάνατό του, χάρις στὶς ἐξαιρετικὲς ὑπηρεσίες στὸ Βιδύνιο τοῦ Μουχτάρ Πασᾶ, ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνηση τὰ ἐκχωρεῖ μὲ ἀσήμαντο τίμημα στὸν Ἀλῆ πασᾶ.

Στὴν Κορύτιανη ὁ ἰσχυρὸς Μουχτάρ πασᾶς παντρεύε-

5. Στὸ Πάτερο, στὸν ψηλὸ βράχο πού λέγεται «Κάστρο τοῦ Τομάρου» ὅπου σώζονται καὶ ἑλληνικὰ ἐρείπια. Ὁ Π. Ἀραβαντινὸς (περὶ Δωδώνης. σελὶς 39) ἐσφαλμένα τοποθέτησε τὴν ἀρχαία πόλη Ἑλλά.

ται τή χωρική Λαμπρούσιω καί γιά χάρη της ύψώνει έδω μεγαλόπρεπο Παλάτι, πού τò καίει τò 1820 ó Μάρκος Μπότσαρης, καί διατηρεῖ πολυάριθμο στρατό, έτοιμος πιά νά έγκαταστήσει καί πολλές τούρκικες οίκογένειες.

Μιά μεγάλη πίεση άσκειται σέ όλα τά γύρω χωριά νά μεταβιβάσουν τούς τίτλους ιδιοκτησίας τών άκινήτων τους στους προϋχοντες Τούρκους. Στην πίεση αυτή άρνοϋνται μέ ήρωϊσμό τò 1842 οί κάτοικοι τών χωριών 'Αετορράχης καί Σκλήβανης, γιά νά υποστοϋν τά πάνδεινα, νά καταστραφοϋν ολοσχερώς τά χωριά τους καί νά πάρουν γοργά όσοι σώθηκαν τò δρόμο της ξενητειάς⁶. 'Αργότερα τò 1856 ή 'Αετορράχη πουλήθηκε άπ' τούς άπόγονους τοϋ 'Ασλάν Μπέη Μουρτεζά, έγγονου τοϋ Μεχμέτ Πασά, γιά 120.000 γρόσια στο Ι. Ζ. Λούλη, τόν όποιο βραδύτερα ολοκληρωτικά άποζημίωσαν οί συγχωριανοί του.

'Η περιοχή τούτη μέ φρίκη θά θυμιέται μέ τήν κληρονομική κατάρα τά δεινά της έπιδρομής (1828-1829) τοϋ βάρβαρου 'Ισοϋφ Λιάπη, ύπαρχηγού τοϋ Βελή Μπέη, καί τίς καταστροφές καί άτιμώσεις τών άντρών τοϋ Θεωράκη Γρίβα (1854).

'Υπήρξαν πολλοί άπ' τούς διωγμένους Κατσανοχωρίτες πού ζοϋσαν στην ξενητεία μέ τò όραμα τών χωριών τους στά όποια ξαναγύρισαν στην περίοδο τοϋ 1822 - 1828.

'Εδω καλλιεριγήθηκαν τά εύγενέστερα αίσθήματα μέ τή συντήρηση έκκλησιών καί σκολειών. Δημοτικά σκολειά λειτουργοϋν σ' όλα τά χωριά, στην 'Αετορράχη λειτουργεί τò 1816 'Ελληνικό σκολειό, στην Κορύτιανη τò 1814 δυò 'Ελληνικά σκολειά, στά 1858 στο 'Ελληνικό σκολειό καί Παρθεναγωγείο' μέ τμήμα 'Υφαντουργικό, καθώς καί

6. Ι. Λαμπρίδη: 'Όπου πιο πάνω σελ. 44 «Είκοσιν οίκογένειαι τοϋ χωρίου Σκλίβανης άνάλογον νά υποστῶσιν θυσίαν... μετηνάσνευσαν εις 'Ιωάννινα καί εις τήν συνοικίαν «Λακκώματα» κατώκησαν διακρινόμενα, μέχρι τοϋ νϋν».

7. Ι. Λαμπρίδη, όπου πιο πάνω σελ. 42. «ó Ν. Μανδελόπουλος Ιδρύ-

στο Καλέντζι, στο δέ Φορτόσι λειτούργησεν Ἑλληνικὸ σκολεῖο ἀπὸ τὸ 1882.

Καὶ πυργώθηκαν ἐκκλησιές ἀπ' ὅπου στέλλονταν ὕμνοι δοξαστικοὶ καὶ αἰώνιας πίστεως γιὰ τὴ συνέχιση τῶν ἐθνικῶν Ἰδεωδῶν καὶ τῆς βαρειᾶς κληρονομιάς. Φημισμένα εἶναι τὰ Μοναστήρια τοῦ Πρόδρομου στὴν πεδιάδα στὰ Πλέσια καὶ τῆς Κοίμησης τῆς Παναγιάς στὸ Πάτερο, ποὺ χτίστηκαν μετὰ τὸ 1453 καὶ τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου (Μονὴ Τσιούκας) ΒΑ τοῦ χωριοῦ Ἑλληνικό, ποὺ χτίστηκε τὸ 1190 ἀπ' τὸν Αὐτοκράτορα Ἰσαάκιο Ἄγγελο.

Κι' εἶναι μιὰ περίοδος γύρω στὰ 1815 ποὺ εἶδε τὸ Μοναστήρι τοῦτο τὴ μεγαλύτερη ἀκμή, τότε ποὺ ὁ ἐπίσκοπος Σταγῶν Γαβριήλ, ἄφηκε τὸ θρόνο του κι' ἦρθε ἐδῶ Ἑγούμενος, γιὰ νὰ βρεῖ τὴ νιρβάννα, νὰ ἀναζωογονήσει μὲ λαμπρὰ ἔργα τὸ Μοναστήρι καὶ νὰ μᾶς ἀφήσει σημειώσεις γιὰ τὴν ἱστορία του καὶ τοῦ ἰδρυτῆ του. Ἐδῶ σὲ μιὰ μελωδία τοῦ Πανός, μὲ τὰ σκιερὰ καὶ παρθένα δάση, μὲ τὴ γαλήνη τοῦ τοπίου, μὲ ἀνεπτυγμένο τὸ θρησκευτικὸ αἶσθημα, χιλιάδες προσκυνητὲς ἀπ' τὴν περιοχή καὶ τὰ Γιάννινα συγκεντρώνονται γιὰ νὰ δεηθοῦν καὶ νὰ βροῦν τὴ νιρβάννα, στὸ ἐτήσιο πανηγύρι τὶς 8 Σεπτέμβρη. Γιατὶ ἐδῶ τὰ πανηγύρια σ' ὅλα τὰ Κατσανοχώρια, ποτὲ δὲν εἶχαν καὶ ἀπ' τὰ παλιὰ χρόνια πάρει τὴν ἐμπορικὴ σκοπιμότητα. Χρησίμευαν μόνον γιὰ τὴ διατήρηση τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος, τοῦ τοπικοῦ πατριδολατρικοῦ αἰσθήματος καὶ τῆς ὑψηλῆς ἐθνικῆς Ἰδέας.

Ἔτσι δημιουργήθηκεν ἐδῶ ἓνα ἐθνικὸ φυτώριο ποὺ δώκε στὴν πατρίδα, τοὺς Δ. Τριάντο καὶ Τζίνη Μπουρνίλα ἀρματωλοὺς ἀπ' τὸ Πάτερο, Ν. Στούπη ἀπ' τὸ Νίστο-

σατο ἐπὶ ἐκκλησιαστικοῦ γηπέδου (1882–1884) μεγαλοπρεπὲς Παρθενόγειον εἰς Λουζέτζ προικοδοτήσας αὐτὸ καὶ διὰ 30.000 φράγκων, ἀπερ' ἀπὸ τοῦ 1881 κατέθετο εἰς τὴν Ἑθνικὴν Τράπεζαν τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ὁ Χρ. Δ. Γεροκωστόπουλος κατέλιπε πρό τινων ἐτῶν 12.000 δρχ. παλ...».

ρα, τὸν ἥρωα τῆς Τριπολιτσᾶς Χρ. Κουτσαγιὰ ἀπ' τὰ Λάζαινα, τὸν ἥρωα τῆς μάχης τῆς Ἀράχωβας Γ. Βάγια ἀπ. τὴν Ἀετορράχη, τὸν Ὑπομοίραρχο Γ. Κατσιφό, τὸ Λοχαγὸ τοῦ πυροβολικοῦ Κ. Κατσιφό, τοὺς Ἀρτέμη καὶ Ἀλέξη Μίχου καθὼς καὶ τὸ Δημ. Νοῦτσο ποὺ ὄλοι τους διακρίθηκαν στὴν περίοδο τῆς ἐπανάστασης τοῦ εἰκοσιένα. Ἔδωκε ἀκόμη ἡ περιοχή τούτη τὸν ἥρωα στὴ μάχη τῆς Πλέβνας καὶ ὑποστράτηγο στὴ Ρουμανία Γ. Μανδίλη ἀπ' τὴ Νίστορα καὶ στὰ τελευταῖα χρόνια τὸν ἀείμνηστο ἔντιμο πολιτικὸ Νίκο Καζαντζῆ ἀπ' τὸ Καλέντζι.

Τὰ Κατσανοχώρια, τὰ Τζουμέρκα, ἡ Λάκκα Σουλιοῦ καὶ τὸ Σοῦλι στὴν περίοδο 1942 – 1944 ἔζησαν δοξασμένες ἱστορικὲς στιγμὲς μὲ τὶς ομάδες τοῦ ἥρωα ἀρχηγοῦ Ναπολέοντα Ζέρβα.

Σήμερα ἡ περιοχή τῶν Κατσανοχωριῶν χωρὶς δυσανασχετίσεις καὶ ἀξιώσεις, μὲ ὑπομονή, ὀλιγάρκεια καὶ πίστη καλλιεργεῖ τὰ ἴδια ἰδανικὰ μὲ τοὺς ζωηροὺς παλμούς, ποὺ θὰ δώσουν σὲ κάθε γενιά τους τὸ θάρρος τῆς αὐταπάρνησης καὶ τῆς θυσίας γιὰ τὴν Ἰδέα τοῦ Ἔθνους. Ἕνας τίμιος καὶ ἀγνός πληθυσμὸς ποὺ τὸν θερμαίνει ἡ ἀγάπη τῶν Κυβερνούντων καὶ τῶν ξενητεμένων ἀδελφῶν ποὺ πρέπει συχνὰ νὰ ἐκδηλοῦται, σὰ μιὰ ἰδιαίτερη ἐκτίμηση σ' ἐκείνους ποὺ μένουν πιστοὶ στὰ πεπρωμένα τῶν προγόνων...

Τ Α Τ Ζ Ο Υ Μ Ε Ρ Κ Α

Ἄχολογοῦν γλυκά τὰ κυπριά, τὰ γιδοπρόβατα ἀργο-
διαβαίνουν τὶς πλαγιές, τὸ ἀγέρι σκορπίζει τὰ ρίγη τῆς
δροσιᾶς καὶ ἀνηφορίζεις..., προχωρεῖς σ' ἓνα ταξίδι ποῦναι
μιὰ μάχη μὲ τὰ βουνά, μὲ τοὺς ψηλοὺς πέτρινους πύργους
ποῦ σχίζουν τὰ οὐράνια καὶ χάνονται σὲ σκοτεινοὺς γκρε-
μούς. Ὡς ἓνα σημεῖο θὰ πᾶς μὲ τ' αὐτοκίνητο καὶ ἀπ'
ἐκεῖ μὲ τὰ μουλάρια, σὲ πολλὰ δὲ δύσβατα μέρη μὲ τὶς
δυνάμεις τῶν ποδιῶν σου. Ὅμως πορεύεσαι μὲ κεῖνο τὸ
αἴσθημα τῆς χαρᾶς, ποῦ σοῦ δίνει ἡ νίκη ἀπ' τὴν ὑποταγή
ὄλων τούτων τῶν πέτρινων ὄγκων, τῶν ψηλῶν καὶ ἀπάτη-
των βουνοκορφῶν. Ὁ καθάριος ἀγέρας πλημμυρίζει τὰ
πνευμόνια σου καὶ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου ποῦ κυλάει στὰ πεῦ-
κα, στὶς φτέρες, στὰ ἔλατα καὶ στὰ χαμηλὰ πλατάνια σὲ
θερμαίνει καὶ σ' ἀνασταίνει. Ρουφᾶς τὴ διαπεραστικὴ αὔ-
ρα καὶ νοιώθεις βαθειὰ τὰ μαγευτικὰ φίλτρα τῶν ψίθυρων
τοῦ δάσους. Νοιώθεις μιὰ πραγματικὴ ἀνάταση σὰ δρα-
σκελίζεις χειμάρρους, σὰν περνᾶς γραφικὰ γεφύρια κι
ἀνηφορικοὺς δρόμους, σὰν ἀγκαλιάζεσαι μὲ τοὺς πράσι-
νους κλώνους τῶν παρθένων δασῶν καὶ καβαλικεύεις τὶς
βουνοκορφές τῆς Πίνδου. Τραγουδιστοὶ καταρράχτες ν'
αὐλακώνουν τὰ βουνά, νὰ στεφανώνουν καταπράσινους
λόφους, νὰ βρίσκουν διέξοδο κάτω στὸν κατάσπαρτο κάμ-
πο τῆς Ἄρτας καὶ νὰ ξεκουράζωνται τὰ μάτια σου στὸ
μεθύσι τῆς πράσινης γοητείας.

Συναπαντιέσαι μὲ ἀπλοϊκοὺς ἀνθρώπους ριζωμένους

μέ τὰ βουνά καί τήν παράδοση τοῦ τόπου καί ρουφᾶς τήν ἀγνότητά, τήν εὐλικρίνεια καί τή λεβεντιά.

Ἄνεβαίνεις... Ἄνεβαίνεις... καί δίπλα σου ἀπύθμενες χαράδρες μέ πλούσια αὐτοφυῆ βλάστηση στίς παρειές τους, σχοίνα, ρείκια, κουμαριές, πράσινη χλόη καί λουλούδια πού σφιχταγκαλιάζουν τοὺς θάμνους καί πλέκονται μέ τὰ φυλλώματα τῶν δέντρων.

Ἐκτάσεις ἀτελεύτητες, λόχοι κυματοειδεῖς καί βουνά μεγαλόπρεπα πού σέ κάθε βῆμα ξεπετᾶνε τή γυμνή ἢ τήν καταπράσινη πανοπλία τους.

Τό πρωῖνό φῶς πέφτει ἀδρά στὰ ρέμματα καί τρελλοπαίζει μέ τοὺς ἀσημένιους καθρέφτες τοῦ νεροῦ, πού κυλᾶνε γεμάτοι ἀφρούς στὰ βάθη, ἀνάμεσα ἀπό χλοερούς κλάδους πού γέρνουν στίς ὄχτες κουβαλῶντας τήν πρωῖνή δροσιά πού ἀστράφει σάν ἀκριβό διαμάντι.

Γύρω τὰ ἔλατα νά σοῦ ἐμπνέουν τήν ἄλκιμη φλόγα, τὸ ψηλὸ αἶσθημα τοῦ ἀγῶνα. Κομπᾶ ἔλατα, εὐθυτενῆ καί περήφανα, πού σπαθίζουν τὰ σύννεφα πού μέ ἔπαρση προσμετριῶνται μέ τοὺς βορηάδες καί τίς θύελλες, πού ἀσυλλόγιστα μάχονται μέ τή φύση, μέ τίς καταιγίδες καί τοὺς κερανοῦς.

Στὸ διάβα σου ἀκούραστα τραγουδοῦν οἱ νερόμυλοι, ἀχολογοῦν κυπριά, γαυγίζουν σκυλιά, ἀνασαλεύουν τὰ φυλλώματα, γιορτάζουν τ' ἀπομακρυσμένα σπίτια μέ τή χαρὰ πού προσφέρουν στὸν ἰδρώτα καί τὸ μόχθο καί σκορπιέται παντοῦ ἡ γαλήνη, πού μέ μιὰ αὐτοσυγκέντρωση σ' ἀνυψώνει πέρα ἀπ' τὰ γήϊνα, σέ κόσμους ἰδανικοῦς πού στέριωσε ἡ εὐγένεια, ἡ ἀγάπη καί ἡ καλωσύνη.

Μέσα σέ μιὰ ἀρρενωπὴ ὁμορφιά οἱ ταλαιπωρημένοι καί φτωχοὶ κάτοικοι δὲ θεοποιοῦν τήν ὁμορφιά, ἀλλὰ τὸ ψωμί. Ἀγωνίζονται νά δαμάσουν τή φύση, νά καλλιεργήσουν τήν πέτρα. Χύνουν τὸν τίμιο ἰδρώτα τους γιὰ μιὰ ἀβέβαιη σοδεῖά καί γρανιτώνουν τή συνειδησή τους:

Φτωχὰ χωράφια βολεμένα σὲ πεζούλια

καὶ γίδες ποὺ κρεμιοῦνται πάνω σὲ γκρεμνοὺς,
ἐτούτ' εἶν' ἡ πατρίδα μας μὰ ἡ πούλια
δὲ φέγγει πιὸ καθάρια σ' ἄλλους οὐρανοὺς.

(Γ. Κοτζιούλα—'Ηπειρωτικά 1954).

“Ένας κόσμος ποὺ μὲ τὰ ἀσήμαντα ἔσοδα τῆς γεωργίας καὶ τῆς κτηνοτροφίας βυθίζεται στὴ στέρηση, ζῆ, ἀπ' τὴν ἔλλειψη τῆς συγκοινωνίας, μακριὰ ἀπὸ τὰ σύγχρονα μέσα τοῦ πολιτισμοῦ, ζῆ ἀπροστάτευτος καὶ ἐγκαταλελειμμένος, γιὰ νὰ δώσει ὅμως σὲ κάθε περίπτωση τὸ ζωντανό του παρὸν μὲ ψηλὴ ἔθνικὴ ἀνάταση καὶ φιλοπατρία. “Ένας ἀγνός καὶ καταφρονεμένος κόσμος ποὺ ἔχει ἀνάγκη τῆς ἀγάπης ὄλων καὶ στὸν ὁποῖο, ἔχω τὴ γνώμη, πῶς θὰ πρέπει πάνω ἀπ' ὅλα, νὰ προσφερθοῦν καλοὶ αὐτοκινητόδρομοι, δρόμοι κσὶ πρῶτα δρόμοι...

Μιὰ βαθειὰ καὶ ἀπότομη χαράδρα χωρίζει τὶς Καλαρρύτες ἀπ' τὸ Συρράκο. Πυργομένες οἱ Καλαρρύτες πάνω ψηλὰ σὲ 1.200 μέτρα στὴν ἀπότομη δυτικὴ παραφυάδα τῆς Πίνδου σοῦ προσφέρονται μὲ τὸ γραφικὸ περιβάλλον καὶ τὴν εὐγένεια τῶν κατοίκων ποὺ ζοῦν κυριώτερα ἀπὸ τὴν κτηνοτροφία, γιὰ μιὰ εὐχάριστη θερινὴ διαμονή. Ἡ φυσικὰ ὄχυρὴ θέση τους, συντέλεσεν ὥστε ἀπὸ τὸ 1430 ποὺ ὀλάκερη ἡ Ἠπειρος περιῆλθε στοὺς Τούρκους, ἡ περιοχὴ τούτη ἦταν μιὰ ἑλληνικὴ γωνιά, ποὺ διατήρησε τὴν ἀνεξαρτησία της ἕναν περίπου αἰῶνα. Μὲ τὴ θεληματικὴ τους ἀποδοχὴ νὰ καταβάλλουν φόρο στὴν Βασιδὲ Σουλτάνα (Βασιλομήτορα) οἱ κάτοικοι ἀπὸ τοῦ 1480 ἐξασφάλισαν μιὰ σειρά εὐεργετικῶν προνομίων, ποὺ τοῦ ἐπέτρεψαν νὰ κάνουν τὶς Καλαρρύτες πρωτεύουσα μιᾶς ἀνεξάρτητης ὁμοσπονδίας ποὺ περιλάμβανε ὅλα τὰ γειτονικὰ χωριά. Ἐδῶ ἔδρευε τὸ τοπικὸ Κοινοβούλιο ποὺ ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἀντιπροσώπους τῶν γύρων Κοινοτήτων, ποὺ ἔπαιρνε ἀπο-

φάσεις για τὰ κοινὰ τους συμφέροντα, πολύ δὲ τυπικὴ ἦταν ἡ Τουρκικὴ ἐξουσία μὲ τὴ διαμονὴ ἐδῶ τοῦ Διοικητῆ (σούμπαση) μέλημα κύριο τοῦ ὁποῦ ἦταν ἡ εἴσπραξη τῶν φόρων.

Ἔτσι ἡ χρηστὴ διοίκηση καὶ κυριώτερα ἡ ἀνεξαρτησία καὶ ἀσφάλεια ποὺ κυριαρχοῦσαν ἐδῶ, ἔκαναν τὶς Καλαρρύτες ἐμπορικὸ καὶ βιομηχανικὸ κέντρο μὲ τὴ συρροὴ πολλῶν βιοτεχνῶν ἀπὸ τὴν περιοχὴ καὶ πρὸ ἔξω, οἱ ὁποῖοι εὐδοκίμησαν στὴν κατεργασία τῶν δερμάτων, τὴν ὑφαντουργία, γουνοποιία, ἀργυροχρυσοχοία κ.ἄ. Ἡ ἀνάπτυξη τῶν τεχνῶν ἐδῶ ἔφτασε σὲ τέτοιο βαθμὸ ποὺ πολὺ γρήγορα τὰ προϊόντα τους ἔγιναν ὀνομαστά καὶ περιζήτητα, ἐφάμιλλα καὶ ὠρισμένα ἀνώτερα τῶν εὐρωπαϊκῶν.

Τὰ ὑφαντά, τὰ δέρματα καὶ τὰ γουναρικά, ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ ΙΖ' αἰῶνα, ἄρχισαν σὲ ἰκανὲς ποσότητες νὰ πωλοῦνται στὸ ἐξωτερικὸ, γεγονός ποὺ ἀνάγκασε πολλοὺς Καλαρρυτιῶτες νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ χωριὸ τους καὶ νὰ ἐγκατασταθοῦν μόνιμα στὰ γνωστὰ τότε ἐμπορικὰ κέντρα τῆς Εὐρώπης. Μεγαλέμποροι ἐξ' ἄλλου ξένοι ταξίδευαν γιὰ τὴν προμήθεια ἐκλεκτῶν προϊόντων στὶς Καλαρρύτες, ποὺ μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν ἐξελίχτηκαν σὲ κέντρο παγκόσμιας συναλλαγῆς.

Στὸ δυσπρόσιτο τοῦτο ἠπειρωτικὸ κέντρο εἶχαν ἰδρῦσει μόνιμα πρακτορεῖα Μακεδόνες καπνέμποροι, βαμβακέμποροι καὶ ἔμποροι γουναρικῶν, ὡς καὶ ἔμποροι μεταξωτῶν ἀπὸ τὸ Βόλο καὶ τὴν Ἄγυιá. Ἀπαράμιλλος ἦταν ὁ κλάδος τῆς χρυσοχοίας ποὺ ἀνέπτυξαν οἱ Καλαρρυτιῶτες. Κάθε εἶδους κοσμήματα καὶ διακοσμήσεις ἀπὸ χρυσό, ἀσημι καὶ ἄλλα μέταλλα κατασκευάζονται ἐδῶ μὲ ἐξαιρετικὴ τέχνη καὶ ἔμπνευση. Ὀνομαστὲς ἦταν οἱ διακοσμήσεις ὀπλων, εὐαγγελίων, λαβῶν, μαχαιριῶν καὶ γιαταγανιῶν, τὰ δαχτυλίδια, οἱ πόρπες, τὰ μελανοδοχεῖα καὶ ἄλλα οἰκιακὰ σκεύη, σεβαστὰ δὲ ἔγιναν τὰ ὀνόματα τῶν «ἀρχιτεχνιτῶν» τῶν Καλαρρυτιῶν ὅπως τοῦ Ἀρχιχρυσοχόου τοῦ Ἀληπάσá Θανάση Τιμούρη, τοῦ Μπάφα, Ποντίκι, Βούλγαρη,

Δασκάλου, Κοντοχρόνηδων και άλλων. Στη Μητρόπολη των Γιαννίνων και στην εκκλησιά των Καλαρρυτών σώζονται δυο περίτεχνα χρυσοποίκιλτα Ευαγγέλια και ένας σταυρός με χρονολογία 1772, έργα του 'Αθ. Τσιμούρη. 'Η Καλαρρυτιώτικη τέχνη αποτελεί το πρότυπον της λαϊκής τέχνης, πολλά δέ έργα της έξαισια, επιδεικνύονται σ' εκκλησιές και ιδιωτικές συλλογές.

'Η βιοτεχνική, βιομηχανική και έμπορική άκμή, έφεραν έδω και άληθινή πνευματική άνθιση. «Πρό ήμων άποκαλύπτεται αίφνης ή Κώμη των Καλαρρυτών, λευκή, ώραία, άμφιθεατρική... Βλέπει τις άμέσως, τό δή λεγόμενον «άρχοντιά» εις την όρεινή, καθαράν και εϋκτιστον ταύτην πολίχνην, την υπό φιλοπάτριδος, νοημονεστάτου, τιμιωτάτου και έργατικού πληθυσμοϋ οίκουμένην», γράφει ό Σπ. Παγανέλης. (Τά Τσουμέρκα έκδ. 1905 σελ. 75).

Τό 1815 πού έπεσκέφτηκε τις Καλαρρύτες ό Πουκεβίλ βρήκεν έδω πλουσιώτατη βιβλιοθήκη με πολλά κλασσικά και ξενόγλωσσα έργα, από τις άρχές δέ του ΙΗ' αιώνα λειτουργούσεν έδω περίφημη σχολή άπ' την όποία άπεφοίτησαν διαπρεπεις λόγιοι και έπιστήμονες.

'Από τό 1803 άρχίζει ή παρακμή των Καλαρρυτών με την κατάργηση των προνομίων άπ' τον 'Αλή πασά, ή όποία ολοκληρώθηκε τό 1821 με την κήρυξη της 'Ελληνικής επανάστασης. 'Ο Χουρσιτ στέλνει έναντίον των Καλαρρυτών τον 'Ιμπραήμ Πρεμέτη με έφτακόσιους Τουρκαλβανούς. Στις 18 'Ιούνη 1821 οί Καλαρρυτιώτες και Συρρακιώτες κάτω άπ' την άρχηγία του 'Ιωάννη Κωλέττη και Κ. Τουρτούρη, ύψώνουν περήφανη τή σημαία της επανάστασης και πολιορκούν στενά τον Πρεμέτη με τους άντρες του. Μά ή επανάσταση ήταν άνοργάνωτη και ό Χουρσιτ έπέρχεται με τό στρατό του στις 29 'Ιούνη και οί δυο άνθηρες πόλεις άφανίζονται. Οί κάτοικοι ζητάνε τή σωτηρία τους στα βουνά και πολυ σύντομα στη διασπορά τους στο έσωτερικό και έξωτερικό όπου έφεραν τή χρυσοχοϊκή τους τέχνη και τό λαμπρό τους πολιτισμό.

Γόνος Καλαρρυτιώτικης οικόγενειας είναι ὁ Σπυρίδωνας Λάμπρου, ὁ σοφὸς διδάσκαλος καὶ φλογερὸς πατριώτης.

Πολὺ κοντὰ βρίσκεται τὸ Συρράκο ποῦ πῆρε τὸ ὄνομα ἀπὸ τὸν ἰδιοκτῆτη τοῦ χωριοῦ Συρράκον ἀπ' τὰ Γιάννινα (π. Ἀραβαντινοῦ: χρονογρ. τῆς Ἡπείρου, τόμ β σελ 164). Ὁ Ι. Λαμπρίδης (Ἡπειρ. Μελετήματα, τευχ. 5ον σελ. 13 ἔτος 1888) πρὸς τὸν ὁποῖον καὶ συμφωνοῦμεν, ὑποστηρίζει πῶς τὸ ὄνομα εἶναι βλάχικο «σημαντικὸν τόπου, πτωχείαν δηλοῦν καὶ γυμνότητα». Μιὰ ἄμορφη κωμόπολις μὲ μεγαλοπρεπῆ σπίτια, ποῦ σοῦ προσφέρουν μιὰ ἄνετη διαμονή. Ἐκκλησιαστικῶς ὑπήγετο πάντα στὴ Μητρόπολις τῶν Γιαννίνων, ἱστορικὰ δὲ ὑπῆρξεν ἀπόλυτα συνδεδεμένο μὲ τὴν Καλαρρυτιῶτικὴν ὑπῆρξεν ἡ πνευματικὴ τοῦ κίνησης, ἐλειτούργησεν δὲ ἐδῶ ἑλληνικὸ σκολειὸν μὲ τὴν δωρεὰν τοῦ μεγάλου πολιτικοῦ Ἰωάννη Κωλέττη καὶ τῆς οἰκογενείας τῶν Σιμαίων. Μιὰ σειρά ἀπὸ λογίους καὶ διαπρεπεῖς ἐπιστήμονες ἔχει νὰ ἐπιδείξει τὸ Συρράκον, ὅπως τὸ Γ. Τσιαπραλῆ ἰδιαιτέρου γιὰ τὸ Βελῆ πασᾶ στὴν Πελοπόννησο, τὸν Ἰωάννη Κωλέττη ἰδιαιτέρου στὴν ἀρχὴ γιὰ τὸν Μουχτάρ πασᾶ, τὸν Κων. Γ. Τσιαπραλῆ, Δ. Ζαλοκώστα, Ε. Δ. Ζαλοκώστα, γιὰ τὸν στὰ Γιάννινα, Σ. Ζαβογιάννη, Κ. Κόμισο, Λ. Πάλιο καὶ Γ. Μπίτζιο, διδάκτορες τῆς Ἰατρικῆς, τοὺς ἀδελφοὺς Σ. καὶ Δ. Ι. Μέκιου καὶ Εὐγένιο Γ. Ζαλοκώστα διδάκτορες τῆς Νομικῆς.

Οἱ κάτοικοι κυριώτερα ἀσχολήθησαν μὲ τὴν κτηνοτροφία καὶ τὴν τεχνικὴν τῆς καποτοποιίας, δὲν ὑπάρχει δὲ καὶ σήμερον ἀκόμη χωρὸς ἠπειρωτικὸς ποῦ νὰ μὴν ἀπαντήσῃς Συρρακιῶτες τυροκόμους καὶ κατασκευαστὰς καποτῶν.

Ἐργατικοὶ καὶ οἰκονόμοι εὐδοκίμησαν οἱ Τζουμερκιῶτες στὴν ξενητιά, Ματσουκιῶτες δὲ ὑπῆρξαν οἱ ἰδρυτὰς τῆς Ἡπειρωτικῆς Κοινότητος τῆς Κέρκυρας «διὸ καὶ ἐπιτροπεύουσιν οὗτοι μέχρι σήμερον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Παναγίας τῶν Ξένων καὶ τὰς κλεῖς αὐτῆς κατέχουσι» λέγει ὁ Λαμπρίδης (ὅπου πῶς πάνω σελ. 49).

Τὸ Συρράκο εἶχε τὴν τύχη νὰ δώσει στὴν Ἑλλάδα τὸ Μεγάλο πολιτικὸ καὶ Λόγιο Ἰωάννη Κωλέττη, μιὰ ἀπὸ τὶς ἐπιφανέστερες φυσιογνωμίες τῆς ἐπανάστασης τοῦ εἰκοσιέ-
να καὶ τῆς μετεπαναστατικῆς ἐποχῆς. Εἶχε τὴν τιμὴ νὰ δώσει τὸν τραγικὸ καὶ πονεμένο ποιητὴ Γεώργιο Ζαλοκώ-
στα, καθὼς καὶ τὸ λιγὸζωο Κώστα Κρυστάλλη, στὸν ὁποῖο ἔδωκε τὴν πλούσια ἔμπνευση μὲ τὴν ἀρρενωπὴ ὁμορφιά καὶ τὴ βουκολικὴ συμφωνία τῶν βουνῶν. Κι' ἔδωκαν ἀκόμη τὰ Τζουμέρκα (ἢ Πλατανοῦσα) τὸ γνήσιο, πονεμένο κι' ἀδι-
κημένο ποιητὴ, τὸν ἀλησμόνητο φίλο Γιώργο Κοτζιούλα.

Ἡ κωμόπολη τῶν Πραμάντων, ὡς τὸ 1881 ἀνῆκε στὴν Τουρκία, προσαρτήθηκαν δὲ στὴν Ἑλλάδα μὲ τὴ συν-
θήκη τοῦ Βερολίνου. Οἱ κοντινοὶ ποταμοὶ Ἄραχθος καὶ τῶν Χρηστῶν ἀπετέλεσαν ὡς τὸ 1912 τὴν πρὸς τὴν Τουρκία μεθόριο. Ἡ πολιτεία τούτη εἶναι κτισμένη στὰ ἐρείπια ἀρχαίας πόλης, στὶς ἀνασκαφές δὲ ποὺ ἔγιναν στὰ δυτικὰ τους, στὴ θέση Παναγιά, βρέθηκαν ἐρείπια ἀρχαίου συνοικισμοῦ, ἀγάλματα, ἀγγεῖα καὶ νομίσματα. Τὰ Πρά-
μαντα μαζί μὲ τὴν κωμόπολη Ἄγναντα, ὅπου εἶναι συγ-
κεντρωμένες ὅλες σχεδὸν οἱ δημόσιες ἀρχές καὶ λειτουρ-
γεῖ Γυμνάσιο, κυριαρχοῦν τῆς περιοχῆς τῶν Τζουμέρκων, μὲ τὶς ὠραῖες τους δὲ οἰκοδομές, τὸ λεπτὸ πολιτισμὸ καὶ τὴν εἰδυλλιακὴ τους φύση, προσφέρονται γιὰ μαγευτικὸ θέρετρο.

Ἡ βαθεῖα μελέτη τῶν παραγόντων τῆς παληᾶς πνευ-
ματικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἀκμῆς τῆς περιοχῆς καὶ ἡ ἀντικει-
μενικὴ ἐκτίμηση τῶν σημερινῶν ἀναγκῶν της, θὰ μπορού-
σαν μὲ προγραμματισμὸ καὶ ἀγάπην' ἀναπτύξουν τὶς πλου-
τοπαραγωγικὲς συνθῆκες τοῦ τόπου τούτου καὶ νὰ χαρί-
σουν στοὺς ταλαιπωρημένους κατοίκους τὴν πίστη, τὴν αἰ-
σιοδοξία καὶ τὸ γέλιο.

Η Α Ρ Τ Α (Δ Ε Σ Π Ο Τ Α Τ Ο Τ Η Σ Η Π Ε Ι Ρ Ο Υ)

Τὸ στερνὸ μας ταξίδι.

Σὲ κάποιον ὀρισμένο χρόνο, κάτω ἀπὸ ἕνα ξάστερο οὐρανὸ ἄστραψε ἕνα ἀθάνατο φῶς. Ὁ λάκερο τὸν κόσμον ἀγκάλιασαν οἱ φλογερὲς ἀχτῖνες του καὶ οἱ αἰῶνες κυλοῦν βυθισμένοι στὸ κήρυγμά του καὶ στὴν παράδοσή του. Κι' ἂν τὰ σύννεφα ζώνουν τὴν ἀνθρωπότητα κι' ἂν ἡ λησμονιὰ κυριαρχεῖ, ἡ τίμια σκέψη ἀνορθώνεται καὶ διασαλπίζει: «Σχεδὸν ὅ,τι συνθέτει ἢ διευκρινίζει ἢ σκέψη μας, σχεδὸν ὅ,τι εἶναι καθαρὴ ἔννοια, σύμβολο ἀφαιρέσεων, φόρμα καὶ κατηγορία διανοητικὴ, ἀνήκει στὴν Ἑλλάδα. Ἡ πνευματικὴ μας ἐνέργεια θὰ περιοριζότανε οἰκτρά, ἡ περιοχὴ της θὰ σκοτεινίαζε, οἱ δυνάμεις της θὰ γινόντανε συγκεχυμένες, ἐὰν ὕστερα ἀπὸ ἕνα ἀποτρόπαιο θαῦμα, ἐχάναμε ξαφνικὰ ὅ,τι ἐπήραμε ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα... Τῆς χρωστᾶμε τὸ μεγαλύτερο μέρος ἀπὸ τίς ιδέες μας...» γράφει ὁ Βαλερύ. Τὴν εὐγνωμοσύνη τους ἐκφράζουν πάντα, ὄλων τῶν καιρῶν οἱ σοφοί. Μὰ καὶ ὁ σύγχρονος κόσμος μὲ τὴν τεχνικὴ του διάπλαση στὸ Ἑλληνικὸ φῶς ξαναγυρίζει, στὴν κλασσικὴ πνευματικὴ καλλιέργεια. Γιατί κι' ὁ μέγας τοῦτος τεχνικὸς πολιτισμὸς ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ πνευματικὸ ὑπόβαθρο.

Ἡ πανανθρώπινη εὐγνωμοσύνη σὰν προσευχὴ στέλνεται στοὺς οὐρανοὺς κάποιων Ἑλληνικῶν περιοχῶν ποὺ γέννησαν τὸ ἀκοίμητο τοῦτο φῶς. Μ' ἂν δὲν δικαιούται νὰ διεκδικήσει τὴν πατρότητα τοῦ φωτός τούτου ὁ μολυβένιος

ἡπειρωτικὸς οὐρανός, ἔχει κάποιο ἄλλο δικαίωμα. Νὰ διεκδικήσῃ ὅτι ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος κληρονόμος, ποὺ κράτησε ἀνέσπερη τὴ φλόγα του στὰ ἐπιθανάτια χρόνια τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας καὶ στὰ κατοπινὰ τῆς σκλαβιάς. Νὰ καυχηθεῖ πῶς ὑπῆρξεν ὁ Ὀλυμπιονίκης, ποὺ μέσα σὲ θύελλες καὶ ἀγῶνες ξένους στὴν ἰδέα τῆς ἄμιλλας ὑψωσε τὴ νικητήρια σημαία τοῦ Ἔθνους καὶ ἀνέστησε τὸν Ἑλληνισμό. Νὰ καυχηθεῖ πῶς ἀφομίωσε τὸ κλασσικὸ πνεῦμα καὶ τὸ σκόρπισε σ' ὀλόκληρο τὸ δουλεμένο Ἑλληνισμό.

Ἡ Ἠπειρος στὰ χρόνια ἐκεῖνα ἀναδείχτηκε σὰν ἡ πιὸ ρωμαλέα καὶ σφριγηλὴ περιοχὴ τῆς πατρίδας μὲ τὴν ὀργανωτικὴ καὶ πολεμικὴ δραστηριότητα τῶν Ἑλλήνων Δεσποτῶν τῆς Ἄρτας καὶ μὲ ὅλα τὰ τότε ἱστορικὰ γεγονότα. Τὰ ἱστορικὰ συγγράμματα τῆς περιόδου ἐκείνης καὶ τὰ περίτεχνα Βυζαντινὰ μνημεῖα ποὺ σώζονται σήμερα ἐδῶ, μαρτυροῦν τὴν Ἐθνικὴ ἀνάταση καὶ ἀναγέννηση στὰ πιὸ σκοτεινὰ χρόνια τῆς φυλῆς. Στὰ Ἠπειρωτικὰ βουνὰ καὶ πολιτεῖες ρίζωσε βαθειὰ ἡ Ἑλληνικὴ Ἰδέα μὲ τίς σχολές δὲ ποὺ λειτούργησαν ἰδιαίτερα στὰ Γιάννινα τὸν καιρὸ τῆς Τουρκοκρατίας, ἡ ἰδέα αὐτὴ καὶ τὸ κλασσικὸ πνεῦμα μεταλαμπαδέυτικαν στὸ σκλαβωμένο ἑλληνισμό κι' ἀκόμη κάτω ἀπὸ τὸν οὐρανὸ ποὺ ἐγέννησε τὸ ἀνέσπερο φῶς. Τὸ ζωντανεμένο τοῦτο πνεῦμα δημιούργησε τοὺς ἄρματωλοὺς, τοὺς κλέφτες καὶ τοὺς μεγάλους Εὐεργέτες ποῦδωκαν στὴν Ἠπειρο ἀνέσπερη μνήμη στὰ χρόνια τῆς σκλαβιάς καὶ στὰ ὑστερνὰ τῶν Ἱερῶν ἀγῶνων, ἀλλὰ καὶ ποὺ ἐρμηνεύουν τὴν ἰδιαίτερη σημασία τοῦ μολυβένιου ἡπειρωτικοῦ οὐρανοῦ.

Μὲ ἀναστημένη συνείδηση πορευόμαστε στὸ στερνὸ μας ταξίδι. Ἐρχόμαστε προσκυνητὲς στὰ δοξασμένα ἐρείπια μιᾶς λαμπρῆς ἐποχῆς, τῶν Δεσποτῶν τῆς Ἠπέιρου.

Πάνω στὸν καταπράσινο λόφο μὲ τὴ μικρὴ γραφικὴ λίμνη, χαιρετᾶμε τὴν παιδόπολη «ΖΙ ΡΩ». Κι' ἀποκαλυπτόμαστε στὸ θαῦμα ποὺ συντελεῖται μὲ τόση εὐσυνειδησία. Παιδιὰ ὄρφανὰ, θύματα τοῦ τελευταίου καιροῦ τῆς

πατρίδας, βρίσκουν έδω μητρική στοργή και προστασία. Μορφώνονται Έλληνοχρηστικά, μαθαίνουν τέχνες και προετοιμάζονται για την αύριανή αντιμετώπιση της ζωής. Ένα φυτώριο ψυχών άνθει στην παιδόπολη τούτη και άποκαλυπτόμαστε!

Άριστερά μας τó «Φράγμα του Λούρου» ένα τεχνικό έργο. Μέ τó νερό παράγεται ήλεκτρική ενέργεια που φέρνει τόν πολιτισμό στίς πολιτείες, αλλά και στ' άπόμερα χωριά.

Δίπλα μας τó μεγάλο ποτάμι, ó Λούρος, με τó άσίγαστο τραγούδι τών μικρών καταρραχτών του, ένα γλυκό τραγούδι που μάς νανουρίζει και μάς συντροφεύει ως πέρα στην Παληά Φιλιππιάδα που, ξεφυτρώνει ανάμεσα σε γέρικες έληές, Κοντά της ένα άλλο χωριό, τó Λευτεροχώρι, που ένώθηκε μαζί της και πιό μπρός ή νέα Φιλιππιάδα, που τή στόλιζαν κάποτε τά παληά άρχοντικά τών Μπέδων και τών ξένων και με τά περιβόλια της που έδωκαν μιá φήμη στόν τόπο τούτον.

Ήταν τότε που δέν ύπήρχαν δρόμοι και ή μικρή τούτη πολιτεία ήταν τó «στέκι» τών διαβατικών. Οί πεζοπόροι έφερναν τήν κατάπτωσή τους έδω, οί άραμπάδες έτριζαν και τ' άλογα γονάτιζαν κουρασμένα. Άνοιγαν τότε με καλωσύνη οί πόρτες τών πεντακάθαρων και γραφικών Πανδοχείων και Ξενοδοχείων και τ' άλογα εύρισκαν τó χορτάρι τους, δρόσιζαν τή γλώσσα τους και ξεκουράζονταν. Οί άραμπάδες άναπαύονταν και έπιδιορθώνονταν, οί δέ άνθρωποι εύρισκαν φιλοξενία και προστασία. Είχε γεμίσει ή πόλη τούτη με πανδοχεία, ένα πρόσφορο έπάγγελμα, και τó χρήμα κυκλοφοροϋσε και τó χρήμα συγκεντρώνονταν κι' αύξαιναν τά περιβόλια με τίς πορτοκαλιές και τίς έληές, κι' αύξαινε τó χρήμα που γίνονταν μαγαζιά και σπίτια, πολυώροφα, άρχοντικά, ποϋδιναν στόν τόπο μιá ξεχωριστή γοητεία.

Κι' ήρθε ύστερα τó αυτοκίνητο, κι' ήρθεν ή άσφαλτος, κι' οί άποστάσεις κόντειναν κι' οί κοϋρσες, ως που να

προβάλλουν, χάνονταν, κι' ό κόσμος βιαστικός φεύγει... φεύγει μακριά... Κι' οί πόρτες τών Ξενοδοχείων, τών Πανδοχείων και τών καφενείων, διάπλατες, μάταια χαμογελοῦν και προσκαλοῦν... Οί πόρτες διάπλατες σκεβρώνουν άπ' τήν άδιαφορία, αί «μεντρεσέδες» λυγίζουν άπ' τό βάρος και δίνουν τήν τελευταία μάχη τους μέ τήν πέτρα και τόν άοβέστη και πέφτουν και μαζί τους σωριάζονται οί μεγάλες πόρτες κι' όλα γκρεμίζονται σέ μιá θλιβερή έρήμωση. Έτσι και τά παληά άρχοντικά είναι μιá θύμηση. Οί τοίχοι χορτάρισαν κι' ή μικρή πολιτεία πήρε ένα σκοῦρο γκριζο χρώμα που άποπνέει τή μελαγχολία.

Μιά αίσιόδοξη άχτίνα ξεπετιέται άπό ψηλά, άπ' τόν καταπράσινο λόφο μέ τό έκκλησάκι του "Αη—Ληά, τό πνιγμένο στ' άγριόδεντρα έκκλησάκι, που σκορπάει ένα αίσθημα γαλήνης και χαράς μέ τό μεθύσι τής φύσης και τή μελωδία τών πουλιών.

Ένα αίσθημα εϋδαιμονίας τόσο σύντομο όμως, γιατί άκολουθοῦμε τό ρυθμό τής έποχής και βιαστικοί φεύγουμε, για να βρεθοῦμε πολὺ γρήγορα σ' ένα μαγευτικό δάσος πορτοκαλιών.

Βρισκόμαστε στήν "Αρτα, τήν παληά άρχόντισσα, μέσα σέ χιλιάδες πορτοκαλιές.

Ό άγέρας εϋωδιάζει άπ' εκείνο τό μεθυστικό, τό τόσο λεπτό άρωμα, που τό ρουφάμε λαίμαργα, σά νέκταρ άθάνατο που εϋωδιάζει τήν ψυχή και ξυπνάει τίς αίσθήσεις.

Χιλιάδες χρυσοκόκκινοι καρποί, φορτωμένοι στίς μικρές νυφοῦλες, μέ τό καταπράσινο πέπλο, που χειροπιαστές πανηγυρίζουν στή μεγάλη πεδιάδα και καθρεφτίζονται στόν "Αραχθο που άργοκυλάει.

Περβόλια στολισμένα, περιποιημένα που τ' άγκαλιάζουν πολύφυλλα κλαδιά και ώριμοι καρποί πεσμένοι στό χῶμα που σάν πούπουλο τους κρατάει άνάλαφρα. Χῶμα και δέντρα και χρυσωμένοι καρποί έδῶ συνθέτουν έναν άληθινό παράδεισο που δίνει στους "Αρτινούς τήν οικονομική δύναμη, τό χαμόγελο και τήν αίσιοδοξία...

Πάνω στὸν κάμπο καὶ ψηλὰ στοὺς λοφίσκους ἡ Βασίλισσα τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου, ἡ Ἔρτα, πού χτίστηκε στὰ ἐρείπια μιᾶς παληᾶς καὶ δοξασμένης πολιτείας, τῆς Ἀμβρακίας.

Κι' ἦταν τούτη ἡ πολιτεία, ἡ πιὸ σπουδαία τῶν Μολοσσῶν τῆς Ἡπείρου, στὰ Νότια τῆς Θεσπρωτίας καὶ βορεινὰ τοῦ κόλπου τοῦ Ἀμβρακικοῦ πού ἀπ' τὴν πολιτεία τούτη πήρε τ' ὄνομά του.

Καὶ λένε ἡ πὼς ἡ πολιτεία αὐτὴ πήρε τ' ὄνομά της ἀπ' τὴν Ἀμβρακία, τὴν κόρη τοῦ Μελανέα, τοῦ γιοῦ τοῦ Δρύοπα καὶ ἄλλοι' ἀπὸ τὸν Ἄμβρα τὸ γιὸ τοῦ Βασιληᾶ Θεσπρωτοῦ ἢ ἀπὸ τὴν Ἀμβρακία τὴν κόρη τοῦ Αὐγείου τῆς Ἡλίδας.

Στὸ γκρέμισμά της, ἡ παληὰ καὶ μεγάλη τούτη πολιτεία, ζηλότυπα κράτησε τὰ μυστικά της. Κι' ἀναρωτιοῦνταν οἱ ἀρχαιόφιλοι καὶ οἱ εἰδικοί κι' ἀγωνίζονταν μὲ τὴ μελέτη τῶν ποιημάτων καὶ τῶν περιηγητικῶν βιβλίων τῆς κάθε ἐποχῆς, νὰ προσδιορίσουν τὸν τόπο, πού ξαπλώνονταν μὲ μεγαλοπρέπεια. Γιατὶ ἐδῶ δὲ χτύπησεν ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη, γιατί ἐδῶ ὁ ἥλιος δὲ φίλησε τὰ μάρμαρα τῶν ἀρχαίων ναῶν καὶ μεγάρων.

Κάτω ἀπὸ τὸ βάρος τοῦ χρόνου κλώθεται τὸ παράπονο μιᾶς λαμπρῆς πολιτείας, τόσο βαθειὰ συνδεδεμένης μὲ τὸν ἀρχαῖο Ἑλληνισμό.

Κι' οἱ εἰδικοί ἀγωνιοῦν... Μιὰ σύγκριση πού ἐπιδεινώνει κι' ἡ ἀναμφισβήτηση τῶν ἐρευνητῶν γιὰ τὸ ποτάμι τὸν Ἄραχθο. Γιατὶ ὁ Ἄραχθος ὠνομάστηκε ἀπὸ τοὺς Κορίνθιους ὅταν ἔκαμαν ἀποικία τους τὴν Ἀμβρακία καὶ Ἴναχος, σὲ ἀνάμνηση τοῦ ποταμοῦ τους πού εἶχαν ἐκεῖ στῆ

1. Μιχ' Περάνθη: «Ἀμβρακία» 1954, σελ. 145.—

2. Εὐσταθίου: Παρεκβολαὶ (Geographi Graeci Minores) Parisiis, 1855: «Ἀμβρακίαι δὲ Ἡπειρωτικὸν καὶ αὐτοὶ Ἔθνος. Οὕτω δὲ λέγονται ἢ ἀπὸ Ἀμβρακίαν τοῦ Αὐγείου θυγατρὸς ἢ ἀπὸ Ἄμβρακος υἱοῦ Θεσπρωτοῦ».

μακρυνή πατρίδα τους. Κι' ἔρχεται ὁ Σταγειρίτης³ νὰ τοποθετήσῃ τὸ ποτάμι τοῦτο στοὺς Ρωγούς κι' ὁ Μελέτιος⁴ ποὺ ξεχωρίζει τὸν Ἄραχθο ἀπ' τὸν Ἰναχο καὶ τὰ θεωρεῖ δυὸ διαφορετικὰ ποτάμια, νὰ συμφωνήσῃ μαζί του καὶ νὰ τοποθετήσῃ ἀπ' τὴν αἰτία αὐτὴ στὴ σημερινὴ Ἄρτα, τὸ Ἄργος τὸ Ἀμφιλοχικό. Κι' ἀκολουθᾷ ὁ Πουκεβίλ ποὺ ταύτιζεν τὸν Ἄραχθο μὲ τὸ Χάραδρο κι' ἔτσι θεωρεῖ τὴν Ἄρτα χτισμένη πάνω στὰ ἐρείπια τῆς Ἀργιθέας τῶν Ἀθαμάνων κι' ὁ Πάλλης⁵ νὰ ταύτιζεν τὸν Ἄραχθο μὲ τὸ Λοῦρο καὶ νὰ τοποθετῇ τὴν Ἄρτα στοὺς Ρωγούς... Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀραβαντινός⁶ ἀποκλίνει περισσότερο στὴν τοποθέτηση τῆς Ἀμβρακίας στὸ Φειδόκαστρον ἀριστερὰ τοῦ Ἄραχθου.

Συνδυάζοντες τὶς περικοπὲς τοῦ Θουκιδίδη⁷ Ἡρόδοτου⁸, Πολύβιου⁹, Στράβωνα¹⁰, Σκύμνου¹¹, Σκύλακα¹², Διο-

3. Σταγειρίτη Ἄθαν. «Ἡπειρωτικά» Βιέννη, 1819.

4. Μελέτιος: «Γεωγραφία παλαιὰ καὶ νέα (ἔκδοσις Β' ὑπὸ Ἀυθίμου Γαζῆ τοῦ Μηλιώτου) Βενετία, 1806.

5. Πάλλη Ἄλεξ: «Μελέται ἐπὶ τῆς ἀρχαίας Χωρογραφίας καὶ Ἱστορίας τῆς Ἡπείρου, Πανδώρα, τεύχ. 9. 1858—59.—

6. Π. Ἀραβαντινοῦ: «Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου τόμ. Β' 1856 σελ. 11.

7. Θουκιδίδη: (Βιβλ. Β' Κεφ. LXXVIII) «... ὕστερον πιεζόμενοι, Ἀμβρακιώτας ὁμόρους ὄντας τῇ Ἀμφιλοχικῇ, ξυνοίκους ἐπηγάγοντο καὶ ἐλληνίσθησαν τὴν νῦν γλῶσσαν τότε πρῶτον ἀπὸ τῶν Ἀμβρακιωτῶν ξυνοικησάντων...».

8. Ἡρόδοτου: (Βιβλ. 8. Κεφ. IIII) «...Θεσπρωτοὶ γὰρ εἰσι οἱ ὀμουρέοντες Ἀμπρακιώτησι καὶ Λευκαδίοισι, οἱ ἐξ ἐσχατίων Χωρίων ἐστρατεύοντο».

9. Πολύβιου: Ἱστοριῶν τὰ σωζόμενα, περὶ Πρεσβ. IB,) «... καὶ γὰρ ἀφθονον ἔχει τὴν χώραν (Ἀμβρακίαν) εἰς χρεῖαν πρὸς τὰς τῶν ἔργων παρασκευὰς καὶ τὸν Ἀρέθοντα ποταμὸν ρέοντα παρὰ τὴν πόλιν...».

10. Στράβωνα: Γεωγραφικά, σελ. 270), «...Ἐν ἀριστερᾷ δὲ ἡ Νικόπολις καὶ τῶν ἠπειρωτῶν οἱ Κασσωπαῖοι μέχρι τοῦ μυχοῦ τοῦ κατὰ τὴν Ἀμβρακίαν. Ὑπέρκειται δὲ αὐτῆ τοῦ μυχοῦ μικρὸν, Γόργου τοῦ Κυψέλου κτίσμα. Παραρρεῖ δὲ αὐτὴν Ἄραθθος ποταμὸς, ἀνάπλουν ἔχων

νύσιου τοῦ Καλλιφῶντα¹⁴, καὶ τῶν νεώτερων Τσοῦτσινου¹⁴, Στεργιόπουλου¹⁵, Πετρίδη¹⁶, Περάνθη¹⁷ καὶ ἄλλων, πιστεύομεν ὅτι ἡ Ἀμβρακία βρισκόνταν στὸ χῶρο ποῦ κατέχει ἡ σημερινὴ Ἄρτα. Κι' ἦρθαν ἐδῶ καὶ πρωτοκατοίκησαν οἱ Δρύοπες, τῶν ὁποίων ὁ τελευταῖος Βασιλεὺς Μελανέας, γιὰ νὰ ἐπιβληθεῖ στίς διάφορες ἀλληλοσυγκρουόμενες φυλές, ζήτησε τὴ βοήθεια τοῦ Κύψελου (657—620 π.Χ.), τοῦ τύραννου τῶν Κορινθίων.

Κι' ἔγινε τοῦτο ἀφορμὴ νὰ χάσει τὴν αὐτονομία τῆς ἡ Ἀμβρακία, γιὰτὶ ὁ Γόργος ὁ γιὸς τοῦ Κύψελου ποῦρθε

ἐκ θαλάσσης εἰς αὐτὴν ὀλίγων σταδίων ἀρχόμενος ἐκ Τύμφρης ὄρους καὶ τῆς Παρωραίας. Ἡτύχει μὲν οὖν καὶ πρότερον ἡ πόλις αὕτη διαφερόντως...»

11. Σκύμνου: «Μετὰ τοὺς Μολοττοὺς Ἀμβρακία Κορινθίων ἀποικὸς ἐστίν. Ὡκισε δ' ὁ Κυψέλου αὐτὴν πρότερον παῖς Γόργος...».

12. Σκύλακας: (Geogr: Cr. Minores, σελ. 35): «...Μετὰ δὲ Μολοττιαν Ἀμβρακία πόλις Ἑλληνίς. Ἀπέχει δὲ αὕτη ἀπὸ θαλάσσης στάδια π', Ἔστι δὲ καὶ ἐπὶ θαλάσσης τεῖχος καὶ λιμὴν...».

13. Διονισίου τοῦ Καλλιφῶντα: (Ἀναγραφή τῆς Ἑλλάδος Geogr Minores, σελ. 234).

«... Τῆς Ἑλλάδος ἐστίν Ἀμβρακία πρώτη πόλις. Αὕτη δ' ἀποικία λέγεται Κορινθίων εἶναι. Κατὰ τὸν Κόλπον δὲ τὸν καλούμενον Ἀμβρακικὸν ὠκισται, μέση, σταδίου δ' ἔχει ἀπὸ τῆς θαλάσσης ὀγδοήκοντα...».

14. Τσοῦτσινου Θεοχ: «Ἡ Ἀμβρακία, ἡ θέσις καὶ τὸ τεῖχος αὐτῆς, Ἔφ. Ἄρτης «Ἐλεύθερος Λόγος» φ. 48]25-11-1932.

15. Στεργιόπουλου Κων: «Ἡ Ἀμβρακία, Ἱστορικὴ μελέτη, Ἔφ. Ἄρτης «Ἑπειρωτικὸν Βῆμα», φ. 13 τῆς 23-3-1929.

16. Πετρίδη Ἀθαν. «Περὶ τινῶν ἐν Ἠπειρῷ, χωρῶν, Ἀθήνα «Πανδώρα», τ. 17, ἔτος 1869.

17. Περάνθη Μιχ: ὅπου πρὸ πάνω, σελ. 149. «Ἀπλὸς συλλογισμὸς βασιμὸς στὰ παραπάνω στοιχεῖα φέρνει τὴν Ἀμβρακία στὴ θέση τῆς σημερινῆς διαδόχου τῆς, τῆς Ἄρτας... Ἡ Ἀμβρακία, ὅπως καὶ ἡ Ἄρτα ἀπέχουν ἀπ' τὸ κέντρο τῆς παραλιακῆς γραμμῆς περὶ τὰ δέκαπέντε χιλιόμετρα, ὅσο περίπου κάνουν τὰ ὀγδόντα στάδια. Ἔχει δίπλα τῆς τὸν Ἄραχθο. Τὴν προστατεύει τὸ Πετροβούνι. Στὰ θεμέλια τῆς Μονῆς τῆς Φανερωμένης ἡ ἐπιστήμη διατείνεται πῶς ἀνεκάλυψεν ἴχνη τοῦ ἀρχαίου ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς...».

ἔδω μὲ ἀποίκους σὰ σύμμαχος τὴν ἔκανε Κορινθιακὴ ἀποικία¹⁸.

Οἱ κορίνθιοι κατέχουν τώρα τὴν Ἀμβρακία, Λευκάδα καὶ Ἀνακτόριο, δεσπόζουν ἔτσι τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου καὶ ἀνταλλάσσουν τὰ ἐμπορεύματά τους μὲ ἀκατέργαστες ὕλες τῶν Ἡπειρωτικῶν βουνῶν¹⁹.

Ἡ Ἀμβρακία ξαναποχτάει τὸ Δημοκρατικὸ τῆς πολιτευμα μετὰ τὴν κατάλυση τοῦ Κυψελίδη τύραννου Περιανδρου, χωρὶς ὅμως ν' ἀποσπαστεῖ ἀπ' τὴ Μητρόπολη τὴν Κόρινθο, ὅμοια νομίσματα τῆς ὁποίας χρησιμοποιεῖ καὶ τῆς ὁποίας μοιράζεται τὶς ἀγωνίες.

Στὴ μάχη τῶν Πλαταιῶν παίρνει μέρος ἡ Ἀμβρακία μὲ πεντακόσιους ὀπλίτες καὶ στὴ Ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας μὲ ἑπτὰ πλοῖα.

Λιγὸ νωρίτερα ἀπ' τὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμον οἱ Ἀμβρακιῶτες μπαίνουν στὴν Ἀθηναϊκὴ συμμαχία, γιὰ ν' ἀποσπαστοῦν ὅμως σύντομα, λόγω τῶν ἀντιθέσεων τους μὲ τοὺς γείτονες Ἀκαρνᾶνες καὶ νὰ ξανασυμμαχήσουν μὲ τοὺς Πελοποννήσιους.

Οἱ ἀντιθέσεις τους αὐτὲς φτάνουν στὸ πεδίο τῆς μάχης στὶς Ὀλπες (25 στάδια μακριὰ ἀπ' τὸ Ἀμφιλοχικὸν Ἄργος) τὸ 425—426 π.Χ. Τρεῖς χιλιάδες (3.000)²⁰ ὀπλίτες παρατάσουν οἱ Ἀμβρακιῶτες καὶ μαζύ τους ὁ Πελοποννι-

18. Στράβων : σελ. 388 : «Κορίνθιοι δὲ πεμφθέντες ὑπὸ Κυψέλου καὶ Γαργάσου ταύτην τε κατέσχον τὴν ἀκτὴν (τῆς Λευκάδας) καὶ μέχρι τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου προῆλθον. Καὶ ἡ τε Ἀμβρακία συνωκίσθη καὶ Ἀνακτόριον καὶ τῆς χερσονήσου διορύξαντες τὸν Ἴσθμὸν ἐποίησαν νῆσον τὴν Λευκάδα καὶ μετενέγκαντες τὴν Νήριτον ἐπὶ τὸν τόπον ὃς ἦν ποτὲ μὲν Ἴσθμὸς, νῦν δὲ πορθμὸς, γεφύρα ζευκτός, μετωνόμασαν Λευκάδα, ἐπώνυμον δοκῶ μοι τοῦ Λευκάτα...».

19. Ε. Π. Φωτιάδης : «Ἀμβρακία» Λεξ. ΗΛΙΟΣ» τομ. 2, σελ. 482.

20. Ε. Π. Φωτιάδης, ὅπου πρὸς πάνω : Ὁ Μπέλοχ, ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ τῶν 3.000 ὀπλιτῶν, ὑπελόγησε τοὺς ντόπιους ἐλεύτερους πολῖτες σὲ 80.000 καὶ σὲ 100.000 ὄλους ποὺ ἀνῆκαν στὴν περιοχὴ τῆς Ἀμβρακίας.

σιακός στρατός με άρχηγόν τόν Εύρύλοχο. Στήν έχθρική παράταξη στίς Ὀλπες, στήν αντίπερα χαράδρα, οἱ Ἀκαρνᾶνες, οἱ Ἀθηναῖοι ἐξήντα τοξότες, με άρχηγό τους τόν στρατηγόν Δημοσθένη καί με διακόσιους Μεσσηνίους ὀπλίτες. Ὁ Δημοσθένης συντρίβει τούς πελλοποννήσιους. Ὁ άρχηγός τους Εύρύλοχος σκοτώνεται. Ὁ Μενεδαῖος πού τόν αντικαθιστᾶ συνεχίζει τή μάχη, μά οἱ Ἀκαρνᾶνες τούς ἐπιβάλλονται. Οἱ Ἀθηναῖοι κερδίζουν μιᾶ μεγάλη νίκη.

Ἡ Ἀμβρακία άρχίζει νά παρακμάζει. Κρατάει ὑποτιπιδῶς τήν αὐτονομία της, ὡς τόν καιρό, 338 π.Χ. τοῦ Βασιληᾶ τῆς Μακεδονίας Φίλιππου, πού τήν ἔλκύει με δόλο καί βάζει Μακεδονική φρουρά στήν πόλη. Τή φρουρά τούτη τήν διώχνουν οἱ Ἀμβρακιῶτες ὅταν πέθανε ὁ Φίλιππος, μά εἶναι άργά γιά νά βρεῖ τήν παληά της αἵγλη. Ὁ Ἀλέξαντρος, ὁ γιός τοῦ Κάσσαντρου καταλαμβάνει τήν Ἀμβρακία καί τήν παραχωρεῖ στό Βασιληᾶ τῶν Μολοσσῶν, τόν Μεγάλο Πύρρο.

Δοξασμένος ὁ βασιληᾶς τοῦτος με τόσοις νικηφόροις πόλεμοις πού πλάτυναν τά σύνορα τοῦ Κράτους του, κάνει τήν Ἀμβρακία πρωτεύουσα τοῦ Βασιλείου του καί πασχίζει ζωντανεύοντας τήν παληά της άχτινοβολία νά τήν κάνει μιᾶ ζηλευτή καί φωτοδότα πόλη.

Ψηλά στό Ριζόκαστρο πυργώνεται ἡ περίτεχνη Ἀκρόπολη. Ἐδῶ κοντά, ὅπου άργότερα τόν παλάτι τῆς Ἁγία-Θεοδώρας, ὑψώθηκε τόν μυθικό ανάκτορο τοῦ Πύρρου πού λέγονταν Πύρρειον ἢ Πυρρεῖον. Πιόν δῶ, στή σημερινή Μητρόπολη, ὑψώθηκε τόν καλλιμάρμαρον Ἀσκληπιεῖον²¹.

Καί ὑψώθηκαν άκόμη λαμπροῖ ναοί, τῆς Ἀθηνᾶς «Ἐπιφανές δ' ἱερὸν Ἀθηνᾶ, ἔστ' ἐν αὐτῇ» πού τοποθετεῖται²²

21. Θ. Τσοῦτσινου: «Ἀμβρακιώτικα λείψανα ἢ εὐρήματα», ὅπου πιόν πάνω. Τοποθετεῖ τόν Ἀσκληπιεῖον, στόν Ἀη Νικόλα, ὅπου καί βρέθηκαν λείψανα άρχαίου ναοῦ «ὀγκῶδεις, τινές λίθοι δηλαδῆ ὡς ἀναβαθμοῖ κρηπιδώματος».

22. Τοῦ Ἰδίου: ὅπου πιόν πάνω.

στο σημερινό κάστρο, όπου οι "Άγιοι Πάντες, τῆς Ἐφροδίτης πού τὸν ἔχτισεν ὁ Αἰνεῖας ὅταν ἔμεινεν ἐδῶ γιὰ λίγον καιρό, τῆς Ἰσιδας"²³, τῆς μεγάλης θεᾶς Ἄρτεμης πού λατρεύτηκεν ἐδῶ ἀφάνταστα, τῆς προστάτιδας «Εὐπλοίας καὶ Πασικράτειας», τῆς Ἀμβρακίας, τῆς ὁποίας ὁ ναὸς τοποθετεῖται στὴν πλατεῖα Ε. Γαρουφαλιᾶ²⁴ καὶ ἀπὸ τὸ Σεραφεῖμ²⁵, στὴ Μονὴ Φανερωμένης.

Ἐψώθησαν ἀκόμη ἀπὸ τὸν Πύρρο²⁶ δυὸ θέατρα καὶ περίτεχνα πέτρινα καὶ χάλκινα ἀγάλματα, διακοσμήθηκαν δημόσια κτίρια, ἀνθίσαν πλατεῖες καὶ κήποι, καὶ μιὰ πανώρῃα πολιτεία λάμπει.

Τὸ Ἑλληνικὸ φῶς θαμπώνει τοὺς βάρβαρους. Κι' ἔρχονται οἱ Ρωμαῖοι γιὰ νὰ καταστρέψουν τὶς πολιτεῖες μας καὶ τὸ 189 π.Χ. ὁ Μάρκος Φούλβιος Νουβιλῖωρος πού ἐρημώνει τὴν Ἀμβρακία: «Τὰ δ' ἀγάλματα καὶ ἀνδριάντας καὶ τὰς γραφὰς ἀπήγαγεν ἐκ τῆς πόλεως, ὄντα καὶ πλείω, διὰ τὸ γεγονέναι, Βασίλειον Πύρρου τὴν Ἀμβρακίαν». Δὲν περνᾶν δυὸ χρόνια πού οἱ Ρωμαῖοι ἀποσποῦν τὴν Ἀμβρακία ἀπ' τὸ «Κοινὸν τῶν Αἰτωλῶν» καὶ τῆς χαρίζουν αὐτονομία. Μὰ τὸ 171 π.Χ. πού πολεμοῦσαν οἱ Ρωμαῖοι τὸν Περσέα, κάποιον τμήμα τους λεηλατεῖ τὴν Ἀμβρακία κι' ἀπὸ τότε ἡ πολιτεία γίνεται ὑποτελεῖς φόρου στὴ Ρώμη²⁷.

Ἡ παρακμὴ τῆς ἐπισπεύδεται μὲ τὴν ἵδρυση τὸ 30 π.Χ. τῆς γειτονικῆς Νικόπολης τῆς ὁποίας ὁ περισσότερος πρῶτος πληθυσμὸς ἀποτελέστηκε ἀναγκαστικὰ ἀπὸ πε-

23. Αἰγυπτιακὴ Θεά.

24. Τοῦ ἴδιου, ὅπου πρὸ πάνω.

25. Σεραφεῖμ Βυζάντιος: «Δοκίμιον ἱστορικῆς τινος περιλήψεως τῆς ποτὲ ἀρχαίας καὶ ἐγκρίτου Ἑπειρωτικῆς πόλεως Ἄρτης...» Ἀθ. 1884.

26. Πέτρου Γαρουφαλιᾶ: «Πύρρος, Βασιλεὺς τῆς Ἑπείρου» Ἀθ. 1946.

27. Τὸν καιρὸ πού ὁ Μόμμιος κατέλαβε τὴν Κόρινθο, ἡ Ἀμβρακία ἀπαντιέται νὰ πληρώνει τακτὸ φόρο στὴ Ρώμη, κάθε χρόνο.

ρλοίκους και κυριώτερα της 'Αμβρακίας''.

Τώρα άσήμαντα κατάλοιπα άπαντιούνται έδω. 'Ο Πausανίας που έπισκέπτεται την πόλη ύστερα από διακόσια χρόνια μόνο την έρήμωση συναντάει. Βουβά συντρίμια και μάρμαρα σπασμένα και χορταριασμένοι άνθόκηποι και χορταριασμένα, γκρεμισμένα τά παληά άνάκτορα, ένα σωρό θλιβερά έρείπια που κουρνιάζουν τά μαύρα νυχτοπούλια και θρηνούν πένθημα... Είναι μάταιο ν' άναστήσεις ό,τι έχει πεθάνει... Κι' ή λαμπρή πρωτεύουσα του Μεγάλου Βασιληά Πύρρου, έσβησε για πάντα...

Σεργιανίζομε στην "Αρτα, την πρωτεύουσα των Δεσποτών" της 'Ηπειρου. Τό μάτι μας χαϊδεύει τά στερνά Βυζαντινά μνημεία που ζοϋνε σε μιά δική τους άτμόσφαιρα. Μιά μελαγχολική και μυστηριώδης άτμόσφαιρα τά περιζώνει που σου κρατάει όλόρθη τή μνήμη. Λές πώς, στο τόσο ξένο σύγχρονο πνεύμα, σιωπηλά άργοδιαβαίνουν κοντά σου 'Ηγεμόνες και Ρήγισσες, κληρικοί και σοφοί, πολεμιστές και λεύτερος λαός, παρουσίες άόρατες που άφαιρούν άπ' τό τοπίο τό βάρος του θάνατου και σε κάνουν να πιστεύεις πώς γύρω σου κάτι ζει...

Κι' άπ' τό ξύπνημα του θρύλου και του όνειρου, μέσα σε μιάν άέναη ροή, φτάνει ό αντίλαλος από ένα μακρυνό παρελθόν...

"Ένα μικρό χωριό διαδέχτηκε στα πριν του 552 χρόνια, την παλιά εκείνη 'Αμβρακία. Και σαν ήρθαν οι Γότθοι

28. Βασ. Κραψίτη: «Ταξίδι στην 'Ηπειρο». Κοίτα στο ταξίδι στη Νικόπολη.

29. Τό Δεσποτάτο ταυτίζεται με τό πριγκιπάτο της Εύρώπης. Τό όνομα Δεσπότης έδήλωνε γενικά άρχοντα, ήγεμόνα, ήταν όμως και τίτλος εύγενείας τον όποίο έφεραν τά παιδιά και τ' άδέρφια του Βασιληά, σε άναλογία με τους πριγκιπες των ήγεμονικών οίκων της Εύρώπης.

τὴν ἴδια περίοδο στὴ Νικόπολη τρομαγμένοι πολλοὶ κάτοικοί τῆς ἦρθαν ἐδῶ γιὰ νὰ βροῦν ἀσφάλεια καὶ δὲν ξανάφυγαν. Ἔτσι ὁ πληθυσμὸς αὐξήσε καὶ τὸ μικρὸ χωριὸ πῆρε μορφή πόλης. Κι' ἔρχονται ἀργότερα τὸ 1034 οἱ Βούλγαροι καὶ ἐξαφανίζουν τὴ Νικόπολη καὶ σπεύδουν οἱ κάτοικοί τῆς ἐδῶ κι' ὁ πληθυσμὸς αὐξάνει κι' ἡ πολιτεία τούτη γίνεται διάδοχος τῆς διοικητικῆς ἀρχῆς τῆς Νικόπολης.

Στὸν ἱστορικὸ χῶρο τώρα πορεύεται ἡ Ἔρτα πού πῆρε τ' ὄνομά τῆς ἀπὸ τὴν παραφθορά τῆς ἀρχαίας πόλης Ἄρχιθέας³⁰ ἢ ἀπ' τὸ ποτάμι Ἄραχθο³¹, ἂν καὶ ἡ πιὸ σωστὴ ἐρμηνεῖα εἶναι αὐτὴ πού δίνει ὁ Ἀραβαντινός³²: «ἐνεκα τῆς ἀφθονίας τῶν σιτηρῶν καὶ λοιπῶν ἐδωδύμων προϊόντων τῆς, δι' ὧν προμηθεύοντο, ἢ ἠρτίζοντο αἱ πόλεις καὶ κῶμαι τῆς Ἀκαρνανίας καὶ Ἡπείρου ὡς καὶ σήμερον ἀρτίζονται, καὶ ἐκ τούτου καταλλήλως τῇ ἐπεδόθη τὸ ὄνομα Ἔρτα».

Τὴν πολιτεία τούτη τὴ μνημονεύει τὸ 1081 ἡ Ἄννα Κομνηνὴ, τὸ δὲ ΙΓ' αἰῶνα μνημονεύεται σάν ἔδρα Μητρόπολης στὴν 24 τάξη, μὲ δικαιοδοσία, ὡς τὰ χρόνια τῆς Ἑλληνικῆς ἐπανάστασης, καὶ στὴν ἐκκλησιὰ τῆς Ναύπακτου «Ἔρτης καὶ Ναυπάκτου, ὑπέρτιμος καὶ ἑξαρχος Αἰτωλίας³³».

Μὰ συναντιέται ὡς τὸ ΙΕ' αἰῶνα ἡ πολιτεία μὲ δυὸ ὀνόματα³⁴, Ἔρτα καὶ Ἀκαρνανία. Τὴν καταστροφὴ τῆς

30. Πουκεβίλ: ὄπου πιὸ πάνω.

31. Μελέτιος: ὄπου πιὸ πάνω.

32. Π. Ἀραβαντινός: Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου, τόμ. Β, σελ. 20.

33. Π. Ἀραβαντινοῦ: ὄπου πιὸ πάνω σελ. 21.

34. Στὸ Livre de la Conquete σελ. 312, πού ἀναφέρεται σὲ γεγονότα τοῦ ΙΓ' αἰῶνα καὶ γράφτηκε στὰ 1334 ὡς 1341, χρησιμοποιεῖται τὸ ὄνομα Ἔρτα.

Γιάννη Τσοῦτσινου: «Δοκίμιον Σ. Ζενοπούλου» Ἡπ. Ἔστια, 1957, σελ. 23.

Ἄρτας τὸ 1450 ἀπὸ τὸν τύραννο Μπογκόη, τὸ χρονικὸ τοῦ Μοναχοῦ Πρόκλου καὶ Κομνηνοῦ, θρηνεῖ: «Ἀκαρνανία κλαίουσα τὰ τέκνα αὐτῆς». Κι' ὁ Ἰώβ, ὁ βιογράφος τῆς Ἁγίας Θεοδώρας, γράφει: «Καὶ ταύτην (τὴν Θεοδώρα) νομίμῳ γάμῳ λαβὼν (ὁ Δεσπότης Μιχαὴλ ὁ Β΄) εἰς Ἀκαρνανίαν ἀτείχιστον τότε οὔσαν, σὺν αὐτῇ λαμπρῶς ἐπανέζευξεν³⁵».

Στὰ τέλη τοῦ ΙΒ' αἰῶνα ἡ Ἄρτα ὑπερεῖχε τόσο πολὺ ἀπὸ ὅλες τὶς πόλεις τῆς παληᾶς Ἠπείρου, πού τὸ ὄνομά της ἔλαβαν οἱ κάτοικοι τῆς νότιας χώρας: «Ἀκαρνανίαν τε καὶ Αἰτωλοῦς, τοὺς νῦν λεγομένους Ἄρτηνους» γράφει ὁ Χωνιάτης³⁶.

Ἡ ὑπεροχὴ τῆς αὐτῆς ἐρμηνεύει τὴν ἀπόφαση τοῦ ἰδρυτῆ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου νὰ κάνει τὴν Ἄρτα πρωτεύουσά του.

Ἦταν τότε, στὶς 12 Ἀπρίλη τοῦ 1204 πού οἱ Λατῖνοι σταυροφόροι κυρίευσαν τὴν Κωνσταντινούπολη, τὴν αἰώνια πόλη, στὴν ὁποία τώρα βασιλεύει ὁ Βαλδουῖνος ὁ Α'. Τὸ Βυζαντινὸ κράτος, βάσει τῆς συμφωνίας³⁷ τοῦ Μάρτη τοῦ 1202, διαμελίζεται ἀπὸ τοὺς σταυροφόρους. Ὁ διαμελισμὸς τοῦτος ἔδωκε τὴν εὐκαιρία στοὺς Βυζαντινοὺς ἄρχοντες νὰ ἰδρῦσουν τὴν αὐτοκρατορία τῆς Νικαίας καὶ τῆς Τραπεζοῦντας, καθὼς καὶ τὸ Δεσποτάτο τῆς Ἠπείρου.

Ἰδρυτὴς του ὑπῆρξεν ὁ γενναῖος ἄρχοντας τοῦ Βυζαν-

Ἡ Ἄρτα ὀνομάζεται Ἀκαρνανία καὶ ἀπὸ τοὺς: Χαλκοκονδύλη: Β, δ' 112.

Miklosich-Müller: «Acta et Diplomata» τομ. Α, 493.

Κυριακὸς ὁ ἐξ' Ἀγκῶνος: «itinerarium, Florentiae» σελ. 63 τ. ΙΙΙ.— κ. ἄλλοι.

35. Α. Μουστοξύδη: «Βίος τῆς Ὁσίας Θεοδώρας ὑπὸ Ἰώβης» Ν. Ἑλληνομνημῶν, 1843, σελ. 41 κ. ἐξ.

36. Νικήτα Χωνιάτη: σελ. 98 ἐκδ. Βόννης.

37. Στὸ Tafel καὶ Thomas «Ur Kunden zur altern Handels und staatsgeschichte» περιλαμβάνεται ἡ συνθήκη τῆς διανομῆς.

τίου Μιχαήλ ᾽Αγγελος νόθο παιδί τοῦ σεβαστοκράτορα Ἰωάννη ᾽Αγγελου Κομνηνοῦ κι' ἐξάδερφος τῶν Αὐτοκρατόρων Ἰσαάκιου καί Ἀλέξιου Γ' Κομνηνοῦ. Στή Δ' σταυροφορία ὁ Μιχαήλ ᾽Αγγελος ἦταν διοικητής στό θέμα τῆς Πελοποννήσου, ἐπειδὴ δὲ παλαιότερα ὁ πατέρας του ἦταν διοικητής στό Δυρράχιο, εἶχε δεσμούς μέ τήν ᾽Ηπειρο. Ὅταν ἔπεσε ἡ πόλη ὁ ἄρχοντας τοῦτος ἔρχεται νά δώσει τή βοήθειά του στό Διοικητή τῆς Νικόπολης Σεναχερίμ ἐναντίον τοῦ ὁποίου εἶχαν ἐξεγερθεῖ οἱ κάτοικοι. Σάν φτάνει στή Νικόπολη ἀπαντάει μεγάλη ἀναρχία. Ὁ Σεναχερίμ εἶχε σκοτωθεῖ. Κάνει τή χήρα τούτου γυναῖκα του, περιλαμβάνει στή δικαιοσύνη του σά φυσικός πιά διάδοχος, τὸ θέμα τῆς Νικόπολης, αὐτοανακηρύσσεται Δεσπότης καί ἰδρύει ἓνα Ἑλληνικό κράτος πού ἔμεινε στήν ἱστορία μέ τὸ ὄνομα Δεσποτάτο τῆς ᾽Ηπείρου.

Τὰ σύνορά του ἀπλώνονταν ἀπὸ τὴ Ναύπακτο ὡς τὸ Δυρράχιο μέ πρωτεύουσα τὴν ᾽Αρτα.³⁸ Ἐδῶ ἔλαμψεν ἡ πολυτέλεια καί ἀνέζησε ἡ ἐθιμοτυπία τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς. Ἄνεμίστηκαν πορφῦρες, μεγαλούργησαν Αὐγοῦστες μέ βαρύτιμες μεταξωτὲς ἐσθῆτες, ἰδρωκόπησαν αὐλικοί καί σωματοφύλακες καί ἀκούστηκαν αἰῶνες οἱ κλαγγὲς τῶν ὄπλων καί οἱ πολεμικὲς ἰαχές. Ὁ ἰδρυτὴς³⁹ τοῦ Δεσποτά-

38. Ὑποστηρίζεται ἀπὸ πολλοὺς ὅτι στήν ἀρχὴ πρωτεύουσα τοῦ Δεσποτάτου ὑπῆρξαν τὰ Γιάννινα, ἀπ' ὅπου πολὺ σύντομα μετεφέρθηκε στήν ᾽Αρτα. Ἀντίθετα ἄλλοι παραδέχονται μόνο τὴν ᾽Αρτα. Κ. Παπαρρηγόπουλος «Ἱστορία Ἑλλην. Ἔθνους» τομ. Ε' σελ. 17 ἐκδ. 1955. Α. Basiliev «Ἱστορία Βυζαντ. Αὐτοκρατορίας» σελ. 641. Ἀδ. Ἀδαμαντίου «Δεσπ. ᾽Ηπείρου» σελ. 49.

39. Γιά τὸν ἰδρυτὴ κοίταξε: «Χρονικὸ τοῦ Μωρέως» σελ. 1298. Ι. Ρωμανοῦ «Δεσπ. ᾽Ηπείρου» σελ. 4 κ. ἐφ. Κ. Παπαρρηγόπουλου, ὅπου πρὸ πάνω Miclosich Müller, Γ. σελ. 58. Κ. Horf «Chroniques Cretoomanes» σελ. 211. Ὁ Μιχαήλ Α' λέγονταν ἀπὸ τὸν πατέρα του ᾽Αγγελος καί ἀπὸ τὴ γιαγιά του (μητέρα τοῦ πατέρα του) τὴ Θεοδώρα, Κομνηνός. Εἶχε τὸν τίτλο τοῦ Δοῦκα. Τὸ Δεσποτάτο του νομιμοποιήθηκε καί ἀπὸ τὸν πρῶην Αὐτοκράτορα Ἀλέξιο Γ'

του ἔκανε βίωμά του τὴν ἀνάσταση, κάτω ἀπ' τὴν κυριαρχία τῶν Λατίνων, ἑνὸς Ἑλληνικοῦ κράτους, ἀνεξάρτητου καὶ σεβαστοῦ, γι' αὐτὸ καὶ στὴν ἀρχὴ ἀσχολεῖται μὲ τὴν ἔσωτερικὴ του διοργάνωση. Κάνει μεγάλες οἰκονομίες, ἐπιβάλλει πιὸ δίκαιη φορολογία, δημιουργεῖ ἰσχυρὸ στρατὸ καὶ γιὰ νὰ ἐξασφαλίσει προσωρινὰ τὴ γαλήνη δηλώνει πιστὴ στὸ Λατῖνο Αὐτοκράτορα τῆς Πόλης Ἑρρίκο πού διαδέχτηκε τὸ Βαλδουῖνο⁴⁰ παντρεύοντας καὶ τὴν ὠραιότατη κόρη του μὲ τὸν ἀδελφὸ τούτου τὸν Εὐστάθιο.

Μὲ τὸν ἐξοπλισμένο καὶ γυμνασμένο στρατὸ του ὁ Μιχαήλ Α' Ἄγγελος φέρνει δοξασμένο τὸ ἡπειρωτικὸ ὄνομα σ' ὀλάκερο σχεδὸν τὸν Ἑλληνισμό. Στὴν ἀνατολικὴ Πελοπόννησο τὰ στρατεύματά του βοηθοῦν τὸ Λέοντα τὸ Σγουρὸ πού ἀγωνίζεται νὰ ἰδρύσει Ἑλληνικὸ κράτος. Μὲ τὸ θάνατό του, ἡ Κόρινθος τὸ Ἄργος καὶ ἡ Ναύπακτος περιέρχονται στοὺς Ἠπειρώτες, διοικητὴς τους δὲ διορίζεται ὁ ἀδελφὸς τοῦ Μιχαήλ, Θεόδωρος.

Στὴν ἀνατολὴ μεγαλουργεῖ ἕνα ἄλλο ἑλληνικὸ κράτος, ἡ Αὐτοκρατορία τῆς Νίκαιας. Ὁ διοικητὴς του Θεόδωρος Λάσκαρις, στὰ τέλη τοῦ 1209, ἔχει διώξει ἀπ' τὴ Μικρὰ Ἀσία τοὺς Φράγκους, μαζὶ του δὲ συμμαχεῖ ὁ Μιχαήλ γιὰ τὴν κατάληψη τῆς Πόλης καὶ τὴν ἀνάσταση τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας.

Τὰ ὑψηλὰ κι' εὐγενικὰ ὄνειρα τοῦ Μιχαήλ, φέρνουν τὸν ἡπειρωτικὸ του στρατὸ καὶ τοὺς Φράγκους μισθοφόρους του σὲ ἱεροῦς ἀγῶνες στὴ Μακεδονία. Τὴν ἐκστρατῖα αὐτὴ ἐκμεταλλεύεται ὁ Γάλλος Ἡγεμόνας τῆς Πελοποννήσου Γοδεφρεῖδος Βιλλαρδουῖνος καὶ ἀφαιρεῖ ἀπ' τὸ Δεσποτᾶτο τὶς κτήσεις του στὴν Πελοπόννησο, τὶς ὁποῖες μάταια δυὸ χρόνια (1210-1212) ἀγωνίζεται νὰ διασώσει ὁ διοικητὴς τους Θεόδωρος.

40. Ὁ Βαλδουῖνος ἦταν κόμης τῆς Φλάντρας. Ἐγινε Αὐτοκράτορας μὲ τὴν ὑποστήριξη τοῦ Δόγη τῆς Βενετίας Δάνδολου.

Στή Στερεά Ἑλλάδα οἱ ἡπειρώτες καταλύουν τὴν κυριαρχία τοῦ Ἄρχοντα τῶν Σαλώνων Θωμᾶ Στρομογοῦρ πὺ σκοτώνεται στή μάχη καὶ οἱ σκληροὶ ἀγῶνες τοὺς στήν Ἐφτάνησο ἔχουν σὰν ἀποτέλεσμα νὰ προσαρτήσουν σὸ Δεσποτᾶτο τὴν Κέρκυρα, τὴν ὁποία ἀφαιροῦν ἀπὸ τοὺς Βενετσιάνους.

Στὸ Δεσποτᾶτο δυστυχῶς μεταφέρθηκε ὅλη ἡ Βυζαντινὴ νοοτροπία, μὲ ὅλες τὶς ἀδυναμίες της.

Ὁ ἥρωας Δεσπότης Μιχαὴλ Α΄ δολοφονεῖται σὸ κρεββάτι τοῦ 1214 ἀπὸ τὸν ὑπηρέτη τοῦ Ρωμαῖο καὶ ὁ ἀδελφός του Θεόδωρος ἀρπάζει τὴ διαδοχὴ ἀπ' τοὺς νόμιμους κληρονόμους, τὴν κόρη τοῦ ἱδρυτῆ καὶ τὸ νόθο ἀνήλικο παιδί του Μιχαὴλ τὸ Β΄.

Ὁ Θεόδωρος ἀναδειχθηκε μεγάλος Δεσπότης μαζί του δὲ ξαναζωντάνεψαν οἱ Βυζαντινοὶ θρόνοι. Στὴν ἀρχὴ ἀπέβλεψε στήν οἰκονομικὴ καὶ πνευματικὴ ἀνάπτυξη τοῦ κράτους του. Προσκαλεῖ στήν Ἄρτα τὸν περίφημο Μητροπολίτη τῆς Ἀθήνας Μιχαὴλ Ἀκομινάτο, πὺ βρίσκεται σὲ βαθειὰ γεράματα καὶ ἀρνεῖται τὴν πρόσκληση. Ἀπὸ τὴν Κέα πὺ μονάζει γράφει σχετικὰ σὸ Θεόδωρο, τὸν ὁποῖον ἀποκαλεῖ «καλώπισμα Κομνηνῶν, Δουκάδων δόξα, Ρωμαίων καύχημα»⁴¹. Ἡ προσωπικότητα τοῦ νέου Δεσπότη Θεόδωρου φανερώνεται καὶ ἀπὸ τὸ Γρηγορᾶ πὺ γράφει: «ἀνὴρ δραστήριος καὶ καινὰ δεινὸς ἐπινοῆσαι πράγματα» καθὼς καὶ ἀπὸ τὸν Ἀκροπολίτη:⁴² «Ἄρξαι δὲ βουλευθεῖς, πάνυ ἐπηύξησε τὴν αὐτοῦ ἀρχήν».

Ἀπύθμενη ὑπῆρξεν ἡ φιλοδοξία τοῦ Θεόδωρου. Σὲ μικρὸ διάστημα τὸ Δεσποτᾶτο του κατέχει τὴ Θεσσαλία, Ἀχρίδα, Περλεπέ, Πελαγονία καὶ Ἐλβασάν. Ὁ στρατός του συντρίβει τοὺς Φράγκους καὶ αἰχμαλωτίζει τὸν Αὐτοκράτορα τῆς Πόλης Πέτρο Κουρτεναί⁴³. Ἡ Μακεδονία

41. «Ἀκομινάτου τὰ σωζόμενα» Σ. Λάμπρου Β΄, σελ. 336.—

42. Ἀκροπολίτη: Ἔκδ. Βόννης σελ. 27.—

43. Ὁ Πέτρος Κουρτεναί διαλέχθηκε Αὐτοκράτορας ἀπὸ τοὺς Βα-

έλευθερώνεται. Οί Βούλγαροι διώχονται άπ' τή Θράκη. Καταλαμβάνει τήν Άνδριανούπολη και φτάνει στέν Εϋξεινο Πόντο. Τά ήρωϊκά του στρατεύματα συντρίβουν τούς Λομβαρδούς στη Μακεδονία και ή Θεσσαλονίκη αναμένει με άγωνία τόν έλευθερωτή της. Άληθινός «Ρωμαϊκός Θρίαμβος» είναι ή είσοδός του τó 1222 στη Θεσσαλονίκη. Χιλιάδες Έλληνες τόν αποθεώνουν. Η δεύτερη τούτη πρωτεύουσα τής Βυζαντινής Αυτοκρατορίας γίνεται ή πρωτεύουσα τοϋ Δεσποτάτου τής Ήπείρου στη Μακεδονία. Ο Θεόδωρος αυτοανακηρύσσεται «Βασιλέας και Αυτοκράτορας Ρωμαίων». Λάμπει ή πορφύρα του και τó βασιλικό διάδημα. Στα πόδια του φέρει κόκκινα πέδιλα. Ξαναζει ή «Βασίλειος τάξις» τής Πόλης με τó πρωτόκολλο τής Αυτοκρατορικής του Αϋλής. Οί έπιτυχίες του αυτές δέν χαλκεύουν τά όνειρά του. Και νά, τó 1230 με χιλιάδες στρατό Έλλήνων και Γερμανών πολεμάει τó Βούλγαρο βασιληά Άσαν Β'. Φονικώτατη ύπήρξεν ή μήχη στην Κλοκόνιτσα κοντά στον Έβρο. Ο Έλληνικός στρατός συντρίβεται. Ο Θεόδωρος αιχμαλωτίζεται και τυφλώνεται. Τó κράτος του διαλύεται σχεδόν. Στους Έλληνες μένουν μόνον ή Ήπειρος, ή Θεσσαλία και ή Θεσσαλονίκη. Έδω κυβερνάει τώρα ό νεώτερος άδελφός του Μανουήλ Άγγελος. Μά τόν τυφλό Θεόδωρο τυραννοϋν άκόμη οί φιλοδοξίες του. Στο Βούλγαρο Άσαν δίνει τó 1240 τήν όμορφη κόρη του Ειρήνη. Τούτος για χάρη τοϋ πεθεροϋ του διώχνει άπ' τή Θεσσαλονίκη τόν Μανουήλ Άγγελο και κάνει Αυτοκράτορα τó γιό τοϋ Θεόδωρου, Ιωάννη, ό όποιος πιεζόμενος τó 1242 άπό τόν Αυτοκράτορα τής Νίκαιας παραιτείται και ως τó θάνατό του, τó 1244, διατηρεϊ τυπικά

ρώνους τής Πόλης. Άφοϋ έλαβε τó στέμμα άπό τόν Πάπα Όνώριο Γ' στη Ρώμη, με πολυάριθμο στρατό πέρασε άπ' τó Μπρίντεζι στο Δυρράχιο κατευθυνόμενος στην Πόλη. Στο Έλβασάν τοϋ έπιτίθεται ό Θεόδωρος, διαλύει τó στρατό του και τόν αιχμαλωτίζει.

Μηλιαράκη: «Ιστ. Βασ. Νικαίας και Δεσπ. Ήπείρου» σελ. 125.

Cordner «Lascarids of Nicaea» σελ. 94 κ. ά.

τόν τίτλο τοῦ Δεσπότη. Ὁ ἀδελφός του Δημήτριος πού τόν διαδέχτηκε στέλνεται ἐξορία⁴⁴ τὸ 1246 ἀπὸ τὸν Αὐτοκράτορα τῆς Νίκαιας Ἰωάννη Βατάτση πού καταλαμβάνει τὴ Θεσσαλονίκη καὶ διαλύει ἔτσι τὸ Ἡπειρωτικὸ κράτος.

Στὴ θύελλα τῶν γεγονότων τούτων ἐμφανίζεται στὴν Ἀκαρνανία ὁ νόμιμος διάδοχος τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου, ὁ γιὸς τοῦ ἰδρυτῆ, Μιχαὴλ Β΄ Ἄγγελος. Ἐνήλικος πιά, ἀνδρεῖος καὶ μὲ ὄλα τὰ προτερήματα τοῦ πατέρα του, μπαίνει στὴν Ἄρτα πού τὸν καρτεροῦσε, διεκδικεῖ τὰ δικαιώματά του καὶ γίνεται κύριος ἑνὸς κράτους πού περιλάμβανε τὴν Παληὰ Ἡπειρο, τὴν Ἀκαρνανία, Αἰτωλία, Κέρκυρα καὶ μέρος τῆς Θεσσαλίας.

Στεριώνει τὴν ἐσωτερικὴ ἀναδιοργάνωση στὴ φιλία τοῦ Βατάτση τῆς Νίκαιας, ὁ ὁποῖος πέθανε τὸ 1255. Ὁ Μιχαὴλ Β΄ ἔρχεται σὲ διάσταση μὲ τὸν διάδοχο Αὐτοκράτορα τῆς Νίκαιας Θεόδωρο Β. Λάσκαρι πού τὸ φθινόπωρο τοῦ 1256 βαδίζει ἐναντίον του. Ἡ γυναῖκα τοῦ Μιχαὴλ Θεοδώρα⁴⁵ καὶ ὁ γιὸς του Νικηφόρος, πού στέλνονται πρε-

44. Ἀλλὰ καὶ ὁ τυφλὸς πατέρας του Θεόδωρος στέλνεται ἐξορία στὰ Βοδενά. Γέροντας παρακινεῖ τὸν ἀνεψιὸ τοῦ Μιχαὴλ Β΄ κατὰ τοῦ Βατάτση ἀπ' τὸν ὁποῖο νικιέται. Μὲ τὴν σύναψη τῆς εἰρήνης ὁ Θεόδωρος κλείνεται στὸ Μοναστήρι ὡς τὸ θάνατό του.

Ἄδ. Ἀδαμαντίου: ὅπου πρὸ πάντων σελ. 52'

Κ. Παπαρρηγοπούλου. σελ. 45, 53.

Ι. Ρωμανοῦ: σελ. 24-40.

45. Θεοδώρα Πετραλίφα, κόρη τοῦ Σεβαστοκράτορα Ἰωάννη τοῦ Μεγάλου Χαρτουλαρίου, ἀρχοντα τῆς Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας. Διακρίνονταν γιὰ τὴν εὐσέβεια, τὴν ὠραιότητα καὶ τὴ σεμνότητά της. Μετὰ τὸ θάνατό της γιὰ τὴ σωφροσύνη καὶ πραότητα τοῦ ἡθους κατετάγη στὴ χορεία τῶν Ἀγίων, εἶναι δὲ ἡ πολιοῦχος τῆς Ἄρτας. Ὁ Μιχαὴλ ἦταν ἄστατος, συνδεθεὶς δὲ ἐρωτικὰ μὲ τὴν εὐγενῆ Γαγγρηνή, ἐδειώξε ἀπ' τ' Ἀνάκτορα τὴ Θεοδώρα ἢ ὁποῖα μάλιστα τότε ἦταν ἐγκυος. Ἡ Θεοδώρα ὑπέφερε τὰ πάνδεινα πέντε χρόνια στὰ γύρω χωριὰ μὲ τὸ μικρὸ παιδί της, ὡς πού κάποιος παπᾶς ἀπ' τὸ χωριὸ Πρενίστα ὅταν τὴν ἀντάμωσε καὶ ἔμαθε ποιά ἦταν, τῆς πρόσφερε κάθε προστασία. Ὁ Μιχαὴλ μετανιωμένος φέρνει τὴν σεμνὴ Θεοδώρα στὰ Ἀνάκτορα καὶ ἀπὸ

σβευτές του, αίχμαλωτίζονται από τὸ Λάσκαρι πού ἐπιβάλλει ἔτσι τοὺς ὄρους του. Τὰ Σέρβια καὶ τὸ Δυρράχιο περιέρχονται στὸν Αὐτοκράτορα τῆς Νίκαιας.

Πολὺ σύντομα ὅμως ὁ Μιχαὴλ Β΄ ἐκδικεῖται. Μὲ μεγάλες δυνάμεις πολιορκεῖ καὶ συλλαμβάνει στὸ Πρίλαπο τὸν ἱστορικὸ Γ. Ἀκροπολίτη, καταλαμβάνει τὰ Βοδενά, τὴ Βέρροια καὶ ἄλλες πολιτεῖες καὶ ἐπαναστατεῖ τοὺς Ἀλβανοὺς κατὰ τοῦ Λάσκαρι. Ἀναζητᾶει συμμάχους στοὺς Φράγκους. Γιὰ τὸ σκοπὸ τοῦτο παντρεύει τὶς πανέμορφες κόρες του, τὴν Ἄννα, μὲ τὸν Πρίγκιπα τοῦ Μορηᾶ Γουλιέλμο Βιλλαρδουῖνο καὶ τὴν Ἑλένη, μὲ τὸ Βασιληᾶ τῶν δυὸ Σικελιῶν Μαμφρέδο.

Ὅμως τὸ 1259 πεθαίνει ὁ Λάσκαρις καὶ ὁ διάδοχός του Μιχαὴλ Παλαιολόγος ζητᾶει μὲ πρεσβεία του τὴ φιλία του Μιχαήλ. Ἡ ἀρνητικὴ ἀπάντηση τούτου στάθηκε ἀφορμὴ τῆς συντριβῆς τοῦ στρατοῦ τοῦ Μιχαήλ ἔξω ἀπ' τὴ Θεσσαλονίκη καὶ τῆς κατάληψης ἀπ' τὰ στρατεύματα τοῦ Παλαιολόγου τῶν Βοδενῶν. Οἱ Ἡπειρώτες ἀπωθοῦνται πέρα ἀπ' τὴν Καστοριά καὶ τὴν Πίνδο, τὸ δὲ Ὀκτώβρη τοῦ 1259 στὴν Πελαγονία, ἀνατολικά τῶν λιμνῶν Ἀχρίδας καὶ Πρέσπας, ὁ ἐνωμένος στρατὸς τοῦ Μιχαήλ Β΄ καὶ τῶν ἵπποτῶν τῶν δυὸ γαμπρῶν του ἐξολοθρεύεται. Ἡ συντριβὴ αὐτὴ δίνει τὶς προϋποθέσεις στὸ Μιχ. Παλαιολόγο ν' ἀλλάξει τὴν ἱστορία τῆς Ἀνατολῆς. Τὸ Γαλλικὸ Πριγκιπάτο στὸ Μορηᾶ διαλύεται. Ἀπ' τὰ ἐρείπιά του φυτρώνει τὸ Δεσποτάτο τῆς Πελοποννήσου μὲ ἔδρα τὸ Μυστρά, κοντὰ

τότε ζοῦσαν εἰρηνικὰ κι' εὐτυχισμένα. Σπ. Λάμπρου. Ν. Ἑλλην. Ἰώβ «βίος ὁσίας Θεοδώρας» σελ. 42-47. Ἰω. Ρωμανοῦ. ὅπου πῶ πάνω σελ. 23.

Δεξιὰ τοῦ Νάρθηκα τῆς ἐκκλησιᾶς τῆς Ἄρτας «τῆς Θεοδώρας τῆς Βασιλίδος» σώζεται ὁ τάφος τῆς ὁ ὁποῖος εἶναι ἀδειανός, γιατί στίς 20 Μάρτη 1873 μὲ ἀρχιερατικὴ Ἐπιταγὴ τοῦ Μητροπολίτη ἀνοίχτηκε, σήμερα δὲ διαφυλάγονται καὶ προσκυνοῦνται τὰ ἱερά της ὁστᾶ, ἐκτὸς τῆς κεφαλῆς. (Σεραφεῖμ Ζενοπούλου. «Δοκίμιον ἱστορικῆς τινὸς περιλήψεως τῆς ποτὲ ἀρχαίας καὶ ἐγκρίτου ἠπειρωτικῆς πόλεως Ἄρτης».

στη Σπάρτη. Ὁ Παλαιολόγος κυριαρχεῖ καί στο Δεσποτάτο τῆς Ἡπείρου. Ὁ Μιχαήλ Β΄ μέ τή γυναῖκα του τή Θεοδώρα καί τὸ γιό του Νικηφόρο, φεύγουν στη Λευκάδα καί στην Κεφαλλονιά. Δυὸ χρόνια ἀργότερα ὁ δάκερος ὁ κόσμος συγκλονίζεται καί μένει κατάπληκτος. Στις 26-7-1261 ὁ Μιχ. Παλαιολόγος κι' ὁ στρατηγός του Ἀλέξιος Στρατηγόπουλος διαλύουν τή Λατινική Αὐτοκρατορία, καταλαμβάνουν τήν Κωνσταντινούπολη καί ἀνορθώνουν τὸ θρόνο τῶν προγόνων.

Οἱ νέοι τοῦτοι ἀγῶνες κάνουν τὸ Μιχ. Παλαιολόγο νὰ ἀδιαφορήσει κάπως γιὰ τὴν ἀσφάλεια καί τὰ ζητήματα τῆς Ἡπείρου. Ὁ Ἰωάννης, γιὸς τοῦ Μιχαήλ Β΄ Ἀγγέλου, πού ζοῦσε κοντὰ του ἀπ' τὸν καιρὸ τῆς μάχης τῆς Πελαγονίας, ἐπισκέπτεται κρυφὰ τὸν πατέρα του στη Λευκάδα καί τὸν κατατοπίζει σχετικά. Πάντα φιλόδοξος ὁ Μιχαήλ Β΄ βρίσκει τώρα τὴν εὐκαιρία καί γεμάτος τόλμη ἀνακαταλαμβάνει τὴν Ἄρτα καί τὴ Βόνιτσα ξαναἰδρύοντας τὸ Δεσποτάτο τῆς Ἡπείρου, στο ὁποῖο περιλαμβάνει καί τὰ Γιάννινα. Ἡ λοιπὴ ζωὴ του περνάει μέ γαλήνη. Παντρεύει τὸ γιό του Νικηφόρο μέ τὴν ἀνεψιὰ τοῦ Παλαιολόγου, Ἄννα Παλαιολογίνα Καντακουζηνή καί πεθαίνει στην Ἄρτα⁴⁶ τὸ 1271.

Πρὶν πεθάνει ὁ Μιχαήλ χώρισε τὸ κράτος του σὲ δυὸ τμήματα. Τὸ ἓνα, τὸ Δεσποτάτο τῆς Ἡπείρου πού περιλάμ-

46. Τὴ διοίκησή του διακρίνει ἡ ἀνοικοδόμηση Μεγάρων, πολλῶν ἐκκλησιῶν καί κάστρων. Τὸ φρούριο πού ἀνακαίνισε τὸ 1357 ὁ Νικηφόρος Β΄ καί μεγάλωσε ἀργότερα ὁ Ἀλῆ πασᾶς εἶχε κτισθεῖ ἀπὸ τὸ Μιχαήλ Β΄. Ἀπὸ τὸν ἴδιο χτίστηκε ἡ ἱερὰ Μονὴ Κατωπαναγιᾶς (Ἄν. Ὁρλάνδου «Βυζαντινὰ Μνημεῖα Ἄρτης». τ. Β΄ 1936 σελ. 70-87), καθὼς στὸν ἴδιο πιστεύεται ὅτι ἀνήκει ἡ ἀνέγερση τοῦ Μοναστηριοῦ τῶν Βλαχερνῶν στὰ δεξιὰ τῆς ἐκκλησιᾶς τοῦ ὁποῖου τάφηκε, στὰ δὲ ἀριστερὰ ἡ μητέρα του Θεοδώρα. Στὸν ἴδιο ἀποδίνεται (Ἄν. Ὁρλάνδου, ὅπου πρὸ πάντων σελ. 51-56 τομ. Β) καί τὸ παλῆθ Μοναστήρι τῆς Θεοτόκου, κοντὰ στο χωριὸ Νιοχωράκι, «ἡ Μονὴ Πριῶνι» ὅπως λέγεται.

βανε τήν παληά Ἡπειρο, Αἰτωλία, Ἀκαρνανία, Ἰθάκη καί μέρος τῆς Κεφαλλονιάς, ἔλαβεν ὁ γιός του Νικηφόρος ὁ Α΄, τὸ δὲ ἄλλο πού περιλάμβανε τὴ Θεσσαλικὴ κτῆση ἀπ' τὸν Ὀλυμπο ὡς τὸν Παρνασσό, ἔλαβε ὁ νόθος γιός του Ἰωάννης Α΄ τὸν ὁποῖο οἱ Λατῖνοι ὠνόμαζαν «Δοῦκα τῶν Νέων Πατρῶν».

Ὁ Νικηφόρος βρισκόνταν σὲ συνεχεῖς πιέσεις ἀπ' τοὺς Ἀνδεγαυοὺς καί ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς. Ἡ κατάστασις αὐτῆ, τὸν ἀναγκάζει νὰ ἀναγνωρίσει σὰν ἀνώτερο Ἄρχοντα τὸν Κάρολο ντ' Ἀνζού, παρά δὲ τὴν πίεσι τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἀναγνωρίζει τὸν Πάπα καί δὲν συμφωνεῖ γιὰ τὴν ἔνωση τῶν ἐκκλησιῶν, πρᾶγμα πού κάνει τὸν ἐνωτικὸ Πατριάρχη Ἰωάννη Βέκκο ν' ἀφορίσει τὸ 1277 τὸ Νικηφόρο. Μιὰ ἐνωμένη ἐκστρατεία τοῦ Κάρουλου μὲ τοὺς Βενετοὺς καί τὸ Νικηφόρο κατὰ τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ἀποτυγχάνει μὲ τὴν ἐπανάστασι πού ξέσπασε στίς 31 Μάρτη 1282 κατὰ τοῦ Καρόλου, τὴ γνωστὴ «ὡς Σικελικὸς Ἑσπερινός». Τὸ Δεκέμβρη τοῦ 1282 πεθαίνει ὁ Αὐτοκράτορας τῆς Πόλης Μιχ. Παλαιολόγος καί τὸν διαδέχεται ὁ Ἀνδρόνικος Β΄. Ἡ ἄνοδος στὸ θρόνο τούτου κάνει τὴν πρώτη ἐξαδέλφη του καί γυναῖκα τοῦ Νικηφόρου, Ἄννα, ν' ἀναπτύξει πρωτοβουλία συμφιλίωσης τῶν δυὸ ἀντρῶν. Ὁ Ἀνδρόνικος Β΄ ὅμως ἐπιθυμῶντας τὴν κατάληψι τῆς Ἡπείρου, ἐκστρατεύει τὸ 1291 κατὰ τοῦ Νικηφόρου. Τοῦτος μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ἡγεμόνα τῆς Ἀχαΐας Φλωρέντου καί τοῦ Κόμητα τῆς Κεφαλλονιάς Οὐρσίνη, καταστρέφει τίς Αὐτοκρατορικὲς δυνάμεις στὰ Γιάννινα καί νικητῆς γυρίζει στὴν Ἄρτα. Γιὰ νὰ στεριώσῃ τίς φιλίες

47. Βιογραφία τοῦ Νικηφόρου, κοίτα: Παχυμέρης «Ἄνδρ. Παλαιολόγος» βιβλ. Γ, κεφαλ. 4.

1. Ρωμανός, ὅπου πρὸ πάνω.

Γρατιανός Ζώρζης, σελ. 297.

Forges «Sulla Seconda Moglie di Re Mafredi».

Acta et Dipl. A, σελ. 469 κ. ἄ.

τῶν Φράγκων παντρεύει τὴν κόρη του Μαρία μὲ τὸν Ἰωάννη γιὸ τοῦ Ριχάρδου Ὁρσίνη καὶ τὴ Θάμαρ μὲ τὸ Φίλιππο Ταραντῖνο, γιὸ τοῦ Κάρολου Β΄ τοῦ Ἀνδεγαυοῦ. Τοῦ δευτέρου τούτου ὁ γάμος ἔγινε στὴ Νεάπολη τὸ 1294, ἔλαβε δὲ ὁ Φίλιππος γιὰ προίκα ξέχωρα ἀπὸ τὸ ἐτήσιο εἰσόδημα καὶ τέσσερα ἀπ' τὰ πιὸ ἰσχυρὰ κάστρα τοῦ Δεσποτάτου, τὴ Ναύπακτο, τὸν Εὐλοχό, τὸ Ἀγγελόκαστρο καὶ τὴ Βόνιτσα.

Τὸ 1296 πεθαίνει ὁ Νικηφόρος καὶ στὸ θρόνο τὸν διαδέχεται σὲ ἡλικία ἑπτὰ ἐτῶν ὁ γιὸς του Θωμᾶς, κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιτροπεία τῆς σοφῆς μητέρας του Ἄννας Παλαιολογίνας.

Ὁ γαμπρὸς τῆς Φίλιππος Ἀνδεγαυὸς ἐκδηλώνει τὰ πιὸ φιλόδοξα σχέδια γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς Ἡπείρου. Ἡ Ἄννα βάζει τότε τὸ Δεσποτάτο τῆς κάτω ἀπὸ τὴν προστασία τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας καὶ παντρεύει τὸ 1305 τὸ γιὸ τῆς Θωμᾶ μὲ τὴ Βυζαντινὴ Ρῆγισσα Ἄννα, κόρη τοῦ Μιχαήλ Θ΄.

Ὅλες τὶς ἐπιθέσεις τῶν Ἀνδεγαυῶν, σὲ συνεχῆ ἔτη ἀπέκρουσαν ἡ Ἄννα καὶ ὁ γιὸς τῆς Θωμᾶς, μὲ σύνεση καὶ γενναιότητα. Ἡ Ἄννα ὑπῆρξε πολύτιμη σύμβουλος τοῦ Θωμᾶ στὸν ὁποῖο ἐμφυσοῦσε πάντα τὸ αἶσθημα τῆς φιλοπατρίας καὶ τῆς πίστεως στὸν Αὐτοκράτορα τῆς Πόλης. Μετὰ ὁμως τὸ θάνατό τῆς ὁ Θωμᾶς διέκοψε τὶς σχέσεις του μὲ τὸ Βυζάντιο καὶ συνεμάχισε μὲ τὸ γαμπρὸ τοῦ Φίλιππο, ὁ ὁποῖος τὸ 1318 ἔστειλε γιὰ δῶρο δεκαπέντε πολεμικὰ ἄλογα πρὸς «τὸν ἐκλαμπρότατον Θωμᾶν ἐκ Ρωμανίας». Τὴν ἴδια χρονιά στὰ Ἀνάκτορα τῆς Ἄρτας φιλοξενεῖται ἀπ' τὸ Θωμᾶ ὁ ἀνεψιὸς του Νικόλαος, γιὸς τῆς ἀδελφῆς του Μαρίας, Κόμης τῆς Κεφαλλονιάς, ὁ ὁποῖος μὲ δόλο τὸν δολοφονεῖ. Μὲ τὸ θάνατο τοῦ Θωμᾶ ἔσβησε ἡ Ἑλληνικὴ δυναστεία τῶν Ἀγγελοκομνηνῶν δεσποτῶν τῆς Ἡπείρου, ποὺ κυβέρνησε 114 χρόνια.

Ὁ δολοφόνος ἀνεψιός, Ἰταλὸς Κόμης Νικόλαος Ὁρσίνης, παντρεύεται τὴ χήρα τοῦ θείου του Θωμᾶ ποὺ δο-

λοφόνησε τὴν Ἄννα, δέχεται τὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ τὴν Ὀρθοδοξία, γιὰ νᾶχει μὲ τὸ μέρος τοῦ τούς ἡπειρώτες καὶ αὐτοανακηρύσσεται Δεσπότης τῆς Ἡπείρου, μὲ πρωτεύουσα τὰ Γιάννινα⁴⁸, ποῦ ἦταν τότε μιὰ μεγάλη καὶ πλούσια πολιτεία. Μὰ ὁ Νικόλαος δολοφονεῖται ἀπὸ τὸν ἀδελφὸ τοῦ Ἰωάννη Β΄, ὁ ὁποῖος παίρνει τὰ τρία μεγάλα ὄνοματὰ τῶν Δεσποτῶν, Ἀγγέλων, Κομνηνῶν καὶ Δουκάδων, ἀσπάζεται τὸ ὀρθόδοξο δόγμα, παντρεύεται τὴν Ἄννα Παλαιολογίνα, ὀρκίζεται πιστὴ στὸν Αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινούπολης καὶ αὐτοανακηρύσσεται Δεσπότης τῆς Ἡπείρου τὸ 1323. Ὑπῆρξε φιλόκαλος ἡγεμόνας καὶ προστάτης τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων. Καλλώπισε τὸ μεγαλοπρεπὴ ναὸ τῆς Παρηγορίτισσας στὴν Ἄρτα, σ' ἐπιγραφή δὲ μὲ τὸ οἰκόσημο τῶν Ὀρσίνη, χάραξε τὸ ὄνομά του «Ἰωάννης Κομνηνὸς Δεσπότης». Σ' αὐτὸν ὀφείλεται καὶ ἡ παράφραση ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνο Ἑρμονιακὸ τοῦ Ὀμηροῦ στὴ νεοελληνικὴ γλῶσσα καὶ σὲ ὀχτασύλλαβους στίχους. Σκληροὶ ὑπῆρξαν οἱ ἀγῶνες τοῦ πρὸς ἀπόκρουση τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Ἀνδευαυῶν, ὡς τὸ 1335, ποῦ δηλητηριάζεται ἀπ' τὴ γυναῖκα τοῦ Ἄννα Παλαιολογίνα. Τὸ Δεσποτᾶτο κυβερνάει ὁ γιὸς τοῦ Νικηφόρος Β΄ Ἄγγελος καὶ στὴν πραγματικότητα⁴⁹ ἡ μητέρα τοῦ Ἄννα.

Στὸ Βυζάντιο ὁ Αὐτοκράτορας Ἀντρέονικος Γ΄ τρέφει σχέδια τῆς προσάρτησης τῆς Ἡπείρου στὴν Αὐτοκρατορία του. Στὰ τέλη τοῦ 1335 ἐκστρατεύει ἐπὶ κεφαλῆς πολυἀριθμοῦ στρατοῦ κατὰ τῆς Ἡπείρου τὴν ὁποία καὶ καταλαμβάνει. Τώρα μετὰ ἀπὸ ἑκατὸν πενήντα περίπου χρόνια ἡ ἀναστημένη Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία περιλαμβάνει στοὺς κόλπους τῆς καὶ τὴν ἑλληνικώτατη τούτη περιοχὴ.

48. Ἄδ. Ἀδαμαντίου: ὅπου πρὸ πάνω σελ. 58 «Φαίνεται ὅτι κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον πρωτεύουσα πόλις τοῦ Δεσποτάτου ἦσαν τὰ Ἰωάννινα.»

49. Ἀπὸ τὸ 1333 ὁ Νικηφόρος ἐπιτροπεύεται ἀπὸ τὴ μητέρα του.

Διοικητής τῆς Ἡπείρου διορίζεται ἀπ' τὸν Αὐτοκράτορα ὁ στρατηγὸς Θεόδωρος Συναδινός.

Μερικοὶ ὅμως ἠπειρώτες ποὺ ὄνειρεύονταν τὴν ἀνάσταση τοῦ Δεσποτάτου κατωρθώνουν νὰ φυγαδεύσουν τὸ 1338 τὸ Νικηφόρο Β' στὸν Τάραντο ὅπου τὸν φιλοξένησεν ἡ Πριγκίπισσα Αἰκατερίνη, χήρα τοῦ Δοῦκα τοῦ Δυρραχίου Φίλιππου. Ταυτόχρονα συλλαμβάνουν τὸν Κυβερνήτη Συναδινὸ καὶ καταλαμβάνουν τὴν μὲν Ἄρτα ὁ Νικηφόρος Βασιλίτζης, τοὺς δὲ Ρωγούς ὁ Ἀλέξιος Καβάσιλας. Ἐναντίον τους ἐκστρατεύει τὸ 1339 προσωπικὰ ὁ Αὐτοκράτορας Ἀντρέονικος Γ' ὁ ὁποῖος ἕξη μῆνες πολιορκεῖ τὴν Ἄρτα καὶ τελικὰ στρέφεται στοὺς Ρωγούς τοὺς ὁποίους καταλαμβάνει. Οἱ Ἄρτινοὶ προβλέποντες τὸ τέλος παραδίνουν τὴν Ἄρτα. Μόνο στὸ Θωμόκαστρο ἀμύνεται ὁ Νικηφόρος Β' ποὺ εἶχε στὸ μεταξύ ἐπιστρέψει ἀπ' τὸν Τάραντο. Ἐναντίο του βρίσκεται ὁ Καντακουζηνὸς μὲ τὸν ὁποῖο συμφιλιώνεται ὁ Νικηφόρος Β' καὶ παντρεύεται τὴν κόρη του Μαρία. Ὁ Αὐτοκράτορας ὀνομάζει στὴν Ἄρτα τὸ Νικηφόρο «πανυπερσέβαστο» καὶ τὸ 1349 ποὺ πέθανε ὁ Αὐτοκράτορας καὶ τὸν διαδέχτηκεν ὁ Καντακουζηνός, ὁ Νικηφόρος Β' παίρνει ἀπὸ τὸν πεθερὸ του τὸν τίτλο τοῦ Δεσπότη τῆς Ἡπείρου. Ἐναν τίτλο ὅμως ποὺ δὲν τὸν χάρηκε γιατί μαῦρα σύννεφα μαζεύτηκαν στὸν ἠπειρωτικὸ οὐρανό. Ὁ Βασιλεὺς τῶν Σέρβων Στέφανος Δουσάν καταλαμβάνει τὸ 1349 ὀλάκερη τὴν Ἡπειρο, στὴν ὁποῖα ἀφήνει Κυβερνήτη τὸν Συμεὼν Οὐρώς. Ἡ διοίκηση τούτου ἀπὸ τὸ 1350 ὡς τὸ 1356 ἦταν ἤρεμη. Ὅταν ὅμως τοῦτος διαδέχτηκε στὸ Βασιλικὸ θρόνο τῶν Σέρβων τὸ Συμεὼν ποὺ πέθανε, κυβερνήτης τῆς Ἡπείρου ἔμεινε ὁ γιὸς του. Τὴν εὐκαιρία αὕτη ἐκμεταλλεύεται τὸ 1356 ὁ Νικηφόρος Β' ποὺ ἦταν διοικητὴς τῆς Θράκης καὶ στηριζόμενος στὴν ἀγάπη τῶν παλιῶν του ὑπηκόων καταλαμβάνει τὴ Θεσσαλία, Ἀκαρνανία, Αἰτωλία καὶ νότια Ἡπειρο καὶ ἀνασταίνει ἔτσι τὸ δοξασμένο ἠπειρωτικὸ Δεσποτάτο. Ἡ λάμψη αὕτη τῆς παλιᾶς αἵγλης ὑπῆρξε τόσο πρόσκαιρη. Ὁ Νικηφόρος

Β' περιπλέκεται σέ άγώνες κατά τών 'Αλβανών πού κατε-
πείζαν τόν ήπειρωτικό χώρο και σέ μιá φονική μάχη τοῦ
1358 κοντά στήν "Αρτα⁵⁰, σκοτώνεται. 'Ο στρατός του
διαλύεται και ό Κάρολος Τόπιας μέ τούς Σέρβους και 'Αλ-
βανούς στρατιώτες του δυναστεύουν πιά τόν τόπο. 'Ο Κά-
ρολος Τόπιας όνομάζεται Βασιληάς τών 'Αλβανών, μά
γρήγορα χάνει τήν κυριαρχία τής 'Ηπείρου τήν όποία, γυ-
ρίζοντας άπ' τή Σερβία ό Συμεών Ούρώς, ανακαταλαμβάνει⁵¹. Οί ήπειρώτες τόν δέχονται σάν έλευθερωτή και τοῦ
παραδίνουν τά Γιάννινα, τήν "Αρτα και όλα τά Ισχυρά
φρούρια. Τό ένδοξο Δεσποτάτο τής 'Ηπείρου έσβησε πιά
για πάντα...

'Η φαντασία όργιάζει στο μεθύσι τής όμορφης μέρας.
Τής "Αρτας ό κάμπος γελάει. 'Ο άέρας εύωδιάζει άπ' τό
λεπτό άρωμα τής λεμονιάς και τής αύρας. Τ' άγριολούλου-
δα κεντοϋνε περίτεχνα τήν πράσινη χλόη και δίπλα μας
φλυαρεί ό "Αραχθος. Κάποιο έλαφρό άγέρι τινάζει τά φύλ-
λα κι' ώς πέφτουν πάνω στα λευκά χαλίκια τής κοίτης τοῦ
ποταμιου λές και άκούγονται σαλπίσματα μακρυνά. Κι'
όραματίζεσαι τό «Θρίαμβο» τών πολεμιστών Δεσποτών τής
'Ηπείρου, πού γυρίζουν νικητές. Οί σαλπιστές, τό χρυσό
άρμα, ό Δεσπότης, οί έπιτελείς του, οί ήρωες, ό στρατός,
οί αίχμάλωτοι, ή Μεγάλη 'Αψίδα, ή περηφάνεια, ή χαρά,
ό έξαλλος πατριωτισμός, ή συγκίνηση...

Κι' ή φαντασία μās βαφτίζει σ' ένα παρελθόν, τόσο

50. 'Α 'Αδαμαντίου: όπου πιο πάνω. 'Ο 'Ι. Ρωμανός, όπου πιο πάνω
νω υποστηρίζει πως ή μάχη δόθηκε μεταξύ 'Αγγελόκαστρου και Αίτω-
λικου.

51. Για τήν περίοδο τούτη ως τόν καιρό τής κατάληψης τής 'Η-
πείρου άπ' τούς Τούρκους, κοίτα στο ίδιο βιβλίο, τό ταξίδι στα Γιάν-
νινα.

βαθειά δεμένο μ' εκείνα τὰ κλασικά ἀρχαῖα χρόνια, γιὰ νὰ μᾶς πλανέψει... Γιατὶ τώρα 24 Μάρτη 1449, οἱ σημαῖες τῶν Δεσποτῶν γκρεμίστηκαν κι' οἱ πορφῦρες ξεσχίστηκαν. Τὰ κόκκινα πέδιλα πετάχτηκαν καὶ οἱ ἐκκλησιῆς ἐσίγησαν. Στοὺς δρόμους, στοὺς κήπους, στὶς πλατεῖες, στὶς πολυτελέστατες αἴθουσες ψυχαγωγίας περπατάει ἡ ἐρήμωση.

Στὰ μεγαλόπρεπα Ἀνάκτορα ὑψώνεται τὸ μισοφέγγαρο καὶ μονότονη ἀκούγεται ἡ φωνὴ τοῦ Μουεζίνη. Ὁ βραχνᾶς τῶν Τούρκων κυριαρχεῖ στὴν παληὰ πρωτεύουσα. Οἱ Ἀσιαῖτες ἔχουν ἐκμεταλλεῦτεῖ τὸ θάνατο τοῦ τελευταίου κυβερνήτη Κάρολου Β' Τόκκου. Δεκαεννιά χρόνια μετὰ τὴν πτώση τῶν Γιαννίνων καταχτιέται κι' ἡ Ἄρτα.

Κ' ἦταν τότε ἡ πολιτεία στὶς μεγάλες της ὁμορφιές. Ἡ πυρκαϊὰ⁵² τῶν μέσων τοῦ ΙΔ' αἰῶνα ἐλάχιστα ἴχνη ἔχει ἀφήσει σὲ παληὰ μέγαρα. Ὅλα ἔχουν ἀνορθωθεῖ. Καὶ ἄλλες ἐξαίσιες οἰκοδομὲς ξεφύτρωσαν καὶ δημόσια κτίρια, ἀνθόκηποι καὶ γραφικὲς πλατεῖες μιὰ πανέμορφη «λαμπρὰ καὶ ἔνδοξος⁵³» πόλη παραδίνεται στοὺς Τούρκους. Κι' ἦταν ἀκόμη μιὰ ἀνθηρὴ οἰκονομικά, μιὰ πλούσια πόλη, ἕνα σημαντικό ἐμπορικὸ κέντρο. Τὰ προϊόντα της ἐξάγονταν ἄφθονα στὴν Εὐρώπη τῆς ὁποίας ἐμπορικοὶ ἀντιπρόσωποι διασταυρώνονταν ἐδῶ.

Οἱ Βενετοὶ κι' οἱ Γάλλοι διατηροῦσαν σημαντικὰ ἐμπορικὰ καταστήματα ποὺ τὰ διηύθυναν προξενικοὶ πράκτορες⁵⁴.

Οἱ Τοῦρκοι διασκεδάζουν τὴ νωχέλειά τους μὲ τὸν ἰδρῶ τῶν σκλάβων ποὺ ζοῦνε διακόσια τόσα χρόνια μὲ καρ-

52. Μεγάλη ὑπῆρξεν ἡ καταστροφή τῆς πολιτείας ἀπ' τὴν πυρκαϊὰ ποὺ μνημονεύεται καὶ στό χρυσόβουλο τοῦ 1361 τοῦ Δεσπότη Συμεῶν «Ἐπειδὴ ψήφω Θεοῦ ἐπέστη ἐμπρησμός τῆ Θεοσώστῳ πόλει Ἄρτης καὶ τὰ ὠραῖα, αὐτῆς φεῦ! κατέφαγε καὶ κατέφλεξεν...».

53. Γράφει ὁ περιηγητὴς Κυριακὸς ἀπ' τὴν Ἀλκυῶνα.

54. Εὐστρ. Πατσαλιᾶ «Ἐγγραφα ἀπ' τὸ Ἀρχεῖο τοῦ Ρωσικοῦ Ὑποπροξενείου» περ. Σκουφᾶς τ. 1 τοῦ 1955.

τερία και έλπίδα, χωρίς να γράψουν στην ιστορία του Έθνους ιδιαίτερες στιγμές, Το σκλαβωμένο πνευμα μαστορεύει την Ίδέα, λικνίζει το όνειρο της λευτεριάς και καρτερεί...

Κι' έρχεται το 1796 ο Άλη πασάς των Γιαννίνων που παίρνει απ' την Πύλη το Βοϊβοδαήκι της Άρτας. Διορθώνει και καλλωπίζει τα μεγαλόπρεπα παλάτια που είχε χτίσει το 1779 ο Σατράπης του Μπερατιού Άχμέτ Κούρ πασάς και ζη έδω σε διάφορες εποχές με την ανατολίτικη αϊγλη του. Ο πλούσιος κάμπος, τα περιβόλια, οι αποδοτικές και εύφορες περιουσίες του κεντάνε τη φιλοδοξία. Οι άρπαχτικές του διαθέσεις ξυπνούν και προετοιμάζει την καταστροφή της Άρτας. Η άφορμη του δίνεται το 1798 που κατέλαβε την Πρέβεζα. Χρησιμοποιεί κάθε μέσο για ν' άποσπάσει Σουλτανική διαταγή της έκστρατείας του κατά του Σουλιού. Ραδιουργεί στην Πύλη ότι οι Θεσπρωτοί, Αίτωλοι και Άρτινοι έτοιμάζουν επανάσταση και ζητάει την έγκρισή της για την άμεση επέμβασή του. Ο κίνδυνος της καταστροφής της πόλης πλησιάζει γιατί ο ήπειρωτικός χώρος έχει πολλά δείγματα των επεμβάσεών του. Στην κρίσιμη εκείνη στιγμή η πολιτεία σώζεται με το σθένος και το πνευμα του Μητροπολίτη Ίγνατίου Α' και τη στοργική παρέμβαση του Πατριάρχη Γρηγόριου Ε'.

Μα από τώρα οι συμφορές ζώνουν την ταλαιπωρημένη πόλη. Δεκατέσσαρες μήνες (2—5—1816) έως 2—7—1817) βασιλεύει έδω ή πανώλης.⁵⁵ Τρείς χιλιάδες πεθαίνουν, τρακόσιες οικογένειες ζούνε άπομονωμένες σε σκηνές στα Μοναστήρια της κάτω Παναγιᾶς, Θεοτοκιού και Βλαχερνών και πολλές άλλες έκπατρίζονται. Κι' έρχονται άργότερα κι' άλλες έπιδημίες κι' ή συμφορά της μάχης του Πέτα⁵⁶ να έρημώσουν την πόλη.

55. F. Rouqueville «Ίστ. Έλλην. Έπαναστάσεως» 1890 έκδ.

56. Χίλιοι Σουλιώτες, στις άρχές του 1822, πολυορκούνται στην

Κι' ακολουθοῦν τὰ δεινὰ ἀπ' τὴν ἐπιδρομὴ στὴν Ἄρτα: τὸ 1833⁵⁷ τοῦ ἀποστάτη Ταφίλ Μπούζι, τ' ἀποτελέσματα τῆς ἐπανάστασης τοῦ 1854⁵⁸ ἄλλες μικροεξεργασίες κι' ἡ πο-

Κιάφα, ἀπ' τὸ στρατάρχη Χουρσίτ πασᾶ πού νίκησε στὰ Γιάννινα τὸν Ἄλῃ. Ἀμύνονται ἡρωϊκὰ οἱ γενναῖοι Σουλιῶτες καὶ καρτεροτὴ βοήθεια τῶν Ἑλλήνων πού φθάνει. Ὁ Πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος μὲ χίλιους Πελοποννήσιους, πεντακόσιους Μανιάτες κάτω ἀπ' τὸν Κυριακούλη Μαυρομιχάλη, τρακόσιους Ἐφτανήσιους, τρακόσιους πενήντα τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ καὶ δύο λόχους φιλέλληνες (ὁ ἓνας λόχος τῶν Γερμανῶν καὶ Πολωνῶν εἶχε ἀρχηγὸ τὸν Πολωνὸ Μιρζέφσκη πού σκοτώθηκε στὴ μάχη κι' ἄλλος τῶν Γάλλων καὶ Ἴταλῶν μὲ ἀρχηγὸ τὸν Ἑλβετὸ Σεβαλιέ) κάτω ἀπ' τὴ διοίκηση τοῦ Ἰταλοῦ Δάνιαν, πλησιάζει.

Μαζί τους καὶ οἱ ὀπλαρχηγοὶ Μᾶρκος Μπότσαρης, Γῶγο Μπακόλας ὁ Βαρνακιώτης ὁ Ἴσκος κι' ὁ Γάτσος.

Κάνει τὸ λάθος ὁ Μαυροκορδάτος καὶ ἀντὶ νὰ βαδίσει κατὰ τῆς Ἄρτας τεμαχίζει τὶς δυνάμεις του στὰ «Πέντε Πηγάδια» στὸ Κομπότι, στὴ Λαγκάδα καὶ στὸ χωριὸ Πέτα. Ἐδῶ στὶς 4-7-1822 οἱ δυὸ χιλιάδες τοῦ Μαυροκορδάτου δέχονται τὴν ἐπίθεση ἑπτὰ χιλιάδων Τουρκαλβανῶν πού ἐφορμοῦν ἀπ' τὴν Ἄρτα μὲ ἀρχηγούς τὸν Πασᾶ τῆς Ἄρτας Ἰσμαήλ Πλιάσα καὶ τὸ Ρεσίτ πασᾶ ἢ Κιουταχῃ. Ἡ ἑλληνικὴ ἀντρεία ἀστράφτει στὶς μάχες. Οἱ πρῶτες νίκες τοὺς στεφανώνουν. Τὸ δεξιό τους ὄμωσ πού ὑποστηρίζει ὁ Μπακόλας σπάζει ἀπὸ μικρὴ ἐχθρικὴ δύναμη. Κάποια σύγχυση ἐπικρατεῖ. Νομίζουν πολυάρυθμη τὴν πίεση τοῦ μέρους τούτου καὶ ὑποχωροῦν.

Ὁ πανικὸς φέρνει τὴ συμφορὰ. Οἱ μισοὶ ἑφτανήσιοι, τὸ τρίτο τῶν τακτικῶν καὶ τὰ δύο τρίτα τῶν φιλελλήνων πέφτουν στὴ μάχη. Οἱ φιλέλληνες ἀναδείχτηκαν ἀθάνατοι. Ἐφαρμόζουν τὸ ἀμίμητο «τετράγωνο» τῆς τακτικῆς τοῦ Ναπολέοντα «μπαταγιὸν Καρέλ» καὶ πέφτουν ὡς τὸν ἓνα. Ὁ τραυματισμένος Γερμανὸς ἀρχηγὸς Νόρμαν λείπει τὴ συμφορὰ στὸ Μαυροκορδάτο μὲ τὴν περίφημη φράση: «Πρίγκιψ! τὰ πάντα ἀπωλέσαμε πλὴν τῆς τιμῆς!» Καὶ τὰ λείψανα τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ φεύγουν στὸ Μεσολόγγι.

57. Μὲ τὴν ἐπιδρομὴ τούτου στὶς 13-5-1833 κινδύνεψαν νὰ αἰχμαλωτισθοῦν οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Μεγ. Δυνάμεων πού ἦταν ἐδῶ γιὰ τὸν καθορισμὸ τῶν Ἑλληνοτουρκικῶν συνόρων.

58. Κοίτα: Βασ. Κραψίτη, στὸ ταξίδι «τὰ Γιάννινα» καὶ ἀκόμη Π. Ἀραβαντινοῦ καὶ Κ. Παπαρρηγόπουλου ὅπου πρὸ πάνω.

λιτεία έρημώνει. 'Ο πληθυσμός της τὸ 1856⁵⁹ αποτελούνται ἀπὸ ὀκτακόσιες χριστιανικὲς οἰκογένειες, διακόσιες πενήντα 'Οθωμανικὲς ποὺ ἐγκαταστάθηκαν ἐδῶ ἀπ' τὴ Λευκάδα τὸ 1684 καὶ ἑκατὸν ἐξήντα 'Εβραϊκὲς ποὺ εἶχαν ἔλθει ἀπ' τὴν Καλαβρία καὶ Σικελία πιὸ νωρὶς ἀπ' τοὺς ὁμοφύλους τοὺς ποὺ ἦλθαν ἀπ' τὴν 'Ισπανία.

Μὰ ἡ ὥρα τοῦ λυτρωμοῦ σήμανε. 'Η Θεσσαλία ἐλευτερώνεται μὲ τὴ Συνθήκη τοῦ Βερολίνου μαζί της δὲ στὶς 24—6—1881 καὶ ἡ Ἄρτα. Μετὰ ἀπὸ 432 χρόνια Τουρκικῆς σκλαβιάς στὸ δοξασμένο τοῦτο χωρὸ ἀνεμίζουν τὰ τίμια ἑλληνικὰ σύμβολα. 'Ο ὑποστράτηγος Σκαρλάτος Σοῦτσος μπαίνει περήφανος ἐλευτερωτῆς. Οἱ ἀδελφοὶ Ἕλληνες Ἀξιωματικοὶ καὶ ὁπλίτες ἀποθεώνονται. 'Η πόλη πανηγυρίζει. Οἱ ψυχὲς τῶν Βυζαντινῶν Δεσποτῶν γαληνεύουν. Οἱ σκιὲς τοὺς μετέχουν στὸ τραγούδι τῆς χαρᾶς. 'Η πνοή τους χαϊδεύει τὶς τυραγνισμένες μορφὲς τῶν χθесινῶν σκλάβων. 'Η Ἄρτα λευτερώθηκε...

Περιπλανιόμαστε στὴ σημερινή⁶⁰ πόλη. Μᾶς συντροφεύει ἡ θρησκευτικὴ ἀτμόσφαιρα ἀπὸ τοῦτες τὶς ὁμορφες καὶ πρόσχαρες Βυζαντινὲς ἐκκλησιές· Μνημεῖα ὀλόρθα μὲ ἄρμονικὲς καὶ λεπτὲς διαστάσεις μὲ ἀριστουργικὰ διακοσμημένες προσόψεις, μὲ θαυμάσιες τοιχογραφίες καὶ ψηφιδωτά. 'Επιβλητικοὶ τροῦλοι καὶ ψηλὰ ὁ Παντοκράτορας ποὺ σὲ παρακολουθεῖ κι' ἀνασαλεύει τὸν ἐσωτερικὸ σου κόσμο. Κυριαρχεῖ ἡ μεγάλη ἐκκλησιὰ τῆς Παρηγορίτισσας ποὺ χύνει τόσο φῶς... τόση γαλήνη...

59. Π. Ἀραβαντινοῦ, ὅπου πιὸ πάνω.

60. 'Ο σημερινὸς τῆς πληθυσμὸς ξεπερνάει τὶς 15.000. Μικρὴ ἡ ἱδιωτικὴ πρωτοβουλία καὶ μέσα σ' ἓνα μαγευτικὸ περιβάλλον ἡ πόλη ἔχει φανερά τὰ ἴχνη τῆς ἐγκατάλειψης.

Μᾶς συντροφεύει τὸ ἥρωϊκὸ αἶσθημα μὲ τις θυσίες ἐκείνου τοῦ μακρυνοῦ καιροῦ, τὴ λεβεντιὰ τοῦ ἥρωα Καραϊσκάκη⁶¹, τὴν ἄσβεστη φλόγα τοῦ Σκουφᾶ⁶², τὴν ἀτίμητη θυσία τοῦ Κομμένου⁶³ καὶ τὸ μπαϊράκι τῆς λευτεριᾶς τοῦ στρατηγοῦ Ζέρβα⁶⁴.

61. Ἡ μητέρα του ἦταν ἀπ' τὴ Σκουλικαριά τῆς Ἄρτας.

62. Νικόλαος Σκουφᾶς: Ἐνας ἀπὸ τοὺς τρεῖς ἰδρυτὲς καὶ ἀρχηγούς τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας ποὺ γεννήθηκε τὸ 1779 στὸ Κομπότι τῆς Ἄρτας, ὅπου ἡ σύγχρονη εὐγνωμοσύνη ὑψωσε τὸν Ἀντριάντα του. Τὸ ἐπίθετο του χρωσιέται στὸ ἐπάγγελμά του γιατί στὸ ἄλλο του ἐμπόριο ἦταν καὶ ἡ κατασκευὴ σκούφων. Ἡ τυραννία τοῦ Ἀλῆ πασᾶ τὸν ὀδηγεῖ στὴν Ὀδησσὸ τῆς Ρωσίας ὅπου τὸ 1813 συνδέθηκε μὲ τὸ Γιαννιώτη Ἀθανάσιο Τσακάλωφ.

Μαζί συνέλαβαν τὴν ἰδέα τῆς Ἐθνικῆς Ἀνάστασης. Στις ἀποφάσεις τους ἐμύησαν τὸν Ἐμμανουὴλ Ζάνθο ἀπὸ τὴν Πάτμο καὶ μαζί τὸ 1814 ἱδρυσαν μυστικὴ ὀργάνωση, τὴ «Φιλικὴ Ἑταιρία». Ὁ Σκουφᾶς τὸ 1815 πηγαίνει στὴ Μόσχα γιὰ τὴ μύηση στὴν Ἑταιρία, ἀλλ' ἀποδοκιμάζεται. Γυρίζει στὴν Ὀδησσὸ καὶ τὸ 1818 πηγαίνει στὴν Κωνσταντινούπολη ὅπου ἡ δράση του εἶναι μεγάλη. Οἱ ταλαιπωρίες καὶ οἱ μεγάλες εὐθῦνες τὸν ὀδηγοῦν στὸν τάφο τὴν ἴδια χρονιά πάνω στὸν ὁποῖο θρηνοῦν οἱ Φιλικοὶ τῆς πόλης.

63. Στις 16 Αὐγούστου 1643 οἱ Γερμανοὶ καταστρέφουν ὀλοκληρωτικὰ τὸ χωριὸ τοῦτο καὶ σκωτώνουν 370 κατοίκους, μὲ τὸ δικαιολογητικὸ ὅτι τοῦτοι βοήθοῦσαν τὴς ἔνοπλες δυνάμεις τοῦ Ε.Δ.Ε.Σ.

64. Ναπολέων Ζέρβας. Γεννήθηκε τὸ 1891 στὴν Ἄρτα, ὅπου τέλειωσε τὸ Γυμνάσιο καταταγείς τὸ 1910 ἐθελοντῆς στὸ στρατό. Ἔλαβε μέρος στοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους ὡς τὸ 1918 ποὺ σὲ ἡλικία 27 χρονῶν παίρνει τὸ βαθμὸ τοῦ Ταγματάρχη. Τὸ 1925 ἀπαντιέται Ἀντισυνταγματάρχης Φρούραρχος Ἀθηνῶν καὶ Ὑπασπιστῆς τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας Παύλου Κουντουριώτη. Στις 22 - 8 - 1926 μὲ τὸ Ντερτιλῆ ὑποστηρίζει τὸ κίνημα τοῦ Γ. Κονδύλη καὶ ἀποστρατεύεται.

Ἡ τυραννία τῶν Ἰταλογερμανῶν καταχτητῶν καὶ τὸ ἀδούλωτο πνεῦμα του τῆς λευτεριᾶς τὸν φέρνουν στις 23-7-1941 στὰ ἡπειρωτικὰ βουνὰ ἀρχηγὸ τῶν ἀνταρτῶν, τοῦ ἐθνικοῦ δημοκρατικοῦ ἑλληνικοῦ σὺνδεσμου (Ε.Δ.Ε.Σ.). Ὁ μικρὸς του πυρῆνας γρήγορα αὐξάνει, περνάει τις 10.000, ὀπλιζέται καὶ ὀργανώνεται θαυμάσια καὶ ἐνεργεῖ σὰν τακτικὸς στρατὸς μὲ τις ἐντολὲς τοῦ στρατηγείου Μέσης Ἀνατολῆς.

Ὁμάδα Ἀγγλων ἀλεξιπτωτιστῶν μὲ ἀντρες τοῦ Ζέρβα ἐπιτελοῦν

Κι' ἔρχεται νά μᾶς συντροφεύσει τὸ αἶσθημα τῆς ποίησης μὲ τὸ ζωντάνεμα τῆς θύμησης τοῦ τραγικοῦ ποιητῆ Κώστα Κρυστάλλη, ποῦρθε εἴκοσι ἕξη χρονῶ παιδί ν' ἀφήσει τὴν πνοή του ἐδῶ, στὸ ἠπειρωτικὸ χῶμα, τόσο κοντὰ στὴ σκλαβωμένη του πατρίδα.

Ἄτενίζομε τὸ «Γεφύρι τῆς Ἄρτας»⁶⁵ καὶ μᾶς συντροφεύει τὸ ἄλλο, τὸ δημιουργικὸ πνεῦμα τῆς τέχνης, ποῦ πύργωσε τὸ ἀγέρωχο τοῦτο μνημεῖο, μὲ τὸν ξάστερο κόσμον τοῦ λαοῦ καὶ τὸ συνδετικὸ κρῖκο τῆς παράδοσης:

*«Ἄν δὲ στοιχίωσεν ἄνθρωπο γιοφύρι δὲ στεριῶνει
Μοῦδ' ἄνθρωπον ἀπὸ Ταπί, μουνδὲ καναν διαβάτη
Μόνον τοῦ Πρωτομάστορη νὰ πάρτε τὴ γυναῖκα...*

ἓνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα σαμποτάζ τοῦ Β' παγκ. πολέμου, τὸ Νοέμβριον τοῦ 1942. Τὸ γεφύρι τοῦ Γοργοπόταμου ἀνατινάζεται καὶ ὁ Ζέρβας «ληστής Ζέρβας Ναπολέων πρῶτον συνταγματάρχης τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ» μὲ Γερμανικὰ καὶ Ἰταλικὰ προκηρύξεις ἐπικηρύσσεται γιὰ 100,000.000 δραχμὰς. Οἱ ὀμάδες του μὲ τὰ σαμποτάζ, τὶς μάχες, τὶς θυσίας, τὸν ἡρωϊσμό, τὴν κατάληψη τῆς Παραμυθιάς καὶ τὴ μάχη τῆς θρυλικῆς τῆς Μενίνας κέρδισαν τὴν ἔθνικὴ εὐγνωμοσύνη καὶ ἔγραψαν ἀμάραντες σελίδες. Ὁ Βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας τὸν παρασημοφορεῖ γιὰ τὸ Γοργοπόταμον τὸ Μάρτην τοῦ 1944 καὶ ἡ βουλὴ τῶν Ἑλλήνων στίς 23-7-1946 τὸν ἀνακηρύσσει ἔθνικὸ ἥρωα.

Οἱ κακουχίαι, ἡ ἐντατικὴ ζωὴ, οἱ πίκρες καὶ οἱ ἀπογοητεύσεις τὸν ὀδηγοῦν στὸν τάφον. Πέθανε στὴν Ἀθήνα τὸ 1958.

65. Κοίτα: Ν. Πολίτη «Ἐκλογὴ ἀπ' τὰ τραγούδια τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ» Ἀθ. 1932, «Παραδόσεις» καὶ «Νεοελλ. Μυθολογία». Tomwaseo «Canti Popolari greci» P. 177, 179-181. Possow «Δημοτ. Τραγούδια» 1958, σελ. 388-90. Carnete «Creek Folk Poesy» London 1898.

Ν. Βιν «βιβλιογραφία» στὸ Byz Neugr ja hr Dücher, τομ. IV σελ. 366. Ν. Καζαντζάκη «Ἡ Θυσία» 1910.

Γ. Θεοτοκά: «Τὸ Γεφύρι τῆς Ἄρτας» 1944.

Δ. Γιαννουκάκη «Τὸ Γεφ. Ἄρτας» «Ἐμπρὸς» 1956.

Γ. Κ. Χόλτσερ: «Τὸ Γεφύρι τῆς Ἄρτας ἐν Ὀλλανδία» περ. «Σκουφᾶς» τεύχ. 8.

Θεοχ. Τσοῦτσινου: «Τὸ Γ. τῆς Α» Ἐλεύθερος Λόγος, Ἄρτα 1933.
Ἡλία Βενέζη: στὴν «Ἠπειρ. Ἔστια» 1954 σελ. 1135.

Μιά μεγάλη θυσία για τὸ καλὸ τοῦ συνόλου, για ἓνα μεγάλο κοινωνικὸ σκοπὸ. Στῆ θυσία πάντα στεριώνονται τὰ μεγάλα ἔργα. Ἔτσι καὶ στὶς ρίζες τῆς φυλῆς μας για τὸν πατριωτικὸ σκοπὸ θυσιάζεται ἡ Ἰφιγένεια καὶ πέρα ἀπ' τὸν Ἑλληνικὸν οὐρανὸ ἡ θρησκευτικὴ σκοπιμότητα ἐπιβάλλει τῆ θυσία τοῦ Ἀβραάμ.

Ζωντανεύεται ἓνας πανάρχαιος μῦθος ποὺ ἀξιώνει τὸ πρῶτο λιθάρι νὰ πέσει πάνω σ' ἓνα ζωντανό, σὲ μιὰ ψυχὴ. Γιατί: «Ἡ ψυχὴ τοῦ θύματος, ὑπετίθετο ὅτι διὰ τῶν ὑπερφυσικῶν δυνάμεων τὰς ὁποίας ἔχουν αἱ ἐπὶ γῆς ἀπολελυμένοι τῶν δεσμῶν τοῦ σώματος ψυχαί, ἠδύνατο νὰ προσλαμβάνη κατὰ βούλησιν παντοίας μορφὰς καὶ εἶχε ρώμην ὑπεράνθρωπου, προωρισμένη δὲ νὰ φυλάττη καὶ περιέπη τὸ οἰκοδόμημα εἰς τὸ ὁποῖον προσηλώθη, ἦτο φοβερὰ εἰς τοὺς ἐπιχειροῦντας νὰ τὸ παραβλάψωσι καὶ ἱκανὴ νὰ ἀποτρέπη τοὺς ἀπειλοῦντας αὐτὸ κινδύνους. Τὸ θῦμα ἐγένετο τὸ «στοιχειὸ τοῦ οἰκοδομήματος», γράφει ὁ Ν. Πολίτης.

*«Ἄν τρέμουν τ' ἄγρια βουνὰ, νὰ τρέμη τὸ γεφύρι,
κι' ἂν πέφτουν τ' ἄγρια πουλιὰ, νὰ πέφτουν οἱ διαβᾶτες...».*

Ἀκατάλυτο τὸ «Γεφύρι τῆς Ἄρτας» μὲ τῆ θυσία τῆς ὄμορφης γυναίκας τοῦ Πρωτομάστορα. Κι' ἀκατάλυτα τὰ Γεφύρια τοῦ Δούναβη καὶ τοῦ Εὐφράτη ποὺ τὰ θεμέλιωσαν οἱ θυσίες τῶν δυὸ ἄλλων ἀδελφῶν τῆς γυναίκας τοῦ Πρωτομάστορα.

«Ἡ μιὰ ἔχτισε τὸ Δούναβη κι' ἡ ἄλλη τὸν Εὐφράτη».

Μιά σύζευξη ποὺ κάνει πολλοὺς⁶⁶ νὰ παραδέχονται πῶς τοῦτος ὁ μῦθος εἶναι ξένος, ποὺ ἦρθε ἀπὸ πολὺ μακριὰ. Κι' ἂν ξενικὸ τὸν παραδεχτοῦμε, κανένας δὲ μπορεῖ ν' ἀμφισβητήσῃ τὴν ἑλληνικὴ του σφραγίδα. Ἀνέσπερη ἡ παρουσία του στοὺς αἰῶνες σὰν ἓνα διαμάντι τοῦ λόγου

66. Κοίτα Dietrich.

μας με αισθητική αξία άναμφισβήτητη, σαν ένα πρωτότυπο και γνήσιο έλληνικό έργο πλεγμένο με τ' άλλο τó αιώνιο αρχαιολογικό μνημείο.

Ό Άραχθος κυλάει όρμητικά και τó γεφύρι τρίζει... Μας ξεκουράζει τó γραφικό περιβάλλον, τó γεφύρι, οι Βυζαντινές εκκλησιές κι' οι περίτεχνες καμπάνες πού σημαίνουν τήν παράδοση. Γύρω χρυσομένες οι λεμονιές και οι πορτοκαλιές και μιά εύωδιαστή άτμόσφαιρα πού βαλσαμώνει τήν ψυχή. Άπ' τά Βυζαντινά μνημεία σκορπιέται ή βιβλική γαλήνη και πάνω, ψηλά, χύνεται άπ' τούς γαλαζένιους κρουνοús τού ούρανού, ένα λεπτό, διάφανο, άραχνοϋφαντο φώς πού άνασταίνει τή θύμηση κι' έξασφαλίζει άνέσπερη τήν παρουσία στους αιώνες, τής Άρτας, τής πρωτεύουσας τών δοξασμένων παλιών Δεσποτών...

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

1. Ταξίδι στην Ήπειρο:	Σελίς 97
2. Τὰ Γιάννινα	» 24.
3. Δωδώνη	» 88.
4. Στῶν Ρωγῶν τὸ κάστρο	» 105
5. Νικόπολη	» 109
6. Πρέβεζα	» 124.
7. Ἡ παραμυθία καὶ ἡ Κοιλιάδα τοῦ Ἁδῆ	» 138
8. Ἡ Πάργα	» 168
9. Τὸ Μαργαρίτι	» 229
10. Ἡγουμενίτσα	» 235
11. Καλπάκι	» 250.
12. Κόνιτσα	» 258
13. Τὸ Μέτσοβο	» 256
14. Τὸ Ζαγόρι	» 300.
15. Τὸ Πρωῶνι	» 314.
16. Μονὴ Βελλᾶς	» 330.
17. Ζίτσα	» 338
18. Τὰ Κατσανοχώρια	» 348.
19. Τὰ Τζουμέρκα	» 354.
20. Ἡ Ἄρτα (Δεσποτάτο τῆς Ἡπείρου)	» 361.

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΑΥΤΟ ΤΥΠΩΘΗΚΕ
ΣΤΑ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΑ «ΜΑΥΡΙΔΗ»
(ΓΙΑΤΡΑΚΟΥ 19,) Α Θ Η Ν Α, ΤΟ
ΔΕΚΕΜΒΡΗ ΤΟΥ 1960. — ΤΟ ΕΞΟ-
ΦΥΛΛΟ ΦΙΛΟΤΕΧΝΗΣΕ Ο ΚΑΛ-
ΛΙΤΕΧΝΗΣ ΜΙΧ. ΝΙΚΟΛΙΝΑΚΟΣ.

